

VIŠKI BOJ 1866.

**Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 2016. godine
povodom 150. obljetnice boja**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

VIŠKI BOJ 1866.

Zbornik radova sa znanstvenog
skupa održanog 2016. godine
povodom 150. obljetnice boja

Nakladnik

Sveučilište u Zadru

Za nakladnika

Josip Faričić, rektor

Povjerenstvo za izdavačku djelatnost

Sveučilišta u Zadru

Lena Mirošević, predsjednica

Urednik

Mateo Bratanić

Recenzenti

Marko Trogrlić

Tado Oršolić

Prijevod sažetaka na engleski jezik

Sandra Mladenović

Lektura

Edita Medić

Prijelom

Ines Bralić, Grafikart d.o.o.

Tisak

Tiskara Zelina d.d.

Naklada

200 primjeraka

Naslovnica:

Franz Kollarz, *Bitka kod Visa 1866.*,

Hrvatski pomorski muzej, Split

ISBN (tisak) 978-953-331-387-0

ISBN (online) 978-953-331-566-9

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Znanstvene knjižnice Zadar pod brojem

170205071

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.

The work is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND), which allows for the use, sharing, and reproduction of the work, but only for non-commercial purposes and provided that the work and the author are properly credited, and the source is referenced. Sharing the work in a modified or adapted form is not permitted.

VIŠKI BOJ 1866.

**Zbornik radova sa znanstvenog skupa
održanog 2016. godine povodom
150. obljetnice boja**

ZADAR, 2025

Mateo Bratanić Predgovor	7
Josip Vrandečić Viški boj u kontekstu europske geopolitike	9
Mithad Kozličić – Zvonko Orešković Tijek pomorske bitke kod Visa 1866. godine	17
Branko Belamarić Ratno brodogradnja u Viškom boju	57
Jurica Bezak Podvodna arheološka istraživanja olupina brodova <i>Re d'Italia, Palestro i Radezky</i>	75
Gordana Tudor Hrvati sudionici Viške bitke	103
Petra Blažević Odrzi Viškog boja u matičnim knjigama Visa 1866. godine	123
Mateo Bratanić Petar Kuničić i njegovo djelo <i>Viški boj</i>	141

Marija Zaninović-Rumora – Joško Bracanović Hvar i Viški boj	153
Aleksandar Jakir Viški boj kao „mjesto sjećanja“	173
Stanko Piplović Obilježavanje godišnjica Viškog boja	187
Boris Čargo U zaleđu bitaka i nesigurnosti – početci arheologije na Visu. Pregled arheoloških istraživanja u 19. st.	223
Danka Radić Ikonografija Viškog boja	257
Ljubomir Radić Viški boj u fundusu Hrvatskog pomorskog muzeja Split	277
Jasenska Kranjčević Viški boj iz 1866. u funkciji turizma do 1918.	291
Ivan Pažanin Prigodnice u čast Viškog boja	303

Predgovor

O Viškom boju napisano je relativno mnogo u hrvatskoj historiografiji. Povoljan ishod pomorskog sukoba u kojem je slabija austrijska mornarica nadjačala u brodovlju i ljudstvu snažniju talijansku mornaricu 20. srpnja 1866. ispred viške luke reflektirao se na historiografski doprinos istraživanju, ali i veličanju tog boja koji je zaustavio na pola stoljeća talijansko posezanje za Dalmacijom i općenito istočnom jadranskom obalom. Prvo cjelovito djelo koje je otvorilo historiografsku pozornicu napisao je tadašnji viški učitelj Petar Kuničić nazvavši ga *Viški boj*.¹ Objavljena povodom proslave dvadesetpetogodišnjice bitke, knjiga je terminološki opечатila *bitku* prozavši je *bojem* kako je to bilo ustaljeno u periodici tog vremena. *Boj* se od tada ustalio u historiografiji kao izraz koji na granici epike i znanosti podcrtava značenje tog sukoba. Stoga i ovaj zbornik radova zadržava takav terminološki okvir u naslovu, premda je pojedinim autorima članaka dana mogućnost da se terminološki prilagođavaju kontekstu koji opisuju i tako se koriste raznolikim sintagmama. Kuničićeva knjiga, zbog svoje sveobuhvatnosti, postala je središnje referentno mjesto za daljnja istraživanja o Viškom boju, stoga nije ni začuđujuće da je doživjela još tri izdanja, od kojih je zadnje iz 1996. godine.

Najbolja je potvrda vrijednosti Kuničićeva djela u tome što u sljedećih 75 godina nije napisana nova monografija. Tek je na stotu obljetnicu boja, tj. godinu dana kasnije (1967.), tiskan zbornik radova s pet članaka naslovljen *Viška bitka: povodom 100-godišnjice 1866-1966* koji su uredili Grga Novak i Vjekoslav Maštrović.² Tu, opsegom manju monografiju izdalo je Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije koje je u onodobnoj državi imalo za cilj, među ostalim, i istraživanje pomorske prošlosti. Objavljeni tekstovi donose temeljne informacije o boju promatrajući talijanske interese, tijek boja, odjeke u dalmatinskim tiskovinama i hrvatskoj književnosti. Jedan od članaka posvećen je kontraadmiralu Marku Floriju kao sudioniku tog pomorskog sukoba.

Nakon osnivanja samostalne Republike Hrvatske ponovno se intenzivira istraživački i promidžbeni potencijal Viškog boja. Tako su u izdanju Udruge *Vila Velebita* iz Splita objavljene dvije knjižice: prva naslova *Stotrideseta obljetnica Viškog boja* autora Berislava Viskovića i Borisa Čupina,³ a šest godina kasnije *Viški boj 1866. – Seeschlacht von Lissa 1866* autora Berislava Viskovića.⁴ Na sto pedesetu obljetnicu 2016. godine objavljena je knjiga pod naslovom *Viški boj 20. srpnja 1866.*

¹ Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1892.

² *Viška bitka: povodom 100-godišnjice 1866-1966*, (ur. G. Novak i V. Maštrović), Zadar, 1967.

³ Berislav VISKOVIĆ, Boris ČUPIN, *Stotrideseta obljetnica Viškog boja*, Biblioteka udruge „Vila Velebita“, Split, 1996.

⁴ Berislav VISKOVIĆ, *Viški boj 1866. – Seeschlacht von Lissa 1866.*, Biblioteka udruge „Vila Velebita“, Split, 2001.

autora Zvonimira Freivogela.⁵ Sve tri navedene monografije većim se djelom usredotočuju na dugoročne i kratkoročne okolnosti koje su dovele do boja, a onda detaljno opisuju i analiziraju pomorski sukob i njegove posljedice.

Okrugla obljetnica bila je povod da se tiska knjižica *150. obljetnica Viškog boja: pogled s Hvara* dvoje autora Marije Zaninović-Rumora i Joška Bracanovića, u kojoj se daje hvarska vizura događaja povezanih s Viškim bojem.⁶ Kao posljednja monografija u tom historiografskom nizu 2021. godine Branko Belamarić napisao je monografiju *Viški boj u svjetlu brodskog naoružanja* u kojoj se daje tehničko-tehnološka perspektiva povijesnog razvoja brodskog naoružanja koje se koristilo u Viškom boju.⁷

Ovdje je važno istaknuti da i na međunarodnoj razini postoji opširna literatura o tom pomorskom sukobu, posebice u okvirima austrijske i talijanske historiografije, ali ne zaostaju ni radovi pisani na engleskom jeziku. Dok su austrijska i talijanska vizura do Prvog svjetskog rata zaogrnuti pobjedom i na drugoj strani opravdanjem neuspjeha, tekstovi na engleskom jeziku više promatraju strateške aspekte Viškog boja. Većina tih radova uvršteni su u neke od članaka ovog zbornika.

Upravo je sto pedeseta obljetnica Viškog boja bila povodom da se organizira međunarodni znanstveni skup koji je održan na otoku Visu od 8. do 10. lipnja 2016. godine u organizaciji Društva prijatelja kulturne baštine Split, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru, Hrvatskog pomorskog muzeja Split, Arheološkog muzeja u Splitu i Rotary kluba Split.

Kako stoji u proslavu knjižice sažetaka, znanstveni skup u Visu 2016. godine „pridonosi novim spoznajama o tom povijesnom događaju, očuvanju tradicija, junaštvu, ali i pijetetu svima koji su se časno borili i pali na obim stranima.“⁸ Na skupu je održano dvadeset izlaganja koja su u znanstvenom smislu dala nova gledišta na boj ili su pak prvi put obrađene i predstavljene teme kojima se do sada nije znanstveno pristupalo. Viški je boj tako od klasičnog historiografskog rakursa vojne i pomorske povijesti dobio novu vrijednost nakon što je stavljen u kontekst geopolitike, mjesta sjećanja, povijesti umjetnosti, povijesti književnosti, arheologije, razvoja tehnike i tehnologije, povijesne demografije i razvoja turizma. Upravo je u tim odrednicama novina ovog izdanja, koje se stavlja pred sud znanstvene i sveopće javnosti sedam godina nakon održanog skupa. Bez obzira na tu činjenicu, 15 radova prikupljenih u ovom zborniku bez sumnje će biti iznimno značajni za daljnja istraživanja i promišljanja o tom znamenitom pomorskom sukobu.

Mateo Bratanić

⁵ Zvonimir FREIVOGEL, *Viški boj 20. srpnja 1866.*, Despot Infnitus, Zagreb, 2016.

⁶ Marija ZANINOVIĆ RUMORA, Joško BRACANOVIĆ, *150. obljetnica Viškog boja: pogled s Hvara*, Hvar, 2016.

⁷ Branko BELAMARIĆ, *Viški boj u svjetlu brodskog naoružanja*, Split, 2021.

⁸ Međunarodni znanstveni skup *150. obljetnica Viškog boja* (ur. K. Hrvatić), knjižica sažetaka, Split – Vis, 2016., iz proslava S. Piplovića naslovljenog „Vis slavi“, str. 10.

Josip Vrandečić
 Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Viški boj u kontekstu europske geopolitike

Članak prikazuje europsko diplomatsko ozračje koje je vladalo uoči Viške bitke. Bitka je vođena u okviru kratkog rata 1866. godine u kojem su se borile Pruska i Italija protiv Austrije. Ratu je prethodila složena diplomatska priprema tijekom koje je pruski kancelar Bismarck nastojao diplomatski izolirati Austriju, u čemu je u potpunosti uspio. Osigurao je neutralnost Rusije i Francuske i savezništvo Italije. Za Italiju je ulazak u rat predstavljao nastavak njezine borbe za zaokruživanje nacionalnog teritorija, prije svega Venecije. Višku bitku treba promatrati i u okviru ponovnog otvaranja jadranskog pitanja koje je Italija nastojala nametnuti Austriji.

Ključne riječi: jadransko pitanje, diplomacija velikih sila, talijansko ujedinjenje, Austrijsko-pruski rat 1866., Talijansko-austrijski rat 1866.

Od antike do početka 19. stoljeća istočnojadranska obala posjeduje istaknuto geostrateško značenje; omogućavala je sigurnu plovidbu od luka sjevernog Jadrana prema Levantu. Upravo je njoj Venecija dugovala svoju veličinu i slavu. Njome su, preko Venecije, tekli trgovački sokovi između Bliskog istoka i Njemačke. Križarski ratovi to su dodatno potvrdili. Mlečani su komunikaciju održali čak i kada su Osmanlije izbili na Jadran. Venecija je izazovu odgovorila utvrđivanjem dalmatinskih gradova po načelima vojne revolucije *alla moderna*: spuštanjem zidina i izgradnjom šiljastih bastiona. Prodor u prijadransko zaleđe nije ju zanimao jer se njezina hegemonija temeljila na načelima pomorskog imperijalizma: držanja pogodnih luka kao čvorišta trgovine, tijeka novca, špijunaže i proizvodnje. Habsburška je nazočnost na Jadranu u ranom novom vijeku slabije zamjetna, i to na potezu od Karlobaga do Raše i od Trsta do Akvilejske lagune. Pa ipak, Beč je sve snažnije osporavao mletački dominij nad Jadranom, a to se očitovalo u pitanju uskoka, slobodne plovidbe odnosno *dominium maris Adriatici*, pripadnosti Marana i prava na Akvilejsku patrijaršiju.

Napoleonski ratovi doveli su do pada Venecije i njezinih prekomorskih posjeda Istre, Dalmacije i Jonskih otoka. Jadransko more koje je tradicionalno bilo područje interesa lokalnih sila: Venecije, Habsburga i Osmanlija, postaje prostor nadmetanja velikih sila: Francuske, Rusije i Britanije. Nakon kratkotrajne austrijske vlasti u Dalmaciji (1797. – 1805.) pokrajina je Mirom u Bratislavi 1805. pripala Francuskoj. Napoleon je dalmatinski posjed osmislio kao odskočnu dasku na putu prema istoku. Odmah se suočio s ruskom flotom u Boki, a nakon njezina odlaska 1807. godine s Britancima koji su se utvrdili na Visu. Jadran je postao dijelom globalnog francusko-britanskog sukoba koji se protegnuo od Australije do Baltika.

Padom Napoleona, Bečkim je kongresom 1815. godine potvrđena austrijska uprava nad Dalmacijom, Istrom i Venecijom. Austrija je dobila na upravu ne samo čitavu istočnojadransku obalu nego i onu apeninsku jer je kontrolirala Napuljsko Kraljevstvo i Papinsku Državu. U prvoj je intervenirala za revolucije 1821. godine, u drugoj 1831. Nakon Bečkog kongresa Habsburška je Monarhija jedina jadranska sila, što se nije zbililo još od rimskih vremena.

Povijest Jadrana u tom se razdoblju može promatrati u kontekstu Metternichove politike ravnoteže, odnosno očuvanja europskog mira na načelima konzervativizma i legitimizma. Nakon izbijanja Grčke revolucije 1821. godine Austrija se opire intervenciji velikih sila na Balkanu i otvaranju istočnog pitanja te čuva opstojnost Osmanskog Carstva. Pogledi Beča usmjereni su prema Njemačkoj, točnije Njemačkoj konfederaciji, koja je Beču povjerena na čuvanje, naročito prema konkurentskoj Pruskoj. Jadran za restauracije vojno i trgovački postaje gotovo mrtvo more. Dalmatinsko pomorstvo nema kapitala za prijelaz s jedra na par. Pa ipak, uspostavljenu europsku ravnotežu sve je teže održati u industrijskoj eri. Industrijalizacija i rast integrativne ekonomije nosile su izazove koji dugoročno Monarhiji nisu išli u prilog. Najveća prijetnja Austrijskom Carstvu predstavlja nacionalizam. Metternich je već na Bečkom kongresu znao da su sva višenacionalna europska carstva dugoročno osuđena na propast jer je Francuska revolucija legitimirala načelo nacionalne države.¹ Austrija je nakon Kongresa – zasićena država. Na Jadranu sve do revolucije 1848. Monarhija posjeduje malu ratnu flotu, i to većinom na jedra i s talijanskim posadama. Ne pokazuje smisao za more, niti pak koristi njegove prednosti kao druge zemlje, osobito one na atlantskoj obali Europe.²

Za revolucije 1848./49. godine ponovno je otvoreno jadransko pitanje. Obnovljena Mletačka Republika koju su pomogli dragovoljci iz svih talijanskih država postavila je zahtjev za istočnojadranskom obalom. Austrijska vlast privremeno je izgubila Veneciju i njezin arsenal; mornari su s dijelom brodovlja pribjegli su na talijansku stranu.³ Tijekom revolucije pobunjenoj je Veneciji u pomoć pritekla sardinska, napuljska, engleska i francuska flota. Združena venecijansko-sardinsko-napuljska flota od devetnaest brodova i pet parobroda pojavila se pred austrijskom ratnom lukom u Trstu. Sardinski ratni brodovi krstarili su uzduž istočne i zapadne jadranske obale od svibnja do rujna 1848. nastojeći zarobiti ili pak uništiti austrijske ratne brodove od Trsta do Pule. Njezina se

¹ Tezu o nesretnom austrijskom kancelaru koji je Europi osigurao sto godina mira, ali je znao da će ga nacionalizam potkopati inaugurirao je Henry KISSINGER u svojoj disertaciji *Obnovljeni svijet* (Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske), 1976.

² O aktivnosti flote talijanskih država vidi u: Stijepo OBAD, „Sukob talijanskih i austrijskih interesa na Jadranu u revoluciji 1848./49. godine“, *Pomorski zbornik*, Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije u Zadru, knj. 6, Zadar, 1968, str. 531–538.

³ Ibid.

aktivnost svela na izmjenu nekoliko topovskih hitaca s Austrijancima u Caorlu i Piranu. Sardinci su već tada pomišljali osvojiti otok Vis kao važnu austrijsku promatračnicu na Jadranu, ali vlada u Torinu taj prijedlog nije prihvatila.⁴

Odljev talijanskih časnika i mornara prisilio je Austriju na izgradnju i povećanje ratne flote i širenje nacionalnog sastava posade brodova.⁵ Rastuća opasnost talijanskog nacionalizma, odnosno pomorsko iskustvo iz 1848. natjeralo je Austriju tijekom 1850-ih godina na jačanje ratne mornarice. Nasuprot Veneciji, Trst je postao glavna ratna luka s arsenalom. Pula je također dobila na važnosti kao ratna luka u kojoj je podigla arsenal. Narasla je flota, koja se modernizirala uvođenjem korveta i fregata na vijak.⁶

Prvi rat za talijansko ujedinjenje 1848./49., kako ga Talijani nazivaju, završen je tek privremenim neuspjehom. Pijemontski državnik Camillo Benso di Cavour držao je da se ujedinjenje može ostvariti jedino uz vanjsku pomoć. Ideje da će talijansko ujedinjenje pokrenuti papa Pio IX. ili demokrat Mazzini, pokazale su se nerealnim. Cavour je imao sreću da je u susjedstvu imao francuskog cara Napoleona III., borca protiv europskog poretka, bivšeg revolucionara koji je tridesetih godina, za vrijeme egzila iz Francuske, živio i djelovao u Italiji. Cijeli je europski politički sustav nakon Bečkog kongresa išao za tim da se Francuska – domovina revolucije i Napoleona – drži u izolaciji. Car Napoleon III. taj je europski poredak kanio slomiti. Okrenuo se nacionalizmu kao najboljem sredstvu za razbijanje kongresnog sustava.

Za obojicu, Napoleona III. i Cavoura, Krimski je rat (1853. – 1856.) pružio izvanrednu priliku. Engleska i Francuska priskočile su u ratu u pomoć Osmanskom Carstvu kako bi ga spasile od Rusa. Rat je u Parizu i Londonu bio nepopularan jer su od studeni, bolesti i ruskih topova izgubili na Krimu više od 100 000 mladića. Francuska i Britanija pritiskale su Sardiniju i Austriju na rat jer su željele umanjiti vlastite gubitke. Austrijancima su nudili garancije za *status quo* u Italiji, ali je Beč ostao neutralan jer nije mogao ratovati protiv Rusa koji su ga spasili za revolucije 1849. godine. Bečki se dvor unatoč tome zamjerio Peterburgu. Kada su Rusi nastojali prodrijeti preko Balkana do Carigrada, Austrija im je zaprijetila ratom. Tada je nastala glasovita izreka da je „Austrija iznenadila svijet svojom nezahvalnošću”.

Nakon Krimskog rata Kraljevina Pijemont dobila je snažan glas u europskoj diplomaciji, a moćna je Austrija zapala u izolaciju. Takvo stanje iskoristili su 1859. Napoleon III. i Cavour i pokrenuli drugi rat za talijansko ujedinjenje. Nakon krvave bitke kod Solferina, plebiscita u središnjoj Italiji u prilog ujedinjenju i Garibaldijeve ekspedicije na Siciliju 1860. godine, 7. ožujka 1861. proglašena je

⁴ Ibid.

⁵ Stijepo OBAD, „Položaj Austrije na Jadranu za vrijeme rata u Italiji 1859. godine“, *Pomorski zbornik*, knj. 7, Zadar, 1969, str. 591–604.

⁶ Ibid.

Kraljevina Italija s kraljem Viktorom Emanuelom II. na čelu. Središte je nove države u Firenzi jer je Rim i dalje ostao u vlasti pape Pija IX. Tri mjeseca nakon ujedinjenja, početkom lipnja, iznenada je u svojoj 51. godini preminuo Cavour. Ispunio je glavninu svoje zadaće, ali nije ju u cijelosti završio. Pijemontezi su novu državu smatrali produžetkom njihove vlastite države. Nastala je nova krilatica: „Italija je stvorena, trebalo je stvoriti Talijane”. Osim Lacija, izvan sastava talijanske države ostala je Venecija s Venetom, Južnim Tirolom i Furlanijom.

Cavour i njegovi nasljednici više nisu mogli računati na francusku pomoć, nego štoviše na njihov otpor. Napoleon III. postao je jamac Papinske Države te se 1862. i 1864. odupro Garibaldijevu pokušaju da zauzme grad. Istovremeno talijanska politika za vrijeme Cavoura i nakon njega ulaže u podizanje revolucije na Balkanu i u srednjoj Europi kako bi oslabili Austriju i Tursku. Računaju na podršku Srbije te poljskih i mađarskih revolucionara. U Hercegovini lokalni vođa Luka Vukalović uz podršku Srbije i Rusije pripremao je početkom 1860-ih godina pobunu protiv Turske. U Dalmaciji su Garibaldijevi agenti pripremali tlo za intervenciju na Balkanu kako bi podigli revoluciju naroda protiv Austrije i Turske. U Genovi su se po Kossuthovu nalogu 1860. okupljali mađarski dragovoljci koji su imali sudjelovati u navedenom iskrcavanju u Dalmaciji.⁷ S hrvatske strane u tom su projektu sudjelovali Imbro Tkalac (1824. – 1912.) i Eugen Kvaternik (1825. – 1871.). U Torinu su nastojali i Hrvatsku uključiti u ustanak koji je trebao obuhvatiti Hrvatsku, Srbiju, Mađarsku, Poljsku i Češku; na ruševinama Austrije i Turske nastojali su ustrojiti podunavsku ili balkansku federaciju slobodnih slavenskih naroda.⁸

U tom se ozračju talijansko prisvajanje istočnojadranske obale pojavilo u mnogo jačem i širem obliku nego 1848. godine. Talijansko ujedinjenje ohrabrilo je njihove iredentiste na aktivnu propagandu putem novina i brošura koje su Hrvatima osporavale, a Talijanima davale pravo na Dalmaciju i Istru. Kvaternik je branio hrvatsko pravo na istočnojadransku obalu te se pobunio protiv navedene propagande i iskrcavanja u Dalmaciji s talijanskom zastavom. Talijanske pretenzije prema jadranskoj istočnoj obali te njihov odraz na talijansku manjinu u Dalmaciji

⁷ Ivan PEDERIN, „Drugi bokeljski ustanak (1882.) i Italija prema spisima austrijske špijunaže u zadarskoj pismohrani“, *Povijesni prilozi* (20), 2001, str. 239.

⁸ Vidi: Angelo TAMBORRA, *Cavour e i Balcani*, Torino, 1958; Nikša STIPČEVIĆ, „Marko Antonio Kanini i Srbija“, u *Dva preporoda. Studije o italijansko-srpskim kulturnim i političkim vezama u XIX veku* (Prosveta, Beograd), 1979, str. 173–267; Angelo TAMBORRA, „L'Europea danubiano-balcanica e l'Italia nel Risorgimento: la „Porta“ di Trieste“, *L'Italia nel Risorgimento e mondo danubiano-balcanico* (Istituto per la storia del Risorgimento italiano: Udine), 1958; I. PEDERIN, „I tentativi di Garibaldi di sollevare i Balcani contro l'Impero Asburgico“, *La Cultura nel mondo*, Roma (47), 1993, sv. 4.

služili su Beču kao upozorenje da ojača ratnu flotu kako bi mogla obraniti obalu od nove prijetnje s Apenina.⁹

Pomoć Talijanima u oslobođenju Rima i Venecije nije stoga mogla doći ni od Napoleona III. ni od liberalnih revolucionara, nego od autokratskog njemačkog državnika Bismarcka. Krimski rat i diplomatska izolacija Austrije tome su uvelike pridonijeli. Do navedenog rata Britanija se čvrsto zalagala za austrijske interese jer je podunavsku Monarhiju vidjela kao jamca europske ravnoteže i kulture te branu protiv Rusije. Nova britanska vlada na čelu s Henryjem Johnom Templeom, vikontom Palmerstonom, koja je došla na vlast početkom 1856., postala je pobornik talijanskog ujedinjenja.¹⁰ Ona nije imala snažnu europsku politiku, no unatoč tome u Londonu su držali da bi jedinstvena i nezavisna Italija bolje poslužila britanskim interesima na Mediteranu, a oni su za London poglavito gospodarski: slobodna trgovačka razmjena koja ide u prilog razvijenijoj Britaniji i zaštita vlasničkih prava britanskog kapitala u Italiji.¹¹

Bismarck je stoga ispravno držao da će Britanci ostati neutralni u njegovoj borbi protiv Austrije za dominaciju u Njemačkoj. London nije aktivno intervenirao u rat Pruske i Austrije s Danskom 1864. godine, gdje su britanski interesi, kao pomorske sile, bili u pitanju. Na unutrašnjem planu Britanija je posvećena debatama o izbornim reformama; intervenirali bi u europske poslove jedino ako bi ravnoteža na kontinentu bila poremećena. Britanskim se državicima tada nije činilo da je to slučaj.¹²

Druge sile također nisu mogle zaustaviti put prema ujedinjenju Njemačke koje je Italiji išlo u prilog. Nakon poraza u Krimskom ratu, Rusija se okrenula Aziji; na Balkan će se vratiti tek za bosanske krize 1875. – 1878. Nacionalni interesi Francuske i Rusije zahtijevali su sprječavanje njemačkog ujedinjenja i svako restrukturiranje srednje Europe koje će zaprijetiti njihovoj vlastitoj sigurnosti. Bismarck ih je stoga morao uvjeriti da nikad neće morati intervenirati protiv Rusije jer da ona nikad neće predstavljati opasnost za njihove interese. S Rusijom nije imao problema jer je iskoristio nezadovoljstvo Peterburga držanjem Beča u Krimskom ratu i rusku zahvalnost za prusku podršku tijekom poljske krize 1862. godine.

Najveći problem predstavljala je Francuska, ali Napoleon III. – kako je prethodno naglašeno – nije branio postojeći europski *status quo*. Štoviše, bio je

⁹ Paul KENNEDY, *Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000. The Rise and Fall of the Great Powers* (New York, Random House), 1987, str. 206.

¹⁰ Alan J. P. TAYLOR, *The Trouble makers. Dissent over Foreign Policy, 1792 – 1939*. (London, Faber and Faber), 2008, 66–67; Robert J. PARKER, *British Prime Ministers* (Gloucestershire, Amberley), 2013, str. 72.

¹¹ Derek BEALES, Eugenio F. BIAGINI, *Il Risorgimento e l'unificazione dell'Italia* (Bologna, Il Mulino), 2005, str. 172.

¹² Norman RICH, *Great Power Diplomacy 1814–1914*. (New York, McGraw-Hill), 1992, str. 199.

zagovornik nacionalnog načela koje će ga na kraju srušiti. Godinama je zagovarao rušenje poretka iz 1815. Francuski gubitci kod Solferina otrijeznili su javnost. No unatoč tome, Napoleon III. intervenirao je u Meksiku gdje je meksički narod 1866. porazio francusku vojsku i godinu dana kasnije pogubio eksponenta francuskih interesa cara Maksimilijana I. Francuski je car dao zeleno svjetlo Bismarcku za rat protiv Austrije jer se nadao da će novi rat zasjeniti neuspjeh u Meksiku, da će se dokopati Belgije i osigurati dobitke na lijevoj obali Rajne. U krizi oko vojvodstava Schleswig i Holstein, zbog kojih su Austrija i Pruska 1864. složno porazili Dance, Bismarck je izjavio Napoleonu III. da Pruska ne želi ujediniti Njemačku, nego jedino ovladati područjem sjeverno od Frankfurta, odnosno od rijeke Majne. Napoleon III. očekivao je sigurne dobitke u slučaju Austrijsko-pruskog rata. Štoviše, vjerovao je da je Austrija jača od Pruske i da će nadvladati u ratu koji će toliko iscrpiti Njemačku da će Francuska postati najjača europska sila u poslijeratnom vakuumu. Stoga je Bismarcku dao jamstva da će u slučaju rata Francuska ostati po strani.¹³

Uoči trećeg rata za talijansko ujedinjenje 1866. godine, Austrijanci su i nadalje bez saveznika među velikim silama, dok su istovremeno u vlastitu Carstvu osjećali pritisak vlastitih nacija, poglavito Mađara, i kaotičnu financijsku situaciju.¹⁴ Gledajući iz Bismarckova motrišta, situacija za rat bila je povoljna zbog pruske superiornosti u naoružanju, prijateljskih odnosa s Francuskom i Rusijom i perspektive savezništva s Italijom. Savezništvo s Firenzom na poseban je način tražila pruska vojska, odnosno general Helmuth von Moltke, šef generalštaba, koji je izjavio da je osiguranje talijanske vojne podrške ključan preduvjet za rat jer će osigurati podjelu austrijskih snaga i vojnu nadmoć Pruske u Njemačkoj.

Napoleon III. blagoslovio je Bismarckove pregovore s Italijom; kao kum talijanskog ujedinjenja savjetovao je Talijane na savezništvo s Prusima kao jedini način pritiska na Austriju da dobiju Veneciju. Držao je da će otvaranje talijanskog fronta rat učiniti još krvavijim i time oslabiti zaraćene sile i prisiliti ih na kompenzacije Francuskoj.¹⁵ Ohrabreni savezništvom s Pruskom Talijani su se počeli pripremati za rat. Austrijanci su držali da će u slučaju rata na stranu Berlina stati ne samo Talijani nego i Francuzi. Stoga su 12. lipnja 1866. s Francuzima sklopili tajni sporazum obećavši da će Talijanima ustupiti Veneciju bez obzira na ishod rata u Njemačkoj. Zauzvrat su Austrijanci dobili jamstva da će Pariz ostati izvan sukoba i obećanje da će Francuska uložiti napore da uvjeri Talijane da i oni ostanu neutralni.¹⁶

Ugovor Beča i Pariza u slučaju Italije ostao je mrtvo slovo na papiru. Novoj je državi trebala vojna pobjeda koja bi sprala gorčinu demokratske opozicije da je

¹³ Ibid., str. 201.

¹⁴ Ibid., str. 197.

¹⁵ Ibid., str. 202.

¹⁶ Ibid., str. 202.

ujedinjenje 1861. godine postignuto stranom – francuskom intervencijom. Talijani su također računali da bi u slučaju pobjede mogli dobiti više od Venecije jer se njihov interesni prostor protezao od Južnog Tirola sve do Boke. Unatoč tome što je pripajanje preostalog nacionalnog područja moglo biti ostvareno isključivo u igri velikih sila, ujedinjenju su nastojali dati snažan nacionalni pečat koji je ostao blijed za prethodnog, tek djelomičnog uspjeha iz 1859. godine. Političari koji su naslijedili Cavoura pripadali su tzv. „historijskoj desnici“; bili su rodoljubi i sposobni administratori, ali ništa više od toga.¹⁷ Dana 8. travnja sklopili su vojno savezništvo s Pruskom. U slučaju zajedničke pobjede Italija je imala dobiti Veneciju. Ohrabreni Talijani odbili su austrijsku ponudu koja je stigla preko Pariza da će im predati Veneciju u zamjenu za neutralnost protiv Pruske.

Ratni cilj talijanske mornarice bio je u ostvarivanju prevlasti nad Jadranom što je vidljivo iz instrukcija koje je 5. lipnja 1866. vlada dala admiralu Persanu.¹⁸ Nova je država, protegnuta na četiri mora, morala izgraditi snažnu flotu kao jamac vlastite sigurnosti. Dužinu svoje obale Talijani su i prije ujedinjenja smatrali svojim blagoslovom, ali i izazovom. Njihov zapovjedni brod *Re d'Italia*, sagrađen u Americi za talijansku *Regia Marina* 1864. godine, simbolizirao je okrenutost nove države moru te je predvodio flotu u boju kod Visa.

U trenutku sukoba između dviju protivnica Austrije i Italije nije postojala presudna razlika u njihovoj industrijskoj i vojnoj snazi. U godini ujedinjenja, 1861., nova je država sudjelovala sa 2,5 % u svjetskoj industrijskoj proizvodnji, a Austrijsko Carstvo s 4,2 %. Mjereno stupnjem *per capita* industrijalizacije, u Britaniji je iznosio 64, u Habsburškom Carstvu 11, u Italiji 10, a u njemačkim državama 15 (Velika Britanija 1900. g. = 100). Nacionalni dohodak Italije – preračunat u kupovnu vrijednost dolara iz 1960. godine – u trenutku ujedinjenja poluotoka iznosio je 7,4 milijardi dolara, Austrije 9,9, a Njemačke 12,7. Po glavi stanovnika iznosio je 301 dolar za Italiju, 288 po stanovniku Habsburške Monarhije i 354 onog u Njemačkoj.¹⁹

Ipak, budući da je rat odlučen u dvije bitke – onoj na kopnu kod Custoze 24. lipnja i na moru kod Visa 20. srpnja – ti gospodarski pokazatelji nisu bili ni od kakve važnosti. Austrijska je flota bila slabija po svim pokazateljima osim po snazi vojne tradicije, sposobnosti i hrabrosti časnika i vojnika. Premda je Italija izgubila obje bitke, ratni je ishod bio odlučen daleko sjevernije; u bitci kod Sadowe, istočno od Praga, 3. srpnja iste godine. Zahvaljujući pobjedi Pruske nad Austrijom u navedenoj bitci Talijani su dobili Veneciju.

Konačno, koristeći još jedan Bismarckov rat, onaj 1870. protiv Francuske, Talijani su 1871. zauzeli Rim čime je nova država dobila svoju prirodnu prijestolnicu. Papa je prekinuo zasjedanje crkvenog koncila te se trajno povukao u Vatikan.

¹⁷ Giuliano PROCACCI, *History of the Italian People* (London, Penguin books), 1968, str. 328–329.

¹⁸ Grga NOVAK, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, sv. II (Marjan tisak, Split), 2004, str. 155.

¹⁹ Paul KENNEDY, *Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, str. 149, 171.

Među političkom elitom ostala je zadaća oslobođenja pet „neotkupljenih provincija“ – *cinque province irredente*: Tirola, Gorice, Trsta, Istre i Dalmacije. Britanski je premijer lord Salisbury s obzirom na navedene iredentističke ambicije izjavio da Talijani imaju velik apetit, ali slabe zube.²⁰ Alpske su provincije ujedinjenje s Italijom nakon sloma Austrije 1918. godine, dok su one hrvatske Viškim bojem sačuvane u okviru hrvatskog nacionalnog korpusa.

The Battle of Vis in the Context of European Geopolitics

SUMMARY

The article considers the diplomatic climate in Europe on the eve of the Battle of Vis. The battle was fought during a short war in 1866 which Prussia and Italy waged against Austria. The war itself was preceded by complex diplomatic preparations during which the Prussian chancellor Bismarck sought to diplomatically isolate Austria, in which he completely succeeded. He ensured the neutrality of Russia and France and the alliance of Italy. For Italy, entering the war represented a continuation of its efforts to round off its national territory, especially Venice. The Battle of Vis should also be viewed in the context of reopening the Adriatic question that Italy sought to impose on Austria.

Keywords: Adriatic question, great power diplomacy, Italian unification, Austro-Prussian War of 1866, Italian-Austrian War of 1866

²⁰ Norman RICH, *Great Power Diplomacy 1814-1914*, str. 146.

Mithad Kozličić

Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru

Zvonko Orešković

Landesverteidigungsakademie Wien

— ◆ —

Tijek pomorske bitke kod Visa 1866. godine

O pomorskoj bitci u akvatoriju otoka Visa 20. srpnja 1866. u proteklih stoljeće i pol objavljena je iznimno brojna literatura. Veći njezin dio, publiciran do kraja 19. stoljeća, utemeljen je na prvorazrednim povijesnim izvorima. Stoga se ovdje predočavaju tek najvažniji događaji vezani za tu pomorsku bitku. Posebna se pozornost usmjerila na zapovjedni vojnopomorski kadar koji jedino donosi F. Attlmayr u svojem monografskom djelu iz 1896., uz napomenu da je u vrijeme te bitke bio u Tegetthoffovu stožeru u činu kapetana korvete.

Gljučne riječi: Viški boj, sukobi interesa velikih sila, Austrija, Italija, inovacije u ratovanju, austrijski mornarički ustroj, popis zapovjednog kadra

Jedna od velikih zadaća 1861. formirane Kraljevine Italije bila je što skorije toj državi pridružiti sve ono što se držalo „prirodnim“ talijanskim područjima. Dio tih nastojanja bio je pokušaj ovladavanja cjelinom Jadrana, uključujući obje obale pa onda i istočnu. Oblast Veneta, koristeći tadašnje ratove, na raskrižju proljeća i ljeta 1866. bit će jedna od takvih akvizicija.¹ Ipak, ostat će pitanje posjedovanja Visa, otoka koji je tisućljećima „ključ Jadrana“.² Ako bi njega zauzeli, bio bi im „otvoren“ put prema ostatku istočnog Jadrana.³ Zato je moralo doći do bitke kod Visa, jer Austrija, u „letargiji“ tijekom prve polovine 19. stoljeća,⁴ polako postaje svjesna važnosti vlastitih novih teritorijalnih akvizicija stečenih nakon prestanka francuske uprave početkom tog stoljeća na akvatoriju i u zaobalju istočnog Jadrana.⁵

Pomorska bitka kod Visa 20. srpnja 1866. nedvojbeno je vojnopomorski sukob o kojem se već do kraja 19. stoljeća iznimno dosta pisalo kod nas i u inozemstvu;⁶

¹ S. OBAD, 1968, 531–538; IDEM, 1992, 249–254; D. BEALES – E. F. BIAGINI, 2013.

² O geostrateškom značenju Visa tijekom povijesti M. TEŠIĆ, 1980, 803–818.

³ Širi kontekst talijanskog interesa za Dalmaciju i suprotni, austrijskog nastojanja da je zaštititi i održi pod svojom vlašću donosi Š. PERIĆIĆ, 1966, 501–514.

⁴ Detaljno L. SONDHAUS, 1989.

⁵ Detaljnije o zbivanjima na europskom prostoru, pa i onom koji će doći u sastav Austrije, D. BEALES – E. F. BIAGINI, 2013; L. SONDHAUS, 1989; A. J. P. TAYLOR, 1968; IDEM, 1990.

⁶ Najvredniji od takvih radova su: F. ATTLMAYR, 1896; J. BENKO, 1884; F. BERGMAYR, 1845.

slično se nastavilo, istina ponešto smanjenim obujmom, tijekom 20. pa i početkom 21. stoljeća.⁷ Takav interes za tu bitku jednostavno je pojasniti: sukobile su se slaba austrijska eskadra te snažna i moderna talijanska flota (organizirana u tri eskadre); unatoč nesrazmjeru u snazi pobijedio je austrijski vojnopomorski sastav, a talijanski zapovjednik i njegova flota poraženi su napustili pomorsku bojišnicu premda su i u tom trenutku bili premoćno snažniji. Talijanskoj strani nedostajale su odlučnost i nepokolebljivost u vođenju bitke, besprijeckorno izvršavanje zapovijedi glavnog zapovjednika te općenito vojna stega i hrabrost. Na austrijskoj strani sve je bilo obratno; k tome je glavni zapovjednik, primjenom kljunova udara, pokazao iznimnu inventivnost.⁸ Drugim riječima, Tegetthoff je, u odnosu na suparnika Persana, primijenio sve što je znao i mogao. Rezultat je opravdao takva nastojanja: pobijedio je.

Kako su u objavljenoj literaturi svi bitni elementi te pomorske bitke dobro obrađeni, ovdje će se istaknuti tek ono što je bitno pridonijelo da njezin tijek bude takav kakav je poznat iz povijesti pomorskih bitaka i ratova na Jadranu.

Odnos kvaliteta vrhovnih zapovjednika sukobljenih strana i njihova brodovlja

Što je Austrija imala uoči bitke 1866. kod Visa? Flotu pretežno drvenih brodova i topove s glatkim cijevima na njima. Međutim, najvažnije je što u Austriji do te bitke nije bilo svijesti da se vezano za flotu i ljudstvo trebaju žurno poduzeti drastične mjere (kontinentalni mentalitet).⁹ Ono relativno malo ljudstva kojim je Austrija raspolagala bilo je iznimno kvalitetno, dobro obučeno, motivirano te nijedan od njih nije postigao ni jedno zvanje protekcijom (političkom linijom).¹⁰ Tegetthoff je čast kontraadmirala zaslužio pobjedom u Dansko-pruskom ratu na

⁷ Broj objavljenih knjiga i članaka gotovo je nepregledan. Evo nekih radova u kojima se donosi i ostala literatura: F. BOTTI, 1989, 87–100; E. FERRANTE, 1985; O. FIO, 1966, 551–563; J. FLEISCHER, 1906; I. GRDINA – P. PREMŽL, 2016; V. KLOBUČAR, 1989, 475; M. KAPOVIĆ, 1966, 90–94; P. MARDEŠIĆ, 1967, 21–56; G. NOVAK, 1938, 226–229; S. PIPLOVIĆ, 1982, 329–336; G. SCOTTI, 2004; A. TORO, 1987, 83–98; J. VASILJEVIĆ – B. VISKOVIĆ, 1968; IDEM, 1975; B. VISKOVIĆ – B. ČUPIN, 1996; B. VISKOVIĆ, 2001.

⁸ Kljunov udar nije nikakva novina; poznat je duže od dva tisućljeća, ali se stoljećima, prije ove bitke, nije rabio: F. ATTLMAYR, 1896, 173–176; F. MISJAK, 1974, 381–382.

⁹ L. SONDHAUS, 1989.

¹⁰ O egzaktnim pokazateljima kvalitete austrijskog ratnog brodovlja, uključujući njihovo vojnopomorsko naoružanje te ljudstvo (broj, zapovjednike pojedinih brodova) vidjeti u P. MARDEŠIĆ, 1967, tablica *Bojni raspored operativne eskadre* (nakon str. 56; u biti Mardešić prvo donosi sličan tablični pregled za talijansku flotu, a zatim za austrijsku eskadru). Ljudstvo svih brodova donosi se i na kraju ovog teksta, i to jedino zapovjednog kadra, prema F. ATTLMAYR, 1896, 270–281, pa se po potrebi mogu te dvije vrste podataka komparirati.

Sjevernom moru 1864. te je u tom zvanju 9. svibnja 1866. imenovan zapovjednikom austrijske ratne eskadre.¹¹

Što je Italija imala? Respektabilnu flotu oklopljenih drvenih brodova s topovima nove kvalitete (izolučene cijevi) te dosta drvenih brodova bez oklopa, opet pretežno s topovima s izoliranim cijevima.¹² Imala je i ljudstvo koje je vrlo kvalitetno, dobro obučeno, motivirano, ali heterogeno,¹³ nejedinstveno. Ali najvažnije, sva tri njezina admirala (admiral Persano, viceadmiral Albini, kontraadmiral Vacca) tu su čast postigli ne zbog uspjeha u pomorskom sukobu već protekcijom (političkom linijom). K tome, međusobno su suprotstavljeni, odgajani u različitim vojnopomorskim tradicijama te nisu imali povjerenja u vrhovnog zapovjednika (Persano) što je najkraći put prema porazu.¹⁴

Konradmiral Wilhelm Joseph Franz Seraph Gabriel von Tegetthoff, zapovjednik austrijske Ratne eskadre i ujedno I. njezine divizije (F. ATTLMAYR, 1896, fotografija na početku djela)

- ¹¹ Wilhelm Joseph Franz Seraph Gabriel von Tegetthoff (Maribor, 23. 12. 1827. – Beč, 7. 4. 1871.); kontraadmiral 10. 5. 1864., nakon uspješnog vođenja austrijske eskadre u pomorskoj bitci kod Helgolanda; viceadmiral 21. 7. 1866., nakon uspješno vođene austrijske eskadre u bitci kod Visa. Detaljnije: I. GRDINA – P. PREMŽL, 2016; V. MRKOČI, 1989, 80–81; A. SCHMIDT-BRENTANO, 2007, 185.
- ¹² Top s glatkom cijevi ne ispaljuje (lansira) topovsku granatu s prevelikom preciznošću. Topovi s izoliranim cijevima postižu nemjerljivo veću preciznost pogotka. Ta je izoliranost u unutrašnjoj strani topovske cijevi. Ispaljena granata, tijekom prolaska kroz topovsku cijev, zbog bakrenog prstena u vlastitom zadnjem dijelu koji je širi od kalibra topa, zbog snage barutnog punjenja topa, počinje se zbog izoliranja, koje se usijeca u taj bakreni prsten, okretati oko svoje osi, čime dobiva obrtni moment, pa tako nastavlja do cilja. Takvim okretanjem dalje kroz zrak (efekt bušenja zraka!) postiže se nemjerljivo bolja preciznost gađanja. Taj revolucionarni napredak u topništvu donijelo je 19. stoljeće, kao uostalom i mnoštvo drugih inovacija.
- ¹³ P. MARDEŠIĆ, 1967, 21–22, donosi vrlo precizne podatke o sastavu talijanske flote nastale ujedinjenjem Italije. Sastojala se od ljudstva koje je ranije činilo mornaricu Kraljevine Sardinije, Kraljevine Obiju Sicilija (Napolitanska mornarica) te dijela nekadašnje Mletačke mornarice, ostatka iz bivše austrijske mornarice, kod kojih je pripadnost Italiji kao novoj državi bila dominantna narodnosno-politička odrednica. Tu se detaljnije opisao i različiti tretman u toj novoj talijanskoj mornarici časničkog kadra, što je stvorilo još veće međusobne animozitete.
- ¹⁴ Carlo Pellion conte di Persano (Varelli, 11. 3. 1806. – Torino, 28. 7. 1883.). Kontraadmiral 7. 10. 1859., od 20. 6. 1866. u funkciji zapovjednika flote od tri eskadre (*comandante di capo della flotta, divisa in tre squadre*) pa u bitci u činu admirala. Detaljnije: M. GABRIELE, 2015. (URL-9); V. MRKOČI, 1983, 25–26. O ostaloj dvojici (Albini je imao čin viceadmirala, a Vacca kontraadmirala) vidjeti u naprijed navedenoj literaturi te P. MARDEŠIĆ, 1967, 24–25; G. SCOTTI, 2004. O talijanskom ratnom brodogradnji i ljudstvu P. MARDEŠIĆ, 1967, iza str. 56, donosi tablicu: *Brojno stanje i naoružanje talijanske flote za više bitke*.

Talijanski admiralitet traži aktivnost vlastite flote u Jadranu jer je mlada talijanska država iznimno zainteresirana za provinciju Veneto.¹⁵

Četiri specifične situacije od kojih su prve tri mogle riješiti sukob prije bitke kod Visa

1. *Mogući sudar suprotstavljenih vojnopomorskih snaga u Fažanskom kanalu*

Prvoga travnja 1866. kontraadmiral Giovanni Vacca dolazi s vježbovnom eskadrom od četiri oklopnjače iz Ancone do Fažane zbog izviđanja. Prenočio je u Fažanskom kanalu na sidru i sljedeći se dan vratio u Anconu. Ako nadređeni u Beču nisu ranije shvaćali ozbiljnost situacije, tada ju odjednom uviđaju. U Puli nastaje prava uzbuna. Kontraadmiral Tegetthoff konačno ima relativno šire mogućnosti za vojnopomorsko djelovanje. Ne reagira na talijansku drskost dolaskom pred Pulu koja se još gradila kao buduća stvarna glavna vojnopomorska luka kasnije Austro-Ugarske Monarhije, a ni buduća ratna eskadra nije bila do kraja formirana.¹⁶

2. *Mogući sudar suprotstavljenih vojnopomorskih snaga kod Ancone*

Tegetthoff samoinicijativno prvo 20. lipnja, pošto je koliko-toliko opremio svoju eskadru, šalje parobrod *Stadium* u izviđanje između Barija i Ancone kako bi doznao lokaciju Persanove glavnine. Međutim, 24. lipnja dolazi do bitke kod Custoze, tj. kopnenog sukoba za sjever Italije koji se dotad nalazio pod austrijskom vlašću. Austrija pobjeđuje pa to donosi nove ovlasti Tegetthoffu. Već 26. lipnja u 20 sati on sa šest oklopljenih fregata, jednom drvenom fregatom, dva parobroda i četiri topovnjače isplovljava s fažanskog sidrišta i plovi prema Anconi želeći provjeriti je li tamo stacionirana talijanska flota.

Pred jutro 27. lipnja, u 4 sata i 18 minuta, nailazi na talijansku izvidnicu *Esploratore*, pa na nju otvara topničku vatru. *Esploratore* punom parom okreće prema Anconi kako bi što prije obavijestio Persana o dolasku austrijskih ratnih brodova. U 5 sati i 20 minuta austrijska je eskadra pred Anconom, oko 5 km od ulaza u luku. Kako je *Esploratore* plovio izlomljenim kursovima, Tegetthoff zaključuje da su ispred Ancone minska polja. Osim toga, Persanove snage u Anconi štitila je snažna struktura obalnih baterija. Zato ostaje pred Anconom čekajući da isplove talijanske vojnopomorske snage.

Nakon niza problema (slaba uvježbanost vlastitih ljudi) Talijani su tek u 6 sati i 11 minuta spremni za plovidbu, ali stvarno isplovljavaju 40 minuta kasnije. Jedino

¹⁵ P. MARDEŠIĆ, 1967, 35–36.

¹⁶ P. MARDEŠIĆ, 1967, 27.

oklopna fregata *Maria Pia* hrabro plovi ususret austrijskim vojnopomorskim snagama, ali ju Persano vraća.¹⁷

Iako Persano ima na raspolaganju gotovo cijelu flotu kakvu će imati i nepunih mjesec dana kasnije kod Visa, umjesto da tu snažno krene protiv protivnika i potopi mu sve brodove, on se savjetuje s podređenima. Tako ispušta iz ruku „bogom danu“ priliku da lako uništi temelj najvrjednijeg dijela austrijske flote nakon čega, najvjerojatnije, ne bi ni bilo vojnopomorskog sukoba kod otoka Visa. Talijanske posade su srdite jer nije došlo do sukoba pred Anconom. U talijanskoj javnosti prevladava isto gledište. Svi kritiziraju Persana i njegovu neodlučnost.

S druge strane, situacija u Prusko-austrijskom ratu nije povoljna za Austriju, pa je Austrija, 5. srpnja, zamolila posredovanje Napoleona III. radi sklapanja primirja. Voljna je odreći se Veneta, ali Italija želi Veneto kao pobjednica u bilo kojem daljnjem sukobu. Takva je ponuda za Italiju, naime, ponižavajuća. Italija je još ranije na kopnu doživjela poraz (*Custoza*), ali ratna mornarica jaka je i netaknuta.

Persano mora uništenjem austrijske eskadre stvoriti povoljnije prilike za mirovne pregovore. Admiralitet mu daje opširnu zapovijed: „držati Pulu blokiranom te osvojiti Cres ili koji drugi otok, izvršiti desant na istarskoj obali itd.“ Persano opet odugovlači jer mu još nije stigao *Affondatore*, njegov najjači okopljeni brod. Ipak, pod pritiskom Ministarstva mornarice od 9. do 11. srpnja krstari Jadranom na geografskoj širini Visa, a zatim se vraća u Anconu.

Tegetthoff je za to vrijeme na sidrištu Fažanskog kanala. Uvježbava vlastito brodogradnja i njihove posade. Protiv Persana se ponovno negoduje u cijeloj Italiji. Rat nije „šetnja lijepom sredinom Jadrana“ već niz konkretnih djela. Stoga se od njega traži: „po svaku cijenu (...) mora se poduzeti bilo kakva energična akcija“. Nakon dugih pregovora odlučuje zauzeti Vis, „Gibraltar Jadrana“. Taj je otok u međuvremenu oslabljen povlačenjem dijela austrijske mornaričke pješadije, a nije ni kvalitetno utvrđen suvremenim topovnim baterijama. Od ukupno 88 topova tek je 31 s izoliranim cijevima pa bi zato poduhvat trebao biti relativno lak.¹⁸

Admiral Carlo Pellion conte di Persano, zapovjednik talijanske flote i njezine I. eskadre u bitci kod Visa (URL-10)

¹⁷ F. ATTLMAYR, 1896, 55–64; P. MARDEŠIĆ, 1967, 33–34.

¹⁸ P. MARDEŠIĆ, 1967, 35–36.

3. *Talijansko „omekšavanje“ mornaričko-topničke obrane Visa kao mogući način okupacije toga otoka*

Umjesto da ujutro 17. srpnja talijanska flota iznenada napadne Vis, ona oko njega čitav dan krstari i vježba. Čak se šalje brod u izviđanje iako je Persano na svojim brodovima imao dosta bivših mletačkih časnika koji su Vis poznavali bolje nego Anconu.

Donosi se nova odluka – Vis će se napasti sutradan, 18. srpnja. Ali umjesto napada sastanak (odugovlačenje!). Istodobno, prekasno se upućuju i topovnjače pred Hvar da prekinu podmorski telegrafski kabel čiju lokaciju nitko ne želi otkriti Talijanima. Oni ga ipak pronalaze i prekidaju. No s Hvara u Zadar, a onda dalje prema Puli, telegrafski činovnik ipak prije toga, u 10.30, javlja da talijanska flota napada Vis.¹⁹ Dio talijanske flote djeluje protiv brojnih topničkih baterija oko viške luke te ih uspijevaju razoriti. Djeluje se i po Rukavcu i Komiži, ali tamo bez osobita uspjeha.²⁰

Pred sumrak Persano prekida operaciju, zapovijeda povlačenje brodova i odmor, a u Anconu šalje izvješće: „jadranski Gibraltar svladan“!²¹ Kako to ipak nije bila istina, a branitelji su preko noći dosta toga popravili, napad se ponavlja 19. srpnja.²² U 10.10 sa Sredozemlja pristiže *Affondatore* pa je Persanova flota konačno kompletna.²³ Kreće se u desant sa 600 mornaričkih pješaka, ali i taj desant u Rogaču propada. U međuvremenu su uništene preostale baterije.²⁴ No i dio talijanskih brodova bio je oštećen, neki čak teže, pa se završni desant odlaže za dan kasnije, 20. srpnja.²⁵

Tegetthoff je za to vrijeme na sidrištu Fažanskog kanala i prati događaje oko Visa. Iako u početku misli da je to tek diverzija, potpuno je pripravan za akciju. 19. srpnja, nakon brojnih ranijih telegrafskih obavijesti, dobiva vijest da se ponavljaju sve teži napadi na viške topničke utvrde i baterije. Shvaća da to ipak nije diverzija, već pravi napad. Već u 10.30 odlučuje otploviti prema Visu. Javlja se stožeru u Beč te već oko podne plovi (odobrenje za njegovu akciju iz Beča stiže tek poslije bitke!).²⁶

¹⁹ F. ATTLMAYR, 1896, 73–74; P. MARDEŠIĆ, 1967, 36–37.

²⁰ F. ATTLMAYR, 1896, 74–75; P. MARDEŠIĆ, 1967, 37–38.

²¹ F. ATTLMAYR, 1896, 95: „da Lissa das Gibraltar des adriatischen Meeres sei!“, P. MARDEŠIĆ, 1967, 39.

²² F. ATTLMAYR, 1896, 95–99.

²³ F. ATTLMAYR, 1896, 111.

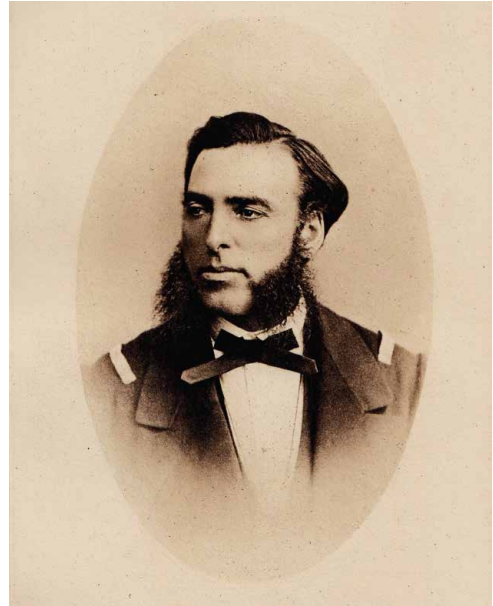
²⁴ O utvrđenjima na Visu detaljno S. PIPLOVIĆ, 1982, 329–336.

²⁵ P. MARDEŠIĆ, 1967, 39–40.

²⁶ P. MARDEŠIĆ, 1967, 41.

Kapetan linijskog broda Max Freiherr Daublebsky von Sterneck zu Ehreinstein, zapovjednik austrijskoga admiralskoga linijskoga oklopljenog broda "Erzherzog Ferdinand Max" (F. ATTLMAYR, 1896, slika između str. 68-69)

Komodor Anton von Petz, u dvostrukoj funkciji: zapovjednik austrijskoga linijskoga oklopljenog broda s propelerom "Kaiser" te II. divizije austrijske Ratne eskadre (F. ATTLMAYR, 1896, slika između str. 52-53)

4. **Konačni sudar suprotstavljenih vojnopomorskih snaga kod Visa**

Puše žestoko jugo. Tegetthoff plovi na vlastitu odgovornost. Vjeruje, zbog ljeta, da bi do sutra nevjernice moglo popustiti. Doista, sutradan, 20. srpnja, oko 9 sati počinje puhati maestral (sjeverozapadni vjetar). Persano je u 8.30 pred viškom lukom. Daje signal: „opaženi su neprijateljski brodovi“. No desantne su postrojbe u čamcima pa ih treba vratiti na brodove (ljude i čamce). U 10 sati razilazi se magla pa se malo poslije na obzoru vidi talijanska flota. Tegetthoff izdaje zapovijedi za napad: „vozite svom snagom“; „ovo mora biti viška pobjeda“.

Napreduje u formaciji od tri klina: u prvom su oklopljeni brodovi, u drugom neoklopljeni, a u trećem, najslabije, topovnjače. Planira prvim klinom udariti posred talijanske flote, a dalje, u „metežu“ (*melee*) uništavati brod po brod. Računa i s *kljunovim udarom*. Njegovi ljudi i časnici dobro su za to obučeni i uvježbani. Tegetthoff postojano plovi na svojem zapovjednom brodu *Ferdinand Max*.

Persano, već ustaljeno, opet kasni. Ipak odlučuje se za postroj flota kako bi topovi s izoliranim cijevima na njegovim brodovima maksimalno došli do izražaja. I on ima tri skupine (eskadre) koje u brazdi plove jedna za drugom. Već na početku bitke čini kobnu pogrešku: prekrca se s *Re d'Italia* na suvremeni istom pridošli *Affondatore* na kojem nemaju signalni plamenac zapovjednika flote pa njegovi podređeni dugo ne znaju zašto im se izdaju zapovijedi s broda *Affondatore* umjesto s broda *Re d'Italia*.

Viceadmiral Giovanni Battista Albini, zapovjednik II. eskadre talijanske flote (URL-10)

Kontraadmiral Giovanni Vacca, zapovjednik III. (tzv. Opsadne) eskadre talijanske flote (URL-10)

Kontraadmiral Tegetthoff vlastitim primjerom pokazuje što treba učiniti. Napada zaletom posred boka talijanski brod *Re d'Italia* koji, sa 400 članova posade, tone za tri minute. Pošto je oko 14.32 eksplodirao talijanski brod *Palestro*, Persano zapovijeda povlačenje čime ponovno fatalno griješi.

I dalje je trostruko jači, a po kvaliteti brodova superiorniji u odnosu na austrijsku ratnu eskadru. Italija je takvim Persanovim postupcima izgubila bitku. On nakon gubitka *Palestra* zapovijeda plovidbu prema zapadu. Usput kupi vlastite brodolomce da bi u 22.30 krenuo u Anconu.

Tegetthoff u 14.16 prvo zapovijeda uplovljavanje u Vis topovnjačama, a zatim i ostalom brodovlju. Admiralski brod stiže posljednji i u 18.05 sidri se u viškoj luci. Tegetthoff 20. srpnja uvečer caru šalje brzojav s vrlo skromnim izvješćem u čijem je zaključku konstatacija da se talijanska flota povukla nakon prekinutog napada.²⁷

Već 21. srpnja 1866. parobrodom iz Zadra na Vis stiže Tegetthoffu carev brzojav: „Unapređujem Vas u čin viceadmirala. Časnicima i ljudstvu moje hrabre flote moja zahvalnost.“²⁸

Tijekom tog dana na Visu se uz vojne počasti pokapaju svi poginuli te se popravljaju oštećenja na brodovlju, topničkim utvrdama i baterijama. Austrijska ratna eskadra isplavljava iz Visa 21. srpnja uvečer pa u Fažanski kanal pristizbe 22. srpnja oko 22 sata.²⁹

²⁷ F. ATTLMAYR, 1896, 177–178.

²⁸ F. ATTLMAYR, 1896, 179: „Ich ernenne Sie zum Vice-Admiral. (...) Den Officiren und Mannschaften Meiner tapferen Flotte Meinen Dank. Ich erwarte Ihre Auszeichnungs-Anträge.“

²⁹ Detaljnije P. MARDEŠIĆ, 1967, 41–56.

Udio Hrvata u zapovjednom kadru austrijske eskadre u Bitci kod Visa

Prema F. Attlmayrovu djelu iz 1896. u prilogu rada donosimo cjelovit popis zapovjednog kadra na svim brodovima austrijske ratne eskadre.³⁰ Iz njega je vidljivo da su od 32 zapovjednika ratnih i pomoćnih brodova dvojica bila Hrvati (kapetan linijskog broda Georg Milossich³¹ – zapovjednik drvenog neoklopljenog jedrenjaka s parnim pogonom *Schwarzenberg*; brodom iste vojnopomorske kvalitete, korvetom *Erzberzog Friedrich*, zapovijedao je kapatan fregate Marko Florio³²), ali i samo dva Talijana (drvenom topovnjačom *Seebund* zapovijedao je kapetan fregate Wilhelm Calafatti; drvenoj škuni *Kerki*, koja je također bila topovnjača, zapovjednik je bio poručnik linijskog broda Eduard Misotti). Vrlo precizno, od cijelog zapovjednog kadra u smislu zapovjednika ratnog brodogradnja tek 6,25 % bili su Hrvati, a isto toliko Talijani; svih ostalih 87,50 % bili su po narodnosti Austrijanci ili Nijemci. Kod niže rangiranog zapovjednog kadra može se naći još koji Hrvat, Slovenac ili Talijan, ali to ne narušava ukupnu sliku: gotovo najveći dio zapovjednog kadra bili su časnici i dočasnici austrijske ili njemačke narodnosti. Takva je etnička slika logična jer je Habsburška Monarhija bila carstvo brojnih naroda, ali je njezina ratna mornarica bila u stvaranju, pa se za prvo vrijeme, kao svaka druga slična sila, oslanjala na „vlastite“ ljude. Ipak je centar te carevine bila uža Austrija, pa je ona trebala dati i najveći dio zapovjednog kadra. Konačno, i prema ovoj slici, bio je to i ostao sukob na moru između Habsburške ili Austrijske Monarhije i Talijanskog Kraljevstva. Još je zanimljivija činjenica (istaknuta u podnožnim bilješkama) da će oba istaknuta Hrvata s vremenom i sami postati admirali, ali to nisu postigli imenovani Talijani, što posebno govori o kvaliteti, pa i vojnopomorskoj, hrvatskog čovjeka.

³⁰ Ovaj tekst reakcija je na upit talijanskih novinara s RAI-ja upućen M. Kozličiću u vrijeme održavanja znanstvenog skupa: „Nije li bitka kod Visa 1866. pomorski sukob Hrvata i Talijana?“ Na to je odgovoreno niječno, ističući da se radi o sukobu Austrije i Italije. Kako bi se to pitanje konačno razriješilo, donesen je prilog koji egzaktno podupire takav odgovor.

³¹ A. SCHMIDT-BRENTANO, 2007, 120: Georg Freiherr von Millosicz, kontraadmiral 29. 10. 1870., viceadmiral 1. 12. 1883. godine.

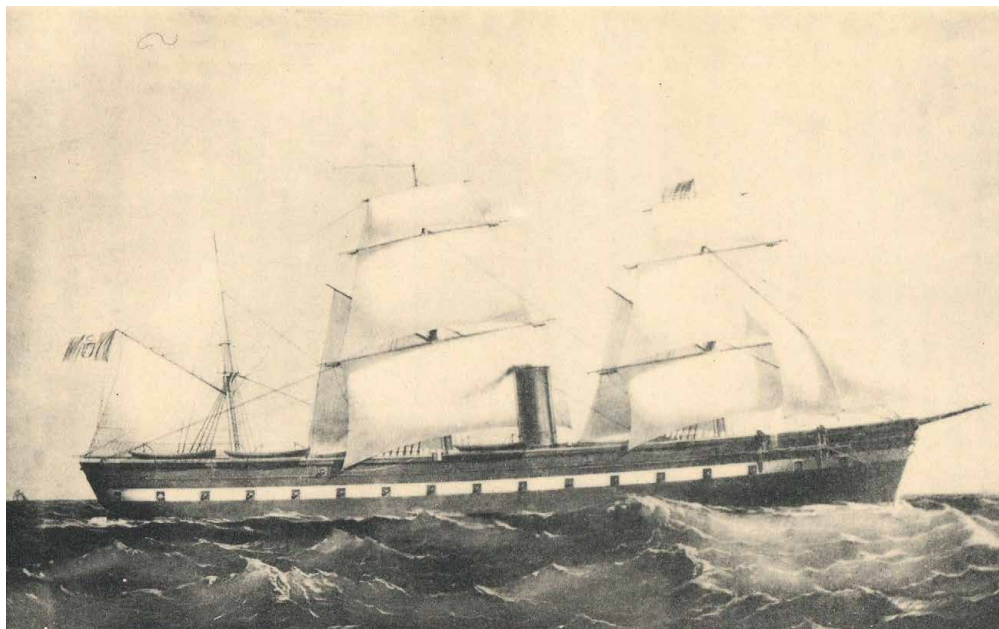
³² A. SCHMIDT-BRENTANO, 2007, 47: Marcus Eugen Ritter von Florio, kontraadmiral od 1884. godine. O njemu i njegovoj obitelji detaljnije R. F. BARBALIĆ, 1977, 91–102; I. ZLOKOVIĆ, 1966, 565–570.

Zaključak

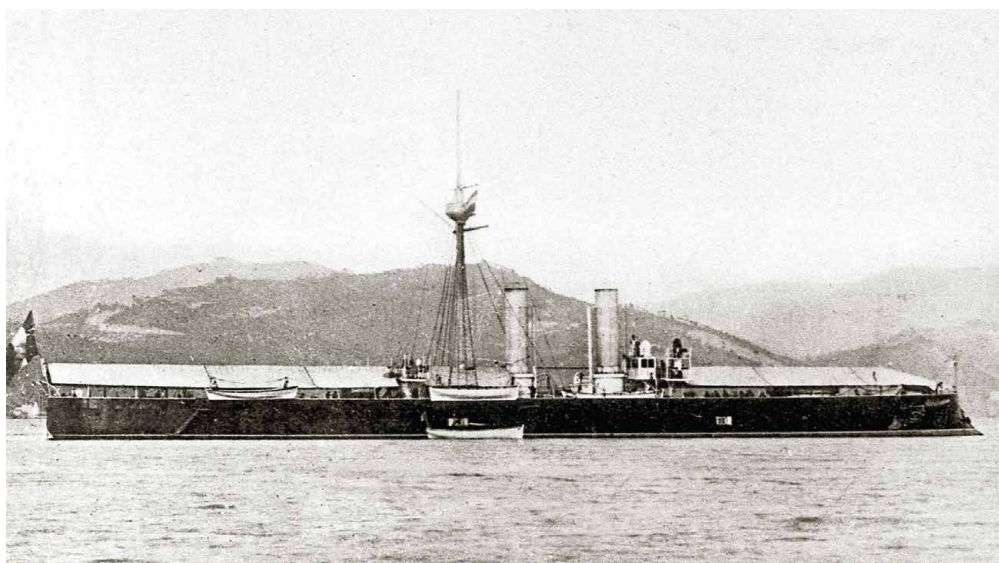
Temeljne kvalitete vojnopomorskog zapovjednika jesu: **1.** iznimno teorijsko i praktično umijeće vojnopomorskog ratovanja, **2.** odlučnost da se vlastita zamisao sukoba na moru izvede te izrazita fleksibilnost u realizaciji vlastita plana napada na protivnika, **3.** visok moral vlastita ljudstva, povjerenje tog ljudstva u umijeće ratovanja vlastitih nadređenih, dobra opskrbljenost hranom, vodom i temeljnim tehničkim sredstvima (uključujući gorivo i municiju) te ispravnost svih tehničkih sredstava (ponajprije brodovlja i naoružanja), **4.** kvalitetna i realistična procjena snage, umijeća vojnopomorskog ratovanja protivnika, morala njegova ljudstva, međusobnog povjerenja tog ljudstva u vlastite nadređene, **5.** kontinuirana procjena napredovanja protivnika i njegovih ciljeva te tekuće prikupljanje realnih informacija o protivniku (telegraf!), **6.** realistična procjena vlastitih dobrih i loših strana koje bitno mogu utjecati na ishod sukoba, **7.** realistična procjena dobrih i slabih strana protivnika koje mogu utjecati na ishod sukoba, **8.** s obzirom na raspoloživi tehničko-tehnološki kompleks sredstava za izvješćivanje kontinuirano praćenje geofizičkih realnosti akvatorija sukoba (meteoroloških, oceanografskih i drugih), **9.** osiguranje kvalitetne opskrbe hranom, vodom, dodatnim tehničkim sredstvima, **10.** na kraju imati pričuveni plan kako postupiti ako zaprijeti mogućnost razvitka sukoba u protivnikovu korist, tj. što činiti da do toga uopće ne dođe, a ako i dođe, kako postojeću situaciju riješiti u vlastitu korist.

Sve te opće elemente poznate još iz starog vijeka, a ovdje su navedeni tek najosnovniji, kvalitetno je procijenio W. Tegetthoff te su mu, zbog kvalitete procjene, iznimnog morala i umijeća vojnopomorskog ratovanja vlastita ljudstva, ali i kontinuiteta pristizanja informacija o protivniku (telegraf!), donijeli pobjedu premda je sukob kod Visa 1866., prema enormnoj razlici u kvaliteti i naoružanju brodovlja u korist protivnika, trebao završiti njegovim porazom. C. Persanu, njegovu protivniku, gotovo ništa od nabrojenog nije išlo u prilog. Zato je, unatoč činjenici da je raspolagao respektabilnim flotnim snagama, bio poražen.

Unutar tih temeljnih relacija promatrao se sukob na moru koji i nakon 150 godina izaziva nepodijeljeno zanimanje znanosti. Pritom se kao odlučujuće prednosti ističu Tegetthoffova odlučnost, izniman moral posada brodovlja pod njegovim vrhovnim zapovjedništvom, besprijeckorno i pravodobno izvršavanje svih zapovijedi, ali ipak ponajviše njegova elastičnost u primjeni teorijskih znanja (kljunov udar!). Nasuprot tome, Persanu i njegovim ljudima zamjera se „robovanje“ ustaljenim vojnopomorskim teorijskim načelima, nepovjerenje vlastitih visokih časnika u njega i njegove odluke, nevjerojatno slabo ili nikakvo informiranje vlastitih podređenih u tijeku bitke, animoziteti među vlastitim ljudstvom naslijeđeni iz prošlosti, oklijevanje i nesnalazjenje u trenutačnim okolnostima te gotovo potpuni nedostatak morala u cjelini vlastita bojnog sastava.

Talijanska oklopljena fregata "Re d'Italia" s parnim pogonom, u početku zapovjedni ratni brod admirala Persana (F. ATTLMAYR, 1896, slika između str. 82-83)

Talijanska najnovija oklopnjača "Affondatore" s parnim pogonom, pristigla u jeku bitke kod Visa, novi zapovjedni ratni brod admirala Persana (URL-11)

Fažanski kanal kao mjesto sidrenja austrijske Ratne eskadre odakle se plovilo u izviđanje Ancone ali i prema viškom akvatoriju (F. ATTLMAYR, 1896, 27)

PRILOG³³

**Verzeichnis der Schiffs-Stäbe
der
kaiserlichen Escadre am Tage der Seeschlacht bei Lissa.³⁴**

Escadre-Stab:³⁵

Escadre-Commandant: Contre-Admiral³⁶

Wilhelm von Tegetthoff

Escadre-Adjutant:³⁷ Freg.-Cpt.³⁸ Karl Ritter von Lindner.

Zugetheilt: Corv.-Cpt.³⁹ Ferdinand Attlmayr.

Personal-Adjutant:⁴⁰ L.-Sch.-Lt.⁴¹ Franz Freiherr von Minutillo.

Hauptmann-Auditor I. Cl.⁴²: Kaspar Sustnik.

Chef-Maschinist: M.-M. I. Cl.⁴³ Martin Gerber.

³³ Prilog koji je u biti popis zapovjednog kadra na austrijskim ratnim brodovima donesen je kao prijepis iz F. ATTLMAYR, 1896, 270–281 (na kraju toga djela).

³⁴ *Verzeichnis der Schiffs-Stäbe der kaiserlichen Escadre am Tage der Seeschlacht bei Lissa* = Popis brodskog osoblja (višeg ranga) Carske eskadre na dan (pomorske) bitke kod Visa (1866. godine). U bilješkama se donosi razrješenje svih gornjih kratica činova i zvanja na temelju raspoložive literature. Ako se kratice za isti brod ponavljaju, onda se razrješuje samo prva. Mjestimično se daju i šira pojašnjenja. Veći dio činova i zvanja arhaično je zabilježen u tom popisu, pa je to predstavljalo priličan problem (analitički dio Attlmayrova djela napisan je na standardnom njemačkom jeziku). Vjerojatno se radi o izvorniku iz 1866. za koji Attlmayr nije smatrao da u njemu treba bilo što popravljati da se ne bi izgubila autentičnost dokumenta. Premda se više činova ili zvanja ponavlja i kod drugih brodova, ipak ih se, unatoč tome, razriješilo, čime su se olakšali naponi budućih istraživača ako se znanstveno usmjere samo na neki ili neke ratne ili pomoćne brodove. Od literature izuzev Attlmayrova djela još se koristilo: J. BENKO, 1884; F. BERGMAYR, 1845, 1388–1413; Z. FREIVOGEL, 2014; SCHEMATISMUS, 1912. Iskristilo se i građu dostupnu putem mrežnih stranica (URL-1 do URL-9).

³⁵ *Escadre-Stab* = Stožer eskandre.

³⁶ *Escadre-Commandant: Contre-Admiral* = zapovjednik eskadre, kontraadmiral.

³⁷ *Escadre-Adjutant* = adutant eskadre. Ovdje je to u značenju pomoćnika zapovjednika eskadre, kontraadmirala Tegetthoffa. Bio mu je u osobnoj pratnji, osiguravao ga te vršio raznolike tajničke i administrativne poslove.

³⁸ *Fregatten-Kapitän* = kapetan fregate.

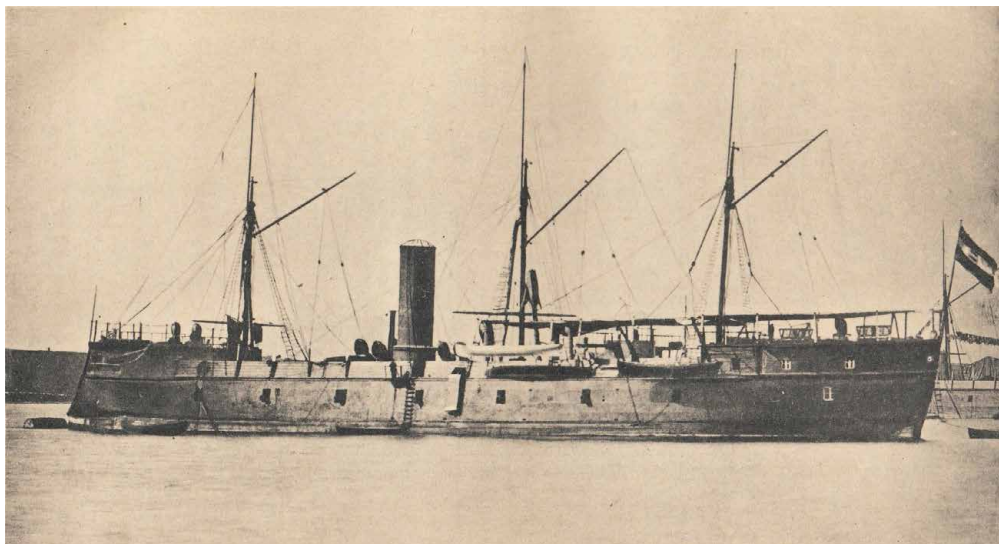
³⁹ *Zugeheilt: Korvettenkapitän* = pomoćnik kapetana korvete. Očigledno se radi o osobi koja je po potrebi pomagala Tegetthoffu u smislu zapovjedništva cjelokupnog ratnog sastava.

⁴⁰ *Personal-Adjutant* = adutant eskadre za personal. Osoba koja se brinula o popunjenosti ljudstvom svih činova, zvanja i struka na svim brodovima. Istodobno, preko njega su išle prema carskom dvoru sve izmjene u činovima: promaknuća za pokazanu hrabrost ili iznimno umijeće ratovanja, ali i gubitci čina za kukavičluk, odlikovanja i slično; uvijek na prijedlog zapovjednika eskadre.

⁴¹ *Linien Schiff's-Leutnant* = poručnik linijskog broda.

⁴² *Hauptmann-Auditor I. Cl.* = satnik revizor I. klase. Radi se o nižem časniku ekonomske struke koji se brinuo o svim nabavkama i utrošcima ratne opreme i streljiva, ugljena, odjeće, hrane, lijekova i slično – glavni ekonom eskadre.

⁴³ *Chef-Maschinist: Marine Maschinenmeister I. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

Austrijska oklopna fregata "Erzherzog Ferdinand Max", Tegetthoffov zapovjedni brod Ratne eskadre i zapovjedni brod njezine I. divizije. Imao parni pogon i rostrum na pramcu (F. ATTLMAYR, 1896, slika između str. 38-39)

I. Division.⁴⁴

Panzer-Fregatten.⁴⁵

Erzherzog Ferdinand Max (Flaggenschiff).⁴⁶

Flaggen-Capitän: L.-Sch.-Cpt.⁴⁷ Max Freiherr Daublebsky von Sterneck zu Ehrenstein.

L.-Sch.-Lt. u. 2. Comdt.⁴⁸ Hermann Ritter von Spaun.

L.-Sch.-Lt.⁴⁹ Hamilcar Marquis Paulucci.

L.-Sch.-Lt. Comdt. Richard Banfield.

⁴⁴ I. Division = prva divizija.

⁴⁵ *Panzer-Fregatten* = oklopljena fregata. Zapravo je to još uvijek brod (najčešće jedrenjak s dodatnim parnim pogonom) s drvenom konstrukcijom koji je imao bokove ojačane čeličnim limovima.

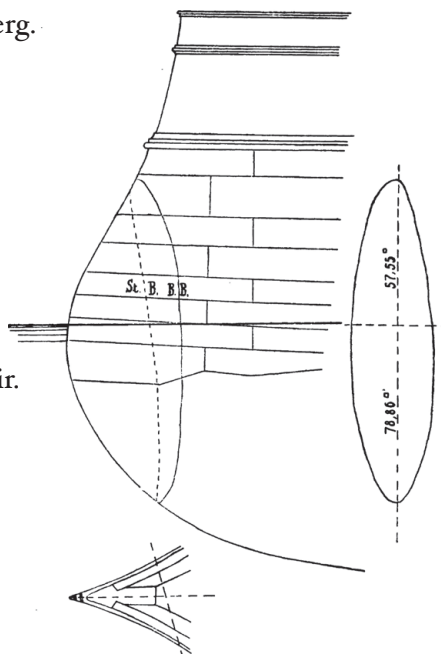
⁴⁶ *Flaggenschiff* = admiralski brod na kojem se vijori zastava. Naravno da se na svakom brodu vijori zastava kao vidljiva oznaka državne pripadnosti. Međutim, ovdje se želi reći da je to admiralski stijeg, kao zastavni znak zapovjednog broda.

⁴⁷ *Flaggen-Capitän* = zapovjednik admiralskog broda. U nastavku je *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. To znači da se oklopljene fregate u to doba još uvijek držalo manjim linijskim brodovima. Vidljiva je dvostruka funkcija te osobe: s jedne strane on je neposredni zapovjednik admiralskog broda sa zvanjem (činom) zapovjednika linijskog broda. Kako je to bio zapovjedni brod eskadre, njegove su kompetencije bile bitno sužene, a s njima i odgovornost, jer se na brodu nalazio i stvarni zapovjednik eskadre, ali i te I. divizije, pa je on (Tegetthoff), bio stvarni zapovjednik u sve tri uloge (brod, eskadra, I. divizija).

⁴⁸ *Linienschiffs-Leutnant und 2. Commandant* = poručnik linijskog broda i 2. zapovjednik.

⁴⁹ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda.

L.-Sch.-Fähn⁵⁰ Edmund Ritter von Henneberg.
 L.-Sch.-Fähn⁵¹ Stefan Stojanovich.
 L.-Sch.-Fähn⁵² Moriz Ritter von Szabel.
 L.-Sch.-Fähn⁵³ Josef Fleischer.
 Mar.-Inf.-Oberlt.⁵⁴ Albert Fayenz.
 Seecadet⁵² Constantin Pott.
 Seecadet Richard Schönberger.
 Seecadet Constantin Ritter von Görtz.
 Seecadet Karl Sinkovsky.
 Seecadet Leonhard Eberan von Eberhorst.
 Seecadet Karl Freiherr von Wüllerstorff-Urbair.
 Zögling der Marine-Akademie⁵³ Franz Wittl.
 L.-Sch.-Arzt Dr.⁵⁴ Leopold Forster.
 Pr. Corv.-Arzt⁵⁵ Adolf Močnay.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.⁵⁶ Richard Heusser.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.⁵⁷ Albert Schausberger.
 M.-V.-Eleve⁵⁸ Johann Lohr.
 M.-M. 2. Cl.⁵⁹ August Seibelt.
 M.-M. 2. Cl. Josef Engerth.
 M.-U.-M. 1. Cl.⁶⁰ Andreas Schwarz.
 M.-U.-M. 2. Cl.⁶¹ Kaspar Schettina.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.⁶² Eduard Wagler.

Rostrum oklopne fregate "Erzherzog Ferdinand Max" koji je poslužio za kljunov udar, čime je unio pomutnju među talijanske ratne brodove (F. ATTLMAYR, 1896, 176)

⁵⁰ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

⁵¹ *Marineinfanteriest Oberleutnant* = natporučnik mornaričkog pješništva.

⁵² *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

⁵³ *Zögling* = pitomac Mornaričke akademije. Očividno se u to vrijeme polaznike Mornaričke akademije u Rijeci nazivalo različito, prema stupnju do kojeg su došli u svojem školovanju za buduće mornaričke časnike. Vjerojatno se pod *Seecadet* podrazumijevalo pitomca završnih godina te obrazovne ustanove, dočim bi *Zögling* bio pitomac prvih godina školovanja.

⁵⁴ *Linienschiffarzt* = liječnik na linijskom brodu. Stvarni diplomirani liječnik.

⁵⁵ *Provisorischer Corvetten-Arzt* = privremeni liječnik na korveti. Nije diplomirani liječnik.

⁵⁶ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

⁵⁷ *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik za financijsko poslovanje 5. klase.

⁵⁸ *Marine-Verwaltung* = mornarički službenik.

⁵⁹ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

⁶⁰ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

⁶¹ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

⁶² *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = provizorni strojar 2. klase.

Habsburg.

L.-Sch.-Cpt.⁶³ Karl von Faber.
 L.-Sch.-Lt. u. 2. Comdt.⁶⁴ Josef Pichler.
 L.-Sch.-Lt.⁶⁵ Ottmar Fischer.
 L.-Sch.-Lt. Michael Mariássy de Markus et Batesfalva.
 L.-Sch.-Lt. Theodor Albrecht.
 L.-Sch.-Fähn.⁶⁶ Edmund Czelechowsky.
 L.-Sch.-Fähn. Fidelio Lazzarich.
 L.-Sch.-Fähn. Karl Holletz.
 Mar.-Inf.-Oberl.⁶⁷ Heinrich Veigl.
 Seecadet⁶⁸ Josef Teufl.
 Seecadet Julias Beck.
 Seecadet Heinrich Klemm.
 Seecadet Gustav Wiedemann.
 Pr. Seecadet⁶⁹ Oskar von Peretti.
 Freg.-Kaplan⁷⁰ Franz Hrovath.
 L.-Sch.-Arzt Dr.⁷¹ Franz Seligmann.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.⁷² Jacob Klaar.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl. Raimund Mallener.
 M.-V.-Offic. 4. Cl.⁷³ Ferdinand Czeipek.
 M.-V.-Accessist 2. Cl.⁷⁴ Josef Suffa.
 M.-M. 1. Cl.⁷⁵ Mathias Ernst.
 M.-M. 2. Cl.⁷⁶ Anton Bergauer.
 M.-U.-M. 1. Cl.⁷⁷ Anton Elding.

⁶³ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

⁶⁴ *Linienschiffs-Leutnant und 2. Commandant* = poručnik linijskog broda i drugi zapovjednik. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

⁶⁵ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda.

⁶⁶ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

⁶⁷ *Marineinfanteriest Oberleutnant* = natporučnik mornaričkog pješaštva.

⁶⁸ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

⁶⁹ *Provisorischer Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke vojne akademije koji se još školuje, pa je stoga *nesvršeni pitomac ili gojenac*. *Provizorni pitomac ili gojenac* daljnjim školovanjem postaje *efektivni pitomac ili gojenac (effectiven Seecadet)*. S modernog stajališta to je zanimljiva razdioba.

⁷⁰ *Fregatten-Kaplan* = pomoćni svećenik, kapelan na fregati.

⁷¹ *Linienschiff-Arzt Dr.* = liječnik na linijskom brodu. Stvarni diplomirani liječnik.

⁷² *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

⁷³ *Marine-Verwaltungs-Offizial 4. Cl.* = mornarički službenik za financijsko poslovanje 4. klase.

⁷⁴ *Marine-Verwaltungs-Accessist 2. Cl.* = mornarički službenik 2. klase za opskrbu.

⁷⁵ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

⁷⁶ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

⁷⁷ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

Pr. M.-U.-M. 2. Cl.⁷⁸ Anton Waldvogel.
Pr. M.-U.-M. 2. Cl. Anton Schnabel.

Prinz Eugen.

L.-Sch.-Cpt.⁷⁹ Alfred Barry.
L.-Sch.-Lt.⁸⁰ Eduard Germonig.
L.-Sch.-Lt. August Trapp.
L.-Sch.-Lt. Julius Heinz.
L.-Sch.-Fähn.⁸¹ Hugo Deschauer.
L.-Sch.-Fähn. Josef Riha.
L.-Sch.-Fähn. Wilhelm Barta.
Mar.-Inf.-Oberlt.⁸² Wilhelm Protiwensky.
Seecadet⁸³ Eduard Oral.
Seecadet Comillo Rippka.
Seecadet Josef Präsch.
Seecadet Emil Ritter von Beck.
Seecadet Emil Hermann.
Freg.-Arzt Dr.⁸⁴ David Fleischmann.
Sch.-W.-Arzt 2. Cl.⁸⁵ Johann Diener.
M.-V.-Offic. 4. Cl.⁸⁶ Anton Winkler.
M.-M. 1. Cl.⁸⁷ Heinrich Reichel.
M.-M. 2. Cl.⁸⁸ Rudolf Füredy.
M.-U.-M. 1. Cl.⁸⁹ Theodor Böttger.
M.-U.-M. 1. Cl. Josef Herbig.
Pr. M.-U.-M. 2. Cl.⁹⁰ Carl Cermak.

⁷⁸ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

⁷⁹ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

⁸⁰ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

⁸¹ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

⁸² *Marineinfanteriest-Oberleutnant* = natporučnik mornaričkog pješaštva.

⁸³ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

⁸⁴ *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

⁸⁵ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

⁸⁶ *Marine-Verwaltungs-Offizial 4. Cl.* = mornarički službenik za financijsko poslovanje 4. klase.

⁸⁷ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

⁸⁸ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

⁸⁹ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

⁹⁰ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

Kaiser Max.

L.-Sch.-Cpt.⁹¹ Gustav Ritter von Gröller.
 L.-Sch.-Lt.⁹² Heinrich Berthold.
 L.-Sch.-Lt. Fridolin Jägermayer.
 L.-Sch.-Lt. Wilhelm Freiherr von Handel-Mazzetti.
 L.-Sch.-Fähn.⁹³ Josef Schellander.
 L.-Sch.-Fähn. Lukas Binički.
 L.-Sch.-Fähn. Emil Krumholz.
 Mar.-Inf.-Oberlt.⁹⁴ Lukas Jurinich.
 Seecadet⁹⁵ Karl Köppel.
 Seecadet Leodegar Kneißler.
 Seecadet Alfred Hirschal.
 Seecadet Ferdinand Hajek.
 Pr. Seecadet⁹⁶ Arthur Martinitz.
 Corv.-Arzt Dr.⁹⁷ Moriz Linhardt.
 Sch.-W.-Arzt 1. Cl.⁹⁸ Ferdinand Burkert.
 M.-V.-Offic. 3. Cl.⁹⁹ Franz Carnelli.
 M.-M. 1. Cl.¹⁰⁰ Albert Hacker.
 M.-M. 2. Cl.¹⁰¹ Ludwig Leykum.
 M.-U.-M. 1. Cl.¹⁰² Mathias Jvauof.
 M.-U.-M. 1. Cl. Franz Wšeteczka.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.¹⁰³ Wenzel Müller.

Don Juan d'Austria.

L.-Sch.-Cpt.¹⁰⁴ Anton Ritter von Wiplinger.
 L.-Sch.-Lt.¹⁰⁵ Ernst Jacobi.
 L.-Sch.-Lt. Karl Paschen.

⁹¹ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

⁹² *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

⁹³ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

⁹⁴ *Marineinfanteriest-Oberleutnant* = natporučnik mornaričkog pješastva.

⁹⁵ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

⁹⁶ *Provisorischer Seecadet* = privremeni pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

⁹⁷ *Corvette-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

⁹⁸ *Schiffswundarzt 1. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 1. klase. Nije diplomirani liječnik.

⁹⁹ *Marine-Verwaltungs-Offizial 3. Cl.* = mornarički službenik za financijsko poslovanje 3. klase.

¹⁰⁰ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

¹⁰¹ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

¹⁰² *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

¹⁰³ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

¹⁰⁴ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

¹⁰⁵ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

L.-Sch.-Lt. Richard Pogatschnigg.
 L.-Sch.-Fähn. Dominik Hladky.
 L.-Sch.-Fähn. Albert Zvanetti.
 L.-Sch.-Fähn. Hugo Poglayen.
 Mar.-Inf.-Oberlt. Anton Schaffer.
 Seecadet¹⁰⁶ Johann Jenč.
 Seecadet Moriz Schönerer.
 Seecadet Moriz Freiherr von Lüttichau.
 Seecadet Adolf Hirschal.
 Pr. Seecadet¹⁰⁷ Hektor Pitner.
 Pr. Seecadet Adolf Tschann.
 Freg.-Arzt Dr.¹⁰⁸ Moriz Kudlich.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.¹⁰⁹ Anton Kaplan.
 M.-V.-Offic. 4. Cl.¹¹⁰ Franz Turnowsky.
 M.-M. 1. Cl.¹¹¹ Friedrich Dennig.
 M.-M. 2. Cl.¹¹² Benjamin Grabinger.
 M.-U.-M. 1. Cl.¹¹³ Florian Neuhäuser.
 M.-U.-M. 2. Cl.¹¹⁴ Heinrich Philipp.

Drache.

L.-Sch.-Cpt.¹¹⁵ Heinrich Freiherr von Moll (†).¹¹⁶
 L.-Sch.-Lt.¹¹⁷ Karl Matthieu.
 L.-Sch.-Lt. Heinrich Stecher.
 L.-Sch.-Lt. Eugen Fürst Wrede.
 L.-Sch.-Fähn.¹¹⁸ Karl Weyprecht.
 L.-Sch.-Fähn. Georg Graf Hoyos.
 Mar.-Inf.-Lt. 1. Cl.¹¹⁹ Titus Karg.

¹⁰⁶ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹⁰⁷ *Provisorischer Seecadet* = privremeni pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹⁰⁸ *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

¹⁰⁹ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

¹¹⁰ *Marine-Verwaltungs-Offizial 4. Cl.* = mornarički službenik za financijsko poslovanje 4. klase.

¹¹¹ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

¹¹² *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

¹¹³ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

¹¹⁴ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

¹¹⁵ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

¹¹⁶ Attlmayr ovakvim znakom (križ) želi istaknuti da je ta osoba izgubila život u bitci kod Visa 1866. godine.

¹¹⁷ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

¹¹⁸ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

¹¹⁹ *Marineinfanteriest-Leutnant 1. Cl.* = poručnik mornaričkog pješaštva 1. klase.

Seecadet¹²⁰ Adolf Krein.
 Seecadet Ignaz Mader.
 Seecadet Felix Reddi.
 Pr. Seecadet¹²¹ Miecislaus Ritter von Pietruski.
 Freg.-Arzt Dr.¹²² Friedrich Zorn.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.¹²³ Franz Zapletal.
 M.-V.-Offic. 2. Cl.¹²⁴ Karl Riehle.
 M.-M. 1. Cl.¹²⁵ Eduard Körber.
 M.-M. 2. Cl.¹²⁶ Konrad Krebser.
 M.-U.-M. 1. Cl.¹²⁷ Josef Gunhold.
 M.-U.-M. 2. Cl.¹²⁸ Paul Oltremonti.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.¹²⁹ Friedrich Rosenberg.

Salamander.

L.-Sch-Cpt.¹³⁰ Karl Kern.
 L.-Sch.-Lt.¹³¹ Arno von Rohrscheidt.
 L.-Sch.-Lt. Franz Freiherr von La Motte.
 L.-Sch.-Fähn.¹³² Aurelius von Wittembersky.
 L.-Sch.-Fähn. Friedrich Pick.
 L.-Sch.-Fähn. Benno von Pechmann.
 Mar.-Inf.-Lt. 1. Cl.¹³³ Hermann Herczeg.
 Seecadet¹³⁴ August Süß.
 Seecadet Gustav Beer.
 Seecadet Otto Pauspettel von Drachenthal.
 Seecadet Heinrich von Cischini.
 Freg.-Arzt Dr.¹³⁵ Adolf Voytits.

¹²⁰ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹²¹ *Provisorischer Seecadet* = privremeni pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹²² *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

¹²³ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

¹²⁴ *Marine-Verwaltungs-Offizial 2. Cl.* = mornarički službenik za financijsko poslovanje 2. klase.

¹²⁵ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

¹²⁶ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

¹²⁷ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

¹²⁸ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

¹²⁹ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

¹³⁰ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

¹³¹ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

¹³² *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

¹³³ *Marineinfanteriest-Leutnant 1. Cl.* = poručnik mornaričkog pješništva 1. klase.

¹³⁴ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹³⁵ *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

Sch.-W.-Arzt 2. Cl.¹³⁶ Josef Heinz.
 M.-V.-Offic. 4. Cl.¹³⁷ Wilhelm Hermann.
 M.-M. 1. Cl.¹³⁸ Gottlieb Sutter.
 M.-M. 2. Cl.¹³⁹ Wilhelm Lantsch.
 M.-U.-M. 1. Cl.¹⁴⁰ Josef Essinger.
 M.-U.-M. 1. Cl. A. Grieser.
 M.-U.-M. 2. Cl.¹⁴¹ Leo Mayer.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.¹⁴² Heinrich Bünger.

II. Holzschiffe.¹⁴³

Propeller-Linienschiff **Kaiser**.

L.-Sch.-Cpt. u. Commodor¹⁴⁴ Anton von Petz.
 L.-Scb.-Lt. u. 2. Comdt.¹⁴⁵ Julius Steiskal.
 L.-Scb.-Lt.¹⁴⁶ Hermann Biringer.
 L.-Scb.-Lt. Julius Wurmb.
 L.-Scb.-Lt. Josef Frank.
 L.-Scb.-Lt. Eugen Bachmann.
 L.-Scb.-Lt. Julius Ritter von Gröller.
 L.-Sch.-Fähn.¹⁴⁷ Leo Ahsbahs.
 L.-Sch.-Fähn. Gustav Brosch.
 L.-Sch.-Fähn. Karl Marinich.
 L.-Sch.-Fähn. Robert Proch (†).¹⁴⁸

¹³⁶ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

¹³⁷ *Marine-Verwaltungs-Offizial 4. Cl.* = mornarički službenik za financijsko poslovanje 4. klase.

¹³⁸ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

¹³⁹ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

¹⁴⁰ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

¹⁴¹ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

¹⁴² *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

¹⁴³ *Holzschiffe* = drveni brodovi. Za razliku od brodova iz I. divizije koji su također drveni, ali s čeličnim ojačanjima duž oba boka pa odatle oklopljeni brodovi, ovu II. diviziju čine neoklopljeni brodovi; stoga se lapidarno i ističe: drveni brodovi. Naravno da i ovi brodovi imaju parostroj s pogonom na vijak, a u klasi su linijskih brodova (*Propeller-Linienschiff*).

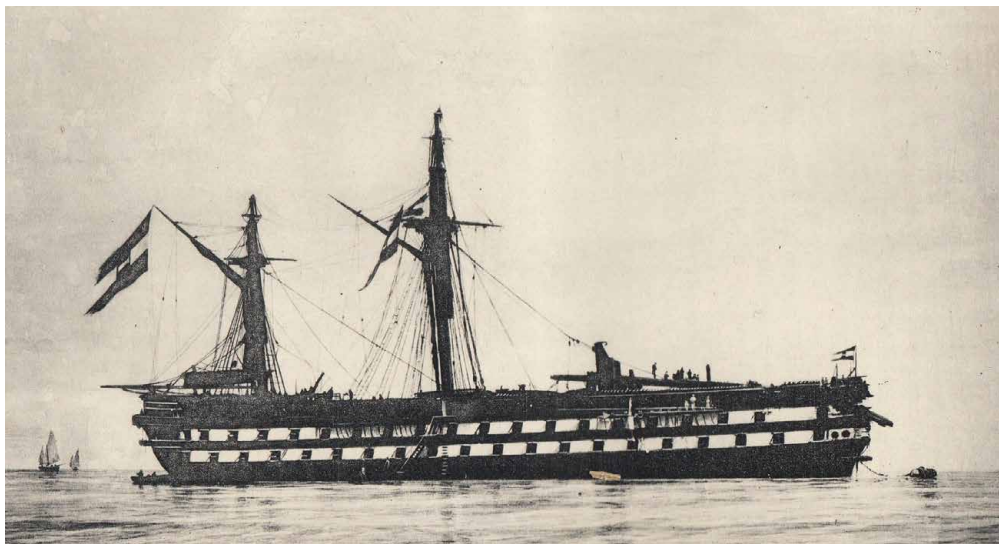
¹⁴⁴ *Linienschiffs-Capitän und Commodor* = kapetan linijskog broda i komodor. Ovdje u funkciji zapovjednika broda. Istaknuto komodor znači da je i zapovjednik II. divizije eskandre. Komodor je tada bio čin ispred admiralskog.

¹⁴⁵ *Schraubenlinienschiffs-Leutnant und 2. Commandant* = poručnik linijskog parobroda i drugi zapovjednik. Ova je osoba zapravo zamjenik zapovjednika broda i zamjenik zapovjednika II. divizije eskadre.

¹⁴⁶ *Schraubenlinienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog parobroda.

¹⁴⁷ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

¹⁴⁸ Attlmayr ovakvim znakom (križ) želi istaknuti da je ta osoba izgubila život u bitci kod Visa 1866. godine.

Austrijski oklopljeni linijski brod "Kaiser", zapovjedni brod II. divizije. Imao parni pogon na propeler - vijak (F. ATTLMAYR, 1896, slika između str. 190-191)

L.-Sch.-Fähnrl. Hugo Pogatschnigg.
 Mar.-Inf.-Hptm. 2. Cl.¹⁴⁹ Franz Sabin.
 Mar.-Inf.-Oberlt.¹⁵⁰ Josef Luksch.
 Mar.-Inf.-Lt.¹⁵¹ Adolf Brenn.
 Seecadet¹⁵² Gustav Schindler.
 Seecadet Wenzel Arleth.
 Seecadet Johann Kalan.
 Seecadet Isidor Freiherr Benko von Boinik.
 Seecadet Edmund Hanslik.
 Seecadet Alfons Freiherr von Pereira.
 Seecadet Karl Peyerle.
 Pr. Seecadet¹⁵³ Karl Günther Freiherr von Sternegg.
 Pr. Seecadet Anton Ruth.
 Pr. Seecadet Friedrich Freiherr von der Decken.
 Pr. Seecadet Eugen Kassel.

¹⁴⁹ *Marineinfanteriest-Hauptmann 2. Cl.* = satnik mornaričkog pješaštva 2. klase.

¹⁵⁰ *Marineinfanteriest-Oberleutnant* = natporučnik mornaričkog pješaštva.

¹⁵¹ *Marineinfanteriest-Leutnant* = poručnik mornaričkog pješaštva.

¹⁵² *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹⁵³ *Provisorischer Seecadet* = privremeni pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

Pr. Freg.-Kaplan¹⁵⁴ Albert Milcetic.
 L.-Sch.-Arzt Dr.¹⁵⁵ Moriz Bernstein.
 Pr. Corv.-Arzt Dr.¹⁵⁶ Dominik Linardic.
 Sch.-W.-Arzt. 1. Cl.¹⁵⁷ Simon Hartdopler.
 Sch.-W.-Arzt. 2. Cl.¹⁵⁸ Johann Hopfesberger.
 M.-V.-Offic. 1. Cl.¹⁵⁹ Andreas Gailer.
 M.-V.-Accessist 1. Cl.¹⁶⁰ Johann Kragl.
 M.-M. 1. Cl.¹⁶¹ Franz Prause.
 M.-M. 1. Cl. Johann Knapp.
 M.-M. 2. Cl.¹⁶² Karl Niemann.
 Pr. M.-U.-M. 1. Cl.¹⁶³ Josef von Prückner.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.¹⁶⁴ Ferdinand Hüttner.
 Pr. M.-U.-M. 3. Cl.¹⁶⁵ Georg Tomič.

Propeller-Fregatten.

Novara.

L.-Sch.-Cpt.¹⁶⁶ Johann Erik af Klint (†).¹⁶⁷
 L.-Sch.-Lt.¹⁶⁸ Rudolf Schröder.
 L.-Sch.-Lt. Franz Tschernatsch.
 L.-Sch.-Lt. Alexander Kalmár.
 L.-Sch.-Fahnr.¹⁶⁹ Andreas Conte Borelli.
 L.-Sch.-Fahnr. Victor Freiherr von Alnoch.
 L.-Sch.-Fahnr. Karl Renvers.
 L.-Sch.-Fahnr. Anton Kloß.
 Mar.-Inf.-Oberlt.¹⁷⁰ Franz Waigend.

¹⁵⁴ *Provisorischer Fregatte-Kaplan* = privremeni pomoćni svećenik, kapelan na fregati.

¹⁵⁵ *Linienschiff-Arzt Dr.* = liječnik na linijskom brodu. Stvarni diplomirani liječnik.

¹⁵⁶ *Provisorischer Corvette Arzt Dr.* = privremeni liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

¹⁵⁷ *Schiffswundarzt 1. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 1. klase. Nije diplomirani liječnik.

¹⁵⁸ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

¹⁵⁹ *Marine-Verwaltungs-Offizial 1. Cl.* = mornarički službenik 1. klase za financijsko poslovanje.

¹⁶⁰ *Marine-Verwaltungs-Accessist 1. Cl.* = mornarički službenik 1. klase za opskrbu.

¹⁶¹ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

¹⁶² *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

¹⁶³ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 1. klase.

¹⁶⁴ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

¹⁶⁵ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 3. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 3. klase.

¹⁶⁶ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

¹⁶⁷ Attlmayr ovakvim znakom (križ) želi istaknuti da je ta osoba izgubila život u bitci kod Visa 1866. godine.

¹⁶⁸ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

¹⁶⁹ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

¹⁷⁰ *Marineinfanteriest-Oberleutnant* = natporučnik mornaričkog pješaštva.

Seecadet¹⁷¹ Sebastian Stoich.
 Seecadet Karl Achelpohl.
 Seecadet Victor Sambucchi.
 Seecadet Lukas Sodargna.
 Seecadet Gustav Cimiotti.
 Pr. Seecadet¹⁷² Adolf Hlouschek.
 Pr. Seecadet Stefan Ritter Dojmi von Delupis.
 Freg. Kaplan¹⁷³ Andreas Pachor.
 Freg.-Arzt Dr.¹⁷⁴ Franz Gregor.
 Pr. Corv.Arzt¹⁷⁵ Friedrich Kabrhel.
 Sch.-W.-Arzt 1. Cl.¹⁷⁶ Vincenz Harvalik.
 M.-V.-Offic. 1. Cl.¹⁷⁷ Willibald Scube.
 M.-V.-Accessist 1. Cl.¹⁷⁸ Josef Samuel.
 M.-M. 1. Cl.¹⁷⁹ Johann Steffan.
 M.-M. 2. Cl.¹⁸⁰ Vincenz Bernardi.
 M.-U.-M. 1. Cl.¹⁸¹ Josef Wondra.
 Pr. M.-U.-M. 1. Cl.¹⁸² Friedrich von Schulz.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.¹⁸³ Karl Wernik.

Schwarzenberg.

L.-Sch.-Cpt.¹⁸⁴ Georg Milossich.
 L.-Sch.-Lt.¹⁸⁵ Camillo Ritter von Henriquez.
 L.-Sch.-Lt. Karl Ritter Seemann von Treuenwart.
 L.-Sch.-Lt. Paul Hauser.
 L.-Sch.-Fähn.¹⁸⁶ Karl Herber.
 L.-Sch.-Fähn. Arthur Müldner.

¹⁷¹ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹⁷² *Provisorischer Seecadet* = privremeni pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹⁷³ *Fregatten-Kaplan* = pomoćni svećenik, kapelan na fregati.

¹⁷⁴ *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

¹⁷⁵ *Provisorischer Corvetten-Arzt* = privremeni liječnik na korveti. Nije diplomirani liječnik.

¹⁷⁶ *Schiffswundarzt 1. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 1. klase. Nije diplomirani liječnik.

¹⁷⁷ *Marine-Verwaltungs-Offizial 1. Cl.* = mornarički službenik 1. klase za financijsko poslovanje.

¹⁷⁸ *Marine-Verwaltungs-Accessist 1. Cl.* = mornarički službenik 1. klase za opskrbu.

¹⁷⁹ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

¹⁸⁰ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

¹⁸¹ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

¹⁸² *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 1. klase.

¹⁸³ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

¹⁸⁴ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

¹⁸⁵ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

¹⁸⁶ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

L.-Sch.-Fähn. Karl Adamovich.
 L.-Sch.-Fähn. Ferdinand Gebhardt.
 Mar.-Inf.-Oberlt.¹⁸⁷ Stefan Tschreschner.
 Seecadet¹⁸⁸ Otto Freiherr von Schollay.
 Seecadet Hermann Ritter von Jedina.
 Seecadet Rafael Hofmann.
 Seecadet Karl Reichmann.
 Seecadet Alexander Toppo.
 Pr. Seecadet¹⁸⁹ Karl Weise.
 Sch.-Kaplan¹⁹⁰ Sigmund Buzzi.
 Freg.-Arzt Dr.¹⁹¹ Heinrich Wawra.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.¹⁹² Franz Hödl.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl. Franz Schmidinger.
 M.-V.-Offic. 2. Cl.¹⁹³ Anton Dworschak.
 M.-V.-Accessist 1. Cl.¹⁹⁴ Alexander Schmidt.
 M.-M. 1. Cl.¹⁹⁵ Jens Jensen.
 M.-M. 2. Cl.¹⁹⁶ Heinrich Gatter.
 M.-U.-M. 1. Cl. Theodor Dell.
 M.-U.-M. 2. Cl.¹⁹⁷ Wilhelm Schmitz.

Radetzky.

L.-Sch.-Cpt.¹⁹⁸ Josef von Aurnhammer.
 L.-Sch.-Lt.¹⁹⁹ Wilhelm Kropp.
 L.-Sch.-Lt. Ottokar Faulak.
 L.-Sch.-Lt. Karl Rosenstiel.
 L.-Sch.-Fähn.²⁰⁰ Wenzel Paradeiser.
 L.-Sch.-Fähn. Friedrich Schweisgut.
 L.-Sch.-Fähn. August von Küfferle.

¹⁸⁷ *Marineinfanteriest Oberleutnant* = natporučnik mornaričkog pješaštva.

¹⁸⁸ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹⁸⁹ *Provisorischer Seecadet* = privremeni pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

¹⁹⁰ *Schiffs-Kaplan* = brodski kapelan – dušobrižnik.

¹⁹¹ *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

¹⁹² *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

¹⁹³ *Marine-Verwaltungs-Offizial 2. Cl.* = mornarički službenik 2. klase za financijsko poslovanje.

¹⁹⁴ *Marine-Verwaltungs-Accessist 1. Cl.* = mornarički službenik 1. klase za opskrbu.

¹⁹⁵ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

¹⁹⁶ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

¹⁹⁷ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

¹⁹⁸ *Linienschiffs-Capitän* = kapetan linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

¹⁹⁹ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²⁰⁰ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

Mar.-Inf.-Lt. 2. Cl.²⁰¹ Georg Bulharyn.
 Seecadet²⁰² Hugo Graf Oberndorf.
 Seecadet Adalbert Haller.
 Seecadet Eduard Marquard.
 Seecadet Theodor Kunwald.
 Pr. Seecadet²⁰³ Rafael Jvanovich.
 Adm. Kaplan²⁰⁴ Karl Mosettig.
 Freg.-Arzt Dr.²⁰⁵ Robert Kolaczek.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.²⁰⁶ Franz Agler.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl. Leonidas Newerski.
 M.-V.-Offic. 2. Cl.²⁰⁷ Johann Buffulini.
 M.-V.-Accessist 2. Cl.²⁰⁸ Franz Kaltofen.
 M.-M. 2. Cl.²⁰⁹ Johann Spetzler.
 M.-M. 2. Cl. Johann Dierlmayer.
 M.-U.-M. 2. Cl.²¹⁰ Alois Knaffel.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.²¹¹ Anton Schromm.
 M.-U.-M. 3. Cl.²¹² Raimund Lauer.

Adria.

Freg.-Cpt.²¹³ Adolf Daufalik.
 L.-Scb.-Lt.²¹⁴ Karl Beck.
 L.-Scb.-Lt. Emil Palase von Grettberg.
 L.-Scb.-Lt. Alois Andreyka.
 L.-Sch.-Fähn.²¹⁵ Vincenz Rosenzweig.
 L.-Sch.-Fähn. Rudolf Graf Montecuccoli.
 L.-Sch.-Fähn. Maximilian Rottauscher.

²⁰¹ *Marineinfanteriest-Leutnant* = poručnik mornaričkog pješaštva.

²⁰² *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²⁰³ *Provisorischer Seecadet* = privremeni pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²⁰⁴ *Administrativer Kaplan* = administrativni kapelan na brodu.

²⁰⁵ *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

²⁰⁶ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

²⁰⁷ *Marine-Verwaltungs-Offizial 2. Cl.* = mornarički službenik 2. klase za financijsko poslovanje.

²⁰⁸ *Marine-Verwaltungs-Accessist 2. Cl.* = mornarički službenik 2. klase za opskrbu.

²⁰⁹ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²¹⁰ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

²¹¹ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

²¹² *Maschinen-Meister 3. Cl.* = glavni strojar 3. klase.

²¹³ *Fregatten-Kapitän* = kapetan fregate. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²¹⁴ *Schraubensinienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog parobroda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²¹⁵ *Schraubensinienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog parobroda.

Mar.-Inf.-Lt. 2. Cl.²¹⁶ Franz Gorischek.
 Seecadet²¹⁷ Franz Lorenz.
 Seecadet Victor Zehetmayer.
 Seecadet Johann Dollenz.
 Seecadet Victor Ritter von Jenik.
 Pr. Seecadet²¹⁸ Georg Dabinovich.
 L.-Sch.-Caplan²¹⁹ Johann Karabaic.
 Freg.-Arzt Dr.²²⁰ Adolf Prussnig.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.²²¹ Johann Barta.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl. Georg Bullmann.
 M.-V.-Offic. 2. Cl.²²² Josef Schmidt.
 M.-V.-Accessist 2. Cl.²²³ Wenzel Gorda.
 M.-M. 1. Cl.²²⁴ Friedrich Mayer.
 M.-M. 2. Cl.²²⁵ Konrad Wartmann.
 M.-U.-M. 1. Cl.²²⁶ Johann Wagner.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.²²⁷ Karl Eberhardt.

Donau.

Freg.-Cpt.²²⁸ Maximilian Pitner.
 L.-Sch.-Lt.²²⁹ Josef Maraspin.
 L.-Sch.-Lt. Josef Primavesi.
 L.-Sch.-Lt. Wilhelm Graf Mercandin.
 L.-Sch.-Fähnrl.²³⁰ Arthur Graf Sermage.
 L.-Sch.-Fähnrl. Franz Laschober.
 L.-Sch.-Fähnrl. Josef Wilfan.
 Mar.-Inf.-Lt. 2. Cl.²³¹ Vincenz Heinlein.

²¹⁶ *Marineinfanteriest Leutnant 2. Cl.* = poručnik mornaričkog pješaštva 2. klase.

²¹⁷ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²¹⁸ *Provisorischer Seecadet* = privremeni pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²¹⁹ *Linienschiffs-Kaplan* = kapelan na linijskom brodu.

²²⁰ *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

²²¹ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

²²² *Marine-Verwaltungs-Offizial 2. Cl.* = mornarički službenik 2. klase za financijsko poslovanje.

²²³ *Marine-Verwaltungs-Accessist 2. Cl.* = mornarički službenik 2. klase za opskrbu.

²²⁴ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

²²⁵ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²²⁶ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

²²⁷ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

²²⁸ *Fregatten-Capitän* = kapetan fregate. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²²⁹ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²³⁰ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

²³¹ *Marineinfanteriest Leutnant* = poručnik mornaričkog pješaštva.

Seecadet²³² Franz Bartsch.
 Seecadet August Schweisgut.
 Seecadet Simon Lehnhardt.
 Seecadet Vincenz Pogliès.
 Seecadet Friedrich Fritz.
 Freg.-Caplan²³³ Lorenz Rakowetz.
 Freg.-Arzt Dr.²³⁴ Eduard Michel.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.²³⁵ Karl Neuer.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl. Edmond Bugel.
 M.-V.-Offic. 3. Cl.²³⁶ Heinrich Bidla.
 M.-M. 1. Cl.²³⁷ Eduard Bauduin.
 M.-M. 2. Cl.²³⁸ Nikolaus Vidrich.
 M.-U.-M. 1. Cl.²³⁹ Paul Rehberger.
 M.-U.-M. 2. Cl.²⁴⁰ Johann Bohdanecky.

Propeller-Corvette **Erzherzog Friedrich.**

Freg.-Cpt.²⁴¹ Markus Florio.
 L.-Sch.-Lt.²⁴² Oskar Kern.
 L.-Sch.-Lt. Paul Frankl.
 L.-Sch.-Fähn.²⁴³ Johann Hentschl.
 L.-Sch.-Fähn. Alexander Millinkovich.
 L.-Sch.-Fähn. Josef Treipel.
 Seecadet²⁴⁴ Rudolf Labrés.
 Seecadet Bernhard von Grisogono.
 Seecadet Jacob de Leva.
 Seecadet Stefan von Patay.
 Corv.-Arzt Dr.²⁴⁵ Ambros Janka.
 Sch.-W.-Arzt 1. Cl.²⁴⁶ Eduard Hell.

²³² *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²³³ *Fregatten-Caplan* = kapelan na fregati.

²³⁴ *Fregatten-Arzt Dr.* = liječnik na fregati. Stvarni diplomirani liječnik.

²³⁵ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

²³⁶ *Marine-Verwaltungs-Offizial 3. Cl.* = mornarički službenik 3. klase za financijsko poslovanje.

²³⁷ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

²³⁸ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²³⁹ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

²⁴⁰ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

²⁴¹ *Fregatten-Capitän* = kapetan fregate. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²⁴² *Linien-schiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²⁴³ *Linien-schiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

²⁴⁴ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²⁴⁵ *Corvette-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

²⁴⁶ *Schiffswundarzt 1. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 1. klase. Nije diplomirani liječnik.

M.-V.-Offic. 4. Cl. Ferdinand Haschek.
 M.-M. 2. Cl.²⁴⁷ Karl Goldschmidt.
 M.-U.-M. 1. Cl.²⁴⁸ Johann Grössl.
 M.-U.-M. 2. Cl.²⁴⁹ Johann Beck.

[III.] Propeller-Kanonenboote²⁵⁰ 2. Cl.

Hum.

Freg.-Cpt.²⁵¹ Ludwig Eberle.
 L.-Sch.-Lt.²⁵² Karl Müller von Müllenau.
 L.-Sch.-Fähnrl.²⁵³ Rudolf Berghofer.
 L.-Sch.-Fähnrl. Amadeus Ziller.
 Seecadet²⁵⁴ Karl Mayler.
 Corv.-Arzt Dr.²⁵⁵ Wilhelm Sachs.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.²⁵⁶ Josef Tauschek.
 M.-M. 2. Cl.²⁵⁷ Valentin Reinhold.
 M.-U.-M. 1. Cl.²⁵⁸ Eduard Haslinger.
 M.-U.-M. 2. Cl.²⁵⁹ Karl Bünthe.

Seehund.

Freg.-Cpt.²⁶⁰ Wilhelm Calafatti.
 L.-Sch.-Lt.²⁶¹ Julius Fidler von Isarborn.
 L.-Sch.-Fähnrl.²⁶² Karl von Baritz.
 L.-Sch.-Fähnrl. Karl Schonta.

²⁴⁷ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²⁴⁸ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

²⁴⁹ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

²⁵⁰ *Propeller-Kanonenboote* = propeler-topovnjača. Topovnjača koja je imala pogon preko propelera (vijka). Naravno, i ona je, kao sve drugo brodovlje, imala parni pogon nastao gorenjem ugljena u parostroju. Također je bila i brod drvene konstrukcije. U izvorniku nije istaknuto da je to treća skupina Ratne ili Carske eskadre pa je to ovdje dodano u uglatim zagradama.

²⁵¹ *Fregatten-Capitän* = kapetan fregate. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²⁵² *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²⁵³ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

²⁵⁴ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²⁵⁵ *Corvetten-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

²⁵⁶ *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik 5. klase za financijsko poslovanje.

²⁵⁷ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²⁵⁸ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

²⁵⁹ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

²⁶⁰ *Fregatten-Capitän* = kapetan fregate. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²⁶¹ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²⁶² *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

Seecadet²⁶³ Heinrich von Benigni.
 Sch.-W.-Arzt²⁶⁴ Wolfgang Waldmann.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.²⁶⁵ Eduard Kraus.
 M.-M. 2. Cl.²⁶⁶ Andreas Köppel.
 M.-U.-M. 1. Cl.²⁶⁷ Franz Makovic.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.²⁶⁸ Franz Hartmann.

Streiter.

Corv.-Cpt.²⁶⁹ Rudolf Ungewitter.
 L.-Sch.-Lt.²⁷⁰ Karl Scheuermann.
 L.-Sch.-Fähn.²⁷¹ Anton Panfilli.
 L.-Sch.-Fähn. Martin Rukavina.
 Seecadet²⁷² Edmund Bischoff.
 Corv.-Arzt Dr.²⁷³ Karl Rosenfeld.
 M.-V.-Offic. 4. Cl.²⁷⁴ Anton Khul.
 M.-M. 2. Cl.²⁷⁵ Jacob Fuchs.
 M-U.-M. 1. Cl.²⁷⁶ Karl Talento.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.²⁷⁷ Jacob Fassel.

Reka.

Corv.-Cpt.²⁷⁸ Adolf Nölting.
 L.-Sch.-Lt.²⁷⁹ Heinrich Fayenz.
 L.-Sch.-Fähn.²⁸⁰ Josef Lehnert.
 L.-Sch.-Fähn. Josef Rezníček.

²⁶³ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²⁶⁴ *Schiffswundarzt* = brodski liječnik – ranarnik. Nije diplomirani liječnik.

²⁶⁵ *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik 5. klase za financijsko poslovanje.

²⁶⁶ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²⁶⁷ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

²⁶⁸ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

²⁶⁹ *Corvetten-Capitän* = kapetan korvete. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²⁷⁰ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²⁷¹ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

²⁷² *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²⁷³ *Corvetten-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

²⁷⁴ *Marine-Verwaltungs-Offizial 4. Cl.* = mornarički službenik 4. klase za financijsko poslovanje.

²⁷⁵ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²⁷⁶ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

²⁷⁷ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

²⁷⁸ *Corvetten-Capitän* = kapetan korvete. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²⁷⁹ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²⁸⁰ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

Seecadet²⁸¹ Wenzel Kozelka.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.²⁸² Vincenz Uhler.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.²⁸³ Victor Indrak.
 M.-M. 2. Cl.²⁸⁴ Wenzel Lehmann.
 M.-U.-M. 1. Cl.²⁸⁵ Paul Wegmann.
 M.-U.-M. 2. Cl.²⁸⁶ Martin Bayer.

Velebich.

Corv.-Cpt.²⁸⁷ Viktor Herzfeld.
 L.-Sch.-Lt.²⁸⁸ Eugen Gáal Gyula.
 L.-Sch.-Fähnrr.²⁸⁹ Gustav Kemmel.
 L.-Sch.-Fähnrr. Oskar Fischer.
 Seecadet²⁹⁰ Josef Bayer.
 Corv.-Arzt Dr.²⁹¹ Emanuel Weiß.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.²⁹² Michael Ricci.
 M.-M. 2. Cl.²⁹³ Georg Hueber.
 M.-U.-M. 1. Cl.²⁹⁴ Blasius Sagmeister.
 M.-U.-M. 2. Cl.²⁹⁵ Anton Maurig.

Wall.

Corv.-Cpt.²⁹⁶ Alexander Graf Kielmansegge.
 L.-Sch.-Lt.²⁹⁷ Peter Grancich.
 L.-Sch.-Fähnrr.²⁹⁸ Karl Barth.
 L.-Sch.-Fähnrr. Arthur Lobinger.

²⁸¹ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²⁸² *Schiffswundarzt 2.Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

²⁸³ *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik 5. klase za financijsko poslovanje.

²⁸⁴ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²⁸⁵ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

²⁸⁶ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

²⁸⁷ *Corvetten-Capitän* = kapetan korvete. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²⁸⁸ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²⁸⁹ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

²⁹⁰ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

²⁹¹ *Corvetten-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

²⁹² *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik 5. klase za financijsko poslovanje.

²⁹³ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

²⁹⁴ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

²⁹⁵ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

²⁹⁶ *Corvetten-Capitän* = kapetan korvete. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

²⁹⁷ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

²⁹⁸ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

Seecadet²⁹⁹ Eduard Weisse.
 Corv.-Arzt Dr.³⁰⁰ Josef Potočnik.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.³⁰¹ Franz Negri.
 M.-M. 2. Cl.³⁰² Leopold Leykum.
 M.-U.-M. 1. Cl.³⁰³ Ferdinand de Fiori.
 M.-U.-M. 2. Cl.³⁰⁴ Franz Huth.

Dalmat.

Corv.-Cpt.³⁰⁵ Wilhelm Freiherr von Wickede.
 L.-Sch.-Lt.³⁰⁶ Gustav Hinke.
 L.-Sch.-Fähnrl.³⁰⁷ Alfred Müller.
 L.-Sch.-Fähnrl. Wilhelm Mörth.
 Seecadet³⁰⁸ Friedrich Rubelli von Sturmfest.
 Corv.-Arzt Dr.³⁰⁹ Eduard Féjér.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.³¹⁰ Eduard Persoglia.
 M.-M. 2. Cl.³¹¹ Wilhelm Hinsenkamp.
 M.-U.-M. 1. Cl.³¹² Andreas Ebneht.
 M.-U.-M. 2. Cl.³¹³ Franz Albrecht.

²⁹⁹ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

³⁰⁰ *Corvetten-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

³⁰¹ *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik 5. klase za financijsko poslovanje.

³⁰² *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

³⁰³ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

³⁰⁴ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

³⁰⁵ *Corvetten-Capitän* = kapetan korvete. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

³⁰⁶ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

³⁰⁷ *Linienschiffs-Fähnrl.* = zastavnik linijskog broda.

³⁰⁸ *Seecadet* = pitomac ili gojenac Mornaričke akademije.

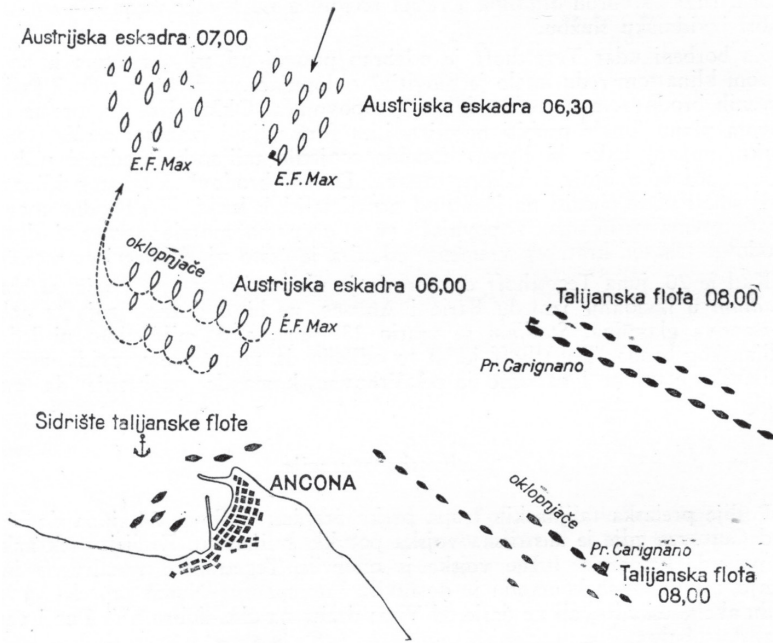
³⁰⁹ *Corvetten-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

³¹⁰ *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik 5. klase za financijsko poslovanje.

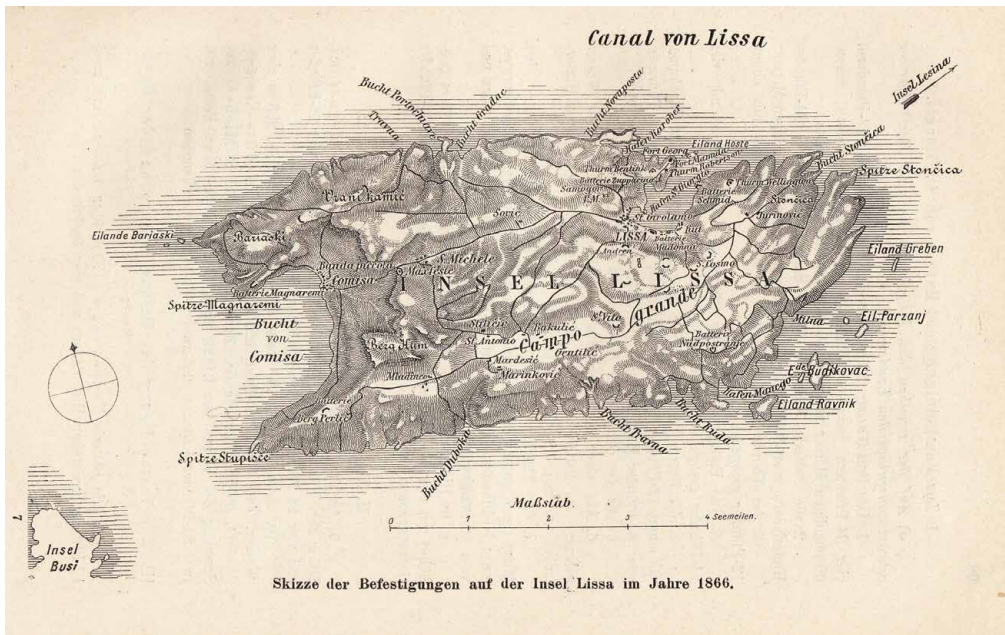
³¹¹ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

³¹² *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

³¹³ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

Akvatorij pred Anconom 27. lipnja 1866. godine. Tu je moglo doći do prve pomorske bitke dvaju sastava ratnih brodova. Zbog neodlučnosti admirala Persana do toga nije došlo (P. MARDEŠIĆ, 1967, 34)

Više utvrde i topničke baterije koje su Talijani sa svojih ratnih brodova napali topničkom vatrom iz topova s izoliranim cijevima kako bi zauzeli otok Vis (F. ATTLMAYR, 1896, 96)

Propeller-Schooner³¹⁴**Kerka.**

- L.-Sch.-Lt.³¹⁵ Eduard Masotti.
 L.-Sch.-Fähn.³¹⁶ Nikolaus Witting.
 L.-Sch.-Fähn. Franz Klezl.
 Sch.-W.-Arzt 1. Cl.³¹⁷ Alois Koppitsch.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.³¹⁸ Adalbert Elexhauser.
 M.-U.-M. 2. Cl.³¹⁹ Richard Schleifer.
 Pr. M.-U.-M. 2. Cl.³²⁰ Josef Illek.

Narenta.

- L.-Sch.-Lt.³²¹ Franz Spindler.
 L.-Sch.-Lt.³²² Heinrich Giberti.
 L.-Sch.-Fähn.³²³ Karl Spetzler.
 L.-Sch.-Fähn. Josef Afan de Rivera.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.³²⁴ Karl Kiliges.
 M.-V.-Offic. 1. Cl.³²⁵ Georg Matelot.
 M.-U.-M. 1. Cl.³²⁶ Johann Jernejczik.
 M.-U.-M. 2. Cl.³²⁷ Johann Kaiser.

Početni raspored sukobljenih strana pred pomorsku bitku ispred otoka Visa 20. srpnja 1866. godine. U gornjem desnom kutu je manja karta s generalnom trasom podvodnog telegrafskog kabela (URL-12)

³¹⁴ *Propeller-Schooner* = škuna (kao tip manjeg jedrenjaka) pokretana parnim strojem s propelerom (vijkom).

³¹⁵ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

³¹⁶ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda. U to doba zastavnik je najniži časnički čin, pa je stoga kao časnik mogao biti zamjenik zapovjednika broda.

³¹⁷ *Schiffswundarzt 1. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 1. klase. Nije diplomirani liječnik.

³¹⁸ *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik 5. klase za financijsko poslovanje.

³¹⁹ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

³²⁰ *Provisorischer Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = privremeni pomoćni strojar 2. klase.

³²¹ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

³²² *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

³²³ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

³²⁴ *Schiffswundarzt 2. Cl.* = brodski liječnik – ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

³²⁵ *Marine-Verwaltungs-Offizial 1. Cl.* = mornarički službenik 1. klase za financijsko poslovanje.

³²⁶ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

³²⁷ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

Rad-Dampfer³²⁸**Elisabeth.**

Freg.-Cpt.³²⁹ Tobias Österreicher.
 L.-Sch.-Lt.³³⁰ Ferdinand Feldmann.
 L.-Sch.-Lt. Franz Hopfgartner.
 L.-Sch.-Fähnrl.³³¹ Karl Ritter von Pörtl.
 L.-Sch.-Fähnrl. Johann Rudolf Schmidt.
 Corv.-Arzt Dr.³³² Julius Hirsch.
 Sch.-W.-Arzt 2. Cl.³³³ Anton Peichel.
 M.-V.-Offic. 1. Cl.³³⁴ Sigmund Korratsch.
 M.-M. 1. Cl.³³⁵ Johann Norsell.
 M.-M. 2. Cl.³³⁶ Gustav Benedikti.
 M.-U.-M. 1. Cl.³³⁷ Anton Heider.
 M.-U.-M. 3. Cl.³³⁸ Hieronymus Negovetich.

Greif.

Freg.-Cpt.³³⁹ Karl Kronowetter.
 L.-Sch.-Lt.³⁴⁰ Hippolyt Ritter von Henriquez.
 L.-Sch.-Fähnrl.³⁴¹ Anton Gareis.
 L.-Sch.-Fähnrl. Alfons Becker.
 L.-Sch.-Fähnrl. Franz Anton.
 M.-V.-Offic. 4. Cl.³⁴² Peter Cociancig.

³²⁸ *Rad-Dampfer* = parobrod koji za pogon koristi kotače s lopaticama od kojih je po jedan na svakom boku broda. Ti su kotači u biti brodska varijanta vodeničkog kola mlinova za mljevenje žita. Takav se pogon kod ratnih brodova pokazao vrlo „ranjivim“ s obzirom na to da je jedan od takvih kotača mogao uništiti i brodski top vrlo malog kalibra. U toj situaciji brodu bi ostao drugi kotač, čime bi plovidba postala gotovo nemoguća jer bi taj kotač „vukao“ brod na onu stranu na kojoj se nalazio, a to je tadašnjim kormiralskim strojem bilo gotovo nemoguće eliminirati.

³²⁹ *Fregatten-Capitän* = kapetan fregate. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

³³⁰ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

³³¹ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

³³² *Corvetten-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

³³³ *Schiffswundarzt 2.Cl.* = brodski liječnik ranarnik 2. klase. Nije diplomirani liječnik.

³³⁴ *Marine-Verwaltungs-Offizial 1. Cl.* = mornarički službenik 1. klase za financijsko poslovanje.

³³⁵ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

³³⁶ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

³³⁷ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

³³⁸ *Maschinen-Unter-Meister 3. Cl.* = pomoćni strojar 3. klase.

³³⁹ *Fregatten-Capitän* = kapetan fregate. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

³⁴⁰ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

³⁴¹ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

³⁴² *Marine-Verwaltungs-Offizial 4. Cl.* = mornarički službenik 4. klase za financijsko poslovanje.

M.-M. 1. Cl.³⁴³ Wenzel Rönisch.
 M.-M. 2. Cl.³⁴⁴ Friedrich Sacher.
 M.-U.-M. 2. Cl.³⁴⁵ Wilhelm Beck.
 M.-U.-M. 3. Cl.³⁴⁶ Michael Ridolfi.

Andreas Hofer.

Corv.-Cpt.³⁴⁷ Ulrich Lund.
 L.-Sch.-Lt.³⁴⁸ Hermann Czedik von Bründelsberg.
 L.-Sch.-Fähn.³⁴⁹ Wilhelm Döry von Jobbaháza.
 L.-Sch.-Fähn. Peter Pulgher.
 Corv.-Arzt Dr.³⁵⁰ Max Reissmann.
 M.-V.-Offic. 5. Cl.³⁵¹ Franz Koutnik.
 M.-M. 2. Cl.³⁵² Kasper Zellermayer.
 M.-U.-M. 1. Cl.³⁵³ Adolf Rechl.
 M.-U.-M. 2. Cl.³⁵⁴ Ladislaus Wokurka.

Gemieteter Lloyd-Dampfer³⁵⁵ **Stadium.**

L.-Sch.-Lt.³⁵⁶ Victor Graf Wimpfen.
 L.-Sch.-Fähn.³⁵⁷ Anton Pirchann.

³⁴³ *Maschinen-Meister 1. Cl.* = glavni strojar 1. klase.

³⁴⁴ *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

³⁴⁵ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

³⁴⁶ *Maschinen-Unter-Meister 3. Cl.* = pomoćni strojar 3. klase.

³⁴⁷ *Corvetten-Capitän* = kapetan korvete. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

³⁴⁸ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

³⁴⁹ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda.

³⁵⁰ *Corvetten-Arzt Dr.* = liječnik na korveti. Stvarni diplomirani liječnik.

³⁵¹ *Marine-Verwaltungs-Offizial 5. Cl.* = mornarički službenik 5. klase za financijsko poslovanje.

³⁵² *Maschinen-Meister 2. Cl.* = glavni strojar 2. klase.

³⁵³ *Maschinen-Unter-Meister 1. Cl.* = pomoćni strojar 1. klase.

³⁵⁴ *Maschinen-Unter-Meister 2. Cl.* = pomoćni strojar 2. klase.

³⁵⁵ *Gemieteter Lloyd-Dampfer* = unajmljeni parobrod tršćanskog parobrodara *Lloyd*.

³⁵⁶ *Linienschiffs-Leutnant* = poručnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zapovjednika broda.

³⁵⁷ *Linienschiffs-Fähnrich* = zastavnik linijskog broda. Ovdje u funkciji zamjenika zapovjednika broda.

Vidi naprijed bilješku o rangu zastavnika kao časnika.

Početak pomorske bitke ispred otoka Visa 20. srpnja 1866. godine (P. MARDEŠIĆ, 1967, 43).

Izvori i literatura

- ATTLMAYR, F., 1896, *Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866. Seekriegsgeschichtliche Studie*, Pola.
- BARBALIĆ, R. F., 1977, Obitelj Florio sa Prčanja u brodarstvu Bakra polovicom XIX. stoljeća, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 25, 91–102.
- BEALES, D. – BIAGINI, E. F., 2013, *The Risorgimento and the Unification of Italy*, London.
- BENKO, J., 1884, *Geschichte der k. k. Kriegs-Marine während der Jahre 1848 und 1849: im Auftrage des K. K. Reichs-Kriegs-Ministeriums, Marine-Sektion, nach durchaus authentischen Quellen verfasst*, Wien.
- BERGMAYR, F., 1845, *Verfassung der kaiserlich-königlichen Militär-Gränze und Oesterreichischen Kriegs-Marine*, Wien.
- BOTTI, F., 1989, La campagna del 1866, *Rivista Marittima*, 2, 87–100.
- FERRANTE, E., 1985, *La sconfitta navale di Lissa*, Roma.
- FIO, O., 1966, Odjeci pomorske bitke kod Visa iz 1866. godine u tadašnjim novinama, *Pomorski zbornik*, 4, 551–563.
- FLEISCHER, J., 1906, *Geschichte der k. k. Kriegsmarine während des Kriegs im Jahre 1866*, Wien.
- FREIVOGEL, Z., 2014, *Austrougarska vojska u Prvome svjetskom ratu*, Zagreb.
- GRDINA, I. – PREMŽL, P., 2016, *Wilhelm von Tegetthoff in bitka pri Visu 20. julija 1866.*, Maribor.
- KAPOVIĆ, M., 1966, Bitka pod Visom 1866. godine, *Naše more*, 3, 90–94.
- KLOBUČAR, V., 1989, Vis. Bitka 1866., *Pomorska enciklopedija*, 8, Zagreb, 475.
- MARDEŠIĆ, P., 1967, Viška bitka, u: G. Novak – V. Maštrović, *Viška bitka. Povodom 100-godišnjice 1866-1966*, Zadar, 21–56.
- MISJAK, F., 1974, Kljunov udar, *Vojna enciklopedija*, 4, Beograd, 381–382.
- MRKOČI, V., 1983, Persano, Carlo Pollion conte di, *Pomorska enciklopedija*, 6, Zagreb, 25–26.
- MRKOČI, V., 1989, Tegetthoff, Wilhelm von, *Pomorska enciklopedija*, 8, Zagreb, 80–81.
- NOVAK, G., 1938, Italija i Austrija na Jadranu 1866, *Jadranska straža*, 6, 226–229.
- OBAD, S., 1968, Sukob talijanskih i austrijskih interesa na Jadranu u revoluciji 1848./49. godine, *Pomorski zbornik*, 6, 531–538.
- OBAD, S., 1992, Sukob interesa velikih sila na istočnom Jadranu krajem 18. i u ranom 19. stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 31 (18), 249–254.
- PERIČIĆ, Š., 1966, Namjere Talijana glede Dalmacije i austrijske protumjere 1866. godine, *Pomorski zbornik*, 4, 501–514.
- PIPLOVIĆ, S., 1982, Austrijska utvrđenja na Visu, *Mogućnosti*, 3-5, 329–336.
- SCHEMATISMUS, 1912. = *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1913*, Wien.
- SCHMIDT-BRENTANO, A., 2007, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816-1918*, Wien.
- SCOTTI, G., 2004, *Lissa 1866. la grande battaglia per l'Adriatico*, Trieste.
- SONDHAUS, L., 1989, *The Habsburg Empire and the Sea: Austrian Naval Policy 1797-1866*, West Lafayette.
- TAYLOR, A. J. P., 1968, *Borba za prevlast u Evropi 1848-1918*, Sarajevo.
- TAYLOR, A. J. P., 1990, *Habsburška monarhija 1809-1918*, Zagreb.
- TEŠIĆ, M., 1980, Vojnogeografska obeležja otoka Visa, *Mornarički glasnik*, 5, 803–818.

- TORO, A., 1987, La squadra austriaca prima e dopo Lissa, *Rivista Marittima*, 8-9, 83-98.
- VASILJEVIĆ, J. – VISKOVIĆ, B., 1968, *Vojnopomorska istorija*, Split.
- VASILJEVIĆ, J. – VISKOVIĆ, B., 1975, *Velike pomorske bitke i operacije kroz istoriju*, Beograd.
- VISKOVIĆ, B. – ČUPIN, B., 1996, *Stotrideseta obljetnica Viškog boja*, Split.
- VISKOVIĆ, B., 2001, *Viški boj 1866. / Seeschlacht von Lissa 1866*, Split.
- ZLOKOVIĆ, I., 1966, Kontraadmiral Marko Florio, *Pomorski zbornik*, 4, 565-570.

Mrežne stranice (pregledane posljednji put 8. siječnja 2018.)

- URL-1: http://www.familienkunde.at/Lexikon_kkArmee_Rang.htm
- URL-2: https://de.wikisource.org/wiki/%C3%96sterreichischer_Milit%C3%A4r-Schematismus#Milit.C3.A4r-Schematismus:_Heer_.26_Kriegsmarine
- URL-3: https://archive.org/stream/bub_gb_O3wKAAAIAAJ#page/n19/mode/2up
- URL-4: https://books.google.at/books?id=_ogNAwAAQBAJ&pg=PA336&lpg=PA336&dq=was+ist+ein+provisorischer+seekadett&source=bl&ots=7ptpIstz8A&sig=4_zNo6vRlbQrkrbTsz5FFC52Qo&hl=de&sa=X&ved=oahUKEwiDk7C7wp7YAhWSJ1AKHQUwBCgQ6AEIPjAB#v=onepage&q=was%20ist%20ein%20provisorischer%20seekadett&f=false
- URL-5: <https://books.google.at/books?id=EuUOjBrIoTcC&pg=PA494&dq=Provisorischer+Arzt+im+krieg&hl=de&sa=X&ved=oahUKEwj6xper-JXYAhWCtRQKHSVDAw4Q6AEIKzAB#v=onepage&q=Provisorischer%20Arzt%20im%20krieg&f=false>
- URL-6: https://books.google.at/books?id=LbIAAAAACAAJ&pg=PA679&hl=de&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false
- URL-7: https://books.google.at/books?id=LbIAAAAACAAJ&pg=PA679&hl=de&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q=Provisorisch%20Arzt%20&f=false
- URL-8: <https://archive.org/stream/rangundeinteiluomarigoog/rangundeinteiluomarigoog-djvu.txt>
- URL-9: http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-pellion-conte-di-persano_%28Dizionario-Biografico%29/
- URL-10: http://www.marina.difesa.it/storiacultura/storia/accaddeil/Pagine/1865_03_27.aspx
- URL-11: https://www.google.com/search?q=affondatore&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=oahUKEwjihqDhz_PYAhVKaFAKHXYGBNoQ_AUICigB&biw=990&bih=649#imgc=_vQRt91MOzUIaM
- URL-12: <http://dawlishchronicles.blogspot.hr/2016/04/the-ram-triumphant-lissa-1866.html>

The Progress of the Naval Battle near the Vis Island in 1866

SUMMARY

Elementary qualities of a successful naval commander include: **1.** exceptional theoretical and practical skills of naval warfare, **2.** determination to carry out their own idea of conflict at sea and extreme flexibility in implementing their own plan of attack on the enemy, **3.** high morale of the troops and their confidence in the capabilities of their superiors to wage war, good supply of food, water and basic technical equipment (including fuel and ammunition), and operable condition of all technical equipment (primarily ships and weapons), **4.** proper and realistic assessment of the opponent's strength, their skills in naval warfare, morale of their troops and their confidence in superiors, **5.** continuous assessment of the opponent's progress and goals and ongoing collection of factual information about the opponent (telegraph!), **6.** realistic assessment of one's own strengths and weaknesses that can significantly affect the outcome of the conflict, **7.** realistic assessment of the opponent's strengths and weaknesses that can affect the outcome of the conflict, **8.** continuous monitoring of geophysical realities of the waters in which the conflict is taking place (meteorological, oceanographic and others) by employing the available technical and technological intelligence apparatus, **9.** ensuring proper supply of food, water and additional technical equipment, **10.** finally, to have a contingency plan on how to act if the conflict threatens to develop in the opponent's favor, i.e. what action to take to prevent it from happening at all, and if it does happen, how to resolve the situation in one's favor.

All these universal elements that have been known since antiquity – this list contains only the very basics – were correctly assessed by W. Tegetthoff, whose accurate judgement, exceptional morale and naval warfare skills of his people, as well as continuous influx of information about the enemy (telegraph), secured the victory. The conflict at Vis in 1866, however, should have ended in defeat since the quality and armament of the vessels was hugely in favor of the enemy. But, as it happens, Tegetthoff's rival C. Persano was unable to make almost any of these elements work. So despite the fact that he had a respectable naval force at his disposal, he suffered defeat.

These circumstances defined the perception of this sea battle, which intrigues the scientific community to this day although 150 years have passed. Tegetthoff's determination, exceptional morale of the crews under his supreme command, impeccable and timely execution of all orders, but above all his flexibility in applying theoretical knowledge (*beakhead ramming*) stand out as decisive advantages. In contrast, Persano and his men are criticized for slavish implementation of established naval theoretical principles, failure to inspire the trust of high-ranking officers in themselves and their decisions, providing their subordinates with incredibly little or no information during the battle, inheriting animosities among their troops, hesitation and inability to react to circumstances at hand, and for the almost complete lack of morale in their entire force.

Keywords: Battle of Vis, conflicts of interest of great powers, Austria, Italy, warfare innovations, Austrian naval hierarchy, list of command staff

Branko Belamarić
Zagreb

Ratno brodovlje u Viškom boju

Viški boj, a pogotovo svijest da veliki dio pobjede pripada Hrvatima, djelovao je više nego bilo kakvo osvješćivanje s pomoću knjiga i škola. Brojni su napisi opisivali zanos pobjede i oduševljenje koje je vladalo poslije boja. Zadarski *II Nazionale* piše 4. kolovoza 1866. godine:

Za našim snažnima oklopnjačama treba stajati narod, zadovoljan u svojim zakonitim pravima, da ne bude stranac u vlastitoj kući, da se u školama i sudu može potpuno služiti svojim jezikom, da ne mora zavijediti povlaštenom položaju u kojem se nalazi jezik onog naroda koga udaljiše od nas vrijedni mornari svojom krvlju i svojom srčanošću...

Koliko je poraz u Viškom boju ostavio traga u Italiji, najbolje svjedoči događaj od 2. studenoga 1918. godine. Tako se istog dana kada je prema nalogu Narodnog vijeća osnovana Zemaljska vlada za Dalmaciju u Zadru, talijanska vojska iskrcala najprije na Vis, kako navodi zadarski *Narodni list*: „Talijanci na Visu“; u posebnom izdanju od 3. studenoga 1918. godine. Ujedno je mjesto poraza postalo upravo prvi grad s kojim su otpočeli „oslobađanje“ odnosno zaposjedanje otoka i priobalnih gradova u ime Antante. Opće oduševljenje cijelog obalnog pučanstva, koje je zavlдалo nakon Viškog boja uz buđenje nacionalnog zanosa, najviše se osjetilo upravo na hrvatskim prostorima jer su Hrvati prevladavali u posadi.

Viški boj je u mnogo čemu bio prekretnicom ratovanja. To se u prvom redu odnosi na iznimno rijedak primjer potapanja pramčanim kljunom. Naime, stoljećima je, od antike, uronjeni okovani kljun (*rostrum*) imao više vizualni učinak zastrašivanja negoli stvarno djelovanje. To bi se moglo reći i za iznimno ukošene statve ratnih brodova, ali i za dijelove nadgrađa i dimnjaka koji su kod ratnih brodova 19. i 20. stoljeća trebali proizvesti sličan dojam.

Viški boj je dvobojem tehnologija naznačio dolazak novog doba. Ravnopravno su se borili drveni brodovi bez oklopa (*Kaiser*), drveni brodovi oklopljeni željeznim pločama (*Erzherzog Ferdinand Max* i *Re d'Italia*) i željezni brodovi (*Affondatore*).

Ključne riječi: Viški boj, ratno brodovlje, vojno-pomorska tehnologija

Razvoj broskog naoružanja do Viškog boja

Sredinom 19. stoljeća ratne mornarice prihvaćaju novitete industrijalizacije: uvode se željezni brodovi (čelika tada još nije bilo), štapni parni stroj, okretna topovske kule i dr. Doseg brodske artiljerije do kraja 19. st. nije prelazio 1000 m. Sve bitke u 18. i 19. st. vodile su se unutar 300 metara, stoga je i *Affondatore* zamišljen samo s kljunom; kasnije su dodani topovi.

Električna energija još nije otkrivena i sve počiva na parnom stroju i jedru kao porivu, a uz brojna vitla i pomagala sve se temelji na fizičkoj snazi posade.

U to vrijeme u literaturi nastaje i pojam za oklopnjače *ironclad*. Tri su glavne značajke navedenog pojma: željezni, a vremenom i čelični oklop nad drvenom oplatom brodova, parni stroj, te najvažnija promjena na topovima (prema patentima Wahrendorffa i Cavallija 1848. g.) uvođenje žlijebljenih topovskih cijevi, te stražnje punjenje sa zatvaračima. Tako se kugla iz dotadašnjih topova glatkih cijevi transformirala u produljeni projektil. Masa zrna je osjetno povećana a uslijed rotacije, urezujući se u žljebove cijevi te uvođenjem novih barutnih smjesa, bitno je povećan domet topništva. U Viškom boju, posljednjem u kojem su sudjelovali drveni i željezni brodovi, iskazala su se tri glavna čimbenika: naoružanje, oklop i brzina. Kalibar topova u okretnim kulama prešao je 200 mm. Oklopne ploče deblje su od 100 mm, dok najbrži ratni brodovi ne prelaze 13 uzlova. Kod željeznih brodova s parnim porivnim strojem jedro još figurira kao pomoćna propulzija. Vijčani propeler ima niski stupanj djelovanja, ali još ima i brodova s lopatičnim kolima.

Poslije Viškog boja povećat će se kalibri topova, postajući i dvostruko veći. U kombinaciji s drvenom oblogom i bočni će oklop rasti, debljine i do 150 centimetara, a nakon izuma torpeda, protegnut će se i ispod vodne linije. Brzina će doseći, ponekad i prekoračiti, 40 uzlova. Danas pak kalibar topova ne prelazi 150 mm, oklopa više nema, a brzine se kreću od 20 do 30 uzlova, ovisno o tipu broda. Bojnih brodova, kao najvećih, više nema.

Polovina brodova kod obiju mornarica u Viškom boju još su klasični drveni jedrenjaci kojima je jedina zaštita bila povećana debljina drvene bočne oplata. Glavni su im nedostaci mali domet topovskih kugli te isključivo bočni položaj pri gađanju. Kao najdjelotvorniji sraz u svijesti pomoraca ostao je udar kljunom, još iz doba galija na vesla, a potpuno nestaje u 16. i 17. stoljeću ulaskom jedrenjaka visokih bokova s više redova topova. Uvođenjem željezne i kasnije čelične konstrukcije ratnih brodova, sredinom 19. stoljeća ponovno se javlja zamisao borbe kljunom.

Pojavom torpeda 1875. godine i njegovom primjenom na sasvim novom tipu ratnog broda, tzv. torpiljarki, naglim razvojem topova, zrna te oklopa osjetno je povećan domet artiljerije. Time kljun počinje gubiti svoje značenje i potpuno nestaje početkom 20. stoljeća.

U nastavku teksta navedene su i razmotrene glavne značajke bojnih brodova *Erzherzog Ferdinand Max, Kaiser, Affondatore i Re d'Italia*.

Viški boj

Ishod neizbježnog boja odjeknuo je širom Europe. Nakon Trafalgara bila je to prva bitka na otvorenom moru. Talijanska intervencija odvila se na krilima aspiracija prema hrvatskoj obali, predvođenih Risorgimentom. Dodatni snažni motiv mladoj talijanskoj državi bila je i pruska pobjeda nad Austrijom kod Sadove početkom srpnja 1866. godine. Stoga je bitka za daljnju budućnost hrvatskog dijela istočne obale Jadrana bila od presudnog značaja.

Pripreme talijanske i austrijske flote za okršaj odvijaju se tijekom cijelog proljeća 1866. godine. Glavna baza austrijske flote nalazila se u Puli. Talijanska je flota u početku rata premještena iz Taranta u Anconu, bliže operativnom području.

Ohrabren pobjedom Austrije nad Italijom, 24. lipnja 1866. kod Custoze, Wilhelm von Tegetthoff, zapovjednik austrijske flote, dolazi flotom pred Anconu 27. lipnja 1866. Zapovjednik talijanske mornarice admiral Carlo Pellion di Persano odbija isploviti i odgovoriti izazovu, izgovarajući se čekanjem na oklopnjaču *Affondatore* koja se upravo dovršavala u Velikoj Britaniji. Međutim, Italija, osokoljena pobjedom svoje saveznice Pruske u bitci kod Sadove, 4. srpnja pojačano vrši pritisak na Persana.

Tek nakon ponavljanih zahtjeva i vlade i admiraliteta da se ogleda s austrijskom flotom, Persano konačno 16. srpnja s 3000 vojnika isplovjava prema Visu, gdje stiže 17. srpnja. Italija uključuje svu flotu počevši od tada najjačeg broda na svijetu, *Affondatorea* (stiže pred Vis istom 19. srpnja), te 11 oklopljenih, 10 neoklopljenih i 16 pomoćnih brodova; ukupno 38 brodova, podijeljenih po eskadrama, prema popisu:

I. eskadra:

- željezni brodovi: *Affondatore*
- drveni, oklopljeni: *Re d'Italia, Re di Portogallo, Formidabile, Terribile*
- drveni, djelomično oklopljeni: *Principe di Carignano, Castelfidardo, Ancona, Regina Maria Pia, San Martino, Palestro, Varese.*

II. eskadra:

- drveni: *Duca di Genova, Carlo Alberto, Gaeta, Garibaldi, Maria Adelaide, Principe Umberto, Vittorio Emanuele, San Giovanni, Guiscardo, Governolo.*

III. eskadra (odred manjih brodova):

Cristoforo Colombo, Ettore Fieramosca, Esploratore, Messaggiere, Stella d'Italia, Indipendenza, Piemonte, Washington, Montebello, Vinzaglio, Confienza, Gigio, Flavio Gioia, Sirena, Conte Cavour, Etna.

U zoru 17. srpnja načelnik stožera Eduardo D'Amico izviđa istočnu obalu Visa brodom *Messaggiere*, prvo varkom pod engleskom zastavom, a zatim pod izvješnom francuskom zastavom u trenutku postrojavanja talijanske mornarice ulazi u višku luku.

Šalje izvještaj Persanu koji donosi plan napada:

- topovnjače kapetana Antonija Sandrija presjeći će telegrafski kabel koji Vis spaja s kopnom
- admiral Giovanni Vacca oklopnjačama (*Principe di Carignano, Castelfidardo i Ancona*) treba izvesti napad na zapadni dio otoka kod Komiže kako bi na tom mjestu privukao posadu otoka
- admiral Giuseppe Albini drvenim brodovima (*Duca di Genova, Carlo Alberto, Vittorio Emanuele, Garibaldi, Principe Umberto, Maria Adelaide i San Giovanni*) treba izvesti iskrcavanje u uvali Rukavac (S strana; iza otočića Ravnika)

- admiral Augusto Riboty oklopnjačama (*Maria Pia, Terribile, Re di Portogallo i Varese*) treba napasti utvrđenja na ulazu u višku luku s istočne strane
- glavnina, pod admiralom Persanom (*Re d'Italia, Formidabile, Palestro, San Martino* i ostali), treba napasti utvrđenja na ulazu u višku luku sa zapadne strane.

Englezi su za napoleonskih ratova dobro utvrdili i zaštitili višku luku. Na zapadnom ulazu podigli su tvrđavu George III. (Kralj George III.), u narodu poznata kao Fortica, te utvrde Robertson, Bentinck, a na istočnoj strani utvrdu Wellington. Sve te utvrde i bitnice Austrija je aktivno uključila u obranu otoka. Osim njih izgradila je i bitnicu Schmidt na poluotoku Sv. Juraj na istočnoj strani uvale te bitnice Šupurina i Mamula na zapadnoj. Ukupno je na Visu izgrađena 21 utvrda u rasponu od tvrđava, bitnica do zaklona. Utvrde su također izgrađene i na Korčuli i Lastovu.

U samom dnu viške luke početkom 19. st. izgradili su i utvrdu koja se nazivala Levaman (prema austrijskom katastru), a koju su Talijani kasnije preimenovali u *Batteria della Madonna*, odnosno Gospina baterija kako je viški puk imenuje do današnjih dana. Austrija je imala i bitnice Sv. Andrija i Sv. Kuzma, iznad Gospine utvrde visoko na Lučkom brdu. Bitnice Sv. Andrija i Sv. Kuzma kao i Gospina utvrda u boju su sudjelovale samo 19. srpnja kada je *Formidabile* s pratećim brodovima uplovio u dno luke.

Bitnica Postrožje (Nadpostranje) branila je pristup u luku Rogačić, dok su komišku luku branile bitnica Knežrot (Manjarema) na sjevernoj strani luke, bitnica na brdu Perlić i utvrda Ferdinand Max na brdu Sv. Mihovil.

Četiri topovnjače pod zapovjedništvom kapetana Sandrija dobile su zadatak prekinuti telegrafski kabel koji spaja Vis sa Splitom preko Hvara. Čak i pod prijetnjom bombardiranja Hvara, zahvaljujući hrabroj akciji ribara Lovre Fija, prekinuta je samo viška strana kabela. To su iskoristili telegrafist Ivan Braüner i župnik Josip Plančić koji su odmah prenijeli aparat telegrafa na brdo Salbun i javili trenutačnu situaciju u Zadar, Pulu i Zagreb.

Operacije počinju 18. srpnja, ali nepovoljno po napadače. Brodski topovi ne mogu doseći visoka utvrđenja na obali, stoga pokušaj desanta propada.

Napad se nastavlja 19. srpnja poslijepodne, ali ponovno bez uspjeha i Albini se ne uspijeva iskrcati u Komizi. Odred od dva oklopna broda ulazi u višku luku, međutim prisiljen je povući se jer su brodovi u unakrsnoj vatri s utvrđenja pretrpjeli znatne štete. *Formidabile* se izvlači iz borbe i vraća u Anconu.

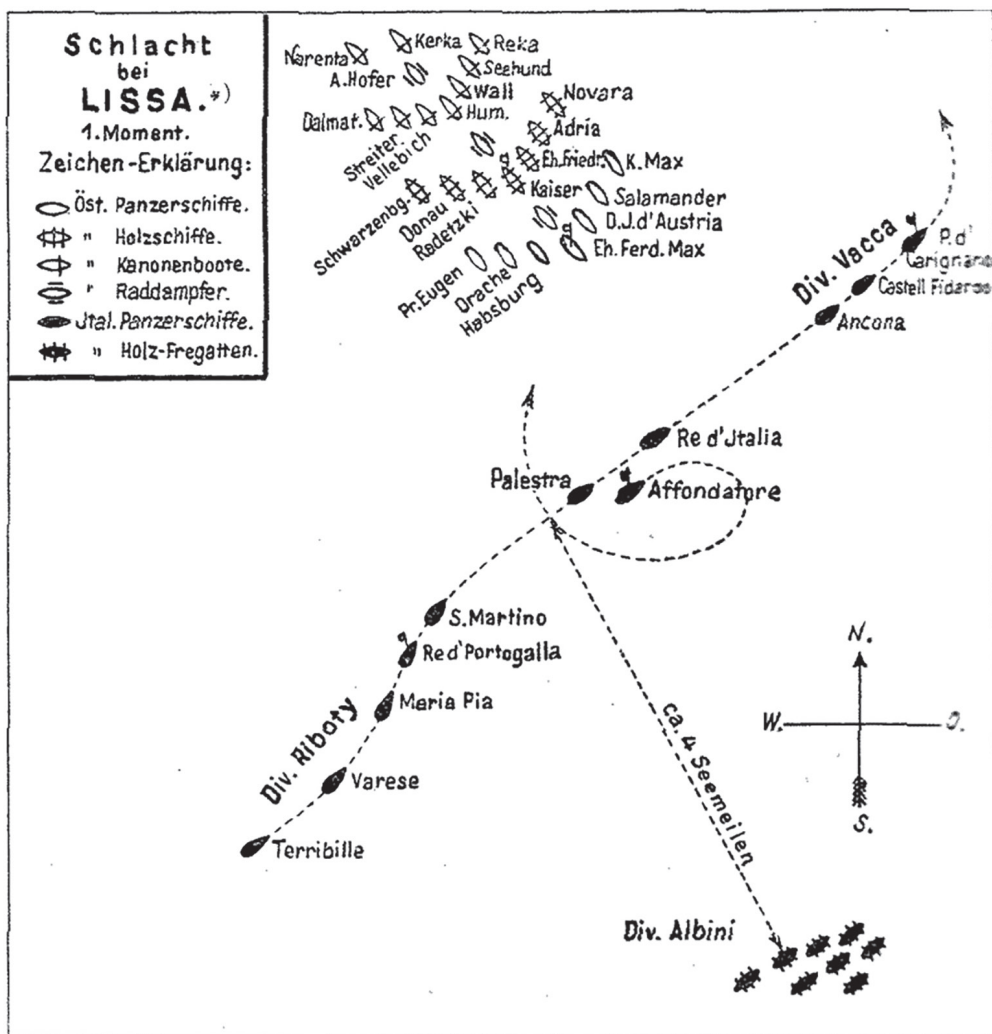
Persano provodi dva dana bezuspješno bombardirajući viške tvrđave. Poslije dva neuspjela pokušaja da u Zakamici (najzapadniji dio otoka, uz rt Barjake) iskrcaju trupe, 20. srpnja, Talijani se pripremaju za novi napad.

Tegetthoff očekuje sukob s talijanskom flotom na području sjevernog Jadrana. Sumnje se ostvaruju i već od 17. srpnja u Puli prima seriju brzozava s postaje na Hvaru o napadima talijanskih brodova. Uvečer 19. srpnja, nakon dozvole za isplovljavanje, Tegetthoff izlazi iz Pule sa svom ratnom mornaricom.

Tako će Austrija baciti u boj čitavu raspoloživu flotu, ukupno 21 ratni brod te šest pomoćnih parobroda:

- drveni, oklopljeni: *Erzherzog Ferdinand Max, Habsburg, Don Juan d'Austria, Drache, Kaiser Max, Prinz Eugen, Salamander*
- drveni: *Kaiser, Adria, Donau, Novara, Radetzky, Fürst Felix Schwarzenberg, Erzherzog Friedrich, Dalmata, Hum, Rijeka, Seehund, Streiter, Velebit, Wall*
- pomoćni parobrodi: *Krka, Narenta, Andreas Hofer, Elisabeth, Greif, Stadion.*

Zadnja četiri pomoćna broda imaju bočne kotače. Čak je carska jahta *Greif* uključena.

I. faza Viškog boja (*Geschichte der K. K. Kriegsmarine während des Krieges im Jahre 1866.*)

Austrijska flota stiže zorom 20. srpnja pred Vis, upravo pred drugi pokušaj iskrcavanja talijanskih vojnika na otok. Na vijest da je austrijska flota na domaku, Persano prekida napad na višku luku, prestrojava flotu najprije u frontu, zatim, već na vidiku protivnika, u liniju brazde i prekrca se na svoju najjaču oklopnjaču *Affondatore*, a da o tome ne obavještava svoju flotu. Dvije su grupe talijanske flote trebale dočekati austrijske brodove, dok je treća bila pomoć pri zauzimanju Visa.

Na vidiku talijanske flote Tegetthoff daje signalom naređenje: *Muss Sieg von Lissa werden (Moramo pobijediti kod Visa)*; izvori tvrde da se u magli vidjelo samo: *moramo*.

Tegetthoff prema točno utvrđenom planu naređuje formaciju napada u obliku klina, gdje su oklopnjače I. divizije plovile u borbenom rasporedu ispred II. i III. divizije drvenih brodova.

Persano naređuje postrojavanje svoje mornarice u kolonu sastavljenu od tri linije, formirajući polukrug: prethodnice, centra i začelja. Prvu liniju, kao prethodnicu I. oklopne eskadre, pod zapovjedništvom admirala Vacce činili su *Principe di Carignano*, *Castelfidardo* i *Ancona*. Druga linija, centar, pod Persanovim zapovjedništvom, bila je sastavljena od brodova *Re d'Italia*, *Palestro* i *S. Martino*. U trećoj liniji, na začelju s desne strane, pod Ribotyjevim zapovjedništvom plove u brazdi *Re di Portogallo*, *Regina Maria Pia* i *Varese*. Na lijevom boku začelja nalaze se drveni brodovi pod Albinijevim zapovjedništvom: *Duca di Genova*, *Carlo Alberto*, *Vittorio Emanuele*, *Garibaldi*, *Principe Umberto*, *Maria Adelaide* i *San Giovanni*.

Zbog niza okolnosti *Formidabile*, *Terribile*, *Varese* i *Affondatore* nisu uvršteni u ratni poredak. Tako je oštećeni *Formidabile* već otplovio za Anconu, dok će *Terribile* i *Varese* zaostati iza planiranog poretka. Kako je Persano naglo odlučio prekrcati se sa svojim stožerom sa zastavnog broda *Re d'Italia* na *Affondatore*, tako najjača oklopnjača ne stiže na vrijeme na svoje mjesto na bojnoj crti.

Porazu u Viškom boju svakako je doprinijela i činjenica što Persano nije obavijestio svoju flotu o promjeni zapovjednog mjesta. U međuvremenu, Tegetthoff odlučno provodi raniji plan, udarom klina podijeliti talijansku flotu.

Talijanska flota ulazi u borbu prvim udarom s devet oklopnih brodova, dok Albinijeva eskadra drvenih brodova ostaje po strani. Austrijska flota razdijeljena u tri divizije plovi u poretku kolone s brodovima u formaciji klina. U prvoj je diviziji sedam oklopnjača (*Habsburg*, *Don Juan d'Austria*, *Drache*, *Kaiser Max*, *Prinz Eugen*, *Salamander* te *Kaiserin Elisabeth*) s admiralskim brodom *Erzherzog Ferdinand Max* na čelu. U drugoj diviziji predvođenoj komodorom Petzom nalaze se neoklopljeni brodovi: *Kaiser*, *Novara*, *Fürst Felix Schwarzenberg*, *Graf Radetzky*, *Adria*, *Donau*, *Erzherzog Friedrich*, te izviđački brodovi *Greif* i *Stadion*. Treća se divizija sastojala od topovnjača i pomoćnih brodova: *Hum*, *Delmat*, *Wall*, *Velebit*, *Rijeka*, *Seebund*, *Andreas Hofer*, *Narenta* i *Krka*.

Znajući dobro doseg svojih topova, Tegetthoff ulazi u neposredni boj želeći u općem metežu (*melee*) stvoriti prednost, međutim u prvom pokušaju ne uspijeva prodorom oštetiti ni jedan talijanski brod. Naglim se okretom *Erzherzog Ferdinand Max* vraća i ponovno napada.

Kad je zbog Persanova prekrcaja s *Re d'Italia* na *Affondatore* talijanska prethodnica pod admiralom Vaccom bila nešto odmakla od centra, Tegetthoff je izvjesio čuveni signal: *Ram und versenken den Feind – Probodi [kljunom] i potopi neprijatelja*. Takvim se manevrom sa svojom divizijom probio u razmak između talijanskih linija i napao talijanski centar koji je u tom času imao samo šest oklopnjača.

Istovremeno Vacca progoni austrijske topovnjače koje ga varkom odvlače prema sjeveroistoku. U toj fazi bitka se pretvara u borbu broda protiv broda, u kojoj pojedini brodovi nastoje zabiti kljun u protivnikov bok.

Palestro se postavlja pred brod *Re d'Italia* želeći ga zaštititi od napada *Ferdinanda Maxa*. Nakon sudara, *Ferdinand Max* odbacuje *Palestra*, vraća se i punom silinom i brzinom od 12 uzlova nalijeće na brod *Re d'Italia* i potapa ga.

Istovremeno, *Castelfidardo*, *Varese* i *Principe di Carignano* blokiraju Antona von Petza na *Kaiseru*, kao predvodnika II. divizije, i njegov odred u samom napadu u centru formacije. Oklopnjače zajedno s *Affondatoreom* kruže oko *Kaisera* u pokušaju napada.

Kaiser, iako sam neoklopljen, izdržao je najveći teret boja: u općem neredu, udara u *Re di Portogallo* i teško ga oštećuje. Pritom i sam podnosi najveća stradanja u pokušaju zaštite neoklopljenih fregata *Erzherzog Friedrich* i *Kaiserin Elizabeth*.

Re di Portogallo odgovara vatrom iz lakih topova, *Affondatore* ponovno napada i u tom napadu i manjem požaru ginu 24 mornara, dok je 37 ranjenih. Ipak, topnici s *Kaisera* uzvraćaju i oštećuju palubu *Affondatorea*. Trajno je oštećena i jedna od dviju topovskih kula. Tako jedan drveni brod, *Kaiser*, uspijeva oštetiti željezni brod i oklopljeni *Re di Portogallo*! Tek tada, bez pramčanog jarbola, kosnika i dimnjaka, admiral Petz daje nalog za prekid napada i *Kaiser* se povlači u višku luku.

Oko podneva Persano prekida borbu i kreće prema Anconi. *Palestro*, oštećen artiljerijskom vatrom, povlači se iz boja i kreće prema Italiji, ali oko 14 sati, nakon eksplozije skladišta streljiva, tone. Tegetthoff se ne upušta u progon neprijatelja i ostaje na Visu nekoliko dana, do povratka u matičnu luku.

Glavne značajke bojnih brodova austrijske i talijanske ratne mornarice: *Erzherzog Ferdinand Max*, *Kaiser*, *Affondatore* i *Re d'Italia*

U boju je sudjelovalo 65 ratnih brodova; 27 austrijskih i 38 talijanskih. Odabrana četiri bojna broda posebno se izdvajaju. *Erzherzog Ferdinand Max* i njegov blizanac *Habsburg* najjači su drveni oklopljeni austrijski brodovi. *Kaiser* je, opet, bio prvi i ujedno posljednji izgrađeni drveni ratni brod u novom pulskom arsenalu, stoga je njegov daljnji opis detaljniji.

Affondatore, jedini potpuno željezni brod, bio je tada najjači brod na svijetu. Brod *Re d'Italia* i njegov blizanac *Re di Portogallo* bili su najsuvremeniji oklopljeni drveni brodovi s artiljerijom žlijebljenih cijevi. I dodatno, sudbine brodova *Erzherzog Ferdinand Max* i *Re d'Italia* nepovratno su povezane.

Erzherzog Ferdinand Max

Erzherzog Ferdinand Max i *Habsburg* bile su dvije posljednje oklopljene trojarbolne fregate izgrađene u brodogradilištu Stabilimento Tecnico Triestino – Trst, 1860. – 1866. godine, dovršene pred rat (maketa iz Ratnog muzeja u Beču).

Maketa oklopnjače *Erzherzog Ferdinand Max* (Ratni muzej, Beč)

Glavne značajke: L × B × T = 83,75 × 15,96 × 7,14 m

Istisnina = 4 757 t, brzina: 12 uzlova

Pogon: dvocilindarski parni stroj jednostruke ekspanzije, 800 IKS (588 kW)

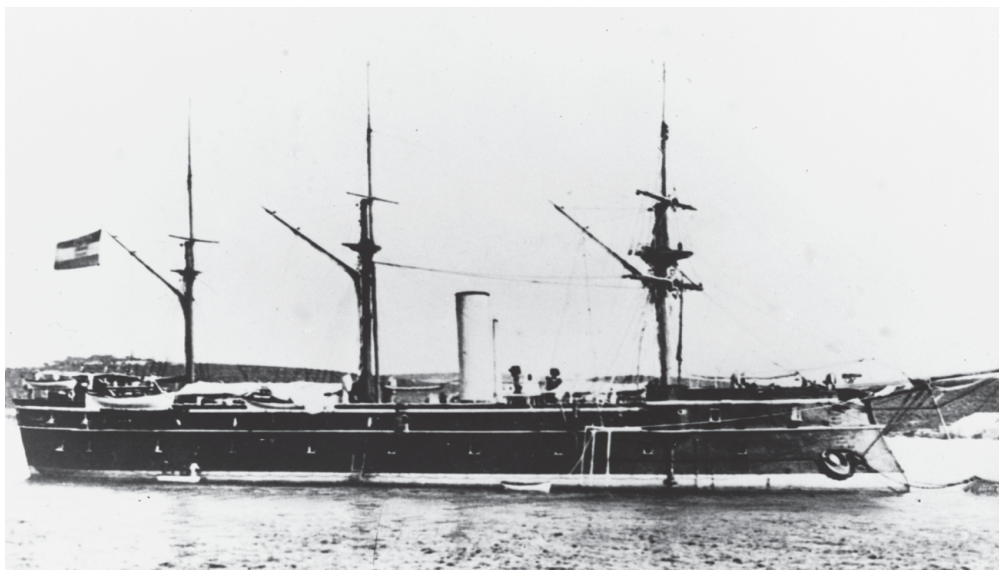
Naoružanje: 16 topova 48 funtaša (22 kg) + 2 topa 4 funtaša (1,3 kg); oba glatkih cijevi

Oklop: 114 mm (4,5")

Posada: 489

Kako u proljeće 1866. nisu stigli novi žlijebljeni Kruppovi topovi, oba broda se opremaju starim topovima 48 funtašima, s glatkom cijevi.

Od 1889. do 1908. godine, nakon nekoliko rekonstrukcija, *Erzherzog Ferdinand Max* služi kao pomoćni brod za topničke vježbe, a *Habsburg* kao stražarski brod i ploveća vojarna. U rezalište odlaze 1898. godine (*Habsburg*) i 1916. (*Erzherzog Ferdinand Max*).

Erzherzog Ferdinand Max neposredno pred Viški boj u proljeće 1866. god.

SMS *Kaiser*

Trojarbolni linijski jedrenjak *Kaiser* prvi je brod izgrađen u novom brodogradilištu osnovanom 1856. kao Pomorski arsenal (*K. K. See Arsenal*) austrijske ratne mornarice. Brod je trebao biti blizanac britanskom dvopalubnom brodu *Agamemnon*. Cijena te suradnje bila je austrijska neutralnost u Krimskom ratu (1853. – 1856.). Uočene izvrsne osobine francuskog broda *Algésirasi*, u istom ratu, potakle su Austriju da izmijeni projekt, uglavnom vezano za povećanje brzine, tj. jaču snagu. Naoružanje je praktički bilo isto; ukupni broj topova glatkih cijevi, raznih kalibara: *Agamemnon*: 91 top, *Algésirasi*: 90 topova i *Kaiser*: 92 topa.

Ujedno je bio i posljednji izgrađeni austrijski drveni ratni linijski brod. U Viškom boju *Kaiser* je služio kao zastavni brod Druge divizije Austrijske flote pod zapovjedništvom Baruna Anton von Petza.

Kobilica je položena 25. ožujka 1855., a brod je porinut 4. listopada 1858. U službu je predan 1859., kao mornarički zastavni brod. Godine 1864. *Kaiser* je, za Dansko-pruskog rata, u njemačkom Sjevernom moru.

Glavne značajke: $L \times B \times T = 74 \times 16,21 \times 7,4$ m;

Istisnina = 5 194 t, brzina: 12 uzlova

Pogon: dvocilindarski parni stroj jednostruke ekspanzije, snage 800 IKS (600 kW)

Naoružanje: 74 topa 30 funtaša (13,6 kg) + 16 topova 60 funtaša (granate) (27 kg) + 2 topa 24 funtaša (11 kg) + 4 topa 4 funtaša (1,7 kg); ukupno: 96 topova glatkih cijevi, na dvije palube

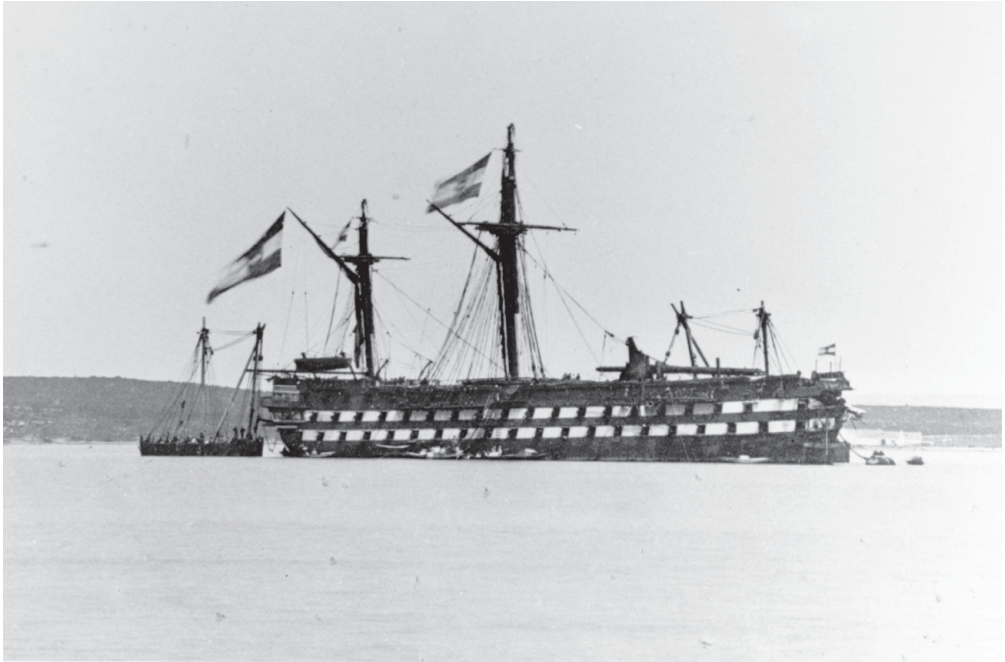
Oklop: oko topova (kazamati): 127 mm (5"), bočni pojas: 152 mm (6")

Posada: 904 člana

Nakon Viškog boja, između 1869. i 1873. godine, pod nadzorom Josefa Romaka, *Kaiser* je u Puli rekonstruiran u kazamatnu željeznu oklopnjaču (poput oklopnjače *Lissa* građene u Trstu (1867. – 1869.), također po Romakovim projektima). Tako je cijeli podvodni dio drvene oplata promijenjen i obložen željeznim/čeličnim pločama iznad vodne linije. Ugrađeni su novi topovi u kazamatnim ležajima. Pramac i krma su rekonstruirani, a povećana je duljina i širina, kako se vidi iz Mornaričkog almanaha iz 1893. godine.

Manjak novca osjetio se i na stalno odgađanoj ugradnji oklopa naručenog u engleskim željezarnama, stoga su radovi potrajali pune četiri godine. Upravo u vrijeme pregradnje u kazamati brod, već su se naveliko uvodile topovske kule.

Kao rezultat već zastarjele rekonstrukcije, *Kaiser* služi od 1875. do 1902. godine kao tzv. brod u rezervi. Brod je bio u službi do 1902. godine kad je ogoljen; skinuto je kompletno naoružanje i oprema. Dobiva novo ime – *Bellona*, i dalje služi kao plovna vojarna za osposobljavanje mornara do 1918. godine. Nakon I. svjetskog rata pripao je kao ratni plijen Italiji, otegljen je iz Pule, a kasnija sudbina mu je nepoznata.

Barže s pomoćnim dizalicama prilaze *Kaiseru*

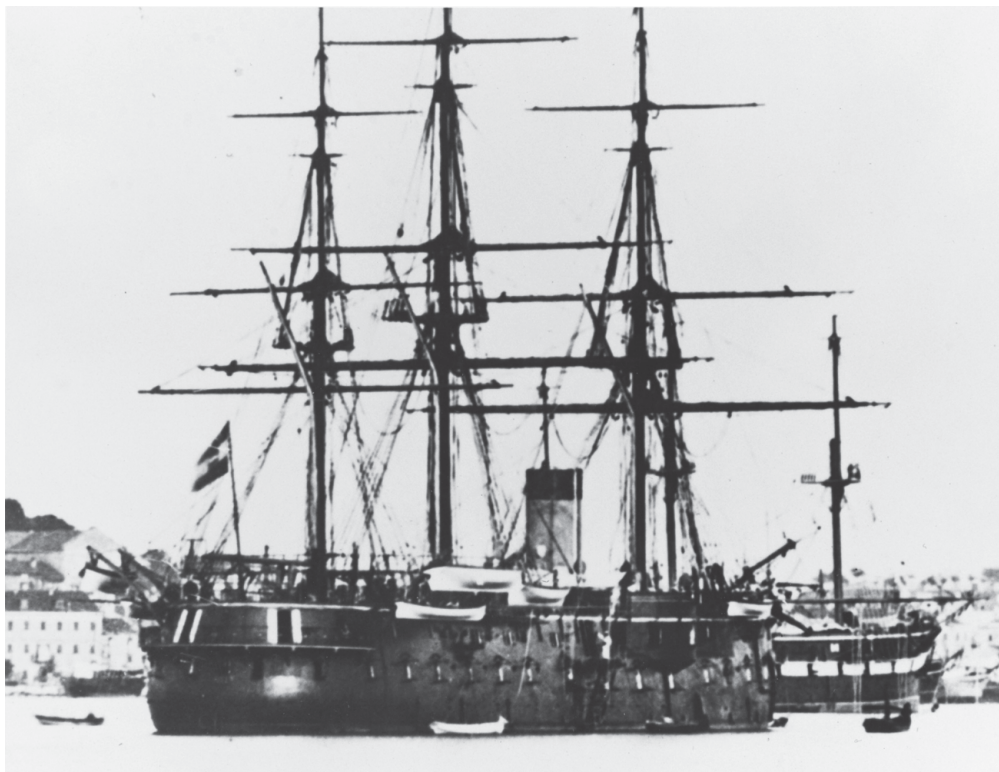
Gattung	Name	Länge	Breite	Deplacem- ent m. Tif.	Indicirte Pferdekraft	Gürtel-	Casemat- bez. Thurm-	Querw.-	Deck-	Artillerie Abkürzungen s. I. Seite Österreich-Ungarn	FG	Baumaterial	Stapellauf
		m	t										
Gepzrte Cas.- schiffe	<u>Kaiser</u>	77	187,4	5810	3200	158	140	126	—	. 10 23 A; 8 l; 11 M; 1r .	13	H	71
	Kaiser Max	73	156,1	3550	2700	203	156	126	25	. 8 21 K; 6 l; 11 M; 1r .	13	E	75
	Prinz Eugen	73	156,1	3550	2700	203	156	126	25	. 8 21 K; 6 l; 11 M; 1r .	13	»	77
	Tegetthoff z ^o	87	197,6	7390	5000	369	369	304	76	6 24 K; 5 15 K; 13 Sf; 1r .	14	Est	78
Panzer- fregatte	Habsburg	80	167,1	5140	3500	128	123	—	—	. 14 18 A; 6 l; 9 M . .	12	H	65
	<i>Kaiser Franz Josef I. z</i>	98	156,1	4000	9000	—	90	—	57		19	St	89
Ramm- kreuzer	<i>Kaiserin Elisabeth z</i> .	98	156,1	4000	9000	—	90	—	57	2 24 K; 6 15 K; 2 l; 11 Sf; 1r	19	»	90
	<i>Kaiserin und Königin</i>	107	166,1	5000	9800				f.B.
	<i>Maria Theresia z</i> }												

2 Küstenvertheidigungsschiffe (A und B) von 5510 tD bewilligt.

Kronprinz Erzherzog Rudolf: Citadellschiff. Ramme. Am Oberdeck 2 gepanzerte Barbettethürme, u. zw. einer vorne von ovaler Form über die Bordwände vorragend, einer im hinteren Drittel der Länge in der Mittschiffslinie. Zwischen dem vorderen und dem achteren Thurm ungepanzerte Boxbatterie mit den 12cm Gesch. in Breitseitaufstellung. Über dem vordern Barbettethurm Commandobrücke

Izvadak iz *Mornaričkog almanaha* iz 1893. godine

Opaska: Kako su oklopne ploče i topovi naručivani u Engleskoj, sve mjere navedene su u imperijalnim jedinicama: 1 lb (funta) za masu = 0,4536 kg; 1in (inch, palac = 2,54 cm).

Kaiser nakon rekonstrukcije i prenamijenene u kazamatni brod

III. Schulschiffe, Beischiffe und Hulks.

Donau	70	13	0	6	0	2340	1800	10	12;	1	7;	4	M	12	333	K	93		Korvetten;	
Saida	71	13	0	5	8	2440	1800	8	15;	2	4	7	Sf;	1	7	12	332	†	78	seegehende Schulschiffe.

* Station in Teodo. — ** Station in Konstantinopel. — † Für den Stationsdienst in Zara.

Fruntsberg	59	10	0	4	4	1340	800	2	15;	4	9;	1	7;	2	M	11	211	K	73	Korvette	Seegehende
Möve	42	7	3	2	9	375	—	2	7	—	118	H	58						Segelschiff	Schulschiffe.	

Artillerieschule: Hauptschiff Radetzky (3430 tD, 12 15; 5 4'7 Sf, 8 M) mit Bequartierungsschiff Hulk Erzherzog Ferdinand Max (5140 tD, 1 26, 2 24, 4 15, 2 9, 7 7; 1 7 Sk Sf, 2 4'7, 1 3'7 Sf, 2 M) und den seegehenden Beischiffen Spalato (840 tD, 800 ie, 2 12 Sf, 1 7 Sk Sf, 4 4'7, 2 3'7 Sf, 3 M) und Sebenico (890 tD, 800 ie, 2 12; 1 7 Sk Sf, 8 4'7 Sf, 6 M).

Torpedoschule: Hauptschiff Hulk Alpha (1350 tD) mit dem seegehenden Beischiffe Zara (840 tD, 800 ie, 4 9, 1 7; 4 4'7 Sf, 3 M).

Seeminen- und Telegraphenschulschiff: Hulk Gamma (2430 tD).

Schiffsjungenschule: Hauptschiff Hulk Schwarzenberg (3430 tD, 4 15; 3 4'7, 1 3'7 Sf, 2 M) mit den seegehenden Beischiffen Kanonenboote Albatros und Nautilus (570 tD, 400 ie, je 1 7 Sk Sf, 2 4'7 Sf, 1 M).

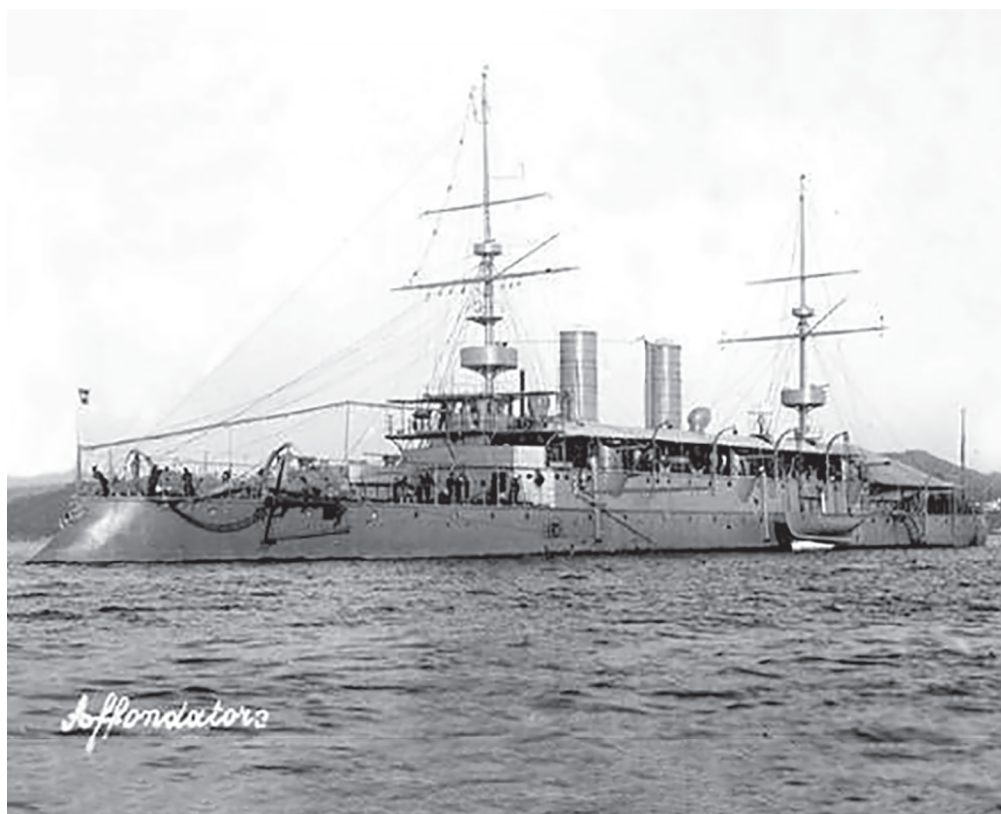
Bequartierungshulks: Don Juan d'Austria (3600 tD), Bellona (5800 tD), Hum (900 tD) und Sansego (350 tD).

Izvadak iz *Mornaričkog almanaha* iz 1905. godine, Kaiser (pod novim imenom Bellona) se navodi kao plovna vojarna, a Erzherzog Ferdinand Max služi kao brod topničke škole

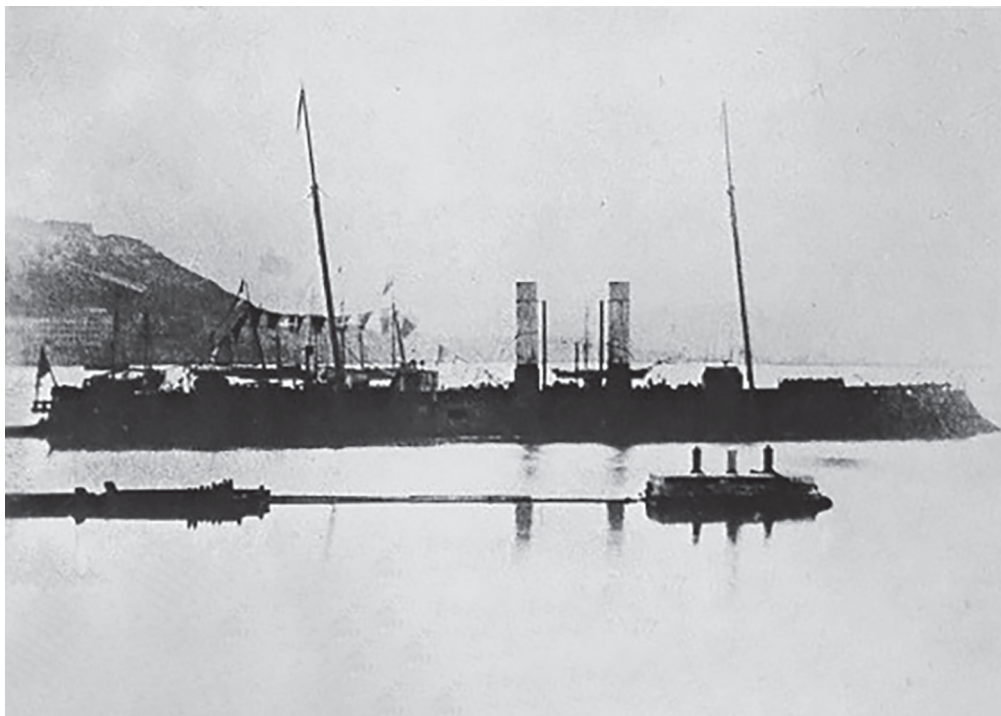
Affondatore

Talijanska mornarica naručuje 11. listopada 1862. u brodogradilištu Mare of Millwall kod Londona oklopni željezni brod prema projektu mornaričkog časnika Simonea Antonija Saint-Bona. *Affondatore* (*Potapatelj*) prvotno je zamišljen isključivo kao udarni dvojarbolni škuner, bez topova, s oklopljenim kljunom za probijanje na pramčanoj statvi. Zbog financijskih problema brod se dovršava u susjednom brodogradilištu Harrison, gdje mu se naknadno dodaju dva Armstrongova žlijebljena topa u pramčanoj i krmenoj kuli (300 lb). Kalibar topova je nepoznat, ali mogli su biti 220 mm (8,7") ili 228 mm (9"). Ugrađena su i dva topa od 76 mm (3").

Kobilica je položena 11. travnja 1863., a porinut je 3. studenoga 1865. godine. Bojeći se da će ga Velika Britanija konfiscirati, jer se Italija spremala navijestiti rat Austriji, talijanski admiralitet daje nalog da brod isplovi iz britanskih voda. Brod je dovršen u Cherbourgu 20. lipnja 1866., istoga dana kad je Italija navijestila rat Austriji. *Affondatore* 28. lipnja 1866. isplovljava i pridružuje se talijanskoj floti 19. srpnja pred Visom.

Affondatore, najjači brod talijanske flote i zapovjedni brod nakon Persanova prelaska s *Re d'Italia*, fotografirano oko 1890. godine

Affondatore neposredno nakon Viškog boja

Glavne značajke: $L \times B \times T = 93,89 \times 12,2 \times 6,35$ m

Istisnina = 4 070 t; brzina: 10-11 uzlova

Pogon: parni stroj jednostruke ekspanzije, 700 IKS (522 kW)

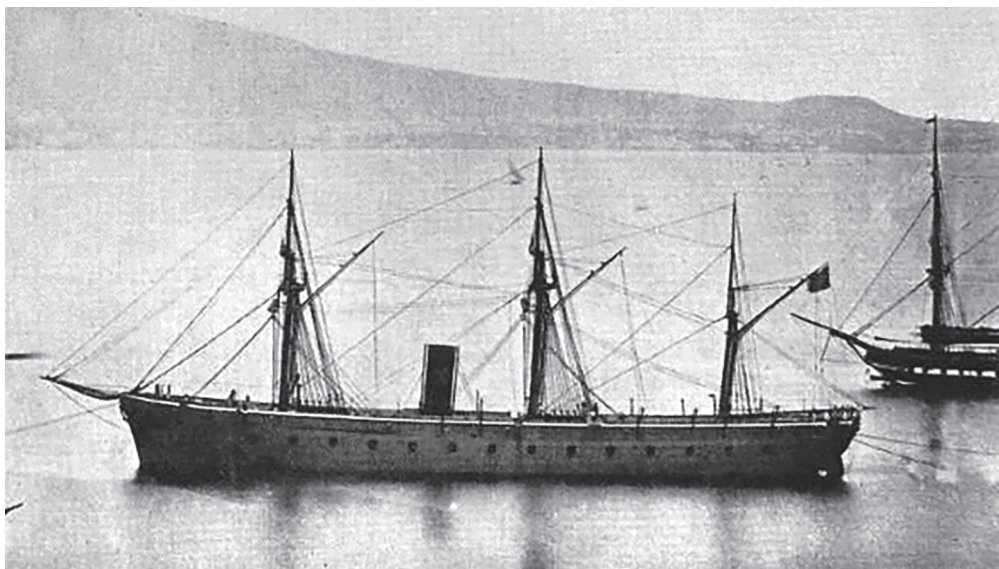
Naoružanje: 2 žlijebljena topa u kulama, kalibra 250 mm Armstrong

Oklop: željezni trup s oklopnim pločama od kovanog željeza: 110 mm (4,3")

Posada: 290

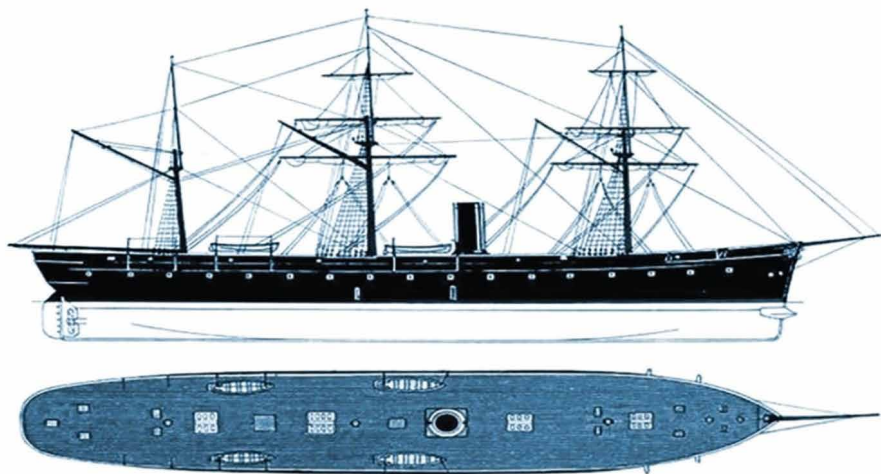
Nakon nevremena, 6. kolovoza 1866. *Affondatore* tone u Anconi. Obnavlja se u La Speziji 1867. – 1873.

Od 1891. godine služi kao torpedni brod matica. Kao stražarski brod služi u Veneciji od 1904. godine, a nakon oštećenja 1907. godine premješta se u Taranto kao plovno skladište streljiva.

Re d'Italia

Zapovjedni brod talijanske flote *Re d'Italia*, usidren u Anconi neposredno prije Viškog boja (Lamberto Lamberto Vitali, *Il Risorgimento nella fotografia*, Torino, 1979., str. 217.)

Početakom 1860. godine u brodogradilištu William H. Webb u New Yorku talijanska ratna mornarica naručuje dvije oklopne drvene trojarbolne fregate, klase *Re d'Italia*: *Re d'Italia* i *Re di Portogallo*. Projektirane su po uzoru na tadašnju francusku oklopnjaču *Gloire*.

Re d'Italia s drvenim udarnim kljunom okovanim željezom odvojeno je ugrađen u statvu

Glavne značajke: $L \times B \times T = 99,61 \times 16,76 \times 6,17$ m

Istisnina = 5 700 t, brzina: 12 uzlova

Pogon: parni stroj jednostruke ekspanzije, 800 IKS (596 kW)

Naoružanje: 2 topa kalibra 200 mm (Armstrong) + 16 topova kalibra 160 mm (francuska izvedba) + 14 topova kalibra 160 mm (Cavalli) + 6 topova kalibra 80 mm (svi žlijebljeni) + 4 topa 80 funtaša (36 kg) glatkih cijevi

Oklop: 110 mm (4,3")

Posada: 600

Epilog

Austrijska ratna (K. K.) flota imala je 27 brodova, s ukupno 57 344 t istisnine, 532 topa i posade od 7871 ljudi, dok je talijanska Regia Marina (RM) 1861. do 1946. imala 38 brodova ukupne istisnine 86 000 t, 645 topova i 10 886 ljudi u posadi.

Na austrijskim brodovima poginulo je 56 mornara i časnika, a ranjeno je ukupno 138 članova posade. Talijani su imali 608 poginulih, 38 ranjenih i 19 zarobljenih mornara i časnika. Gubitci su bili i u obalnim bitnicama: 24 poginula i 70 ranjenih branitelja. Ogromni odjek pobjede označio je ujedno i buđenje hrvatske nacionalne svijesti. Ishod bitke praktički je u jednom danu odredio sudbinu Dalmacije u desetljećima koja će slijediti.

Najveći pokazatelj premoći talijanske mornarice, osim u prikazanim brojkama i tada svjetski najjačem brodu *Affondatore*, bio je u vatrenoj moći topova. Glavnina artiljerijskog naoružanja talijanske mornarice bila je izvedena žlijebljenim cijevima, topovskim zrnima, dok su kod austrijske flote prevladavali topovi s glatkim cijevima, odnosno kuglama.

Dvije su talijanske oklopnjače, *Palestro* i *Re d'Italia*, potopljene, a na austrijskoj strani najteže je stradao neoklopljeni brod *Kaiser*.

Nakon bečkog sporazuma 12. kolovoza 1866. Austrija stavlja veći dio ratne mornarice u rasporedu te flota ostaje na vezu u Puli.

Okosnicu mornarice do početka gradnje novih brodova sedamdesetih godina 19. stoljeća i dalje su činili veterani Viškog boja: *Klase Drache: Drache* (1861. – 1884.) i *Salamander* (1861. – 1896.); *Klase Kaiser Max: Kaiser Max* (1862. – sudbina nepoznata), *Prinz Eugen* (1862. – sudbina nepoznata) te *Klase Erzherzog Ferdinand Max: Erzherzog Ferdinand Max* (1865. – 1916.) i *Habsburg* (1865. – 1900.).

Tegetthoff je postao *Marinekommandant*, promaknut u čin viceadmirala, a u ožujku 1868. postao je *Chef der Marinesektion* u Ministarstvu rata, dosljedno provodeći reforme ratne mornarice. Dodjeljivane su mu i razne druge časti, pa je među ostalim poslan da fregatom *Novara* iz Meksika donese posmrtni ostatke smaknutog cara Maximiliana, bivšeg zapovjednika austrijske flote.

Veliki tehnološki napredak u ratnoj brodogradnji iziskivao je sve veće izdvajanje novca. Kronični nedostatak novca za mornaricu, sveopće nerazumijevanje i nespozazumi s carskom administracijom iscrpili su ga. Umro je ipak nenadano od upale pluća, 7. travnja 1871., ne navršivši 44 godine.

Već iduće godine, suočena sa sve većim pritiskom Ugarske, Monarhija se dijeli na dva nezavisna entiteta kao Austro-Ugarska Monarhija. Mornarica Kaiserlich-Königlich (Carsko-kraljevska) ili, skraćeno, K. K. mijenja ime u: Kaiserlich und Königlich Kriegsmarine (Carska i kraljevska ratna mornarica) ili, skraćeno, K. u. K. Kriegsmarine.

Pobjeda u Viškom boju snažno je odjeknula diljem Habsburške Monarhije, a naročito na hrvatskoj obali Jadrana. Tijekom idućih desetljeća održavane su prigodne svečanosti obilježavajući godišnjicu bitke u čitavoj državi. Odjek Viškog boja imao je dalekosežne posljedice na otklanjanje talijanskih iredentističkih pozivanja za hrvatskom obalom Jadrana upravo u vrijeme političkih sukoba između Narodne stranke i autonomaša. Ne manja opasnost ujedinjenoj Hrvatskoj prijetila je i od ugarske vlasti.

Pobjeda Austrijske Monarhije nad Talijanima u Viškom boju nije dala naslutiti da će upravo taj događaj označiti prekretnicu u buđenju samosvijesti hrvatskog bića. I upravo je gotovo mistična dimenzija pobjede probudila svijest o vlastitoj snazi, potiskivanoj stoljećima pod vlašću stranog tijela. Hrvatski korpus, razmravljen i razjedinjen u stalnoj čežnji za samooblikovanjem, razvija svoju povijest i sudbinu. Da je Viški boj ostao u povijesti kao artefakt, ne bi ostao u kolektivnom pamćenju naroda. Tako se Viški boj pamćenjem oteo vremenu i postao bezvremen.

Literatura

- Richard BASSETT, *For God and Keiser, The Imperial Austrian Army from 1619 to 1918*, Yale University Press, 2015.
- Krešimir BERMANEC, Mario KATIĆ, Tomislav OROZ, Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, „Sjećanje na viški boj, proslave, spomenici, naracije“, *Studia ethnologica Croatica*, 19, 2007, str. 77-127.
- K. R. CRAWFORD, N. W. MITIUKOV, *Identification of the Parameters of Naval Artillery*, Prague, 2013.
- Elmo CVEK, *Naredba br. 12; Pula u doba Austrije - ljudi i građevine*, C.A.S.H., Pula 2015.
- Josef FLEISCHER, *Geschichte der K. K. Kriegsmarine während des Krieges im Jahre 1866*, Beč, 1906.
- Zvonimir FREIVOGEL, Z., *Viški boj, 20. srpnja 1866.*, Zagreb, 2016.
- Robert GARDINER, *Steam, Steel & Shellfire: The Steam Warship 1815-1905*, Conway Maritime Press, London, 1992.
- Franco GAY, *Le difese del nostro mare; Navi militari Italiane 1861-1920*, Italiana Perloti, Genova, 1991.
- B. P. HUGHES, *British Smooth Bore Artillery: The Muzzle Loading Artillery of the 18th and 19th Centuries*, Arms and Armour Press, London, 1969.

- Petar MARDEŠIĆ, „Brod, razvitak ratnih brodova“, *Pomorska enciklopedija*, sv. 1, Zagreb, 1954, str. 627-672.
- Ivo PETRIČEVIĆ, *Viški boj*, Hrvatska Zora 71/XXVI, Vis, 2016.
- Bare POPARIĆ, *Pregled povijesti pomorstva*, I. i II. dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1932.
- Lawrence SONDHAUS, „Strategy, Tactics, and the Politics of Penury: The Austro-Hungarian Navy and the Jenue Ecole“, *The Journal of Military History*, 65, no. 4, 1992, str. 587-602.

Warships in the Battle of Vis

SUMMARY

The Battle of Vis, and especially the realization that Croats played a large part in this victory, proved more efficient than any kind of awareness that could be induced by books and in schools. Numerous articles described the ecstasy of victory and the enthusiasm that reigned after the battle. On 4 August 1866, Zadar's *Il Nazionale* wrote:

It is the people who should stand behind our strong ironclads, certain of their legal rights, not strangers in their own home, able to use their language fully in schools and courts, not envious of the privileges afforded to the language of the people which our valiant sailors managed to keep at bay by shedding their blood and showing their courage...

How deeply the defeat in the Battle of Vis affected the situation in Italy is best illustrated by what happened on 2 November 1918. On the same day when the Provincial Government for Dalmatia was constituted in Zadar by order of the National Council, the Italian army landed on Vis first, as stated by Zadar's *Narodni list*: "Italians on Vis", in a special edition from 3 November 1918. The place where they had been defeated thus became the first town where they started the "liberation", i.e. the occupation of islands and coastal cities on behalf of the Entente. General enthusiasm of the entire coastal population, prompted by the Battle of Vis which spurred patriotic sentiment, was the greatest in Croatia because the crew was mostly Croatian.

In many ways the Battle of Vis proved to be a turning point in warfare. This primarily refers to an extremely rare type of sinking a ship by ramming it with the beakhead. For centuries, ever since antiquity, the purpose of the immersed metal-clad beakhead (*rostrum*) was to effect visual intimidation rather than actual action. The same applies to the extremely angled posts of warships, but also to the parts of superstructures and chimneys on 19th- and 20th-century warships, which were supposed to make a similar impression.

A duel of technologies in the Battle of Vis ushered in a new era: unarmored wooden vessels (*Kaiser*) and wooden ships clad in armor (*Erzherzog Ferdinand Max* and *Re d'Italia*) fought side by side with ironclad ships (*Affondatore*).

Keywords: battle of Vis, warships, naval technology

Jurica Bezak

Odjel za podvodnu arheologiju
Hrvatski restauratorski zavod

Podvodna arheološka istraživanja olupina brodova *Re d'Italia, Palestro i Radetzky*

Tijekom posljednjih dvanaest godina u podmorju viškog akvatorija otkriveni su ostatci triju brodova, sudionika Viškog boja koji se odigrao 1866. godine. Riječ je o olupinama talijanske oklopne fregate *Re d'Italia*, oklopne topovnjače *Palestro* i austrougarske fregate *Radetzky*. Iako su približne lokacije brodoloma bile poznate iz brojnih povijesnih izvora i opisa bitaka, olupine su identificirane primjenom znanstvenih metoda, tj. tek nakon provedenih podvodnih arheoloških istraživanja. Rad donosi prikaz dokumentiranog stanja na olupinama, interpretaciju materijalnih ostataka i opis metodologije primijenjene prilikom ovih, do sada najdubljih podmorskih istraživanja u hrvatskom podmorju.*

Ključne riječi: olupine brodova *Re d'Italia, Palestro, Radetzky*, podvodno arheološko istraživanje, Viški boj, brodolom, 19. stoljeće

Uvod

Arheološke nalaze, materijalne tragove koji svjedoče o pomorskim sukobima na istočnoj obali Jadrana, možemo pratiti 2500 godina. Jedan od najstarijih nalaza, natpis na grčkoj nadgrobnoj steli iz 4. st. pr. Kr., pronađen na otoku Visu, posvećen je grčkom junaku Kaliji koji je poginuo u pomorskom boju između kolonista i ilirskih starosjedilaca.¹ Ovu, kao i druge pomorske bitke iz razdoblja antike u Jadrano navode i povijesni izvori, no u našem podmorju do sada nisu pronađeni arheološki nalazi koji bi ih i materijalno dokazali.

Iako je pomorstvo na Jadranskom moru prožeto brojnim sukobima za prevlast u svim razdobljima povijesti,² najstarije olupine ratnih brodova otkrivene u našem podmorju potječu iz razdoblja 19. st., a riječ je upravo o brodovima koji su otkriveni u akvatoriju otoka Visa.³ Te olupine predstavljaju materijalne tragove pomorskih

* Rad je predan 2017. godine pa zato u njemu nisu obrađeni rezultati posljednjeg istraživanja koje je provedeno 2019. godine.

¹ Bruna KUNTIĆ MAKVIĆ, Jelena MAROHNIC, „Natpisi“, Antički Grci na tlu Hrvatske, katalog izložbe, Zagreb, 2010, str. 74.

² O pomorskim sukobima na Jadrano vidjeti: Grga NOVAK, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća I, II*, Split, 2004.

³ Opaska autora: podatak autor teksta iznosi na temelju vlastite analize podataka o arheološkim istraživanjima olupina ili ostataka ratnih brodova u našem podmorju čija je starost utvrđena. Analiza ukazuje da su ostatci francuske fregate *Favorite* koja je potonula 13. ožujka 1811. g. u uvali Smokova Mala na otoku Visu, najstariji ostatci nekog ratnog broda koji je do sada otkriven u hrvatskom podmorju.

sukoba između francuskog i britanskog brodograditelja 1811. godine i između austrijske i talijanske flote 1866. godine. U razdoblju koje prethodi Viškom boju, oko 1850. godine, počinje proces modernizacije ratnog brodograditelja. Parni strojevi postupno zamjenjuju jedra, željezni trupovi drvene, projektili kugle, a topovi na stražnje punjenje s uzlijebljenim cijevima topove s glatkim cijevima na prednje punjenje.⁴

Viški boj iz 1866. godine se, zbog ishoda bitke koja je neizbrisivo obilježila jedno povijesno razdoblje Dalmacije i velikog broja hrvatskih mornara koji su sudjelovali u boju, smatra jednim od najvažnijih pomorskih sukoba na Jadranu. Osim zbog značaja ishoda i broja sukobljenih brodova, poprište tog iz današnje perspektive slavnog boja ujedno je i najveća plava grobnica mornara i vojnika koji su izgubili svoje živote u pomorskim sukobima koji su se zbili u hrvatskim vodama Jadranskog mora. Podatak da je prema hrvatskim izvorima u srazu između talijanske i austrijske flote u bitci živote izgubilo 699,⁵ a prema talijanskim izvorima 658 ljudi⁶ ističe i tragičnu dimenziju tog pomorskog sukoba.⁷ Bitka je utjecala i na promjenu strategije pomorskih sukoba zbog toga što je tijekom nje jedan admiralni brod potopljen udarcem kljuna drugog broda. Nakon Viškog boja taktika napada kljunom na protivničke brodove postaje dominantno oružje, a uloga brodskih topova pada na sekundarno mjesto.⁸

O povijesnim okolnostima tog slavnog boja, taktičkim potezima sukobljenih strana, posadama i karakteristikama brodograditelja objavljeni su od 1867. godine do današnjih dana brojni stručni radovi i publikacije.⁹ Međutim, olupine brodova koji

⁴ William Oliver STEVENS, Allan Ferguson WESTCOTT, *A History of Sea Power*, New York, 1942, str. 287.

⁵ Petar MARDEŠIĆ, „Viška bitka“, *Viška bitka povodom 100-godišnjice 1866-1966* (ur. Grga NOVAK, Vjekoslav MAŠTROVIĆ), Zadar, 1967, str. 51.

⁶ Angelo IACHINO, *La campagna navale di Lissa. 1866 Storia e leggenda*, Milano, 1966, str. 448.

⁷ Napomena autora: A. Iachino i P. Mardešić na citiranim stranicama navode broj poginulih i ranjenih u Viškom boju 1866. P. Mardešić navodi da su gubitci austrijske flote bili 56 poginulih i 59 ranjenih mornara i časnika, a gubitci talijanske flote 643 poginulih i 36 ranjenih mornara i časnika. A. Iachino navodi da su gubitci austrijske flote bili 38 poginulih i 138 ranjenih mornara i časnika, a talijanske flote 620 poginulih i 40 ranjenih mornara i časnika. U operacijama bombardiranja austrijskih obalnih baterija otoka Visa 18. i 19. srpnja 1866. g. na talijanskim brodovima poginulo je 16 mornara, o čemu oba autora iznose isti broj, no oni o broju ranjenih iznose različite podatke, P. Mardešić navodi 95, a A. Iachino 81 ranjenog. Njihovi podatci o broju poginulih i ranjenih austrijskih vojnika u obalnim baterijama također su zamjetno različiti, P. Mardešić na str. 40 navodi 60 mrtvih i 143 ranjenih, a A. Iachino na str. 372 navodi 31 mrtvih i 75 ranjenih. S obzirom na to da se i u jednom od posljednje objavljenih radova (Zvonimir Freivogel, „Viški boj 20. srpnja 1866.“, Zagreb, 2016, str. 69) iznosi u odnosu na prethodno navedene autore drukčiji broj poginulih i ranjenih, evidentno je da njihov broj još uvijek nije točno utvrđen.

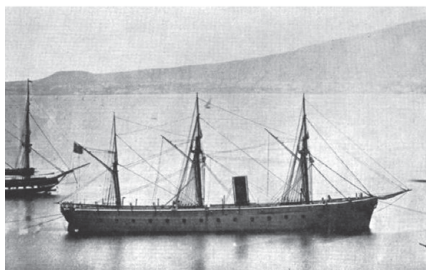
⁸ Ian HOOG, John BATCHELOR, *Naval Gun*, Poole, 1978, str. 81.

⁹ Zvonimir FREIVOGEL, *Viški boj 20. srpnja 1866.*, Zagreb, 2016, Danijel FRKA, Jasen MESIĆ, *Blago Jadrana*, Rijeka, 2012, Giacomo SCOTTI, *Lissa 1866 La grande battaglia per l'Adriatico*, Trieste, 2006, Viška bitka, *Viška bitka povodom 100-godišnjice 1866-1966* (ur. Grga NOVAK, Vjekoslav MAŠTROVIĆ), Zadar, 1967, Angelo IACHINO, *La campagna navale di Lissa. 1866*

dubinama. Značajnu potporu tom nastojanju pružila je 2007. godine Vlada Republike Hrvatske donošenjem Zakona o osnivanju Obalne straže Republike Hrvatske i ustroju Središnje koordinacije za nadzor i zaštitu prava i interesa Republike Hrvatske na moru.¹³ Zahvaljujući radu tog tijela, odnosno zajedničkoj suradnji Obalne straže, Ministarstva unutarnjih poslova, Hrvatske ratne mornarice i Ministarstva kulture, u razdoblju od 2014. do 2016. godine nastavljena su istraživanja na olupinama brodova iz vremena Viškog boja 1866., a povodom 150. obljetnice boja izvršeno je i memorijalno ronjenje na olupini *Re d'Italia*.¹⁴ Osim institucija za podmorsko rasvjetljavanje boja zaslužni su i mnogi entuzijasti – tehnički ronionci koji su prvi pronašli i prijavili olupine brodova *Radetzky* i *Palestro*. Upravo su oni snimili mnoštvo podvodnih fotografija koje predstavljaju dragocjen doprinos arheološkim istraživanjima.

Ovaj rad pisan je iz arheološke perspektive te nastoji prikazati rezultate i metodologiju znanstvenih istraživanja. Temelji se na informacijama o stanju materijalnih ostataka i dokumentiranim nalazima koji pružaju jednu novu, do sada nepoznatu dimenziju slavnog Viškog boja.

Olupina talijanske oklopne fregate *Re d'Italia* (prikaz 2)

Re d'Italia

- tip: oklopna fregata
- trup: drvo sa željeznim oklopnim pojasom
- dimenzije: d=84,3 m, š=16,61 m, gaz=6,76 m
- istisnina: 5700 t
- pogon: parni stroj 800 KS i jedra
- brodogradilište: William H. Webb, New York, SAD
- vrijeme gradnje: 1861.-1863.
- naoružanje: izolirane cijevi: 2 Armstrong topa 150 lb (203 mm), 30 topova 40 lb (165 mm); glatke cijevi – 4 topa 80 lib (205 mm), pomoćno naoružanje: 3 brončana topa izolirane cijevi 86,5 mm
- potonula: 20. VII 1866.

Prikaz 2. *Re d'Italia* - tehničke karakteristike broda (fotografija preuzeta iz https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_ironclad_Re_d%27Italia#/media/File:Re_d'Italia.jpg, tehnički podatci o brodu preuzeti iz A. Antonicelli, „I cannoni di Lissa“, *Storia Militare* i Z. Freivogel, *Viški boj 20. srpnja 1866.*), (J. Bezak, P. Dugonjić, HRZ)

¹³ Narodne novine broj 109/2007, Zagreb, 2007., dostupno na poveznici https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_10_109_3175.html (zadnje posjećeno 6. prosinca 2019. g.).

¹⁴ Jurica BEZAK, Stručni uviđaj i rekognosciranje akvatorija otoka Visa, 9 – 10. 6. olupina Austrougarske fregate Radetzky, arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda Zagreb, 2014., neobjavljeno.

Jurica BEZAK, Izvješće o arheološkom istraživanju podmorja Splitsko-dalmatinske županije, program: Split, antički i novovjekovni brodolomi Dalmacije, otok Vis 1-3. 12. 2015., V faza rekognosciranja, arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb, 2016, neobjavljeno.

Igor MIHAJLOVIĆ, Stručno izvješće o provedenom arheološkom rekognosciranju podmorja Splitsko-dalmatinske županije, arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda, 2017., neobjavljeno.

Istraživanje „Tragovima Viškog boja 1866.“ – otkriće olupine 2005. godine

Nada da će se dugogodišnji san hrvatskih podvodnih arheologa o pronalasku olupina „Viškog boja 1866.“ obistinuti počela je poprimati stvarne obrise 2003. godine. Te su godine Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Hrvatski restoratorski zavod u suradnji s francuskim nacionalnim institutom za znanstvena istraživanja CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) i tvrtkom Comex pokrenuli međunarodni projekt istraživanja podvodne kulturne baštine na velikim dubinama.¹⁵ Za hrvatske je podvodne arheologe ključni dio tog projekta bilo sudjelovanje tvrtke Comex iz Marseillea koja je besplatno ustupila istraživački brod opremljen najmodernijom tehnologijom za istraživanje podmorja. Naime, ronionci Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a su do početka tog projekta već proveli niz istraživanja na dubinama 70 – 80 m,¹⁶ no u to su im vrijeme veće dubine još uvijek bile nedostižne.

Ipak, od idejnog projekta do početka istraživanja 28. travnja 2005. godine, kad je istraživački katamaran tvrtke Comex uplovio u višku luku, prošle su dvije godine. U pripremnom periodu voditelj istraživačkog projekta Jasen Mesić oformio je stručni tim sastavljen od hrvatskih arheologa, povjesničara, specijalista za podmorska istraživanja i ishodio brojne dozvole i suglasnosti potrebne za rad stranog istraživačkog plovila u našim vodama. Jedan od najvažnijih preduvjeta, osim same mogućnosti rada s najmodernijom tehnologijom, bio je prikupljanje svih dostupnih informacija o brodovima i uzrocima njihova potonuća. Zahvaljujući trudu Danijela Frke i Zvonimira Freivogela stručni je tim analizirao sve dostupne arhivske fotografije i nacрте brodova kako bi se odredila njihova karakteristična obilježja neophodna za pozitivnu i znanstveno utemeljenu identifikaciju. Kao najsvrsishodniji osnovni parametri za identifikaciju odabrani su: dimenzija i vrsta materijala od kojeg je izrađen trup broda, oblik pramca s kljunom za probijanje neprijateljskih brodova, tip brodskih topova i lokacija samih olupina. Prvi poligon pretraživanja površine 12 x 20 nm definiran je na osnovi ilustracija iz povijesnih izvora prema kojima se sukob odvijao u sjevernom sektoru akvatorija Viškog kanala.¹⁷ Francuski stručnjaci na katamaranu *Janus II* pretraživanje su započeli upotrebom višesnopnog sonara (*multi beam sonar*) koji objekte na dnu prikazuje iz ptičje perspektive i bočnog sonara (*side scan sonar*) koji se vuče u moru iza broda i daje prikaz bočnih sjena objekata. Tim je metodama unutar zone pretraživanja

¹⁵ D. FRKA, J. MESIĆ, *Blago Jadrana*, Rijeka, 2012., str. 310.

¹⁶ Davor MANDIĆ, Marijan ORLIĆ, *Zaštićeni podmorski lokalitet – S.M.S. Szent Istvan – austrougarski bojni brod Tegetthoff*, Pula, 2001., str. 46, 60, 64; Jasen MESIĆ, „Lokalitet otok Pag – uvala Jakišnica, uvala Dubac“, Redni broj: 87, *Hrvatski arheološki godišnjak 1/2004* (ur. Jasen Mesić), Zagreb, 2005., str. 179–180; Jurica BEZAK, Jasen MESIĆ, „O olupina zrakoplova B-17 G kod rta Polivalo na otoku Visu“, *Jurišićev zbornik, Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića* (ur. Luka Bekić), Zagreb, 2009., str. 68–74.

¹⁷ P. MARDEŠIĆ, „Viška bitka“, str. 43.

detektirano nekoliko indikativnih anomalija čiji je karakter potom provjeravan daljinski upravljanim ronilicom (ROV) opremljenom videokamerom. No umjesto željenih brodova Viškog boja, u pretraženom području pronađeno je nekoliko olupina koje potječu iz razdoblja novije povijesti.¹⁸

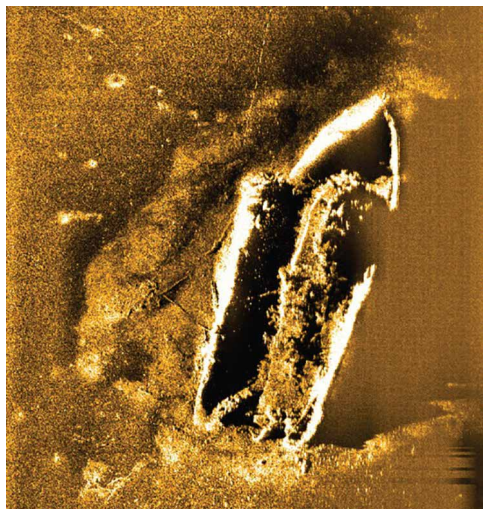
Nakon toga određen je novi poligon skeniranja na osnovi informacija dobivenih od ribara koji vuku mreže u Viškom kanalu. Pregledom pozicija naznačenih na ribarskim kartama, ubrzo je potvrđena ispravnost te odluke. Tijekom prijepodnevnih sati 3. svibnja 2005. godine na ekranima sonara pojavili su se obrisi olupine broda većih dimenzija na dubini od 112 m (Sl. 1). Prve snimke daljinski upravljane ronilice prikazivale su ostatke urušene drvene konstrukcije među kojima su mjestimično uočeni i metalni predmeti (Sl. 2). Oni su bili brojni, ali, uz iznimku brončanog postolja kompasa (Sl. 3), njihovu funkciju nije bilo moguće odrediti zbog obraštaja i necjelovitosti. Dubina, stupanj raspadanja drvenih elemenata i dimenzije siluete broda upućivali su da otkrivena olupina potječe iz 19. st. ili iz prve polovine 20. stoljeća. Istraživanje olupine nastavljeno je spuštanjem minipodmornice s jačom rasvjetom i kamerom veće rezolucije (Sl. 4), no uvjeti loše vidljivosti onemogućili su pronalazak elemenata neophodnih za preciznu dataciju i identifikaciju. Oni su pronađeni tijekom nastavka istraživanja kad je dobra vidljivost omogućila kvalitetnije dokumentiranje, a time i interpretaciju brodskih ostataka. Snimkama kljuna za probijanje trupa neprijateljskih brodova (Sl. 5) neprijeporno je dokazano da je pronađena olupina talijanske oklopne fregate *Re d'Italia*.¹⁹ Naime, kratak kljun specifičnog oblika, učvršćen na pramac broda kao zaseban dio, u potpunosti se podudara s izgledom kljuna na fotografiji broda *Re di Portogallo* (Sl. 6). Brodovi *Re d'Italia* i *Re di Portogallo* bili su identičnog tipa i konstrukcije, a građeni su 1861. – 1863. godine u brodogradilištu William Webb u New Yorku.²⁰ Na olupini su dokumentirane i željezne ploče zaštitnog oklopa (Sl. 7), brodski top (Sl. 8) te porculanski pladanj ovalnog oblika, ukrašen pozlaćenim linijama i slovima *RM (Regia Marina)* – oznakom Talijanske kraljevske ratne mornarice (Sl. 9). Pladanj i postolje kompasa bili su jedini predmeti izvađeni tijekom tog istraživanja. Ti jedinstveni nalazi konzervirani su i restaurirani u radionici Hrvatskog restauratorskog zavoda, a danas su dio zbirke Arheološkog muzeja u Splitu.

Iako u daljnjem tijeku istraživanja nije pronađena i olupina oklopne topovnjače *Palestro*, ono je u potpunosti ispunilo svoje ciljeve. Pronalaskom i identifikacijom olupine broda *Re d'Italia* bogatoj je podvodnoj kulturnoj baštini pridodan jedan od najvažnijih spomenika koji joj je nedostajao. Spuštanje u dubine, uz pomoć tada najmodernije tehnologije, ne samo da je omogućilo pravnu zaštitu olupine talijanskog ratnog broda, već je i širom otvorilo vrata budućim projektima istraživanja na velikim dubinama.

¹⁸ D. FRKA, J. MESIĆ, *Blago Jadrana*, str. 310.

¹⁹ D. FRKA, J. MESIĆ, *Blago Jadrana*, str. 310, 312.

²⁰ Zvonimir FREIVOGEL, *Viški boj 20. srpnja 1866.*, Zagreb, 2016., str. 124.

Slika 1. *Re d'Italia*, side scan sonar prikaz olupine broda (Comex, arhiv HRZ-a)

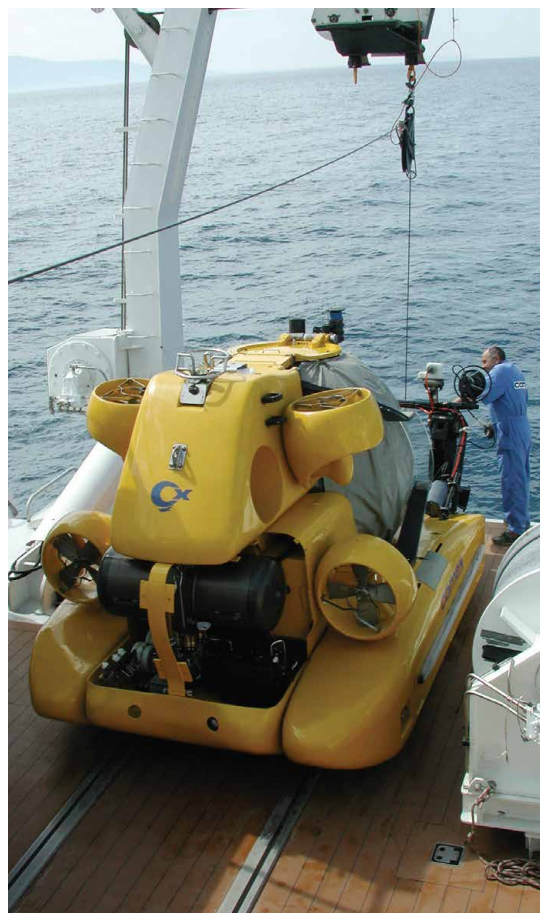
Slika 2. *Re d'Italia*, metalni predmeti u olupini broda (Comex, arhiv HRZ-a)

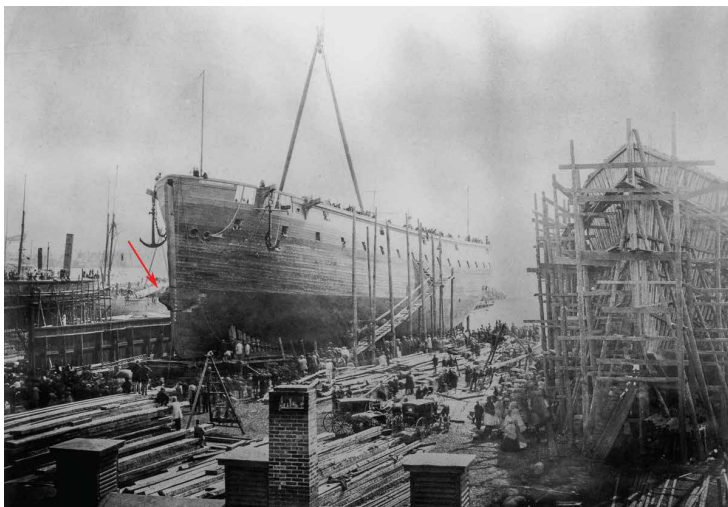
Slika 3. *Re d'Italia*, brončano postolje brodskog kompas (Comex, arhiv HRZ-a)

Slika 5. *Re d'Italia*, kljun na pramcu olupine broda (Comex, arhiv HRZ-a)

Slika 4. Minipodmornica *Remora* na istraživačkom brodu tvrtke Comex (J. Bezak, arhiv HRZ-a)

Slika 6. Talijanski brod *Re di Portogallo* na navozu u brodogradilištu

Slika 7. *Re d'Italia*, željezna ploča oklopnog pojasa broda (D. Frka, arhiv HRZ-a)

Slika 8. *Re d'Italia*, brodski top u olupini broda (D. Frka, arhiv HRZ-a)

Slika 9. *Re d'Italia*, restaurirani porcelanski pladanj izvađen iz olupine (arhiv HRZ-a)

Memorijalno ronjenje na olupini talijanske oklopne fregate *Re d'Italia* 2016. godine

Zahvaljujući inicijativi Hrvatskog restauratorskog zavoda i Ministarstva kulture Republike Hrvatske prigodom 150. obljetnice Viškog boja 1866. organizirano je memorijalno ronjenje na olupini broda *Re d'Italia*.²¹ Na dan obljetnice i potonuća, 20. srpnja 2016. godine, na olupinu su u znak sjećanja na sve žrtve sukoba postavljeni vijenac i spomen-ploča (Sl. 10) s oznakom zaštićene kulturne baštine i natpisom:

SVIM POGINULIM MORNARIMA I VOJNICIMA U

VIŠKOM BOJU 20. SRPNJA 1866.

POVODOM OBILJEŽAVANJA 150 GODINA BOJA
PLOČU POSTAVLJA MINISTARSTVO KULTURE
I HRVATSKI RESTAURATORSKI ZAVOD

Slika 10. Spomen-ploča prigodom 150. obljetnice Viškog boja 1866. (P. Dugonjić, arhiv HRZ-a)

²¹ Igor MIHAJLOVIĆ, Stručno izvješće o provedenom arheološkom rekognosciranju podmorja Splitsko-dalmatinske županije, arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda, 2017., neobjavljeno.

Projekt postavljanja spomen-ploče inicirali su Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Odjel za podvodnu arheologiju HRZ-a, a proveden je uz sudjelovanje Obalne straže Republike Hrvatske koja je za potporu ronilačkih aktivnosti ustupila brod *Faust Vrančić* i njegovu posadu. Stručni tim činili su: Igor Miholjek, Igor Mihajlović, Jurica Bezak, Pavle Dugonjić (arheolozi Odjela za podvodnu arheologiju), Saša Denegri (Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Splitu) i vanjski suradnici – tehnički ronionci: Dražen Gorički, Alex Kvarantan, Neven Lukas i Leo Lušić.

Slika 11. Spomen-ploča postavljena na desni bok olupine broda *Re d'Italia* (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Brzi razvoj ronilačke tehnike u samo jedanaest godina koliko je prošlo od prvog istraživanja, omogućio je tom prilikom ronionicima direktan kontakt s olupinom. Zahvaljujući upotrebi ronilačkih aparata zatvorenog kruga disanja (*rebreather*) tehnički ronionci su na samoj olupini proveli 27 min., a cjelokupno je ronjenje zbog dugotrajnih dekompresijskih zastanaka trajalo 210 min. Ronjenje na dubini od 116 m neizostavno uključuje visok stupanj rizika te su mu, shodno tomu, prethodile detaljne pripreme kako bi bio ostvaren potreban standard sigurnosti. Budući da je za ronioce najveću opasnost predstavljalo manipuliranje spomen-pločom, njezin je dizajn prilagođen specifičnim uvjetima. Kako bi bila što lakša i otpornija na morsku vodu, akademski kipari Ivo i Marko Gašparić izradili su ploču dimenzija 50 x 40 cm i težine 5 kg od smjese epoksi-smole i brončanog praha. Ploča je postavljena na ostatke desnog boka broda (Sl. 11), na mjestu gdje su željezne ploče zaštitnog oklopa na očuvanim dijelovima brodske konstrukcije usporile proces propadanja trupa. Iako je to ronjenje bilo primarno memorijalnog karaktera, tehnički ronionci također su uspjeli napraviti kvalitetnu fotografsku dokumentaciju brojnih ostataka i dijelova olupine. Analizom fotografija dobiven je niz novih informacija koje su

proširile prethodne spoznaje i time omogućile da se u postistraživačkom procesu generira nov i kompleksniji prikaz stanja na olupini.

Interpretacija materijalnih ostataka

Talijanska oklopna fregata *Re d'Italia* potonula je od posljedica udara kljuna austrijskog broda *Erzherzog Ferdinand Max* pod zapovjedništvom kontraadmirala Tegetthoffa. Snažan udar kljunom probio je njezin lijevi bok i izazvao nagli prodor mora u trup koji nije imao pregrada, zbog čega je nakon samo 2,5 minuta potonula.²² Brzina tonjenja imala je stravične posljedice i prouzročila je smrt 419 članova posade.²³

Njezina se olupina danas nalazi u akvatoriju Viškog kanala, na poziciji 6,8 nm sjeverozapadno od uvale Oključna (o. Vis) i 12 nm zapadno od otoka Vodnjaka (Pakleni otoci), na lokaciji koja se podudara s povijesnim opisima i ilustracijama poprišta boja, i koja pruža dokaz o njihovoj vjerodostojnosti. Ostatci broda *Re d'Italia* leže na ravnom i pjeskovitom dnu dubine 116 m, usmjereni pramcem u smjeru od 190 stupnjeva. Pramčana sekcija i veći dio bočnih stranica vanjske oplata broda stoje u uspravnom položaju. Takav položaj ukazuje na to da se brod koji je na površini nakon prodora mora bio nagnut na lijevi bok, tijekom potonuća izravnao i uspravljen na kobilicu potonuo na morsko dno. Na osnovi usporedbe originalnog nacрта broda i fotografija pramca s kljunom koji je 70-80 cm uzdignut od dna (Sl. 12), ustanovljeno je da približna razina ukopanosti trupa na pramčanom dijelu iznosi 240 cm. Prema svjedočenju ronioca, konstrukcija krmene sekcije gotovo je u potpunosti urušena, stoga nije detaljnije istraživana niti fotografski dokumentirana. Na prednjem dijelu desnog boka olupine veći je dio drvene oplata s otvorima za topovske cijevi (Sl. 13) i željeznim pločama oklopnog pojasa (Sl. 14) ostao u izvornom položaju, dok se manji dio odvojio i pao na dno (Sl. 15). Kolaps dijela vanjske oplata posljedica je procesa raspadanja unutarnje konstrukcije trupa. Nivo prve, a djelomice i druge – topničke palube, srušio se u unutrašnjost broda te su njihovi drveni ostatci samo fragmentarno raspoznatljivi.

Tijekom istraživanja provedenog 2005. godine otkriven je jedan top, a prilikom memorijalnog ronjenja 2016. godine pronađena su još dva brodska topa. Zahvaljujući stručnoj pomoći i analizi Alda Antonicellija, talijanskog specijalista za brodsko naoružanje, ti su topovi tipološki klasificirani. Analizom je utvrđeno da je riječ o nalazu željeznog topa kalibra 165 mm (Sl. 16), modelu koji se u talijanskoj stručnoj terminologiji naziva *Cannone da 40 N° 1 NM*.²⁴ U Viškom je boju *Re d'Italia* bila naoružana dvjema verzijama tih topova, šesnaest s ojačanom konstrukcijom za ispaljivanje težih projektila i četrnaest bez ojačanja kojima pripada dokumentirani top.²⁵

²² P. MARDEŠIĆ, „Viška bitka“, str. 47.

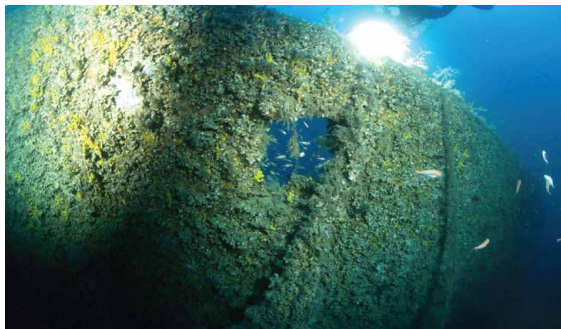
²³ P. MARDEŠIĆ, „Viška bitka“, str. 51.

²⁴ A. ANTONICELLI, *Identification of the Re d'Italia wreck's guns*, neobjavljeno, osobna korespondencija s autorom.

²⁵ Aldo ANTONICELLI, „I cannoni di Lissa“, *Storia Militare*, anno XX, n. 223, aprile 2012., str. 30.

Slika 12. *Re d'Italia*, kljun na pramcu olupine broda (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 13. *Re d'Italia*, segment drvene oplata s otvorima za topove u izvornom položaju (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

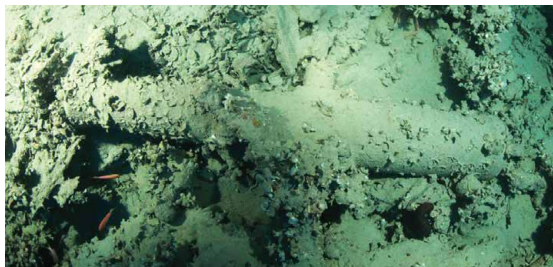
Slika 14. *Re d'Italia*, željezne ploče oklopnog pojasa u izvornom položaju (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 15. *Re d'Italia*, urušeni dio oplata na desnom boku olupine (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 16. *Re d'Italia*, željezni top kalibra 165 mm, model *Cannone da 40 No 1 NM* (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 17. *Re d'Italia*, brončani top kalibra 86,5 mm, *Cannone da 51/3 No 2* (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Drugi, brončani top (Sl. 17), koji je u analizi identificiran kao tip *Cannone da 5^{1/3} N° 2*, dužine 106 cm s izoliranim cijevi kalibra 86,5 mm, nije bio dio standardne brodske artiljerije.²⁶ Talijanski brodovi *Re d'Italia* i *Re di Portogallo* u vrijeme Viškog boja su bili opremljeni sa šest takvih dodatnih topova.²⁷ *Re d'Italia* je imala taj tip topova spremljen na gornjoj palubi, a oni su bili namijenjeni naoružanju brodskih čamaca ili kopnenih trupa tijekom desantnih operacija.²⁸ Dokumentirani željezni top najvjerojatnije je jedan od topova koji su bili izvađeni iz topničke palube broda *Re d'Italia*. Naime, četrnaest dana prije bitke dva topa kalibra 165 mm premještena su iz topničke palube na prvu palubu u blizinu glavnog jarbola kako bi se oslobodio prostor za smještaj dvaju čeličnih Armstrongovih topova kalibra 203 mm.²⁹ U prilog toj pretpostavci govori i činjenica da se željezni i brončani top nalaze jedan do drugoga na sačuvanom segmentu palube u blizini ostatka glavnog jarbola.

Treći top, pronađen 2005. godine, također predstavlja nalaz brončanog topa kalibra 86,5 mm koji se zbog neznatnih konstrukcijskih obilježja i dužine od 160 cm može klasificirati kao tip *Cannone da 5^{1/3} N° 1*.³⁰ U neposrednoj blizini topova i ostataka glavnog jarbola, na nekoliko mjesta dokumentirani su nalazi većeg broja broskog keramičkog posuđa (Sl. 19).

Za potrebe analiza i budućih muzejskih prezentacija ostataka olupine, iz jedne je skupine izvađeno pet primjeraka porculanskih posuda. Izvađeni su: jedan ovalni pladanj (dužine 39 cm, širine 27 cm, visine 6 cm) i četiri tanjura (promjera: 21 cm, 21,5 cm, 24 cm i visine 3 cm) (Sl. 20). Na svim su posudama neposredno nakon vađenja uočeni tragovi dekoracije u vidu ostataka pozlaćenih linija na rubovima i oznaka *RM (Regia Marina)*. Veliki broj luksuzno dekoriranog posuđa koncentriranog u jednom sektoru upućuje na to da je ono nađeno u ostacima prostora časnike blagovaonice. Taj podatak najzornije prikazuje i dubinu urušavanja, odnosno propadanja pojedinih segmenata prve i druge topničke palube, sve do nivoa treće palube, gdje su se nalazile prostorije za časnike.

Na broskom nacrtu označena mjesta nalaza i pregledanog prostora (Sl. 21) ukazuju na to da je olupina broda *Re d'Italia* tek djelomično istražena. Za nešto cjelovitiju interpretaciju nedostaju informacije o tragovima proboja kljuna na lijevom boku i stanju krmene sekcije. No odgovore na ta i niz drugih pitanja pružit će buduća podvodna arheološka istraživanja.

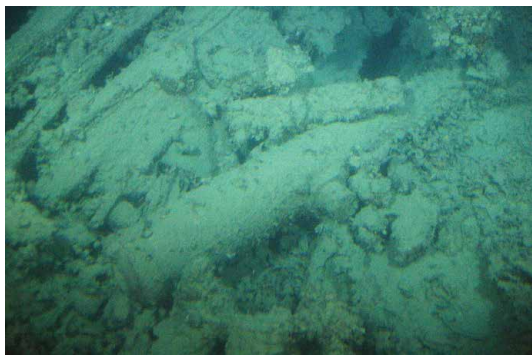
²⁶ A. ANTONICELLI, *Identification of the Re d'Italia wreck's guns*, neobjavljeno, osobna korespondencija s autorom.

²⁷ Franco GAY, *Le navi di linea Italiane*, Volume I (1861-1875), Roma, 2011., str. 160.

²⁸ A. ANTONICELLI, *Identification of the Re d'Italia wreck's guns*, neobjavljeno, osobna korespondencija s autorom.

²⁹ A. ANTONICELLI, „I cannoni di Lissa“, str. 31–32.

³⁰ A. ANTONICELLI, *Identification of the Re d'Italia wreck's guns*, neobjavljeno, osobna korespondencija s autorom.

Slika 18. *Re d'Italia*, brončani top kalibra 86,5 mm, *Cannone da 51/3 No 1* (D. Frka, arhiv HRZ-a)

Slika 19. *Re d'Italia*, brodsko posuđe u olupini broda (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Olupina talijanske oklopne topovnjače *Palestro* (prikaz 3)

Palestro

- tip: oklopna topovnjača
- trup: željezo
- dimenzije: d=64,80 m, š=13 m, gaz=5,6 m
- istisnina: 2165 t
- pogon: parni stroj 300 KS i jedra
- brodogradilište: Forges et Chantiers de la Mediteranee, La Seyne, FR
- vrijeme gradnje: 1864. - 1865.
- naoružanje: izolučene cijevi: 2 Armstrong topa 150 lb (203 mm), 2 topa od 40 lb (165 mm); pomoćno naoružanje: 3 do 6 brončana topa izolučene cijevi 86.5 mm
- potonuo: 20. VII 1866.

Prikaz 3. *Palestro* - tehničke karakteristike broda (fotografija preuzeta iz [https://it.wikipedia.org/wiki/Classe_Palestro_\(cannoniera\)#/media/File:Corazzata_Varese1.jpg](https://it.wikipedia.org/wiki/Classe_Palestro_(cannoniera)#/media/File:Corazzata_Varese1.jpg), tehnički podatci o brodu preuzeti iz A. Antonicelli, „I cannoni di Lissa“, *Storia Militare* i Z. Freivogel, *Viški boj 20. srpnja 1866.*), (J. Bezak, P. Dugonjić, HRZ)

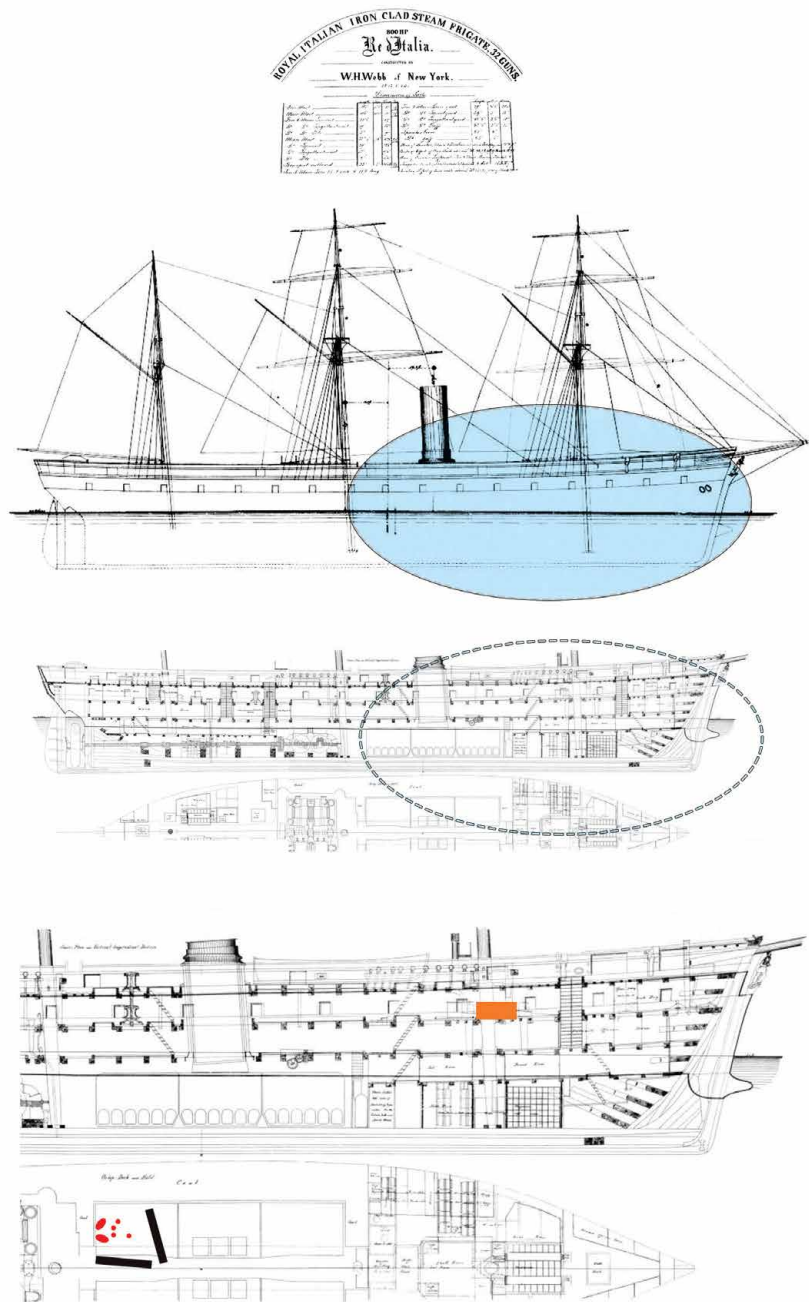
U 14 sati i 30 minuta 20. srpnja 1866. godine, nakon eksplozije izazvane požarom, talijanske su snage izgubile drugi brod, topovnjaču *Palestro* na kojoj je potonuće preživjelo samo 23 od 250 članova posade.³¹ Požar su prouzročile granate ispaljene s austrijske fregate (najvjerojatnije *Drache*) koje su pogodile palubu krme *Palestra*, na kojoj je zapovjednik Cappellini radi povećanja autonomije i brzine plovidbe neoprezno uskladištio dodatnu količinu ugljena.³² Prema svjedočenju preživjelog časnika, posada je reagirala na požar tek kad je on poprimio velike razmjere.

³¹ Z. FREIVOGEL, *Viški boj 20. srpnja 1866.*, str. 68–69.

³² A. IACHINO, *La campagna navale di Lissa. 1866 Storia e leggenda*, str. 439.

Slika 20. *Re d'Italia*, restaurirano brodsko posuđe izvađeno iz olupine broda (J. Bezak, arhiv HRZ-a)

- položaj spomen ploče
- položaj topova
- položaj brodskog posuda

Slika 21. Nacrt *Re d'Italiје* s označenim mjestima nalaza i pregledanog prostora (J. Bezak, arhiv HRZ-a)

Naime, cjelokupna je posada tijekom boja zbog mogućih gubitaka bila u oklopljenim prostorima, dok su nezaštićeni prostori ostavljeni bez nadzora. Zbog zakašnjele reakcije došlo je do eksplozije barutnog praha u pregrijanim bakrenim spremnicima nakon čega je brod ubrzo potonuo.³³

Olupinu *Palestra* 2015. godine otkrili su i nadležnim institucijama prijavili tehnički ronionci Dražen Gorički i Alex Kvarantan. S obzirom na značaj otkrića, Konzervatorski odjel u Splitu promptno je pokrenuo postupak provođenja stručnog uviđaja kako bi se prikupile informacije neophodne za pravnu zaštitu lokaliteta. Zbog velike dubine od 120 m na kojoj su pronađeni ostatci broda, stručnom uviđaju prethodile su višemjesečne pripreme kako bi bili osigurani svi izuzetno zahtjevni logistički i tehnički uvjeti neophodni za sigurno podvodno istraživanje olupine. Ono je iste godine provedeno zahvaljujući zajedničkom sudjelovanju Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Obalne straže Republike Hrvatske i Hrvatske ratne mornarice u aktivnostima tijela Središnje koordinacije za nadzor i zaštitu prava i interesa RH na moru. U istraživanju su sudjelovali: Saša Denegri iz Konzervatorskog odjela u Splitu, posada broda *Korčula* Obalne straže RH, broda *Novigrad* HRM-a, tehnički ronionci Dražen Gorički, Uroš Jelić i Leo Lušić te Jurica Bezak, stručni voditelj istraživanja iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda.³⁴

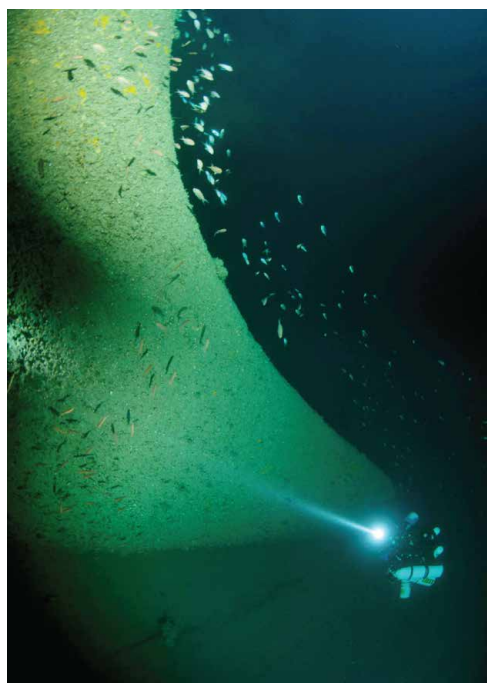
Tijekom prve faze uviđaja locirani su ostatci broda pomoću uređaja za geofizička ispitivanja dna na brodu Obalne straže LM-51 *Korčula*. Snimanjem dna bočnim (*side scan*) sonarom ustanovljeno je da na dubini od 121 do 123 m postoje dvije zone ostataka: prva zona, u kojoj je veći segment približne dužine 35 m, visine 12-14 m (Sl. 22) i druga zona, dislocirana 100 m u smjeru juga gdje se nalazi manji segment približne dužine 12 m. Nakon skeniranja područja većeg segmenta izvršeno je jedno ronjenje s ciljem izrade fotodokumentacije i videodokumentacije potrebne za identifikaciju olupine. Analizom prikupljenih snimaka utvrđeno je da segment predstavlja prednji dio željeznog broda s masivnim i izduženim kljunom (Sl. 23), čija je forma identična onima kakve su imali talijanski brodovi *Palestro* i *Varese* (Sl. 24). Ipak, osim identične forme pramca i kljuna, još su dvije činjenice pružile dokaze koji potvrđuju da je uviđajem otkrivena olupina topovnjače *Palestro*. Naime, lokacija olupine nalazi se 4 nm sjeverozapadno od olupine broda *Re d'Italia*, na poziciji 13,3 nm sjeveroistočno od otočića Host (o. Vis) i 15,5 nm zapadno od otočića Vodnjaka (Pakleni otoci) u akvatoriju poprišta Viškog boja, a dva razdvojena dijela olupine na dnu neprijeporno ukazuju na to da je riječ o brodu koji je raznesen eksplozijom.

³³ A. ANTONICELLI, „I cannoni di Lissa“, str. 35–36.

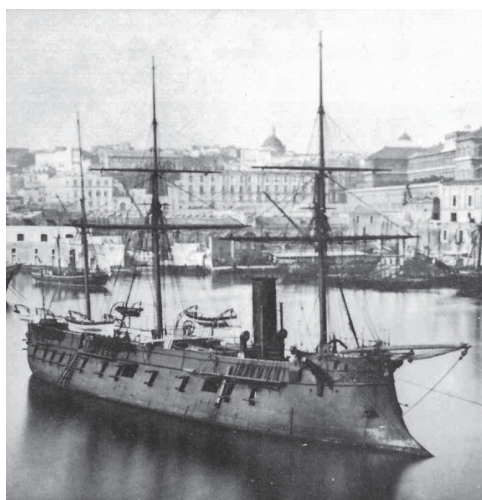
³⁴ J. BEZAK, Izvješće o arheološkom istraživanju podmorja Splitsko-dalmatinske županije, program: Split, antički i novovjekovni brodolomi Dalmacije, otok Vis 1-3. 12. 2015., V. faza rekonosciranja, arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda, Zagreb, 2016., neobjavljeno.

Slika 22. *Palestro*, bočni (side scan) sonarni prikaz olupine broda (J. Bezak, arhiv HRZ-a)

Slika 23. *Palestro*, pramac olupine (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 24. Talijanski brod *Varese*, identične forme kao i *Palestro*

Interpretacija materijalnih ostataka

Analizom fotografija olupine koje su 2016. godine tijekom priprema za memorijalno ronjenje snimili tehnički ronionci, otkriven je niz novih informacija koje su omogućile detaljniji uvid u stanje *in situ* na osnovi kojeg je izrađena hipotetska rekonstrukcija posljedica eksplozije. Prednji dio olupine oklopne topovnjače *Palestro* približne dužine 35 m leži na kobilici neznatno nagnut na lijevi bok (Sl. 25). Vanjski dio metalnog trupa ostao je gotovo potpuno sačuvan sve do visine drvenog nadgrađa koje je propalo. Na jasnoj i pravilnoj liniji mjesta spajanja metala i drva vidljiv je i niz pravokutnih otvora u kojima su stajali nosači razme. Rubni dijelovi gornje palube uzduž lijevog i desnog boka još su uvijek vezani za konstrukciju, no njezina je središnja površina propala i urušena je u trup. Pješčano dno, uz desnu stranu pramca iz kojeg visi lanac i sidro, zamjetno je uzdignuto od visine okolnog dna (Sl. 26). Unatoč debelom sloju morskih organizama koji prekrivaju metalni trup, na njemu su vidljiva brodska okna i otvori za topove. Na lijevom boku jedno okno ima sačuvana vratašca koja stoje u otvorenom položaju (Sl. 27), a jedno je okno na desnom boku ostalo zatvoreno. Prednji dio desnog boka olupine prekinut je na mjestu drugog para otvora za topove (Sl. 28) koji se nalazio na približnoj sredini trupa u blizini glavnog jarbola (Sl. 29). Trup je na mjestu puknuća potpuno otvoren i izgleda kao da je po okomitoj osi odsječen od ostatka broda (Sl. 30). U zoni ostataka kod mjesta prekida trupa, nedaleko od otvora za topove pronađen je jedan brodski top (Sl. 31). Oklopna topovnjača *Palestro* u vrijeme Viškog boja bila je naoružana četirima željeznim topovima koji su imali užlijebljene cijevi, a punili su se projektilima kroz usta cijevi. Dva su topa bila tipa *Armstrong* od 150 funti – kalibra 203 mm, a dva tipa *Cannone cerchiato da 40 (funti) ferraccio* N° 1 – kalibra 165 mm.³⁵ Top koji je pronađen u olupini s velikom se vjerojatnošću može identificirati kao nalaz Armstrongova topa od 150 funti. Usprkos obraslosti na njemu se mogu raspoznati prvi i drugi završetak obruča za ojačanje i cijev s karakterističnim ravno oblikovanim ustima. William Armstrong, britanski izumitelj i proizvođač je 1854. godine značajno unaprijedio konstrukciju topova koji su se tada koristili. Armstrongova konstrukcija smanjila je težinu topova, a istodobno je zbog svoje čvrstoće omogućila upotrebu veće količine barutnog punjenja i ispaljivanje projektila većih dimenzija. Njegove inovacije, konstrukcija izrađena od niza cjevastih obruča koji su kovanjem stegnuti oko užlijebljene cijevi i usavršeni mehanizam stražnjeg punjenja, potakle su ubrzani razvoj artiljerije i brodskog naoružanja tijekom treće četvrtine 19. stoljeća.³⁶

³⁵ A. ANTONICELLI, „I cannoni di Lissa“, str. 30.

³⁶ M. J. BASTABLE, „From Breechloader to Monster Guns: Sir William Armstrong and the Invention of Modern Artillery, 1854-1880“, *Technology and Culture*, Vol. 33, No. 2, Apr. 1992., str. 218–220, dostupno na poveznici URL: <https://www.jstor.org/stable/3105857> (zadnje posjećeno 15. svibnja 2017.).

Slika 25. *Palestro*, prednji dio olupine (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

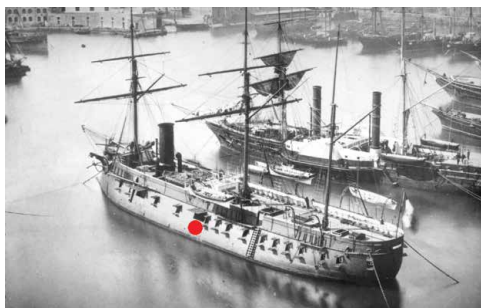
Slika 26. *Palestro*, pramac olupine sa spuštanim lancem i sidrom (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 27. *Palestro*, okno sa sačuvanim vratašcima na lijevom boku olupine (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 28. *Palestro*, mjesto prekida trupa na desnom boku olupine (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 29. Mjesto prekida trupa označeno na fotografiji sestrinskog broda *Varese* (P. Dugonjić, arhiv HRZ-a)

Slika 30. *Palestro*, mjesto prekida trupa na lijevom boku olupine (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

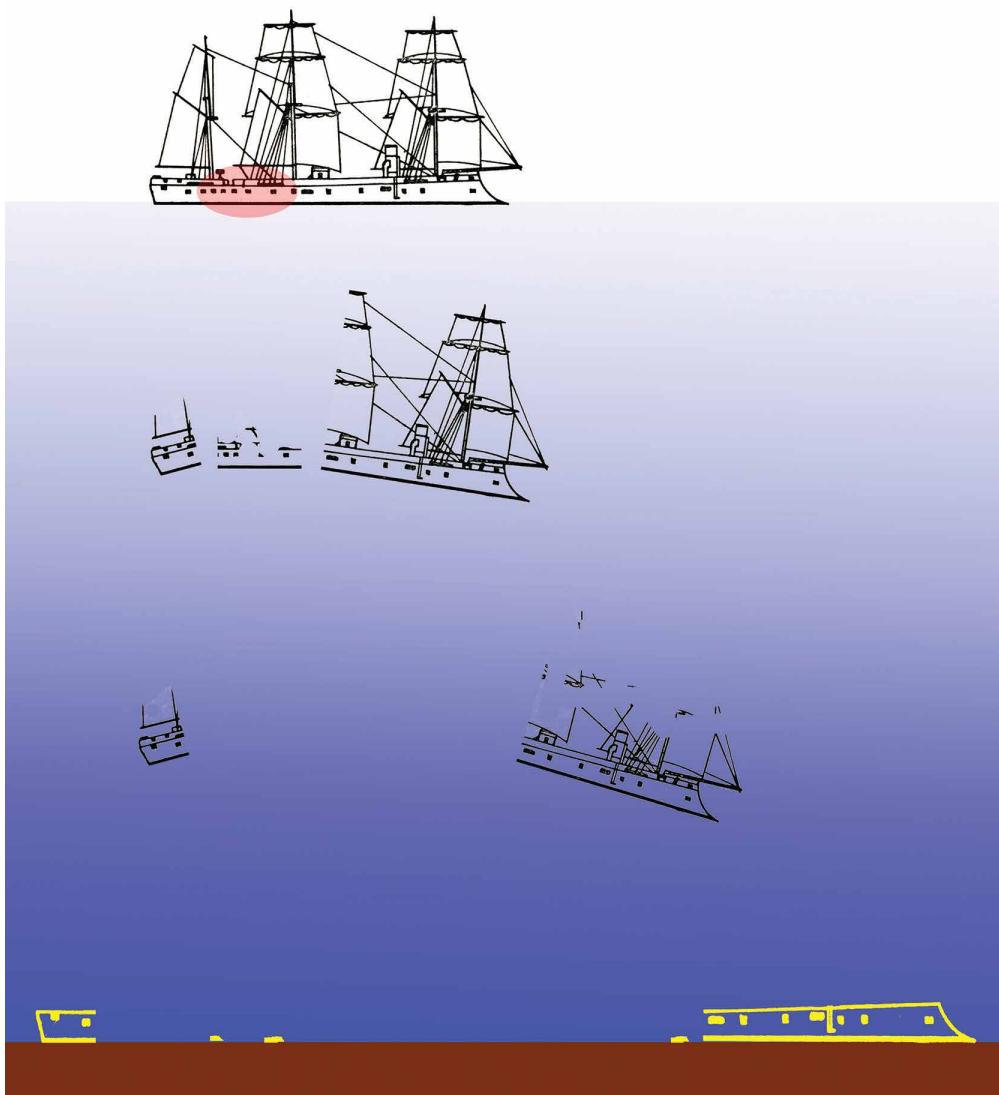
Slika 31. *Palestro*, željezni Armstrongov top kalibra 203 mm (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Kada je 1859. godine konstrukcija topova sa stražnjim punjenjem dosegla tehnološki limit odnosa snage i čvrstoće, Armstrong je započeo izradu druge generacije topova s užlijebrenom cijevi koji su se punili kroz usta cijevi.³⁷ Upravo u tu grupu tada novih i modernih modela topova velikog kalibra pripada Armstrongov top od 150 funti, kalibra 203 mm, težine 7 tona koji je pronađen na Palestru.³⁸

Uvid u stanje olupine *in situ* i analiza prikupljenih informacija omogućili su i rekonstruiranje najvjerojatnijeg slijeda događanja tijekom procesa tonjenja broda (Sl. 32). Eksplozija koja je raznijela zadnji dio *Palestra* prouzročila je nagli prodor vode u prednji dio koji je počeo tonuti. Zbog oštećenja i naprežanja koje je izazvalo povećanje težine, došlo je do pucanja konstrukcije broda u blizini sredine trupa. Prednji se dio potom, pramcem neznatno nagnutim prema dnu, zabio u pješčano dno, a sto metara iza njega potonuo je i odvojeni ostatak krmenog dijela. Prilikom potonuća, s obzirom na pramac koji je bio usmjeren prema dnu, teški predmeti na gornjoj palubi vrlo su vjerojatno izbačeni iz izvornog položaja ili su se odvojili i otpali s palube prije samog udara u dno. Na navedeni slijed događaja upućuje i činjenica da na lokalitetu brodoloma nisu uočeni ostatci velikog dimnjaka parnog stroja, a u pramčanom dijelu olupine čija je unutrašnjost detaljno dokumentirana pronađen je samo jedan od četiriju brodskih topova. Predložena rekonstrukcija ujedno ukazuje i na potrebu za nastavkom istraživanja s ciljem prikupljanja informacija o stanju manjeg segmenta olupine, koje su neophodne za cjelovitu interpretaciju ostataka oklopne topovnjače *Palestro*.

³⁷ M. J. BASTABLE, „From Breechloader to Monster Guns: Sir William Armstrong and the Invention of Modern Artillery, 1854-1880“, str. 229–230.

³⁸ A. ANTONICELLI, „I cannoni di Lissa“, str. 29.

Slika 32. Hipotetska rekonstrukcija procesa tonjenja *Palestra* (J. Bezak, P. Dugonjić, arhiv HRZ-a)

Olupina austrougarske fregate *Radetzky* (prikaz 4)

Radetzky

- tip: fregata
- trup: drvo
- dimenzije: d=58,5 m, š=13 m, gaz=5,46 m
- istisnina: 2198 t
- pogon: parni stroj 300 KS i jedra
- brodogradilište: Wilgram & Son, Northam Shipyards, V. Britanija
- vrijeme gradnje: 1852.-1854.
- naoružanje: 1866. - izolučene cijevi: 3 topa 24 lb (144 mm), 4 topa 60 lb (202 mm), glatke cijevi: 24 topa 30 lb (164 mm), 1867. – 32 topa 30 lb, 14 topova 24 lb
- potonuo: 20. II 1869.

Prikaz 4. *Radetzky* - tehničke karakteristike broda (fotografija preuzeta iz http://www.agenziaboizzo.it/navi_da_guerra/c-navi%20da%20guerra/C-1329_RADETZKY_1854_fregata_mista_KuK_ormeggio_alla_boa_fiancata_tribordo_1865.ht, tehnički podatci o brodu preuzeti iz Z. Freivogel, *Viški boj 20. srpnja 1866.*), (J. Bezak, P. Dugonjić, HRZ)

Iako fregata *Radetzky* nije potonula za vrijeme Viškog boja 1866. godine, prikaz istraživanja njezine olupine uvršten je u ovaj rad. Jedan od razloga predstavlja činjenica da je fregata u njemu sudjelovala, a tri godine kasnije i stjecajem okolnosti potonula u viškom akvatoriju. Drugi, za hrvatsku povijest pomorstva važniji razlog tragičan je ishod potonuća. Naime olupina fregate *Radetzky* najveća je plava grobnica hrvatskih mornara u našem podmorju.

Austrougarska fregata *Radetzky* potonula je 20. veljače 1869. godine, nakon eksplozije koju je brod pretrpio na udaljenosti od 4-5 nm od otoka Velog Vodnjaka tijekom rutinskog krstarenja u Viškom kanalu. Na fregati je smrtno stradalo 325 od 348 članova posade. Najbrojniji među žrtvama, njih čak 265, bili su mornari iz hrvatskih krajeva, pretežito ljudi iz Dalmacije (210). Malobrojne preživjele mornare nakon tri su sata iz mora uspjele spasiti posade triju brodova koji su iz Visa poslani na mjesto nesreće.³⁹ Iz izjava preživjelih članova posade eksploziju baruta, koji je raspakiran radi sušenja i razasut po podu, izazvala je iskra. Prema jednoj verziji iskra je izazvao neoprezni mornar koji je u skladište ušao s čizmama bez zaštitnih navlaka, a prema drugoj intendant Dogek koji je čistio metal.⁴⁰ Tako je fregata koja je sudjelovala i preživjela bitke kod danskog grada Helgolanda

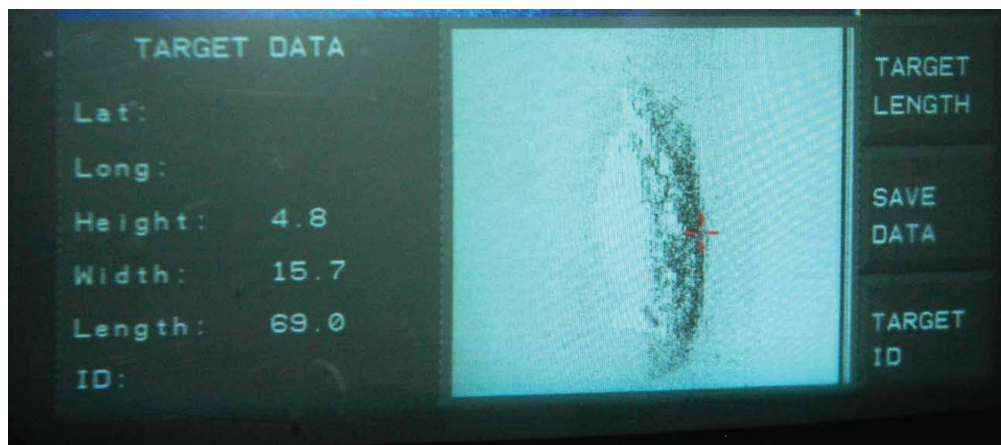
³⁹ Djino NOVAK, „Katastrofa austrijske fregate Radetzky kod otoka V. Vodnjaka 1869“, *Periodični izvještaj povijesti otoka Hvara* 4, Hvar, 1971., str. 6.

⁴⁰ Tragedy at sea, Particulars of the Loss of the Austrian Frigate Radetzky — Three Hundred Men Perish, *The New York Times*, 12.03. 1869., dostupno online URL:<http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9C04E1DB123AEF34BC4A52DFB5668382679FDE&legacy=true> (zadnje posjećeno 2. ožujka 2017.).

1864.⁴¹ i Viški boj 1866., tragično potonula u vrijeme mira, a ne tijekom opasnih pomorskih sukoba.

Istraživanje austrougarske fregate *Radetzky* provedeno je 2014. godine, nekoliko mjeseci nakon što je viški ronilac Robert Atanasov obavijestio nadležne institucije da je tijekom ronjenja pronašao njezinu olupinu. On je u svojoj prijavi naveo da je na dubini od 87 m uočio drvene dijelove broda, željezni top, dio jarbola i dimnjak parnog stroja koji najvjerojatnije predstavljaju ostatke austrougarske fregate *Radetzky*. S obzirom na povijesni značaj fregate i tragične posljedice njezina potonuća, Konzervatorski odjel u Splitu organizirao je provođenje stručnog uviđaja u okviru aktivnosti tijela Središnje koordinacije za nadzor i zaštitu prava i interesa RH na moru. U realizaciji uviđaja sudjelovali su: Obalna straža Republike Hrvatske, Hrvatska ratna mornarica, Saša Denegri iz Konzervatorskog odjela u Splitu, stručni voditelj istraživanja Jurica Bezak iz Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a, tehnički ronionci Dražen Gorički, Uroš Jelić, Alex Kvarantan i Neven Lukas.⁴²

Postupku kojem je cilj bio dokumentiranje stanja *in situ* prethodilo je pretraživanje dna pomoću bočnog sonara (*side scan sonar*) s plovila Obalne straže LM-51 *Korčula* kako bi se locirala olupina i utvrdila površina lokaliteta. Ostatci broda locirani su na dubini od 90 m, na poziciji 6,3 nm sjeverno od otočića Host (o. Vis) i 5,2 nm zapadno od otočića Vodnjaka (Pakleni otoci). Snimke sonara pokazale su da na ravnom dnu leže ostatci koji imaju formu broda te da na površini okolnog dna nema većih anomalija koje bi mogle predstavljati odvojene segmente broda (Sl. 33). Detaljniji uvid u stanje *in situ* dobiven je nakon ronilačkog istraživanja tijekom kojeg su ostatci olupine dokumentirani videom i fotografski.

Slika 33. *Radetzky*, bočni (*side scan*) sonarni prikaz olupine broda (J. Bezak, arhiv HRZ-a)

⁴¹ Z. FREIVOGEL, *Viški boj*, str 113.

⁴² J. BEZAK, Stručni uviđaj i rekognosciranje akvatorija otoka Visa, 9 -10. 6. olupina Austrougarske fregate *Radetzky*, arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda Zagreb, 2014.g., neobjavljeno.

Interpretacija materijalnih ostataka

Pregledom i dokumentiranjem koji su izveli ronionci ustvrđeno je da se drvena brodska konstrukcija gotovo u potpunosti raspala. Visok stupanj raspadanja konstrukcije najzornije dočarava činjenica da je tek mali dio vanjskog trupa djelomično raspoznatljiv. Unutarnji nivoi trupa uočeni su samo na jednom mjestu, u blizini ostataka svjetlarnika koji su bili na gornjoj palubi broda (Sl. 34). Veliki dio jarbola i nekoliko koloturnika jedini su drveni dijelovi broda kojima je zbog njihove očuvanosti moguće definirati funkciju. Na ostatku segmenta jarbola približne dužine 18 m, koji leži poprečno preko uzdužne osi ostataka, ostali su djelomično sačuvani i spojni elementi na kojima su bile tzv. košare za promatranje (Sl. 35). S obzirom na stanje ostalih drvenih dijelova i prekrivenost gotovo svih površina olupine ostacima ribarskih konopa i mreža, očuvanost tako velikog elementa predstavlja pravi kuriozitet. Među drvenim ostacima dokumentirani su brojni metalni predmeti koji su pripadali brodskoj opremi i naoružanju.⁴³

Slika 34. *Radetzky*, ostatci gornje palube broda (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Već ovim uvidom u stanje *in situ* otkriveno je nekoliko elemenata koji su potvrdili pretpostavku prema kojoj je pronađena olupina fregate *Radetzky*. Naime, uviđajem je ustanovljeno da su pronađeni ostatci drvenog broda naoružanog topovima, na poziciji koja se gotovo u potpunosti podudara s povijesnim opisom mjesta potonuća.

Slika 35. *Radetzky*, ostatci jarbola broda (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

⁴³ J. BEZAK, Stručni uviđaj i rekognosciranje akvatorija otoka Visa, 9 – 10. 6. olupina Austrougarske fregate *Radetzky*, arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda Zagreb, 2014., neobjavljeno.

Slika 36. *Radetzky*, ostatci parnog stroja broda (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 37. *Radetzky*, ostatci dimnjaka parnog stroja broda (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Uz već navedeno, moguće je i neke pojedinačne nalaze s velikom sigurnošću interpretirati kao karakteristične dijelove opreme fregate. Kao najzanimljiviji među njima izdvojen je nalaz parnog stroja fregate *Radetzky* (Sl. 36) koji je imao snagu od 300 KS⁴⁴ i kompenzacijske posude. Vidljivost pogonskog stroja koji se nalazio u dnu trupa ukazuje na snagu i posljedice eksplozije koja je razorila brodsku konstrukciju. Osim stroja, dokumentiran je i njegov dimnjak (Sl. 37), a od ostale brodske opreme jedno veliko sidro admiralskog tipa (Sl. 38) i brončani koloturnik s utorom nepoznate funkcije. Od 46 topova koji su od 1867. godine činili brodsko naoružanje fregate *Radetzky*,⁴⁵ na olupini su pronađena dva željezna (Sl. 39 i 40) i jedan brončani top (Sl. 41) koji je sudeći prema njegovim malim dimenzijama vjerojatno bio dio pomoćnog brodskeg naoružanja. Iako su željezni topovi prekriveni naslagom morskih organizama zbog kojih su na njima jasno vidljivi samo neki konstruktivni elementi sustava stražnjeg punjenja, oni najvjerojatnije predstavljaju nalaz švedskih Wahrendorffovih topova tipa L/21 M.61 od 24 funte, kalibra 144 mm, s užlijebljenom cijevi. Austrijska flota koristila je taj tip brodskeg topa u vrijeme bitke kod Helgolanda 1864. godine, a njihova najpoznatija upotreba dogodila se u vrijeme Viškog boja 1866. godine, kada su austrijski brodovi bili naoružani s najmanje 115 Wahrendorffovih topova tipa L/21 M.61 od 24 funte.⁴⁶

Spoznaje o stanju olupine austrougarske fregate *Radetzky* dobivene su na osnovi jednog identifikacijskog uviđaja i vjerojatno će u budućnost biti znatno proširene s obzirom na njezinu danas dostupnu dubinu i značaj koja ima kao najveća plava grobnica hrvatskih mornara u našem podmorju.

⁴⁴ P. MARDEŠIĆ, „Viška bitka“, prilog tekstu, presavijena lista s tablicama.

⁴⁵ Z. FREIVOGEL, *Viški boj*, str. 112.

⁴⁶ Kent R. CRAWFORD, Nicholas W. MITIUKOV, „Identification of the Parameters of Naval Artillery“, str. 15.

Slika 38. *Radetzky*, admiralsko sidro broda (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 39. *Radetzky*, željezni Wahrendorffov top L/21 M.61, kalibra 144 mm (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 40. *Radetzky*, željezni Wahrendorffov top L/21 M.61, kalibra 144 mm (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Slika 41. *Radetzky*, brončani top, dio pomoćnog naoružanja (D. Gorički, arhiv HRZ-a)

Zaključak

Tijekom posljednjih dvanaest godina u podmorju akvatorija otoka Visa otkriveni su ostatci triju brodova, sudionika Viškog boja koji se odigrao 1866. godine. Riječ je o olupinama talijanske oklopne fregate *Re d'Italia* i oklopne topovnjače *Palestro* te olupini austrougarske fregate *Radetzky*. Viški boj 1866. godine se, zbog ishoda bitke koja je neizbrisivo obilježila jedno povijesno razdoblje Dalmacije i velikog broja hrvatskih mornara koji su sudjelovali u boju, smatra jednim od najvažnijih pomorskih sukoba na Jadranu. Iako su približne lokacije brodoloma bile poznate iz brojnih povijesnih izvora i opisa bitaka, olupine su identificirane primjenom arheoloških metoda, tj. tek nakon provedenih podvodnih arheoloških istraživanja. Te su olupine ostale skrivene i nedostupne 139 godina, unutar akvatorija velike površine, na dubinama od 90 do 120 m. Tako je ostalo sve do prvog podvodnog arheološkog istraživanja 2005. godine kad je otkrivena olupina talijanske oklopne fregate *Re d'Italia*. Uspjeh tog, za hrvatsku podvodnu arheologiju izuzetno značajnog istraživačkog projekta koji su proveli Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, inicirao je daljnji razvoj i usvajanje tehnika i metodologija rada koje su

neophodne za zaštitu podvodne kulturne baštine na velikim dubinama. Istraživanja olupina Viškog boja 1866. nastavljena su 2014. – 2016. godine u suradnji s Obalnom stražom Republike Hrvatske, Hrvatskom ratnom mornaricom i tehničkim ronionicima koji su pronašli olupine austrougarske fregate *Radetzky* i talijanske topovnjače *Palestro*. Rad donosi prikaz dokumentiranog stanja na olupinama, interpretaciju njihovih materijalnih ostataka i opis metodologije koja je primijenjena prilikom ovih, do sada najdubljih podmorskih istraživanja u hrvatskom podmorju. Olupe su identificirane na osnovi prepoznavanja njihovih karakterističnih obilježja: dimenzija i vrste materijala od kojeg je izrađen trup broda, oblika pramca s kljunom, vrste brodskih topova i usporedbe stanja materijalnih ostataka brodova u odnosu na uzroke njihova potonuća.

Underwater archaeological exploration of the shipwrecks of *Re d'Italia*, *Palestro*, and *Radetzky*

SUMMARY

In the past twelve years, the remains of three ships which took part in the Battle of Vis in 1866 were discovered on the seabed in the waters around the island of Vis. These are the shipwrecks of the Italian armored frigate *Re d'Italia* and the armored gunboat *Palestro*, as well as the shipwreck of the Austro-Hungarian frigate *Radetzky*. The Battle of Vis took place in 1866 and its outcome left an indelible mark on an entire period of Dalmatia's history. Also, a large number of Croatian sailors participated in the battle, which is another reason why this battle is considered one of the most important naval conflicts in the Adriatic. Although the approximate location of the shipwreck had already been known from numerous historical sources and battle descriptions, the wrecks were identified by using archaeological methods, i.e. only after underwater archaeological exploration had been carried out. These wrecks have remained hidden and inaccessible for 139 years, within a large water area, at depths ranging from 90 to 120 m. The situation changed when the wreck of the Italian armored frigate *Re d'Italia* was discovered in the first underwater archaeological exploration in 2005. This research project, conducted by the Department for Underwater Archeology of the Croatian Conservation Institute and the Ministry of Culture of the Republic of Croatia, was important for Croatian underwater archaeology, and its success facilitated further development and implementation of techniques and methodologies necessary to protect underwater cultural heritage at great depths. Exploration of the wrecks from the Battle of Vis in 1866 continued in 2014-2016 in cooperation with the Coast Guard of the Republic of Croatia, the Croatian Navy and technical divers who located the wrecks of the Austro-Hungarian frigate *Radetzky* and the Italian gunboat *Palestro*. The paper presents the documented condition of the wrecks, the interpretation of their material remains, and the description of the methodology applied in the deepest underwater exploration undertaken in Croatia to this day. The wrecks were identified by their characteristic features: the dimensions and type of material from which the hull was made, the beak-shaped bow, the type of naval cannons, and by comparing the shipwrecked remains in relation to the causes of ship sinkings.

Keywords: shipwrecks of *Re d'Italia*, *Palestro* and *Radetzky*, underwater archeological exploration, Battle of Vis, shipwreck, 19th century

Gordana Tudor

Split

Hrvati sudionici Viške bitke

Bitka u kojoj je objektivno slabija austrijska flota porazila daleko jaču talijansku, zauzimala je i još zauzima istaknuto mjesto u vojnopomorskoj historiografiji, ne samo zemalja sudionica – već i drugih zemalja. Iako hrvatska zastava nije vijorila ni na jednom brodskom jarbolu, bitka je za Hrvate imala poseban značaj i duboko je ukorijenjena u tradiciju naroda, osobito onih iz primorskih krajeva. Pobjeda pod Visom primljena je u Dalmaciji kao pobjeda Dalmatinaca nad vjekovnim neprijateljem Italijom koja je oduvijek pretendirala na hrvatsku obalu i otoke. O tome svjedoče brojne pjesme ispjevane nakon bitke, od Kranjčevićeve „Naš čovo“ do radova različitih pjesnika amatera, kao i nadimci nekih obitelji, poput „Tegetof“, koji su se zadržali do današnjih dana.

Gljučne riječi: austrijska ratna mornarica, hrvatski časnici i mornari, gubitci, odličja

Gotovo svi autori koji su se na bilo koji način dotakli Viške bitke, suglasni su da je jedan od presudnih čimbenika koji je pridonio Tegetthoffovoj pobjedi bio prevladavajući hrvatski kadar u austrijskoj ratnoj mornarici. U domaćoj historiografiji najčešće se koristi podatak da je od 7871 mornara njih oko 5000 bilo Hrvata iz Istre, Hrvatskog primorja, Dalmacije i Boke kotorske.¹ Međutim, američki povjesničar Lawrence Sondhaus, koji se bavi Austro-Ugarskom i njezinom ratnom mornaricom, navodi da su od 8000 mornara jednu trećinu činili Hrvati.²

Hrvati u sastavu austrijske ratne mornarice³

Udio Hrvata, i časnika i mornara – članova posada, mijenjao se usporedo s razvitkom austrijske mornarice.

¹ Berislav VISKOVIĆ, *Viški boj 1866.*, Split, 2001., str. 62.

² Lawrence SONDHAUS, „Croats in the Habsburg Navy, 1797-1918“ *East European Quarterly*, XXVI, 2, Department of History, University of Colorado (Boulder Campus), 1992., str. 149–161, napose 153.

³ U prvim desetljećima postojanja ratne mornarice nije se bilježila nacionalna pripadnost časničkog kadra. Jedini način da se utvrdi hrvatsko podrijetlo časnika, bilo je njegovo prezime (iako se pisalo prema talijanskom ili njemačkom pravopisu) i eventualno po mjestu rođenja ako je bilo zapisano u osobnom dosjeu. Tek od osamdesetih godina 19. stoljeća vodi se službena statistika o nacionalnoj pripadnosti časnika.

Prvi popis s imenima časnika potječe iz svibnja 1802. godine, iz vremena prve austrijske vladavine, iz kojeg je vidljivo da je među 119 časnika njih 21 ili 18 % hrvatskog prezimena.⁴

Nakon sloma francuske vlasti na Jadranu, Austrija je 1814. godine *de facto*, a odredbama Bečkog kongresa 1815. godine i *de iure*, dobila cijelu istočnu obalu Jadrana, a s njom i tadašnju ratnu luku Veneciju. Britanci su joj predali Vis i druge otoke. Austrijska je carevina dobila mirovnim ugovorom opet arsenal u Veneciji, područje nekadašnje mletačke države, kao i cijelu istočnu obalu Jadrana, od Trsta do Boke kotorske. Dobili su i sve francuske ratne i trgovačke brodove koji su se zatekli na Jadranu te brojna brodogradilišta. Postali su jedina pomorska sila na Jadranu.

Austrijska ratna mornarica naslijedila je organizaciju i tradicije mletačke mornarice, sva njezina pravila, upute i propise. Službeni jezik mornarice bio je talijanski, a u početku su čak korištene talijanske odore i znakovlje. Svi časnici i mornari nekadašnje mletačke mornarice preuzeti su u austrijsku službu, ukupno njih 2479. Najviše je bilo Venecijanaca, zatim stanovnika krajeva i mjesta na istočnoj obali Jadrana: Istrana, Tršćana, Riječana, Dalmatinaca, pa i Bokelja, dok je udio Austrijanaca i drugih narodnosti bio neznatan. Iz popisa pomorskih časnika i časnika mornaričkog pješaštva iz 1814. godine zabilježili smo prezimena Buratovich (Buratović), Mascarić (Maskarić), Craglich (Kraljić), Viscovich (Visković), Dabovich (Dabović), Vucetich (Vučetić), Živcović (Živković), a kao mjesta rođenja navedeni su Dubrovnik, Brač, Senj, Rijeka, Perast itd.⁵

Iz popisa časnika ratne mornarice na dan 13. siječnja 1847. vidljivo je da su dva kapetana bojnog broda imala hrvatsko prezime (Marinovich i Buratovich), jedan kapetan fregate (Buiakovich), dva poručnika bojnog broda (Viscovich i Ivanossic) itd.⁶

Stanje u mornarici tijekom 1848. godine

Početkom godine, u mornarici su bila djelatna 184 časnika, počevši od jednog viceadmirala do 29 kadeta. Od četiri kapetana bojnog broda, dva su imala hrvatsko prezime (Buratović i Marinović), od pet kapetana fregate, dva su bila s hrvatskim prezimenom (Maršić i Bujaković), a od osam kapetana korvete, hrvatsko prezime imali su Balović i Nekić. Uzimajući u obzir samo prezimena koja završavaju na *-ich* može se zaključiti da je među časnicima bilo 13 % osoba hrvatskog podrijetla.⁷

⁴ L. SONDHAUS, „Croatsians in the Habsburg Navy“, str. 150.

⁵ Dio većeg rukopisa (str. 8) „Jadran 1814-1914“ koji se odnosi na razdoblje do 1848. godine, autora Nikole Safonova. Rukopis je poklon pok. Berislava Viskovića i u posjedu je Gordane Tudor.

⁶ O Marinoviću, Buratoviću, Bujakoviću vidi Gordana TUDOR, „Austrijski admirali hrvatskog porijekla“. *Vila Velebita*, broj 6, (s.a.) Split, str. 93-104.

⁷ Jerolim Freiherrn BENKO von BOINIK, *Geschichte der K.K. Kriegs-Marine während der jahre 1848 und 1849*, Wien, 1884., str. 12-13. Među kadetima nalazimo buduće junake Viške bitke, od

U ožujku 1848. godine u Veneciji je buknuo ustanak protiv Austrije, stanovništvo se pod utjecajem ideje o ujedinjavanju državnica na Apeninskom poluotoku željelo osloboditi austrijske vlasti. Nekoliko dana nakon izbijanja revolucije u Milanu, Daniele Manin stao je na čelo ustanka u Veneciji, zauzeo arsenal i nakon toga je proglašena Republika Sv. Marka s njim na čelu. Već prvog dana pobune, 23. ožujka, kapetana bojnog broda Ivana Marinovića, zapovjednika arsenala, najvažnije mornaričke ustanove Austrije, pretukli su do smrti njegovi dojučerašnji podređeni – radnici arsenala.⁸

Austriji se osvetio nedostatak vlastitih kadrova s pomorskim iskustvom s obzirom na to da je ratna mornarica najvećim dijelom bila prepuštena Venecijancima, odnosno građanima talijanske narodnosti, koji su se u revoluciji stavili na stranu pobunjenika. Od cijele flote koja je tada imala 162 broda, njih 113 prešlo je na stranu pobunjenika. Samo se eskadra kojom je zapovijedao kapetan bojnog broda Buratović i brodovi u Zadru pod zapovjedništvom kapetana bojnog broda Bordinija nisu priključili protuaustrijskim snagama.

Od ukupno oko 5000 pripadnika mornarice, Austriji je ostalo vjerno samo oko 70 časnika i oko 700 mornara.⁹ Dvije trećine časnika s hrvatskim prezimenima također je prešlo na stranu venecijanskih pobunjenika (17 od 25).¹⁰

Pobuna je ugušena nakon nekoliko mjeseci, feldmaršal Radetzky je na čelu austrijskih oružanih snaga pobjedonosno ušao u Veneciju, ali Venecija nakon toga više nije bila glavna austrijska ratna luka, već tu ulogu privremeno preuzima Trst.

Dolaskom danskog viceadmirala Hansa Dahlerupa počinje novo razdoblje u razvitku ratne mornarice. Poučeni prethodnim lošim iskustvom, njemački jezik uvodi se kao službeni u mornaricu, Pula je odabrana za glavnu ratnu luku, a časnički kadar popunjava se ljudima iz kontinentalnih krajeva Monarhije, Austrijancima i Mađarima, ali i Nijemcima te onima iz nordijskih zemalja. Novi kadeti, budući časnici, nakon odustajanja od Venecije, svoje su mornaričko školovanje nastavili prvo u Trstu, a od 1866. godine u Rijeci, na Vojno-pomorskoj akademiji.¹¹ Uvođenje njemačkog jezika kao službenog znatno je otežavalo i čak onemogućilo mnogim mladim Hrvatima s obalnog područja karijeru pomorskog časnika.

Iako je od 1858. godine u nastavni plan formalno uveden srpsko-hrvatski jezik kao izborni (tzv. *elective*), većina studenata germanskog podrijetla završila je školovanje bez znanja tog jezika, dok su Hrvati za upis u Akademiju morali pokazati tečno znanje njemačkog. Stoga je u narednim desetljećima broj časnika

Tegetthoffa preko Sternecka do Milošića.

⁸ G. TUDOR, „Austrijski admirali...“, str. 99.

⁹ G. TUDOR, „Austrijski admirali...“, str. 97.

¹⁰ L. SONDHAUS, „Croats in the Habsburg Navy“, str. 151.

¹¹ Ervin DUBROVIĆ, *Vojno-pomorska akademija u Rijeci 1866.-1914.*, Rijeka, 2011., str. 10–13.

bio u opadanju; dok su 1850. godine Hrvati činili 36 % časničkog kadra, početkom sedamdesetih bilo ih je manje od 5 %.¹²

Nastojeći čim prije popuniti mornaricu novim kadrovima, vlast je poduzimala različite akcije. Tako je već u travnju 1848. godine iz Trsta, preko Rijeke i Senja, krenuo put Dalmacije Lloydov parobrod *Trieste*. Na brodu je bio poručnik fregate Preu koji je, praćen vojnom glazbom, obilazio Dalmaciji u cilju novačenja mornara. U Zadru je tiskan oglas u kojem se navodi kako u ratnoj mornarici ima mjesta za sve one koji ispunjavaju uvjete prijma.

Dalmatinci su mogli ući u mornaricu na rok od četiri godine ili manje, odnosno samo za jedan vojni pohod. Običnim mornarima nudila se plaća od 6, 8 ili 10 fiorina, a onima s posebnim sposobnostima (znanjem) nudio se još i dodatak od 2, 4 ili 6 fiorina mjesečno. Uz to su primali *panatiku* (opskrbinu) od 20 karantana dnevno, odjeću i slično.¹³ Akcija je očito bila uspješna jer se *Trieste* nakon desetak dana vratio u Trst s gotovo 300 unovačenih mornara.¹⁴

Časnici trgovačke mornarice također su se mogli prijaviti za služenje u ratnoj mornarici, pa *Gazzetta di Zara* navodi primjer Antonija Giuranovicha, kapetana duge plovidbe iz Prčanja, koji je 1. lipnja dobrovoljno stupio u ratnu mornaricu, dobio čin zastavnika bojnog broda i odmah donirao cijelu plaću za udovice mornara i njihovu siročad.¹⁵

Kako su dočasnici i mornari u najvećem broju bili Hrvati iz obalnog područja i otoka te iz Like, uz nešto Slovenaca, Srba i Čeha, pojavio se problem u njihovoj komunikaciji s novim časnicima. Posredan dokaz tome daju nam austrijska izvješća. Naime, novopridošli pomorski časnici nisu poznavali ni talijanski ni „ilirski jezik“, kako ga je nazivao Dahlerup (hrvatski i slovenski), pa se u izvješćima spominju velike teškoće u sporazumijevanju novih časnika s podčinjenim osobljem.¹⁶

Unatoč tome, hrvatski mornari bili su cijenjeni kao izuzetno vješti pomorci. Poslije bitke kod Helgolanda 9. svibnja 1864., inače prvog uspješnog okršaja austrijske flote, austrijski veleposlanik u Hamburgu javlja u Beč da se „u Hamburgu svi dive hrabrosti zapovjednika austrijske eskadre – kapetana bojnog broda Tegetthoffa, hladnokrvnosti časnika i vanrednoj borbenosti Dalmatinaca“.¹⁷

¹² Nakon 1870. njemački jezik više nije bio obavezan na prijamnom ispitu pa broj hrvatskih kadeta, budućih časnika, počinje rasti. L. SONDHAUS, „Croatsians in the Habsburg Navy“, str. 152.

¹³ „Altro del 18. aprile. Avviso“, *Gazzetta di Zara*, Zadar, 32, od 20. 4. 1848., str. 1.

¹⁴ „Altro del 24.“, *Gazzetta di Zara*, 33 od 24. 4. 1848., str. 2.

¹⁵ „Zara, 10. luglio. Antonio Giuranovich da Perzagno“, *Gazzetta di Zara*, 5 od 10. 7. 1848., str. 1.

¹⁶ „Jadran 1814-1914“, str. 15.

¹⁷ Isto. Treba spomenuti da se u to vrijeme pod pojmom „Dalmatinci“ mislilo i na Hrvate iz Hrvatskog primorja i Istre, Bokelje te one iz kontinentalnih krajeva.

Hrvatski časnici u zapovjednim stožerima brodova austrijske eskadre

Politička situacija na Jadranu uoči bitke, pripreme za nju, brojčano stanje sukobljenih flota i tijek same bitke predmet su rada drugih autora u ovom zborniku. S obzirom na temu, ovdje se fokusiramo na ulogu hrvatskih časnika, dočasnika i mornara.

Austrijska eskadra sastojala se od 27 brodova s ukupno 7871 članom posade. U zapovjedništvu eskadre i u zapovjednim stožerima brodova bila su ukupno 423 časnika različitih činova i struka (pomorski časnici, liječnici, kapelani, topnički stručnjaci itd.). Hrvate nalazimo u zapovjednim stožerima na 15 austrijskih brodova, njih 30 ili cca 7 % od ukupnog broja časnika. Najviši rang imali su kapetan bojnog broda Georg (Juraj) Milošić, zapovjednik ratnog broda *Schwarzenberg*, i kapetan fregate Marko Florio, zapovjednik *Erzherzog Friedricha*. Oba su mornaričku karijeru završili u admiralskom činu. Slijedio ih je Petar Grančić, poručnik bojnog broda 1. klase koji je također karijeru završio kao austrijski admiral.¹⁸

Georg (Juraj) barun Milošić (Georg Freiherr von Millosicz)¹⁹

Rođen je 18. listopada 1819. u moldavskom mjestu Botošani (današnja Rumunjska) gdje mu je otac, austrijski časnik, bio upravitelj tamošnje karantene.

Za razliku od drugih visokih pomorskih časnika svog vremena, prvih šest godina vojničke karijere proveo je u pješaštvu. U mornaricu je stupio 1843. godine kao mornar 3. klase na ratnom brodu *Belona* s kojim je plovio po Levantu i Siriji, a potom je nastavio školovanje na Mornaričkoj školi u Veneciji, u isto vrijeme kada i Tegetthoff.

Narednih godina služio je kao časnik, odnosno zapovjednik različitih brodova te obavljao niz dužnosti na kopnu, lučkom admiralitetu u Veneciji i arsenalu u Trstu.

Krajem 1858. godine kao kapetan korvete postao je privremeni šef Prve sekcije pri Zapovjedništvu mornarice sa sjedištem u Trstu. Kao kapetan bojnog broda sudjeluje u Viškoj bitci kao zapovjednik fregate na vijak *Fürst Felix Schwarzenberg* čije je preuređenje nadgledao nekoliko godina ranije. Radilo se o brodu s istisninom od 2514 tona i strojem od 400 KS koji je mogao razviti brzinu od 10 čvorova. Bio je naoružan sa 46 topova, a pod njegovim zapovjedništvom bilo je 547 ljudi.

¹⁸ Ferdinand Ritter von ATTLMAYR, *Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866.*, Pola, 1896., Anhang, str.1–14.

¹⁹ Biografski podatci temelje se na knjizi: Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die Österreichischen admirale*, Band I, 1808–1895, Osnabrück, 1997., str. 234–238 i na radu G. TUDOR, „Austrijski admirali“, str.104–106. Premda ne postoji izravna potvrda da je Milošić porijeklom Hrvat, dosadašnja historiografija o Viškom boju ga je ubrajala u hrvatske sudionike sukoba, pa se tako i ovdje čini.

Tijekom bitke, u kojoj je bio sastavni dio druge divizije pod zapovjedništvom kapetana bojnog broda – komodora Antona Petza, fregata je prema neprijatelju uputila 286 topovskih hitaca, a primila samo devet. Na brodu su ranjene dvije osobe, jedan časnik i jedan član posade, također Hrvat – Vjekoslav Spinčić. Nakon bitke Milošić je obavljao brojne odgovorne dužnosti: bio je viški otočki tvrđavski zapovjednik i zapovjednik arsenala u Puli. Kao zapovjednik brodova stacioniranih u Boki kotorskoj sudjelovao je u gušenju Krivošijskog ustanka.

Čin kontraadmirala dobio je 1870. godine i istovremeno je postao zapovjednik eskadre. Od prosinca 1871. godine do umirovljenja 1. prosinca 1883. obavljao je dužnost pomoćnika zapovjednika mornarice. U čin viceadmirala promaknut je godinu dana prije umirovljenja. Uzdignut je u viteški stalež 1872., a u austrijsko plemstvo primljen je 1884. godine.

Nakon pobjede pod Visom, Milošić je, kao peti u rangu počevši od Tegetthoffa, odlikovan Viteškim križem Ordena Leopolda s ratnom dekoracijom. Nositelj je i drugih visokih austrijskih odličja. Iako u dostupnim izvorima nismo našli potvrdu, očito je pratio nadvojvodu Maksimilijana na putu za Meksiko, o čemu svjedoče njegova meksička odličja: Guadalupe orden i Vojnička medalja za zasluge.

Milošića su smatrali jednim od najobrazovanijih austrijskih admirala. Sakupljao je starine, bavio se fotografijom i crtanjem. Svoju bogatu numizmatičku zbirku poklonio je Muzeju povijesti umjetnosti u Beču.

Umro je u austrijskom gradu Leobenu 24. srpnja 1890.

Marko Eugen vitez Florio (Marcus Eugen Ritter von Florio)²⁰

Rođen je 1827. godine u Prčanju, u Boki kotorskoj, u poznatoj pomorskoj obitelji. Otac Luka bio je kapetan i brodovlasnik, a majka Ane potjecala je iz glasovite bokeljske obitelji Verona.

Potekavši iz takvog obiteljskog okruženja, bilo je logično da se posveti pomorskom zvanju. Nakon školovanja u gimnaziji u Kotoru i pomorskoj školi u Trstu položio je poručnički ispit u trgovačkoj mornarici i u lipnju 1848. stupio u ratnu mornaricu. Poručnički ispit položio je burne 1848. godine i odmah je primljen u austrijsku mornaricu. Kao zastavnik fregate sudjelovao je u blokadi Venecije. Nekoliko mjeseci ranije u ratnu mornaricu je primljen i njegov brat Anton, također u činu zastavnika bojnog broda.

Sudjelovao je u bitci kod Helgolanda 1864. godine i bio u pratnji nadvojvode Maksimilijana na njegovu putu u Meksiko.

U Viškoj bitci kao kapetan fregate zapovijedao je korvetom na vijak i jedra *Erzherzog Friedrich*. Brod je imao istisninu od 1474 tone, parni stroj od 230 KS, naoružanje od 22 topa i posadu od 294 mornara. Korveta se također borila u 2.

²⁰ A. SCHMIDT-BRENTANO, *Die...*, str. 357–361.

diviziji pod Petzom. Tijekom borbe s broda je ispaljeno 250 hitaca, a primljeno samo devet. Na brodu nije bilo ni mrtvih ni ranjenih.

Poslije bitke Florio je odlikovan istim ordenom kao i Milošić (dvanaesti u rangu nakon Tegetthoffa) te je primljen u viteški stalež.

Od 1866. pa do umirovljenja 1884. godine obavljao je različite dužnosti. Najduže se zadržao u Carigradu kao zapovjednik ratnog broda stacioniranog u luci koji je služio za zaštitu austrijskog veleposlanstva. Prilikom umirovljenja unaprijeđen je u čin kontraadmirala.

Umro je u Prčanju 23. lipnja 1906. Pokopan je na starom mjesnom groblju uz najviše vojne počasti dok su mu pred rodnom kućom bila usidrena tri ratna broda: *Lussin*, *Monarch* i *Albrecht*.

Petar Grančić (Peter Granchich von Cetinathal)²¹

Rođen je 5. svibnja 1836. u Sinju, u časničkoj obitelji. Godine 1850. stupio je u Mornaričku školu u Trstu. Školovanje je završio kao sedmi u rangu 1854. godine i stupio u ratnu mornaricu. Kao mladi časnik služio je na brodovima na Jadranu i Sredozemlju te obavljao različite dužnosti na kopnu, u Veneciji, Trstu i Puli.

Kao poručnik bojnog broda 1. klase bio je u vrijeme bitke ukrčan na topovnjači *Wall*. Tijekom bitke, prema neprijatelju su s njegova broda ispaljena 32 plotuna, ali nije primljen ni jedan neprijateljski hitac. Na brodu nije bilo žrtava.

U narednim godinama nastavio je obavljati dužnosti na brodovima bilo kao topnički časnik bilo kao zapovjednik, i to ne samo na Jadranu, već i na Dunavu. Sedamdesetih godina prvo je zapovjednik mornaričkog odreda u Budimpešti, a potom zapovijeda dunavskim monitorom *Maros*.

Poslije bitke odlikovan je Vojničkim križem za zasluge s ratnom dekoracijom. Nosilac je i drugih austrijskih odličja.

Umirovljen je 1892. godine i tom prilikom promaknut u čin počasnog kontraadmirala. Godine 1901. primljen je u austrijsko plemstvo s predikatom „von Cetinathal“. Kao izvrstan topnički časnik odgojio je brojne topnike. Nakon umirovljenja nastanio se u Trilju. Umro je 4. studenog 1917. u mjestu Holitz u Austriji.

Ostali Hrvati u zapovjednim stožerima brodova²²

Najviše časnika s hrvatskim prezimenima bilo je ukrčano u svojstvu zastavnika i pomorskih kadeta, i onih redovnih i „provizornih“. Na popisu su imena Stefana Stojanovića (Stojanovich), Fidelija Lazarića (Lazzarich), Luke

²¹ A. SCHMIDT-BRENTANO, *Die...*, str. 450–454.

²² F. ATTLMAYR, *Der Krieg...*, str. 1–14.

Biničkog, Luke Jurinića (Jurinich), Artura Martinića (Martinitz), Karla Marinića (Marinich), Sebastijana Stojčića (Stoicich), Karla Adamovića (Adamovich), Rafaela Ivanovića (Ivanovich), Georga Dabinovića (Dabinovich), Aleksandra Milinkovića (Millinkovich) i Martina Rukavine.

Među kadetima nalazimo i tri člana dalmatinskih plemićkih obitelji: sina viškog gradonačelnika, Stjepana Dojmija Delupisa, Bernarda Grisogona i grofa Andriju Borelija.

Hrvate nalazimo i među brodskim kapelanima (A. Milčetić, I. Karabaić, L. Rakovac), liječnicima i drugim medicinskim osobljem (M. Kudlić, D. Linardić, A. Kopic) te vršiteljima drugih dužnosti na brodovima (G. Tomić, N. Vidrić, S. Korač, H. Negovetić, F. Maković, K. Barić).

Dočasnici i mornari

Ne postoji popis dočasnika i mornara tako da njihova imena možemo naći samo na popisima poginulih, teško i lako ranjenih te među odlikovanim nakon bitke.

Austrijski gubitci

Gotovo svi izvori slažu se o gubitcima na talijanskoj i na austrijskoj strani. Talijanska flota izgubila je 38 časnika i 605 dočasnika i mornara. U bitci je, na austrijskoj strani, poginulo 38 ljudi, od toga tri časnika i 35 dočasnika i mornara. Ukupno je ranjeno 138 ljudi, 59 teže, a 79 lakše.²³

Zadarski *Il Nazionale* već je u subotu, 21. srpnja 1866. donio prva izvješća o napadu talijanskih brodova na viške utvrde te Tegetthoffov brzojav upućen zapovjedništvu trupa u Zadru o tijeku same bitke, u kojem spominje 22 mrtva i 82 ranjena na *Kaiseru* te još 10 mrtvih i 42 teško ranjena na drugim brodovima. U brzojavu su navedena samo imena stradalih časnika.²⁴

U narednim brojevima ista tiskovina donosi podatke o stradalima na otoku Visu, a 1. kolovoza objavljuje detaljniji popis mrtvih i ranjenih na svim austrijskim brodovima navodeći, osim imena, i službu koju su obnašali na brodu. Prema tom se popisu samo na *Kaiseru*, među 24 smrtno stradale osobe, nalazilo 13 Hrvata,

²³ F. ATTLMAYR, *Der Krieg...*, str. 229. Kako se radi o knjizi sudionika bitke tiskanoj 1896. godine, prihvatili smo ih kao službene, što su učinili i drugi autori (Visković, Kapović, Šimera itd.).

²⁴ „Zara, 21. luglio. Telegramma“, *Il Nazionale*, god. 5, Zadar, 58, od 21. 7. 1866., str. 230.

članova posade, i to najviše mornara 3. klase. Od 37 teško ranjenih, polovica su bili Hrvati, a slično je bilo i s lakše ranjenima, njih 20 od 38.²⁵

Prema službenim austrijskim podacima, na *Kaiseru* su poginule su 24 osobe: jedan časnik (Robert Proch) i 23 člana posade. Teško je ranjeno 37 (tri osobe su naknadno preminule od zadobivenih rana), a lakše 38 osoba, što čini više od polovice svih austrijskih gubitaka.²⁶

Veliki stari drveni linijski brod *Kaiser* sa 5200 tona istisnine i parnim strojem od 800 KS imao je 92 topa, a posada je imala 904 člana. Imao je istaknutu ulogu tijekom bitke, ali je i pretrpio najveću štetu i u ljudstvu i na samom brodu, pa su Talijani objavili i vijest o njegovu potonuću. Iako su njegovi topovi uputili čak 850 hitaca prema neprijatelju, a primili samo 80, pretrpio je velika oštećenja. Prva mu je nanio najveći talijanski brod *Affondatore*, a uz prve žrtve razbijen je kompas i strojni telegraf.

U sudaru s drugim modernim oklopljenim brodom *Re di Portogallo*, kojem je nanio dosta štete, i sam je dosta stradao: slomljen mu je pramac, skinut kosnik, a pramčana figura pala je na neprijateljski brod. Na kraju mu se srušio i prednji jarbol koji je pao prema krmu i poklopio dimnjak. Zbog pada dimnjaka onesposobljena mu je pramčana palubna baterija, a zbog pokrivenog dimnjaka prijetio je požar te je ujedno došlo i do havarije stroja. Dok je posada pokušavala osposobiti brod, napala ga je i talijanska oklopnjača *Maria Pia*. Okušao je udarce svih brodova kraj kojih je prolazio. Brod je bio djelomično razoren, jedan dio baterije bio je onesposobljen, pukla je parna cijev, a još dva časnika i četiri mornara teško su ranjena. Bjesnio je i požar. Strojevi su slabo radili, a kormilo je dobilo direktan pogodak pa je zapovjednik odlučio izaći iz borbe i uputiti se u višku luku.

Kad je *Afondatore* primijetio bespomoćni *Kaiser*, odvojen od ostalih brodova, odlučio ga je dokrajčiti. U posljednjem trenutku, dok se spremao kljunom napasti *Kaiserov* bok, talijanski zapovjednik Persano, koji se nalazio na brodu, naredio je skretanje u stranu i povlačenje (nakon bitke talijanska je javnost posebno kritizirala taj njegov postupak). Na kraju se brod sigurno povukao u višku luku gdje se odmah započelo s popravcima.

Nekoliko dana kasnije otplovio je u Trst i usidrio se na mulu S. Carlo, točno na mjestu gdje je obično pristajao Lloydov parobrod *Espero*. Za vrijeme boravka u gradu, slavni brod posjetilo je mnoštvo stanovnika Trsta, a sam Tegetthoff je na njemu podijelio prva odličja zaslužnima.²⁷

Mrtvih i ranjenih bilo je i na drugim austrijskim brodovima kako slijedi:²⁸

²⁵ F. ATTLMAYR, *Der Krieg...*, str. 229; „Lista delle perdute dell' i.r. marina di guerra nella battaglia di Lissa“, *Il Nazionale*, 61 od 1. 8. 1866., str. 302.

²⁶ F. ATTLMAYR, *Der Krieg...*, str. 229.

²⁷ Djelovanje *Kaisera* tijekom bitke opisano je prema knjizi Boris PRIKRIL, *Tri tisuće godina pomorskih ratova*, drugi dio, Zagreb – Opatija, 1985., str. 200–204.

²⁸ F. ATTLMAYR, *Der Krieg...*, str. 229.

Erz. Ferdinand Max – jedan mrtvi član posade te dva teško ranjena i pet lako ranjenih
Kaiser Max – jedan teško ranjen i dva lako ranjena člana posade
Don Juan d' Austria – jedan mrtvi član i četiri lako ranjena člana posade
Prinz Eugen – jedan lako ranjeni član posade
Drache – jedan mrtav i jedan teško ranjeni časnik te pet teško ranjenih članova posade
Salamander – dva teško ranjena časnika i sedam lako ranjenih članova posade
Novara – sedam mrtvih (jedan časnik i šest članova posade), tri teško ranjena člana posade i 17 lako ranjenih (četiri časnika i 13 članova posade)
Schwarzenberg – dva teško ranjena (časnik i član posade)
Adria – dva mrtva, tri teško i dva lako ranjena člana posade
Donau – jedan mrtav i dva teško ranjena člana posade
Kaiserin Elisabeth – jedan mrtav član posade, dva teško i dva lako ranjena člana posade.

Poginuli i ranjeni Hrvati²⁹

Prvi dostupni izvor jest popis objavljen u bečkim tiskovinama 31. srpnja, a dan kasnije slijedi ga i *Il Nazionale*, ali treba napomenuti da oni sadrže samo imena i naziv službe koju su poginuli i ranjeni obavljali na brodu. U tim izvorima imena su navedena u talijanskom odnosno njemačkom obliku, ali ih ovdje donosimo u hrvatskoj transkripciji. Petar Kuničić je 1891. godine donio detaljan popis s imenima svih poginulih, službom koju su obavljali na brodu i prvi put naveo njihovu zavičajnost i starost. Na popisu su 32 imena, iako službeni podatci govore o ukupno 38 poginulih. Broj poginulih časnika (tri) odgovara službenim podacima, ali nedostaje šest imena članova posade. Prema Kuničiću, poginulo je 18 Hrvata i 11 mornara iz drugih dijelova Monarhije, ali jedino za Matu Buranela nije naveo zavičajnost ni starost. Međutim, Mate Buranelo nalazi se na novinskim popisima kao teško ranjen na brodu *Adria*, ali nigdje nismo pronašli vijest o njegovoj smrti.

Sljedeći popis objavljen je u *Il Nazionale* 1906. godine, a u povodu 50. obljetnice bitke i sadrži imena 18 poginulih Hrvata. Mate Talijančić zapisao je samo 17 imena.

Analizirajući ranije navedene popise, utvrdili smo 14 imena koja se pojavljuju na svim popisima.

Ivan Pavličević je prema novinskim izvješćima bio teško ranjen i preminuo je od posljedica ranjavanja, ali jedini se nalazi na ostalim popisima poginulih. Njegovi

²⁹ „Verzeichnis...“, *Wiener Abendpost*, 1866., Beč, 174, od 31. 7., str. 706–707; „Lista delle perdute...“, str. 302; Petar KUNIČIĆ, *Viški boj* (reprint iz 1892.), Zagreb, 1996., str. 101–106; Mate TALIJANČIĆ, *Plava grobnica Jadrana*, Zagreb, 1889., str. 167; „Kod Viške bitke palo je u svemu...“ *Narodni list*, god. XLV, Zadar, 1906., 59, od 23. 7., str. 2.

kolege s *Kaisera*, Mate Stanić i Ante Alduk, također su umrli od posljedica teških rana, ali njihova imena nisu među poginulima.

Franju Soića nalazimo kod Kuničića, 1906. godine i kod Talijančića, ali ga nismo našli u novinskim popisima. Ivan Kvoval jedino se ne nalazi na Talijančićevu popisu, tako da ga ubrajamo među poginule.

Poginuli u bitci

Ivan **Svičarević** – rodом s Visa, noštromo 3. klase na *Kaiseru*, 36 godina

Mate **Lenac** – iz Lovrana, glavni kormilar na *Kaiseru*, 36 godina

Šime **Tebaldi** – iz Drniša, mornar 1. klase na *Kaiseru*, 25 godina

Franjo **Nuklić** – iz Cresa, mornar 2. klase na *Kaiseru*, 41 godinu

Ivan **Jerković (Kerković)** – iz Nerezina, mornar 2. klase na *Kaiseru*, 21 godinu

Ivan **Šember (Skender)** – iz Medovdoca, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 24 godine

Lazo **Borović** – iz Vučevice, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 27 godina

Ivan **Ivanković** – iz Dobrenja, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 21 godinu

Mate **Senta** – iz Splita, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 24 godine

Petar **Polovinić (Polovineo)** – iz Kotora, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 26 godina

Ilija **Koitić (Cvitić)** – iz Otišića, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 27 godina

Ante **Stanić (Sitanić)** – iz Nerežišća, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 21 godinu

Petar **Bonković (Benković)** – iz Gdinja, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 22 godine

Franjo **Soić** – iz Istre, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 21 godinu

Ivan **Kvoval (Dvoval)** – iz Brina, mornar 1. klase na *Novari*, 25 godina

Josip **Despota (Desopra)** – iz Rijeke, mornar 3. klase na *Novari*, 21 godinu

Luka Ivan **Hure (Kure)** – iz Brusja, mornar 3. klase na *Novari*, 22 godine.

U poginule borce svrstali smo i umrle od posljedica ranjavanja, tim više što se jedan od njih (Pavličević) već nalazi na popisu mrtvih. To su:

Ivan **Pavličević** – iz Makarske, mornar 3. klase na *Kaiseru*, 21 godinu

Ante **Alduk** – iz Sedramića kod Drniša, mornar 3. klase na *Kaiseru*

Mate **Stanić** iz Splita, mornar 3. klase na *Kaiseru*.

Mrtvi su uz vojne počasti pokopani na viškom groblju.

Teško je ranjeno sedam časnika i 52 člana posade, od toga je njih 29 s hrvatskim prezimenima.

Na *Kaiseru* su teško ranjeni: Mate Buković, Ivan Pindulić, Domenik Balarin, Toma Potić, Toma Blažević, Stjepan Šolić, Mate Meštrovic, Marko Fabijanić, Jakov Pastović, Marin Lizatović (Matović), Šime Marković, Ivan Bonačić i Šime Lučev.

Na *Schwarzenbergu* je ranjen Vjekoslav Spinčić.

Na *Novari* su ranjeni Ivan Foretić, Nikola Mateljan, Josip Dadić, Marko Batistić, Josip Ivanović i Ivan Šolić (jedini je Kuničić njih svrstao u lako ranjene,

po njemu su teško ranjeni Matija Modum, Andrija Pauletić, Pavao Pivić i Makso Vidali).

Na *Kaiserin Elisabeth* ranjeni su Franjo Stuparić i N. Barselović.

Marko Sablić ranjen je na *Kaiser Maxu*, a Franjo Bašić i Mate Buranelo na *Adriji*.

Na *Dracheu* su ranjeni Juraj Bognolo, Toma Dabo, Franjo Grbac i Nikola Vrsaljko.

Lakše je ranjeno osam časnika i 71 član posade, odnosno njih 26 s hrvatskim prezimenima:

Petar Kuzmić, Luka Skopinić, Anton Čosić, Ivan Sokivić, Anton Grubić, Cvjetko Lupić, Grgo Kovačević, Jakov Juran, Miho Gregorić, Šime Kurobasa, Ilija Erceg, Marko Martinović, Ante Rigović, Ante Rizvan, Ante Čendić, Šime Popović, Grga Šikić, Armano Grubinić, Luka Gersak, Domenik Brusina, Frane Bilaver, Juraj Barić, Ivan Lučin, Josip Sivić, Ivan Blažić i Antonio Pilepić.

Najteži ranjenici smješteni su u vojnu bolnicu u Visu u kojoj su preminuli Pavličević i Stanić. Ostali su prebačeni u Šibenik, Zadar i Split. Tako su se npr. u šibenskoj vojnoj bolnici liječili Stipan Matić, Martin Vaselović, Toma Dabo i Leopold Romulo, a u splitskoj Marin Lizatović (Matović), Toma Tolić, Jerolim Pastović, Stipan Tolić, Mate Meštrovic, Mato Madul, Šime Lučev. Splićani Ivan Bonačić i Šime Markovina (Marković) nakon otpuštanja iz bolnice liječili su se kod rodbine u Splitu.³⁰

Cijela Dalmacija nastojala je pomoći ranjenicima. Dalmatinski namjesnik barun Filipović uputio je odmah nakon bitke, 20. srpnja, apel općinama i građanstvu u kojem ih poziva da, nakon otpuštanja iz bolnica, prime u svoje domove ranjene i bolesne kako bi se što bolje oporavili.³¹ I zadarski načelnik Begna pozvao je zadarske dame na sakupljanje platna, zavoja, novca i sličnih potrepština za ranjenike.³²

U Splitu je odmah po primitku vijesti o bitci sazvano općinsko vijeće na kojem je općinska uprava izjavila da se građanstvo spremno odazvalo na poziv te da će primiti ranjenike na kućnu njegu.³³ Diljem Dalmacije organizirano je prikupljanje pomoći za ranjenike, u Splitu je npr. Paolo Nakić umnožio Tegetthoffovu fotografiju i prodavao je, a dobit je uputio admiralu koji mu je u ime mornarice osobno zahvalio.³⁴ U akciji se također uključio i meksički car Maksimilijan, brat

³⁰ „C. K. Zapovidništvo četah u Dalmaciji. Pregled dalmatinskih ranjenih u boju kod Visa predatih vojenim Bolnicama Dalmatinskim“, *Glasnik dalmatinski*, Zadar, 68, od 17. 8. 1866., str. 1; „Naknadni pregled Dalmatinacah ranjenih u boju kod Visa predatih vojenim bolnicam Pokrajine“, isto, 76, od 21. 9. 1866., str. 1.

³¹ „S. E. il signor luogotenente“, *Il Nazionale*, 61, od 1. 8. 1866., str. 302.

³² „Il signor podesta di Zara“, *Il Nazionale*, 61, od 1. 8. 1866., str. 302.

³³ Grga NOVAK, *Povijest Splita* IV, 1978., Split, str. 2184.

³⁴ „Il signor Paolo Nakić“, *Il Nazionale*, 72, od 8. 9. 1866., str. 345.

Franje Josipa I. i bivši zapovjednik mornarice, koji je poslao iznos od 5000 franaka za potrebe ranjenika.³⁵

Rodbina preminulog Ivana Pavličevića održala je 30. srpnja, u jednoj zadarskoj crkvi, misu u njegov spomen.³⁶

U Splitu je 29. srpnja umro Ante Alduk iz Sedramića kod Drniša. Općina mu je priredila svečani pogreb, u povorci je sudjelovao i namjesnik barun Filipović. Sve trgovine imale su crni flor, a zastave po gradu i na brodovima u luci bile su spuštene na pola koplja. Građani Splita svojim su masovnim sudjelovanjem u pogrebnoj povorci odali počast svim svojim hrabrim sinovima koji su izvojevali ovu slavnu pobjedu u bitci koja je ugrožavala teritorijalni integritet Dalmacije. Općina je izmijenila brzojave s drniškom općinom koja im je zahvalila na svemu što su učinili za njihova sugrađanina.³⁷

Žrtve branitelja i žitelja otoka Visa

Operacija napada na Vis započela je 16. srpnja kada je talijanska flota isplovila iz Ancone prema Visu da bi ga osvojila. Zapovjednik flote, admiral Carlo Persano, tijekom narednog dana samo je kružio oko otoka bez ikakva plana napada. Napad je počeo tek 18. srpnja, i to otvaranjem topovske vatre na obalne baterije Visa. Uoči rata, najjače je bio utvrđen Zaljev sv. Jurja u kojem se smjestio grad Vis, a nekoliko obalnih baterija bilo je još i u Komiži i Rukavcu. Posada otoka imala je 1833 vojnika.

U to vrijeme bilo je na Visu 88 topova od kojih je samo 31 bio top moderne izrade s izoliranim cijevima. To prvo bombardiranje nije nanijelo veliku štetu baterijama koje su se nalazile dosta visoko pa ih topovska zrna s brodova nisu dosegala. U noći s 18. na 19. srpnja cijeli je Vis gorio. Stanovnici susjednih otoka, gledajući vatru, mislili su da će se i ljudi i životinje na Visu pretvoriti u pepeo. Sutradan je napad nastavljen. Četiri oklopljena broda uplovila su u zaljev da bi iz blizine gađala obalne utvrde. Jedna od tvrđava raznesena je eksplozijom vlastita baruta, a i ostale su izbačene iz borbe. Do večeri su svi topovi, osim topova Gospine tvrđave, bili ušutkani.

Branitelji i žitelji otoka podnijeli su velike žrtve tijekom dvodnevni napada na otočke utvrde. Prema svjedočenju očevidaca, neprijateljski napadi pretvorili su Vis i Komižu u mjesta strave i užasa; bombardiranje i vatra pogodili su ne samo utvrde nego i civilne objekte.

³⁵ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 159.

³⁶ „A di 30. luglio“, *Il Nazionale*, 63, od 8. 8. 1866., str. 4 (310).

³⁷ „Notizie locali e provinciali. Ci scrivono da Spalato, 31. luglio“, *Il Nazionale*, 63, od 8. 8. 1866., str. 4 (310); „Nostre corrispondenze. Dernis, 18. agosto“, *Il Nazionale*, 67, od 22. 8. 1866., str. 3 (324).

Pogođene su kuće Tomić i Zanella, kuća Bilas pok. Luxio, Il casino civico, kuća Dojmi u kojoj je bila škola, kuće Jakova i Petra Bradanca, Caramaneo, kuća Svetin u kojoj je stanovala udovica Bakotić te kuća Kargotić. I ostale su kuće pretrpjele manju štetu. U luci je potopljena bracara Jakova Mužine te trabakuli Marijana Kargotića i Ilije Mamuta.

Ljudi su pokušali naći spas bijegom u polja i vinograde, tražeći zaklon u špiljama, ali nisu zaboravili na hrabre posade otočkih utvrda. Pomagali su im noseći hranu, dodajući im streljivo i prah, a ranjenike su zbrinjavali i njegovali u svojim domovima.

Među braniteljima su bila 24 mrtva (pet iz Hrvatske), jedan smrtno ranjen, dva lakše ranjena časnika i 68 vojnika, ukupno 95 ljudi.

U mjestu Kut poginulo je šest mještana težaka, i to:

Ivan **Kučić** pok. Antuna, bačvar, oženjen, 51 godina

Jeronim, **Kučić**, njegov brat, oženjen, 46 godina

Jakov **Vojković** Iva, težak, 25 godina

Dominik **Ruljančić** pok. Domenika, težak, 58 godina

Ivan **Brajčić**, Dute, težak, 19 godina

Ivan **Pečarević** Gondola, Jurjev, dječak, 14 godina.

Zadnja tri usmrćena su i pokopana na brežuljku Paklenici.³⁸

Hvarski junak Nikola Karković i doprinos otoka Hvara viškoj pobjedi

Iako je ovo tema posebnog priloga u Zborniku, ipak i ovdje treba spomenuti junački podvig Nikole Karkovića – osvajanje izuzetno vrijednog ratnog trofeja.³⁹

Nikola Karković (1838. – 1918.) koji se pod Tegetthoffom borio u bitci kod Helgolanda 1864. godine, bio je ukrčan kao kormilar 2. klase na admiralskom brodu *Erzherzog Ferdinand Max* kojim je zapovijedao kapetan bojnog broda Sterneck. Tijekom bitke Karkovićev brod udario je u talijanski *Palestro*. Prilikom udarca slomio se sošnjak jarbola *Palestra* s velikom nacionalnom trobojnicom i pao preko pramčanog nadgrađa *EFM*-a. Na Tegetthoffov poziv: „E chi di voi si pigliera la bandiera?“ Karković je potrčao i unatoč neprijateljskoj puščanoj vatri skinuo zastavu i predao je admiralu.

³⁸ Pri pisanju dijela o napadu na Vis korišteni su KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 39–61; Aleksandar D. BUBNOV, *Historija pomorske ratne veštine u tri knjige*, Dubrovnik, 1930., str. 73; Boris PRIKRIL, *Tri tisuće godina pomorskih ratova*, str. 193–194, Joža PRETNAR, „Viška bitka (20. jula 1866. god.)“, *Mornarički glasnik*, god. 16, 4, Beograd, 1966., str. 612–616; „Notizie locali e provinciali. Battaglia di Lissa“, *Il Nazionale*, 61 od 1. 8. 1866., str. 302.

³⁹ Marija ZANINOVIĆ-RUMORA, Joško BRACANOVIĆ, *150. obljetnica Viškog boja. Pogled s Hvara*, Hvar, 2016., str. 3–39.

Nagrađen je za svoje junaštvo, kao gost nadvojvode Albrechta otputovao je u Beč gdje ga je 18. kolovoza primio i sam car Franjo Josip. Osobno mu je uručio zlatnu medalju za hrabrost i novčanu nagradu te ga promaknuo u dočasnički čin.⁴⁰

Uz sudar *EFM*-a s najvećom talijanskom oklopnjačom *Re d' Italia* vezana je i obiteljska predaja u trogirskoj obitelji Belas. Prema predaji, njihov predak također je oteo brodsku zastavu, ali nije želio nikakve medalje i nagrade osim mirovine u zlatnicima te je stoga imao nadimak „Cekinar“.⁴¹ Međutim, istina je da su dva austrijska mornara pokušala doći do jarbola sa zastavom, ali ju je talijanski časnik M. Razzeti skinuo s jarbola i skočio s njom u more.⁴²

Priznanja zaslužnima

Namjesnik Franjo barun Filipović već je 30. srpnja stigao parobrodom *Venezia* u Vis i na prigodnoj svečanosti uručio zlatne i srebrne medalje osobito zaslužnima u obrani Visa. Medalje je primilo oko 60 pripadnika topništva i pješništva, a namjesnik je ujedno pred postrojenom vojskom poimence pohvalio i izvjestan broj vojnika.⁴³

Car Franjo Josip I. 27. kolovoza donio je odluku o dodjeli odličja, pohvala i priznanja velikom broju sudionika bitke. Početkom rujna, na svečanosti održanoj na admiralskom brodu *Greif*, Tegetthoff je uručio časnicima prva visoka odličja, dok su ostalima (kadetima, dočasnici i mornarima) ona uručena kasnije.⁴⁴

Osim već spomenutih hrvatskih časnika, Milošića, Florija i Grančića, različita odličja dobio je i velik broj članova zapovjednih stožera na brodovima te članova posade. Na popisu je gotovo 200 ljudi s hrvatskim prezimenima. Među odlikovanim su zastavnici i kadeti Marinić, Stojanović, Milinković, Rukavina, Adamović, Dojmi vitez Delupis, Grisogono, Stojčić i Dabinović; vojni kapelan Albert Milčetić, Lloydov kapetan i pilot Teodor Ukropina i Franjo Aršić itd.

Vođe palube, kormilari i mornari svih klasa odlikovani su zajedno s kalafatima, strojarima, topnicima, čuvarima, ložaćima, drvodjelicima, poslužiteljima i drugim. Ukupno su odlikovana 24 kormilara različitog ranga (među njima je Nikola Karković i još 12 osoba s hrvatskim prezimenom) kao i 18 vođa palube (noštroma), također različitog stupnja. I među njima je ponovno više od polovice (10 nasuprot 8) onih s hrvatskim prezimenom.

⁴⁰ „Notizie locali e provinciali. Si rileva dal fogli di Vienna...“, *Il Nazionale*, 68, od 25. 8. 1866., str. 330.

⁴¹ Danka RADIĆ, „Profesor Ante Belas, publicist i rodoljub“, *Kulturna baština*, god. 21, br. 30, Split, 1999., str. 354.

⁴² F. ATTLMAYR, *Der Krieg...*, str. 213; Nakon bitke Tegetthoff je doznao ime hrabrog Talijana i uputio mu je „laskavo“ pismo, P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 87.

⁴³ „Lissa, 30. luglio“, *Il Nazionale*, 63, od 8. 8. 1866., str. 1.

⁴⁴ „Notizie politiche. Austria. Sabato mattina...“, *Il Nazionale*, 74, od 15. 9. 1866., str. 352; P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 135–143.

Najviše ljudi iz Dalmacije, Istre, Hrvatskog primorja, Like (85) je i među odlikovanim mornarima 1., 2. i 3. klase. Mnogi od njih bili su na popisima teško i lako ranjenih: Lučev, Pilepić, Kovačević, Fabijanić...

U narednim mjesecima različita odličja i priznanja dobili su mnogi Dalmatinci koji nisu bili direktni sudionici bitke. Tu nalazimo dvorske savjetnike, dužnosnike namjesništva, kotara i općina, župnike, sudce, liječnike i trgovce.⁴⁵ Dalmatinsko namjesništvo također je odalo priznanje većem broju stanovnika Visa.⁴⁶

Nakon bitke, *Il Nazionale* prenosio je članke iz bečkih i tršćanskih novina u kojima se govorilo o zaslužnima za austrijsku pobjedu. U nekima su posebno apostrofirane zasluge topnika i službe na topovima ističući kako su dalmatinski mornari pokazali osobitu vještinu za topništvo, mirnoću i hladnu krv u služenju na topu, daleko veću nego neprijateljska strana s obzirom na to da su od malih nogu naviknuti na vatreno oružje.

Il Nazionale je u svom komentaru na članak istaknuo da posade drvenih ratnih brodova nemaju samo obvezu rukovoditi vatrenim oružjem i posluživati topove. Spremnost i preciznost u manevriranju neophodna je za svaki brod koji plovi po moru. Svi članovi posade moraju koordinirano djelovati na svojim dužnostima: na jedrilju, veslima, parnim strojevima, topovima, ali je osobito važna služba na jedrima i na kormilu o čemu govore i podatci o broju ranjenih dalmatinskih kormilara i vođa palube (noštroma).⁴⁷

Počevši od Tegetthoffa koji je, odgovarajući na čestitke viškog načelnika, izjavio: „Lako je pobijediti s vašim slavenskim lavima“, preko cara koji je 14. studenoga uputio pismo zahvale svim Dalmatincima, nitko nije osporavao zasluge hrvatskih mornara.⁴⁸ Međutim, uoči proslave 40. obljetnice jedan pomorski viši časnik objavio je u bečkom *Zeit*u članak u kojem je ocrnio dalmatinske mornare: „Trebaju uzeti u obzir, da se namještaju nakon kratke upute na moderne bojne ladje stanovnici s planina dalmatinskih koji podsjećaju na Troglodite, a neprijatelji su kulture i puno teško uče“. Članak je izazvao žestoke reakcije: „Što se tiče pak same mornarske vrijednosti našeg primorca, ta je na glasu u čitavom svijetu i sigurno ju nekoliko budalastih rieči tog „višeg oficira“ ne mogu umanjiti.“ Spomenut je i članak iz 1905. godine, tiskan u bečkom listu *Neu Freie Presse*, kada je poslije japanske pobjede na moru te godine jedan engleski časnik izjavio da bi se u Europi jedino dalmatinski mornar mogao ogledati u oštroumlju i hrabrosti s Japancima. Momčad koja se regrutira iz dalmatinskih, istarskih i primorskih krajeva je najbolji, najpouzdaniji i najpodesniji materijal ratne mornarice.⁴⁹

⁴⁵ Među zaslužnima bio je i V. Jerčić iz Kaštel Sućurca koji je odlikovan Srebrnim križem za zasluge. P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 144. Prema saznanju autorice njegovi su potomci do sredine 20. stoljeća nosili obiteljski nadimak „Tegetof“.

⁴⁶ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 145.

⁴⁷ „La marina austriaca“, *Il Nazionale*, 62, od 4. 8. 1866. str. 1–2 (304).

⁴⁸ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 111 i 146.

⁴⁹ „Domaće vesti. U oči viške proslave...“, *Narodni list*, god. 45, Zadar, 58, od 19. 7. 1906., str. 3.

Viški veterani

U razdoblju do početka Prvog svjetskog rata redovito su obilježavane obljetnice bitke. Na prigodnim svečanostima u Visu, Sutivanu, Makarskoj i Splitu veterani su zauzimali počasna mjesta. Zahvaljujući novinskim izvješćima znamo za nekoliko njihovih imena.

Na proslavi 50. obljetnice u Splitu 1916. godine okupilo se 12 veterana, ali tisak navodi samo 10 imena: Dujam Drelje Pavazza, Nikola Luger, braća Marin i Ivan Roje, Jozo Dvornik pok. Bariše, Mate Dvornik pok. Duje, Toma Matošić, Jozo Dumanić – Šulenta pok. Stipe, Frano Zelić i Stipan Maretić pok. Nikole.⁵⁰

U Sutivanu su se iste godine okupili: Tomo Grubišić Tonkin pok. Jerka – Kanaleti, Mate Kegavić-Vidov pok. Ante, Ante Vladislavić-Pušić, Petar Dujmović Labinjanin, Ivan Grubšić-Košta pok. Ivana, Ante Manzoni-Bernardi pok. Kuzme, Ante Zuanić-Perić pok. Mate i Tomo Radolfi pok. Jure.⁵¹

Istom prigodom četiri makarska veterana: Jure i Zamarija Bašković, Antun Mihaljević i (Grgo) Mijo Madunić, zauzimala su mjesta na „osobitoj počasnoj klupi“ u samostanu kraj oltara.⁵²

Među veteranima koji su početkom 20. stoljeća primali pomoć iz „Zaklade Tegetthoff“ bio je i Nikola Vrsaljko iz Podgore, inače ranjen kao „gabijer“ (mornar koji iz koša na jarbolu upravlja jedrima) na brodu *Drache*.⁵³

U Pučišćima na otoku Braču, početkom tridesetih godina 20. stoljeća, živio je Jerko Kovačić pok. Jurja koji je u poznim godinama izradio model ratnog broda *Salamander* na kojem se borio.⁵⁴

Tridesetih godina 20. stoljeća tisak je često, a u povodu smrti nekog viškog veterana, javljao da se radi o posljednjem sudioniku bitke.

Kada je početkom 1940. godine u Prološcu kod Imotskog preminuo Ante Božinović u 98. godini, u tisku je označen kao posljednji borac iz Bitke pod Visom.⁵⁵ Međutim, to nije bilo točno; nakon njega je, 19. travnja, u Makarskoj

⁵⁰ „Proslava Viške bitke.“, *Naše Jedinstvo*, god. 23, Split, 165, od 18. 7. 1916., str. 2.

⁵¹ „Stivanjani – učesnici Viške bitke 20. srpnja 1866. godine“, kopija rukopisa Roka Zuanića – Anakleta od 29. srpnja 2016. g., u posjedu G. T.

⁵² Ana KUNAC, „Viški boj – više od bitke“, *Informatica museologica*, god. 39, br. 1-4, 2008., Zagreb, str. 119–120.

⁵³ Arhiv Gradskog muzeja Makarska, kutija 41; Prema dopisu C. K. Kotarskog poglavarstva Makarska od 2. 3. 1909. Nikoli Vrsaljku odobrena je godišnja pripomoć iz Zaklade u iznosu od 21 kruna. Nismo uspjeli pronaći podatak o vremenu osnivanja same Zaklade. U *Narodnom listu* iz 1916. godine (broj 53 od 5. 7. 1916.) objavljena je vijest da će, u povodu pedesete obljetnice, dalmatinski Hrvati u Puli osnovati „Zakladu Tegetthoff“ za siročad i udove palih dalmatinskih junaka pomorske i kopnene vojske.

⁵⁴ „Jedan od posljednjih veterana iz Viške bitke“, *Jadranska straža*, god. 8, Split, br. 7, 1930., str.194.

⁵⁵ „Posljednji borac iz bitke pod Visom“, *Novo doba*, god. 23, 12, od 16. 1. 1940.

umro Mijo (Grgo) Madunić iz Makarske. Nakon bitke radio je kao žandar i kasnije uživao u mirovini 55 godina.⁵⁶

Godinu dana kasnije, u Selcu na otoku Braču u devedesetpetoj godini umro je Josip Jeličić, nekadašnji mornar s *Kaisera*, vjerojatno stvarno zadnji sudionik Viške bitke.

Zaključak

Tek od osamdesetih godina 19. stoljeća počinju se voditi službene statistike o nacionalnoj pripadnosti časnika u ratnoj mornarici Austro-Ugarske. Iz popisa časnika koji su postojali u ranijem razdoblju, nacionalna pripadnost može se pretpostaviti samo po prezimenu odnosno mjestu rođenja časnika ako je uopće navedeno.

Broj hrvatskih časnika u sastavu ratne mornarice varirao je u različitim razdobljima, ali su hrvatski pomorci kao članovi brodskih posada oduvijek bili okosnica flote. Bili su nezamjenjivi u tipično pomorskim službama, kao kormilari, noštromi, odgovorni za jedrilje, ali su se dobro snalazili i na oružju, topovima, prvenstveno zato što su ih svi priznavali kao izuzetno vješte pomorce. Gotovo svi autori koji su pisali o Viškoj bitci slažu se u ocjeni da je jedan od presudnih čimbenika koji je pridonio pobjedi bio prevladavajući hrvatski kadar među gotovo 8000 ljudi na austrijskoj strani. Odmah nakon bitke, i admiral Tegetthoff, a zatim i sam car Franjo Josip I. isticali su važnost Dalmatinaca (Hrvata) za austrijsku pobjedu.

U vrijeme Viške bitke broj hrvatskih časnika u sastavu mornarice bio je manji nego u ranijem razdoblju. Jedan od razloga bio je uvođenje njemačkog jezika kao službenog u mornarici, što je znatno otežalo školovanje mladića s primorja i otoka. Ipak, i u takvim okolnostima, u zapovjednim stožerima brodova u eskadri admirala Tegetthoffa bilo je 30 časnika s hrvatskim prezimenima. Među njima bila su dva zapovjednika broda: kapetan bojnog broda Georg (Juraj) Milošić i kapetan fregate Marko Eugen Florio. Oba su karijeru završili kao austrijski admirali. Petar Grančić, Sinjanin, koji je u vrijeme bitke bio poručnik bojnog broda, također je vojnu karijeru završio kao austrijski admiral.

Hrvate nalazimo i kao niže časnike, zastavnike bojnog broda i pomorske kadete (među njima su bila i tri pripadnika dalmatinskih plemićkih obitelji), vojne kapelane i liječnike.

Ipak je daleko najviše Hrvata bilo ukrcano na brodovima u svojstvu dočasnika i mornara različitih klasa i zanimanja vezanih za pomorsku struku. Neka od

⁵⁶ Gradski muzej Makarska. Fototeka i dio hemeroteke – građe o Viškom boju 1866., Madunić je rođen 13. veljače 1844. u selu Blatu, ali je živio u Makarskoj.

njihovih imena ostala su poznata do današnjih dana zahvaljujući popisima poginulih i ranjenih boraca, ali i popisima odlikovanih nakon bitke.

U Viškoj bitci, na austrijskoj strani, poginula su tri časnika i 35 mornara. Teško je ranjeno 59, a lakše 79 osoba. Najviše stradalih, mrtvih i ranjenih bilo je na *Kaiseru*.

Među poginulima je i 20 Hrvata; 17 ih je poginulo u bitci, a neposredno nakon nje umrla su još tri od posljedica ranjavanja. Smatramo da ih treba svrstati među poginule, tim više što se jedan od njih već nalazi na popisu stradalih.

Teško i lako ranjeni Hrvati čine više od polovice nastradalih na austrijskoj strani.

Car je odlikovao velik broj sudionika bitke, na popisu je oko 200 ljudi s hrvatskim prezimenima, počevši od Milošića koji je odlikovan kao peti u rangu nakon Tegetthoffa. U narednim mjesecima različita odličja i priznanja dobili su i brojni Dalmatinci koji nisu bili direktni sudionici bitke.

Croats – participants in the Battle of Vis

SUMMARY

It was not until the 1880s that official statistics on the ethnicity of officers in the Austro-Hungarian Navy were introduced. In previous lists, the nationality of officers could only be inferred from the surname or place of birth, if this information was provided in the first place.

The number of Croatian officers in the navy varied depending on the period, but Croatian crew members have always constituted the backbone of the fleet. They were irreplaceable in typical naval duties such as those of helmsman and boatswain; they were in charge of the sails, but were also handy with weapons and cannons, primarily because they were universally recognized as extremely skilled sailors. Almost all authors who have written about the Battle of Vis agree that one of the decisive factors which contributed to the victory was the predominance of the Croatian staff among nearly 8,000 people on the Austrian side. After the battle, both Admiral Tegetthoff and Emperor Franz Joseph I himself rushed to emphasize the importance of the Dalmatians (Croats) in the Austrian triumph.

At the time of the Battle of Vis, there were not as many Croatian officers in the navy as in the previous period. One of the reasons behind this was the introduction of the German language as the official language in the navy, which made it much more difficult for young men from the coast and islands to get an education. However, in spite of this, there were 30 officers with Croatian surnames in the command roster of the vessels in Admiral Tegetthoff's squadron. Among them were two ship commanders: the ship-of-the-line captain Georg (Juraj) Milošić and the frigate captain Marko Eugen Florio. Both finished their careers as Austrian admirals. Petar Grančić from Sinj, who was a ship-of-the-line lieutenant at the time of the battle, also finished his military career as an Austrian admiral.

Croats were also junior officers, battleship ensigns and naval cadets (including three members of Dalmatian noble families), military chaplains and doctors.

However, most Croats embarked the vessels as non-commissioned officers, sailors of various ranks and different maritime professionals. Some of their names have been preserved to this day owing to the lists of killed and wounded, as well as the lists of those decorated after the battle.

In the Battle of Vis, three officers and 35 sailors were killed on the Austrian side. 59 people were seriously wounded and 79 suffered minor injuries. Most of the casualties, both dead and wounded, came from the *Kaiser*:

Among those killed were 20 Croats; 17 were killed in the battle, and three more died of their wounds shortly afterwards. We believe that they should be included among the perished, especially since one of them has already been listed among the casualties.

Croats who suffered major and minor injuries make up more than half of the casualties on the Austrian side.

The emperor decorated a large number of participants in the battle – the list includes 200 people with Croatian surnames, starting with Milošić, who was decorated as the fifth ranking officer after Tegetthoff. In the months following the battle many Dalmatians who did not take direct part in the battle also received various medals and awards.

Keywords: Austrian Navy, Croatian officers and sailors, casualties, medals

Petra Blažević

Hrvatski pomorski muzej Split

Odrzi Viškog boja u matičnim knjigama Visa 1866. godine

Na temelju analize arhivskog vrela, matične knjige umrlih viške Župe Blažene Djevice Marije od Milosti (dijela knjige za razdoblje od 1862. do 1878. g.), članak upotpunjuje dosad poznate podatke o broju, identitetu, dobi, nacionalnoj strukturi i posljednjim počivalištima žrtava Viškog boja 1866. g. – i vojnih i civilnih. Kontekstualizirajući nastanak zapisa u matici te komparirajući ih s podacima dostupnim na podignutim spomenicima, u suvremenom tisku te u najpoznatijem djelu o sukobu – knjizi *Viški boj* Petra Kuničića, nastoje se protumačiti uzroci uočenih nepodudarnosti. Predstavljene su i rezultati analize imena novorođenčadi u Visu prije i nakon bitke kako bi se vidjelo ima li promjena u uzorku davanja imena.

Ključne riječi: Viški boj, žrtve, matične knjige, Petar Kuničić, popisi, spomenici

Ovaj je članak nastao istraživanjem poduzetim u nastojanju da se rasvijetle određene nejasnoće o žrtvama slavne bitke austrijske i talijanske mornarice, primijećene iščitavanjem djela Petra Kuničića *Viški boj*, u kojem je historiografija pronašla sekundarni izvor s obiljem podataka o sukobu. Premda je autor tom knjigom stekao veliku slavu i povjerenje povjesničara, ne treba smetnuti s uma da je imao tek četiri godine u trenutku odvijanja konflikta, a djelo je izdao 26 godina kasnije. S obzirom na činjenicu da pritom nije pružio reference na korištene izvore, korisno je pristupiti analizi drugih izvora koji potječu iz vremena same bitke, autori kojih su bili svjedoci zbivanja o kojima su ostavili pisani trag. U takve izvore prvog reda svakako pripadaju matične knjige kao arhivsko vrelo. Premda nisu pisane s neposrednom namjerom da prenose činjenice o konfliktu, nedvojbeno mogu upotpuniti znanje o njemu. Pažnju zavrjeđuju i kameni spomenici podignuti u spomen stradalih vojnika.

Najprije će biti predstavljeni službeni popisi vojnih žrtava, potom matica umrlih iz odgovarajućeg razdoblja i spomenici s viških groblja te, u konačnici, Kuničićevi navodi. Cilj je članka donijeti nepoznate činjenice o bitci te komparacijom uočenih nepodudarnosti među izvorima pokušati dati odgovore na pitanje o njihovim uzrocima.

Službeni popisi stradalih

U telegram¹ kojim je obavijestio cara o pobjedi kod Visa admiral von Tegetthoff uključio je i kratki izvještaj o poginulima. To je prvi podatak o broju žrtava kojim je izvjestio da je na moru bilo 32 poginulih, bez navođenja detalja o brodovima, naglasivši samo da je na *Kaiseru* bilo navise smrtno stradalih (22).² Poimence su s pripadajućim činovima odnosno službama navedeni poginuli časnici te nekoliko teže i lakše ozlijeđenih mornaričkih kadeta. Na prvi se pogled čini da je admiral uključio sve brodove s obzirom na to da su najprije navedeni poginuli časnici s različitih brodova (Erik Klint s *Novare*, Heinrich von Moll s *Drachea* i Robert Proch s *Kaisera*), no analizom popisa dolazi se do drukčijeg zaključka. Naime, kad se ostala imena povežu s brodovima na kojima su navedeni služili, jasno je da je Tegetthoff uvrstio ozlijeđene sa samo dva broda: njegova vlastita *Erzherzog Ferdinand Maxa* te *Salamandera*. S obzirom na to da su *Kaiser* i *Novara* imali najviše smrtno stradalih, koje bi bilo logičnije istaknuti u usporedbi s lako ozlijeđenima, razumije se da je Tegetthoffov popis uvjetovan dostupnošću podataka u danom trenutku. Izvjesno je kako neposredno nakon bitke nije dobio potpunije podatke, već samo informacije o poginulim časnicima,³ dok je s vlastita broda i *Salamandera* primio detaljnije popise, koji su lakše prikupljeni u usporedbi s brodovima na kojima su gubitak posade i šteta bili znatniji. Tim prvim popisom započinje obrazac izdavanja polovičnih podataka koji se kasnije mijenjaju, odnosno dopunjuju.

Prvi potpuniji službeni popis stradalih objavljen je 31. srpnja u bečkim novinama *Wiener Zeitung*, odnosno u podlistku *Wiener Abendpost*.⁴ Donio je poimence navedene žrtve koje su stradale na moru. Na popisu su zajedno mrtvi te teško i lako ranjeni, podijeljeni po brodovima, s navedenom službom odnosno činom. Popis je zaključen informacijom da je mrtvih, uključujući pripadnike zapovjedništva i viših časnika, ukupno 34, teško ranjenih 49, a lakše ranjenih 83. Gubitci posada sumirani su u podatku da je stradalih sveukupno 166. U potpisu je također Tegetthoff. Premda je popis znatno detaljniji i sistematičniji od telegramskeg priopćenja, primjetno je nekoliko pomalo zbunjujućih činjenica. Nisu poimence navedeni časnici, a sam popis sadrži 26 imena. Ako im se pridodaju imena trojice

¹ Telegram je datiran 20. srpnja 1866. g., Kuničić ga prenosi u cjelosti: Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1907., str. 77–78. Javnost je upoznata sa sadržajem putem objava u raznim novinama. Primjerice, nekoliko dana kasnije izašao je u: „Berzojavni dopis“, *Glasnik dalmatinski*, god. 8, br. 59, Zadar, 1866., str. 1.

² „Gjemija Kaiser zaokružena od 4 neprijateljeva oklopjena broda, udri na jednoga od njih i uzbi sva četiri; ona izgubi pridnji jambor i kljun; poginuše na njoj 22, raniše se 82 (...) Od ljudstva, osim onoga na Kaiseru poginuše 10, a 42 gèrdno raniše se”.

³ To se naslućuje i iz navoda u njegovu drugom izvještaju, gdje kaže: „Ne mogu da potanko izvjestim, dok ne primim izvješće pojedinog broda”. Iz: P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 97.

⁴ „Verzeichnis“, *Wiener Abendpost*, br. 74, Beč, 1866., str. 706–707.

časnika za koje je od samog početka poznato da su poginuli, broj se penje na 29. Neizbježno se, dakle, dolazi do pitanja tko su petorica čiji identitet nije otkriven i zašto je tomu tako. O uzrocima uočene kontradikcije brojeva poginulih vs. navedenih može se samo nagađati. Moguće je da su neki članovi zbog meteža pali s broda, pa ih je drugi brod spasio te su se tek kasnije vratili na matično plovilo. Također, razlika bi mogla značiti da je u trenutku objave popisa bilo pet neidentificiranih tijela, kojima zbog neprepoznatljivosti nisu mogli utvrditi točan identitet. Ili pojedina tijela nisu uopće pronađena, ali je po završetku bitke, odnosno postrojavanju, uočen broj nedostajućih članova posade čija imena nisu objavljena radi mogućnosti naknadnog pojavljivanja.

Prvotno ustanovljeni brojevi stradalih i nedostajućih kasnije se mijenjaju, jer su pojedini ranjenici umrli, a poneki su se preživjeli ispravljanjem netočnog broja poginulih „vratili iz mrtvih“. Tisak omogućava praćenje statistike žrtava koja se mijenjala u tjednima koji su uslijedili nakon bitke, u skladu s informacijama koje su pristizale s terena. Mjesec dana nakon službenog popisa stradalih doneseni su njegovi ispravci u *Glasniku dalmatinskom*.⁵ Njima se javnost obavještava da izvjesni Mate Buković i Marko Fabijanić s *Kaisera* nisu uopće ozlijeđeni, a da su s prvog popisa ozlijeđenih izostavljeni Ivan Busetto, Fabijan Marković i Jurko Bartović s *Kaisera*. Najvažnija nova informacija jest smanjenje ukupnog broja poginulih sa 34 na 31. Ne navodi se tko su pojedinci za koje je ustanovljeno da su preživjeli. Izostanak preciznog navođenja potvrda je da je prvi službeni popis imao prevelik broj poginulih.

Matična knjiga umrlih

Nezaobilazan primarni izvor za predviđenu analizu viška je matica s podatcima iz prve ruke: matična knjiga umrlih Župe Blažene Djevice Marije od Milosti, za razdoblje od 19. prosinca 1864. do 19. studenog 1869.⁶ Riječ je o primjerku koji pripada vrsti građanskih (tzv. civilnih ili crkveno-državnih) matica koje su se neko vrijeme vodile paralelno s crkvenim maticama, da bi ih na kraju potpuno zamijenile.⁷

⁵ *Glasnik dalmatinski*, god. 8., br. 70, Zadar, 1866., str. 2–3.

⁶ Za potrebe ovog rada korišten je mikrofilmirani zapis matice pohranjen na digitalnom genealoškom repozitoriju *Family search*, dostupno *online* URL: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899X-5XS7?mode=g&wc=9R2Z-PTT%3A391644801%2C392318201%2C392319701&ccc=2040054> (zadnje posjećeno 29. siječnja 2017.).

⁷ O praksi dvostrukog vođenju matica u Dalmaciji, uvedenoj i postepeno zanemarenoj u razdoblju druge austrijske uprave, vidjeti: Ivan FANTINA, Ante STRGAČIĆ, „Inventar matičnih knjiga XVI–XX. stoljeće“, *Nacionalni arhivski informacijski sustav*, dostupno *online* URL: http://arhinat.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=591 (zadnje posjećeno 23. siječnja 2017.).

Matica je ovjerena 13. siječnja 1865. g.⁸ Na samom je početku nepaginirani indeks (kazalo pokojnika), dok upisi preminulih započinju rednim brojem 106. jer je promatrana matica nastavak prethodne knjige, a svaka godina ima vlastiti niz. Knjiga je organizirana u tabelarnom prikazu s dvojezičnim nazivima rubrika (na hrvatskom i talijanskom). Nakon stupca za redni broj, rubrike se mogu podijeliti na podatke o pokojniku (spol, dob, vjera, bračni status i zanimanje, podrijetlo i boravište, roditelji) te podatke o smrti (dani i lokacije: smrti, posjeta, pokopa; uzrok). Tablica završava rubrikom predviđenom za napomene.

Cjelokupna je matica pisana istim rukopisom na talijanskom jeziku.⁹ Talijanizirana su imena, prezimena i toponimi koji nisu izvorno talijanski, premda je iz poneke upotrebe dijakritičkih znakova jasno da pisac matice poznaje hrvatski jezik. Na gotovo svakoj stranici neki od upisa popraćen je potpisom autora: *S. Canonico Siminiatti Paroco Decano*.¹⁰ Potpis pripada viškom župniku Stjepanu Siminiattiju (starijem), koji je ujedno obavljao i funkcije dekana te školskog inspektora.¹¹ Za njegov doprinos u vrijeme Viške bitke car ga je odlikovao križem za zasluge s krunom.¹² Kasnije je službovao kao kanonik u Hvaru, gdje je i umro 1885. g.¹³

Iz sistematičnosti zapisa vidljivo je župnikovo nastojanje da pedantno vodi maticu. Rijetki su slučajevi neispunjenih rubrika. U pravilu, kada pokojnik nije iz lokalnog stanovništva, župnik ne može provjeriti podatke u drugim matičnim knjigama (krštenih ili vjenčanih), a pokojnikovi poznanici često ne raspolažu svim potrebnim informacijama. Rubrika „uzrok smrti“ uvijek je popunjena, najčešće raznim bolestima, no nije poznato je li se župnik o tome konzultirao s nekim, ako je pokojnik uopće bio liječen, ili jednostavno donosi zaključke na temelju simptoma i možebitnog medicinskog znanja. S druge strane, bez indicija ne prejudicira uzroke smrti.¹⁴

⁸ Procedura ovjere obavljena je u C. k. okružnom poglavarstvu Split (*I. R. Capitanato circolare Spalato*), o čemu je na posljednjoj stranici unesen službeni zapis kojim se potvrđuje da knjiga sadrži 101 stranicu za upise. Sama knjiga prošivena je službenom trakom, pečatirana i paginirana rukom u gornjem desnom kutu, što je bio uobičajan postupak prije početka korištenja civilnih matičnih knjiga.

⁹ Samo upis br. 117 na str. 33 rukopisom jasno odudara.

¹⁰ Uvijek na istom mjestu: pri dnu rubrike „porijeklo i boravište“. Zanimljivo, ni jedna od stranica koje donose podatke o žrtvama Viške bitke ne sadrži župnikov potpis. Rukopis je istovjetan onome iz ostatka knjige.

¹¹ Prema podatcima iz šematizma hvarske biskupije za 1865. g., koja je najbliža godini bitke. Ostale religijske dužnosti na Visu: pomoćnik župnika za Luku bio je Apolonije Zanella, a pomoćnik za Kut Florio Marasović. U samostanu su bili gardijan bio Benedikt Lisičić, isповjednik Augustin Bacinelli te laik Francesco Feracina. U Velom Selu kapelan je bio Ivan Benussi. U Komiži je župnik bio Petar Borčić, pomoćnici Juraj Braicin i Šimun Petrić, a svećenik Antun Mardešić. Iz: *Schematismo della Diocesi di Lesina composta dalle isole di Lesina, Lissa e Brazza per l'anno 1864*, Split, 1865., str. 9. Na ovim podatcima zahvaljujem prof. Jošku Bracanoviću.

¹² P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1907., str. 107. Premda Kuničić župnikovo prezime zapisuje kao *Siminiatti*, ovdje se donosi *Siminiatti* s obzirom na to da njegov vlastoručni potpis u matici sadrži dva slova *t*.

¹³ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 285.

¹⁴ Vidljivo, primjerice, kod smrti izvjesnog Francesca Nitscha, pripadnika mornaričke pješadije, kod čijeg su upisa – pod br. 23 – ostale prazne rubrike roditelja, datuma i uzroka smrti. Župnik u

ATTI DI MORTE

Indicazione del Defunto
Indicazione del Defunto

Numero Brev.	INDICAZIONE DEL DEFUNTO				PATERE E SOGGERO OPAZENA I NASLIZI	Indicazione del Goffici Paterne Soggero	DATA E LUOGO D.O.E. T.M.E.R.O.				ULTIMA volontà del defunto Non potrebbe essere altro modo	ANNOZZIONE ZARLOZENJA	
	Nome e Cognome Morti	Indirizzo Residenza	Età anni mesi giorni	Causa di Morte			Giorno Morte	Luogo Morte	Ab. Parrocchia Morte	Ab. Parrocchia Morte			
57	Francesco Ceccheri		anni 20	Malattia									
58	Giuseppe Giovini		anni 25	Malattia									
59	Carlo Regare		anni 21	Malattia									
60	Luigi Cianci		anni 20	Malattia									
61	Luigi Cianci		anni 30	Malattia									
62	Antonio Cianci		anni 28	Malattia									

Stranica br. 23 matične knjige umrlih viške Župe Blažene Djevice Marije od Milosti za razdoblje od 19. prosinca 1864. do 19. studenog 1869. godine

Premda za to u promatranoj matici nisu postojale rubrike, župnik u upise uključuje informacije o tome je li pokojnik bio (ne)zakonito dijete, a ponekad donosi da je pokojnik na samrti primio sakramente ispovijedi ili posljednjeg pomazanja. Dopunjujući civilnu maticu podacima bitnim za župu, nastoji pomiriti dualitet između službenika države i crkve. Da želi naglasiti poštivanje crkvenih propisa, vidi se iz napomena kod slučajeva suicida kada zapisuje da je pokojnik pokopan u tišini, tj. bez obreda.

Od br. 56 do br. 99 popisani su pokojnici čija je smrt izravna posljedica Viške bitke. Može ih se razdvojiti na dvije glavne skupine: vojnici i civili. Većinu, točnije njih 34, čine vojnici, a šestero su civilne žrtve, lokalno stanovništvo. U pogledu potonjeg, matica potvrđuje Kuničićeve podatke o stradanju puka. Činjenici da je šestero mještana poginulo u granatiranju može se pridodati nekoliko detalja, primjerice onaj o točnoj lokaciji na kojoj je talijanska topovska paljba zadesila Višanina Jakova Vojkovića.¹⁵ Također, iz matice se saznaje da su braća Kučić, koji

napomeni objašnjava da su pokojnikovo tijelo 4. travnja 1865. g. na obali pronašli ribari te ističe da ne zna njegove roditelje ni uzrok smrti.

¹⁵ Upis br. 71 na str. 25. donosi: *in pubblica strada presso la casa di Paolo Vlastelizza Sklade.*

su teško nastradali u bombardiranju grada, zapravo preživjeli sami napad koji im je, prema Kuničiću, obojici oduzeo noge. Očito su još neko vrijeme ostali pri svijesti kada ih je župnik mogao ispovjediti. Preminuli su kasnije istog dana u vojnoj bolnici.

Tablica s imenima i prezimenima necivilnih žrtava Viške bitke iz matične knjige umrlih župne crkve Blažene Djevice Marije od Milosti, kako ih je zapisao župnik Stjepan Siminiatti

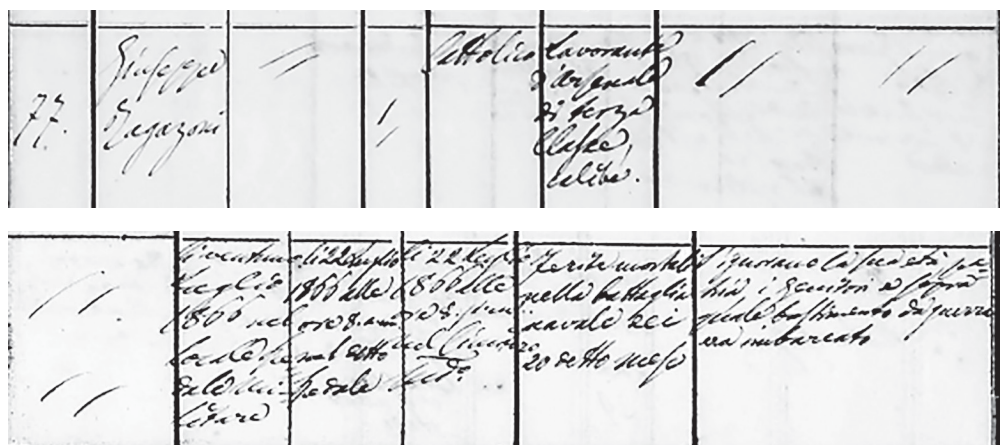
Johann Lögl	Andrea Busetto
Franz Lipsscher	Giovanni Paulicevics
Ferdinand Fritz	Elia Kolungics
Wenzl Legner	Fran Francesco Baznik
Stefan Chomicz	Antonio Dimitrovics Seravallo
Mathias Karpf	Marco Sovulj
Florian Stritzl	Stefano Hoszak
Carl Schneider	Francesco Mersel
Ignaz Hanisch	Venceslao Süsser
Imbro Biskup	Nikita o Nicolo Danyszczük
Franz Hockauf	Filippo Odoczük
Procopio Krejci	Francesco Rokosz
Josef Pavlenić	Teodoro Rzylak
Matteo Buranello	Andrea Ozegovics
Giuseppe Ragazoni	Giuseppe Balaska
Giuseppe Wagner	Giuseppe Sambo
Giovanni Schuss	Giovanni Pirmann
Matteo Stanics	Stefano Sitarš
	Niccoló Blarasini

Upisi o vojnim žrtvama nude znatno veću priliku za nadopunu Kuničićevih podataka. Primjetan je izostanak upravo onih stradalih koji su poginuli na brodovima još za trajanja bitke. Ni jedan od njih, uključujući trojicu časnika, nije naveden u matici, iz čega bi proizlazilo da su na otoku pokopani poginuli na kopnu i oni ozlijeđeni s brodova koji su naknadno umrli u bolnicama, a ni jedan čije je tijelo doneseno s broda (tj. koji je umro na moru tijekom bitke). No, nemajući razloga sumnjati u točnost Kuničićevih podataka o ukopu poginulih s brodova na velikom pogrebu upriličenom dan poslije bitke,¹⁶ dolazi se do zaključka da izostanak imena

¹⁶ Izrijekom ga spominje sam Tegetthoff: P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 100.

u matici ne znači da dotični nisu pokopani na Visu, već da iz nekog razloga nisu upisani u knjigu. Nameće se pitanje: zašto je tome tako? Poznato je da su brodovi otplovili nakon pogreba, a s njima i suborci poginulih, te se može pretpostaviti da župnik nije imao od koga dobiti potrebne informacije. On osobno nije poznavao mornare koji su se ondje zatekli u bitci, za razliku od barem površnog poznavanja topnika ili članova mornaričke pješadije, za koje je u rubrici o podrijetlu uvijek zapisao da su odnedavno nastanjeni na Visu (*ultimamente di presidio in Lissa*). Za sve je vojne stradalnike u napomenama naveo da im nije poznavao roditelje (*Signoravo i suoi genitori*), nastojeći opravdati praznu rubriku o roditeljima, u čijem mu popunjavanju ni preživjeli suborci pokojnika nisu mogli pomoći.¹⁷

Od novosti koje matica otkriva ističe se podatak da na popisu preminulih mornara sa spomenika u obliku lava nedostaje Giuseppe Ragazoni. Ime i prezime tog radnika arsenala 3. klase s *Adrije*¹⁸ također bi trebalo biti ondje uklesano s obzirom na to da je njegova borba u bitci završila smrću u viškoj bolnici 21. srpnja. Međutim, ni popis ni spomenik – a posljedično ni Kuničić – nisu prenijeli tu činjenicu, već ga smještaju na popis teško ranjenih gdje ga je Kuničić pogreškom zauvijek i ostavio.

Upis pod red. br. 77 u matičnoj knjizi umrlih Župe Blažene Djevice Marije od Milosti (Vis), u kojem se donose činjenice o smrti Giuseppea Ragazonija, pripadnika austrijske ratne mornarice u Viškoj bitci

¹⁷ Ima slučajeva u kojima je svećenik izrijekom svjedočio o poteškoćama u pribavljanju informacija o pokopanima. Tako je, primjerice, župnik Šimun Tomić Romić 1840. g. naveo da je jedan pokojnik, inače strani vojnik, „izdaliki strana“ te da mu „nije ima ko ukazat sve stvari za ispunjegnje svi rubrika“. Maja SUNJIĆ, „Na dugo pišem jerbo ne mogu se u manje iskazat...“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, god. 51, Dubrovnik, 2013., str. 47.

¹⁸ Navođenje Giuseppea Ragazonija ilustrativan je primjer razlika u imenima i prezimenima koje se daju primijetiti u nemalom broju slučajeva. Prema službenom popisu ranjenih *Joseph Raggazone* je s broda *Adria* („Verzeichnis“, str. 707), dok ga *Il Nazionale*, br. 61, Zadar, 1866., str. 302, donosi kao *N. Bagazzone*, pri čemu *N.* označava da ime uredništvu nije poznato. Kuničić jednako ne poznaje ime dotičnog, a prezime prenosi kao *Bogazon* te ga, za razliku od popisa i matice, navodi

Još je nekoliko podataka koji se razlikuju od onih dosad poznatih. Matica za dva vojnika donosi različita mjesta pogibije od onih koje navodi Kuničić. Stjepan Komić nije poginuo na bateriji Mamula, kako Kuničić donosi, već na tvrđavi Georg.¹⁹ To bi značilo da je broj smrtno stradalih s baterije Mamula manji negoli je prenošeno: ondje je poginuo jedan topničar, a ne dvojica. Za podtopničara Josipa (Jozu) Pavlenića Kuničić iznosi da je poginuo na bateriji Schmidt. U matici je pak zabilježena lokacija smrti kula Wellington, uz podatak da je dotični ukopan na Sućurju.²⁰ Budući da je Wellington blizu Schmidta, a oba su položaja udaljena od gradske luke, takav je raspored pokopa razumljiv. Prema Kuničićevu pisanju,²¹ kula Wellington bila je među važnijima u bitci: s jedne strane kao aktivna obrana domaćih snaga, a s druge kao bitan cilj napadača. Stoga ne iznenađuje da je pretrpjela gubitak u posadi. Matica, dakle, ispravlja Kuničića i smanjuje broj poginulih vojnika s baterije Schmidt sa 17 na 16, istovremeno donoseći novost: i na kuli Wellington smrtno je stradao topnik.

Upis žrtava bitke odudara od ostatka matice po naknadnom upisu 11 vojnika poginulih 18. srpnja: desetorice s baterije Schmidt (iz 9. kompanije) i jednog s Gospine baterije (iz 4. kompanije). Iz kronologije navođenja proizlazi da ih je župnik Siminiatti upisao u maticu između 1. kolovoza i 6. kolovoza. Može se pretpostaviti da je uzrok kašnjenje podataka od kompanija kojima su pripadali naknadno upisani vojnici.²² S obzirom na to da je eksplozija magazina s oružjem nanijela toliku štetu da su od tijela prisutnih vojnika mogli biti prikupljeni tek ostatci, župnik za posjeta poginulima, koji je izvršen 19. srpnja, a ni za pokopa 20. srpnja, nije dobio potrebne podatke o svim stradalima. Izgledno je da su 3. i 5. kompanija, koje su pripadale istom bataljunu obalne artiljerije, župniku ranije dale informacije o poginulim pripadnicima, dok je za pripadnike 9. kompanije te jednog

kao mornaričkog pješaka: P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 83. Župnik, s druge strane, točno zapisuje službu, ali u napomeni navodi da nije poznao njegovu dob, podrijetlo, roditelje ni brod na kojem je bio ukrcaj (*Signorano la sua età, patria, i genitori, e sopra quella bastimento da guerra era imbarcato*): matica umrlih, upis br. 77 na str. 26.

¹⁹ Upis br. 60 na str. 23.

²⁰ Iz matice proizlazi da je Pavlenić ukopan sa stradalima s baterije Schmidt, što je možda uzrok zabuni. Svi su poginuli istog dana, 18. srpnja, a župnik je zapisao da je posjet obavio dan nakon stradavanja, 19. srpnja u 6 sati, a pokop narednog dana, 20. srpnja u 20 sati, iza crkve sv. Jurja (*dietro la chiesa di S. Giorgio*).

²¹ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 44 i 50. Iz popisa Persanovih naredbi za 19. srpnja također je razvidno da je onesposobljivanje Wellingtona predstavljalo važan cilj Talijanima. Zapovijed je bila da *Re di Portogallo* i *Palestro* napadnu Wellington svojim topovima od 150 i 300 kilograma: P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 50.

²² Naknadni upisi u matične knjige odraz su izuzetnih situacija u kojima župnik nije bio prisutan činu podjele sakramenta te je o tome tek naknadno obavješten, o čemu bi onda izvršio upis u maticu. To se najčešće događalo kod krštenja novorođenčadi u smrtnoj opasnosti, za što, primjerice, vidjeti: Lana KRVOPIC, „Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847.-1880.“, *Vjesnik Istarskog arhiva*, sv. 20, Pazin, 2013., str. 50.

iz 4. kompanije, koje su obje pripadale mornaričkom pješaštvu, primio podatke s oko dva tjedna zakašnjenja. O razlozima kašnjenja podataka nema indicija.

Komparacija podataka matične knjige umrlih sa spomenicima

Zanimljivo je usporediti podatke iz matice s onima koji potječu s dvaju spomenika na glavnom viškom groblju (Prirovo). Onaj veći, s monumentalnim prikazom lava, podignut je u spomen poginulima u pomorskoj bitci, a odnesen 1921. g. u Italiju. Sadržavao je imena 32 stradalnika s brodova, razvrstanih po službama. Manji su spomenik podignuli suborci poginulih članova 3. i 5. kompanije obalne artiljerije.²³ Na njemu se prvotno nalazilo 14 imena, a samo su tri od četiri strane sadržavale natpise: posvetu topnicima, popis poginulih i spomen naručitelja. Međutim, po otuđenju većeg spomenika i četvrtoj je strani dodan natpis koji se i danas ondje nalazi. On donosi popis poginulih identičan onome koji je bio uklesan na većem spomeniku, s jedinom

Pogled na dio spomenika poginulim topnicima 3. i 5. kompanije obalne artiljerije austrijske ratne mornarice, stradalima u Viškoj bitci 1866. godine, podignut je na glavnom viškom groblju na poluotoku Prirovo

razlikom u tome da su inicijatori u novoj verziji njemački zamijenili vlastitim, talijanskim jezikom. Tim se činom dogodilo svojevrсно brisanje ranije podjele na pomorce i topnike. S druge strane, premda se njime spriječilo odsustvo sjećanja na poginule s brodova, nije ispravljen nedostatak memorije o poginulim pripadnicima mornaričke pješadije. Bez obzira na kasnije preinake, ostaje činjenica da ni na jednom viškom spomeniku nisu imenima i prezimenima navedeni vojnici kompanija koje su pripadale mornaričkom pješaštvu (oni iz 9. kompanije i jedan vojnik 4. kompanije).²⁴ U konačnici se može zaključiti da spomenici Prirova odražavaju službenu „statistiku“ bitke, a ne ukope. To vrijedi u prvom redu za spomenik

²³ Na ovom mjestu valja upozoriti da se Kuničićevi podatci o pripadnosti obalne artiljerije razlikuju u pojedinim izdanjima. Reprint izdanje iz 1996. g. (Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1996., str. 106–107.) u tablici „Posada“ s detaljima o smrtno stradalim topnicima navodi da su neki iz 8. kompanije, što valja pripisati tiskarskoj pogrešci jer izdanja iz 1892. te 1907. g. spominju samo 3. i 5. kompaniju. Potvrdu da su samo te dvije kompanije služile na Visu nalazi se u matici i na spomeniku topnicima, kao i u drugim izvorima: Wilhelm KNOBLOCH, *Die Kanoniere von Lissa*, Pula, 1896., str. 13; Karl HARBAUER, *Trautenau – Custozza – Lissa: 1866.*, sv. 1, Beč, 1906., str. 146.

²⁴ Indikativno je da svih 11 poginulih vojnika koji su naknadno upisani u maticu pripadaju kompanijama mornaričkog pješaštva, tj. onima koji nisu na spomeniku topnicima. O tome jesu li i

topnicima koji nije nadgrobni, nego memorijalni spomenik. Topnici zasigurno nisu pokopani na Prirovu.

Govoreći o matici umrlih, svakako treba spomenuti i nekoliko pokojnika koji pripadaju u skupinu kolateralnih žrtava bitke. Kuničić je, spominjući zaostale topovske kugle po otoku, naveo dvojicu. Za prvog, Nikolu Marasovića Matijeve, donosi da je bio gluhojemi seljak koji je radeći u polju detonirao neeksplozivno zrno.²⁵ Matica, međutim, navodi da je Nikola umro 18. travnja 1868.,²⁶ dakle gotovo dvije godine nakon bitke. Ne poznaje ga kao poljoprivrednika, što je bila velika većina viških pokojnika, već kao pomorca – čime se javlja sumnja u podatak o gluhojemi. Imao je 19 godina, a kao uzrok smrti župnik je naveo tetanus prouzrokovan ozljedom,²⁷ no njezino zadobivanje nije povezo sa streljivom zaostalim iz bitke.

Osnovne podatke o drugoj žrtvi, kojoj je Kuničić znao samo zanimanje, matica upotpunjuje otkrivajući ime, podrijetlo, vjeru, dob te točan datum i lokaciju pogibije. Riječ je o financijskom stražaru Nikoli Blarasiniju, koji je imao 23 godine i bio je katolik, neoženjen. Smrt ga je zadesila pokraj kuće Dominika Ivčevića u predjelu Luka, što je župnik izrijekom naveo kao posljedicu slučajne eksplozije topovske kugle bačene za neprijateljskog bombardiranja.²⁸ Budući da Kuničić događaje u knjizi iznosi kronološki, a rečeni je događaj smjestio između 21. srpnja (pronalaska pisama Karla Boggia) i 23. srpnja (kada su Višani zarobili talijanski brigantin koji se nesporazumom zatekao u luci), čitatelj stječe dojam da stražar pogiba u danima koji su uslijedili neposredno nakon bitke. Nesreća se, međutim, dogodila tjednima kasnije, 6. rujna. Kuničić očito nije raspolagao ni jednim od datuma smrti dvojice kolateralnih žrtava, što je jasno već iz stavljanja Marasovića na prvo mjesto.

Dosad poznata dvojica nisu, međutim, jedine kolateralne žrtve. Iz matice se saznaje da je vojnik Hrvatske regimente na službi u Visu, Ilija Kolundžić, također umro od posljedica eksplozije nakon same bitke. Imao je 32 godine, bio je oženjen, pravoslavne vjeroispovijesti, podrijetlom iz Deringaja u Vojnoj krajini. Preminuo je 26. srpnja u vojnoj bolnici od smrtonosnih rana zadobivenih slučajnom eksplozijom neprijateljske topovske kugle.²⁹

Pregledom matične knjige ustanovljena je jedna potencijalna kolateralna žrtva Viškog boja: bolničar Giuseppe Francesco Heinzl. Taj mladi djelatnik više vojne

na koji način ta dva čina – naknadni upis i izostanak memorije – povezana, teško je donositi pretpostavke.

²⁵ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 95.

²⁶ Upis br. 71 za godinu 1868. na str. 70. Župnik je ime i prezime pokojnika zapisao kao *Niccolò Marassovics*.

²⁷ Zapis navodi traumatski tetanus (*tetano traumatico*).

²⁸ U rubrici uzroka smrti stoji: *Accidentale splosione di una palla lanciata dei nemici nei giorni 18 e 19 (?) nel bombardamento di nuestro (?) porto di guerra*.

²⁹ U upisu br. 83 na str. 27 župnik je naveo: *Elia Kolungics / soldato communa dell i. r. reggimento Croati*.

bolnice izvršio je samoubojstvo 6. listopada 1866. g. O povodu Giuseppeova oduzimanja vlastita života župnik nije ništa zapisao.³⁰ U nedostatku tragova dopušteno je upitati se jesu li možda događaji kojima je dotični bolničar svjedočio poslije bitke, a koji su zasigurno bili duboko uznemirujući, poput umiranja braće Kučić netom amputiranih nogu, uzrokovali kakvu nepremostivu traumu.

Kuničićevi podatci

Uočljive su određene razlike između službenog i Kuničićeva popisa žrtava,³¹ koje odaju kojim se izvorima autor *Viškog boja* služio u pisanju knjige. Po pitanju ranjenih primjetno je da je Mate Boranello s *Adrije* kod Kuničića na popisu poginulih, a u službenom popisu među teško ranjenima; Ivan Pavličević je Kuničiću na popisu poginulih, a u službenom je popisu među teško ranjenima s *Kaisera*. Kada se u komparaciju uvede popis sa spomenika u obliku lava, zapaža se bitan razlikovni detalj u odnosu na tisak: Franjo Soić. Njegova imena nema ni u jednom dijelu službenog popisa, dok je kod Kuničića na popisu poginulih. Čini se da se Kuničić pri slaganju svog popisa poginulih vodio spomenikom, a za popis ranjenih koristio se službenim izvještajem koji je nadopunio saznanjima iz tiska, premda ne svima. Primjerice, nije poznao kasnije objavljene ispravke. Njegova tablica ranjenih ne donosi izmijenjene, već prvotne podatke: Buković i Fabijanić su mu na popisu teško ranjenih s *Kaisera*.³² Također je na raspolaganju imao zapise i svjedočanstva drugih iz prve ruke.³³ Ali, kako će pokazati sljedeća analiza, maticu nije konzultirao.

Prenoseći Tegetthoffov izvještaj kako je na *Kaiseru* bilo 22 mrtvih, Kuničić ne preispituje (ili jednostavno ne zamjećuje) činjenicu da popis objavljen u tisku

³⁰ Iz upisa br. 114 na str. 32 razabiru se samo identifikacijski podatci o pokojniku. Imao je 22 godine, bio je neoženjen i podrijetlom iz Moravske. Župnik je u napomenama zabilježio uobičajnu frazu da nije poznao pokojnikove roditelje, ali i to da je, poradi naravi smrti, pokopan u tišini a da nije primio sakramente.

³¹ Takvima se ne smatraju razlike u grafiji osobnih imena te prezimena. Isto tako, ni neskad u rasporedu ne drži se značajnijim razlikovnim elementom. Dok službeni popisi članove posade sistematiziraju po brodovima, kod Kuničića se ne naziru paramateri po kojima je formirao niz, a na spomeniku su poginuli podijeljeni po službama, pri čemu su pomiješani brodovi.

³² P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 81.

³³ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 47, prenosi dojmove sudionika granatiranja Visa 18. srpnja riječima: „...piše učesnik Talijanac...”. Često posredno prenosi izvor, a da pritom ne precizira literaturu: „...najbolje nam svjedoče riječi jednog bjegunca...” (str. 51–52); „...tako piše jedan učesnik ...” (str. 59); „...piše jedan od naših vojnika...” (str. 62–64.); „...pisao je učesnik Dalmatinac...” (str. 68). Citirajući Tegetthoffov brzojav kaže: „...kao što ćemo kasnije donijeti neke druge izvorne spise...” (str. 77). Služi se i pjesmama (str. 161–280).

sadrži samo 18 imena.³⁴ Vodeći se popisom uklesanim na spomenik, dodao je Ivana Pauličevića i Franju Soića, tako da se na njegovu popisu nalazi 21 poginuli s *Kaisera*. Smanjivši time broj poginulih sa 34 na 32, djelomično je ispravio manjkavost prvog popisa. Je li primijetio da tiskani popis poginulih na brodovima donosi stradalnike viška, nije moguće znati, no svakako je smatrao potrebnim donijeti Tegetthoffov izvještaj, koji nije doveo u pitanje premda su ga brojevi osporili.

Međutim, ključni dio Kuničićeva pregleda žrtava na temelju kojeg se mogu donijeti zaključci o njegovu načinu rada, nije tablica, već njezin dodatak. Usporedba ondje donesenih podataka s podatcima iz izvora preciznije otkriva kojim se izvorima Kuničić (nije) koristio. Rečenicama koje slijede ispod tablice Kuničić je dopunio podatke o poginulim članovima posade: „Kasnije se neki ranjenici preseliše u vječnost, neki u Zadru, neki u Spljetu, a sljedeći u viškoj bolnici: Ivan Schuss iz Češke, Jozo Vagner iz Češke, Franjo Baznik iz Kranjske, Josip Sambo iz Choggie, Andrija Busetto i Mate Stanić. U spljetskoj bolnici umre Ante Alduk.“³⁵

Analiza dodatka počinje pitanjem zašto u tablicu nije uključio poginule o kojima je imao saznanja, već ih naknadno spominje, poimence donoseći tek nekolicinu o čijoj je smrti imao saznanja. Začuđuje da je Kuničić u tablici naveo Pavličevića i Boranella, dok je Stanića, Busetta i Samba spomenuo u dodatku, s obzirom na to da se smrt te petorice dogodila u istim okolnostima. U matici je zabilježeno da su svi bili mornari s brodova i umrli su u viškoj bolnici unutar tri tjedna.³⁶ Zapisi iz matice određuju tu Kuničićevu podjelu kao nelogičnu. U konačnici iz rečenog proizlazi da Kuničić nije radio prema matici. No, koliko god neopravdana bila, Kuničićeva podjela nije plod slučajnosti. Da je poznao maticu, možda bi postupio drukčije i intervenirao u službeni popis. No on je namjerno izbjegao dodati naknadno poznate podatke o kasnije umrlim ranjenicima ili naknadno utvrđenim žrtvama o kojima je saznao iz tiska. Iščitava se nastojanje da njegova knjiga dobije na suvremenosti, što je sasvim opravdana potreba, s obzirom na to da piše više od dva desetljeća nakon odvijanja same bitke. Kuničićeva odluka da preuzme Soića sa spomenika također upućuje na njegovu težnju za potvrdom vlastite vjerodostojnosti. Time je postigao da *Viški boj* odražava situaciju zapisanu u kamenu, koja je svima vidljiva i niz godina nakon bitke, dok su tiskani popisi završili u javnosti dalekim arhivima.

³⁴ Službeni popis od 31. srpnja u dijelu koji navodi poginule članove posade *Kaisera* donosi 18 imena, kojima valja pridodati Roberta Procha, časnika koji nije zabilježen jer na tom popisu časnici nisu imenovani. Time se dostiže broj od 19 poginulih. Nije jasno na temelju čega je Tegetthoff izvjestio o 22 mrtvih. Očigledno je riječ o pogrešci, kojoj se, međutim, opravdanje ne može tražiti u kasnije pridodanim žrtvama jer u trenutku kada Tegetthoff izvještava još je živa nekolicina ranjenih mornara s *Kaisera*, koji umiru kasnije: Mate Stanić 22. srpnja, Andrea Busetto 23. srpnja, Ivan Pauličević 26. srpnja, Ante Alduk 29. srpnja, Giuseppe Sambo 6. kolovoza.

³⁵ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str 107.

³⁶ Prvi od petorice umire Boranello 21. srpnja, a posljednji Sambo. Za točne datume vidjeti bilješku br. 34.

Ako se prihvati podatak o Soiću, proizlazi da je poginulih s *Kaisera* bilo 25 (21 s Kuničićeva popisa te M. Stanić, A. Busetto, A. Alduk, G. Sambo). I taj broj je najmanji mogući, uzevši u obzir Kuničićev navod da su pojedini ranjenici kasnije umrli, „neki u Zadru, neki u Spljetu“,³⁷ koji nije potkrijepio detaljima. Jedino je naveo preminule iz više bolnice, i to one o kojima je imao saznanja. Matica upućuje na činjenicu da je broj smrtno stradalih i veći od 25. Naime, među poginulima nije naveden Giuseppe Ragazoni, kojeg Kuničić poznaje pod imenom *N. Bogazon*,³⁸ i smješta ga među ranjene. Međutim, prema matici, dotični umire istog dana (21. srpnja) kao Boranello, s kojim je također dijelio službu i brod. Činjenica da je Ragazoni Kuničiću na popisu ranjenih, a Boranello na popisu mrtvih, a obojica umiru istog dana, navodi na zaključak da je Ragazonijeva smrt Kuničiću promakla – o njoj nije imao saznanja iz dostupnih mu izvora. Može se zaključiti da je Kuničić, vodeći se spomenikom, Boranella premjestio s popisa ranjenih na popis umrlih, dok Ragazonijeva smrt uopće nije bila poznata naručiteljima spomenika, a slijedom toga i Kuničiću. To još jednom potvrđuje da Kuničić nije vidio maticu, tj. da mu ona nije bila izvorom.

Kuničić navodi da je pogreb održan 21. srpnja, što je očito datum samo grandioznog pogreba na kojem je bila svita, a kojeg u matici nema. Kako to da Kuničić navodi baš datum kojeg u matici nema? Čini se kao da je župnik baš tog dana bio odsutan, jer je i dan prije (20. srpnja) i dan nakon (22. srpnja) održao pogrebe i podatke o njima unio u maticu. Trenutačna odsutnost, međutim, nije razlog izostanka upisa. Kao moguće opravdanje izostavljanju velikog pogreba u matici vrijedi isto što i za izostanak upisa poginulih s brodova. Bez obzira na to, nesporno je da Kuničić nije poznao maticu, u suprotnom bi u *Viškom boju* zabilježio datume svih pogreba, a ne isključivo onog najvećeg.

Kasnije nepodudarnosti broja poginulih

Da desetljećima nakon 1866. g. javnosti nisu u potpunosti bili dostupni točni podatci, proizlazi iz dijela statistike žrtava koju prenosi autor knjige o topništvu u Viškoj bitci. Wilhelm Knobloch, artiljerijski časnik u mirovini, o 30. godišnjici bitke izdao je relativno detaljan prikaz događaja na kopnu, koji su bili u sjeni onih pomorske bitke. Jednako kao i Kuničić, Knobloch nije bio sudionik konflikta, ali je s tri desetljeća odmaka iznio veliku količinu informacija. Ni kod njega se ne nalaze detalji o izvorima prikupljenih podataka, već je naznačeno da je djelo

³⁷ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 107.

³⁸ Ne može se s punom sigurnošću izjednačiti, ali je dopušteno pretpostaviti. Činjenica je, čak i ako je pretpostavka o istoj osobi pogrešna, da vojnik Ragazoni nije zaveden u Kuničićevu popisu kao poginuli te da ga nema ni na jednom spomeniku, što povećava i ukupan broj žrtava.

nastalo prema autorovim „vlastitim istraživanjima“. Za ovaj je rad najvažnija razlika između dvojice autora broj poginulih topnika s baterije Schmidt. Umjesto 17, koliko ih donosi Kuničić, Knobloch bilježi dvostruko veći broj smrtno stradalih, njih 34.³⁹ Budući da pišu u približnom vremenskom odmaku, a raspolažu sasvim drukčijim brojevima, čini se da brojevi poginulih nisu bili općepoznata činjenica. U istoj godini kada Knobloch tiska knjigu s dvostruko većim brojem poginulih topnika s baterije Schmidt, u Trstu novine *Nаша sloga*,⁴⁰ prisjećajući se Viške bitke, iznose podatak da je „(...) naša mornarica imala mrtvih 18 častnika i 153 mornara“. Podatak o 34 poginula vojnika u magazinu baterije Schmidt donosi i knjiga natporučnika Karla Harbauera iz 1906. g.⁴¹

Valja spomenuti i posebnost Knoblochova opisa baterija Visa. Za razliku od ostalih autora koji su opisivali otočka utvrđenja, on iznosi uzrok katastrofičnosti posljedica granatiranja baterije Schmidt.⁴² Opisujući kako je imala magazine streljiva čiji su ulazi bili okrenuti moru, a koji su ju u danim trenutcima bitke učinili ranjivom – s obzirom na to da su upravo s mora napadali neprijatelji – zaključuje da se radilo o lošem arhitektonskom rješenju. Njegova kritika izloženosti magazina neprijateljskom dometu baca novo svjetlo na kompleksnost uvjeta u kojima su djelovali sudionici bitke.

Posljednje počivalište topnika na Sućurju

Sedamnaestorica poginulih topnika nisu pokopani na groblju Prirovu pokraj crkve sv. Jeronima, već kod crkvice sv. Jurja, koja je najbliža mjestu njihove pogibije, baterijama Schmidt i Wellington. Kuničiću je to poznato: „sahanjeni su na engleskom grobištu blizu zapaljene prašare, na poluostrviću Sućurju“.⁴³ Kameni natpis s groblja potvrđuje Kuničićevu informaciju da je 1889. g. napravljena zajednička kosturnica za poginule junake, koji su do tada bili zakopani u zemlji istočno od spomenika na Prirovu. Prenoseći izvještaj o prikupljanju i premještanju posmrtnih ostataka u novu kosturnicu, koje su obavljali mornari usidrenih ratnih brodova i nekolicina mještana pod ravnanjem općinskih poglavara, Kuničić⁴⁴ ne spominje ni jednu drugu lokaciju s koje se prenosilo kosti osim Prirova. Razlozi neprenošenja vjerojatno su bili praktične naravi: udaljenost Sućurja, skupoća akcije i sl. U svakom slučaju, 17 stradalih vojnika iz Viške bitke ostalo je pokopano na

³⁹ W. KNOBLOCH, *Die Kanoniere*, str. 25.

⁴⁰ „Uspomene na viški boj“, *Nаша sloga*, god. 27, br. 31, Trst, 1896., str. 2.

⁴¹ K. HARBAUER, *Trautenau*, str. 150.

⁴² W. KNOBLOCH, *Die Kanoniere*, str. 10 i 57.

⁴³ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 84.

⁴⁴ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 133.

poluotočiću sv. Jurja, gdje se i danas nalaze njihovi posmrtni ostatci. No, doima se da je ta činjenica u određenim trenucima pala u zaborav.

Kako Kuničić navodi, tijekom proslave 20. obljetnice boja, nakon mise zadužnice i polaganja vijenaca na Prirovu, uzvanici „zaploviše na romantični Sućuraj da posjete nekadašnje britansko grobište i zaselak Topičev“,⁴⁵ što govori u prilog tome da se groblje na Sv. Jurju uzimalo kao počivalište stranaca i nije ga se uvijek dovodilo u izravnu vezu s posljednjim počivalištem žrtva Viške bitke iz 1866. g. No stradanje topnika nije zaboravljeno. O istoj je obljetnici podignut spomen-križ⁴⁶ topnicima baterije Schmidt na lokaciji koju Kuničić naziva „engleskim grobištem“ – referirajući se na grobove sudionika bitke iz 1811. g. – a ne dovodeći ju ni na koji način u vezu s obližnjom crkvom sv. Jurja. Imajući u vidu izostanak očite poveznice s crkvom te pogrešno navedenu godinu podizanja spomenika, nameće se pitanje je li Kuničić uopće bio na tom groblju. U vrijeme kad on piše, crkva sv. Jurja je zapuštena,⁴⁷ stoga je moguće da nikad nije osobno vidio spomenik iz 1885. g. To se naslućuje i iz Kuničićeva prijevoda natpisa, koji je donesen samo u prijevodu s talijanskog na hrvatski, no – kako je primijetio Fisković⁴⁸ – s pogreškama: izostavljen je jedan datum, a i smisao nije potpun. Premda je Fisković uvidio da je Kuničićev prijevod netočan, i on griješi nazivajući pokojnike mornarima te prenoseći natpis u originalnom izvorniku. Naime, u posljednjem retku teksta pogrešno razrješuje uklesana slova kao *onoramente*, a zapravo se radi o sintagmi *onorata morte*. Cjeloviti natpis, dakle, glasi:

PACE AI PRODI
CHE
COMBATTENDO VALOROSAMENTE
IN DIFESA DELLA BATTERIA SCHIMDT
NEI GORNI 18 E 19 LUGLIO 1866
VI TROVARONO
ONORATA MORTE
1885⁴⁹

⁴⁵ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 131.

⁴⁶ S obzirom na istovjetnost natpisa, termin *spomen-križ* mora se odnositi na kameni spomenik trokutastog zabata, kojem danas nedostaje gornji dio, a koji bi mogao biti početak nekadašnjeg križa. Kuničić navodi da je taj spomen-križ podignut za 20. godišnjicu bitke, a na ovom je spomeniku uklesana 1885. g. Dakle, riječ je o 19. obljetnici. Vidjeti: P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 133.

⁴⁷ Sv. Juraj uopće nije na popisu lokalnih crkava: P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 25.

⁴⁸ Cvito FISKOVIĆ, „Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća“, *Viški spomenici* (ur. Nevenka BOŽANIĆ-BEZIĆ), Split, 1968., str. 258.

⁴⁹ „Pokoju junacima koji boreći se u obrani baterije Schmidt dana 18. i 19. srpnja 1866. nađoše časnu smrt / 1885“.

U određenim razdobljima mjesto ukopa topnika na Sućurju poprimilo je isključivo memorijalni karakter, a zaboravljeno je da se radi o postojećem zajedničkom grobu. Govoreći o lokaciji, opisuje ju se kao „englesko groblje“, čime se nenamjerno prešućuje ondje pokopane austrijske topnike. Ponekad se uopće ne spominje grob, nego samo „ploča“ podignuta u spomen stradanja, a pritom se ne misli na nadgrobnu ploču. Štoviše, samim spominjanjem ploče došlo je do zabune o zbiljskom izgledu spomenika.⁵⁰

Spomenik na viškom groblju Sućuraj, podignut 1885. godine u spomen topnicima baterije Schmidt koji su stradali u Viškom boju 1866. godine boreći se na austrijskoj strani

Sto i pedeset godina nakon bitke sva pažnja usmjerena je isključivo na Prirovo kao glavno mjesto održavanja kolektivne memorije.⁵¹ Najviše zbog spomenika u obliku lava, točnije zbog konotacija koje je iznjedrila njegova povijest. Međutim, kolektivna memorija zaboravila je na dio poginulih: spomenici ne pamte stradale pripadnike mornaričke pješadije, nije se redovito odlazilo na njihov grob kod Sv. Jurja, a dijelu ondje pokopanih imena se nisu našla na spomenicima. Što je lokalno stanovništvo s vremenom izgubilo iz sjećanja pravo mjesto ukopa topnika može se dijelom kriviti i činjenicu da se formiranje uspomene, nakon što su izumrli oni koji su pamtili bitku, vodilo mjestom podizanja spomenika. Gledajući spomenike na Prirovu, Višani su vjerojatno zaključivali da stoje pokraj grobova čija imena tamošnji spomenici navode.

Matična knjiga rođenih

U potrazi za posrednijim odjekom bitke na lokalno stanovništvo pregledana je matična knjiga rođenih viške Župe Blažene Djevice Marije od Milosti za razdoblje od 1864. do 1869. g.⁵² Komparacija podataka iz godine koja je prethodila

⁵⁰ Fisković je pisao o ploči u ogradnom zidu groblja, što kasnije ponavlja: Stanko PIPLOVIĆ, „Groblja u Visu“, *Hrvatska revija*, god. 8, br. 3, Zagreb, 2008., str. 76, premda uopće nije riječ ni o kakvoj ploči, već o omanjem spomeniku čija forma izrazito podsjeća na nadgrobnu funkciju. Taj spomenik nije u zidu, nego je samostojeći.

⁵¹ Za detaljnju analizu tog procesa vidjeti: Krešimir BERMANEC *et al.*, „Sjećanje na Viški boj: proslave, spomenici, naracije“, *Studia ethnologica Croatica*, br. 19, Zagreb, 2007.

⁵² Baza podataka *Family search*, dostupno online URL: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99X-P36B?wc=9R2Z-ZJM%3A391644801%02C392318201%02C392318601&cc=2040054> (zadnje posjećeno 11. svibnja 2016.).

sukobu (srpanj 1865. g. – srpanj 1866. g.) s podacima iz razdoblja koje je uslijedilo (srpanj 1866. g. – srpanj 1867. g.),⁵³ usredotočila se na osobna imena upisane djece. Analizom se formirala spoznaja da na žitelje otoka Visa bitka nije ostavila osobit dojam, barem u pogledu davanja imena novorođenčadi. Obrazac davanja imena, naime, ostaje gotovo nepromijenjen u godini nakon sukoba. Vidljivo je to iz podudaranja najčešćih imena djece prije i poslije 20. srpnja 1866. g., i muških (Antonio, Giovanni, Vincenzo, Domenico) i ženskih (Antonia, Maria, Petronila, Catterina). Čini se da Višani nisu bili dovoljno potaknuti da potomcima nadjenu imena sudionika koji su se proslavili u boju. Nije zabilježen ni jedan rođeni Guglielmo (po Wilhelmu Tegetthoffu).

Zaključak

Matična knjiga umrlih pokazala se vrijednim izvorom podataka o žrtvama, napose vojnim, Viške bitke. Dopunjava te ispravlja poznate činjenice o poginulima te donosi nove, a komparacija njezina sadržaja s drugim izvorima doprinosi razumijevanju Kuničićeve metode prikupljanja podataka. Kuničić se u pisanju s jedne strane oslanja na službene popise iz tiska, čije netočnosti nije ispravio dovoljno konzistentno, i svjedočanstva sudionika, a s druge na spomenike. Iz nepoznatog se razloga nije koristio viškom matičnom knjigom umrlih, što je dovelo do izostavljanja podataka o određenim žrtvama te manjkavim poznavanjem činjenica o broju smrtno stradalih, u pojedinim slučajevima i o lokaciji. Razmatrajući koliko je Kuničićev previd matice utjecao na formiranje historiografskih „činjenica“, taj bi se proces mogao kronološki sažeti u slijed: *pogibije u bitci* > (*matica*) > *službeni popisi* > *spomenik* > *historiografija*. Razvidno je da historiografiju u pojedinim slučajevima oblikuju ponegdje neprecizni ili nedovoljno provjereni podatci autora u čiji se autoritet ne sumnja, a što dovodi do previđanja izvora prvog reda.

Ne dovodeći u pitanje golem doprinos Petra Kuničića, čini se bitnim istaknuti da svaka žrtva treba biti poznata imenom i prezimenom, ne zato što je bitan broj, već upravo suprotno: zato što nisu važni brojevi, već ljudi. A ljudi nisu brojevi, unatoč tome što se ponekad čini da historiografija pojedinu bitku prikazuje kao sraz brojeva.

⁵³ Obuhvaćeni su upisi od br. 67 za 1865. g. (na str. 72) do upisa br. 82 za 1867. g. (na str. 24). U promatranom dvogodišnjem razdoblju u maticu je upisano ukupno 294 djece.

Echoes of the Battle of Vis in the Vis records for 1866

SUMMARY

Anyone interested in the most famous battle of the Austrian Navy will surely come across the book *The Battle of Vis* by Petar Kuničić. He was a teacher who provided a detailed description of the events before, during and after the conflict in July 1866, with the help of the participants' reports, oral testimonies of Vis inhabitants, newspaper articles, official lists of casualties, and the information from headstones on the island's cemetery, where most of the dead had been buried. Since the sources are not cited, and there are obvious discrepancies between the official and Kuničić's casualty statistics, the register of deaths for the Vis parish of the Blessed Virgin Mary of Mercy was analyzed. Based on the consideration of this archival source, the paper complements and corrects the hitherto available data on the number, identity, age, nationality and graves of the casualties in the Battle of Vis in 1866 – both military and civilian. The number of fatalities is slightly higher than the one known to historiographers from Kuničić's sources. An examination of the headstones has revealed that they pay tribute only to those killed at sea (ship crews) and to artillerymen from land fortifications, whereas the names and surnames of members of the naval infantry are not carved into any headstone. The gunners' grave, on the other hand, has been neglected for decades since it lies far from the main local cemetery. There was also some confusion about the appearance of its headstone in the reference literature.

By contextualizing the origin of the register entries and comparing them with the data provided by Petar Kuničić, it becomes evident that he did not know about the register of deaths, given that in some cases his information differs from the records made by Stjepan Siminiati, parish priest who witnessed the events. Although Kuničić's historiographical contribution is indisputable, it should be noted that he published the book 26 years after the battle, and that he was only four years old when it took place.

An analysis of the names of newborns in the Vis birth register a year before and a year after the battle shows that the conflict did not cause any significant changes to the naming pattern. The list of the most common male and female names remained relatively unchanged even after the conflict, so it can be inferred that the Vis inhabitants did not feel obliged to repay the heroes of the Austrian Empire by naming their descendants after them.

Keywords: Battle of Vis, casualties, registers, Petar Kuničić, lists, headstones

Mateo Bratanić

Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru

Petar Kuničić i njegovo djelo *Viški boj*

Među velikim brojem radova o Viškom boju i danas, 150 godina kasnije, posebno se ističe knjiga *Viški boj*, autora Petra Kuničića. Vrijednost tog historiografskog djela, koje je prvi put tiskano u Zagrebu 1891. i nakon toga doživjelo tri nova izdanja, sastoji se u minucioznom i marljivom radu njegova autora koji je 25 godina nakon bitke sastavio i do danas značajno djelo pomorske i vojne povijesti. Petar Kuničić svestrani je hrvatski književnik, povjesničar, publicist i prosvjetno-pedagoški radnik. U radu se donosi analiza Kuničićeva *Viškog boja* tako da se rekonstruira autorov pristup istraživanju i sastavljanju djela, paradigma s koje autor piše, a zatim se djelo stavlja na poziciju „mjesta sjećanja“ iz kojeg ono zauzima dominantno značenje u oblikovanju kasnijeg znanstvenog i popularnog pristupa ovoj tematici.

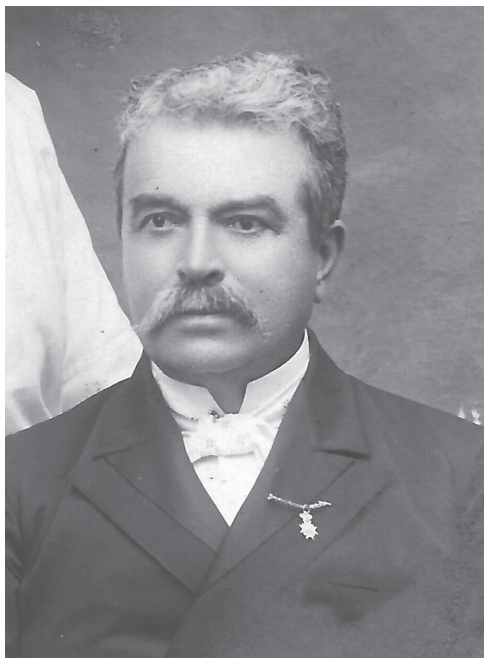
Ključne riječi: Petar Kuničić, Viški boj, otok Vis, mjesto sjećanja, stvaranje tradicije

Kada se promatra ukupna pisana prozaična građa o tematici Viškog boja, onda početak takve plodne aktivnosti pripisujemo Petru Kuničiću, autoru prve cjelovite naracije o Viškom boju koja je ostala polazišni temelj s kojeg hrvatska historiografija kreće u istraživanje i analizu ove tematike. Prvo cjelovito djelo koje se bavi izlaganjem Viškog boja kao i njegovih posljedičnih efekata, zauzelo je značajno mjesto unutar hrvatske historiografske i književne literature, međutim nije zaobišlo ni širu javnost. Od prvog izdanja do danas, to je djelo privlačilo široku čitateljsku publiku koja je ostajala opčinjena Kuničićevim neposrednim pripovijedanjem, dramaturškim elementima i bogatim detaljima koji čitatelja uvlače u Viški boj kao da je neposredni sudionik. Da bi se stekao integralni uvid u to djelo, potrebno se prvo osvrnuti na njegova autora, na uvjete i okolnosti u kojima sastavlja *Viški boj*, pa će nam biti jasniji misaoni sklop tog djela, pozicija s koje je napisano, kao i poruka koju takvo štivo odašilje.

Kuničićev život i djelovanje

Petar Kuničić rođen je u Dolu na otoku Hvaru 28. siječnja 1862. u obitelji sa šestero djece, od kojih su četiri bile kćeri i dva brata. Njegov se rod može pratiti prema dokumentima od sredine 18. st.¹ Obitelj se povremeno, osim prezimenom

¹ Ivica MOŠKATELO, „Petar Kuničić i njegov rod“, *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub, Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru XXIII kolovoza 2013.* (ur. Ivica MOŠKATELO, Sanja ROIĆ), Dol, 2014., str. 10–21.

Petar Kuničić, autor knjige *Viški boj* (slika u posjedu udruge "Tartajun")

Kuničić, koristi i prezimenom Sanseović. Bila je to težačka obitelj koja je obrađivala svoju zemlju u starogradskom polju. Petar je prvo obrazovanje stekao kod mjesnog župnika J. Carića, a zatim je pohađao Pučku školu u Starom Gradu koju je završio 1874. s odličnim uspjehom. Nakon toga, po privatnoj osnovi, učio je gimnazijsko gradivo, a zatim filozofiju u Dubrovniku. Imao je namjeru zaređiti se i postati član dominikanskog reda. Međutim, odustao je od tog nauma i 1883. upisao je Učiteljsku školu (Ilirski preparandij) u zadarskim Arbanasima, koju je okončao položivši ispite zrelosti 1885. i stekavši zvanje učitelja.² Vrijeme provedeno u Zadru formacijski je obilježilo Kuničićev misaoni sklop, književne sklonosti i politički svjetonazor. Tih godina objavljuje prve pjesme u podlistku *Novog lista*.³ Početak je to jednog vrlo plodnog

pjesničkog života koji prati stariju postromantičarsku struju uz visoku razinu izražajnosti koja se evidentira u bogatstvu njegova leksika i snazi inkantacije.⁴

Iste godine kad je završio Učiteljsku školu, u studenome 1885. oženio se Maricom Vidović iz Staroga Grada, a odmah potom, krajem godine, otputovao je na Vis sa svojom ženom na prvu učiteljsku dužnost. Tri godine kasnije uspješno je položio ispite o učiteljskoj sposobnosti, pandan današnjeg stručnog ispita. Njegova supruga, također učiteljica, rodila mu je troje djece, od kojih su preživjele dvije kćeri, Zlatica i Natalija, dok je sin Zorko umro u perinatalnom razdoblju.⁵ Bile su to godine kada se Kuničić formira u izvrsnog učitelja i odgajatelja, a uz to je kao rodoljub, ugledni gospodin koji je upravo u Visu zasnovao svoju obitelj, postao izrazito cijenjen i poštovan. Upravo za vrijeme učiteljevanja na Visu Kuničić piše svoje kapitalno djelo *Viški boj*, prvi put tiskano 1891. Dvije godine kasnije, 1893.

² Vicko DORBIĆ, *Petar Kuničić, Spomen-spis za 25 godišnjicu vjenčanja, učiteljevanja i književnog rada (1885-1910)*, Zadar, 1910., str. 5-7.

³ I. MOŠKATELO, „Petar Kuničić i njegov rod“, str. 14.

⁴ Tonko MAROEVIĆ, „Od Pupiljaka do Kurotijade, Književni profil Petra Kuničića“, *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub, Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru XXIII kolovoza 2013.* (ur. Ivica MOŠKATELO, Sanja ROIĆ), Dol, 2014., str. 40-48.

⁵ I. MOŠKATELO, „Petar Kuničić i njegov rod“, str. 14.

izlazi druga knjiga koja ga također stavlja na postolje kod čitateljske publike, pod naslovom *Hrvati na ledenom moru*, a u kojoj koristeći zapise J. Payera, voditelja austrougarske polarne ekspedicije, i svjedočanstva hrvatskih pomoraca, opisuje pustolovine u istraživanju najsjevernijih krajeva zemaljske kugle.⁶

God. 1895. bili su Kuničići premješteni iz Visa u Blato na Korčuli na novu učiteljsku dužnost. S Visa su otišli popraćeni tugom mještana jer su bili izrazito cijenjeni i voljeni zbog svoje predanosti poslu i javnom životu. Kao i na Visu, i u Blatu je Kuničić ostavio izraziti učiteljski biljeg. Nastavlja plodnu spisateljsku i pjesničku aktivnost, a također sudjeluje u kulturnim i prosvjetnim manifestacijama uz pisanje prigodnica.⁷ Iz Blata je 1901. premješten u svoj rodni Stari Grad na Hvaru, vjerojatno na vlastitu zamolbu. Slijedi dugotrajno razdoblje njegova djelovanja do 1925., obilježeno istaknutim prosvjetnim i političkim aktivnostima.⁸ I tijekom tog razdoblja nastavlja plodan spisateljski rad, gdje se među ostalim ističu tekstovi *Prigodom otvora nove školske zgrade u Starom gradu*, Zadar, 1908. i *Petar Hektorović njegov rod i Tvrđalj*, Dubrovnik, 1914.

Od 1903. obnašao je dužnost ravnatelja pučke škole u Starom Gradu. Na prosvjetnom planu radio je na izgradnji nove školske zgrade i na djelovanju Hrvatske čitaonice,⁹ a u političkom životu djelovao je kao član Narodne stranke unutar općinskog vijeća podupirući lokalne političke aktivnosti. Postao je pobornik politike „novog kursa“, a tijekom 1. svjetskog rata pao je sa svojom obitelji u nemilost državnog odvjetništva koje je vodilo istragu zbog protuaustrijskih stavova iskazanih pred školskom djecom (klicanje srpskom kralju Petru, pjesme o balkanskim ratovima, veselo raspoloženje na vijest o zarobljavanju austrijskih vojnika, posjedovanje Ordena sv. Save). Nakon rata Kuničić s gnušanjem i otporom podnosi talijansku okupaciju za koje su u more bačene knjige iz Hrvatske čitaonice. Odlaskom Talijana u travnju 1921. Kuničić u Starom Gradu nastavlja svoju dužnost ravnatelja pučke škole. Sudjeluje angažirano u obilježavanju manifestacija nove države, osjeća se u njegovim istupima odanost novom režimu na razini unitarističkog sklopa i privrženosti obitelji Karađorđevića. Međutim, zbog razmirica na lokalnoj razini Kuničić je 1925. naglo umirovljen i izbačen iz školskog stana, pa sa suprugom i kćeri Zlaticom odlazi u Split gdje boravi do svoje smrti 26. kolovoza

⁶ „KUNIČIĆ, Petar“, *Hrvatski bibliografski leksikon*, sv. 8 (gl. ur. Trpimir MACAN), Zagreb, 2013., str. 394–395.

⁷ Franko OREB, „Prosvjetno-kulturni rad Petra Kuničića u Blatu na otoku Korčuli od 1895.-1901.“, *Hrvatska obzorja*, god. 6, br. 3, Split, 1998., str. 703–722.

⁸ Mladen DOMAZET, „Djelovanje Petra Kuničića u Starome Gradu (1901.-1925. g.) i odlazak u Split“, *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub*, *Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru XXIII kolovoza 2013.* (ur. Ivica MOŠKATELO, Sanja ROIĆ), Dol, 2014., str. 22–29.

⁹ Vinko TARBUŠKOVIĆ, „Utjecaj Petra Kuničića na razvoj školstva u Starom Gradu“, *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub*, *Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru XXIII kolovoza 2013.* (ur. Ivica MOŠKATELO, Sanja ROIĆ), Dol, 2014., str. 34–38.

1940. U tih 15 godina nijednom nije posjetio svoj rodni Stari Grad, tek je mrtav tamo vraćen i pokopan na groblju Budinjac.¹⁰

Razložno je da je Kuničić slijedio suvremeni politički trend kojim je obilježena većina intelektualaca koji su se obrazovali i formirali unutar Austrije (Austro-Ugarske), a zatim dočekali pad Monarhije, 1. svjetski rat i formiranje Kraljevine SHS. Slijedeći duh vremena, i on od austrofila hrvatskih obilježja polagano prelazi na slavenofilstvo koje se realizira u novoj Kraljevini. S time slijedi i njegova unitaristička opredijeljenost koja je vidljiva u istupima prema novoj vlasti, premda nije politički aktivan. Razmirice koje je doživio u svojem Starom Gradu oko odnosa prema pisanoj baštini Petra Hektorovića, kada je ostavština tog velikog hrvatskog pisca bila zanemarena i uništavana, i njegovo izuzeće iz organizacijskog odbora prilikom proslave 350. godišnjice smrti velikog pisca te sukob s predsjednikom odbora Petrom Biankinijem i tajnikom dr. Petrom Ruževićem rezultirali su Kuničićevom ogorčenošću koju je osjećao spram „malomišćanskih“ zavisti i podmetanja.¹¹

Promatrajući Kuničićev književni i prosvjetni rad, nameće se zaključak da se radi o djelovanju jednog vrlo plodnog književnika. Paralelno sa svojim obrazovanjem i kasnijim učiteljevanjem Kuničić, bez prestanka, piše, promatra, istražuje i širi svoje znanje. Dug je popis njegove bibliografije koja se sastoji od knjiga, putopisa, prijevoda, poezije, novinskih članaka. Osim *Viškog boja* i *Hrvata na ledenom moru* – knjige koja je također objavljena u više izdanja, posebno se ističu tekstovi *Modra spilja na Biševu* i *Vrboska i njezine rijetkosti* koji su i danas znanstveno relevantni. Sačuvana je nevelika rukopisna ostavština, kao i brojni novinski tekstovi. O Kuničićevoj prosvjetiteljskoj veličini svjedoči i njegovo rukopisno djelo *Učitelji djece u Dalmaciji, prosvjetitelji i perom* koje se čuva u Državnom arhivu u Splitu.¹² Bio je član više profesionalnih udruga, a Hrvatski pedagoško-književni zbor u Zagrebu imenovao ga je 1891. svojim dopisnim članom. Godine 1894. postaje punopravnim članom tog tijela na području školstva i književnosti. U svakom pogledu, radi se o jednom marljivom i predanom dalmatinskom učitelju koji je svojim postignućima nadilazio zahtjeve svoje profesije.

Kuničićev život i djelovanje, među ostalim, ponajbolje je opisao njegov autobiograf Vicko Dorbić u maloj knjižici nastaloj u povodu 25. obljetnice njegova vjenčanja, učiteljevanja i književnog rada.¹³ Dorbić donosi detaljne informacije iz Kuničićeva osobnog i javnog života, hvali njegova književna postignuća i ističe njegovu učiteljsku veličinu. Da on nije samo sedentarni pisac, poznato je iz putopisa

¹⁰ M. DOMAZET, „Djelovanje Petra Kuničića“, str. 22–29.

¹¹ M. DOMAZET, „Djelovanje Petra Kuničića“, str. 27.

¹² I. MOŠKATELO, „Petar Kuničić i njegov rod“, str. 19.

¹³ Vicko DORBIĆ, *Petar Kuničić, Spomen-spis za 25 godišnjicu vjenčanja, učiteljevanja i književnog rada (1885-1910)*, Zadar, 1910.

u kojima se opisuju posjećeni krajevi, a vidljiva je fascinacija prirodom i ljudskim postignućima. Pješačeći je Kuničić obišao cijelu Dalmaciju i šire, a V. Dorbić piše indikativnu zabilješku: „Tako, između ostalog, čuva on grančicu sa vrh Ilije na Pelješcu, kamenčić sa kninske tvrđave, komadić od broda “Re d’ Italia“ i mitralje iz viške bitke, cvjetak smilja sa Njegušina groba na Lovčenu, komadić čempresa sa groblja dubrovačkih knezova na Lapadu, ružu sa groba Zorke Karadjordjevića na Cetinju, trator sa Šenoina groba na Mirogoju itd.“¹⁴

Djelo *Viški boj*

Kao što je vidljivo, među predmetima od osobne važnosti nalaze se i oni koji asociraju na Viški boj. Autobiograf Dorbić veliki dio svojeg zapisa posvećuje Kuničićevu *Viškom boju*. To je djelo odmah pri prvom izdanju postalo vrlo popularno, čitateljska je publika bila iznimno velika, a raspačavanje i prodaja ukazivali su na potrebu za novim izdanjima. Tijekom Kuničićeva života tiskana su tri izdanja. Prvo je objavljeno 1892. u Zagrebu, a izdavač je Knjižara Lav Hartmann (Kugli i Deutsch), drugo je izašlo kod istog izdavača 1900., kao i treće 1907. god.¹⁵ U drugom izdanju donesena su neka od pisama zahvale na prvom izdanju koja su primili visokodostojnici. Četvrto i posljednje izdanje tiskano je 1996. u ediciji izdavačke kuće Dom i svijet, a iz njega su ispuštene pjesme o Viškom boju te sastavci o dvadesetoj i dvadesetpetoj obljetnici bitke.¹⁶ Prva tri izdanja raspačana su u 30 tisuća primjeraka, što govori u prilog činjenici da je knjiga bila stvarno rado čitana. Dorbić piše kako je njegova knjiga „omilila puku poput novog Kačića“,¹⁷ što je značajan podatak s obzirom na općepoznati utjecaj i domet *Razgovora ugodnog* Andrije Kačića Miošića.

M. Justinijanović u *Našem jedinstvu* potvrđuje to zapažanje 1908. god.: „Učitelj u Visu srcem prikuplja i spasava od zaboravi tolike rastrakane uspomene; ispituje, sluša, bilježi svjedočanstva živih svjedoka i dariva narodu ‘Viški boj’, novi njegov ‘ugodni razgovor’.“¹⁸ Dakle, taj ugodni razgovor o herojskoj temi postao je sjajna točka sjećanja ne samo u Dalmaciji nego u hrvatskim zemljama, a i u samoj

¹⁴ V. DORBIĆ, *Petar Kuničić*, str. 13.

¹⁵ Godina prvog izdanja povezana je s obilježavanjem dvadesetpetogodišnjice boja 1891. Te je godine Kuničić okončao rukopis, a predgovor je označen nadnevkom „prvi dan proljeća, 1891“. Prema nekima rukopis je bio gotov još 1890., međutim izdanje nosi godinu 1892. Cfr. I. MOŠKATELO, „Petar Kuničić i njegov rod“, str. 18; Milorad NIKČEVIĆ, „Boj na Visu (1866.) između povijesne zbilje i poetske vizije“, *Riječ, časopis za filologiju*, god. 1, sv. 1-2, Rijeka, 1995., str. 180, bilješka 39.

¹⁶ Za potrebe citiranja u daljnjem tekstu rada koristi se drugo izdanje iz 1900. god. Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1900.

¹⁷ V. DORBIĆ, *Petar Kuničić*, str. 27.

¹⁸ V. DORBIĆ, *Petar Kuničić*, str. 41–42.

Monarhiji. Godine 1900. car i kralj Franjo Josip I. primio je Kuničićev *Viški boj* i uvrstio ga u obiteljsku knjižnicu te istodobno autoru darovao deset zlatnih dukata koje je Kuničić „nanizao kćerki oko vrata kada je položila učiteljski ispit“.¹⁹

Vrijeme nastanka knjige *Viški boj* upravo je vrijeme kada je Kuničić djelatno kao učitelj na Visu, na samom poprištu još tada svježeg događaja o kojem se svakodnevno razgovara među otočanima, živućim svjedocima koji prepričavaju svoje viđenje i doživljaje iz boja, a mladi i djeca žive unutar takvog misaonog okruženja upijajući svaki detalj. Kuničić, koji je stigao na Vis krajem 1885., već sljedeće godine sudjeluje u obilježavanju 20. godišnjice boja, a 1891. u još svečanijem obilježavanju 25. godišnjice te tim povodom završava rad na svojoj knjizi. Na poprištu boja, premda dvadesetak godina kasnije, Petar Kuničić doživljava snažnu impresiju²⁰ koja ga zaokuplja tijekom njegova učiteljskog rada, obiteljskog života i svakodnevnih odnosa s Višanima. U svemu je prisutan trag boja iz 1866. god. Neke kuće nisu popravljene, na nekima se vide tragovi topovskih udara, a gradske utvrde privode se civilnoj svrsi nakon što je provedena demilitarizacija.²¹ U takvom okružju Kuničić se odlučuje na sastavljanje djela o Viškom boju koje će sintetizirati sva sjećanja, uključujući pisanu građu koja je bila dostupna putem novina te prigodne pjesme koje su sastavljane u spomen na slavnu pomorsku bitku.

Petar Kuničić strukturirao je svoje djelo unutar 16 poglavlja²² u kojima pristupa temi Viškog boja zauzevši sveobuhvatni pogled na otok Vis, na pomorsku bitku i na njezine posljedice. Promatrajući strukturu Kuničićeva djela, vidljivo je da nam autor želi podariti jednu zaokruženu cjelinu. On piše genezu Viškog boja fokusirajući se na otok Vis koji je kao „jadranski Gibraltar“ odigrao u 19. st. iznimno važnu ulogu.²³ Međutim, Kuničiću je bitno prikazati Vis od njegovih prapovijesnih početaka, uključiti ga u povijesni obzor u gabaritima tada poznate povijesti.

U I. poglavlju uvodi se Vis na povijesnu pozornicu, nižu se geografske karakteristike i ljepote otoka. Nakon toga ukratko se predstavlja njegova povijesna sudbina započevši s *Issom*, nastavljajući s razdobljem Rimljana, gotskom vladavinom i na kraju mletačkom dominacijom. Posebnu pažnju Kuničić pridaje Viškoj bitci iz 1811. kada su se sukobile engleska flota koja je bila stacionirana na otoku i

¹⁹ V. DORBIĆ, *Petar Kuničić*, str. 17–18. Car Franjo Josip primio je 1903. i Kuničićevu knjigu o Vrboskoj s izrazima zahvalnosti.

²⁰ Kuničić ima 1866. četiri godine i sigurno je već tada u svom rodnom Dolu od roditelja čuo o Viškom boju, a možda je osjetio i zvukove eksplozija jer i sam tvrdi u knjizi kako „Stanovnici Visa, Hvara, Brača, Šolte i Korčule bojaše se da će sve ostrvlje sa strašne trešnje i grmljavine, zaleći u dno mora“; cfr. P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 48.

²¹ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 106, piše kako je 1873. austrijska vlada razoružala Vis, uklonila posadu i „razvalila“ sve tvrđave i baterije.

²² Poglavlja su označena rimskim brojevima, pa će se i ovdje slijediti taj sustav.

²³ Englezi su nazivali otok „jadranskim Gibraltarom“ što će se kao *Leitmotiv* ponavljati višekratno u nastavku djela.

francusko-talijanska flota koja je htjela oduzeti Vis Englezima koji su ga čuvali zbog strateški važnog položaja. Nagoviještajući bitku iz 1866., Kuničić piše: „Jak neprijatelj uputit će se iz Italije, iz bijelog Jakina, i izigrat će se sred viških voda grozna bitka, koja će u malašnoj slici predstavljati buduću i groznu šezdeset i šeste.“²⁴ U nastavku detaljno opisuje bitku, sastave snaga i brodogovje, englesku pobjedu, kao i daljnji boravak engleske posade na otoku. Poglavlje završava detaljnim opisom Visa, Komiže, otočkog stanovništva i njihova života od povratka austrijske uprave nad otokom. U II. poglavlju pažnja se prenosi na Prusko-austrijski rat iz 1866. u koji se uključuje Italija pokušavajući ostvariti svoje interese. Ondje u samo jednoj rečenici Kuničić označava konačni ishod rata: „premda su se naši borili kao lavi, ipak zasja zvijezda pobjede Pruskoj“,²⁵ više nigdje u knjizi ne ponavljajući da je, usprkos pobjedi u Viškom boju, Austrija poražena u ukupnom ratu, pa je time i Italija ostvarila neke od svojih ciljeva. U nastavku Kuničić ukazuje na stratešku važnost Visa u ukupnoj kontroli nad Jadranskim morem i na namjere Talijana da ga osvoje; opisuje njihovu mornaricu, admirala Persana i ostale časnike, sastav flote, uključujući zapovjedni *Re d'Italia* i *Affondatore*.

Od III. do VII. poglavlja Kuničić izlaže sam tijek boja, a uspješnost njegove rekonstrukcije je upečatljiva. Zahvaljujući živim svjedocima, Tegetthoffovu izvješću, pismima talijanskog mornara Boggie koja su nakon uništenja broda doplitali uz višku obalu i bili sačuvani, Kuničić detaljno opisuje pripremu, početak i tijek bitke. „Krasni Vis i njegove divne vode treba da budu pozorištem najgroznijega, ali i najveličanstvenijega prizora“,²⁶ piše Kuničić. Već iz te jukstapozicije vidljiva je Kuničićeva intencija da prikaže bitku kao patnju i trpljenje, ali i kao glorificirajuću i veličanstvenu samu po sebi. Opis boja u faktografiji, vrlo precizan i dosljedan u tekstualnim tropima, izrazito je upečatljiv: „Jednom odleti glava preko brda, drugom noge put oblaka, trećem ruke sred luke, a četvrtom crijeva i junačko srce po gomilama...“²⁷ Višanke i Komižanke koje pomažu svojim muževima i sinovima koji brane grad s utvrda, hrvatske su Spartanke. Među Tegetthoffovim mornarima brojni su Hrvati u kojima „vrije hrvatska krv i hrvatsko junaštvo“.²⁸ Oni se bore protiv Talijana kao lavovi za kojima je čitava „Dalmacija drhtala, plakala i u vrućoj suzi oči k nebu dizala“. Opisujući tijek bitke, Kuničić Talijane učestalo prikazuje kao kukavice koje ne vole rizik, a Austrijance (tj. Hrvate) kao odlučne i odvažne branitelje vlastita tla. Na isti se način apostrofiraju i Višani. Primjera radi donosimo samo jedan kraći citat u kojem je opisano junačko djelovanje mornara Nikole Karkovića: „Tada poskoči junak nad junacima, Nikola Karković i ugrabi

²⁴ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 7.

²⁵ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 14.

²⁶ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 22.

²⁷ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 30.

²⁸ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 38.

neprijateljskom brodu zastavu i uz burni živio, ponese je Tegetthoffu koji mu usklikne Ejvala ti, junače“.²⁹ Naime, Karković je s broda *Palestro* strgnuo talijansku zastavu i poklonio je Tegetthoffu na brodu *Ferdinand Max*. Kuničić zaključuje tijek bitke rečenicom: „Neprijatelj ostavi bojište, to krvavo pozorište, gdje je uvidio junaštvo ‘dalmatinskih ribara’ i kukavstvo svoje tobožnje sile i nepobjedive mornarice.“³⁰

U daljnjem tekstu (poglavlja VIII. – X.) Kuničić piše o Tegetthoffovu pristajanju na Vis, pogrebu poginulih i općenito o stvarnju pobjedničkog ozračja usred ipak velikih gubitaka koje su pretrpjeli Višani i posada brodova. Kontrast je u još značajnijim talijanskim žrtvama i potonuću broda *Re d'Italia*. Tekst odiše tugom zbog nastradalih, ali ga prekriva ponos pobjede i velikog uspjeha obrane Visa od talijanskih osvajača. Kuničić niže žrtve, ali i popisuje one koji su primili ordenje zahvaljujući postignućima u boju. Gradi pobjedonosnu atmosferu u kojoj se žali za žrtvama, ali se slavi pobjeda i veliča Tegetthoffa i posade brodova koje su „sačinjavali gotovo sami Dalmatinci“. U nastavku donosi brzozave dalmatinskih općina, skupina i pojedinaca u kojima se u sjajnim crtama opisuje pobjeda nad Talijanima (poglavlje XIII.). Možda je najindikativniji citat koji nam razotkriva Kuničićevu poziciju u pisanju njegovo citiranje brzozava zadarske općine: „Bojevi kod Acija i kod Lepanta spominju slavno ime Dalmatinaca. Danas unuci potvrđuju djedovsku slavu. Njihova krv, prolivena pred starodavnim Visom, pod snažnom austrijskom zastavom učvršćuje vez Dalmacije s Austrijom. Oni drugo ne traže za nagradu pobjede, nego da ostanu združeni s Austrijom.“³¹ U nastavku Kuničić detaljno opisuje proslave 20. i 25. godišnjice Viškog boja (poglavlja XV. – XVI.), a završava prenošenjem pjesama koje su napisane u čast tog događaja.

Prema M. Ninčeviću djelo Petra Kuničića nosi „tri osnovna elemenata građe“: predaju, povijest i poetsku viziju.³² Predaja se sastoji u tradiciji koju je stekao boj tijekom dvadeset godina na Visu, u Dalmaciji i Monarhiji od 1866. do proslave dvadesete obljetnice kada se Kuničić odlučio za pisanje svog djela. Posebno je živa među Višanima, ali ništa manje nije prisutna ni u pokrajini među učenim ljudima i običnim pukom. U Monarhiji sjećanja na veličanstvenu pomorsku pobjedu nisu izbljedjela, premda je rat bio izgubljen i situacija se u državi poprilično izmijenila u odnosu na 1866. god. Povijesni pristup Kuničić konstruira u kronološkoj prezentaciji događanja koja je poduprta pisanim izvorima koje on ekstenzivno koristi i citira. Uvod u boj i razvoj boja imaju snagu koja se manifestira u dramaturškim elementima koji kulminiraju u opisivanju tjeka boja, a dodatno su naglašeni u poetским uradcima drugih autora koji su doneseni na kraju knjige. U sveobuhvatnosti

²⁹ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 56.

³⁰ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 58.

³¹ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 92.

³² M. NIKČEVIĆ, „Boj na Visu“, str. 181.

djela manifestira se Kuničićeva poetska vizija kojom je prožeta naracija, a svoj vrhunac dosiže u poeziji gdje je boj „jedan od ključnih momenata u sudbini junaka koji se opjevavaju“.³³

Bez obzira na njegovu višeslojnost, uočava se da je Kuničićevo djelo napisano sa specifične paradigmatičke pozicije. Otok Vis i pomorska bitka uklopljeni su u narativnu formu kojoj je cilj veličanje nacionalne pozicije u tadašnjim političkim okolnostima. Nacionalni narativ prikladno je kontekstualiziran sa stanjem u Prusko-austrijskom ratu i s talijanskim prisezanjima za Dalmacijom, tj. pokušajem osvajanja otoka Visa. Bez obzira na ukupni ishod rata viška pobjeda definirana je kao presudni trenutak u othrvavanju Kraljevini Italiji, točka prekretnica u kojoj se rađa svijest o otporu prema budućim talijanskim prisezanjima. Pobjeda je pripisana hrabrim i vjernim Dalmatincima, koji su i Hrvati i Slaveni, a koji se bore za svoju domovinu Austriju, snažno braneći svoj teritorij. Zato je Kuničić, da bi postigao kvalitetniju validaciju svoje paradigme, u širokim crtama opisao povijest Visa i doveo je do 1866. Taj pučinski otok, „jadranski Gibraltar“, postao je kohezivno sredstvo u kojem se manifestiraju pozitivne nacionalne odlike Hrvata koji su spremni položiti svoj život u sprječavanju talijanskih stremljenja. Iz toga se, posljedično, gradi *Viški boj*, kao „mjesto sjećanja“,³⁴ što uključuje popise stradalih, opis njihova pogreba, dodijeljene ordene, kasnije komemoracije i proslave obljetnica. Kuničić piše na jednom mjestu u knjizi: „Da, svaki Hrvat treba da se sjeti bratske krvi, koja se je škropila po ovom našem divnom moru“. Tako uklapa cijeli prikaz Viškog boja i stvara od njega nacionalni narativ, pišući s paradigme hrvatstva (regionalno dalmatinstva) u sklopu austrijske carevine. On konstruira specifični subjektivitet jer mu je važno odgovoriti na pitanja što smo mi, tko smo mi, što je naša funkcija i poslanje, što je naš značaj, tj. potrebno je formirati subjektivitet u okviru monarhije. Očigledno postoji određena vrijednosna ljestvica prema kojoj je Vis postavljen kao zaseban identitet, a onda slijedi dalmatinsko-hrvatsko značenje, a Austrija ima tek tercijarnu funkciju. Premda ti identiteti kod Kuničića nisu jasno definirani, a učestalo se i preklapaju, njihova je funkcija presudna u stvaranju zaokružene slike u knjizi.

Sintetizirajući pripovjedni i dramski postupak opisa i prikaza zbivanja,³⁵ Kuničić historizira junake, ali im i pripisuje nadvremensko značenje, štoviše, dramom koja je uklopljena u naraciju i poezijom na kraju knjige junacima gradi literarni spomenik koji „prostor sjećanja“ transponira u „mjesto sjećanja“ dajući mu trajni kontinuitet.³⁶

³³ M. NIKČEVIĆ, „Boj na Visu“, str. 182–183.

³⁴ Pierre NORA, „Između sjećanja i povijesti“ (prevele s francuskog Milena Ostojić, Ana Irena Hudl), *Diskrepancija*, siječanj 2007., svezak 8, br. 12, str. 135–165, dostupno također na poveznici <https://brcak.srce.hr/file/15308> (posjećeno 18. listopada 2018.).

³⁵ M. NIKČEVIĆ, „Boj na Visu“, str. 182.

³⁶ P. NORA, „Između sjećanja i povijesti“, str. 135–136.

Pišući s funkcijom, namjerom i u okviru navedene paradigme, Kuničić je stvorio uspješno djelo koje je steklo kulturni status, široku čitateljsku publiku i značajnu kulturnu tradiciju. I sam naziv djela *Viški boj* terminološki je ostavio traga u hrvatskoj historiografiji do te razine da se danas uvriježila upotreba tog „romansiranog“ termina umjesto standardnog naziva *bitka*.

Na kraju, potrebno je osvrnuti se na prethodno iznesene činjenice da u tijeku Prvog svjetskog rata Kuničić ima negativno mišljenje o Austriji, dok s nadom gleda u jugoslavensku ideju, u obitelj Karađorđevića kao predvodnike nove zemlje. Evidentno je njegovo razočaranje u Austriju, u cara, međutim postavlja se pitanje kakav je bio njegov odnos spram vlastita djela koje je nastalo unutar ranije iznesenog misaonog sklopa. Premda je živio do 1940., nakon 1. svjetskog rata više nije bilo novih izdanja *Viškog boja*. Prilikom šezdesete obljetnice Viškog boja Kuničić se oglasio kratkim člankom u *Jugoslavenskom pomorcu*.³⁷ Istaknuo je da je boj dobiven zahvaljujući junaštvu dalmatinskih mornara, premda pod austrijskom zastavom: „I ako se je onda pod Visom vijala tuđa zastava, ono je opet bilo junaštvo našeg mornara na obranu našeg mora i naše zemlje.“³⁸ Sada se Kuničić spram austrijskog identiteta postavlja kao spram talijanskog i stavlja ga u kategoriju „tuđeg“. U tekstu se posebno osvrće na talijanske aktivnosti spram bitke, koje se manifestiraju u želji za „osvetom“ zbog pretrpljenog poraza. Ističe situaciju iz Prvog svjetskog rata, talijansku okupaciju i njihov pokušaj negiranja poraza. Naime, nakon zauzimanja Hvara, Korčule i Visa Talijani na viškom groblju ispisuju *Italia vincitrice*, a kasnije uzimaju čitav spomenik, mramornog lava, s namjerom brisanja povijesti. Po napuštanju otoka Visa 1921. ostaju zadovoljni time da u muzeju u Livornu imaju uspomene s „osvećenog Visa“.³⁹ Kuničić završava članak upozoravajući da je potrebno da se Vis nikad ne zaboravi, a svaki brod jugoslavenske mornarice, kada prođe pokraj Visa, „neka zastavom pozdravi tu našu svetu među i neka klikne u srcu: Vis je kruna naših ostrva, Vis je biser našeg mora i morska simfonija Jugoslavije naše.“⁴⁰

³⁷ Petar KUNIČIĆ, „Šestdesetogodišnjica Viškog boja (1866. – 20. srpnja 1926.)“, *Jugoslavenski pomorac*, god. VI, br.15, Zagreb 1. IX. 1926., str. 7–8.

³⁸ P. KUNIČIĆ, „Šestdesetogodišnjica“, str. 7.

³⁹ P. KUNIČIĆ, „Šestdesetogodišnjica“, str. 8.

⁴⁰ P. KUNIČIĆ, „Šestdesetogodišnjica“, str. 8.

Zaključak

Značenje djela *Viški boj* Petra Kuničića za stvaranje sjećanja o jednoj od najvećih pomorskih bitaka 19. st. od neosporive je važnosti za hrvatsku historiografiju, ali i za tradiciju sjećanja. Premda su i prije postojali tiskani članci u novinama s prigodnom poezijom koja je veličala pobjedu austrijske mornarice pod Visom 1866. god., s prvim izdanjem njegove knjige 1891. zatvara se predajni krug i počinje stvaranje pravog „prostora sjećanja“, tj. „mjesto sjećanja“ koje je autor uspješno objedinio. Dodatna dva izdanja, kao i najnovije iz 1996. god., svjedoče o važnosti i vrijednosti tog djela koje je oblikovalo sjećanje na Viški boj zadržavši kao trajan element imenicu *boj*, a posljedično i ostalu povijest, tradiciju i predaju. Bez obzira na to što je austrijska carevina „izgorjela“ u požaru Prvog svjetskog rata, Kuničić se ne odriče svojeg djela, nego ga smješta u novi nacionalni kontekst unitarističke prve Jugoslavije. S propašću prve, ali i druge Jugoslavije Kuničićevo djelo, bez obzira na povijesne mijene, ostaje trajno „mjesto sjećanja“ od kojeg polaze sve znanstvene rasprave, ali i kolektivno sjećanje na Viški boj.

Petar Kuničić and his book *The Battle of Vis*

SUMMARY

In the large body of works on the Battle of Vis, the book *The Battle of Vis* by Petar Kuničić stands out even today, 150 years later. The value of this historiographical volume, which was first printed in Zagreb in 1891 and subsequently reprinted three times, consists in the meticulous and diligent efforts of its author who penned this significant work of maritime and military history 25 years after the battle. Petar Kuničić is a versatile Croatian writer, historian, publicist and educator. The paper presents an analysis of Kuničić's *Battle of Vis* which first reconstructs the author's approach to research and composition as well as the paradigms he employed, and then goes on to locate the work to the "site of memory" which is responsible for its dominant role in defining subsequent scientific and popular treatments of this topic. Petar Kuničić was able to write his book because he was a teacher in Vis, where he witnessed the anniversaries honoring the battle, which inspired him to create a work that would become popular throughout the Austro-Hungarian Monarchy.

Keywords: Petar Kuničić, Battle of Vis, island of Vis, site of memory, center of memory, establishing tradition

Marija Zaninović-Rumora

Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zadar

Joško Bracanović

Muzej hvarske baštine, Hvar

Hvar i Viški boj

U članku se opisuju veze otoka Hvara s Viškim bojem. Prikazani su događaji boja iz hvarske perspektive, s naglaskom na ulogu bruškog župnika don Jurja Plančića i Hvaranina, junaka Nikole Karkovića. Osobite uspomene na Viški boj čuvaju selo Brusje i otok Sveti Klement, a proslave obljetnica boja nakon II. svjetskog rata redovito su organizirane u Hvaru.

Gljučne riječi: Viški boj, Hvar, don Juraj Plančić, Nikola Karković, biskup Juraj Duboković, dr. Ivan Krstitelj Machiedo, Petar Kuničić, Niko Duboković Nadalini

150. obljetnica Viškog boja prilika je da se prisjetimo i uloge obližnjeg otoka Hvara u dramatičnim viškim zbivanjima, ali i kao čuvara brojnih uspomena na Viški boj.

Otoci Hvar i Vis dijele bogatu zajedničku prošlost – grčke kolonije *Pharos* i *Issu*, zajedničku srednjovjekovnu komunu i pripadnost istoj biskupiji. Na Visu su se nastanili i brojni hvarski plemići, a teško bi bilo nabrojiti sve ostale političke, kulturne, ekonomske, crkvene i obiteljske veze tih dvaju otoka. U vrijeme Viškog boja Hvar i Vis bili su zasebne općine, ustrojene još za francuske uprave ukinućem hvarske komune krajem 1811. godine.

Hvar u danima Viškog boja

Dana 17. srpnja talijanska mornarica pod zapovjedništvom admirala Carla Pelliona di Persana stigla je pod Vis, no propustila ga je istog dana i napasti. Isto tako, propustila je i odmah eliminirati telegrafsku vezu Visa s kopnom. Sljedećeg dana, 18. srpnja, u 10.30 započeo je napad na Vis, a popodne istog dana u Hvar su doplovile tri talijanske topovnjače i izvidnički brod pod zapovjedništvom kapetana fregate Antonija Sandrija. Pod prijetnjom bombardiranja grada Hvara, gradske su vlasti nakon pregovora ipak odlučile popustiti Talijanima.¹ Ribar Lovro

¹ Muzej hvarske baštine, *Mali fondovi* (dalje MHB, MF), 148, Izvješće (Protocollo) načelnika Ivana Krstitelja Machieda i tajnika Gaetana Nikolića centralnim vlastima u Zadru o zbivanjima 18. VII.

Fio pokazao im je mjesto u uvali Mlaska na sjevernoj strani rta Pelegrin gdje se podmorski kabel spajao na Hvar. No Fio im nije otkrio gdje je kabel ponovno išao u more prema Braču i dalje za kopno. Talijani su presjekli kabel i srušili nekoliko telegrafskih stupova, no propustili su uništiti telegrafski aparat s kojim se poštanski činovnik Ivan Braüner sklonio na lokalitet Salbun kod Velog Grablja odakle je već u 10.30 18. srpnja mogao javiti u Pulu da je započeo napad na Vis, a popodne u 16 sati o prekidu veze Vis – Hvar.²

Austrijska karta Visa i Hvara s prikazom telegrafske veze, 1884.-1886.

1866. u Hvaru; HR-DAZD-88, *Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju, Presidijalni spisi Namjesništva*, sv. 493/1866, Busta IIIa, VII/2-3, No. 1293, Rapporto di Giovanni Fortis, pretore di Lesina a sua Eccellenza al Illustrissimo signore Signor Francesco Barone de Philipovich Zara. Opširno izvješće o poduzetim radnjama u danima 18. – 21. VII. 1866. Iz jednog i drugog izvješća vidimo što su vlasti poduzele vezano za traženja neprijateljske mornarice, a i ulogu Ismaeli Bellea (*Deputato di porto e sanità*), koji se ukrcao u neprijateljski brod kao pregovarač. U istim spisima nalazi se i naredba da se Bellea sprovede u Zadar radi pokretanja procesa protiv njega, za dopuštenje prekida telegrafske veze Vis – Hvar, te brzojav potvrde o sprovođenju od 26. srpnja 1866. Mišljenja smo da ti podatci objašnjavaju i zašto među mnogobrojnim dobitnicima medalja časti, nakon boja, nema nikog od hvarskih civilnih vlasti.

² Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, treće izdanje, Zagreb, 1907., str. 44–46; Petar MARDEŠIĆ, „Viška bitka“, *Viška bitka – povodom 100-godišnjice 1866–1966.* (ur. Grga Novak i Vjekoslav Maistrović), Zadar, 1967., str. 37; Kuzma PETRIĆ, *Otok Hvar – Velo Grablje – ljudi i događaji u 20. stoljeću*, knjiga druga, Hvar, 2016., str. 470–473.

Hvarske dojave pokazale su se ključnim za odvijanje Viškog boja. Naime, zapovjednik austrijske mornarice kontraadmiral Wilhelm von Tegetthoff u početku je smatrao da se radi o talijanskoj diverziji s namjerom da austrijska flota krene na jug i ostavi nebranjen sjeverni Jadran. Vijesti s Hvara o viškim zbivanjima promijenile su njegova razmišljanja i odluke. Važnu ulogu u tome odigrao je bruški župnik don Juraj Plančić, koji svjedoči u svom pismu Petru Kuničiću:

Dne 18. srpnja 1866., kada sila talijanskog brodogovlja udari na Komižu i na Vis, 4 parnjače doplivaše u luku hvarsku s namjerom, da potraže gdje je utopljena brzojavna žica, što spaja ovaj s otim otokom, te da ju i presijeku. Svi činovnici, što ih je bilo u Hvaru, po višem nalogu, kad vidješe neprijateljske parnjače u luci, ostaviše Hvar i brže bolje prispješe ovamo s blagajnom od 30 tisuća forinti i s najznamenitijim spisima, pa se neki nastaniše kod mene, a neki bjehu smješteni po poglavitim kućama. Ondašnji pretur Fortis, koji je bio glava hvarskih činovnika, pozvan, da se smjesti uz dva druga u mojoj kući, povjeri mi blagajnicu sa spisima, i jer veoma slab na zdravlju i silno prestrašen s neprijateljske navale, bud da kroz malo vremena, gdje se ne pokaže žica, da je presjeku, kako je i presjekoše, gotova su bila taneta proti Hvaru, zamoli me, da bi mu bio pri ruci pri otpremanju brzojavaka i drugih spisa na starije vlasti.

Dakako pristadob toj molbi, pa i dan i noć kroz dneve 18., 19. i 20. otrčavši neizbrojne pute na brežuljak najbliži selu, otkuda sam mogao izvrsnim svojim durbinom razgledati svaki pokret talijanskih brodova i svaki otpor sa strane viškog otoka, morao sam vrativ se kući kazati g. Fortisu svaku, te s njegovim dogovorom sastavljati brzojavke i otpremati ih brzojavnomu činovniku Braüneru, koji se je bio smjestio s brz. nad Grabljem, neka ih dostavi Spljetu, Zadru i Pulju, oliš drugih izvještaja, što ih sastavljaše i otpremaše iza brzojavaka.

Drugi dan, kada su 4 tal. broda uljezla u luku, što sam ja htio da se odmah brzojavi, kako i nakon toga, da su isti bili istjerani iz luke i da su izašli na široko more sa ostalim brodovima, zgodi se i ovaj slučaj, što je vrijedan da vam ga spomenem, neka i vi zapoznadete, kako je ljudi na svijetu, koji sa zle namjere nastoje pokvariti i najbolji ponos i najčestitiju istinu.

Neki činovnici, koji uza me svojim dalekozorima razgledavahu bitku oko Visa, pošto sam htio, da se brzojavi o izgonu oklopnjača iz luke, dođoše k Fortisu, te htjedoše da ga uvjere, da sam ga prevario, te da nije istina, što su oklopnjače istjerane iz luke, već da je Vis sasvim propao. To je bilo dosta, da se F. tako smete i smuti da sam se bojao, da baš zaglavi. Nego upro ja krepko i snažno kod F., što sam spravan uzeti na se svu odgovornost one brzojavke, i što ne dopuštam, da se brzojavlja po volji onih činovnika, opet se F. osvijesti i umiri, zapoznav onu poslovicu, „što se babi htilo, to se babi snilo“ – te mi se sasvim predade i pouzda.³

³ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 284–285.

Dok se, dakle, državna uprava sklonila iz Hvara u obližnje Brusje, Hvarani su s gradskih brežuljaka sa strepnjom promatrali događanja pod Visom, ulaske i izlaske talijanskih brodova u višku luku, požar koji je bjesnio otokom, tako da je jedan očevidac zabilježio da je Vis u noći s 18. na 19. srpnja izgledao kao *veliki vulkan*. O samim događajima ključnog 20. srpnja 1866. hvarski je očevidac zapisao:

Vjerovalo se da će 20. srpnja biti miran dan zbog jakog zapadnjaka, kiše, nevremena koja je padala sve do 10h. Ipak, oko 10.30h neprijateljska se mornarica, koja se nalazila 3 milje zapadno od naših otoka Sv. Klementa, zvanih još i Pakleni otoci, našla nasuprot našoj floti, koja je dolazila sa zapada. Nijedno pero ne bi moglo opisati taj prizor koji je pružio prvi sudar. Nezamisliva grmljavina topova, jača nego najjači gromovi ljetne nevere. Stajao sam na vrhu brda Horugvenica (Kruvenica), zemlja je podrhtavala pod mojim nogama. Brodovi su bili u toliku dimu da se flote nisu razaznavale, sve dok vjetar ne bi rastjerao dim. Sудар je bio toliko živ, brz, silovit, zbog čega se u sat i po vremena odlučila najjača pomorska bitka od izuma oklopnih brodova, a koja bi se mogla zvati „bitka Paklenih otoka“. Narod je Hvara sav bio po obližnjim brežuljcima, promatrajući bitku sa strepnjom i molitvom za pobjedu carske flote, u kojoj su se našle stotine naših otočana. Vidjevši uspjeh i pobjedu, razdragano klicanje i povici uzdizali su se k nebu, sve crkve su zvonjavom slavile, vijorila se austrijska zastava na „Štandarcu“ na Pjaci. Zvucima gradske glazbe i poklicima razdraganih ljudi slavio se veličanstven uspjeh u kojem su veliku ulogu imali sinovi ove zemlje!⁴

Opis događaja iz bruške perspektive donio je župnik Plančić:

Dne 20. srpnja, kada su se pred 10 sati u jutro ugledali svi ratni talijanski brodovi raspoređeni prema sjeverozapadu Visa i kada su se pokazali svi naši gdje dolaze na obranu Visa te i malo i veliko, i muško i žensko, i mlado i staro od ovih župljana zapoznalo, što će do malo časova nastati, u svim se objavi grozni plač uz silni jauk i lelek, da bi rekao, da je svakomu sudnji dan na vratu.

U tom tužnom i žalosnom trenutku da dadem oduška svome srcu i želji, da sve to poklonim Svevišnjemu i da osokolim srca tužnih i žalosnih k Bogu od vojska otiđoh u crkvu i sam zazvonih u dva zvona na sakup, i u tili čas bram Božji bi dupkom pun. Zaodjeven izađoh pred oltar Svetotajstva progovorih malo i objavih svoju odluku, pa uz pjevanje velikih Litanija sa Svetotajstvom se primakoh po kilometra od sela, na mjesto, otkuda se je vidjelo sve ratno brodovlje. Tu moleći svakovrsne molitve za 3 četvrta sata, blagoslovio sam Svetotajstvom naše, povratih se s ophodom u crkvu kada se je talijansko brodovlje dalo u bijeg, i zapjevah

⁴ *Il Nazionale*, n. 59., 25. VII. 1866., prijevod Marije Zaninović-Rumore iz Marija ZANINOVIĆ-RUMORA – Joško BRACANOVIĆ, 150. obljetnica Viškog boja – pogled s Hvara, Hvar, 2016., str. 14–17.

„Tebe Boga hvalimo“. *Opboda slična s obzirom na bogoljupstvo i srdačne molitve ne doživjeh. Malne svak bosonog i obliven suzama!*

Iza objeda i iza neizbrojenih brzobjavaka o pobjedi činovnici se vratise u Hvar. Odatle meni križ zlatni.⁵

Hvarski općinski arhiv ne sadrži mnogo dokumenata o događanjima vezanim za Viški boj. Na sreću, dio dokumentacije prikupili su djelatnici Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara, današnjeg Muzeja hvarske baštine, osobito zalaganjem osnivača ustanove dr. Nike Dubokovića. Ti se dokumenti danas čuvaju u Malim fondovima Muzeja.⁶ Među ostalim, sačuvane su zapovijedi lokalnoj vlasti iz Zadra i Beča iz proljeća 1866. u vezi priprema za rat s Italijom, podizanja stupnja sigurnosti i priprema zgrada koje su služile u vojne svrhe. Sačuvani su i odgovori hvarskih vlasti koje potpisuju načelnik Ivan Krstitelj Machiedo i njegov tajnik Gaetano Nikolić.⁷ Mali fondovi sadrže i spise tadašnjeg viškog župnog pomoćnika, don Apolonija Zanelle, među kojima je sačuvan i prijepis pisama talijanskog časnika Carla Boggia, koji je nastradao prilikom potonuća broda *Re d'Italia*. Pisma su pronađena nakon boja na obalama Visa.⁸ Inače, Zanella, jedan od pionira više arheologije, bio je i aktivni sudionik i svjedok boja, a za svoj doprinos odlikovan je *Previšnjim priznanjem zadovoljstva*.⁹ Dokumenti u Malim fondovima bilježe i situaciju nakon bitke – zbrinjavanje ranjenika i prikupljanje pomoći, deka i odjeće za vojnike,¹⁰ a sačuvana su i novinska izvješća i opisi bitke iz tadašnjih zadarskih novina *Il Nazionale* i *Osservatore Dalmato*.¹¹

Hvaranin Nikola Karković – viški junak

Dok su Hvarani sa strepnjom promatrali ishod Viškog boja, njihov se sugrađanin Nikola Karković na admiralskom brodu *Erzherzog Ferdinand Max* istaknuo junaštvom. Rođen je u Hvaru 3. kolovoza 1838., u obitelji Ivana Karkovića - Trentina i Marije rođene Šoljan-Posinković.¹² Kao mornar služio je na više brodova

⁵ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 285.

⁶ MHB, *MF*, fasc. 52, 140, 148 i 203.

⁷ MHB, *MF*, fasc. 148.

⁸ MHB, *MF*, fasc. 203 – Lettera di Carlo Boggio alla propria moglie – Trovata a Lissa dopo la battaglia navale 20/7 1866. – KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 88–95, donosi u prijevodu Boggiova pisma supruzi, prijateljima i ministru Depretisu te bilježi kako su originali pisama poslani njegovoj obitelji.

⁹ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 108.

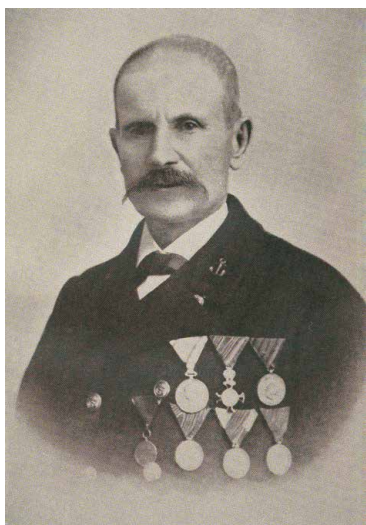
¹⁰ MHB, *MF*, fasc. 148.

¹¹ *Il Nazionale*, 21 – 25. VII. 1866., br. 59; 1. VIII. 1866., br. 60; 4. VIII. 1866., br. 62; *Osservatore Dalmato*, 22. VII., 27. VII., 1. VIII. 1866.; MHB, *MF*, fasc. 203.

¹² Župni arhiv u Hvaru, *Matica krštenih* IV.

austrijske flote, a pod Tegetthoffovim zapovjedništvom sudjelovao je 1864. u bitci kod Helgolanda. Na *Maxu* je 1866. služio kao kormilar II. klase. Još u početku Viškog boja admiralski brod udario je u desnu stranu talijanske oklopnjače *Palestro*, kojoj se od siline udarca slomio jarbol s ratnom zastavom. Događaje opisuje sam Karković u pismu Petru Kuničiću, pisanom u Trstu 17. siječnja 1891.:

Prvi put smo udrili provom našega broda u krmu neprijateljske oklopnjače imenom Palestro bez velike štode. Drugi put prikazala se je sprida, a mi smo udrili jače u istu krmu i pucala su na nj dva naša topa, koja bibu u torijunu na provi. U to doba moja je služba bila na krmu. Videći, da se zastava Palestra dosiže do prove našega broda, potrkao sam i ja i još ajutant amiralja imenom barun Minutillo, ali ja sam je ugrabio. U to doba isti ajutant odeći na krmu ostade ranjen i još kapetan de talio i jedan kormilar, a jedan skrivan mrtav. U kratko vrijeme isti se Palestro odaleći bez zastave. Dočeka ga jedna naša oklopnjača i s jedne strane opali sve topove na nj. Nakon malo vrimena vidismo, da je ubvatila oganj i nakon ure izgori.¹³

Nikola Karković

Predaja je u Hvaru dopunila ovu priču, pa se spominje kako je Karković bio ranjen i pao u more, a zastavu je vezao oko pasa, ali je prilikom spašavanja nije htio predati nikome doli Tegetthoffu. Naravno, u izvorima za to nema potvrde, a i sam Karković to ne navodi. Karkovićevo zarobljavanje neprijateljske zastave postalo je jednim od najupečatljivijih trenutaka boja, kao znak pobjede i poniženja protivnika, pa je kao takvo prikazano na brojnim slikama i opjevano u pjesmama.¹⁴ Karković je za taj čin odlikovan Zlatnom medaljom za hrabrost i promaknut u podčasnika. O pozivu u Beč i susretu s carem Franjom Josipom I., Karković u nastavku citiranog pisma piše:

¹³ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 117–118.

¹⁴ Slika, ulje na platnu – Ludwig Rubelli von Sturmfest, *Steuermann Carcovich erbeutet die Flagge der Palestro* – prikazuje ovaj trenutak i čuva se u bečkom vojno-pomorskom muzeju, a kopiju je Muzeju hvarske baštine poklonio Mirko Kovačić pok. Tonka – Marinko PETRIĆ, „Slika s prizorom iz Viškog boja 1866.“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 163, Hvar, 1999., str. 144. Niko DUBOKOVIĆ, „Za boravka potpisanog u tuđini“, *Periodični izvještaj...*, 60, Hvar, 1973., str. 10–11, opisuje sliku s istim motivom na zidu restorana „Hotel du Chateau“ u švicarskom gradu Rolle. – Od pjesama navedimo stihove Andrije Josipa Kuljiša: *Hvaranim je na nju uskoćio, / Talijanski barjak je odnio. / Živi junak Karković Nikola / Desno krilo sivoga sokola; / Sto godina živio nam Niko! / Svak te brvali, lipa naša diko!* – KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 211.

Kasnije poslije boja, pride naredba, da ja s istom zastavom imam poći do Cesara. Hodeći putem sa nadvojvodom Albrechtom i sa svim Statom majorem, imao sam čast, da obidujem između trinaest principa i marešjala. Sutradan bio sam prikazan Cesaru. Lipo me dočeka, govoreći mi, da mu je drago, što me vidi.¹⁵

Nakon službe u mornarici, Karković je od 1869. radio kao lučki pilot u lučkoj upravi Splita, a od 1880. isti je posao obavljao u Trstu. Bavio se i popravcima maketa brodova – tako mu se 5. svibnja 1869. isplaćuje 6 fiorina i 73 solada za popravak makete iz crkve Gospe od Pojišana u Splitu.¹⁶ Karković je umro u Trstu 7. rujna 1918.

Bruške uspomene na Viški boj

I dok se Hvarani diče uspomenom na Karkovića, Brušani i danas prepričavaju legendu kako je njihov sumještani Ivan Hure bio taj koji je skinuo zastavu s *Palestra*. Tek kad su njemu odsjekli glavu, Karković je prihvatio zastavu i donio je pred Tegetthoffa. Ivan Hure, rođen u Brusju 4. veljače 1844., sin Cvitanka (Floria) i Magdalene rođene Filipović iz Hvara, doista je nastradao u Viškom boju, a Kuničić o njemu piše: *Ovomu je bila odrubljena glava. Kada mu je sutradan otac došao u Vis uhvati tužni roditelj mrtvu glavu djeteta svojega, očinskim je suzama opere i cjelovima izljubi.*¹⁷ Bruška priča, dakle, ima temelja u stvarnosti, no malo je vjerojatno da je Hure, koji je služio kao mornar III. razreda na brodu *Novara*, mogao uhvatiti zastavu na brodu *Erzherzog Ferdinand Max*. Hure je pokopan na Prirovu, uz još jednog otočanina, Petra Bonkovića iz Gdinja, koji je služio na *Kaiseru*.¹⁸

Među odlikovanima srebrnim križem II. stupnja za zasluge navodi se i Brušanin Vicko Miličić - Čripotov. Rođen je 6. veljače 1836. u Brusju, u obitelji Stjepana i Kate rođene Pandol, a kad je napunio 18 godina stupio je u ratnu mornaricu. Odlikovan je za hrabrost nakon bitke kod Helgolanda, a svoja sjećanja s puta do Helgolanda zabilježio je u dvije knjižice *Memoria*.¹⁹ Nakon vojne karijere

¹⁵ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 118.

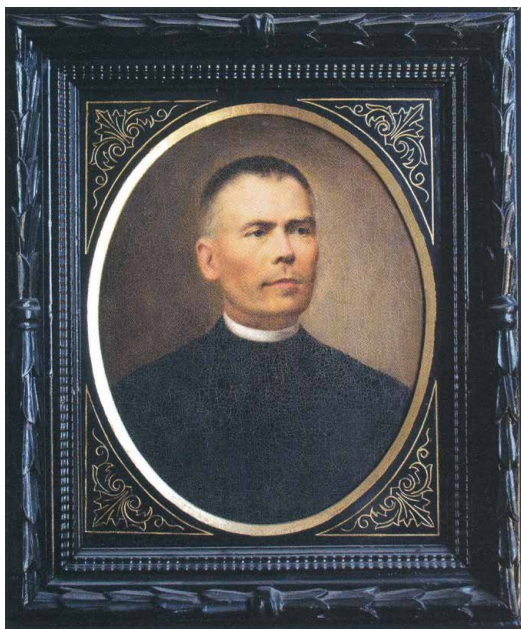
¹⁶ Dokument se čuva u Nadbiskupskom arhivu u Splitu – hvala kolegi Ljubomiru Radiću iz Hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu na ustupljenim podatcima. – V. i *Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojišana u Splitu*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 100. obljetnice dolaska kapucina na Pojišan (ur. Arsen Duplančić), Split, 2010., str. 171.

¹⁷ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 79.

¹⁸ Obojica su zabilježena germaniziranim imenima na nadgrobnom spomeniku – Hure kao Johann Kure (KUNIČIĆ */Viški boj*, str. 79) navodi ga kao Luka Ivan Hure, no to se ne slaže s podatcima iz bruških matica), a Bonković kao Peter Benkovich.

¹⁹ Navodno je sačuvana samo jedna, Mate MILIČIĆ-ČRIPOTOV i suradnici, *Libar o Brusju*, Zagreb, 2007., str. 91.

Brusje je zadužio kao dugogodišnji predsjednik školskog vijeća i crkvinarstva te kao osnivač pučke knjižnice i čitaonice *Bruška zora*. Umro je 10. srpnja 1922.²⁰

Don Juraj Plančić

Ipak, glavna poveznica Brusja s Viškim bojem jest župnik don Juraj Plančić, o čijim smo zaslugama za odvijanja boja već pisali. Rođen je u Starom Gradu 12. ožujka 1832., a bruški je župnik bio od 1856. do 1893. godine. Istaknuo se svojim kulturnim djelovanjem, a kao narodnjak nastojao je djelovati na buđenje nacionalne svijesti. Neko je vrijeme bio i učitelj. Pisao je za zadarski *Il Nazionale (Narodni list)*. Njegovim nastojanjem sagrađen je zajednički seoski bunar (po njemu nazvan *Jurjevica*), popravljen je strop župne crkve, nadograđena i povišena župna kuća za školu i učiteljev stan te je uređena cesta od Hvara do Brusja. Za ulogu u Viškom boju odlikovan je Zlatnim križem

za zasluge. Prilikom posjeta cara Franje Josipa Hvaru 1875. zbog Plančićevih je zasluga bruška župna crkva sv. Jurja na poklon dobila srebrni ciborij i pokaznicu. Plančić je bio pozvan na objed na carski brod *Miramar*. Umro je u rodnom Starom Gradu 19. ožujka 1900.²¹

Na lokalitetu Gospino, nedaleko od Brusja, odakle je Juraj Plančić promatrao boj i gdje se molilo za uspjeh austrijske mornarice, u spomen na te događaje bio je postavljen metalni križ.²² Danas je tamo kameni križ, rad Ante Buzolića - Mišića iz Hvara, postavljen o 125. obljetnici Viškog boja 1991. godine.²³ Godine 2002. postav-

²⁰ MILIČIĆ-ČRIPOTOV, *Libar o Brusju*, str. 90–91, 107–110. – KUNIČIĆ (*Viški boj*, str. 105–106), njega ne navodi u popisu onih koji su primili srebrni križ, no moguće je da ga je pogrešno naveo kao V. Miletića. U Kuničićevu popisu odlikovanih istom medaljom nalazimo još neke koji su najvjerojatnije s otoka Hvara: J. Petrić, J. Vučetić, V. Bibić, D. Scarpa, A. Maričić, B. Plenković, G. Kovačević i J. Gabelić, o kojima nemamo pobližih podataka.

²¹ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 107, 284–285; Joško KOVAČIĆ, „Župa Brusje na Hvaru“, *Služba Božja*, XXXV., 2, Makarska, 1995., str. 127–150; MILIČIĆ-ČRIPOTOV, *Libar o Brusju*, str. 97.

²² Petar Marušić je zabilježio: *Križ, mali željezni u predjelu zvanom „Gospino“ postavljen prilikom rata (gvera) pod Visom godine 1866.* (bilježnica u vlasništvu obitelji pok. Petra u Brusju).

²³ S OVOG MJESTA / NAROD BRUSJA / I ŽUPNIK / DON JURAJ PLANČIĆ / POSMATRAO I BLAGOSLOVIO / ISHOD BOJA POD VISOM / 1866; MILIČIĆ-ČRIPOTOV, *Libar o Brusju*, str. 103; Nikola MILIČIĆ, *Brusje – da se ne zaboravi*, Zagreb – Split, 2014., str. 135–138.

ljen je na gomili dvadesetak metara istočnije od križa reljef Gospe s Djetetom i maslinovom grančicom, rad kipara dr. Stjepana Miličića – Čripotova, u spomen na boj i lokalitet Gospino.²⁴ Sam lokalitet je i prije boja bio vezan za Vis – odatle naime seže pogled prema zavjetnom svetištu Gospe od Velog Sela i odatle su se toj Gospi zavjetovali vojnici, mornari i svi koji bi odlazili iz svog doma u neizvjesnost.

Metalni križ bio je postavljen i na gomili na lokalitetu Bortulovo – Korita, do kojeg se dolazi makadamskim putem, a udaljen je oko 1,6 km jugoistočno od Brusja. Stariji se mještani sjećaju da se i kod toga križa molilo u spomen na Viški boj. S lokaliteta je dobar pogled na Vis i navodno je grupa Brušana, na zamolbu župnika Plančića, odatle promatrala boj. Gomila je danas urušena, a križ je, navodno, spremljen i čeka se njegov povratak na lokalitet. Na ostacima gomile složen je mali križ od nepravilnog kamena.²⁵

Križ na lokalitetu Gospino i pogled na Vis

²⁴ MILIČIĆ-ČRIPOTOV, *Libar o Brusju*, str. 138.

²⁵ Priopćili Jelena, Juraj i Miho Marušić. Jelenin pokojni muž Petar, marljivi sakupljač bruške baštine, zapisao je u svojoj bilježnici: *Mali željezni križ u staro vrijeme postavljen u predjelu zvanom „Bortulovo“ – Korita. Nezna se koje je godine postavljen.*

Lokalitet Bortulovo - Korita kod Brusja

Otok Sv. Klement – svjedok boja

Pakleni otoci pred gradom Hvarom, osim što svojim nizom čine hvarsku luku pristupačnom i sigurnom, svojom ljepotom dopunjavaju jedinstveni dojam uplovljavanja u nju.

Najveći otok u nizu, Sv. Klement, nazivan je i *Scopulo magno* – Veli otok. Na njemu je, u naselju Vlaka, crkva sv. Klementa po kojoj je i dobio ime. Crkva je postojala još i prije pisanja Hvarskog statuta 1331., kasnije su je držali oci jeronimiti, a 1530. g. prepustili su je, s poljem, hvarskim dominikancima iz crkve sv. Marka. Uz crkvu se 1539. spominje dominikanski hospicij.²⁶ Nakon što je francuska uprava u Dalmaciji ukinula dominikanski samostan, crkva je pripala hvarskoj župi.²⁷ Crkva sv. Klementa nalazi se u sredini naselja. Prilazi joj se s južne strane mirnom alejom čempresa. Crkva je jednobrodna građevina s četvrtastom apsidom, pokrivena krovom na dvije vode. Skromnih je dimenzija – dužina: 13,33 m, širina pročelja: 5,64 m, apside: 4,18 m. Stilski nosi odlike renesansno-baroknog graditeljstva 16.-17.

²⁶ Mirjana KOLUMBIĆ-ŠĆEPANOVIĆ, „Crkva sv. Klementa na istoimenom otoku“, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, VIII, Hvar, 1987., str. 61.

²⁷ Godine 1834. crkva je uknjižena na baštinike Ivana Desecca, a 1836. ordinarijat se žali da su Lučićevi uzurpirali crkvu, pa je mjesno poglavarstvo poslalo ključeve ordinarijatu naglašavajući da su uzurpatori primjereno kažnjeni – Joško KOVAČIĆ, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar, 1987., str. 248.

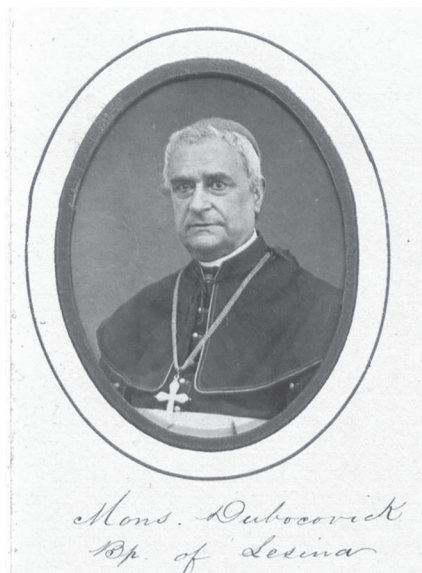
st. zbog čega se smatra da je prvobitna crkva srušena i na njezinu mjestu izgrađena nova, nešto većih dimenzija.²⁸

Otok se nalazi nekoliko milja udaljen od Visa, a Viški se boj odvijao gotovo pred njegovim obalama. Posvetom crkve poginulima u Viškom boju i onima s broda *Radetzky* koji je stradao nadomak otoka Sv. Klement, 1869. g., taj objekt skromne umjetničke vrijednosti dobiva značaj povijesnog spomenika nacionalnog značenja.

U Viškom kanalu, između Hvarskih škoja i Visa, pronađeni su nedavno ostatci triju brodova koji su sudjelovali u Viškoj bitki – *Re d'Italia*, *Palestro* i *Radetzky*, a podmorska istraživanja na njima još traju.²⁹ Austrijska oklopna fregata *Grof Radetzky*, načinjena 1854. u Engleskoj, sudjelovala je bitkama kod Helgolanda i Visa, a potonula je tri godine nakon Viškog boja, nekoliko milja od Sv. Klementa. Dana 20. veljače 1869., u 10.45, brod je eksplodirao. Navodno je jedan ložac neoprezno izazvao eksploziju baruta. Poginulo je 325 od 348 članova posade, uglavnom Dalmatinaca, od kojih trojica Hvarana – Juraj Carić, sin Luke iz Hvara, Mate Dulčić iz Brusja i Šime Radonić iz Dola.³⁰

Hvarski biskup Juraj Duboković i crkva sv. Klementa

150. obljetnica Viškog boja ujedno je i 150. obljetnica imenovanja Jurja Dubokovića hvarskim biskupom. Rođen 17. ožujka 1800. g. u uglednoj pitovskoj obitelji, već do 1828. postigao je znanstveni stupanj doktora teologije na padovanskom sveučilištu, a u 29. godini života biskup Ivan Skakoc dodjeljuje mu tada najveću župu u biskupiji – Vis. Za njegova župnikovanja gradi se nova župna kuća i obnavlja niz crkvi te gradi oltar sv. Vicenca u župnoj crkvi. Od 1842. g. hvarski je kanonik, a od 1844. i hvarski nadpop. Godine 1863. ponudeno mu je mjesto pomoćnog biskupa devedesetogodišnjem

Hvarski biskup Juraj Duboković

²⁸ KOLUMBIĆ-ŠĆEPANOVIĆ, „Crkva sv. Klementa“, str. 62–63.

²⁹ Alex KVARANTAN, „Palestro – 150 godina na dnu“, *www.podvodni.hr* dostupno online URL: <http://www.podvodni.hr/more/prilozi/1720-palestro-150-godina-na-dnu> (zadnje posjećeno 12. siječnja 2017.)

³⁰ Zorka BIBIĆ, „Posljednji Radetzkyjev marš“, *Kruvenica*, VI., 22, Hvar, 2012., str. 62–64; Joško KOVAČIĆ, „Još zanimljivosti o fregati ‘Radetzky’“, *Kruvenica*, VIII., 29, Hvar, 2014., str. 58–59.

biskupu Filipu Dominiku Bordiniju, no to je iz poštovanja prema Bordiniju odbio. Biskupom ga je imenovao car Franjo Josip I. 12. ožujka 1866., a potvrdio papa Pio IX. 26. lipnja iste godine. Zaređen je u Zadru 12. kolovoza, a ustoličen u hvarskoj katedrali 9. rujna 1866. Imenovanje Dubokovića biskupom bilo je znakovito – zadnji biskup rodom s područja Hvarske biskupije bio je Hvaranin Nikola Jurjević – Zorzi još u 17. stoljeću. S Dubokovićem počinje razdoblje u kojem su biskupi uglavnom imenovani s područja biskupije. Aktualno političko stanje, odnosno sukob Austrije i Italije, svakako je pridonijelo imenovanju biskupa iz narodnjačke obitelji. Hvar je osobito zadužio svojom ulogom u osnivanju Higijeničkog društva 1868., kojim su položeni temelji razvoja hvarskog turizma. Među dioničarima tog društva bio je i viceadmiral Tegetthoff.³¹

No godina imenovanja nije jedina poveznica biskupa Dubokovića i Viškog boja. Njegovim je nastojanjem obnovljena i opremljena crkva sv. Klementa. O njezinoj vezi s Viškim bojem, koji se odvijao nedaleko od istoimenog otoka, svjedoči nekoliko natpisa u crkvi. Obnova crkve započela je već 1868., kako je napisano olovkom s donje strane oltarne stube: *Izradio Vicko Kovačević u godini obnove crkve 9. studenog 1868.*³² U nastavku natpisa stoji sljedeće: *Pala i zvono bili su preneseni bracerom zvanom „Mir i ljubav“ vlasnika Nikole Maričića, 20. srpnja 1873., darovani od presvijetlog i prepoštovanog biskupa Dubokovića u prilici posvete ove crkve na dan 20. srpnja 1873. o sedmoj obljetnici slavne pomorske bitke koja se odvijala nedaleko odavde godine 1866. s pobjedom austrijske mornarice pod zapovjedništvom besmrtnoga kontraadmirala Tegetthoffa, zalaganjem hrabre i disciplinirane dalmatinske mladeži.*³³ Obnovi je pomogla i carska kuća, kako bilježi ploča unutar crkve nad glavnim vratima: *Ova crkvice, posvećena sv. Klementu papi i mučeniku, dugo od starosti ruševna, bi obnovljena godine Gospodnje 1870., novcem koji su dali stanovnici mjesta te carevi Frane Josip i Ferdinand Prvi. (Ploču) postavi svećenik Domancić, generalni vikar.*³⁴ Datum vezan za obnovu crkve 27/3. 1870. stoji u cementu na apsidi do sjevernog prozora. Na predeli ispod pale na glavnom oltaru je zapis koji potvrđuje razlog obnove crkve: *Mole se velečasni svećenici i ostali vjernici, da preporuč (Bogu) duše poginulih u pomorskom boju 20.*

³¹ Joško KOVAČIĆ, „Viški župnik Duboković i oltar sv. Vicenca“, *Hrvatska zora*, VI., 14, Vis, 1996., str. 7–9; Marinko PETRIĆ, *Hvarski turistički spomenar – Sentimentalno putovanje kroz turističku prošlost Hvara*, Hvar, 2001., str. 25.

³² *Vincenzo Covacevich nella anno del Restauro fece li 9 Novembre 1868.* – KOVAČIĆ, *Iz hvarske*, str. 248.

³³ *Trasportata la pala e la Campana colla Brazzera Nominata Mir i Gliubav proprieta di Nicolo Maricich Nell' Anno 1873. 20 Luglio Donata dall' Illustriss.o Rev.o Vescovo Dubocovich Nell' Occasione della solenne Benedizione da lui fatta di questa Chiesa nel giorno 20 Luglio 1873 VII anniversario della Gloriosa Battaglia Navale avvenuta in questa Vicinanza l' anno 1866 con Vitoria riportata dalle Navi Austriache Dirette dall' Immortale Contra Armiraglio Tegetthoff sostenuta dalla Brava e disciplinata gioventu Dalmata.* – Isto.

³⁴ *HOC SACELUM / D. CLEMENTI PP. MART. DICAT. / SED DVDVM VETUSTATE COLLAPSUM / AEREA LOCJ INCOLIS / ET FRAC. IOS. ATQ FERD. I. IMPER. / COLLATO / RESTAUR. FUT. A. D. MDCCCLXX. / Sac. Domancich Vic. Gen. Posuit* – Joško KOVAČIĆ, *Zapisi o crkvama u Hvaru*, Hvar, 1982., str. 206.

srpnja 1866., te u požaru austrijske fregate „Radetzky“ 20. veljače 1869. U tu je svrhu bila dodijeljena vladarska pomoć od 500 fiorina za obnovu crkve.³⁵ Palu je, dakle, poklonio crkvi biskup Duboković. Na njoj je prikazana Bogorodica s Djetetom – Gospa od Ružarija, sa svetcima Klementom papom i Dominikom,³⁶ barokni rad iz 17. ili 18. stoljeća. Zvono za tu crkvu poklonio je Nikola Vučetić, kako stoji u natpisu oko vrha zvona: *Svetom Klementu papi i mučeniku Nikola Vučetić-Japonež.*³⁷ U dnu je zvona drugi natpis: *Presvijetli i prepoštovani g. Juraj Duboković, hvarski biskup, blagoslovi (ovo zvono) 29. lipnja (tj. 1869.?) uz asistenciju ceremonijara Jurja Domančića, koji postavi ovaj natpis.*³⁸ Na zvonu su prikazani likovi sv. Klementa, Gospe s Djetićem, Raspetoga s godinom lijevanja 1869. te sv. Jurja na konju kako ubija zmaja. Zanimljivo je da je sv. Klement prikazan kao biskup istočnog obreda – vjerojatno ga je lijevač zamijenio za sv. Klimenta, ohridskog biskupa.³⁹

Crkva sv. Klementa na istoimenom otoku

³⁵ SONO PREGATI I MM. RR. SACERDOTI E GLI ALTRI FEDELI A VOLER RACCOMANDARE LE ANIME DEI PERITI NELLA / BATTAGLIA NAVALE DEL 20 LUG. 1866 E NELL' INCENDIO DELLA FREG. AUSTRIACA RADEZKY DEL 20. FEB. 1869. / A TALE SCOPO VENNE ELARGITO IL SOVRANO SUSSUDIO DI FIOR. 500 PEL RISTAURO DELLA CHIESA – Isto, str. 207.

³⁶ Zbog dominikanske ikonografije Joško Kovačić je pretpostavljao da je slika i ranije pripadala crkvi, pa ju je možda ordinarijat otkupio na dražbi nakon ukinuća dominikanskog samostana, a Duboković ju je nakon obnove vratio u crkvu. Mirjana Kolumbić pak pretpostavlja da ju je biskup kupio za svog boravka u Rimu na I. vatikanskom saboru 1869. godine. Ako je slika stvarno rimskog podrijetla, Kolumbić smatra da bi se mogla pripisati baroknom majstoru Pompeu Battoniju. – KOLUMBIĆ-ŠČEPANOVIĆ, „Crkva sv. Klementa“, str. 67.

³⁷ DIVO CLEMENTI PPAE ET MARTYRI D. D. NICOLAUS VUCETICH ALLAS JAPONENSIS – Joško KOVAČIĆ, „Zvona u Hvaru“, *Život crkve*, IV, 1 (32), Hvar, 1992.

³⁸ ILLUS. ACREVERMUS. D.D. GEORGIUS DUBOCOVICH. EPUS. PHAR. XXIX. JUNII BENEDIXIT. ASSISTENTE SIBI. GEOR. DOMANCICH. CAERIM: MAGIS. QUI SCULPSIT – isto.

³⁹ Za vrijeme Prvog svjetskog rata mještani su zvono zakopali i tako ga spasili od austrijske rekvizicije.

Uz biskupa Dubokovića, u obnovi i opremanju crkve veliku je ulogu odigrao kasniji kanonik Juraj Domančić čije se ime, osim na spomenutim natpisima, spominje i na limenim volutastim ukrasima iznad menze oltara.⁴⁰

Poveznica s Viškim bojem korištena je kao razlog za obnovu te crkve i nakon Drugog svjetskog rata. Tako Niko Duboković Nadalini 1961. piše: *izvršiti po mogućnosti koji zabvat na crkvi sv. Klementa na istoimenom otoku, odnosno po starom zvanom Velom otoku, jer je ista, iako potiče iz XIV v., radi natpisa koje sadrži, donekle spomenik bitke pod Visom 1866., kada je suzbijen talijanski pokušaj invazije Dalmacije*.⁴¹ Na 100. obljetnicu boja obnovljen je krov, što je zapisano u cementu na apsidi do južnog prozora: RESTAURIRAN / KROV / 20. VII. 1966.⁴² I danas se misa u crkvi redovno slavi zadnje nedjelje srpnja, u spomen na žrtve Viškog boja i tragedije broda *Radetzky*.

Osim crkve na Sv. Klementu, uspomenu, doduše zaboravljenu, na Viški boj čuva i crkva Gospe od Zdravlja na Račiću u Jelsi. U njoj se čuva maketa broda *Erzherzog Friedrich*, a crkvi ju je, izgleda, poklonio Sibe Biličić (nadimka Tare) iz Vrsnika.⁴³ U Jelsi je Niko Duboković Nadalini posjedovao model drugog broda iz bitke, austrijske fregate *Novara*, s topovima iz kojih se doista moglo pucati.⁴⁴

⁴⁰ *Don Giorgio Domachich di Quara* – KOLUMBIĆ-ŠĆEPANOVIĆ, „Crkva sv. Klementa“, str. 66.

⁴¹ Niko Duboković Nadalini, „Izvjestaj o zaštiti spomenika kulture za 1961. godinu“, *Bilten Historijskog arhiva komune hvarske*, 3-4, Hvar, 1961., str. 49.

⁴² Dvije godine kasnije napravljena je oko crkve betonska podna „ogrlica“ kojom su učvršćeni temelji i zidovi kako stoji do južnog ulaza: JURIĆ DRAGO I ZORKO BOŽIDAR ROSSO / 9. VI. 1968. Crkva je zadnji put obnovljena 2007., donacijama Grada Hvara i Ministarstva kulture RH, a misu je u obnovljenoj crkvi slavio 15. rujna 2008. hvarski biskup Slobodan Štambuk. Postavljen je i natpis: OBNOVLJENA / GODINE 2007. / DONACIJOM / GRADA HVARA // Gradsko poglavarstvo. No radovi su izvršeni neprofesionalno, ni godinu nakon obnove unutrašnjost je bila u lošem stanju i zahtijevala novu obnovu, na koju se još uvijek čeka (vidi: „Župna kronika“, *Kruvenica*, I., 3, Hvar, 2007., str. 35; Isto, III., 10, 2009., str. 56).

⁴³ Tekstovi Luke DANČEVIĆA („Sjećanja starih Jelšana na jelšanske jedrenjake i pomorce u razdoblju od između 1890. i 1912.“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 70, Hvar, 1975., str. 14) i Marinka PETRIĆA („More bez vjetra pitomo je zrcalo' – izložba Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara“, *Periodični izvještaj...*, 162, 1992., str. 24–44) spominju ovu maketu broda pod imenom *Isola verde*, dar Josipa Bunčuge. Da bi se zapravo moglo raditi o brodu *Erzherzog Friedrich*, priopćio nam je kolega Ljubomir Radić, na čemu mu zahvaljujemo. Možda su Jelšani za talijanske okupacije promijenili ime brodu, u strahu da ga ne zadesi sudbina drugih uspomena na Viški boj. – Brodom *Erzherzog Friedrich* u Viškom je boju zapovijedao bokeljski Hrvat, kasniji kontraadmiral, Marko Florio iz Prčanja u Boki kotorskoj. Austrijski car ga je odlikovao Leopoldovim redom za hrabrost, a god. 1880. i nasljednim austrijskim viteštvom. U Pomorskom muzeju u Kotoru nalazi se spomen-soba posvećena Marku Floriju i njegovoj obitelji.

⁴⁴ PETRIĆ, „More bez vjetra“, str. 41.

Ivan Krstitelj Machiedo – načelnik Hvara 1866. g.

U naselju Vlaka nalazi se kuća obitelji Machiedo, na čijem su sjevernom zidu, prema *pjesmi*, u žbuci urezani grafiti na kojima su prepoznatljivi prikazi brodova i kuća. Grafiti se prostiru gotovo cijelom površinom zida, ali su teže uočljivi zbog oštećenja.⁴⁵ Zid kuće Machiedo jedan je od rijetkih, a možda i jedini sačuvani zidni grafitni prikaz iz 19. st. u Dalmaciji.⁴⁶ Prema tradiciji, grafiti prikazuju Viški boj. Ne možemo biti sigurni da je tradicija ispravna, ali ima pokazatelja da bi mogla biti. Naime, kuća s grafitima pripadala je hvarskom načelniku iz vremena bitke, odvjetniku Ivanu Krstitelju Machiedu.

Ivan Krstitelj Machiedo, rođen 29. prosinca 1825. g. u Hvaru, doktorirao je pravo 1849. u Padovi. Godine 1861. bio je član prvog saziva Dalmatinskog sabora, a hvarski načelnik bio je od 1858. do 1868. i opet od 1872. do 1878. godine. U politiku je, navodno, ušao kao autonomaš, ali nakon Viškog boja prelazi na narodnjačku stranu.⁴⁷ Zbog te njegove odluke Hvar je bio jedna od prvih općina

Dr. Ivan Krstitelj Machiedo, načelnik Hvara u vrijeme Viškoga boja

⁴⁵ Oleandri posađeni ispred zida otežavaju izradu kvalitetnih fotografija.

⁴⁶ Trebalo bi ga zaštititi, ako to bude moguće i rekonstruirati, te predstaviti javnosti.

⁴⁷ Ovoj izjavi proturječe navodi iz pisama njegova unuka Dragoša Machieda, MHB, MF, fasc. 11ž, 30. 7. 1995. g.: *Razumijem da Hvar proslavlja uspomenu na Tegtthoffova jednostavna mornara Karkovića, koji je prvi stavio nogu i skinuo zastavu sa (inače tonujućeg) broda „Re d'Italia“, pa daje njegovo ime jednoj hvarskoj ulici, ali je nesvatljivo da ne imenuje jednu ulicu imenom jednog svog najistaknutijeg građanina i odličnog načelnika, narodnog zastupnika i pučkog odvjetnika Dr. a Ivana-Krstitelja Machiedo. On je bio i veliki hrvatski rodoljub (to se vidi iz priložene Poeme, kada u usta mlade Višanke / koja se usrdno obraća Bogu da spasi Vis/ stavlja: „Ti znaš da smo Hrvati /tada je „slavi“ bio jedni priznato sinonim za „Hrvati“ / – i da našim /dakle ne tuđinskim/ znojem ovu /dakle našu/ zemlju činimo plodnom“). No on još izrazitije ističe svoje hrvatstvo, kada u zadarskoj Dieti prvi (prije bilo koga drugoga) odrješito zahtijeva da se u Dalmaciji odredi Hrvatski jezik kao službeni (to je, nažalost, iznio na talijanskom jeziku); predsjednik Diete (austrofil i talijanaš) ga prekida sa: „Oduzimam riječ zastupniku Machiedo!“, a on odgovara: „Dobro, a ja nastavljam...“ (sigurno u nekom arhivu ili muzeju, postoji taj zapisnik). (Sve ovo sam čuo od svog oca, kasnijeg, kroz četrnaest godina besplatnog načelnika Hvara, koji je mnoge izdatke Općine pokrivao iz svojih posjedničkih prihoda, Julije Machiedo, - koji je o svemu bio obaviještavan od*

Grafiti na kući Machiedo

u Dalmaciji u kojoj su na vlast došli narodnjaci, već 1867. Godine 1891. od cara dobiva nasljedno plemstvo s naslovom Palilski (de Palilo), upravo po posjedu na Sv. Klementu.⁴⁸ Osim grafita na kući i prelaska na narodnjaštvo, uz Viški boj veže ga i pjesništvo. On je, naime, autor pjesme „La Battaglia di Lissa del 20 Luglio 1866., Cantica del Cav. Dr. Giambattista Machiedo di Lesina“, objavljene u Zadru 1877., dok je na hrvatskom, u prijevodu Starograđanina Stjepka Ilijića, objavljena u knjizi *Viški boj* Petra Kuničića.⁴⁹ Machiedova pjesma, pisana o 10 obljetnici boja, simbolički započinje tužnim brecanjem zvona na crkvi sv. Klementa, a premda slavi spas Visa i cijele Dalmacije te pobjedu Austrije u

pjesmi prevladavaju osjećaji tuge zbog poginulih mornara te prerane smrti admirala Tegetthoffa. Na pjesmi je Machiedu zahvalio Carlo Tegetthoff, brat pokojnog admirala.⁵⁰

svojeg oca). Ne znam odakle je pronašao g. Ivo Kasandrić da je moj djed u početku bio autonomaš, i ako sam prije dokazao činjenicu da je on bio prvi koji je predložio zadarskoj Dijeti da se hrvatski usvoji kao službeni; valjda zato što je, kao padovanski student i odvjetnik onog doba služio se talijanskim jezikom (znao je samo hvarski dijalekt). U drugom pismu ing. Machiedo osnažuje svoje mišljenje sljedećim navodom, MHB, MF, fasc. 11ž, 17. 8. 1995.: Moje navode o tome tko je prijavio napad Talijana na Vis, može Vam potvrditi još žrvući Hvaranin (82g.) Niko Kuzmanić, koji je i danas na sv. Klementu, koji je rekao gdje. Sonji Stanić (rođ. Radonić, a po majci Machiedo), da mu je pok otac Prošper Kuzmanić (inače kolon moga djeda), pripovijedao da je on kao mladić stajao uz Dr. Ivana-Krstitelja Machieda kada je ovaj sa jedne uzvisine na sv. Klementu, promatrao durbinom talijanski napad na Vis (nakon čega je bitno otišao u Hvar /sigurno zato da obavijesti admiralitet). Nadam se da će sve po meni izneseno predstavljati Vam dovoljno dokaza da prihvatite povijesnu istinu.

⁴⁸ O obitelji Machiedo vidi: Joško KOVAČIĆ, „Rod Machiedo s Hvara“, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, XII, Hvar, 2014., str. 230–233.

⁴⁹ *La Battaglia di Lissa del 20 Luglio 1866., Cantica del Cav. Dr. Giambattista Machiedo di Lesina*, Zara, Tipografia di G. Woditzka, 1877.; KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 268–269.

⁵⁰ MHB, MF, fasc. 11ž., 11. 10. 1877., fotokopija pisma. *Illustrissimo Signor Cavaliere! Se prima d'oggi non mi venne fatto di confermare a V. S. il ricevimento del pregiatissimo Suo scritto dell' 11. Settembre e di ringraziarla a nome mio e di mia madre della bella poesia, da Lei pubblicata nella solenne occasione, che fu scoperto il monumento à Pola, ne incolpi la mia assenza da Graz. - Le sublimi parole, che Vostra Signoria dedicò alla memoria del defunto mio fratello ed alla gloriosa giornata de Lissa, commossero mia madre e me profondamente; esse ci porsero un gentil contrapegno, che quella simpatia, che Ella nutriva in*

Pisci i pjesnici o boju

Pjesničke veze između Hvara i Viškog boja dopunjava i ličnost Komizanina Josipa Andrije Kuljiša. Brat don Antonija Kuljiša, o kojem i danas na našim otocima kruži veliki broj anegdota i priča, rodio se u ribarskoj obitelji s nadimkom Araus 27. ožujka 1849., u Komiži. Učiteljsku školu završio je u Arbanasima, a kao učitelj djelovao je u Kninskom Polju i Oklaju kod Drniša.⁵¹ Od 1889. do 1902. bio je učitelj u Brusju na Hvaru gdje su ga zvali „meštar Kuljiš“, a potom u Podšpilju na Visu do umirovljenja 1907. Umro je u Splitu 14. listopada 1916. godine.⁵² Bavio se pjesništvom, često je pisao pod nadimkom Humski, prema imenu viškog brda Hum, a samostalno su mu tiskane pjesme „Ilka Seljakovićeve“ i „Englesko-francuski boj pod Visom 1811“. Očevdac Viškog boja Josip Andrija Kuljiš napisao je, vjerojatno u Brusju, i „Pjesmu o Viškom boju“, objavljenu u knjizi Petra Kuničića *Viški boj*.⁵³

I Petar Kuničić, autor prve knjige koja opisuje bitku za Vis, mora biti spomenut u poveznicama otoka Hvara i Viškog boja. Rodio se u mjestu Dol na Hvaru 28. siječnja 1862. Učio je privatno za svećenički poziv gimnazijske predmete i filozofiju u Dubrovniku, da bi se potom odlučio za učiteljski poziv te je učiteljsku školu završio 1885. u Arbanasima. Kao učitelj je djelovao u Visu od 1885., pa u Blatu na Korčuli od 1895. i konačno u Starom Gradu od 1901. do umirovljenja 1925. godine. Po umirovljenju se seli u Split gdje je i umro 26. kolovoza 1940. godine. U vrijeme tiskanja prvog izdanja knjige *Viški boj*, 1892., djelovao je kao učitelj u Visu. Knjiga je doživjela još dva izdanja za vrijeme austrijske uprave i prodavana je u velikom broju primjeraka. Kuničić je, zbog pisanja o boju, primljen kod cara Franje Josipa koji mu je tom prilikom poklonio srebrnu tintarnicu. Knjiga uglavnom točno prati zbivanja, ali je pisana kičeno s namjerom buđenja nacionalne svijesti. U uvodu donosi kratku povijest Visa, glavni dio knjige opisuje zbivanja iz 1866., a u nastavku bilježi proslave obljetnica boja. Na kraju su i brojne pjesme u čast Viškog boja. Popularnost te knjige jest, vjerojatno, uzrok što bitku za otok Vis danas nazivamo Viškim bojem.⁵⁴

cuore pel defunto, finch' ei viveva, gliela verba inalterata anche dopo il precoce suo trapassare. Voglia la Signoria Vostra accertarsi che noi da quest'elogio diretto a glorificare il nome, ci sentiamo altamente onorati e conceda, che io, rinovando l'espressione dei più sentiti ringraziamenti e della più profondissima, mi preghi di considerarmi. Di Vostra Signoria devotissimo Carlo Tegetthoff Gen. Graz li 11 Ottobre 1877.

⁵¹ U Oklaju je uređivao *Pučki list* koji je zbog nemogućnosti financiranja doživio samo tri broja.

⁵² Prva mu je žena bila Hvarka Vica Dageta, s kojom je imao tri sina. Godine 1906. oženio se po drugi put, Splićankom Marijom Borčac s kojom nije imao djece.

⁵³ Visko DULČIĆ, „Hvarski portreti“, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, III, Hvar, 1969., str. 160–167.

⁵⁴ KOVAČIĆ, *Iz hvarske*, 186–188; *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub*, Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru XXIII kolovoza 2013. (ur. Ivica Moškateo), Dol na Hvaru, 2014.

Obilježavanja obljetnica Viškog boja na Hvaru

Za vrijeme Austro-Ugarske obljetnice Viškog boja odvijale su se na Visu, uz redovno sudjelovanje hvarskih civilnih i crkvenih vlasti.⁵⁵ Nakon Prvog svjetskog rata proslave se više nisu održavale, a novi interes za Viški boj o 100. obljetnici izazvali su Hvaranin Grga Novak i Vjekoslav Maštrović. Grga Novak bio je jedan od urednika knjige *Viška bitka*.⁵⁶ U samom Hvaru je 1966., na inicijativu Nike Dubokovića, postavljena spomen-ploča na rodnoj kući Nikole Karkovića. Svečanom otkrivanju ploče prisustvovala je i Karkovićeve kći Nikolina Zega, nastanjena u Portorožu. Duboković je tom prigodom istaknuo: *Rat u okviru kojeg je došlo do napada na Vis i sukoba na moru vodila je tuđa država, ali je predmet spora bila naša zemlja i naš narod, naš Vis, naše more, naš otok Hvar i ostali otoci i kopno, velik dio našeg etničkog područja. Naš narod je to osjećao, borci pod Visom i za Vis znali su to, znao je to i Nikola Karković, naš današnji slavljenik.*⁵⁷

110. obljetnica Viškog boja poslužila je kao prilika za ispunjenje želje Nikole Karkovića da se njegovi posmrtni ostatci prenesu u rodni Hvar. Lijes s posmrtnim ostacima dopratila je Karkovićeve kći Nikolina Zega s obitelji. Prenesen je na hvarsko groblje i položen u novi obiteljski grob, uz sudjelovanje predstavnika vlasti i brojnih Hvarana te nastup gradske glazbe i pjevačkog zbora. Grob je tada obilježen i malom spomen-pločom, s namjerom da se postavi veća na zidu nasuprot grobu.⁵⁸

No ta se namjera ispunila tek tijekom 125. obljetnice Viškog boja, 1991. godine. Niz aktivnosti za obilježavanje te obljetnice ponovno je organizirao Centar za zaštitu kulturne baštine, a o proslavi je zabilježeno: *Za 125. obljetnicu ovoga povijesnog događaja Centar i Mjesne zajednice Hvar i Brusje organizirali su proslavu na kojoj je najprije na hvarskom groblju kod Karkovićeve groba otkrivena veća i doličnija*

⁵⁵ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 120–164.

⁵⁶ *Viška bitka – povodom 100-godišnjice 1866-1966* (ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović), Zadar, 1967. – Grga NOVAK i ranije je pisao o Viškom boju u knjizi *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, Beograd, 1962.

⁵⁷ „Spomen-ploča Nikoli Karkoviću na stogodišnjicu Viške bitke“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 2, Hvar, 1966., str. 5–6; N(iko) D(UBOKOVIĆ), „Spomen ploča na Karkovićevoj očinskoj kući u Hvaru“, *Pomorstvo*, 9-10, Rijeka, 1966., str. 290; Isti, „Hvar u Viškoj bitci“, *Slobodna Dalmacija*, 27. VII. 1966. – Natpis glasi: U OVOJ DREVNOJ KUĆI RODIO SE / NIKOLA KARKOVIĆ / 1838-1918 / JUNAK IZ VIŠKE BITKE 20. VII 1866. / CENTAR ZA ZAŠTITU KULTURNE / BAŠTINE OTOKA HVARA – 1966. P.

⁵⁸ U OVOM GROBU / BR. 103 POČIVA / NIKO KARKOVIĆ / 1838-1918 / ZAVOD ZA ZAŠTITU / KULTURNE BAŠTINE 1976. P. – N(iko) D(UBOKOVIĆ), „Posmrtni ostatci junaka iz Viške bitke Nika Karkovića preneseni u rodni Hvar“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 77, Hvar, 1976., str. 2–3; isti, „Prijenos ostataka Nika Karkovića u zavičajni Hvar“, *Hvarski zbornik*, 4, Hvar, 1976., str. 396–397.

spomen-ploča,⁵⁹ uz prigodnu riječ ravnateljice Centra prof. Mirjane Kolumbić. Zatim je u Brusju na položaju Križić Na Gospino, odakle su Brušani predvođeni svojim župnikom rodoljubom don Jurjem Plančićem prije 125 godina promatrali Boj i molili za uspjeh naše strane, blagoslovljen obnovljeni spomen-križić na gomili i odslužena koncelebrirana sv. misa zadušnica, koju je u nazočnosti općinskog čelnictva predvodio o. biskup mons. Slobodan Štambuk. Prigodna je slovo održao gospodin Mate Miličić, koji je zajedno s tajnikom MZ Brusje gospodinom Petrom Palarićem organizirao i malu prigodnu izložbu, te zakusku za koju su pridonijeli brojni Brušani. Napokon je navečer u hvarskom kazalištu Joško Kovačić održao predavanje o Viškom boju i njegovu povijesnom značenju.⁶⁰

Od 1996. ponovno se središnja proslava obljetnice Viškog boja organizira na Visu. No za 140. obljetnicu, 2006., Hvarani su organizirali i svoju proslavu.⁶¹ I 150. obljetnica Viškog boja 2016. svečano je obilježena u Hvaru, na otoku Sv. Klement i Brusju, polaganjem vijenaca na Karkovićev grob i rodnu kuću, predstavljanjem knjige o Viškom boju, crkvenim obredom, predavanjem i drugim aktivnostima.⁶²

Zaključak

U Viškom boju, pomorskoj bitci za Dalmaciju kako je danas iščitavamo, kao dijelu austrijsko-talijanskog rata za Veneciju i Lombardiju, Hvar i Brusje odigrali su važnu ulogu i u javljanju o kretanjima talijanske flote te ishodu boja i u zbrišnjavanju ranjenih. Bilo je više Hvarana na austrijskim brodovima, i sudionika boja i poginulih. Neki su Hvarani svojim djelovanjem postali poznati, kao Nikola Karković u samoj bitki, bruški župnik don Juraj Plančić u izvješćivanju o boju, a

⁵⁹ OVDJE U OBITELJSKOJ GROBNICI BR. 103. / POČIVA NIKO KARKOVIĆ (1838.-1918.) / JUNAK IZ BITKE POD VISOM 1866. / PRENESEN U ZAVIČAJ IZ TUĐINE / I SVEČANO SAHRANJEN 16. V 1976. // CENTAR ZA ZAŠTITU / KULTURNE BAŠTINE.

⁶⁰ Joško KOVAČIĆ, „Proslava 125. obljetnice Viškoga boja“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 162, Hvar, 1992., str. 15–16.

⁶¹ Bili su revoltirani što se prilikom proslave na Visu nije spomenulo Nikolu Karkovića. Bačeni su vijenci u kanal između Hvara i Visa, a proslava je upriličena u konobi *Menego* u Karkovićevoj rodnoj kući, uz sudjelovanje gradonačelnika Pjerina Bebića i više kustosice Muzeja hvarske baštine Mirjane Kolumbić. M. LOKAS, „Hvarani iz dišpeta obilježili Viški boj“, *Jutarnji list*, Zagreb, 22. srpnja 2006.

⁶² Na sam dan obljetnice, 20. srpnja, delegacija predvođena gradonačelnikom Rinom Budrovićem i župnikom don Milijem Plenkovićem sudjelovala je na središnjoj proslavi u Visu, a po povratku u Hvar položili su vijence na Karkovićev grob i spomen-ploču na rodnoj kući. Dana 29. srpnja promovirana je knjiga *150. obljetnica Viškog boja – Pogled s Hvara* autora Marije Zaninović-Rumore i Joška Bracanovića, a 31. srpnja slavljena je misa u spomen na žrtve Viškog boja u crkvi sv. Klementa, na istoimenom otoku, uz prigodno predavanje Mirka Kovačića. Obilježavanje se nastavilo i u rujnu – 16. rujna cjelodnevnim aktivnostima obljetnicu je obilježila Srednja škola Hvar, a 24. rujna obljetnica je proslavljena u Brusju u organizaciji tamošnje župe, udruge Kriva maslina i Muzeja hvarske baštine.

kasnije i književnik Petar Kuničić svojom knjigom *Viški boj*. Važna je posljedica Viškog boja i buđenje nacionalne svijesti u Dalmaciji te narodnjačko preuzimanje vlasti, u Hvaru već 1867. godine.

Hvar and the Battle of Vis

SUMMARY

The view from the island of Hvar was actually crucial for the progress and outcome of the Battle of Vis. Italians had cut the undersea telegraph cable connecting Vis with Hvar, but failed to do the same with the one that connected Hvar with the mainland. Especially valuable were the observations and reports of the parish priest in Brusje, Don Juraj Plančić from Stari Grad, who was later awarded the Golden Merit Cross. Documents on the Battle of Vis – orders issued by state authorities and responses from local authorities, files about activities after the battle, newspaper clippings – are kept in the Small Funds of the Hvar Heritage Museum. Hvar's special connection with the Battle of Vis is embodied in the “hero of Vis”, Nikola Karković from Hvar, who removed the flag from the Italian ironclad *Palestro* and handed it over to Admiral Teghetthoff, for which he was decorated and received by Emperor Franz Joseph.

Several mementoes of the Battle of Vis can be found in Brusje – the sacrifice of Ivan Hure, the medal of Vicko Miličić, Emperor's gifts to the parish church, and the memorial cross and relief of the Virgin at the Gospino site, from which parish priest Plančić observed the battle and prayed for the success of the Austrian Navy. Another witness of the battle was the island of Sv. Klement (St Clement) near Hvar, where the eponymous medieval church was restored as a memorial church to honor the casualties of the Battle of Vis and the tragedy of the *Radetzky*. The credit for this belongs to Bishop Juraj Duboković, the first bishop to come from Hvar after 222 years. In the town of Jelsa two models of ships from the Battle of Vis are kept – *Erzberzog Friedrich* in the church of Our Lady of Health in Račić and *Novara* in the Duboković family. The Hvar mayor Dr. Ivan Krstitelj Machiedo wrote the poem “La Battaglia di Lissa del 20 Luglio 1866” in 1877, and the graffiti carved into the wall of his house in the village of Vlaka on Sv. Klement allegedly depict the Battle of Vis. A song about the Battle of Vis was composed by Josip Andrija Kuljiš from Komiza, who was a teacher in Brusje at the time. Petar Kuničić, the author of the first book focused exclusively on the battle – *The Battle of Vis*, 1892 – was also from Hvar, from the village of Dol, and was employed on Vis as a teacher.

In the period after the First World War, the anniversaries of the Battle of Vis were no longer celebrated on Vis. Owing to the efforts of the Center for the Protection of Cultural Heritage of Hvar (now the Museum of Hvar Heritage) and its founder Dr. Niko Duboković Nadalini, the milestone anniversaries of the Battle of Vis have been regularly celebrated in Hvar since 1966. One important result to come out of the Battle of Vis was the awakening of national consciousness in Dalmatia and the People's Party coming into power in many municipalities, including Hvar, as early as 1867.

Keywords: Battle of Vis, Hvar, Don Juraj Plančić, Nikola Karković, Bishop Juraj Duboković, Dr. Ivan Krstitelj Machiedo, Petar Kuničić, Niko Duboković Nadalini

Aleksandar Jakir
 Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Viški boj kao „mjesto sjećanja“

Poznato je da su se obljetnice Viškog boja za vrijeme Austro-Ugarske svečano obilježavale, dok se u državama koje su nastajale u 20. stoljeću na ruševinama Austro-Ugarske, tj. u obje jugoslavenske države, sjećanja na Višku bitku, takoreći, nisu evocirala. Polazeći od izloženih teoretskih promišljanja o konceptima „mjesto sjećanja“ (Pierre Nora) i „kolektivnog pamćenja“, rad se bavi pitanjem može li se takav pristup primijeniti na obilježavanje događaja kakav je bitka između austrijske i talijanske flote 20. srpnja 1866. godine pod Visom. Historijski uvjetovano kolektivno sjećanje nastaje i raste u slojevima, upotrebom simbolične i funkcionalne semantike unutar jedne komunikativne zajednice u kojoj se stvara i dijeli ono što se smatra zajedničkim povijesnim iskustvom i što se čini kolektivno prihvatljivim i poželjnim tumačenjem prošloga. U doba nacionalnih pokreta i nacionalnih država kolektivno se pamćenje često pokušavalo povezati s *narativima o pripadnosti naciji* čiji pripadnici polaze od toga da dijele zajedničku povijest, tako da kultura sjećanja i pamćenja ima važno mjesto u konstrukciji nacionalnih identiteta. I u hrvatskom povijesnom kontekstu može se pretpostaviti da se s pomoću konstrukcije određene kulture sjećanja pokušava oblikovati povijesni *narativ* i *sjećanja nacije*. Na temelju medijskog odjeka obilježavanja 150. obljetnice Viškog boja, 2016. godine, iznosi se razmišljanje da danas, u kontekstu hrvatske povijesne memorije u samostalnoj hrvatskoj državi, kad je Viška bitka postala simbolom „otpora hrvatskog mornara, hrvatskog čovjeka“, sjećanje na Viški boj 1866. godine možemo shvatiti kao svojevrsno *mjesto sjećanja* koje je našlo svoje mjesto u *naraciji nacije* današnje hrvatske države.

Gljučne riječi: mjesto sjećanja, Pierre Nora, Maurice Halbwachs, kolektivno pamćenje, 150. obljetnica Viškog boja, naracija nacije

U članku objavljenom u *Slobodnoj Dalmaciji*, koji je izvještavao o početku međunarodnog znanstvenog skupa povodom 150. obljetnice Viškog boja, kako se navodi, o „najvećem pomorskom sukobu na Jadranu“, čitatelja se informira da je simpozij „okupio tridesetak sudionika koji će pokušavati rasvijetliti mnoga pitanja o tom *povijesnom događaju*“ (kurziv, A. J.), da će se „predstaviti nove spoznaje o odličnoj ratnoj operativi koja je primijenjena u toj bitci, te ujedno odati pijetet svima koji su časno pali na objema stranama (...)“.¹

¹ Usp. Merien ILIĆ, „Pogled unatrag. Počeo međunarodni znanstveni skup o najvećem pomorskom sukobu na Jadranu. Udar kljunom oklopnjače odredio je smjer Viškog boja.“, *Slobodna Dalmacija*, 9. lipnja 2016., str. 21. U svom proslavu knjižice sažetaka *Međunarodni znanstveni skup 150. obljetnica Viškog boja / International Scientific Conference 150th Anniversary of the Battle of Lissa*, Split – Vis, 2016., str. 9–10, Stanko PIPLOVIĆ pod naslovom „Vis slavi“ jezgrovito navodi razloge zašto se radi o „povijesnom događaju“ i zašto je bitka bila „od izuzetne važnosti“. Osim

Zasigurno se među intrigantnim pitanjima historiografske struke, ali i šire, nalazi pitanje zašto se pojedini događaji iz prošlosti u nekoj zajednici pamte kao *povijesni*, a drugi bivaju zaboravljeni. U današnjem humanističkom i historiografskom diskursu postalo je, takoreći, opće mjesto da je naša percepcija prošlosti važna, neki bi čak rekli ključna, za izgradnju kolektivnog identiteta i sjećanja. Stvaranje značenja nekog povijesnog događaja, dakako, kompleksan je proces, a povjesničari, razumije se, nisu jedini koji oblikuju znanje o pojedinim događajima u prošlosti, pa ni općenito o prošlosti. Raširenost pojmova *sjećanje* i *pamćenje* u znanstvenom diskursu, kako primjećuju priređivačice zbornika *Kultura pamćenja i historija*, Maja Brkljačić i Sandra Prlenda, „kako povjesničara, tako i drugih humanističkih i društvenih znanosti (prije svega sociologije i antropologije) relativno je novog datuma. Što i zašto nešto pamtimo a nešto zaboravljamo, jednako kao i propitivanje pojma kolektivnog pamćenja, postalo je, na valu kritike historizma, predmetom znanstvenog istraživanja tek početkom dvadesetog stoljeća“.² U raznim europskim historiografijama, povijesne su se znanosti u posljednjim desetljećima intenzivno bavile fenomenima sjećanja, usmjeravajući historiografska proučavanja prema različitim *mjestima pamćenja* ili *mjestima sjećanja*, kako bi se mogao prevesti francuski izraz *lieux de mémoire*, za koji se smatra da ga je sustavno prvi počeo upotrebljavati francuski povjesničar Pierre Nora osamdesetih godina 20. stoljeća.³ Kao *mjesta sjećanja* ili *pamćenja* tako su se počele istraživati i proslave praznika, komemoracije, razne ceremonije i spomenici te drugi oblici društvenog prisjećanja na događaje iz prošlosti koji se mogu smatrati dijelom *kolektivne memorije* nekog društva. Nora je o mjestima sjećanja govorio da su ponajprije

spominjanja tehničkih i maritimnih inovacija na brodovima „koje su se uvodile u jeku uspona industrije“, posebno ističe „dalekosežne posljedice“ koje je ishod bitke imao „na otklanjanje talijanskih iredentističkih posezanja za istočnom obalom (Jadrana, A. J.) na dulje vrijeme, sve tamo do Prvog svjetskog rata“. Ista misao se npr. može iščitati iz sažetka: Jasen MESIĆ, „Istraživanje oklopnače Re d'Italia“, str. 22–23, gdje se ističe: „Za rijetke *povijesne* (kurziv, A. J.) događaje možemo reći da su sudbonosni i da je njihov ishod odredio tijek povijesti određenog prostora ili naroda. Viška bitka 1866. godine, u kojoj je austrougarska flota pobijedila talijansku, upravo je takav događaj. Ishodom bitke, praktički u jednom danu, određena je sudbina Dalmacije u desetljećima koja su slijedila.“

² Usp. *Kultura pamćenja i historija*, (priređile Maja BRKLJAČIĆ i Sandra PRLENDA), Zagreb, 2006., predgovor, str. 9.

³ Pierre NORA, „Između sjećanja i povijesti“ (prevele s francuskog Milena Ostojić, Ana Irena Hudl), *Diskrepancija*, siječanj 2007. svezak 8|12, str. 135–165, dostupno također na poveznici <https://brcak.srce.hr/file/15308> (posjećeno 11. siječnja 2018.); Pierre NORA, „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“, *Kultura pamćenja i historija*, (priređile Maja Brkljačić i Sandra Prlenda), Zagreb, 2006., str. 21–43; ISTI, *Les Lieux de mémoire*, Gallimard (Bibliothèque illustrée des histoires), Paris, 3 sveska (sv. 1, *La République* 1984., sv. 2 *La Nation* 1986., sv. 3 *Les France*, 1992.; ISTI, *Présent, nation, mémoire*, Gallimard (Bibliothèque des histoires), Paris, 2011.; Pierre NORA, Jacques LE GOFF, *Faire de l'histoire* (Bibliothèque des histoires), Gallimard, Paris, 1974, 3 sveska: sv.1. *Nouveaux problèmes*, sv. 2 *Nouvelles approches*, sv. 3 *Nouveaux objets*.

„ostaci, ultimativni oblik u kojem preživljava komemorativna svijest u povijesti koja sjećanje treba jer ga se odrekla. Deritualizacija svijeta iznjedruje pojam *lieux de mémoire*, upravo ga umijeće i želja društva ponesenih svojom transformacijom i obnavljanjem proizvode, podižu, ustanovljuju, konstruiraju, određuju i uzdržavaju. (...) Mjesta sjećanja rađaju se iz osjećaja da ne postoji spontano sjećanje, da treba stvarati arhive, održavati obljetnice, organizirati proslave, izgovarati pohvalne pogrebne govore, sastavljati dokumente jer takvi postupci više nisu prirodni.“⁴

Čini se da danas, u prvim desetljećima 21. stoljeća, u kontekstu hrvatske povijesne memorije u samostalnoj hrvatskoj državi, nije sporno da i sjećanje na bitku pod Visom 1866. godine možemo shvatiti kao svojevrsno *mjesto sjećanja*⁵ i primjer povijesnog *narativa nacije*.

Dok brojna prošla zbivanja nepovratno guta zaborav, dotle neka druga odmah dobivaju na važnosti. Neka se zbivanja odmah čine „pogodnima“ da u javnom prostoru budu komemorirana i „zapamćena“, a druga pak tek izbijaju na površinu nakon duže ili kraće hibernacije u privatnim ili obiteljskim sjećanjima jer se u nekom prošlom vremenu nisu uklapala u društveno „poželjan“ *narativ*. Teza da je povijesno pamćenje društveni, a ne individualni fenomen danas se čini široko prihvaćenom u historiografskom diskursu. Momir Samardžić, urednik jednog novijeg zbornika u kojem su sakupljeni prilozi koji se bave transformacijama kulture sjećanja, naglašava da koncept prije svega polazi od teze da je kolektivni identitet, odnosno predodžba o društvenoj pripadnosti članova određene zajednice *zasnovana na zajedničkoj svijesti i kolektivnom pamćenju*.⁶ Međutim, očigledno je da je selektivno pamćenje prošlosti političke naravi. Povjesničarima je postalo jasno da je historija, kao znanstvena disciplina koja istražuje, uređuje, ali i propisuje znanje o prošlosti, tek jedno od mjesta proizvodnje značenja vezanih za prošlost, tek jedno od područja kolektivnog pamćenja kao nadređenog pojma.

⁴ Usp. NORA, „Između sjećanja i povijesti“ (ovdje citirano prema prijevodu Milene Ostojić i Ane Irene Hudl, *Diskrepancija*, siječanj 2007. svezak 8|12, str. 135–165), str. 143.

⁵ Usp. Krešimir BERMANEC, Mario KATIĆ, Tomislav OROZ, Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, „Sjećanje na Viški boj: proslave, spomenici, naracije“, *Studia ethnologica Croatica*, vol 19, Zagreb, 2007., str. 77–127. U fokusu rada nalazi se analiza društvenog sjećanja na višku pomorsku bitku koje se pokušava rekonstruirati kroz stavove udruga i pojedinaca prema tom povijesnom zbivanju. Kako autori navode: „Pogledi na Viški boj prate se u diakronijskom presjeku, s naglaskom na suvremene naracije, i to kroz tri prizme: opisivanjem proslava, praćenjem ponašanja oko spomenika „Viški lav“ te analizom povijesnih prikaza bitke. Postavlja se i pitanje koliko ulogu sjećanje na Viški boj igra u samoidentifikaciji lokalnoga stanovništva danas.“

⁶ Usp. Momir SAMARDŽIĆ, „Reč urednika“, u: *Kultura sećanja na vojvođanskom prostoru. Tematski zbornik* (ur. Momir SAMARDŽIĆ), Novi Sad, 2017., str. 5–7, ovdje str. 5. U ovom kontekstu posebno je poticajan prilog Marka Škorića: Marko ŠKORIĆ, „Kolektivni identitet, kolektivno pamćenje i ideologija“, *Kultura sećanja na vojvođanskom prostoru. Tematski zbornik* (ur. Momir SAMARDŽIĆ), Novi Sad, 2017., str. 37–66.

Filozof i sociolog Maurice Halbwachs (1877. – 1945.),⁷ koji je među prvima teoretski pokušao razraditi pojam kolektivnog pamćenja i, kako je Lewis Coser primijetio, „bez sumnje bio prvi sociolog koji je naglasio da su naše koncepcije o prošlosti pod utjecajem mentalnih slika koje koristimo kako bismo riješili sadašnje probleme, tako da je kolektivno pamćenje u suštini rekonstrukcija prošlosti u svjetlu sadašnjosti“,⁸ i dalje je zasigurno među najpoznatijim teoretičarima koncepta *kolektivnog pamćenja*.⁹ U svojim je radovima pak Pierre Nora ukazao na činjenicu da *mjesto sjećanja* za posebnu grupu mora posjedovati potencijal posebnog simboličnog značenja kako bi moglo igrati ulogu u procesu stvaranja kolektivnog pamćenja, a time i ulogu u stvaranju kao i u potvrđivanju identiteta. Možda bismo proces stvaranja kolektivnog sjećanja, koji se može opisati kao složeni sustav znakova, simbola i praksi, mogli usporediti s procesom nastajanja kristala. Kod kristalizacije se osnovne čestice slažu u prostoru stvarajući slojevit kristalnu rešetku, a historijski uvjetovano kolektivno sjećanje također nastaje i raste, tako reći, u slojevima, upotrebom simbolične i funkcionalne semantike unutar jedne komunikativne zajednice u kojoj se stvara i dijeli ono što se smatra zajedničkim povijesnim iskustvom i što se čini kolektivno prihvatljivim i poželjnim tumačenjem prošloga.

U doba nacionalnih pokreta i država kolektivno se pamćenje često pokušavalo povezati s narativima o pripadnosti naciji i zajedničkom podrijetlu, zajedničkim vrijednostima, zajedničkoj povijesti svih pripadnika nacije ili slično,¹⁰ tako da Tihomir Cipek i Olivera Milosavljević argumentirano ističu da kultura sjećanja i pamćenja „ima važno mjesto u konstrukciji nacionalnih identiteta“.¹¹ Kad je

⁷ Maurice HALBWACHS, *Les Travaux de L'Année Sociologique*, Paris, F. Alcan, 1925., objavljeno i kao *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris, Presses Universitaires de France, 1952.; engleski prijevod: *On Collective Memory*, Chicago, The University of Chicago Press, 1992.; ISTI, *The Collective Memory*, New York: Harper & Row, 1950./1980.

⁸ Usp. Lewis A. COSER u svom predgovoru Halbwachsovu djelu „On Collective Memory“: „Introduction: Maurice Halbwachs, 1877-1945“, M. Halbwachs 1925/1992, str. 1–34, ovdje str. 34, citirano i kod ŠKORIĆ, „Kolektivni identitet“, te *The collective memory reader*, (uredili Jeffrey K. OLICK, Vered VINITZKY-SEROUSSI, Daniel LEVY), New York: Oxford University Press, 2011.

⁹ Usp. Marko ŠKORIĆ, „Kolektivni identitet“, str. 42 te Barbara L. CRAIG, „Selected themes in the literature in memory and their pertinence to archives“, *The American Archivist* 65, str. 276–289; Nicolas RUSSEL, »Collective memory before and after Halbwachs«, *The French Review* 79 (4), str. 792–804; *Maurice Halbwachs, sociologue retrouvé* (ur. Marie Jaisson i Christian Baudelot), Paris, Rue d'Ulm, 2007.

¹⁰ Usp. Boris ŠKVORC, *Naracija nacije; problemi (književne) pri/povijesti*, Split, 2017., posebno poglavlja „Povijest, povijesnost, histori(c)izam, pri/povijest, novi historicizam“, str. 57–64, i „O koncepcijama povijesti i povijesnosti: metodologija historicizma, povijest kao društvena znanost i pri/povijest kao (jedina moguća?) forma re/konstrukcije prošlosti“, str. 72–89.

¹¹ Tihomir CIPEK, Olivera MILOSAVLJEVIĆ, „Kultura sjećanja i politika nacionalnih identiteta. Predgovor“, *Kultura sjećanja 1918.: povijesni lomovi i svladavanje prošlosti* (ur. Tihomir Cipek i

krajem osamdesetih godina 20. stoljeća u svim bivšim socijalističkim europskim državama uslijedio konačni slom legitimacijske ideologije vladajućih komunista, a potom i režima, u svim tim društvima došlo je do široke znanstvene, publicističke, političke i uopće medijske diskusije o povijesnom sjećanju i pamćenju. Nedvojbeno je od tada povećano značenje povijesti i kulture sjećanja u tim društvima. Za cijeli prostor jugoistočne Europe, kao što to zapažaju Cipek i Milosavljević te cijeli niz drugih istraživača tog fenomena, pokušavalo se s pomoću konstrukcije određene kulture sjećanja oblikovati novi *narativ* i novo *sjećanja nacije* te se aktualna politika nerijetko nastojala povezati sa značajnim događajima u prošlosti za koje se smatralo da imaju povijesni značaj. U spomenutom tekstu podsjećaju na ironičnu činjenicu da je zadaću kulture sjećanja protumačio već spomenuti francuski povjesničar Pierre Nora tako da je ustvrdio da se radi o pokušaju odgonetanja *onog što mi jesmo u svjetlu onoga što više nismo* (kurziv, A. J.).

Borba za vladavinu nad poviješću fenomen je koji opažamo u svim suvremenim društvima, a što uvijek znači i borbu za pravo na određivanje onog što se treba zapamtiti i onog što se treba zaboraviti. Interpretacijom ili reinterpetacijom prošlosti utječe se na kolektivnu memoriju, a događaji iz prošlosti reinterpetiraju se s obzirom na dominantnu politiku i ideologiju. Povijest se često tumači da bi se legitimirala određena politička pozicija u sadašnjosti, a što je zasigurno bit „kulture sjećanja“, što urednici zbornika *Kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti, 1918.* s pravom naglašavaju. U istom zborniku filozof i sociolog Sulejman Bosto predlaže trostruku definiciju sjećanja, za koju mi se čini da obuhvaća sve u našem kontekstu ključne dimenzije pojma. Sjećanje, ističe Bosto, nužno je u antropološko-povijesnom ili egzistencijskom smislu, a istovremeno je: „a) uvjetom mogućnosti i bitnom formom iskustva uopće, b) oblikom historijske svijesti kao (selektivne) svijest o prošlosti te c) medijem tradiranja u obliku kulturne predaje koja ne samo vrijednosno-pozitivno i direktno nego – već prema okolnostima – i ex negativno utemeljuje naše današnje vrijednosne, simboličke i smislotvorne poretke, nazore ili slike svijeta“.¹²

Kao „instrument sadašnjeg oblikovanja društvenih poredaka i odnosa“ Sulejman Bosto drži da sjećanje na prošlost funkcionira: „a) kao *selektivno* sjećanje, b) kao mitologizirana i politički instrumentalizirana *naracija* koja se pretvara u *poželjnu konstrukciju* prošlosti („kao borba za bolju prošlost“).“¹³ (kurziv u izvorniku, A. J.)

Olivera Milosavljević), Zagreb, 2007., str. 7–10, ovdje str. 8.

¹² Sulejman BOSTO, „Teorije sjećanja“, *Kultura sjećanja 1918.: povijesni lomovi i svladavanje prošlosti* (ur. Tihomir Cipek i Olivera Milosavljević), Zagreb, 2007., str. 27–41, ovdje str. 30.

¹³ BOSTO, „Teorije“, str. 33.

Stoga se čini potrebnim kolektivno pamćenje, da upotrijebimo riječi Marka Škorića, analizirati upravo zato što „u društvu ljudi stječu pamćenja“ (kurziv, A. J.), a oblici tog pamćenja su „pod utjecajem društvene organizacije“. Pritom „okvir pamćenja daje sadašnjost koliko i prošlost i zato je ono varijabilno, a ne konstantno, i zato se treba fokusirati ne na inherentna obilježja subjektivnog uma“, već se čini zadaćom povjesničara identificirati „njegove promjenljive društvene okvire.“¹⁴

Na koji način bismo onda, i možemo li to uopće učiniti, polazeći od ovdje u najkraćim crtama iznesenih promišljanja koncepta kolektivne memorije i mjesta sjećanja, takav pristup primijenili na obilježavanje događaja kakav je bitka između austrijske i talijanske flote 20. srpnja 1866. godine pod Visom? U fokusu ovog rada, znači, nije pokušaj rekonstrukcije bitke ili pak analiza dosadašnje historiografije.¹⁵ No bez obzira na ono što se u historiografiji danas smatra neupitno utvrđenim povijesnim činjenicama vezanim za bitku, počevši od broja ljudi koji su tada izgubili svoje živote,¹⁶ nije na odmet imati na umu ono na što nas Renata Jambrešić Kirin u svom prilogu u zborniku *Kultura sjećanja 1945.: povijesni lomovi i svladavanje prošlosti* podsjeća. Ona naglašava da nas kritika historizma „učí da ne postoje ideološki i vrijednosno neutralni iskazi koji bi se „smatrali objektivnima s obzirom na zbiljske događaje na mjesto kojih stoje“ i koji bi po sebi, „po svojim unutrašnjim karakteristikama mogao biti javna verzija povijesti ili ‘izvorna’ obavijest“. Svi iskazi prema tome već su „interpretacija i društveno ovjerena verzija prošlosti“, uokvirena određenim režimom istine. Nijedan iskaz nije pošteđen strategija mistifikacije i fikcionalizacije jer u sebe uključuje i druge iskaze, te usmjerava način na koji će biti prepoznat.“¹⁷

No, za temu koja nas ovdje interesira, čini se da ipak možemo ustvrditi da je potencijal za učvršćivanje lojalnosti i društvene kohezije prisjećanjem na Viški boj, nakon što je mornarica Habsburške Monarhije odnijela pobjedu nad onom Kraljevine Italije, komemoracijom za poginule, svečanim obilježavanjem obljetnica, slikama i drugim umjetničkim djelima, tekstovima u novinama i drugim tiskovinama itd. odmah prepoznat, u prvom redu prepoznala ga je austrijska država. Pobjeda se uvijek obilježavala i slavila u Austro-Ugarskoj. Sve su se važnije

¹⁴ ŠKORIĆ, „Kolektivni identitet“, str. 21.

¹⁵ Usp. npr. Grga NOVAK, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, drugi dio, Split, 2004.

¹⁶ Mnogi podatci vezani za bitku povjesničarima su odavno, dakako, poznati, kao što je bilanca žrtava sukoba. Ona se sastojala od 38 mrtvih i 4 ranjena časnika, 574 mrtva i 32 ranjena mornara na talijanskoj strani i 3 mrtva i 15 ranjenih časnika te 35 mrtvih i 35 ranjenih mornara na austrijskoj strani. U literaturi je do danas vidljivo da su se ljudske žrtve obično odvojeno brojile ovisno o tome je li riječ o časnicima ili „običnim“ mornarima.

¹⁷ Usp. Renata JAMBREŠIĆ KIRIN, „Rodni aspekti socijalističke politike pamćenja Drugoga svjetskog rata“, *Kultura sjećanja 1945.: povijesni lomovi i svladavanje prošlosti* (ur. Sulejman Bosto i Tihomir Cipek), Zagreb, 2009., str. 59–82, ovdje str. 69, koja citira tekst Mirne VELČIĆ, *Otisak priče*, Zagreb: August Cesarec, 1991., str. 119.

godišnjice pobjede austrijske mornarice svečano obilježavale. Tradicija obilježavanja Viškog boja započeta je već godinu dana nakon bitke, 1867. godine, kad je na viškom groblju Prirovo podignut „Viški lav“, monumentalni spomenik posvećen onima koji „za Cesara i Austriju slavno poginuše“, kako je kasnije opjevano, „sred pjena okrvavljenog viškog mora“, sa skulpturom moćnog lava na vrhu sarkofaga.¹⁸ Pomorska bitka pod Visom bila je, inače, dijelom rata koji je historiografija na njemačkom govornom području detaljno istraživala i o kojem je opširno pisala. Nazivala ga je imenima kao što su: Njemački rat, Prusko-austrijski rat, Njemačko-njemački rat, Rat za njemačko ujedinjenje ili pak Njemački bratoubilački rat (Deutscher Krieg, preußisch-österreichischer Krieg, Deutsch-Deutscher Krieg, Einigungskrieg, Deutscher Bruderkrieg). U toj historiografiji, najblaže rečeno, prikaz Viškog boja jedva zauzima marginalno mjesto. Novije studije taj rat iz 1866. godine nazivaju (i interpretiraju) kao *Bismarckov rat protiv Habsburgovaca*, a koji se inače kao takav u Austriji, koja ga je izgubila, nije obilježavao.¹⁹ S druge strane, naravno, ne čudi zašto u državnim zajednicama koje su nastajale u 20. stoljeću na ruševinama Austro-Ugarske, tj. u obje jugoslavenske države, Viška bitka nije predstavljala *mjesto sjećanja*. Nakon propasti Austro-Ugarske 1918., i zbog novih političkih prilika, potpuno se prestalo s evociranjem uspomena na Viški boj. Tek 1996. godine, povodom 130. obljetnice, moglo bi se reći da se u samostalnoj hrvatskoj državi ponovno probudilo veće javno zanimanje za taj povijesni događaj. Tada je upriličena velika svečanost u Visu uz sudjelovanje austrijskih i hrvatskih udruga za njegovanje vojnih tradicija te postrojbe Hrvatske ratne mornarice. I deset godina nakon toga, 2006., pod pokroviteljstvom Vlade RH na otoku Visu održan je središnji dio proslave 140. obljetnice Viškog boja. Tada je ponovno, slijedeći narativ iz vremena narodnog preporoda, javno naglašeno da su pobjedom zaustavljene osvajačke nakane južnih susjeda i možebitna dominacija Italije Jadranom. Citajući medijske izvještaje s tih manifestacija, uočavamo da je povodom 140. obljetnice 2006. godine, recimo, bilo riječi o „proslavi“ najveće bitke u povijesti pomorskog ratovanja na Jadranu, za koju se tvrdilo da je odredila sudbinu ovog područja. Dobar primjer za takvo viđenje prigodni je novinski članak u kojem autor naglašava „da su na austrijskoj strani sudjelovali brojni hrvatski mornari“,

¹⁸ Spomenik koji je Austro-Ugarska Monarhija 1867. godine podigla u Visu povodom prve obljetnice bio je od bijelog mramora u obliku sarkofaga na čijem se poklopcu nalazio kameni lav. Pročelje su krasili reljefi s prizorima iz bitke te natpis: *ONIMA KOJI U MORSKOM BOJU KOD VISA DNE XX. SRPNJA MDCCCLXVI. ZA CESARA I AUSTRIJU SLAVNO POGINUŠE KAO MILU USPOMENU SUDRUGOVI*. Na pobočnim stranama bila su ispisana imena onih koji su poginuli s austrijske strane.

¹⁹ Usp. Klaus-Jürgen BREMM, *1866. Bismarcks Krieg gegen die Habsburger* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft), Darmstadt 2016.; bitka pod Visom opisana je u knjizi u odlomku „Exkurs: Lissa 1866 – Antike Seekriegsführung an der Schwelle zur Moderne: Panzerschiffe im Rammeinsatz“, str. 233–241.

a „važna posljedica austrijske pobjede pod Visom bilo je odbacivanje naklonosti prema Italiji i buđenje hrvatske nacionalne svijesti u Dalmaciji“. U nastavku se izvještava o nastupu zbora svečanih austrijskih povijesnih regimena s paradom ratnih stjegova, o delegaciji austrijskog Crnog križa i o postrojbama Hrvatske ratne mornarice, koji su toga dana na Visu obilježili obljetnicu Viškog boja, a posebno se naglašava da su „feštu (...) uveličali ratni brodovi HRM-a, raketna topovnjača 12 i brod spasilac *Faust Vrančić* u nazočnosti ministra obrane Republike Hrvatske, Berislava Rončevića“. Govor tadašnjeg ministra u potpunosti potvrđuje spomenuti narativ. Ministar je istaknuo da je Viška bitka bila „prvi sukob oklopljenih brodova koji je znatno utjecao na razvoj pomorske taktike, a njegova se iskustva i danas izučavaju na vojnim akademijama. Hrvatski su mornari pokazali hrabrost, odlučnost i ljubav prema domovini. *Viški je boj dio hrvatske povijesti i baštine*. (kurziv, A. J.) On je pouka budućim možebitnim osvajačima tuđih teritorija“. Nadalje se u članku objavljenom u *Slobodnoj Dalmaciji* u srpnju 2006. godine, koji izvještava o proslavi obljetnice, navodi da su, „uz himne Hrvatske, Austrije i Austro-Ugarske Monarhije, u izvođenju Hrvatske gradske glazbe Vis, novu kamenu skulpturu spomenika ‘Viški lav’ otkrili (...) viški gradonačelnik Ante Acalinović i predsjednik austrijskog Crnog križa dr. Heinrich Schöll. Zatim su položeni vijenci Vlade RH, austrijskog Crnog križa, austrijske vojne kancelarije iz Beča te gradova Visa i Komiže, što je popraćeno s tri plotuna trofejnog oružja Austrijske regimente.“²⁰

Iz etnološke i historiografske su perspektive „(k)ulturne prakse vezane uz proslavu Viškog boja 2006. godine“ promatrali autori rada *Sjećanje na Viški boj: proslave, spomenici, naracije*, Krešimir Bermanec, Mario Katić, Tomislav Oroz i Nevena Škrbić Alempijević. Odmah na početku svog rada podsjećaju da je bitka kod Visa bila „zapisana (...) ‘zlatnim slovima’ u historiografiji Austro-Ugarske Monarhije, u čijem je sastavu, sve do njezina raspada 1918., bila i Hrvatska“, iako je, kako ističu, ta pomorska bitka bila „zapravo samo jedna od epizoda u ratu koji je započeo i završio iste godine, između Pruske i Italije na jednoj i Austro-Ugarske na drugoj strani“. U radu se postavlja pitanje: „kako je moguće sabirati fragmente sjećanja na povijesnu epizodu koja je zaključena prije čitavih stotinu i četrdeset godina“?²¹ U svom pristupu istraživači se oslanjaju na tumačenje odnosa društvenog sjećanja i sudioništva u povijesnom događanju te na podjelu na autobiografsko i povijesno sjećanje kako ju predlaže Maurice Halbwachs.²² Autobiografsko je sjećanje pritom definirano kao *sjećanje na događanja koja smo osobno doživjeli u prošlosti*, a povijesno pamćenje kao *percepcija prošlosti kakva se prenosi pisanim izvorima, usmenom predajom*,

²⁰ Usp. Marko PEČAREVIĆ, „Svoje ne damo. Pod pokroviteljstvom vlade RH obilježena 140. obljetnica velike pomorske bitke. Viški boj spasio Jadran“, *Slobodna Dalmacija*, 20. 7. 2006., dostupno *online* preko URL: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20060720/zadnjastrana01.asp> (posjećeno 18. siječnja 2018.).

²¹ Usp. Bermanec, Katić, Oroz, Škrbić Alempijević, *Sjećanje*, str. 78, fusnota 2 i str. 82.

²² ISTO, str. 82, pozivajući se na HALBWACHS, *On Collective Memory*, str. 23–24.

ali i različitim inscenacijama povijesti, komemoracijama, festivalima i sličnih manifestacija. Autori zaključuju: „Društvenom sjećanju na Viški boj ne pristupamo, dakle, kao odrazu objektivne prošlosti, već prošlosti kakvom je vidimo danas. (...) Pitanje koje se pritom nametnulo bilo je: na koji način opažati kakve interpretacije Viški boj doživljava danas i u čemu se ta percepcija ‘slavne prošlosti’ razlikuje od naracija koje su se o ovom zbivanju konstruirale u prethodnim povijesnim razdobljima. Drugim riječima, kako i gdje pratiti manifestacije društvenoga sjećanja?“²³

Uz detaljan opis proslave 140. obljetnice Viškog boja 2006. godine u radu su prikazane i prijašnje proslave. Opsežna razmatranja o Visu i njegovim spomenicima, prvenstveno tzv. „Viškom lavu“, kao i predočena analiza kulturnih praksi te opisi fenomena upisivanja novog društvenog sjećanja i različitih interpretacija povijesnog zbivanja, upotpunjena su rekonstrukcijom pogleda na Višku bitku u 19. i 20. stoljeću. Nadalje se autori bave pitanjem o mjestu Viškog boja u samoidentifikaciji Višana za vrijeme pisanja članka.²⁴ Rad se služi kombiniranim povijesnim istraživanjem i rezultatima kvalitativnog etnološkog terenskog rada i daje izvrstan pregled mijena koje je sjećanje na tu pomorsku bitku doživljavalo od 19. stoljeća do danas te različitih interpretacija, „ovisno o osobnim uvjerenjima i duhu vremena“.²⁵ Kako je lako dostupan, u ovom će prilogu težište biti samo na nekim novim akcentima koji se mogu uočiti desetljeće nakon objavljivanja rada *Sjećanje na viški boj: proslave, spomenici, naracije*. Naime, kod većeg broja manifestacija

²³ Autorima se također nameće pitanje čije se društveno sjećanje izražava posredstvom proslava i manifestacija ispred spomenika postavljenog kao znak sjećanja na Višku bitku te primjećuju da je „ne tako davno Viška bitka funkcionirala kao jedan od markera lokalnoga identiteta ne samo na javnoj, već i na privatnoj razini“. No, odnos sjećanja i identiteta, napominju, povijesno je uvjetovan i poprima različite forme, ovisno o okolnostima u kojima se odvija. Autori zaključuju da obljetnice bitke i „Viški lav“ više nisu toliko važni u svakodnevnom životu Višana.

²⁴ Usp. Bermanec, Katić, Oroz, Škrbić Alempijević, *Sjećanje*, str. 82 i 83. Društveno sjećanje na Viški boj u radu je analizirano iz tri perspektive, „usmjeravajući se na tri različita mjesta sjećanja. Jedan je istraživač, Krešimir Bermanec, sjećanju pristupio praćenjem proslava Viškoga boja, posebice komemoracija za poginule vezanih uz obljetnicu bitke. (...) Drugi se istraživač, Tomislav Oroz, fokusirao na spomenik „Viški lav“ i „način na koji spomeniku pristupaju različiti njegovi „korisnici“, u prvom redu sudionici proslave. (...) Načinom na koji se predodžbe o Viškom boju stalno nanovo definiraju i neprestano preispituju unutar aktualnoga društvenoga i političkoga konteksta detaljnije se bavi Mario Katić.“ Razni aspekti temeljito se raščlanjuju u dijelovima rada naslovljenim: „Proslava Viškoga boja“ (str. 84–93), „Vis i njegovi spomenici“ (93–96), „Viški lav“ (96–98), „Lav“, kulturna praksa koja ga okružuje i neke kiparske intervencije“ (str. 98–100), „Talijansko ‘kroćenje’ ‘Viškog lava’: upisivanje novoga društvenog sjećanja“ (str. 101–104), „Replika ‘Viškog lava’ ponovno na Visu“ (str. 104–110), „Različite interpretacije povijesnog zbivanja“ (str. 110–111), „Izvjestavanje nakon Viške bitke“ (str. 112), „Pogledi na Višku bitku u 19. stoljeću“ (str. 113–116), „Pogledi na Višku bitku u 20. stoljeću“ (str. 116–118) te „Viški boj u samoidentifikaciji Višana danas“ (str. 118–120).

²⁵ Usp. Bermanec, Katić, Oroz, Škrbić Alempijević, *Sjećanje*, Zaključak, str. 120–121, cijeli članak dostupan je i u digitalnom izdanju na poveznici <https://hrcak.srce.hr/file/34756> (posjećeno 18. siječnja 2018.).

povodom 150. obljetnice Viškog boja 2016. godine, od kojih se čini da je središnja i najznačajnija bila održavanje međunarodnog znanstvenog skupa od 8. do 10. lipnja 2016. godine na Visu, mogu se prepoznati neki novi akcenti. No, razumije se, i dalje su dominantni *neki stalni motivi* koji se, kad je riječ o hrvatskom povijesnom kontekstu, mogu pratiti od vremena narodnog preporoda, a koje Bermanec, Katić, Oroz i Škrbić Alempijević također primjećuju unatoč vremenskom diskontinuitetu i činjenici da se spomen na Viški boj u različitim okolnostima izražavao na različite načine.

Možemo primijetiti da je u hrvatskom kontekstu od kraja 19. stoljeća pa do danas Viška bitka „postala simbol otpora hrvatskog mornara, hrvatskog čovjeka“.²⁶ Vidljivo je to, primjerice, kad se 1886. slavila 20. godišnjica Viškog boja u narodnjačkom Splitu i kad je sa skupa tadašnji načelnik dr. Gajo Bulat uputio brzoglas s čestitkom podadmiralu Maximilianu Sternecku, zapovjedniku ratne mornarice Austro-Ugarske, a u brzoglasu zahvale Sterneck posebno ističe ulogu brojnih hrvatskih mornara i časnika koji su sudjelovali u bitci. Taj se narativ u hrvatskom kontekstu pokazao izuzetno prihvatljivim, utjecajnim i trajnim. Svakako, nemjerljivo važan doprinos dala je knjiga Petra Kuničića o Viškom boju, koja je priređena i objavljena za 25. obljetnicu bitke 1891. godine.²⁷ Također, proglas Općinskog upraviteljstva koji je tom prigodom objavljen jasno o tome govori: „Dne 20. tekućega miseca, dvadeset je i pet godina, od kada je pocrvenilo Viško more krvlju naših junaka; dvadeset je i pet godina, od kada je slava Viškog boja raznila ime našega Visa po čitavom svitu. Višani! Četvrt vika je, što ste svojim očima gledali najstrašniju morsku bitku, kada je zažareno ubojito gvozdje letito povrh stanova vaših; kada ste dicu i starce svoje po špiljama krili; kada ste bili svoje ruke krvavili. **Viški je boj slava domaća.** Slava je Premilostivoga Našega Cesara i Njegove Mornarice koju je vodio veliki i neumrli Tegetthoff; **slava je čitavog naroda našega**“ (podcrtao A. J.).²⁸

Stanko Piplović u svom tekstu prenosi i riječi dalmatinskog zastupnika, preporoditelja, svećenika, književnika i pedagoga Stjepana Buzolića, čije su riječi izgovorene u nacionalnom zanosu pred spomenikom viškim junacima ostale zabilježene: „Iz ovih svetih mučeničkih kostiju, kao živi traci iz žarkog sunca, vrcale su nam, *braćo Hrvati i Hrvatice sestre* kroz sve strane i krajeve mile nam *hrvatske domovine* (kurziv, A. J.), iskre rodoljubnog i domovinskog žara; ter nam svedjer bodrile i podžigale srдца na sve to svjestnije i točnije ispunjavanje zakona, i vršenje svojih otačbiničkih i podaničkih dužnosti!“²⁹

²⁶ ISTO, str. 116. Usp. i zbornik „Viška bitka. Zbornik radova povodom 100. godišnjice 1866.-1966.“, Zadar 1967.

²⁷ Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*. Sa 50 slika krasno ilustrovano dielo, tisak i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli), Zagreb, 1891.

²⁸ Usp. Stanko PIPLOVIĆ, *Spomen na Viški boj*, Split, 2001., ovdje str. 12.

²⁹ ISTO, str. 12.

„Važan segment svih obljetnica“, smatraju autori rada *Sjećanje na Viški boj*, njihov je „vojni karakter. (...) ključni trenutak svih proslava je njihovo odvijanje pred spomenikom ‘Viškog lava’, simbola Viške bitke“.³⁰ No čini se da je u razdoblju između 2006. i 2016. godine ipak došlo do nekih promjena jer bi se teško moglo ustvrditi da je „vojni karakter“ dominirao kod obilježavanja 150. obljetnice. Naprotiv, nikakvih službenih vojnih formacija nije bilo. Od tridesetak aktivnosti, koje se navode u kalendaru proslave 150. obljetnice Viškog boja, jedino bi se „spomen-programu“ od 26. do 29. svibnja s dolaskom „članova veteranske udruge Crni križ Austrije (...) postrojavanje, svečani mimohod, polaganje vijenca u more (...)“ donekle mogao pripisati „vojni karakter“. Međutim, iščitavajući publikacije i medijska izvješća povodom obilježavanja 150. obljetnice Viškog boja 2016. godine, bitka koja se prije 150 godina odigrala u viškom akvatoriju našla je svoje mjesto u povijesnoj naraciji nacije današnje hrvatske države.

Glasilo ogranka Matice hrvatske *Vis Hrvatska zora* u svom travanjskom broju 2016. godine na svojoj naslovnici donosi reprodukciju slike Ludwiga von Sturmesta „Viški boj“, obrubljenu hrvatskim pleterom u zlatnoj boji, a tekst na naslovnici pisan velikim tiskanim slovima, u istoj zlatno-okor boji, glasi: „Čestitamo Dan našega grada, blagdan sv. Jurja 2016. godine u kojoj obilježavamo veliku 150. obljetnicu „Viške bitke“ i 25 godina od obnavljanja ogranka Matice hrvatske u Visu“.³¹ Autor uvodnika, koji nosi naslov „Vis stoljeće i pol nakon Viškog boja“,³² započinje pjesmom o Viškom boju u kojoj „Višanin i pučanin Ante Radišić Pismor opisuje svoje viđenje te bitke.“ U tekstu se pojašnjava: „Pismor je, naime, uživo gledao Viški boj. Po svjedočenju njegovoga nećaka, on je s obližnjeg brda gledao talijansku fregatu kako bombardira Terjun“.³³

Istini za volju, pjesnik Radišić, suvremenik i svjedok zbivanja, u svojoj pjesmi jasno kaže: „Od dima se ništa ne vidjaše“, no za odgovor na pitanje koje se prigodno postavlja u *Hrvatskoj zori* 2016. godine, kako bitku „vrednovati danas, 150 godina

³⁰ Bermanec, Katić, Oroz, Škrbić Alempijević, *Sjećanje*, str. 121. Autori ističu da su spomenici kao posrednici društvenog sjećanja, koji prenose službeni, društveno uvriježeni svjetonazor, možda jedno od najzanimljivijih mjesta materijalizacije društvenog sjećanja.

³¹ Usp. *Hrvatska zora – Glasilo ogranka Matice hrvatske Vis*, Godina XXVI. Broj 71, travanj, 2016., 85 str.

³² Šimun MARASOVIĆ, „Vis stoljeće i pol nakon Viškog boja“, *Hrvatska zora – Glasilo ogranka Matice hrvatske Vis*, Godina XXVI. Broj 71, Vis, 2016., str. 3; u istom broju prilozi Goran MLADINEO, „Izgnubljeni viški podsjetnici na Višku bitku: srebrni vijenac iz općine i slika iz crkve na Prirovu“, str. 12–14, Ivo PETRIČEVIĆ, „Viški boj“, str. 18–24 te prijevod članka na engleskom jeziku Dennis BRYANT, „Battle of Lissa“, str. 25 i popis događanja po mjesecima u 2016. godini: „Proslava 150. obljetnice Viškog boja (2016. god)“, str. 28–29.

³³ Usp. Marasović, „Vis stoljeće i pol nakon Viškog boja“. Tekst započinje citiranjem jedne strofe pjesme Ante Radišića: „Pjemonteži kad ga okriliš / sa trideset i još šest brodova, / svi prepuni silenih topova. / Od dima se ništa ne vidjaše, / od topova ništa ne čujaše. / Bože mili, velikoga žužnja. / Svak bi reko da je dan o suda.“

poslije“, to se i ne čini bitnim. Teza koja se iznosi više je nego jasna i predstavlja, mogli bismo reći, školski primjer kako se može tumačiti povijesni događaj s ciljem konstruiranja povijesne naracije nacije. Autor uvodnika, naime, smatra da se mogu „povući paralele s Domovinskim ratom“ iako se, doduše, „nad Hrvatskom“ 1866. godine vila „jedna druga zastava“. Međutim, po njegovu uvjerenju, to „nije bila zapreka jedinstvu Hrvata i drugih Slavena unutar Austrije da pohrle u obranu Visa od napada tada tek ujedinjene Italije.“ Nakon isticanja da su na samom otoku „vojnici davali nadljudske napore da obrane otok. Njih oko 2000 momaka (...) otočani su bili uz vojnike. Žene Visa dodavale su streljivo iscrpljenim braniteljima. Trećega dana izvojevana je uvjerljiva pobjeda. Iscrpljeni branitelji na otočnim tvrđavama, a na moru ispod Visa Tegetthoff, admiral s malobrojnou i zastarjelou flotou, slavili su trioumf nad osvajačem, natjeravši ga u bijeg. *Svi koji se sjećaju Oluje, vidjeli su isto.* (kurziv, A. J.) Ljubav je slavila pobjedu nad tehnikom i „doktrinou“. David s pračkom oborio je oklopnika, jedinstvo misli iznjedrilo je Oluju. A sada prošetajmo rivou na Luku, na Kut ili u Komižu. Svugdje ćemo sresti potomke onih koji su jednom u dimu baruta htjeli prošetati rivou i reći: „Ovo je naš!“ Bilo to 1866., 1918., 1941. ili 1991. Svaki put ujedinjena hrvatska mišica priredila im je povratnu kartu. (...) *Stoga je potrebno slaviti uz Oluju i jednu davnu „Oluju“ iz 1866. godine, kao jedan u nizu preduvjeta za konačno ostvarenje pune samostalnosti.*“³⁴ (kurziv, A. J.)

Očigledno, slično kao što je pomorska bitka pod Visom i ranije poslužila kao inspiracija književnicima, pjesnicima i slikarima koji su bili pristaše narodnog preporoda, ona je to u novom povijesnom kontekstu samostalne hrvatske države ostala i danas. Tako se poznata definicija onog što je povijest, primjerice Johna Arnolda, prema kojoj je povijest „priča iz prošlosti ispričana iz pozicije sadašnjosti“,³⁵ i na primjeru Viškog boja kao *mjesta sjećanja* čini sasvim primjenjivou.

³⁴ ISTO.

³⁵ Usp. John H. ARNOLD, „History. A Very Short Introduction“, London, 2000., ovdje citirano prema ŠKVORC, str. 94.

The Battle of Vis as a “site of memory”

SUMMARY

The memory and remembrance of the Battle of Vis found different expressions at different times. From the point of view of historiography as well as other disciplines, it is intriguing why certain events from the past are remembered as *historical* in some communities, and in the others they are forgotten. In today's humanistic and historiographical discourse, it has become almost commonplace that our perception of the past is important, some would even say crucial, in creating a collective identity and memory. In various European historiographies, historical sciences have been delving into the phenomena of memory in recent decades, directing historiographical studies towards different *sites of memory* or *sites of remembrance*, both possible translations of the French term *lieux de mémoire*, first used by the French historian Pierre Nora in the 1980s. Holiday celebrations, commemorations, various ceremonies and monuments, and other forms of social remembrance of past events that can be considered part of a society's *collective memory* are now being explored as *sites of memory*. Taking theoretical considerations of the concepts of “site of memory” and “collective memory” as its starting point, the paper raises the question whether such an approach can be applied to commemoration of events such as the battle between the Austrian and Italian fleets that took place on 20 July 1866 near Vis. In his work, Pierre Nora pointed out that a *site of memory* must potentially have a special symbolic meaning for a certain group in order for it to play a part in the process of creating collective memory, and, consequently, in creating and affirming identity. The paper argues that the process of creating collective memory as a complex system of signs, symbols and practices, could be compared to the process of crystal formation. In crystallization, elementary particles come together in space to form a layered crystal lattice, just as historically conditioned collective memory also emerges and grows, so to speak, in layers, by employing symbolic and functional semantics within a communication community which creates and shares what it considers common historical experience, and what it deems to be a collectively acceptable and desirable interpretation of the past experience. In the age of national movements and nation states, there have been frequent efforts to connect collective memory with narratives of national affiliation and common origin, common values, common history of all the people belonging to a nation etc., so that the culture of memory and remembrance has an important place in the construction of national identities. It is known that the anniversaries of the Battle of Vis were celebrated in the Austro-Hungarian Empire, whereas in the states that emerged in the 20th century from the ruins of Austria-Hungary, i.e. both Yugoslav states, the memory of the Battle of Vis was not commemorated, or at least there was no “official” commemoration. It can be assumed that the construction of a certain culture of memory is being used to shape the historical *narrative* and *memories of the nation* in the context of Croatian history as well. Based on the media coverage of the 150th anniversary of the Battle of Vis in 2016, the paper proposes that, in the context of the Croatian historical memory in the independent Croatian state, with the Battle of Vis becoming a symbol of “resistance of Croatian sailors and Croatian people”, the memory of the Battle of Vis 1866 can be seen as a kind of *site of memory* which has found its place in the narrative of the nation in the contemporary Croatian state.

Keywords: site of memory, Pierre Nora, Maurice Halbwachs, collective memory, 150th anniversary of the Battle of Vis, narrative of the nation

Stanko Piplović
Split

Obilježavanje godišnjica Viškog boja

U radu se iznosi kronološki pregled svečanosti održanih povodom godišnjica pomorskog boja koji se dogodio 1866. godine pred Visom između talijanske i austrijske flote od početka do naših vremena. Opisuje se njegov značaj za budućnost Dalmacije i uloga tradicije u očuvanju samosvijesti pučanstva u tom dijelu Hrvatske.

Ključne riječi: Viški boj, Vis, 19. – 21. stoljeće, uspomene, slavlja

Uvod

Od sredine 19. stoljeća vodile su se u Dalmaciji žestoke političke borbe oko njezina statusa u okviru austrijske uprave. S jedne je strane bila Autonomnaška stranka, utemeljena 1860. godine i sklona talijanskoj kulturi, koja se zalagala za samostalnost pokrajine. Na njezinu je čelu bio dr. Antonio Bajamonti, splitski načelnik. S druge je strane bila Narodna stranka koja je težila sjedinjenju svih hrvatskih zemalja. To je bilo vrijeme nakon što se 1861. godine Italija ujedinila; ubrzano se razvijala, pa je pokazivala velike aspiracije za teritorijalnim širenjem. Došlo je do rata s Pruskom radi prevlasti u Njemačkoj. U sklopu toga Italija je pokušala ostvariti prevlast na Jadranskom moru i njegovoj istočnoj obali. Navijestila je rat Austriji s ciljem da uz pomoć Pruske zaposjedne austrijske, a nekad mletačke zemlje.¹

U Dalmaciji je nastala napetost koja je trajala nekoliko mjeseci. Ministarstvo policije u Beču primilo je 14. svibnja 1866. godine šifrirani telegram iz Pariza, kojim se javljalo da će 17. svibnja talijanski kapetan Andreuzzi sa 1000 garibaldinaca krenuti na jednom jedrenjaku put Splita. S druge strane provodile su se mjere predostrožnosti. Namjesnik Dalmacije, general Frane Filipović 1. srpnja proglasio je izvanredno stanje u čitavoj pokrajini te su uvedene stroge odredbe o sigurnosti.²

Do pomorske bitke pod Visom između austrijske i talijanske flote došlo je 20. srpnja 1866. godine. Zbio se najznačajniji pomorski sukob u cijeloj prošlosti

¹ „Kratak kronološki pregled dalmatinske povijesti od 1862 do 15. I. 1870 godine“, *Kalendar Jadrana*, Split, 1934., str. 96–97.

² „Notizie locali e provinciali“, *Il nazionale*, god. V, br. 58, Split, 21. VII. 1866., str. 3. – Šime PERIČIĆ, „Namjere Talijana glede Dalmacije i austrijske protumjere 1866. godine“, *Pomorski zbornik* (ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović), god. 4, Zadar, 1966., str. 506.

Jadrana.³ Prema podacima iz 1904. godine, to je bila prva bitka u kojoj su uvedene oklopnjače, tj. drveni brodovi s metalnom oplatom. Odnos snaga izgledao je ovako: Austrija je imala 27 ratnih brodova sa 526 topova i 7492 mornara, a Italija je imala 34 ratna broda sa 656 topova i 10 706 mornara.

Nadmoć Talijana posebno se isticala u topništvu i većem broju oklopnjača, 12 protiv 7. Tada je prvi put iskušan top od 3000 librica.⁴ Ukupne gubitke Austrijanaca, uključujući i časnike, činila su 34 mrtva, 49 teško ranjenih i 83 lako ranjena čovjeka, njih svega 166. Najviše ih je stradalo na linijskom brodu *Kaiser*.⁵

U takvoj složenoj ratnoj situaciji Split je imao posebnu važnost. Autonomnaška općinska uprava držala se oprezno. Pokušala je svojim lojalnim stavom prema Austriji učvrstiti svoje pozicije. Na 9. sjednici Općinskog vijeća, održanoj 17. lipnja 1866., predsjedavajući dr. Giovannizio predložio je da se caru Franji Josipu I. uputi izraz odanosti i lojalnosti. Prijedlog je prihvaćen svim glasovima, osim Mihovila Tartaglije. Zbog takvih prilika proglašeno je 19. srpnja u cijeloj Dalmaciji opsadno stanje.

Međutim, već dan kasnije došlo je do odlučujuće pomorske bitke pod Visom. Talijansku eskadru predvodio je admiral Carlo Persano, a austrijsku kontraadmiral Wilhelm Tegetthoff. To je bio prvi boj na moru s modernim oklopnim brodovima i naoružanjem. Presudan je trenutak bio kada je austrijski brod *Ferdinand Max* presjekao kljunom talijanski admiralski brod *Re d' Italia* koji je odmah potonuo. Važan dio bitke bio je i napad talijanskih brodova na tvrđavu Madonna u dnu luke, koja je uspješno odolijevala neprijateljskoj vatri pod zapovjedništvom pukovnika Margina. Talijanska oklopnjača *Palestro* pogođena je granatom te je eksplodirala. Njihov moderni brod *Affondatore* uzmaknuo je s ostalom flotom. Austrijski linijski brod *Kaiser* teško je oštećen.⁶ Pobijedila je Austrija.

Vijesti o ishodu boja odmah su objavljene u zadarskom listu *Il nazionale*, a 20. srpnja 1866. zapovjednik flote W. Tegetthoff uputio je izvještaj vojnom zapovjedništvu u Zadru o tijeku bitke tog dana. Otpremljen je brzojavom do Splita i odatle dalje parnim brodom *Stadium*.⁷

³ „La battaglia navale di Lissa“, *Il nazionale*, god. V, br. 59, Zadar, 25. VII. 1866., str. 231. – „Altre relazioni sull' assedio e sulla battaglia di Lissa“, *Il nazionale*, god. V, br. 60, Zadar, 28. VII. 1866., str. 235. – Grga NOVAK, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, Beograd, 1962., str. 417–431.

⁴ Ivan ANDROVIĆ, „Dva Visa“, *NL*, god. XLIII, br. 58, Zadar, 20. VII. 1904., str. 1.

⁵ „Lista delle perdite dell' i. r. marina di guerra nella battaglia di Lissa“, *Il nazionale*, god. V, br. 61, Zadar, 1. VIII. 1866., str. 4. – „Le conseguenze della battaglia navale di Lissa“, *Il nazionale*, god. V, br. 62, Zadar, 4. VIII. 1866., str. 303.

⁶ „Četrdesetgodišnjica Viške bitke“, *Nj*, god. XIII, br. 78, Split, 19. VII. 1906., str. 1. – Viška bitka, *Jedinstvo*, god. III, br. 58, Split, 24. VII. 1896., str. 3.

⁷ „Telegramma“, *Il nazionale*, god. V, br. 58, Zadar, 21. VII. 1866., str. 4.

O ishodu boja umnogome je ovisila budućnost Dalmacije. Posebno se u Splitu, gdje je autonomaška stranka još uvijek bila jaka, događaj pratio s najvećom pozornošću. Talijanska flota bila je daleko nadmoćnija pa su njezini pripadnici u gradu željno očekivali pobjedu nadajući se pripojenju Dalmacije Italiji. Živo su radili na propagandi u tom smislu. Vjerujući u siguran uspjeh, u Splitu je pripremljena talijanska trobojnica i doček njihovih mornara nakon pobjedonosnog prijelaza preko Jadrana. Na dan odlučujuće bitke, 20. srpnja, splitski talijanaši pripremili su obilnu gospodsku večeru u društvenim prostorijama čitaonice *Gabinetto di lettura* na Prokurativama. Tamo su namjeravali pogostiti talijanske časnike pošto se iskrcaju u grad. Kad se doznala istina o porazu, svi su se razbježali, a večeru su pojele sluge.⁸

Nakon boja Tegetthoff je unaprijeđen u čin viceadmirala. U Visu je 21. srpnja izdao dnevnu zapovijed. Zahvalio je floti mornarice koja je sudjelovala u boju na hrabrom držanju. Posebno je pohvalio komodora Petza, zapovjednika *Kaisera*, čelnog neoklopljenog broda druge skupine od osam brodova i kapetana bojnog broda Sternecka koji je za uspjeh primio carevu čestitku. Među poginulima u bitci bila su i dvojica iz Splita, i to Mate Šenta, iz Serdarića kod Drniša, koji je imao 24 godine i Petar Benković od 22 godine, obojica mornari 3. reda na brodu *Kaiser*.

Kasnije su i neki ranjeni preminuli u bolnicama u Zadru, Splitu i Visu. U splitskoj bolnici umro je od teških rana 29. srpnja Ante Alduk iz Serdarića kod Drniša. Nakon zadušnica kojima je prisustvovao i namjesnik barun Frane Filipović, prenesen je u svoj zavičaj. O tome je splitska općina brzojavom obavijestila drnišku koja je zahvalila na izrazu sućuti. Poslije bitke mnogi su članovi posade brodova i domaći ljudi pohvaljeni i odlikovani. Carsko Priznanje zadovoljstva primili su u Splitu J. Pini, kotarski upravitelj, L. Laneve, kotarski povjerenik, dr. Juraj Giovannizio, općinski prisjednik, J. Jeličić i splitska općina.

Odmah nakon vijesti o boju sazvano je Općinsko vijeće Splita na kojem je uprava izjavila da su se građani spremno odazvali pozivu da prime ranjenike na kućnu njegu. Odobreno je konstituiranje stalnog općinskog upraviteljstva i zaključeno je da će u slučaju odlaska vojske iz grada općinska uprava poduzeti sve mjere koje bude smatrala potrebnim te da će pozvati građanstvo da pomogne i sudjeluje u čuvanju reda i sigurnosti. Očigledno se nije znalo kako bi se stanje moglo dalje razvijati. Opreznošću se nastojalo sačuvati povjerenje državnih vlasti. Prijedlozi uprave i govor predsjedatelja o Viškom boju primljeni su ravnodušno, očito silom prilika.

Na sjednici Općinskog vijeća 13. siječnja 1867. održao je Ante Bajamonti govor u kojem je pohvalio stavove općinske uprave, a naročito njezino suzdržano, rodoljubno i inteligentno držanje za vrijeme rata i kolere 1866. godine. S obzirom na to, istaknuo je obvezu državnih vlasti da ubuduće podupiru autonomaške aspiracije u

⁸ Josip SMODLAKA, „Sjećanja na đačke dane provedene u Klasičnoj gimnaziji u Splitu“ (ur. Stanko Piplović), *290 godina Klasične gimnazije u Splitu 1700-1990*, Split, 1990., str. 355.

pokrajini. Vijeće je taj govor primilo s velikim odobravanjem i jednodušno izrazilo zahvalnost upravi, a posebno odvjetniku dr. Juraju Giovanniziju.⁹

O događajima na Visu raspravljalo se i na najvišim upravnim tijelima pokrajine. U vezi s tim M. Pavlinović, V. Vojnović, V. Didolić, I. Danilo, Raimondi, M. Klaić, Giljanović, Machiedo, Vranković, A. Rossi, Radulović, Jovanović i Kovačić podnijeli su 28. studenoga Zemaljskom odboru opširan prijedlog o izrazu zahvalnosti mornarici na njezinu hrabrom držanju i Tegetthoffu za obranu našeg teritorija. Predmet je proslijeđen Dalmatinskom saboru i o njemu se govorilo na 17. sjednici 22. prosinca 1866. Na prijedlog zastupnika Montija formulacija je nešto promijenjena i tekst skraćen. Odluka je prihvaćena 15. prosinca na sljedeći način: „Dalmatinski Sabor zahvaljuje mornarici i hrabrom njezinom Vojvodi Pod Admiralju Gulielmu Tegethofu za slava njihova diela u posljednjem ratovanju učinjena; odaje dužnu čast hrabrim dalmatinima koji su toliko u suhozemnoj koliko u pomorskoj vojsci viernost prema Priuzmnožitom Cesaru i ljubav otačbini na krvi svojom zapečatili, i pohvaljujući njihovu hrabrost njih za dobrozaslužne za otačbinu proglašuje“.¹⁰

Poraz nadmoćne talijanske flote odjeknuo je oduševljenjem po cijeloj Habsburškoj Monarhiji. S druge strane, Talijani su s ogorčenjem spominjali taj događaj. Tražila se osveta.

Junak Viškog boja, podadmiral Tegetthoff poslije trijumfa 1866. bio je i dalje vrlo aktivan. Od 1867. bio je član Gospodske kuće. Vršio je dužnost predstojnika Mornaričkog odsjeka Ministarstva rata. Proveo je potpunu reorganizaciju ratne mornarice. Preminuo je iznenada 7. travnja 1871. godine od upale pluća. U nedjelju 2. travnja, nakon šetnje se osjećao slabo, pa je legao u postelju. U utorak je pozvan liječnik prof. Durček, ali stanje se pogoršavalo. Bol je popustio 6. travnja i bolesnik je došao k svijesti, ali idućeg dana ujutro, oko 8 sati, izdahnuo je uz prisutnost majke, brata i glavnog liječnika mornarice. Ta vijest potresla je čitavu državu.

Razdoblje Austro-Ugarske Monarhije

Nakon boja, 21. srpnja 1866. predvečer uz najveće vojne počasti pokopani su poginuli mornari i časnici na groblju Prirovo u Visu. Iduće godine prilozima mornara podignut je na tom mjestu spomenik. Na vrhu visokog mramornog postolja postavljena je skulptura ležećeg lava. Na njegovoj prednjoj strani bio je reljef s prikazom potapanja broda *Re d'Italia*, a na bočnim stranama uklesana su

⁹ Grga NOVAK, *Povijest Splita*, Split, 1965., knj. 3, str. 330.

¹⁰ Hitropisna izvješća VI. zasjedanja Dalmatinskog sabora od 19. studenoga do 22. prosinca 1866., Zadar, 1866., str. 326–327. – „Viška bitka u Dalmatinskom saboru 1866 (XVII. sjednica 21 prosinca 1866)“, *SD*, god. XXIX, br. 56, Zadar, 19. VII. 1916., str. 2.

imena poginulih pripadnika mornarice. Nedaleko od njega postavljen je još jedan spomenik u obliku kocke kao uspomena na pale branitelje na kopnu.

Već 1866. godine počelo se smišljati kako izvaditi brodove koji su potopljani u boju kod Visa. Uvidjelo se da se cijeli brodovi ne mogu izvući, pa se počelo dizati iz mora samo manje predmete. Godine 1872. zauzeli su se neki lokalni brodari kako bi od važnih stvari barem nešto pokupili, ali nisu uspjeli. Brod *Re d'Italia* brzo je pronađen, ali je bio već toliko zapao u pijesak i sav obrastao morskim biljem da na njega nije mogao pristupiti ronilac. Brodove *Palestro* i parobrod *Radetzky* koji je potonuo 1869. godine, nije se ni moglo naći. Otkrivene su ipak tri olupine, ali se nije moglo utvrditi jesu li među njima i oni ili su to neki trgovački brodovi.¹¹

Tijekom kasnijih važnijih obljetnica održavale su se svečanosti u slavu mornarice. Prvih godina nakon bitke nisu ni država, a ni općinske uprave dalmatinskih gradova, pa tako ni Splita koji je još bilo u autonomaškim rukama, organizirale neke naročite manifestacije.¹² Proslave su se održavale najviše na Visu i u Splitu, a na značajnije godišnjice i u drugim mjestima Dalmacije. Bilo ih je i u Beču te u Puli, glavnoj bazi ratne mornarice. Kada su i drugim prigodama dolazili u Vis visoki dužnosnici i uglednici, vraćali su na groblje odati počast žrtvama.

Zabilježen je posjet oklopnjače *Nadvojvoda Albert* viškoj luci 1881. godine, na 15. obljetnicu boja. Njezin zapovjednik Moritz Manfroni organizirao je raskošan objed na koji je pozvao načelnika Dojmija, dr. Delupisa, sudca Mazzuchellija, upravitelja telegrafa, lučkog sanitarnog agenta i engleskog konzularnog službenika.¹³ Tek se 1884. održala velika proslava u Puli na kojoj je sudjelovao osobno car Franjo Josip I.¹⁴

Na jubilarnu 20. godišnjicu 1886., kada je uprava grada već bila u rukama narodnjaka, u Splitu su neki građani organizirali banket kojem je prisustvovalo 56 osoba. Među njima su bili kotarski poglavar Truxa, načelnik Gajo Bulat s članovima općinske uprave, zapovjednik mjesnog garnizona, mornarički časnik Lorber, savjetnik Milić, mornarički poručnik Hajeg, kapetan Jeličić, ravnatelj Borčić. Za vrijeme banketa sudionici su nazdravljali, a Bulat je održao duži govor u kojem je posebno istaknuo hrabrost Dalmatinaca u boju: „Ali nek mi bude dopušteno istaknuti da smo i mi nešto doprinijeli ovoj pobjedi, junaštvom i krvi naših sinova.“ Slijedile su zdravice i govori drugih uzvanika, u kojima se isticala privrženost Carevini, zasluge admirala Tegetthoffa i Sternecka, ali i zahvale domaćim sinovima koji su se istaknuli posebnom hrabrošću. Poslali su brzojav u Beč. Kako se zapovjednik ratne mornarice viceadmiral barun Maximilian Daublebsky von Sterneck nije nalazio tamo, već u Treibachu, odgovorio je 24. srpnja. Brzojav je odaslan i u

¹¹ „Domaće“, *Il nazionale*, god. XI, br. 62, Zadar, 3. VIII. 1872., str. 3.

¹² Stanko PIPLOVIĆ, *Spomeni na Viški boj*, Split, 2001., str. 5–51.

¹³ „Festa a Lissa“, *L'Avvenire*, god. VII, br. 82, Split, 25. VII. 1881., str. 3.

¹⁴ „S. M. imperatore a Pula“, *Narod*, god. I, br. 56, Split, 19. VII. 1884., str. 2.

Pulu, podadmiralu Maximilianu von Pitneru koji je također zahvalio.¹⁵ Uvečer je na Rivi svirala Narodna glazba. Galop *Viška bitka* popraćen je s oduševljenjem pa ga je glazba morala opetovati. Mnogobrojni ljudi šetali su i uživali do kasnih sati.¹⁶

Bečke novine objavile su brzojave koje su izmijenili Bulat i Sterneck. Također je i kontraadmiral Alexander Eberan de Eberhorst kao upravitelj mornaričke sekcije u ime viceadmirala Sternecka poslao splitskoj općini zahvalu na patriotskim čestitkama i obavijestio cara o privrženim manifestacijama u Splitu.¹⁷

Nakon bitke poginuli su pokopani u privremenu raku. Posmrtni ostatci poginulih mornara premješteni su u novu grobnicu blizu spomenika na Prirovu 28. lipnja 1889. u prisutnosti ratnih brodova i predstavništva viške općine.¹⁸ Flota je stigla u Vis 27. lipnja pod zapovjedništvom kapetana bojnog broda Ivana Hinkea. Sastojala se od oklopnjača *Erzherzog Albrecht* i *Prinz Eugen* na kojoj je bio nadvojvoda Leopold i pet torpednjača. Idućeg jutra na otvorenom je služena misa koju je predvodio nadpop, župnik uz suradnju broskog kapelana i kooperatora te nazočnost svećenika, nadvojvode, časnika flote, mjesnih vlasti i brojnog puka. Za vrijeme ceremonije dvije kumpanije pod zapovjedništvom kapetana fregate *Morina* odale su propisane počasti, brodovi su ispalili salve, oglasila su se zvona svih crkava, a vojna glazba pratila je obred. Komodor je zatim na kosturnicu položio vijenac u ime mornarice, a također i načelnici *Visa* i *Komiže* uz prigodni govor. Na kraju su počasne kumpanije pred časnicima izvele mimohod uz glazbu. U tri sata poslijepodne na fregati *Erzherzog Albrecht* priređen je ručak kojem su prisustvovali nadvojvoda, načelnici, sudac, dr. Lorenzo Dojmi, zapovjednici i časnici brodova. Navečer je glazba flote izvela na trgu ispred komunalne palače izabrane kompozicije.¹⁹

Split se isticao u obilježavanju godišnjica, posebno nakon što je općinska uprava 1882. prešla u ruke Narodne stranke. Tome je mnogo doprinosila Narodna glazba, osnovana 1877. godine. Svojim koncertima nastupala je u raznim prigodama, javnim svečanostima, obljetnicama, crkvenim svečanostima, dobrovoljnim priredbama i rodoljubnim zabavama. Među njezinim kapelnicima istakli su se Ivan Jedlička, Nikola Faller, Josip Hajek, F. Šiler, A. J. Scholz i Č. M. Hrazdira.

¹⁵ M. F. Pitner (1833. – 1911., Graz). Završio je Pomorsku akademiju Trstu. Stupio je u ratnu mornaricu 1848. godine. Služio je na raznim brodovima. Sudjelovao je u Viškom boju kao zapovjednik fregate *Donau*. Bio je lučki admiral u Veneciji te podadmiral i tvrđavski zapovjednik u Puli. Unaprijeđen je u čin admirala i umirovljen 1898. godine. Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die österreichischen Admirale*, Osnabrück, 1997., str. 321–327.

¹⁶ „Aniversario“, *Narod*, god. III, br. 56, Split, str. 2. – „Na uspomenu dvadesetogodišice bitke kod *Visa*“, *Narod*, god. III, br. 57, Split, 23. VII. 1886., str. 1. – „Al vice ammiraglio bar. Sterneck“, *Narod*, god. III, br. 58, Split, 27. VII. 1886., str. 3.

¹⁷ „Ventesimo anniversario“, *Narod*, Split, god. III, br. 59, 30. VII. 1886., str. 2.

¹⁸ „L'ossario di Lissa“, *SD*, god. II, br. 52, Zadar, 29. VI. 1889., str. 3.

¹⁹ „Nostre corrispondenze“, *SD*, god. II, br. 54, Zadar, 6. VII. 1889., str. 3.

Na repertoaru su bila domaća i slavenska djela, budnice, polke, operete i arije iz opera.²⁰ Često je svirala na otvorenom, u povorkama, u društvenim prostorijama, pa i u kavanama. Godine 1890., na 24. jubilej Viškog boja nastupila je ispred Narodne čitaonice.²¹ U Puli se 1890. godine održala uobičajena komemorativna svečanost. Ujutro je služena misa u mornaričkoj crkvi Gospe od Mora na brežuljku Sveti Polikarp. Prisutan je bio admiral barun Sterneck s pomorskim i kopnenim časnicima. Izvršena je smotra mornaričkih postrojba. Navečer je u Mornaričkom kasinu bilo čašćenje.²²

Prilikom 25. godišnjice 1891. bilo je posebno svečano u Visu i u Komiži.²³ U Visu se počelo slaviti već 18. srpnja. Ujutro su silno zagrmjeli topovi i najavili početak. Svagdje su se vijale zastave: na zgradi Općine, tvrđavama, državnim uredima i prostorijama društva *Viškog skupa*. Idućeg se dana nastavilo svetkovanje uz vjerski pontifikal u nadžupnoj crkvi za zdravlje cara i njegove kuće. Prisutni su bili predstavnici mjesnih vlasti i brojni ljudi. Navečer su se oglasila zvona, oglasili se opet i topovi te je odjeknula vesela glazba. Još na sjednici Općinskog vijeća Visa, 20. travnja, odlučeno je da se caru izraze osjećaji vjernosti, a zapovjednik ratne mornarice obavijesti o planiranom programu. Namjeravala se pozvati i Općina Komiže da se zajednički položi vijenac na groblju. U tu svrhu izabran je odbor od tri člana.²⁴

Vrhunac je obilježavanja u Visu bio 20. srpnja; uz glazbu kroz cijelo mjesto i mnoštvo svijeta na ulicama. Služila se i svečana misa, a zatim je priređen prijam u općinskoj dvorani. Upućeni su brzojavi caru, nadvojvodi Albrechtu i admiralu Sternecku. Zemaljski odbor u Zadru čestitao je načelniku Visa praznik.²⁵

Novine su pozvale Splitskane da odu tamo kako bi se odala počast živim i palim junacima. Njih 60 je stiglo na dan proslave u 10 sati ujutro parobrodom *Aida* s izletnicima iz Kaštela i Solina. Vratili su se idućeg dana rano ujutro.²⁶ Po njihovoj priči svečanost u Visu i Komiži bila je veličanstvena. Posebno su hvalili gostoljubivost domaćih stanovnika.²⁷ Za tu posebnu priliku došao je u Vis hvarski biskup Fulgencije Carev koji je odslužio svečane zadušnice za poginule mornare.²⁸ U Komiži se slavilo 18. srpnja s obzirom na to da su Talijani najprije napali tamošnje

²⁰ Mirjana ŠKUNCA, *Glazbeni život Splita u doba narodnog preporoda i prijelaznim desetljećima (1860-1882-1911)*, Split, 1987., str. 238–247.

²¹ „Narodna glasha“, *Narod*, god. VII, br. 58, Split, 22. VII. 1890., str. 3.

²² „Aniversario della battaglia di Lissa“, *SD*, god. III, br. 60, Zadar, 26. VII. 1890., str. 4.

²³ „Proslava Viškog boja“, *Narod*, god. VIII, br. 57, Split, 17. VII. 1891., str. 3. – „Il 20 luglio 1866“, *SD*, god. IV, br. 58, Zadar, 22. VII. 1891., str. 2.

²⁴ „Dalmatinske vijesti“, *SD*, god. IV, br. 41, Zadar, 23. V. 1891., str. 3.

²⁵ „Dvadeset i peta godišnjica više bitke“, *SD*, god. IV, br. 58, Zadar, str. 3.

²⁶ *Aida* je bio parobrod male obalne plovidbe. Luka pripadnosti mu je bila Trst. Sagrađen je u Koprivici 1875. godine, a pogon mu je bio na kotače.

²⁷ „Proslava na Visu“, *Narod*, god. VIII, br. 57, Split, 21. VII. 1891., str. 3.

²⁸ „Na Vis na 25. godišnjicu više bitke“, *Narod*, god. VIII, br. 56, Split, 14. VII. 1891., str. 3.

tvrđave. Cijelo je mjesto bilo okićeno cvijećem i hrvatskim trobojnicama. Svuda je vladalo veselje uz narodne pjesme. Općinsko zastupstvo Komiže čestitalo je caru 25. godišnjicu, na čemu je on zahvalio.²⁹

Iduća dva dana slavilo se u Visu gdje se okupio narod s cijelog otoka. Upriličen je svečani ophod na groblje gdje su se održale svečane zadušnice. Pod spomenik je položeno 12 vijenaca: načelnika Giaxe i Petrića, *Majka viških*, općinskih vijeća Visa i Komiže, zastupnika Buzolića, muške i ženske škole, društva *Viškog skupa*, *Komiške zore* te pričuvnika. U ime viških činovnika to je učinio sudac Rossi, a u ime veterana Burić.³⁰ Otkrivena je spomen-ploča uz zvonjavu, a Općinsko upraviteljstvo obratilo se narodu posebnim proglasom. Na primanju u Visu sudjelovali su i predstavnici *Pučkog lista* koji je zastupao učitelj Petar Kuničić. Časopis je za tu prigodu tiskan s posebnim sadržajem i u tri je navrata dostavljan u više od 1000 primjeraka te se na čitavom otoku tih dana čitao. Zemaljski odbor Dalmacije uputio je čestitke viškom načelniku. Općina je dijelila obilate milostinje siromašnima. Navečer 20. srpnja mjesto je bogato osvijetljeno umjetnim vatrama i upriličen je koncert limene glazbe.

Narod otoka Visa želio je što dostojanstvenije obilježiti taj dan, stoga je kod draguljara Giovannija Miotta u Splitu naručen srebrni vijenac. U izradi se iskazao njegov sin Eugenio koji je već tada bio poznat po uspješnim umjetničkim ostvarenjima. Mladić je bio đak jedne od prvih radionica u Milanu pa je bio u stanju izvesti radove dostojne svojih učitelja. Hvalili su ga kao sposobnog ali skromnog. Njegove kreacije odlikovale su se pozornošću, elegancijom i preciznošću izvedbe. Prije nego što je prenesen na Vis, vijenac je bio izložen u izlogu jedne obiteljske trgovine u Splitu. Sastojao se od hrastovih listova sa žirovima te pozlaćenim ukrasima u obliku topova, sidara, granata i trirema, koji su simbolizirali mornaricu. Položen je na grobu palih junaka.³¹

I u Komiži su se 1891. skupljali prilozi za nabavu srebrnog vijenca. Mještani su se prisjetili kako su 18. srpnja 1866. godine njihove tvrđave na rtu Knez i Humcu odbile prvi napad talijanskog brodovlja. Zato se tog dana pripremalo posebno slavlje za koje se naročito založio načelnik Petrić. Ujutro je upriličena glazbena budnica, upućena je zamolba namjesniku da prenese kralju iskaze vjernosti, a također i admiralu Sternecku. Služena je i svečana misa. Organizirana je utakmica broдика na vesla. Pobijedila je gajeta s četiri veslača s kormilarom Stanojevićem i nagrađena je sa 30 forinta. Drugu nagradu od 20 forinta dobila je broдика *Pelagoza* s kormilarom Matijom Mardešićem, a treću od 10 forinta *Teodolina* kojom je

²⁹ „Previšnja zahvala“, *SD*, god. IV, br. 59, Zadar, 25. VII. 1891., str. 3.

³⁰ „Naši dopisi“, *SD*, god. IV, br. 59, Zadar, 25. VII. 1891., str. 2.

³¹ „Nostre corrispodenze“, *SD*, god. IV, br. 57, Zadar, 18. VII. 1891., str. 3. – „Dalmatinske vijesti“, *SD*, god. IV, br. 58, 22. VII. 1891., str. 3.

upravljao Pavao Marković.³² Sred stare župne crkve sv. Nikole podignut je posmrtni odar. Devet veterana molilo je uz njega suznih očiju. Općina je poslijepodne organizirala koncert za vojnike. Upućeni su pozdravi Frani Foretiću, sudioniku boja koji je živio u Americi. Održano je natjecanje pričuvnika u vožnji brodicama u luci, a navečer koncert uz pucnjavu topova i rasvjetu grada te vatromet s tvrđave Magnaremi.³³

U Splitu je također iskazano hrvatsko rodoljublje. Općina je rasvijetlila grad uz bengalske vatre, a na obali, koja je bila puna oduševljenog naroda, nastupila je glazba pred Čitaonicom. Među brojnim brzozjavima upućenim u Vis bila su i dva iz Splita, i to od gradske uprave i grupe mladih Hrvata. Općinsko upraviteljstvo pozdravilo je višku općinu i admirala Maximiliana Daublebskya von Sternecka.³⁴

U mnogim mjestima u Dalmaciji bilo je 1891. godine svečano. Općinska uprava u Hvaru pozvala je proglasom narod na proslavu. Njime se podsjetilo na dan strašnog nemira i strepnje kada su Hvarani raštrkani po brdima, nakon što su čuli topove i ugledali oblak gustog dima koji je zaklanjao bojište, očekivali rezultat boja.³⁵ U stolnoj su crkvi održane zadušnice uz nazočnost uglednika. Dvanaest tamošnjih isluženih pripadnika ratne mornarice položilo je vijenac na odar. U obilježavanju uspomena sudjelovalo je i nekoliko sudionika bitke.³⁶ U Grablju na otoku Hvaru održana je svečanost u crkvi. Poslije mise upriličen je ophod u koji se puk uputio moleći kronicu sv. Ruzarija. Narod je pošao prema Salbunu, mjestu s pogledom na Vis gdje je u vrijeme bitke bio smješten telegraf odakle su se na sve strane javljale vijesti o događanjima. Tu je narod klečao dok je svećenik okrenut Visu davao odrješene poginulima. Prizor je bio ganutljiv posebno onima koji su sudjelovali u bitci. Hvarani su se prisjetili kako su za vrijeme Viškog boja pred njihovu luku banule neprijateljske topovnjače pa je pod prijetnjom razaranja grada naređeno da se u roku od pola sata prekinu podmorski brzozjavni kabeli. Mještani su poslali svog čovjeka, Lovru Fija, da to učini. Međutim, dogovorili su se da ne prekine žicu koja je otok spajala s kopnom, pa se cijelo vrijeme moglo javljati što se događa pod Visom. Tako je ubrzo mogla stići austrijska eskadra. Sjetili su se i podviga svog mještana Karkovića koji je oteo zastavu s talijanskog broda. To su bili njihovi doprinosi pobjedi.³⁷

Kotor se također prisjetio slavne pobjede pod Visom. Pozivom mjesnog zapovjedništva na topovnjači *Krka* koja je bila stacionirana kod Meljina održao se skup kojem su nazočili časnici garnizona, civilni službenici s obiteljima i veći broj

³² „Dalmatinske vijesti“, *SD*, god. IV, br. 60, Zadar, 29. VII. 1891., str. 3.

³³ „Naši dopisi“, *SD*, god. IV, br. 56, Zadar, 15. VII. 1891., str. 3.

³⁴ „Proslava Viške pobjede, Pozdrav splitske općine prigodom 25 godišnjice viške bitke“, *Narod*, god. VIII, br. 58, Split, 21. VII. 1891., str. 3.

³⁵ „Proslava viške bitke na Hvaru“, *SD*, god. IV, br. 58, Zadar, 22. VII. 1891., str. 3.

³⁶ „Naši dopisi“, *SD*, god. IV, br. 59, Zadar, 25. VII. 1891., str. 2.

³⁷ „Naši dopisi“, *SD*, god. IV, br. 59, Zadar, 25. VII. 1891., str. 3.

građana. Prisutan je bio i biskup Petranović. Regata, gozba i ples uz glazbu kotorskog bataljuna vrlo su uspjeli. U organizaciji se posebno istaknuo zapovjednik, poručnik bojnog broda Toppo. U Puli i u Trstu također se slavilo.

Na dan pobjede 1891. sastalo se lijepo društvo u Podgori kako bi i oni zajedno slavili i veselili se. Rano ujutro izašli su na Stazu kod crkvice sv. Ilije i tu po običaju slušali misu, a zatim se pomolili za duše svojih starih koji su poginuli još u borbi protiv Francuza, a župnički pomoćnik organizirao je sprovod pokojnicima. Da bi se prisjetili bitke pod Visom, popeli su se do najviše glavice Biokova odakle je njihov ponos, pokojni don Miho Pavlinović prije 25 godina gledao kako se hrvatski junaci bore protiv talijanskih neprijatelja. Zatim se društvo vratilo do staja na Stazi da se opet provešeli i pred noć su se spustili u Podgoru.³⁸

Na ljeto 1892. posjetio je Vis i nadvojvoda Franz Ferdinand. U luku je uplovio 19. lipnja parobrodom *Pelikan*. Za tu priliku okičen je Općinski dom i brodovi u luci. Obišao je starine i pristanište brodova, a idućeg dana groblje i spomenik. U odsutnosti načelnika, na Prirovu ga je dočekaao prvi prisjednik. Položio je vijenac povodom 25. godišnjice pomorskog boja. Odatle je nastavio put Trogira.³⁹

I 1892. u Splitu je Narodna glazba držala koncert pred Narodnom čitaonicom. Izvela je sljedeće skladbe:

- *Tegetthoffova koračnica*
- Lattan, uvertira opere *Prinz von Oranien*
- Johann Strauss, valcer *Du und du* iz komične opere *Die Fledermaus*
- František Skuhersky, fantastična pjesma *Pensées du souir*
- Bizet, *Potpourri* iz opere *Carmen*
- Jedlička sen. Galop *Viška bitka*.

Okupilo se mnogo ljudi, ali ih je iznenadna oluja pred kraj koncerta udaljila s obale. Ipak, glazba je nastavila svirati uz buru, kišu i grmljavinu.⁴⁰

Prilikom 26. godišnjice Viškog boja organizirali su časnici i činovnici ratne mornarice u Tivtu slavlje na kojem je sudjelovao zapovjednik ratne mornarice Sterneck. Momčadi brodova zabavljale su se raznim igrama na velikoj livadi. Priređene su i trke na kojima su pobjednici dobili novčanu nagradu. Za zapovjednike je podignut poseban paviljon. Poslije igre mornari su se vratili na brodove gdje su svirale dvije glazbe. Navečer, poslije tri tombole, poslužena je topla večera za 600 osoba. Sutradan je u župnoj crkvi u Tivtu služena misa kojoj su prisustvovali admirali, zapovjednici brodova sa stožernim časnicima i odjeli mornara. Pred crkvom je opet svirala glazba uz pucanje mužara. Poslije svečanosti u crkvi, odjel brodova vježbao je iskrcavanje put Vrmca. Brod *Krka*, koji je boravio u Boki,

³⁸ „Slavlje na Visu“, *PL*, br. 7, Split, 1. VIII. 1891., str. 53–54.

³⁹ „N. V. Nad-vojvoda Franjo Ferdinando“, *SD*, god. V, br. 50, Zadar, 22. VI. 1892., str. 3.

⁴⁰ „U proslavu godišnjice viške bitke“, god. IX, br. 56, *Narod*, Split, 22. VII. 1892., str. 3.

premjestio se iz Meljina u Tivat. Jahta *Greif* sa zapovjednicima brodova napustila je Tivat 21. srpnja. Brodovi *Kronprinz Rudolf*, *Kaiser Franz Josef*, *Kronprinzessin Stefanie* i torpednjače krenule su put Starog Grada.⁴¹

Nadvojvotkinja Maria Dorotea putovala je 1893. jahtom *Deli* obalom Jadrana. To je bila kći nadvojvode Josipa, vrhovnog zapovjednika hrvatsko-ugarskog domobranstva. Posjetila je Rijeku i Split, a u Vis je stigla 26. kolovoza. Na obali ju je dočekaao općinski prisjednik B. P. Siminiati. Tom prilikom obišla je spomenik na općinskom groblju, Općinski dom i susrela se s načelnikom Giacomom. Navečer je pred parobrodom u njezinu čast općinska glazba izvela koncert. Sutradan je prisustvovala misi u crkvi na poluotoku Prirovu. Svrtila je u Komizu, a zatim je prosljedila preko Hvara i Dubrovnika put Kotora.⁴² Navečer 20. srpnja 1893. opet je u Splitu održan koncert Narodne glazbe na obali pred Narodnom čitaonicom.⁴³

Godine 1894. putovali su parobrodom *Trieste* duž jadranske obale izletnici iz raznih dijelova države. U višku luku uplovili su 21. svibnja. Ugledne goste dočekaao je načelnik Nikola pl. Giaca. Obišli su mjesto pa su neki otišli i na groblje vidjeti spomenik. Za vrijeme boravka zabavljala ih je glazba izvodeći narodne popijevke i koračnice.⁴⁴

Na 28. godišnjicu boja 1894. godine Narodna glazba pod ravnateljstvom kapelnika Šilera svirala je u Splitu pred kavanom *K luci*. Mnoštvo okupljenih ljudi oduševljeno je pljeskalo izvedbama pojedinih skladba, osobito koračnici *Viška bitka* koja se na traženje publike morala opetovati.⁴⁵

Tijekom 16. srpnja 1894. stigle su u Metković i usidrile se na ušću Neretve dvije divizije ratne mornarice. Na čelu prve divizije nalazio se kontraadmiral Hinke, a druge kontraadmiral Stjepan. U sastavu su bili brodovi *Rudolf*, *Stefanie*, *Tegetthoff*, *Prinz Eugen*, *Kaiser Max*, *Don Juan*, *Tiger*, *Sebenico*, *Lussin*, *Marabu* i *Condor*.⁴⁶ Dana 19. srpnja stigao je u Metković iz Mostara državni ministar financija Kallay s obitelji i velikom pratnjom. S njim je došao i admiral Sterneck. Na kolodvoru su ih pozdravili kotarski poglavar Nallini, općinski načelnik i zastupnik Pomorske vlade u Trstu. Ukricali su se na dvije torpiljarke, odvezli se na ušće Neretve i pregledali tamo usidrene ratne brodove. Poslijepodne, vratili su se u Metković svi osim admiral te su se odvezli natrag željeznicom u Mostar. Jedan odjel mornarice otplovio s ušća Neretve.⁴⁷ Dana 20. srpnja 1894. doplovilo je brodovlje pred Gruž i usidrilo se

⁴¹ „Svečanost“, *SD*, god. V, br. 59, Zadar, 23. VII. 1892., str. 3.

⁴² „N. V. Nadvojvotkinja Marija Dorotea“, *SD*, god. VI, br. 70, Zadar, 2. IX. 1893., str. 2.

⁴³ „U slavu viške bitke“, *Narod*, god. X, br. 55, Split, 21. VII. 1893., 3.

⁴⁴ „Naši dopisi“, *SD*, god. VII, br. 44, Zadar, 2. VI. 1894., str. 2.

⁴⁵ „Proslava Viške bitke“, *Jedinstvo*, god. I, br. 4, Split, 24. VII., str. 3.

⁴⁶ „Č. i k. bojno brodovlje“, *SD*, god. VII, br. 58, Zadar 21. VII. 1894., str. 2 – „E i. e r. squadra“, *SD*, god. VII, br. 59, Zadar, 25. VII. 1894., str. 2. – „C. i k. brodovlje“, *SD*, god. VII, br. 59, Zadar, 25. VII. 1894., str. 2.

⁴⁷ „Svijetli gosti“, *SD*, god. VII, br. 58, Zadar, 21. VII. 1894., str. 2.

u ždrijelu Koločepa. Na čelu je bio zapovjednik ratne mornarice admiral Sterneck koji se nalazio na jahti *Greif*. Kako je bila obljetnica Viškog boja, na brodu *Rudolf* služena je misa. Poslijepodne na brodu *Kaiser Max* priređena je zabava vojske u nazočnosti admirala, kontraadmirala, zapovjednika brodova, časnika i uzvanika. Mornari obiju eskadra sudjelovali su u igri tombole. Predvečer je organizirana velika regata. Brodovlje je tu ostalo do 23. srpnja i tada isplovilo.⁴⁸

Prilikom proslave 29. godišnjice 1895. načelnik Visa Niko pl. Giaxa obratio se brzojavom kotarskom poglavaru u Hvaru s molbom da se putem Namjesničkog predsjedništva Prijestolju izrazi velika vjernost i odanost cijelog općinskog zastupništva i naroda, posebno carevoj osobi i njegovoj obitelji.⁴⁹

Godine 1896. obilježavala se 30. godišnjica boja. U Splitu se nije mogao održati koncert zbog kvara na glazbenim instrumentima koji su se upravo popravljali.⁵⁰

Počasni kanonik Zanella svečano je 17. svibnja 1896. ustoličen za župnika Visa. Ujutro je, uz sviranje glazbe i pratnju svećenika, kotarskog poglavara Grossette, kanonika Jaka Novaka, činovnika, zastupnika, rodbine i brojnog puka, otišao u crkvu na obred. Nakon toga priređeno je primanje, a navečer pred stanom novog župnika glazba je odsvirala nekoliko kompozicija. Obala je osvjetljena i priređen je vatromet.⁵¹

U Beču se održala velika svečanost za uspomenu na Viški boj 19. srpnja 1896.⁵² Organiziralo ju je Društvo veterana ratne mornarice u dogovoru s Odjelom ratne mornarice i Ministarstvom vojske. U 11 sati ujutro krenuli su uz sviranje glazbe društva *Tegetthoff* pod zapovjedništvom predsjednika Sluge, s Pomorskim pripomoćnim društvom veterana *Adria* kojem je zapovijedao predsjednik Metzbilller, do velikih vrata zavjetne crkve. Tim su se društvima pridružila izaslanstva veteranskih udruga Oedenburga i Erlacha čiji su mnogi članovi sudjelovali u bitci pod Visom, a također i Deutschmeistera. Ušli su u crkvu u kojoj su bili poručnik ratne mornarice grof Bach, počasni član vitez Rogge i vojnički svećenik Vanputics. Nakon mise svi su krenuli do Tegetthoffa spomenika gdje je Sluga izrekao govor. U jedan sat poslijepodne započelo je u Prateru sjajno primanje koje je pripremila društvo *Tegetthoff*. Dvorski kapelan Martin Wiesinger izrekao je prigodni govor koji je završio poklikom kumi društvene zastave, nadvojvotkinji Mariji Valeriji. Gospodin Nezbeda nazdravio je admiralu grofu Sternecku, župnik Wiesinger grofu Pachu. Sa svečanosti je poslan brzojav caru i admiralu Sternecku. Navečer je u hotelu *Union* društvo *Adria* priredilo slavlje. Među gostima su bili zastupnik Odsjeka Ministarstva vojske, kapetan korvete Teuffel, časnik Schwickert,

⁴⁸ „Proslava viške bitke“, *SD*, god. VII, br. 58, Zadar, 21. VII. 1894., str. 2.

⁴⁹ „Proslava Viške bitke“, *Jedinstvo*, god. II, br. 56, Split, 23. VII. 1895., str. 4.

⁵⁰ „U spomen 30 godišnjice Viške bitke“, *Jedinstvo*, god. III, br. 57, Split, 21. VII. 1896., str. 3.

⁵¹ „U Visu“, *SD*, god. IX, br. 42, Zadar, 23. V. 1896., str. 2.

⁵² „Društvo veterana“, *Jedinstvo*, god. III, br. 56, Split, 17. VII. 1896., str. 2.

pukovnik Müller, barun Anatol Petz, sin zapovjednika oklopnjače *Kaiser* koja se borila pod Visom te brojni podčasnici i mornari ratne mornarice. Na kraju su još govorili članovi uprave društva *Adria* Spielmann i Teuffel.⁵³

Na godišnjicu bitke 1897. svirala je u Splitu ponovno glazba na obali. Talijansko društvo *Filarmonica* htjelo je prirediti večernji koncert s pjevanjem na rasvijetljenom brodu u luci. Sve je bilo spremno, ali ga je uprava društva *Gabinetto di lettura* odgodila jer se trebao održati na dan kad se obilježavao Viški boj, pa je moglo izgledati da i oni slave.⁵⁴ U to se vrijeme u Dalmaciji slabo slavilo, vlasti tome nisu pridavale dovoljno pozornosti.⁵⁵

Admiral Maximilian Daublebsky von Sterneck, jedan od prvih Tegetthoffovih pomoćnika u Viškom boju, proslavio je 20. rujna 1897. navršених 50 godina službe. Na tome mu je čestitao car. Tih dana bilo je protiv njega u raznim novinama dosta članaka. Hrvatski i slovenski listovi u Istri, Trstu i Dalmaciji bili su suzdržani, nije ga štedio ni Reichswer. Pretpostavljalo se da je to bilo zbog sukoba između admirala i nadvojvode Stjepana.⁵⁶

Sterneck, junak Viškog boja, preminuo je u Beču 5. prosinca 1897. Školovao se na Pomorskoj akademiji u Veneciji, a potom stupio u ratnu mornaricu. Ukrcan je na fregatu *Bellona*, a služio je i na fregati *Venus*, parobrodu *Messagiere* i drugim brodovima. Godine 1859. unaprijeđen je u čin kapetana korvete, a 1864. preuzeo je zapovjedništvo broda *Schwarzenberg*. Godine 1872. sudjelovao je s grofom Johannom Wilczekom na ekspediciji u polarne krajeve bojnim brodom *Isbjörn*. Tada je unaprijeđen u čin kontraadmirala, a 1883. u viceadmirala. Punih 16 godina zapovijedao je ratnom mornaricom.⁵⁷

U zavjetnoj crkvi u Beču 8. prosinca odane su najviše vojne počasti preminulom Sternecku. Među prisutnima su bili car Franjo Josip, nadvojvode Franjo Ferdinand, Otton, Petar i Ferdinand od Coburga, dvorski dostojanstvenici, ministri, predsjednik vlade barun Gautsch s kabinetom, namjesnik Donje Austrije i predsjednici visokih ustanova. Nakon toga njegovi su posmrtni ostatci preneseni u Pulu i pokopani u Mornaričkoj crkvi.

Vijest o Sterneckovoj smrti široko je odjeknula. Posebno je bilo tužno u Boki kotorskoj jer je Sterneck zadužio Tivat obilnim doprinosima za podizanje pučke škole, crkve i parka, a inicirao je i gradnju pomorskog arsenala. Tamo su 11. prosinca u znak žalosti na općinskoj zgradi, crkvi, kućama i ratnom brodu *Krka* izvješene zastave. Održane su i svečane mise zadušnice na brodu i u župnoj crkvi. Misu na brodu služio vojnički kapelan Lauč, a sudjelovali su i časnički zbor, mornari

⁵³ „Naši dopisi“, *SD*, god. IX, br. 59, Zadar, 22. VII. 1896., str. 2.

⁵⁴ „Pišu nam iz grada“, *Jedinstvo*, god. IV, br. 57, Split, 23. VII. 1897., str. 3.

⁵⁵ „Uspomena“, *Jedinstvo*, god. IV, br. 57, Split, 23. VII. 1897., str. 3.

⁵⁶ „Maksimilijan bar. Sterneck“, *Jedinstvo*, god. IV, br. 75, Split, 24. IX. 1897., str. 3.

⁵⁷ Jerolim von BENKO, *Admiral Max Freiherr von Sterneck*, Wien, 1901.

s broda na čelu s grofom Dragutinom Lanjusom Wallembergom, zapovjednik tvrđave general Florio, grčko-istočni episkop dr. Petranović, potpredsjednik Dalmatinskog sabora i zastupnik u Carevinskom vijeću Kvekić, kotarski poglavar Kotora Blešić, pokrajinski savjetnik Grabovac kao zastupnik suda u Kotoru, upravitelj topništva, pukovnik inženjerije vitez Ficker, pomorski zapovjednik vitez Köppel, inženjerijski pukovnik Schlögelhofer. Nazočni su bili predstavnici svih vojnih posada, ureda u Boki, zapovjednik žandarskog odjela u Kotoru ritm. Jakšić i državnih vlasti, Velike gimnazije, Nautičke škole u Kotoru, donaćelnik kotorske općine kap. Radončić i drugi izaslanici iz Kotora. Druga služba u isto vrijeme bila je u župnoj crkvi. Predvodio ju je biskup Uccellini uz asistenciju brojnih svećenika. Biskup je u prigodnom govoru istaknuo zasluge pokojnika.⁵⁸ Vojnički župnik je 11. prosinca na parobrodu *Andreas Hofer* izrekao misu za preminulog uz prisutnost namjesnika, vojničkih starješina i posade broda. Istog je dana održana misa i u Šibeniku, na brodu *Schwarzenberg*.⁵⁹

Ratna mornarica je 1899. godine imala veliku vježbu. U rano jutro 24. lipnja u višku luku uplovilo je brodovlje: tri topovnjače, tri oklopnjače, tri minolovca, 16 lagumača i jedan krstaš. Na topovnjači *Monarch* nalazio se glavni zapovjednik barun Minutillo, na krstašu *Zenta* podadmiral Montecucoli, a na oklopnjači *Prinz Eugen* podadmiral Becker. Kako se bližila obljetnica Viškog boja, vojni je kapelan držao u fratarskoj crkvi na Prirovu misu za pokoj poginulih mornara. Na obližnjem groblju, u prisutnosti admirala, 150 časnika, mnogo vojnika i naroda, pred spomenik je položen vijenac. Vojnička glazba održala je koncert. Brodovi su digli sidro 26. lipnja pa je otpočela vježba pred lukom.⁶⁰ Godine 1899. ponovno je navečer na obali u Splitu svirala Narodna glazba.

Poslijepodne 26. siječnja 1901. stigao je u višku luku svojom jahtom *Waturus* nadvojvoda Karlo Stjepan te je pozvao na večeru dr. Dojma Depolisa. Na obalu se iskrcao 27. siječnja, a dočekao ga je načelnik Topić s kojim je prošetao mjestom. Poslijepodne je s pratnjom i svom posadom posjetio groblje i odao počast poginulima 1866. godine. Izrekao je kratak govor pa su svi prisutni izmolili Očenaš. Sutradan ujutro otplovio je put Starog Grada.⁶¹ I 1901. je upriličen koncert u Splitu, i to prvi put na Novoj obali.⁶² Bilo je te godine još spomena na Viški boj. Upravno je vijeće Austrijskog Lloydusa u Trstu 20. srpnja priredilo zabavu povodom otvaranja

⁵⁸ „U Kotoru“, *SD*, god. X, br. 100, Zadar, 15. XII. 1897., str. 2.

⁵⁹ „L Ammiraglio de Sterneck“, god. X, br. 98, *SD*, Zadar, 7. X. 1897., str. 1. – „Dalmatinske vijesti“, *SD*, god. X, br. 99, Zadar, 1897., str. 2. – „Admiral Sterneck“, *SD*, god. X, br. 99, Zadar, 11. XII. 1897., str. 1. – „Funerali di Sterneck“, *SD*, god. X, br. 99, Zadar, 11. XII. 1897., str. 3. – „Nostre corrispondenze“, *SD*, god. X, br. 100, Zadar, 15. XII. 1897., str. 2.

⁶⁰ „Naši dopisi“, *SD*, god. XII, br. 53, Zadar, 5. VII. 1899., str. 2.

⁶¹ „N. V. Nadvojvoda Karlo Stjepan u Visu“, *SD*, god. XIV, br. 10, Zadar, 1. II. 1901., str. 2.

⁶² „Na uspomenu“, *Jedinstvo*, god. VI, br. 58, Split, 21. VII. 1899., str. 3. – „Uspomena“, *Jedinstvo*, god. VIII, br. 59, Split, 23. VII. 1901., str. 3.

državne željeznice Assling – Gorica – Trst na parobrodu *Bobemia* u Tršćanskom zaljevu. Poglavar glavnog stožera, podmaršal grof Beck, tada je održao zdravicu i, uz ostalo, podsjetio na boj pod Visom 1866. godine.⁶³

Dalmatinski namjesnik barun Erasmus Handel stigao je 26. kolovoza 1903. godine poslijepodne jahtom *Dalmat* u Vis. Priređen mu je svečan doček, obišao je mjesto, bio na groblju gdje je položio vijenac na spomenik. Sutradan je otplovio put Hvara.⁶⁴ Te je godine učitelj Petar Kuničić, istaknuti pisac i javni radnik, autor knjige *Viški boj*, imenovan ravnateljem pučke škole u Starom Gradu na otoku Hvaru. Tu je proveo i najveći dio svog radnog vijeka.⁶⁵

Tijekom 1904. godine više je uglednika posjetilo spomenik na Prirovu. U Vis je 2. travnja stigao parobrodom *Zadar* ministar financija Böhm Bawerk sa suprugom i upraviteljem financija Hočevarom. Sutradan se susreo s načelnikom Topićem pa su zajedno posjetili groblje, a zatim obišli grad. Odatle je otplovio put Biševa želeći obići Modru špilju. U to vrijeme stiglo je u Vis i 115 članova Austrijskog turističkog kluba. Došli su na Uskrs Lloydovim parobrodom *Euterpe*. Nakon što su se iskrcali, položili su vijenac na spomenik na groblju. Dok je brod isplovljavao iz luke mimo groblja, svirala je glazba.⁶⁶

Nešto kasnije poglavar generalnog štaba austrijske vojske, podmaršal Beck putovao je Dalmacijom. Iz Splita je preko Biševa 19. svibnja ujutro stigao u višku luku jahtom ratne mornarice *Pelikan*, kojom je zapovijedao kapetan Rikard Dragner. Beck je bio sa svojim zamjenikom podmaršalom Oskarom Potiorkom i velikim brojem časnika. Također je u luku uplovio i Lloydov parobrod *Metković* na kojem je bilo 35 generala i stožernih časnika. Namjesnik barun Erasmo Handel poslao je u Vis upravitelja kotarskog poglavarstva Matu Grascettu da ih dočeka. Nazočan je bio i načelnik Topić. Poslijepodne otišli su na groblje gdje su se okupili svi stožerni časnici. Beck je održao govor i položio vijence na spomenke palih mornara i topnika. Zatim su otišli do tvrđave Giorgio na ulazu u zaljev gdje im je kapetan Teodor Winterhalder objasnio njezinu ulogu u Viškom boju. U mjestu su se zaustavili na Plokati oružja kod carevog spomenika i pošli u zavod Javne dobrovoljnosti, smješten u tvrđavi Madonna. Poslijepodne su otputovali put Herceg Novoga. Beck je 23. svibnja stigao u Šibenik.⁶⁷

U viškoj su se ratnoj luci 17. svibnja 1904. ujutro usidrili brodovi *Albatros* i *Nautilus* sa 400 pitomaca. Oni su također otišli na poluotok Prirovo i posjetili

⁶³ „Zdravica poglavara glavnog štopa FZM grofa Becka“, *SD*, god. XIX, br. 59, Zadar, 25. VII. 1906., str. 3.

⁶⁴ „Naši dopisi“, *SD*, god. XVI, br. 70., str. 2.

⁶⁵ „Službeni viestnik za Dalmaciju“, *NL*, god. XLII, br. 59, Zadar, 25. VII. 1903., str. 3.

⁶⁶ „O putovanju N. P. Ministra financija po Dalmaciji“, *SD*, god. XVII, br. 29, Zadar, 9. IV. 1904., str. 2. „Članovi Austrijskog turističkog kluba u Dalmaciji“, *SD*, god. XVII, br. 29, Zadar, 9. IV. 1904., str. 2.

⁶⁷ „Putovanje poglavice glavnog štopa baruna Becka“, *SD*, god. XVI., br. 42, Zadar, 25. V. 1904., str. 3.

spomenik. Na Poljani Sv. Duha izvodili su vježbe. Zapovjednik škole, kapetan Ferdinand Bublay, odobrio je tamburaškom zboru sastavljenom od 32 momka da popodne nastupi na Plokati oružja. Uvečer su brodovi krenuli put Splita.⁶⁸ Nadvojvoda Karlo Stjepan sa suprugom Marijom Terezijom, djecom i pratnjom krstario je 1904. godine svojom jahtom *Rovenska* Jadranom. Iz Brindizija u Vis stigao je 6. srpnja. Posjetio je mjesno groblje gdje ga je dočekaao načelnik Topić. Tijekom dana razgledao je mjesto i novu cestu pa je navečer otplovio put Lošinja.⁶⁹

Godišnjica je 1904. u Splitu obilježena koncertom. Izvedene su skladbe:

- Kràl, *Mars Tegetthoff*
- Jacques Offenbach, uvertira operete *Orphée aux Enfers*
- Šebech, *Slavenska balada*
- *Potpouri časovite muzikalne slike*
- Zimmermann, marš *Preobraženskovo polka*.⁷⁰

Tradicija obilježavanja nastavljena je i idućih godina. Ratno brodogradnja usidreno u gruškoj luci proslavilo je 1905. godine 39. godišnjicu Viškog boja. Mornari su priredili natjecanje u veslanju brodicama od Rijeke dubrovačke do jahte *Pelikan* na kojoj se nalazio admiral Rudolf Montecuccoli. Pobijedili su Dalmatinci.⁷¹

Godine 1906. planiran je put Franje Josipa I. Dalmacijom te Bosnom i Hercegovinom. Trebao je prisustvovati velikim vježbama u okolini Dubrovnika u suradnji kopnene vojske i ratne mornarice koje su se trebale održati od 13. do 15. rujna. Trebao je posjetiti Zadar i Dubrovnik., a u srijedu 12. rujna trebao je poći jahtom *Miramar* put Visa gdje bi sudjelovao u slavlju 40. godišnjice boja. Zatim bi primio općinsko izaslanstvo i pratio vježbe ratnih brodova. Odatle je namjeravao produžiti za Gruž.⁷² Međutim, car se razbolio i odustao od putovanja pa ga je zastupao nadvojvoda Franz Ferdinand.⁷³ Te je godine održana velika proslava. Austrougarska mornarica planirala je dolazak cijele eskadre u Vis, koja se trebala naći u Jadranu uz prisutnost vojnog zapovjednika generala Mariana Varešanina i namjesnika Nike Nardellija.⁷⁴

Kanonik Apolonij Zanella, nadpop župnik u Visu, primio je 16. srpnja duže pismo zapovjedništva pomorske eskadre kojim je pozvan da služi zadušnice za pale mornare kao što je to učinio poslije bitke ondašnji župnik koji je pratio

⁶⁸ „Bojno brodogradnja“, *SD*, god. XVII, br. 42, Zadar, 25. V. 1904., str. 3.

⁶⁹ „N. V. Nad-Vojvoda Karlo Stjepan u Visu“, *SD*, god. XVII, br. 56, Zadar, 13. VII. 1904., str. 2.

⁷⁰ „Narodna glazba“ *Jedinstvo*, god. XI, br. 58, Split, 22. VII. 1904., str. 3.

⁷¹ „Godišnjica bitke pod Visom“, *NL*, god. XLIV, br. 59, Zadar, 27. VII. 1905., str. 3.

⁷² „Putovanje Njegova Veličanstva u Dalmaciju“, *SD*, god. XIX, br. 66, Zadar, 18. VIII. 1906., str. 1.

⁷³ „Per la visita di S. A. l' Arciduca Francesco Ferdinando a Zara“, *SD*, god. XIX, br. 73, Zadar, 12. IX. 1906., str. 3.

⁷⁴ „Četrdeset-godišnjica viške bitke“, *NL*, god. XLV, br. 57, Zadar, 16. VII. 1906., str. 2.

ranjene do bolnice i mrtve do groblja.⁷⁵ Najavljeno je da će u višku luku uploviti ratno brodovlje. Bilo je predviđeno da će se ujutro iskrcati mornari i časnici i postrojiti se pred crkvom sv. Jere na groblju i uz cijeli put uokolo. Tu je planirana misa kojoj su trebali prisustvovati samo stožerni časnici jer je crkva malena, a časnika je 600. Za vrijeme mise momčad s kopna pucat će salve, a s brodova će se oglasiti topovi. Poslije toga je bio predviđen posjet vojske spomeniku. Općina je primila program.⁷⁶

U okviru proslave 40. godišnjice stigla je u Split ratna flota koja se sastojala od broda *Huszar* i nekoliko torpiljarki, a odatle je prosljedila za Vis. Doplovilo je 14 velikih bojnih brodova i 10 torpiljarki.⁷⁷ Velikom slavlju prisustvovao je dalmatinski namjesnik Niko Nardelli, vojni zapovjednik i admiral grof Rudolf Montecuccoli. Mjesto i porušene okolne tvrđave bile su okićene hrvatskim trobojnicama.

Došlo je mnogo svijeta iz Komiže, Splita, Makarske i Hvara posebnim brodovima. U Visu je u 10 sati bila svečana misa koju je služio hvarski biskup Jordan Zaninović uz asistenciju propošta Hvarskog kaptola Novaka i dekana Siminijatića. Na njoj su bili zapovjednici brodova i svi časnici koji nisu bili u službi. Prisustvovao je i stari župnik, dekan Zanella koji je prije 40 godina bio viški kapelan pa je, dok je trajao boj, tješio ranjenike i pratio do groba poginule.⁷⁸

Nakon toga održao se mimohod uz pucnjavu s brodova. Na groblju Prirova biskup je dao odrješenje, održani su komemorativni govori, u spomen na bitku kod Visa i Custoze na spomenik mornarima položeni su vijenci viških veterana, načelnika Topića, mjesnih gospođa, društva *Viški skup*, Hrvatske zore, praških veterana. Općina je također položila cvijeće na spomenik poginulim topnicima u tvrđavama i engleskom groblju blizu baterije Schmidt na istočnoj strani uvale. Zatim je priređena regata. Poslijepodne je na svim brodovima organizirana tombola i druge igre. Svečanosti je prisustvovalo 28 veterana, sudionika bitke, iz Visa i Komiže.⁷⁹ Iz Splita je organiziran izlet na Vis 20. srpnja Rismondovim parobrodom *Mosor*. Na obali se okupilo oko 300 ljudi, ali se svi nisu mogli ukrcati jer je brod bio premalen.⁸⁰ Odlazak je bio u 6 sati, a povratak navečer, u 21 sat.

⁷⁵ Zanella je 17. svibnja 1896. godine ustoličen kao nadpop župnik u Visu. Ujutro tog dana uz zvukove glazbe i pratnju svećenika, kotarskog poglavara Groschette, kanonika Jaka Novaka, činovnika, zastupnika, rodbine i brojnog puka ispraćen je u crkvu gdje su održane svečanosti. Nakon toga priređeno je primanje, a navečer pred stanom novog župnika glazba je odsvirala nekoliko kompozicija. Obala je bila rasvijetljena i priređen je vatromet. „U Visu“, *SD*, god. IX, br. 42, Zadar, 23. V. 1896., str. 2.

⁷⁶ „Spomen na Višku bitku“, *Nj*, god. XIII, br. 77, Split, 17. VII. 1906., str. 3.

⁷⁷ „Ratni brod Huszar“, *Dan*, god. IV, br. 27, Split 19. VII. 1906. str. 3. – „Proslava viške bitke“, *Dan*, god. IV, br. 27, Split, 19. VII. 1906., str. 3. – „Viško slavlje“, *Dan*, god. IV, br. 28, Split, 26. VII. 1906., str. 3.

⁷⁸ „Proslava četrdesete godišnjice viške bitke“, *SD*, god. XIX, br. 58, Zadar, 21. VII. 1906., str. 2–3.

⁷⁹ „Svečanosti na Visu“, *Nj*, god. XIII, br. 79, Split, 21. VII. 1906., str. 3.

⁸⁰ „Izletnici u Vis“, *Dan*, god. IV, br. 28, Split, 26. VII. 1906., str. 3.

Više od 100 ljudi moralo je odustati od izleta. Bilo je mnogo ljudi iz Makarske, Komiže i drugih okolnih mjesta. Ipak, mnogi su se žalili da na Visu nisu uspjeli ništa založiti, jer se tamo nisu nadali tolikom svijetu pa su malo toga spravili.⁸¹

U Puli je također bilo svečano prilikom obilježavanja 40. godišnjice Viškog boja. Uoči tog dana veteransko društvo priredilo je koncert. Ujutro su se održale zadušnice u crkvi ratne mornarice kojima je prisustvovao lučki admiral u Puli Julius pl. Ripper sa svojim stožerom te svi zapovjednici i časnici pulske posade. Na počasnom mjestu bili su mnogi časnici i vojnici koji su sudjelovali u Viškom boju, među njima i admirali u mirovini pl. Czeditz i Heinz te kapetan u miru knez Kűszwald, koji su došli na slavlje u Pulu. Bilo je i drugih činovnika i izaslanstvo društva *Austria*. Podadmiral Ripper održao je zanosan govor, a zatim je predsjednik društva Dalmatinaca u Puli, umirovljeni dočasnik ratne mornarice Mardešić, rođeni Višanin, evocirao nezaboravni dan. Zbor časnika ratne mornarice priredio je poslijepodne veliku svečanost uz mimohod tvrđavske topničke pukovnije u Puli koja se borila u Visu. Navečer je bilo veliko primanje za 150 uzvanika, a 21. srpnja uvečer pulsko veteransko društvo priredilo je vrtnu svečanost.⁸²

Posebna je važnost pridana 40. godišnjici boja. Brod *Huszar* 17. srpnja navečer uplovio je u splitsku luku. Idućeg dana stiglo je više brodova austrijske ratne mornarice. Flota je prosljedila za Vis.⁸³ Općina Visa poslala je brzojav caru, a on je odgovorio. Drugog dana nakon proslave, 22. srpnja zapovjednik ratne mornarice grof Montecuccoli pozvao je na objed na parnu jahtu *Lacroma* tri veterana, a kontraadmiral Leopold vitez Jedina 26 veterana, od kojih 23 Višana, a tri s otoka Hvara, na ručak u oklopnjači *S. Georg*. Tu su gosti poredani oko sofe tako da je između svake dvojice veterana sjedio jedan dalmatinski podčasnik koji je s njima razgovarao. Na čelu stola sjedio je kontraadmiral Lucijan pl. Ziegler koji je veteranima održao prigodni govor na hrvatskom jeziku. Montecuccoli je tako isto učinio s ostalom trojicom na jahti. Istoga dana priopćen je vojsci na eskadri na hrvatskom jeziku Montecuccolijev brzojav caru.⁸⁴ Carev pobočnik, grof Paar, odgovorio mu je i zahvalio. To je obznanjeno vojsci na eskadri. I vojničko je društvo *Tegetthoff* u Beču priredilo 22. srpnja 1906. posebnu svečanost.⁸⁵

U Prčanju je 24. lipnja 1906. u 78. godini preminuo Marko vitez Florio, kontraadmiral u mirovini. Rodio se u tom mjestu Boke kotorske 1820. godine. Završio je gimnazijsko-nautičku školu u Trstu te je 1848. godine stupio kao kadet

⁸¹ „Izlet“, *Nj*, god. XIII, br. 78, Split, 19. VII. 1906., str. 2. – „Izlet na Vis“, *Nj*, god. XIII., br. 79, Split, 21. VII. 1906., str. 2.

⁸² „Slavlje viške bitke u Pulju“, *SD*, god. XIX, br. 59, Zadar, 25. VII. 1906., str. 3.

⁸³ „Eskadra u luci“, *Sloboda*, Split, god. II, br. 32, 18. VII. 1906., str. 3. – „Ratni brod Huszar“, *Dan*, god. IV, br. 27, Split, 19. VII. 1906., str. 3. – „Viška proslava“, *Sloboda*, god. II, br. 34, Split, 23. VII. 1906., str. 1.

⁸⁴ „Još o proslavi četrdesete godišnjice Viške bitke“, *SD*, god. XIX, br. 62, Zadar, 4. VIII. 1906., str. 2.

⁸⁵ „Proslava četrdesete godišnjice viške bitke“, *SD*, god. XIX, br. 59, Zadar, 25. VII. 1906., str. 2. – „Spomen viškog boja“, *SD*, god. XIX, br. 55, Zadar, 11. VII. 1906., str. 3.

u ratnu mornaricu. Brzo je napredovao u službi. U pomorskoj bitci kod Visa bio je zapovjednik korvete *Erzherzog Friedrich* i desna ruka zapovjedniku linijskog broda *Kaiser* dok se on žestoko borio s talijanskim brodom *Affondatore*. Zapovjednik Petz spomenuo ga je u svom izvještaju u kojem je podsjetio na manevar te austrijske korvete koja je, dok je *Affondatore* gonio *Kaiser*, plovila za njima i podupirala ga vatrom. Kada je 1884. godine umirovljen, imenovan je kontraadmiralom.⁸⁶

Malo kasnije iste godine, organizirane su velike vojne vježbe u južnoj Dalmaciji. Pripreme su se obavljale od 1. srpnja u Trstu, Puli, Zadru i Gružu. Osim na moru, planirano je njihovo odvijanje i u Uskoplju, Humu i Trebinju, za što je bilo zaduženo posebno povjerenstvo. Trebao je biti nazočan car, ali je odustao pa ga je zastupao prijestolonasljednik Franz Ferdinand. Ukrcavanje momčadi predviđeno je u Puli, a u operacijama bi se koristila kola, konji i željeznica.⁸⁷

Ferdinand je krenuo iz Beča 11. rujna 1906. godine i stigao u Pulu idućeg dana. Dočekao ga je zemaljski kapetan Rizzi. Ukrcao se na jahtu *Miramar* i isplovio put Malog Lošinja praćen brodovima *Lacroma* i *Godolo*, a odatle za Vis koji ga je dočekao okičen, a pozdravio ga je biskup Zaninović. Obišao je spomenik na Prirovu u admiralskoj uniformi. Pred njim je koračala skupina posebno odjevenih djevojčica i posipala cvijeće. Kod spomenika ga je dočekao biskup s klerom koji je pjevanjem *Libera* dao odrješenje pokojnicima. Nadvojvoda i ostali nazočni pratili su misu s molitvama pod kišom. Zatim je položio dva vijenca u ime cara – jedan na spomenik mornarima, a drugi na spomenik onima koji su na kopnu branili otok. Zahvalili su mu admiral Montecuccoli i poglavar stožera Beck.⁸⁸ Biskupu hvarskom darovao je Ferdinand u carevo ime križ od ametista, a kćeri načelnika Topića, koja mu je predala kitu cvijeća, zlatnu narukvicu. Zatim se uz klicanje naroda ukrcao na brod *Miramar* i otplovio put Gruža. Tamo je stigao 12. rujna navečer. Grad je u njegovu čast rasvijetljen, a dočekala ga je i glazba.⁸⁹

U Puli su se 1908. godine održale ustaljene svečanosti. Ujutro je bila svečana misa na ratnom brodu *Ferdinand Max*. Prisustvovao je podadmiral Julius pl. Ripper s brojnim članovima časničkog zbora. Poslije je organiziran mimohod mornara. Na brodu je bio objed na koji je pozvano i osam veterana. Mornari su igrali tombolu. Uvečer je organiziran ples u Mornaričkom kasinu.⁹⁰

⁸⁶ „Kontradmiraal vitez Florio“, *SD*, god. XIX, br. 51, Zadar, 27. VI. 1906., str. 2.

⁸⁷ „Vojne vježbe u Dalmaciji“, *NL*, god. XLV, br. 57, Zadar, 16. VII. 1906., str. 2.

⁸⁸ General barun Friedrich von Beck bio je niz godina predstojnik careva vojnog ureda. Godine 1906. slavio je 25 godina kad ga je Franjo Josip I. postavio na čelo Glavnog stožera oružanih snaga. Car je tada naredio da 17. pješačka pukovnija ima nositi ime *Grof Beck*. „Jubilej FZM. baruna Becka“, *SD*, god. XIX, br. 48, Zadar, 16. VI. 1906., str. 1.

⁸⁹ „N. V. Nadvojvoda Frano Ferdinando, Putovanje Njeg. Visosti Nadvojvode Frana Ferdinanda“, *SD*, god. XIX, br. 73, Zadar, 12. IX. 1906., str. 2.

⁹⁰ „Proslava više bitke“, *SD*, god. XXI, br. 60, Zadar, 29. VII. 1908., str. 2.

Godine 1909. na dan boja održane su u Visu zadušnice na kojima su sudjelovali članovi Općinskog upraviteljstva, učenici škola i brojno pučanstvo.⁹¹ U zavjetnoj crkvi u Beču također je održana svečana misa. Sudjelovali su časnici ratne mornarice koji su se nalazili u gradu. U isto vrijeme izaslanstvo časnika ratne mornarice položilo je vijenac na spomenik Tegetthoffu na ulazu u Prater.⁹² Oskar Potiorek, poglavar bosanske vlade, stigao je na Vis 3. srpnja 1911. jahtom ratne mornarice *Dalmat*. Na groblju, položio je bogat vijenac na spomenik. Kad se vratio na brod, primio je načelnika Topića. Poslijepodne uzvraćen je posjet pa su zajedno razgledali znamenitosti mjesta. Na brodu se održala večera na koju je pozvan i načelnik. Sutradan je gost otplovio put Hvara.⁹³

Dalmatinski namjesnik grof Mario Attems, nakon što je 1912. godine imenovan na tu dužnost, obilazio je službeno pokrajinu kako bi je upoznao. Bio je u Veloj Luci na otoku Korčuli, a zatim je 25. veljače posjetio Blato i prisustvovao otvorenju odvodnog kanala za melioraciju polja, pa proslijedio u grad Korčulu. Odatle je otplovio vladinim parobrodom *Zadar* u Vis koji ga je dočekaok okičen. U susret mu je na obali izišao načelnik Topić u pratnji članova Općinskog upraviteljstva, predstavnika mjesnih ureda i školske djece. Tu je bio na misi za poginule iz 1866., u crkvi fratara na Prirovu, i položio vijenac na spomenik. Obišao je župnu crkvu, škole, općinu i dom za siromahe. Razgledao je novu cestu koja vodi od Visa put Komize. Otišao je na Hvar i odatle se vratio se u Zadar.⁹⁴ Nešto kasnije, 23. lipnja 1912. posjetio je Vis zapovjednik 16. zboru, pješački general Lothar pl. Hortstein. Prisustvovao je misi koju je služio dvorski kapelan msgr. Crnica. Nakon toga položio je bogati vijenac pred spomenik mornarima.⁹⁵

Prilikom službenih ili privatnih posjeta Visu austrijski uglednici, visoki vojni i državni dužnosnici, odavali su počast poginulima u boju 1866. godine. To se češće događalo u kasnijim godinama.

Karlo Stjepan je 30. ožujka 1914. navečer doplovio u luku svojom jahtom *Ul*. Nadvojvoda je tom prilikom poslao svoje mornare da pohode groblje i pomole se. Predvečer idućeg dana prosljedili su put Lošinja. Dana 7. travnja 1914. poslijepodne doplovio je u višku luku odjel ratne mornarice s pitomcima I. i II. razreda podčasničke škole na stručnom putovanju. Sastojao je od oklopnjače *Babenberg* kojom je zapovijedao linijski kapetan Paul Stupar i krstarice *Zenta* pod zapovjedništvom kapetana fregate Karla Culota. Momčad je posjetila groblje i spomenik palima 1866. godine. Zatim su otišli na englesko groblje poginulih u pomorskoj

⁹¹ „Sa Visa“, *Nf*, god. XVI, br. 88, Split, 24. VII. 1909., str. 2.

⁹² „Godišnjica bitke pod Visom“, *SD*, god. XXII, br. 59, Zadar, 24. VII. 1909., str. 3. – „Pomendan bitke kod Visa“, *SD*, god. XXII, br. 58, Zadar, 21. VII. 1909., str. 3.

⁹³ „N. P. poglavica bosanske Vlade“, *SD*, god. XXIV, br. 45, Zadar, 7. VI. 1911., str. 2.

⁹⁴ „Putovanje gosp. Namjesnika grofa Attemsa“, *SD*, god. XXV, br. 17, Zadar, 28. II. 1912., str. 6. – „Naši dopisi“, *SD*, god. XXV, br. 18, Zadar, 2. III. 1912., str. 2.

⁹⁵ „Zborni zapovjednik general pješad. pl. Hortstein na Visu“, *SD*, god. XXV, br. 51, Zadar, str. 3.

bitci kod Visa s Francuzima 13. ožujka 1811. godine. Zapovjednici su posjetili načelnika Topića. Tamburaški orkestar broda *Babenberg* 8. travnja držao je koncert na Plokati oružja. Idućeg dana otplovili su put Gruža gdje su proveli uskršnje praznike.⁹⁶

Upravitelj Ministarstva financija, barun dr. Engel za uskršnjih se praznika 1914. godine odmarao u Dalmaciji. U višku luku uplovio je 13. travnja parobrodom *Zadar*. Idućeg jutra otišao je s pratljom do spomenika na mjesnom groblju. Obišao je i mjesto i susreo se s načelnikom Topićem. Odatle je istog dana otplovio.⁹⁷ Poslijepodne 11. travnja doplovio je privatno na jahti *Dalmat* nadzornik vojske i zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine, general Oskar Potiorek da putujući Dalmacijom provede mirno uskršnje praznike. Posjetio je spomenik mornarima, a zatim prošetao mjestom gdje mu se predstavio načelnik Topić. Razgledali su tvrđavu Madonna koja je 1866. godine pružala najjači otpor talijanskoj floti. Dalje je otputovao 12. travnja.⁹⁸

U proljeće 1914. plovio je duž jadranske obale jahtom *Ul* nadvojvoda Karlo Stjepan. S njim su bile supruga Marija Terezija i velika vojvotkinja Alice Toskanska s kćerima. Posjetili su Zadar i 26. travnja Šibenik pa su nastavili za otok Biševo gdje su 29. travnja pogledali podmorsku špilju i došli u Vis. Pozdravio ih je dr. Lovro Dojmi Delupis. Poslijepodne gosti su posjetili vilu *Sv. Juraj* kod engleskog groblja, u Topićevu vlasništvu. Obišli su i tvrđavu *Madonna*, poznatu iz Viškog boja, koja je tada služila za ubožište. Odatle su produžili pješice na groblje i razgledali spomenik. Istog dana otputovali su put Hvara, Staroga Grada i Splita.⁹⁹

Na dan boja 1914. godine održale su se u Visu u okićenoj nadžupnoj crkvi svečane zadušnice. Usred crkve postavljen je mrtvački odar. Obred je služio nadžupnik S. Bonačić, uz sudjelovanje mjesnih svećenika, a prisustvovao mu je načelnik Topić s članovima Općinskog upraviteljstva, učitelji muške i ženske škole s djecom i mnogo ljudi. Među njima bilo je i sudionika Viškog boja. Općina je iz pijeteta položila vijenac na spomenik na groblju Prirovo i još jedan na engleskom groblju poginulih u bitci 18. srpnja 1866. zbog eksplozije Smidtove baterije koja je bila na obližnjem poluotoku Sućurju.¹⁰⁰

Dana 15. srpnja 1914. preminuo je u Beču podadmiral Julij pl. Ripper koji je umirovljen 1913. godine. U to vrijeme bio je zadnji sudionik Viškog boja u aktivnom sastavu ratne mornarice. Imao je uspješnu karijeru i obavljao odgovorne dužnosti. Zapovijedao je brodovima *Planet*, *Fasana* i *Maria Teresa*. Sudjelovao je u ratu protiv Danske, službovao je na Sredozemnom i Crnom moru te u istočnoj Aziji. Bio je

⁹⁶ „C. i k. ratna mornarica“, *SD*, god. XXVII, br. 30, Zadar, 15. IV. 1914., str. 2.

⁹⁷ „N. P. bar. Engel na Visu“, *SD*, god. XXVII, br. 31, Zadar, 18. IV. 1914., str. 2.

⁹⁸ „Nadvojvoda Karlo Stjepan u Visu“, *SD*, god. XXVII, br. 28, Zadar, 8. IV. 1914., str. 2. – „N. P. Oskar Potiorek na Visu“, *SD*, god. XXVII, br. 30, Zadar, 15. IV. 1914., str. 2.

⁹⁹ „Visoki gosti u Dalmaciji“, *SD*, god. XXVII, br. 35, Zadar, 2. V. 1914., str. 3.

¹⁰⁰ „Na obljetnicu Viškog boja“, *SD*, god. XXVII, br. 59, Zadar, 25. VII. 1914., str. 3.

na položaju predstojnika Četvrtog odjeljenja u Ministarstvu rata, vodio je Odjel mornarice za istok i zapovijedao Pomorskim arsenalom u Puli. Na toj dužnosti unaprijedio je radove tehničkog zavoda ratne mornarice i skratio vrijeme njihova izvršenja.¹⁰¹

Kada je izbio Prvi svjetski rat, mladost je otišla na bojišnice, stoga se 1915. godine nije moglo slaviti kako se željelo.¹⁰²

Pripreme za veliku proslavu 50. obljetnice, koja je padala 1916., počele su već 1914. godine. Planirana je gradnja velike dekanatske spomen-crkve u Visu nedaleko od postojeće župne crkve. Crkvinarstvo je raspisalo i javni natječaj, a određen je ocjenjivački sud. Na čelu mu je bio Stjepan Siminiati, prepozit Hvarskog kaptola kao predstavnik biskupskog ordinarijata te članovi: nadpop župnik Silvestar Bonačić, predstavnik crkvinarstva i načelnik Serafin Topić. Izaslanici u sudu bili su Frane Bulić, pokrajinski konzervator, Julij Deininger, viši građevni savjetnik, dr. Karl Holey, docent na bečkoj tehnici u ime Središnjeg povjerenstva za spomenike u Beču, Eugen Wallach, voditelj Građevinskog odsjeka Dalmatinskog namjesništva, Ćiril Metod Iveković, arhitekt za bogoštovne gradnje pri Namjesništvu i Anton Rocco, namjesnički savjetnik u Zadru. Prispjelo je 47 nacрта iz raznih dijelova države. Ocjenjivački sud sastao se u crkvi 17. lipnja i odlučio:

1. nagrada od 1500 kruna dodijeljena je nacrtu pod geslom *Saxa loquuntur*, arhitektu Rudolfu Krauszu iz Beča
2. nagrada u iznosu od 1000 kruna dodijeljena je nacrtu *S. Nicolaus*, arhitektima Carlu Badsteiberu i Eduardu Thumbu iz Beča
3. nagrada od 700 kruna radu *Margarita Insulae*, arhitektima Karlu Trollu i Johannu Stoppelu.

Izabrana su još dva nacrti, *Danaeos* nepoznatog autora i *Lissa 1866-1916* arhitekta Alfreda Kraupa iz Beča, otkupljena po 400 kruna svaki. Nagrađena rješenja izložena su u Visu, Splitu i Zadru. S obzirom na to da je izbio Prvi svjetski rat, crkva nije sagrađena, a obilježavanje je bilo skromnije nego što je bilo zamišljeno.¹⁰³

Pedeseta obljetnica boja vrijeme je spominjanja velikog uspjeha 1866. godine. Bilo je još nekih starijih ljudi koji su se 1916. prisjetili dramatičnih događaja prilikom napada talijanske flote. Tako je trgovac Frane Sasnovoz uputio novinama pismo u kojem je naveo da je upravo te godine bio u financijskoj službi i uzet je u vojsku u prvom novačenju. Iznio je dosta zanimljivih pojedinosti. Prilikom Viškog boja nalazio se baš na Visu pa je svjedočio o događajima tijekom ona tri dana. Prvog dana ujutro, 18. srpnja dan je znak s broda da je opažen neprijatelj i da se

¹⁰¹ „Admiral Julij pl. Ripper“, *SD*, god. XXVII, br. 57, Zadar, 18. VII. 1914., str. 1.

¹⁰² „Viška bitka“, *Nj*, god. XXII, br. 164, Split, 20. VII. 1915., str. 2.

¹⁰³ „Za dekanalnu spomen crkvu na Visu“, *SD*, god. XXVII, br. 50, Zadar, 24. VI. 1914., str. 3. – Stanko PIPLOVIĆ, *Spomeni na Viški boj*. Split, 2001., str. 17.

svatko mora naći na određenom mjestu. Narod je napustio varoš, nigdje nikoga nije bilo. Ostale su samo obitelji načelnika Dojmija, sudca Palića te obitelji Topić Bradanović, Siminiatti i Rocchi. Sasnovazu i financijskom nadstražaru Afriću naređeno je da čuvaju novac poreznog ureda. Po luci su padale granate. Uništena je i baterija Schmidt na istočnoj strani uvale, na kojoj su bila četiri topa.

Prema njegovu izlaganju, neprijateljsko brodoglavje pojavilo se odmah idućeg dana ujutro i pucalo. Poslijepodne je došlo pet brodova koji su otvorili vatru na tvrđavu sv. Jurja koja nije odgovorila jer je njezin zapovjednik već blokirao topove. Jedna od tih talijanskih oklopnjača napala je bateriju Madonna i pucala na nju punih pet sati. Izgledalo mu je da je utvrda uništena i svi u njoj usmrćeni. Međutim, bila je tek neznatno oštećena, a posada živa i vesela. Treći se dan zametnula velika bitka, a na kopnu su se tražili ljudi i životinje za prijenos opreme. Vladala je neizvjesnost i strepnja. Stanovnici su odahnuli tek kada su ugledali austrijske brodove kako pobjedonosno uplovljavaju u luku okićeni zastavama. Pohrlili su natrag u svoje domove.¹⁰⁴

Velika proslava bila je prilika da se nešto više upozna javnost s bogatom prošlošću otoka na kojem je tada živjelo oko 8000 stanovnika, njegovom topografijom, umjetničkom baštinom, kulturom i gospodarstvom, posebno s tvornicom konzervirane ribe braće Mardešić. Naglašeno je da je Vis rodno mjesto hrvatskih pisaca Vitaljića-Caramenea i Tržića, a iz Komiže su filozof Antun Petrić i pjesnik Andrija Vitaljić. Bilo je u novinama dosta komentara, političkih ocjena i prototalijanskih napisa u skladu s općim prilikama.¹⁰⁵

U Komiži je osnovan poseban odbor za proslavu, na čelu s veletrgovcem i hrvatskim rodoljubom Nikolom Mardešićem. Potpredsjednik je bio općinski upravitelj L. Bakos. Općinsko upraviteljstvo uputilo je proglas 17. srpnja 1916., a idućeg dana okupili su se pred stanom pjesnika Andrije Vitaljića predstavnici mjesne uprave čitaonice, društva *Napredak* i *Sokola*, školska djeca s učiteljima i veterani. U starinskoj crkvi Muster, na brijegu iznad naselja, održane su zadušnice. Govorili su Bakos i učitelj Š. Petrić. Općina je u gostionici *Napredak* priredila u čast veterana objed na koji su pozvani i predstavnici vlasti. Sve se odvijalo u veselom raspoloženju, uz brojne zdravice i pjesme. Poslani su brzogodi caru, nadvojvodi Friedrichu, velikom admiralu Hausu i namjesniku Attems. Počasni predsjednik odbora Niko Mardešić bio je u to vrijeme u Puli. On je tom prilikom poslao 100 kruna za siromašne obitelji poginulih Komižana. Kći pokojnog načelnika Giaxe, Marija Mardešić i Nikolina supruga doprinijele su također s po 100 kruna. Mardešić je dao i 1000 kruna mjesnoj blagajni za spomenik ili spomen-ploču palim

¹⁰⁴ „Pedeseta obljetnica Viške bitke“, *SD*, god. XXIX, br. 56, Zadar, 19. VII. 1916., str. 1. – „Svjedok viške bitke“, *Nj*, god. XXIII, br. 167, Split, 20. VI. 1916., str. 1.

¹⁰⁵ Stjepan IL, „Ostrvo Vis“, *Jedro*, god. I, br. 7, Sarajevo, 1. VII. 1916., str. 154. – „U oči i poslije viške bitke“, *Nj*, god. XXIII, br. 166, Split, 19. VII. 1916., str. 1.

Komižanima u Svjetskom ratu. Predvečer su sakupljani darovi za ratnu mornaricu i obnovu podmornice *U 12*.¹⁰⁶

Splitska općina pripremala se 1916. posebno svečano proslaviti taj dan, jer je grad prvi susjed Visa te je u njega prispjela prva vijest o pobjedi, koja je odatle prosljeđena u Beč.¹⁰⁷ Općina Splita, Hrvatska čitaonica, Pravaška čitaonica, Hrvatsko kršćansko radničko društvo i Hrvatska štedionica u Splitu uputili su preko Dvorske kancelarije u Beču caru Franji Josipu I. izraze čvrste odanosti i ljubavi. Pridružili su im se *Hrvatski napredak*, društvo *Zvonimir*, *Hrvatski dom*, Hrvatska radnička zadruga, Bihać, Trgovačka i obrtnička zadruga, Narodna glazba i Društvo dobrovoljnih vatrogasaca. Posebno je naglašena važnost evociranja junačkih tradicija, jer je i u tadašnjem ratnom vremenu izražena gramzljivost Talijana za hrvatskim zemljama.¹⁰⁸

Općinski upravitelj Splita dr. Frane Madirazza izdao je proglas građanima u kojem se navodi da je slavna mornarica pod Visom prije 50 godina izvojevala sjajnu pobjedu i pokopala nadu Kraljevine Italije za našim obalama Jadrana. U proslavi su sudjelovali veterani Viškog boja iz splitske općine: Dujam Pavazza-Drelje, Nikola Luger, Marin Roje pok. Marka, Ivan Roje pok. Marka, Jozo Dvornik pok. Bariše, Mate Dvornik pok. Duje, Toma Matošić, Jozo Dumanić-Šulento pok. Stipe, Frano Zelić i Stipan Maretić pok. Nikole.¹⁰⁹

Uoči proslave u splitskom kazalištu održan je koncert u korist udova i siročadi poginulih junaka iz splitske općine. Veterani Viškog boja pozvani su da se u 8 sati okupe u općinskoj vijećnici odakle su zajedno s upraviteljem pošli na svečanu predstavu. Dvorana je bila dupkom puna. U općinskoj loži okićenoj lovorom smješteni su veterani Viške bitke, bilo ih je 12. S njima je bio i općinski upravitelj Madirazza. Pozdravili su ih građani, poglavar Lana i zapovjednik mjesta Coulot. Poslije mise su, na čelu s upraviteljem dr. Madirazzom, bili u Kotarskom poglavarstvu kod poglavara Lane te kod Karla Culota, zapovjednika mjesta. Izrazili su svoje patriotske osjećaje.¹¹⁰

Koncert u kazalištu vodio je maestro Bozzotti uz sudjelovanje djevojaka N. Bilinić, D. Lulić, V. Malešević, S. Roje i Silobrčić te gospode J. Slaus i De Marchi.¹¹¹

¹⁰⁶ „Domaće vijesti“, *Nj*, god. XXIII, br. 170, Split, 24. VII. 1916., str. 2.

¹⁰⁷ „50-godišnjica bitke pod Visom“, *Nj*, god. XXIII, br. 158, Split, 10. VII. 1916., str. 2. – „Za višku bitku“, *Dan*, god. XIV, br. 28, Split, 13. VII. 1916., str. 7.

¹⁰⁸ „Poklonstveni telegrami naših društava“, *Nj*, god. XXIII, br. 168, Split, 21. VII. 1916., str. 2. – „Prigodom 50 godišnjice viške bitke“, *Nj*, god. XXIII, br. 167, Split, 20. VII. 1916., str. 2.

¹⁰⁹ „Gradske vijesti“, *Dan*, god. XIV, br. 29, Split, 20. VII. 1916., str. 6–7.

¹¹⁰ „Veterani“, *Nj*, god. XXIII, br. 163, Zadar, 15. VII. 1916., str. 2. – „Pozivlju se učtivo čestiti veterani“, *Nj*, god. XXIII, br. 164, Zadar 17. VII. 1916., str. 2. – „Gradski vijesnik“, *Nj*, god. XXIII, br. 167, Split, 20. VII. 1916., str. 2. – „Veterani iz viške bitke g. 1866.“ *Nj*, god. XXIII, br. 168, Split, 21. VII. 1916., str. 2.

¹¹¹ Josip Obrovic Bozzotti rodio se 1893. u Trogiru. Prve pouke iz glazbe dao mu je otac Ivan. Kasnije je nastavio školovanje u Trstu gdje je završio konzervatorij *Tartini* i bio jedan od najboljih

Otvoren je himnama *Carevka* i *Lijepa naša*, a zatim je odigranata suita *Peer Gynt* E. Griega. Na programu su bile skladbe:

1. Bozzotti: *Anđeo tuge*, romanca, – A. Catalani: romanca iz opere *La Vally*, Roje sopran
2. L. Beethoven: *Kreutzerova sonata za violinu*, Slaus uz pratnju glasovira Bozzotti
3. Bozzotti: *Prelja*, kvintet za ženske glasove, Roje, Malešević, Silobrčić, Lulić, Bilinić uz pratnju Bozzottija
4. F. Liszt: *XIV. rapsodija za glasovir*, Bozotti
5. A. Dvorák: romanca iz opere *Rusalka*, Malešević, – G. Donizetti: Cavatina iz opere *Don Pasquale*, Malešević sopran
6. G. Pierne: *Serenade*,
Bozzotti: *Breceuse slave*, Slaus violina uz pratnju Bozzottija, – U. Giordano: *Andrea Chenier La mamma morta*, Roje
7. P. I. Čajkovski: romanca iz *Pikove dame*, Roje
8. Paderewsky: *Krakoviak*, – F. Chopin: *Nocturno*, Bozzotti, glasovir.¹¹²

Posebno je dobro publika primila Bozzottijevu kompoziciju za pet glasova *Prelja*. To je bio prvi put da se u Splitu čuje kvintet ženskih glasova. Hvaljen je tekst i glazba. Također je i romanca za sopran opere *Anđeo tuge* i *Breceuse slave* za violinu koju je uglazbio mladi maestro „u čisto hrvatskom stilu“.¹¹³ Sopranistica Roje svojim je ugodnim i školovanim glasom otpjevala romancu *Pikova dama* P. I. Čajkovskog, Bozzottijevu *Angjeo tuge* te romancu *La mamma morta* iz opere *Andrea Chénier* U. Giordana. Pjevačica V. Malešević prvi je put nastupila u javnosti. Njezin se sopran odlikovao mekoćom i zvonkošću pa je mnogo obećavala. Izvrsno je otpjevala romancu iz opere *Rusalka* A. Dvoržaka i ariju *Vissi d' arte* iz opere *Tosca* G. Puccinija. Violinist Slaus već se ranije iskazao pred publikom vrhunskom tehnikom. Bozzotti je pokazao veliku vještinu na glasoviru. Kritika je ocijenila odličnim njegov nastup u samostalnoj izvedbi pojedinih djela i u pratnji pjevačica.¹¹⁴ Sutradan navečer i vojna je glazba držala koncert pod Šilerovim ravnanjem. Trg je bio prepun svijeta.¹¹⁵

učenika. Po završetku studija boravio je u Trogiru, a zatim u Mostaru kao nastavnik glazbe i pjevanja. Postigao je lijep uspjeh kao zborovođa, pedagog i orguljaš. Preminuo je 1923. godine. Nikola BUBLE, „Ivan i Josip-Obrović Bozzotti trogirski skladatelji i orguljaši“, *Sveta Cecilija*, Zagreb, 1984., god. LIV, br. 2, str. 33–34.

¹¹² „Za proslavu viške bitke“, *Nj*, god. XXIII, br. 164, Split, 17. VII. 1916., str. 2. – „Končerat“, *Nj*, god. XXIII, br. 166, Split, 19. VII. 1916., str. 2.

¹¹³ „Još o koncertu g. Bozzottia“, *Nj*, god. XXIII, br. 169, Split, 22. VII. 1916., str. 2.

¹¹⁴ „Končerat“, *Nj*, god. XXIII, br. 168, Split, 21. VII. 1916., str. 2.

¹¹⁵ „C. i kr. vojna glazba“, *Nj*, god. XXIII, br. 168, Split, 21. VII. 1916., str. 2.

Sakupljali su se i doprinosi putem općinske blagajne za fond udova i siročadi poginulih u ratu. Među darivateljima bili su Irma ud. Savo s prilogom od 8 kruna, Tadić 5 u počast uspomene pokojne Palmine Savo, odvjetnik Jerko pl. Tartaglia 10 u počast pok. monsinjora Silobrčića, Marija ud. Nutrizio 5 u počast pok. Ane Jeličića.¹¹⁶

Osim više prigodnih napisa, splitski dnevnik *Jedinstvo* objavio je 1916. Domoljubnu pjesmu čiji početak glasi:

SJENAMA
junaka branitelja osvetnika
obala kolijevke hrvatstva
pod triumfalnim barjakom
Tegetofa
kada joj dozrijeva udes
pod zastavom pobjeda Hausa
u ime svoje čitalaca
namijenjuje „*Naše Jedinstvo*“.¹¹⁷

Na dan proslave u stolnoj crkvi u Splitu održana je misa *Te Deum* kojoj su uz narod prisustvovali predstavnici civilnih, državnih, autonomnih i vojničkih vlasti. Pučki pjesnik Gajo Ivasević sastavio je pjesmu kako bi dao oduška svojim patriotskim osjećajima. Općini je darovao više stotina primjeraka.¹¹⁸ Općinski upravitelj Splita Frane Madirazza poslao je velikom admiralu Antonu Hausu brzojav s izrazima radosti. I uprava Državne gimnazije učinila je isto. Admiral je uzvratio u svoje ime i u ime mornarice.

Na pedeseti spomendan bilo je vrlo svečano u cijelom splitskom kotaru. I u drugim mjestima obilježena je godišnjica. Tako je u Makarskoj rano ujutro glazba obišla grad, a u borovoj šumi u Donjoj luci biskup dr. Juraj Carić držao je misu uz prisutnost vlasti i četvero veterana iz mjesta koje su časnici kasnije pozvali na objed. Prvi općinski prisjednik Matulović oslovio ih je pri kraju mise ganutljivim riječima. U franjevačkoj crkvi fra Mate Kardum, provincijal provincije Presvetog Otkupitelja, služio je misu uz suradnju s profesorom dr. Grabićem, o. Jelčićem i Božitkovićem.¹¹⁹ Slavilo se u Dubrovniku, Cavtatu Drnišu, Komiži i Puli.

¹¹⁶ „Milodari“, *Nj*, god. XXIII, br. 164, Split, 17. VII. 1916., str. 2.

¹¹⁷ „Sjenama“, *Nj*, god. XXIII, br. 167, Split, 20. VII. 1916., str. 1.

¹¹⁸ „Dvorskoj Kancelariji Njegovog Veličanstva Beč, Kancelariji Njegova Veličanstva Beč, U stolnoj crkvi, Sveč. koncert, Dvorska Kancelarija Nj. Veličanstva, Naš pučki pjesnik“, *Dan*, god. XIV, br. 29, Split, str. 6–7.

¹¹⁹ „Iz Makarske“, *Dan*, god. XIV, br. 30, Split, 27. VII. 1916., str. 3.

Navečer 19. srpnja u Trogiru su počele uobičajene svečanosti. Narodna glazba držala je koncert. Sutradan je bio ophod glazbe gradom pa svečana misa. Načelnik je pozvao predstavnike vojske, vlasti i društava na gozbu. Priredeno je primanje za veterane koji su se za uspomenu zajedno fotografirali. Općina im je uručila darove. Sve je završilo koncertom Narodne glazbe.¹²⁰

U spomen na Viški boj sakupljeno je u Kninu, uz sudjelovanje Općine, u sklopu akcije *Naknade podmornice U XII*, 500 kruna koje je općinski upravitelj dostavio velikom admiralu Antonu Hausu, a on je na tome zahvalio. Ta austrougarska podmornica izgrađena je 1912. godine u Rijeci, a potopljena je 8. kolovoza 1915. pred Venecijom.¹²¹ U Sinju je u svrhu proslave osnovan poseban odbor u koji su bili uključeni načelnik Stjepan Celmić i Mirko Tripalo. Iz tog mjesta poslan je dugi telegram.¹²² Navečer 19. srpnja 1916. priređen je svečani koncert u Sokolani. Priredba je bila uspješna zaslugom gospođa Monass i Matulić, djevojke Monass i mještana Šapre, Daneka, Čovića i Bilića. Mjesni župnik Ante Stipčević služio je 20. srpnja misu. Nakon crkvenog obreda članovi odbora prikupljali su doprinose za podmornicu *U12*. Sakupljena je znatna svota, što je uglavnom bila zasluga majora Strihavke. U organizaciji slavlja istaknuli su se kotarski nadzornik Tripalo i načelnik Celmić.¹²³

U Imotskom je za tu prigodu osvijetljena stara tvrđava iznad varoša. Na misi je sudjelovalo 36 veterana – zbog bolesti i starosti nisu mogli doći svi. Nakon toga s njima su se pred crkvom družili poglavar Micula i načelnik Vučemilović. Djevojčice su ih posipale cvijećem, a Općina ih je u perivoju pogostila pečenkam i duhanom te ih novčano nagradila. I iz tog mjesta upućeni su brzjavni carevoji kancelariji, velikom admiralu Hausu, namjesniku te općinama Visa i Komiže.¹²⁴

Bilo je svečano i u drugim mjestima Dalmacije, posebno u Zadru, Šibeniku, Vrlici, Komiži, Dubrovniku, Cavtatu, Drnišu, na otoku Braču i u Kaštelima, a također i u Puli. I bračke su se općine pripremale. Car Franjo Josip zahvalio je Dalmatincima na iskazima privrženosti i domovinskoj ljubavi i brojnim brzjavama

¹²⁰ „Domaće vijesti“, *Nj*, god. XXIII, br. 169, Split, 22. VII. 1916., str. 1–2.

¹²¹ „Proslava pedesete godišnjice bitke pod Visom“, *SD*, god. XXIX, br. 62, Zadar, 9. VIII. 1916., str. 2. – A. FRACCAROLI, Konac podmornice „U 12“, *JS*, god. XVIII, br. 3, 1940., str. 93. – Zvonimir FREIVOGEL, *Austrougarske podmornice u I. svjetskom ratu*, Rijeka, 2007., str. 34–38. Podmornica je sudjelovala u blokadi crnogorske obale. Pri njezinu potonuću poginula je cijela posada i njezin zapovjednik, poručnik bojnog broda Egon Lerch. Izvađena je tek 1917. te izrežana u arsenalu u Veneciji. Imala je 250 tona, dva motora, dvije lansirne cijevi za torpeda, brzina joj je bila 10 milja, a mogla se spustiti na 30 metara dubine. U literaturi se podatci o tom događaju donekle razlikuju.

¹²² „Iz Sinja“, *Nj*, god. XXIII, br. 168, Split, 21. VII. 1916., str. 2. – „Brač i 50 godišnjica“, *Nj*, god. XXIII., br. 164, Split, 17. VII. 1916., str. 2.

¹²³ „Proslava viške bitke u Sinju“, *Nj*, god. XXIII, br. 177, Split, 1. VIII. 1916., str. 2.

¹²⁴ „Iz Imotskog primamo“, *Nj*, god. XXIII, br. 177, Split, 1. VIII. 1916., str. 1.

prilikom proslave.¹²⁵ Čak je Josip Maroli sastavio jednu pjesmu na talijanskom jeziku u čast Viškog boja.¹²⁶

Dalmatinci nastanjeni u Puli položili su vijenac na Tegetthoffov spomenik na brežuljku Monte Zaro kod arsenala. Natpis je glasio:

*Admiralu pl. Tegetthoffu besmrtnom heroju Helgolanda i Visa, velikom imenu sjajnih uspomena na 50 obljetnicu viškog boja, dalmatinski Hrvati, nastanjeni u Puli, klanjaju se pepelu, nabožno polazu.*¹²⁷

Tada je u Trstu živio Nikola Karković koji je imao 78 godina. On je u vrijeme Viškog boja bio na brodu *Ferdinand Max*. Proslavio se po tome što je, u trenutku kad je ta austrijska oklopnača navalila na talijansku oklopnaču *Palestro*, hrabro zgrabio zastavu s neprijateljskog broda te ju predao Tegetthoffu. Zbog tog junačkog djela Karković je predstavljen caru koji ga je okitio kolajnom i unaprijedio u podčasnika. Još je uvijek bio dobrog zdravlja te je prilikom proslave u Trstu kao član pilota otišao do *Željeznog mornara* i s drugovima zabio nekoliko čavala u ime peljarskog staleža.¹²⁸

51. godišnjica 1917. godine, kad su ratne prilike za Austro-Ugarsku bile vrlo nepovoljne, minula je kao sjećanje na staru slavu ratne mornarice.¹²⁹ Iduća je godina bila još teža, a zatim je došlo do sloma Monarhije. I nova je država imala interes u tome da se pozitivno odnosi prema Viškom boju. Odnosi s Italijom bili su napeti jer je ona poslije Prvog svjetskog rata dobila dijelove Dalmacije sa Zadrom i otokom Lastovom, Istru i Rijeku.

Proslave Viškog boja tijekom dviju Jugoslavija

Poslije poraza Monarhije i završetka rata 1918. godine dio Dalmacije privremeno su okupirali Talijani. Prilikom svojeg povlačenja početkom 1921. razmontirali su viški spomenik i odnijeli ga kao ratni plijen. U Šibenik je dopremljen 17. veljače, a onda dalje preko Ancone u Livorno gdje je postavljen pred Pomorsku akademiju.¹³⁰ Viški boj i dalje je izazivao pozornost. Pristalice monarhističke stranke u

¹²⁵ „Dalmatinske vijesti“, *SD*, god. XXIX, br. 56, Zadar, 19. VII. 1916., str. 2. – „Naši dopisi“, *SD*, god. XXIX, br. 59, Zadar, 29. VII. 1916., str. 1–2. – „Proslava pedesete godišnjice bitke pod Visom“, *SD*, god. XXIX, br. 60, 2. VIII. 1916., str. 1–2. – „N. V. Cesar Franjo Josip zahvaljuje Dalmatincima“, *SD*, god. XXIX, br. 61, Zadar, 5. VIII. 1916., str. 2.

¹²⁶ „Pjesmu talijanski“, *Nj*, god. XXIII, br. 169, Split, 22. VII. 1916., str. 2. – „Iz Vrlike“, *Nj*, god. XXIII, br. 170, Split, 24. VII. 1916., str. 2.

¹²⁷ „Dalmat. Hrvati“, *Dan*, god. XIV, br. 30, Split, 27. VII. 1916., str. 4.

¹²⁸ „Proslava pedesete godišnjice bitke pod Visom“, *SD*, god. XXIX, br. 61, Zadar, 5. VIII. 1916., str. 2.

¹²⁹ „51 godišnjica Viške bitke“, *Nj*, god. XXIV, br. 167, Split, 21. VII. 1917., str. 1.

¹³⁰ „Iz podjarmljenih krajeva. Odvlačenje ratnog materijala. Odnijeli Viški Spomenik kao ratni plijen“, *ND*, god. IV, br. 42, Split, 22. II. 1921., str. 2.

Beču priredili su 1921. godine manifestaciju. Organizirali su misu u kapucinskoj crkvi, a zatim su zajedno obišli spomenik Tegetthoffu na Prateru, gdje su položili vijenac. Međutim, protivnici su izazvali velike neredе, došlo je do sukoba, pa je morala uredovati policija.¹³¹

Zbog stalnog antagonizma Jugoslavije i Italije u vezi interesa na istočnoj obali Jadranskog mora i u Kraljevini Jugoslaviji tom se događaju pridavala važnost. Petar Kuničić evocirao je uspomene 1926. prilikom 60. godišnjice sukoba. Tad je naveo da je pobjeda, iako pod austrijskom zastavom, bila umnogome zasluga junaštva domaćih mornara u obrani svog mora i zemlje. Želio je da događaje iz slavniх dana upoznaju mladi i da se Vis nikad ne zaboravi.¹³²

Tim pitanjem naročito se bavila *Jadranska straža*, pomorska promidžbena udruga osnovana u Splitu 1922. godine. U tu svrhu objavljivala je u tom gradu mjesečnik koji je u više navrata donio napise o boju.¹³³ Analizirale su se povijesne i tehničke okolnosti koje su dovele do onakvog njegova ishoda. Naglašeno je da Italija u to vrijeme nije imala nikakvih pomorskih tradicija, a zapovjedništvo je bilo nesposobno. S druge strane, pobijedila je odlučnost, iskustvo i bolja taktika.¹³⁴

Bilo je još uvijek živih sudionika Viškog boja, ali sve manje. Nakon kratke bolesti preminuo je 5. veljače 1926. u Donjem Sitnom u 85. godini života veteran Grgo Mihanović pok. Tome. Bio je i vijećnik prve hrvatske općine Splita iz 1882. kad je uprava prešla iz autonomaških u narodne ruke.¹³⁵ Njegovo je ime upisano među prvim vijećnicima na mramornoj ploči u atriju Općine. Spominje se kao čovjek starog kova i poštenjak koji je uvažavan u cijeloj okolici. Stoga su na sprovod, po ružnom vremenu, pristigli mnogi iz susjednih mjesta. Njegov sin Mate Mihanović bio je župnik u Rogoznici.¹³⁶

Također su se proučavale okolnosti Viškog boja. Godine 1934. dr. Ivo Tartaglia pronašao je u stručnoj knjižnici Izvršnog odbora društva *Jadranska straža* u Splitu jedan važan svezak s izrescima novinskiх članaka koji se odnose na boj. Knjigu je spasio jedan jugoslavenski časnik koji se u trenutku sloma Austro-Ugarske Monarhije nalazio u Puli i kasnije ju darovao *Jadranskoj straži*. U njoj su zalijepljeni izrezani članci razniх talijanskih, francuskih, engleskih i austrijskih novina

¹³¹ „Bečani slave pobjedu kod Visa“, *ND*, god. IV, br. 170, Split, 29. VII. 1921., str. 1.

¹³² Petar KUNIČIĆ, „Šestdesetogodišnjica Viškog boja (1866.-20. srpnja 1926.)“, *Jugoslavenski pomorac*, god. VI, br. 15, Zagreb, 1. IX. 1926., str. 7–8.

¹³³ Nikola STANKOVIĆ, „Bitka pod Visom“, *JS*, god. XIV, br. 9, Split, 1936., str. 365–366. – Grga NOVAK, „Italija i Austrija na Jadranu 1866“, *Split JS*, god. XVI., br. 6, str. 226–229, – Grga NOVAK, „Borba na Jadranu kroz vjekove“, *JS*, god. XVIII, br. 3, Split, 1940., str. 97–99.

¹³⁴ Grga NOVAK, „Italija i Austrija na Jadranu 1866“, *JS*, Split, god. XVI, br. 6, 1938., str. 226–229. – Grga NOVAK, „Borba za Jadran kroz vjekove“, *JS*, god. XVIII, br. 3, Split, 1940., str. 97–98.

¹³⁵ Izbori za općinske zastupnike počeli su 17. srpnja 1882. Prvi dan biralo se u mjestima u okolici Splita, a među njima i četiri zastupnika u Podstrani gdje je izabran Grgo Mihanović.

¹³⁶ „Preminuo veteran viškog boja“, *Jadran*, god. VIII, br. 6, Split, 11. II. 1926., str. 7.

tiskanih 1866. godine. Tekstovi sadrže opis događaja neposredno prije i u vrijeme boja te se navode kritike i opisuju posljedice.¹³⁷ Sljedećih godina često se javljalo da je u nekom mjestu umro zadnji vojnik iz Viškog boja. Ipak, ubrzo bi bilo rečeno da ih ima još živih. U Donjem Selu na otoku Šolti živio je Toma Mihotović pok. Jure koji je preminuo 6. ožujka 1939. u 96. godini života. Rođen je 18. prosinca 1844., a za vrijeme boja imao je 22 godine i služio na ratnom brodu *Schwarzenberg*.¹³⁸

I poslije Drugog svjetskog rata još se uvijek čuvala tradicija Viškog boja. O stotoj obljetnici tiskan je 1967. u Zadru skromni zbornik *Viška bitka povodom 100- godišnjice 1866-1966*, koji je osvjetljavao aspekte tog značajnog povijesnog događaja.¹³⁹

Republika Hrvatska i Viški boj

U posljednje vrijeme tom se događaju pridaje također posebno značenje. Skromna proslava održala se u Visu 1991., na 125. obljetnicu, uz sudjelovanje narodne glazbe, splitskih umjetnika, ogranka Matice hrvatske i austrijskih povijesnih postrojba. I tada je događaj ocijenjen značajnim za očuvanje slobode i okupljanje hrvatskog naroda.¹⁴⁰

Velike svečanosti organizirane su pod pokroviteljstvom Ministarstva obrane Republike Hrvatske 1996. godine, na 130. obljetnicu. Tom prilikom zagrebački nakladnik Dom i svijet objavio je pretisak Kuničićeve knjige *Viški boj iz 1892. godine* koja je već ranije doživjela tri izdanja. To je popularno djelo nastalo na osnovi izvornih dokumenata i kazivanja sudionika. Posebna joj je vrijednost što se u njoj donose brojna imena sudionika boja.¹⁴¹ U obilježavanju na Visu sudjelovale su postrojbe Hrvatske ratne mornarice, sinjski alkari te udruge *Gradska garda* iz Maraua i Vojnog ureda iz Beča. Smotru je izvršio načelnik Političke uprave Ministarstva obrane Republike Hrvatske, general bojnik Ivan Tolj. Na spomenik su položeni vijenci uz molitvu vojnog kapelana dr. Markusa Plöbsta. Na mjestu boja su u more kod Visa s broda *Krka* spuštteni vijenci, a organizirana je i veslačka

¹³⁷ Ivo TARTAGLIA, „Jedan važan dokument o bitci kod Visa“, *Jadranski dnevnik*, br. 236, Split, 24. XII. 1934., str. 10–11.

¹³⁸ „Umro je još jedan iz bitke pod Visom“, *Hrvatski glasnik*, god. III, br. 58., Split, 9. III. 1940., str. 8.

¹³⁹ U zborniku je objavljeno pet članaka: Šime PERIČIĆ, „Namjere Talijana glede Dalmacije i austrijske protumjere 1866. godine“; Petar MARDEŠIĆ, „Viška Bitka“; Oliver FIO, „Odjek pomorske bitke kod Visa iz 1866. godine u tadašnjim novinama“; Ignjacije ZLOKOVIĆ, „Kontraadmiral Marko Florio“ i Jakša RAVLIĆ, „Viška bitka u hrvatskoj književnosti“.

¹⁴⁰ S. PAPARELLA, „Skidanje vela marginalizacije“, *SLD*, god. XLIX, br. 14598, Split, 22. VII. 1991., str. 2. – Vojko MIRKOVIĆ, „Ključ Jadrana“, *SLD*, god. XLIX, br. 14595, Split, 19. VII. 1991., str. 24. – Vojko MIRKOVIĆ, „Poraz jačega“, *SLD*, god. XLIX, br. 14596, Split, 20. VII. 1991., str. 29.

¹⁴¹ Berislav VISKOVIĆ, „Hrvatska pobjeda“, *SLD*, god. LIV, br. 16368., Split, 20. VII. 1996., str. 9. – S. BAŠIĆ, „Bitka za jadranski Gibraltar“, *SLD*, god. LIV, br. 16368, Split, str. 13.

regata. Svečanost 130. godišnjice u Visu naišla je i na izuzetan javni publicitet, posebno u splitskim i zagrebačkim dnevnim listovima. U njima je, s vremenskim odmakom, istaknuta ocjena bitke, uloga autonomaša, odnos snaga u boju, zasluge admirala Tegetthoffa i slikovita manifestacija proslave u starim odorama.¹⁴² Tom prilikom Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu upriličio je posebnu izložbu.

Zahvaljujući u prvom redu austrijskom *Crnom križu*, koji se skrbi o grobovima svojih zemljaka u svijetu, održalo se 1998. veliko slavlje. Postavljen je novi spomenik poginulim mornarima jer su prvobitni spomenik s mjesnog groblja Prirovo odnijeli Talijani.¹⁴³ Na njegovu postamentu uklesana je poruka o novom vremenu mira i razumijevanja. Otkrivanju su nazočile austrijske povijesne udruge, društvo *Moreška* iz Smokvice na Korčuli i postrojbe Hrvatske ratne mornarice na čelu s natporučnikom Antom Gverićem. Bili su prisutni i admiral Vid Stipetić, Erich Campestini, ataše za kulturu, predstavnik austrijskog veleposlanstva u Zagrebu Rudolf Bogner, predstavnici Hrvatsko-austrijskog i Hrvatsko-njemačkog društva iz Splita, predstavnici gradskih vlasti iz Visa i Komiže, brojni građani i turisti. Spomenik je u ime organizatora otkrio Alexander Sixus von Reden. S ratnog broda *Petar Krešimir IV.* položen je u more pred Visom vijenac. Međutim, u prvoj varijanti skulptura lava na spomeniku bila je od poliestera. Mnogima se to nije sviđalo pa je kasnije zamijenjena isklesanom u kamenu.¹⁴⁴

Obilježavanjima su se priključile i povijesne postrojbe koje djeluju u okviru austrijskog ministarstva obrane, posjećuju spomenike i uz velike svečanosti polažu vijence. Povodom 135. obljetnice 2001. godine udruga *Vila Velebita* iz Splita objavila je knjigu Berislava Viskovića *Viški boj 1866.* u kojoj je iznesen pregled događanja na Jadranu od 18. stoljeća do boja.

Na proslavi 2006. godine sudjelovali su i članovi austrijskog *Crnog križa*. Opremljeni starim naoružanjem i zastavama te odjeveni u tradicionalne uniforme, pružali su dojmljivu sliku.¹⁴⁵

Viški boj, kao posebno važna tema iz novije hrvatske povijesti, stalno je prisutna i u popularnim prikazima u medijima ili stručnim istraživanjima, raspravama. Objavljeno je i mnogo opširnih hvalospjeva.¹⁴⁶ Tome nizu pridružuju se i

¹⁴² Bruno PROFACA, „Zaljuljane armade „prsimu u prsa“, veličanstveno obilježavanje 130. obljetnice pomorske bitke kod Visa“, *Vjesnik*, god. LVII, br. 17510, Zagreb, 14. VII. 1996., str. 8. – Ivo PETRINOVIĆ, „Bitka za Dalmaciju“, *SLD*, god. LIV, br. 16366, Split, 18. VII. 1996., str. 13.

¹⁴³ Alexander SIXSTUS von REDEN, *Vivat Lissa! Die Widerkehr des Löwen*. Wien, 1999.

¹⁴⁴ Marko PEČAREVIĆ, „Spomenik viškoj bitci“, *SLD*, god. LVI, br. 17074, 19. VII. 1998., str. 2. – Marko PEČAREVIĆ, „Stručnjaci neće plastiku“, *SLD*, god. LVI, br. 17073, Split, 18. VII. 1998., str. 7.

¹⁴⁵ K. BERMANEC, M. KATIĆ, T. OROZ, N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, „Sjećanje na viški boj: proslave, spomenici“, vol. 19, *Studia ethnologica Croatica*, Zagreb, 2007.

¹⁴⁶ Vidjeti npr. Marij ZULINI, „Spomen dani (20/VII. 1866 -20/ VII 1916, *Dan*, god. XIV, br. 29, Split, 20. VII. 1916., str. 1. – Tihana PEKICA, „Spomen 135. obljetnice viške bitke“, *Hrvatska zora*, god. X, br. 29, Vis, 2001., str. 10–15.

brojna događanja na Visu 2016. godine. Posebno je značajan zbog novih znanstvenih doprinosa međunarodni znanstveni skup održan 8. – 10. lipnja u organizaciji Društva prijatelja kulturne baštine Splita uz suradnju Grada Visa te posebno zadarskog i splitskog sveučilišta.¹⁴⁷ Uz ostale brojne manifestacije priređena je u austrijskoj tvrđavi Madonna posebna izložba koja je prikazivala historijat Viškog boja. Muzej hvarske baštine objavio je knjigu Marije Zaninović-Rumore i Joška Bracanovića *150 obljetnica Viškog boja – pogled s Hvara* u kojoj se opisuju događaji za vrijeme bitke i sjećanja na žrtve.¹⁴⁸

Zaključak

U drugoj polovini 19. stoljeća došla je do većeg izražaja nacionalna svijest pojedinih naroda u Europi. I društvene prilike u Dalmaciji počele su se ubrzani-je demokratizirati. Svijest o identitetu se širila, rasle su težnje za sjedinjenjem s Hrvatskom. Pokrajina je dobivala veću samostalnost pa je 1861. dobila svoj sabor sa sjedištem u Zadru. Od 1870. u njemu ima prevlast Narodna stranka pa se formira i Zemaljski odbor, najviša izvršna vlast. Iako je Austrija u ratovima protiv Pruske i Italije izgubila, ipak je epizoda Viškog boja bila vrlo važna. S jedne strane, to je službenoj politici bio stalni motiv isticanja vrlina i snage Carstva, ali i opomena da se mora više pažnje posvetiti pomorstvu i razvitku ratne mornarice. S druge strane, hrvatski je narod u Dalmaciji dobio priznanja za zasluge u boju, pa mu se popravljao i odnos sa središnjim vlastima.

Splitske novine, narodnjački list *Narod* i njegovi nastavljači *Jedinstvo*, *Naše jedinstvo* i *Sloboda*, glasilo Hrvatske demokratske stranke, redovito su izvještavale o obilježavanjima obljetnica Viškog boja. U objavljenim člancima stalno se naglašavao doprinos Hrvata pobjedi i sloboda isticanja narodnih trobojnica na prigodnim skupovima. *Pučki list* čitav je jedan broj 1891. godine posvetio Viškom boju. Na njegovim stranicama objavljeni su članci: „Pozdrav uredništva“; težak Ante Radišić: „O Viškom boju“; Petar Kuničić: „Viški boj“; P. Perović: „Otok Vis“; Pero Mužina: „Proslava 25 god. viškog boja“; „Knjiga o viškom boju“ i „Na čast Viškim junacima“.¹⁴⁹ List se tih dana čitao na čitavu otoku. Bilo je prodano čak 1600

¹⁴⁷ 150. obljetnica Viškoga boja, knjiga sažetaka, Split-Vis 2016. – Merien ILIĆ, „Udar kljunom oklopnjače odredio je smjer viškog boja“, *SLD*, god. LXXIII, br. 23495, Split, 9. VI. 2016., str. 21. – Merien ILIĆ, „Kod Visa uništeni talijanski snovi“, *SLD*, god. LXXIII, br. 23496, Split, 10. VI. 2016., str. 17. – Merien ILIĆ, „Ljudi od željeza na brodovima od drva“, *SLD*, god. LXXIII, br. 23500, Split, 14. VI. 2016., str. 18.

¹⁴⁸ Boris ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, Split 2016. – Marija ZANINOVIĆ-RUMORA i Joško BRACANOVIĆ, *Viški boj, pogled s Hvara*, Hvar, 2016.

¹⁴⁹ „Viškim Junacima“, *PL*, god. I, br. 6, Split, 17. VII. 1891., str. 41–48. – „Slavlje na Visu“, *PL*, god. I, br. 7, Split, 1. VIII. 1891., str. 53–54. – „Vis“, *PL*, god. II, br. 6, Split, 1892., str. 45.

primjeraka tog tematskog splitskog izdanja. Političko-vjerski tjednik koji je počeo izlaziti 1891. godine i posebnu pozornost posvetio obilježavanju 50. godišnjice boja 1916. godine. Jedino autonomaški list *L'Avvenire* za cijelo vrijeme svog izlaženja 1875. – 1882. godine nije ništa komentirao niti je objavio neku vijest. Osim tekstova o pojedinim proslavama, sastavljale su se i prigodne pjesme. Njihovi autori najčešće nisu poznati. Bilo ih je mnogo po tadašnjim novinama, naročito splitskim.

Osim u Visu, Komizi i Splitu, obljetnice su se obilježavale i u drugim krajevima Monarhije. Svečano je bilo naročito u vrijeme onih važnijih, prilikom 20., 25. i 50. godišnjice u Beču, Puli i Trstu. Veliki se jubilej slavio 1916. godine gotovo u svim mjestima Dalmacije. Spomenimo samo neka važnija: Šibenik, Dubrovnik, Makarska, Trogir, Sinj, Drniš te otoci Hvar, Brač i Šolta. Upravo u Splitu svečanosti su bile vrlo česte, naročito posljednjih desetljeća 19. stoljeća pa sve do završetka Prvog svjetskog rata.

Proslave godišnjica u tom prvom razdoblju u Dalmaciji sastojale su se obično od svečanih misa, proglašenja načelnika narodu, kićenja naselja zastavama i cvijećem, nastupima glazbe i slanja brzopjavnih čestitaka caru i zapovjednicima mornarice, polaganja vijenca na spomenik. U posebnim prilikama, kao što je to 20., 25. i 50. godišnjica, obilježavale su se u većem broju naselja uz sudjelovanje visokih gostiju i flote ratne mornarice.

Iako je izgubila rat, njegovanje uspomena na višku pobjedu Austro-Ugarskoj Monarhiji podizalo je samopouzdanje. S druge strane, bilo je to upozorenje da mora više poraditi na sigurnosti na moru. Već se 150 godina, koliko je prošlo od dana bitke do danas, neprestano ističe koliko su Hrvati na brodovima doprinijeli pobjedi. Bili su to pomorci navikli na more i život na brodu, ljudi koji su pokazali hrabrost i sposobnost u obrani svog zavičaja. U vrijeme dviju Jugoslavija obljetnice su bile dosta skromnije, ali im je Republika Hrvatska ponovno posvetila veliku pozornost.

KRATICE

JS *Jadranska straža*, Split

NJ *Naše jedinstvo*, Split

NL *Narodni list*, Zadar

PL *Pučki list*, Split

SD *Smotra dalmatinska*, Split

SLD *Slobodna Dalmacija*, Split

Commemorating anniversaries of the Battle of Vis

SUMMARY

By the mid-19th century, national movements in Europe grew stronger. Small states on the German and Italian territory waged unification wars. The young Italian state aspired to expansion and domination of the Adriatic Sea and its eastern coast. It is in these circumstances that a naval battle took place near Vis, in which the inferior Austrian forces won. For the Habsburg Monarchy this triumph showcased its abilities and courage, so its memory was revered. As experienced sailors who served in the fleet, Croats contributed significantly to this success. Ever since then, special celebrations have been organized, especially on more important anniversaries. They were held in Vis, Komiza, Split, and in many towns throughout Dalmatia, as well as in Pula, Trieste and Vienna.

Anniversary celebrations in Dalmatia usually consisted of memorial services, ceremonial speeches given by mayors before the people, decorating houses with flags and flowers, band performances, sending congratulatory telegrams to the emperor and naval commanders, and laying wreaths at the monument to the fallen sailors in the Vis cemetery. Special anniversaries, such as the 20th, 25th, 30th, 40th and 50th anniversary, were celebrated in a number of townships with the participation of important guests and the Navy fleet.

On the occasion of the 20th anniversary, at a banquet which was among many other events organized in Split in 1886, mayor Gajo Bulat pointed out that Croats made a substantial contribution to the victory in this battle. In 1891, the 25th anniversary was celebrated throughout Dalmatia. Memorial services were held in the Hvar cathedral, where the veterans laid a wreath at a special bier. The locals also visited the site from which they observed the conflict in 1866. The Naval Veterans' Association in Vienna organized a celebration on 19 July 1896 to mark the 30th anniversary. On this occasion, the Navy lay at anchor in front of Gruž. Mass was served on board and a party was organized for crew members. In 1906, Franz Joseph I was supposed to arrive in Dalmatia and Bosnia for great-scale military exercises. Since this coincided with the 40th anniversary of the Battle of Vis, he was expected to attend. However, the emperor fell ill and decided to forgo the trip, but the arrival of the Navy contributed to the festivities in Vis, which were also attended by many local people. Pula also marked the occasion with a celebration.

Preparations for the grand celebration of the 50th anniversary in 1916 started as early as 1914. There were plans to build a large deanery memorial church in Vis, not far from the existing parish church. The administrative parish office announced a public tender for the project, and a jury was appointed. It was headed by Stjepan Siminiati, the provost of the Hvar Chapter, as a representative of the Diocesan Chancery. However, war broke out, so the plan did not come to fruition. Still, the province celebrated. A big concert was organized in Split, along with festive events in Pula and Trieste.

In addition to public and state celebrations that were organized on the anniversary of the battle, high-ranking officials would also pay homage to the event when they visited the island of Vis either for official or private reasons. They would go to the cemetery to honor the fallen heroes before the monument. These dignitaries included Archduke Franz Ferdinand in 1892, Archduchess Maria Dorothea in 1893, Archduke Karl Stephan in 1901, and later, Baron Erasmus Handel in 1903, Minister Böhm-Bawerk, Marshal Beck and Vice-Marshal Oskar Potiorek in 1904, Count Mario Attems and General Lothar Hirstein in 1912, Baron Engel in 1914, and others.

Although the Austro-Hungarian Monarchy lost the war, cultivating memories of the victory in the Vis conflict helped boost self-confidence. On the other hand, it served as a warning that they had to work harder on safety at sea and build a modern fleet. For 150 years that have passed from the day of the battle until today, it has been constantly emphasized how much Croatian crew members contributed to the victory. These were sailors accustomed to the sea and life on board, people who proved their courage and skill in defending their homeland.

After the end of the First World War and the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy, the Kingdom of Yugoslavia continued to cultivate the memories of the Battle of Vis. Since the interests of Yugoslavia and Italy clashed when it came to the eastern Adriatic coast, special importance was attached to this event. Petar Kuničić evoked those memories in 1926, on the 60th anniversary of the conflict. He stated that the victory, although claimed under the Austrian flag, was won largely thanks to the heroic local sailors who defended our sea and country. He wanted young people to learn about the events from those days of glory and never forget about Vis. *The Adriatic Guard*, a maritime promotional association founded in Split in 1922, was particularly concerned with this. For this purpose, they published a monthly magazine where articles about the Battle of Vis appeared on several occasions. The historical and technical circumstances that led to the unexpected outcome were analyzed. It was pointed out that Italy had no naval traditions at the time, and its commanders were incompetent. On the other hand, determination, experience and better tactics prevailed.

The tradition of commemorating the Battle of Vis was preserved even after the Second World War. On the occasion of the 100th anniversary, a modest publication *The Battle of Vis on the Occasion of the 100th anniversary 1866-1966* was published in Zadar in 1967, highlighting various aspects of this significant historical event.

The Battle of Vis came into focus after Croatia became an independent state. A modest celebration was held in Vis in 1991, on the 125th anniversary. Large-scale festivities were organized under the auspices of the Ministry of Defense of the Republic of Croatia in 1996, on the 130th anniversary. Thanks in large part to the Austrian *Black Cross*, an association that cares for the graves of its compatriots around the world; a new monument to the fallen sailors was erected in 1998 since the original was taken from the local cemetery Prirovo by Italians. Along with the state authorities and the Croatian Navy, members of historical Austrian military units also took part in the celebration in 2006. Dressed in historical uniforms, carrying old weapons and flags, they were an impressive sight.

As a particularly important topic in recent Croatian history, the Battle of Vis is constantly present in popular media reports or professional research and discussions. Many extensive panegyrics have also been published. In addition, a number of events were held on Vis in 2016. With the help of the Vis municipality and especially the universities in Zadar and Split, the Society of Friends of Cultural Heritage – Split organized an international scientific conference on June 8-10, which contributed significant new scientific insights. Among many other events, a special exhibition dedicated to the history of the Battle of Vis opened in the Austrian fortress Madonna. Also, the Hvar Heritage Museum published a book by Marija Zaninović-Rumora and Joško Bracanović, *150th anniversary of the Battle of Vis - a View from Hvar*, which narrates the events and memories of the victims.

Keywords: Battle of Vis, Vis, 19th - 21st century, memories, celebrations

Boris Čargo
Arheološki muzej u Splitu

U zaleđu bitaka i nesigurnosti – počeci arheologije na Visu Pregled arheoloških istraživanja u 19. st.

U radu se govori o počecima arheološke djelatnosti na otoku i prije svega u gradu Visu tijekom 19. st. To je stoljeće na Visu obilježeno smjenjivanjem različitih političkih uprava *de iure* i *de facto*. Također, Vis u tom stoljeću doživljava gospodarski procvat i pojačano, ali kratkotrajno naseljavanje otoka. To je razdoblje obilježeno i dvjema velikim pomorskim bitkama koje su se odigrale u viškom akvatoriju, prva 1811. g. između francusko/talijanske i britanske flote i druga 1866. g. između talijanske i austrijske flote. Unatoč političkoj nestabilnosti na otoku, pojedinci započinju sa sakupljanjem antikviteta s isejskih lokaliteta, pa se formira zbirka Barbieri, jedna od prvih arheoloških zbirki u Dalmaciji, i zbirka obitelji Dojmi de Lupis, jedna od najvećih i najraznolikijih. Osim u tim zbirkama, isejski se spomenici nalaze i u drugim zbirkama po čitavoj Dalmaciji, a pojedini spomenici završili su u drugim gradovima: u Beču, Splitu i drugdje. U tom politički i gospodarski vrlo dinamičnom stoljeću za otok Vis, došlo je i do prvih organiziranih arheoloških istraživanja, a *Issa* i njezini spomenici postali su predmetom proučavanja hrvatskih, ali i stranih stručnjaka; arheologija je potpuno afirmirana i razvija se jednako kao i na području ostatka Dalmacije.

Ključne riječi: Vis, *Issa*, arheologija, arheološke zbirke, zbirka Barbieri, zbirka Dojmi, don Apolonije Zanella, arheološka istraživanja

Vremenski okvir našeg rada u kojem ćemo govoriti o počecima arheološke djelatnosti na otoku i prije svega u gradu Visu, jest 19. st., vrijeme smjenjivanja različitih političkih uprava (*de iure* i *de facto*) nad otokom.¹ To je stoljeće iznimnog, ali kratkotrajnog gospodarskog procvata, vrijeme pojačanog naseljavanja otoka (i to ne samo s bližeg dalmatinskog kopna već i sa šireg sredozemnog prostora), jednako tako kratkotrajnog jer ga je većina doseljenika ubrzo i napustila. No, prije svega, to je razdoblje obilježeno dvjema velikim pomorskim bitkama koje su se

¹ U svojim sam se radovima već doticao teme istraživanja arheoloških početaka na otoku Visu, pa ovaj sadašnji uradak zapravo predstavlja nastavak rada na toj temi, Boris ČARGO, *Martvilo – Istraživanja jugozapadne isejske nekropole do 1970. godine*, Split 2010. U članku se dijelom oslanjam na ranije rezultate istraživanja, a s druge strane ih proširujem novim spoznajama i dokumentima kojima se produbljuje uvid u kulturološka i arheološka djelovanja u 19. st. na Visu. Za ovu temu vidi i: Branko KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa, Biševa, Sveca i Palagruže“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 90-91, Split 1999, str. 405–458.

odigrale u viškom akvatoriju, prva 1811. g. između francusko/talijanske i britanske flote i druga 1866. g. između talijanske i austrijske flote. To je razdoblje za Vis bilo iznimno burno, političke promjene i izmjenjivanje država koje su upravljale Visom događale su se često, što je život učinilo prilično nesigurnim. U tom politički i gospodarski vrlo dinamičnom stoljeću za otok Vis došlo je do nastajanja prvih privatnih arheoloških zbirki predmeta sakupljenih na isejskim lokalitetima, i prvih organiziranih arheoloških istraživanja, a antička Isa (*Issa*) i njezini spomenici postali su predmetom proučavanja hrvatskih, ali i stranih stručnjaka.

Od 1420. godine najveći dio hrvatske obale potpao je pod Mletke. Mnogi obalni gradovi predaju im se dragovoljno, drugi pak bivaju osvojeni. Sukladno takvoj situaciji, 30. ožujka 1420. g. plemići i pučani Hvara i Visa odlučuju se dobrovoljno predati Mletcima.² Od tog trenutka otok Vis, kao i ostatak Dalmacije, ostat će pod mletačkom upravom nepunih tristo sedamdeset osam godina, a Serenissima će biti neprikosnoveni gospodar Jadrana. Stanje će se promijeniti tek s 18. stoljećem.

U burnim vremenima 18. st., kao posljedica Napoleonovih osvajanja u središnjoj Europi i sjevernoj Italiji, 12. svibnja 1797. g. posljednji mletački dužd Ludovik (Lodovico) Manin napušta prijestolje. Tim činom prestaje postojati Serenissima, jadranska gospodarica. Leobenskim preliminarnim primirjem (18. travnja 1797. g.) Habsburška Monarhija dobiva Istru i Dalmaciju, što je potvrđeno kasnijim campoformijskim mirovnim ugovorom između Francuske i Habsburške Monarhije od 17. listopada 1797. Tim događanjima i Vis dolazi pod upravu Habsburške Monarhije te je započelo razdoblje prve austrijske uprave nad otokom.³ To je zasigurno bila velika promjena ne samo za Vis već i za cijelu Dalmaciju koji dijele istu sudbinu. Umjesto Mletaka sada Beč postaje kohezijska točka, tipični srednjoeuropski grad, mediteranskom čovjeku pomalo dalek.

Prva austrijska uprava nad otokom trajala je do 27. prosinca 1805. g. Nova vlast zadržala je uglavnom ista tijela izvršne i sudbene vlasti koja su postojala i pod mletačkom upravom. Vis se i dalje nalazio s Hvarom u jednom kotaru, a mjesnu vlast u njemu obnašali su „sudac i upravitelj“ (*giudice dirigente*) uz dva prisjednika (*assessore*) i jednog kancelara.⁴ Članovi viške patricijske obitelji Dojmi de Lupis primljeni su u dalmatinsko Veliko vijeće. Kako bi narod što bolje prihvatio nove političke okolnosti, po Dalmaciji se šalju različiti emisari koji puk pozivaju na lojalnost novoj vlasti. Tako u ime nove vlasti Vis i druge dalmatinske gradove obilazi

² Grga NOVAK, *Vis I, od VI. st. pr. n. e. do 1941. godine*, Zagreb, 1961, str. 91.

³ Dinko FORETIĆ, „Vis u međunarodnom zbivanju na početku XX. stoljeća“, *Mogućnosti* 7-8-9, Split, 1956, str. 524-538, 619-632, 707-717; G. NOVAK, *Vis I*, str. 195-214.

⁴ O Visu u tom razdoblju, G. NOVAK, *Vis I*, str. 195-196. Grga NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, Zagreb, 1944, str. 208-217; Boris ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, Split, 2017, str. 4-9.

general Mate Rukavina koji se Višanima obratio na hrvatskom jeziku pozivajući ih na lojalnost i prihvaćanje nove vlasti.⁵

Na samom kraju postojanja Serenissime, Dalmaciju je proputovao Alberto Fortis 1771. – 1773. godine. Svoj put po Dalmaciji proveo je sakupljajući arheološku, geološku i etnološku građu, zapisujući običaje našeg naroda i donoseći mnoge opise naših krajeva i ljudi.⁶ Za našu temu zanimljiv je njegov boravak u Zadru u rujnu 1773. g. gdje je boravio kao gost liječnika Antonija Daniellija. Fortis uvelike hvali učenost i gostoljubivost Danielijevih, piše o spomenicima te zadarske obitelji i spominje da se u njihovoj zbirci nalaze i tri grčka natpisa prenijeta s otoka Visa. Za njih navodi da „kao da pripadaju nekoj psefizmi i kao da su ulomci senatorskih potpisa“, a spominje i lijepu zbirku rimskog i grčkog novca.⁷ Sva tri natpisa su 1859. godine prenesena u Nadbiskupsko sjemenište u Udinama.⁸

Tijekom svoje posjete otoku Visu Fortis piše uglavnom o njegovim geološkim osobitostima i kratko o gospodarstvu, a u svojim osvrtima na događaje iz antičke više povijesti pokazuje dobro poznavanje antičkih vrela koja se odnose na Isu. Spominje da se u luci uz more nalaze ostatci mozaika koje prekriva more, a za isejske spomenike kaže da se prekapanjem zemlje nalazi „razno drveno posuđe, oblikom i pokošću nalik etruščanskome, te poneki natpis, grčki ili latinski.“⁹ Iz tih redaka možemo zaključiti da je komunicirao s osobama koje su u tim spomenicima vidjele kulturološku i znanstvenu važnost, a to je, po našem sudu, prije svih liječnik Stjepan (Stefano) Barbieri, te da je po svoj prilici vidio i arheološki materijal u njegovoj zbirci.

⁵ G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, str. 208–213; Frano BARAS, „Vis u Napoleonovim ratovima,“ *Mogućnosti* 3–4–5, Split, 1982, str. 304; B. ČARGO, *Ljudi od željeza*, str. 6–7.

⁶ Alberto FORTIS, *Viaggio in Dalmazia*, Venezia 1774; Alberto FORTIS, *Put po Dalmaciji*, prijevod Mate Maras, priredio Josip Bratulić, Zagreb, 1984. Alberto Fortis rođen je kao Giovanni Battista Fortis, a ime mijenja u Alberto nakon zaređenja. To djelo predstavlja važan znanstveni i literarni dokument o Dalmaciji s kraja 18. st. Objavljeno je u Veneciji 1774. g., a zatim su uslijedila izdanja na francuskom, njemačkom i engleskom jeziku. Djelo je doživjelo i kritike, tako je prva objavljena iz pera Sinjanina Ivana Lovrića, „Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Sočivicza,“ Venezia 1776. A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, str. XIX–XXI. Vidi i: Nikola MARKULIN, „Prijatelj našeg naroda:“ Prikazbe drugoga u djelu *Viaggio in Dalmazia Alberta Fortisa*,“ *Povijesni prilozi* 38, Zagreb, 2010., str. 213–233.

⁷ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, str. 13; Josip BRUNŠMID, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*, prijevod Maja Bonačić Mandinić, Split, 1998., str. 38–40, s navođenjem ostale literature.

⁸ O zbirci Danielli, Danica BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, „Početci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji,“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 18, Split, 1970, str. 152 i bilješka 7, s navođenjem ostale literature. Nenad CAMBI, „Collezione Danielli-Pellegrini (Zara-Padova) e i monumenti antichi della Dalmazia a Venezia,“ u *Venezia e l'archeologia, un importante capitolo nella storia del giusto dell'antico nella cultura artistica veneziana*, Roma, 1990, str. 100–104.

⁹ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, str. 246–249.

Temeljem tih podataka možemo zaključiti da je u tom razdoblju, na samom kraju 18. st., došlo do formiranja prve arheološke zbirke na otoku i jedne od prvih u Dalmaciji. U osam godina prve austrijske vladavine u Dalmaciji malo se toga promijenilo nabolje u odnosu na prethodnu mletačku upravu. Gospodarska kriza bila je velika, a austrijski nadvojvoda Karlo smatrao je da je u Dalmaciju potrebno naseliti austrijske koloniste koji bi tu pokrajinu gospodarski podigli, a istodobno bili i vjerni podanici. S druge strane, povjerenik Gianbattista Rinno isticao je da nema dovoljno zemljišta koja bi kolonisti mogli preuzeti. Nadvojvoda Karlo nije bio zadovoljan takvim razmišljanjima, pa je zatražio od Petera Goessa iscrpno izvješće o stanju u Dalmaciji. Iz Goessova izvješća napisana krajem 1802. vidljivo je da je Dalmacija u teškim gospodarskim prilikama i da se ne može provesti veća kolonizacija dok je na snazi Grimanijev zakon. Goess smatra da se gospodarsko stanje pokrajine može popraviti ulaganjem u školstvo, industriju i trgovinu te da posebno valja omogućiti slobodan razvoj trgovačke mornarice. Već krajem godine 1802. Goess je izradio i nacrt o osnivanju škola u Dalmaciji, koji će poslije iskoristiti francuski guverner Vincenzo Dandolo. Goessov dokument iznimno je značajan izvor za poznavanje gospodarskog stanja u Dalmaciji na početku 19. st.¹⁰

Dana 18. veljače 1806. prestaje dužnost posljednjeg austrijskog povjerenika Thomasa Brädya, a već sljedećeg dana na dužnost stupa francuski general Dumas. Dalmatinsko tlo tada su počele premrežavati francuske postrojbe, a najjužnji dio Dalmacije, Boku kotorsku, austrijski povjerenik Ghislieri predaje ruskom viceadmiralu Dimitriju Senjavinu, čime je započela osamnaestomjesečna ruska prisutnost na Jadranu.

Dok je otok *de iure* bio u francuskim rukama, u višku su uvalu često uplovljavali ne samo francuski nego i ruski i britanski brodovi.¹¹ Rusi su u nekoliko navrata pljačkali stanovništvo i odnosili naoružanje iz Visa i Komize, čak su otvarali topničku paljbu po Visu. Slične su stvari činili i francuski vojnici.¹² Dana 28. kolovoza 1807. g. u višku uvalu uplovio je francuski brod *Comacchiese* s generalom Guilletom. Tom prilikom, kako je to zabilježio kanonik Dominik Dojmi de Lupis u svojoj kronici, jedna je delegacija predvođena brodskim liječnikom šetajući po Visu zastrašivala puk. Oni su iščitavali imena imućnijih Višana koji su tobože optuženi da su protufrancuski orijentirani te im prijeti zatočenje. Istovremeno je brodski liječnik spominjao kako

¹⁰ G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, str. 216.

¹¹ O razdoblju francuske uprave nad Dalmacijom, Paul PISANI, *La Dalmatie de 1797 à 1815, episode des conquêtes Napoléoniennes*, Paris, 1983.

¹² D. FORETIĆ, „Vis u međunarodnom zbivanju,“ str. 526–530; F. BARAS, „Vis u napoleonom ratovima,“ str. 304–305. O gusarenju u Dalmaciji za vrijeme francuske uprave, Giovanni CATTALINICH, *Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopa la caduta della Repubblica Veneta con un saggio sull' amministrazione pubblica Veneta e del Regno D'Italia*, Spalato, 1841, str. 99–133; Vjekoslav MAŠTROVIĆ, „Gusari u Dalmaciji za vrijeme ruske blokade Francuza god. 1806. i 1807.,“ *Pomorski zbornik* 2, Split, 1964, str. 733–754.

general Giullet voli umjetnine i starine te da se svi prozvani Višani mogu spasiti otkupom.¹³ To zastrašivanje i zatočenje nekolicine Višana na brodu imalo je za posljedicu da je stanovništvo, posebice obitelj Dojmi, donijelo mnoštvo dragocjenosti. Među njima spominju se zbirke starih medalja, kameje, kutije sa starim novcem, zlatni i srebrni nakit i druge vrijednosti.¹⁴ Iz tog vidimo da su se među različitim opljačkanim dragocjenostima nalazili i poneki antički predmeti, što nije nimalo čudno jer se u tom vremenu formiraju i prve arheološke zbirke i zanimanje za arheološke predmete dobiva na važnosti među stanovništvom.

Tijekom svojeg službovanja u Komizi osamdesetih godina 18. st. (1782. – 1788.), padovanski student, liječnik S. Barbieri (1749. – 1816.) sakupio je zbirku spomenika iz Ise koju je prenio u rodni Trogir.¹⁵ U tekstu *Relazione di Lissa*, napisanom u Visu 1. studenog 1782. g., donosi vrijedne zemljopisne, povijesne i gospodarske podatke o otoku Visu.¹⁶ Taj je rad jako važan za proučavanje gospodarske povijesti tog otoka. Dio njegove zbirke otkupio je muzej u Beču 1805. g.¹⁷ Na temelju sačuvanog popisa može se zaključiti da je većinom riječ o grčkim posudama jer se iz opisa jasno razaznaju posude tipa *Gnathia*. Barbieri spominje da je osobno vidio njihovo vađenje iz ruševina antičke Ise, a kako vidimo iz popisa, sve su posude bile cijele, što nam jasno govori da su pronađene unutar grobova.¹⁸ Predmeti su označeni slovima, popisan je dvadeset jedan predmet, od kojih pet posuda s poklopcem zavedenim pod posebnim slovom (Sl. 1).

¹³ D. FORETIĆ, „Vis u međunarodnom zbivanju,“ str. 530; F. BARAS, „Vis u napoleonovim ratovima,“ str. 306.

¹⁴ Tom prilikom Francuzi su opljačkali i Dojmijevu palaču; navodi se kako su odnesene vrijedne slike.

¹⁵ D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, „Početci zaštite spomenika,“ str. 152–153, 158; Arsen DUPLANČIĆ, „Kutije za numizmatičke zbirke iz Visa i Trogira,“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 99, Split 2006, str. 381–382.

¹⁶ Tekst je objavio Grga NOVAK, *Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskog mora, svezak I, otoci Vis i Hvar*, Zagreb, 1952, str. 172–182. Barbieri se bavio i botanikom i mineralogijom, posjedovao i jednu zbirku fosila i minerala koju je darovao prirodoslovnomu kabinetu zadarske gimnazije. Šibenčanin Roberto Visiani u svom djelu „Ogled dalmatinskih biljaka (Stirpium Dalmaticarum specimen)“ iz 1826. g. rabi hrvatske nazive biljaka upravo prema Barbierijevoj nomenklaturi.

¹⁷ Državni arhiv u Splitu, arhiv Fanfogna-Garagnin, serija Ivan Luka Garagnin, kut. 3, spisi konzervatorske službe, br. XI. – Barbierijev dopis od 23. travnja 1805. s popisom predmeta; br. XXXXVIII – Barbierijeva priznanica za 100 fiorina od 9. lipnja.

¹⁸ Popis predmeta iz zbirke datiran je 23. travnja 1805. g., na blagdan sv. Jurja, zaštitnika grada Visa: „A Vaso scanelato a bocca triangolare, B Altra simile liscio a bocca triangolare, C Vaso liscio a due colli lunghi, D Tazza scanelata a due manichi, E Altra liscia a due manichi, F Vaso piu grande scanelato, e disegnato, con, G Suo coperchio, H Vaso liscio a bocca larga con, I Suo coperchio, K Lumme esterna, L Vaso scanelato, M Altro pure scanelato simile, N Vaso della grandezza eguale scanelato e colorito di rosso, O Recipiente cinerario s due manichi, e suo, P Coperchio alto, Q Vaso lato con, R Suo coperchio, S Vaso lungo liscio disegnato, T Piccolo vasetto rotondo con suoi manichi, V Altro maggiore creduto cinerario, con, X Suo coperchio, Z Varj lavori d'acciajo ritrovati in un antico sepolcro con, Z Un asso animale della prottela (?) impianto, ZZZ Lamine di piombo.“ B. ČARGO, *Martvilo*, str. 18–21.

generalnog providura te dvije za hvarskog biskupa I. D. Stratica, dok je na poledini dokumenta, u gornjem desnom kutu, njegov sin dopisao: „Capi d’antichità regalati dal S. Barbieri mio padre al Prov. Gener. della Dalmazia Dandolo.“²¹

Dakle, svoju zbirku Barbieri je darovao providuru V. Dandolo, koji je na tu dužnost imenovan 26. travnja 1806., na nju je stupio 10. srpnja, a Dalmaciju je napustio 29. siječnja 1810. To znači da su mu predmeti iz Barbierijeve zbirke mogli biti predani najranije u drugoj polovini 1806., a najkasnije do kraja 1809. g.

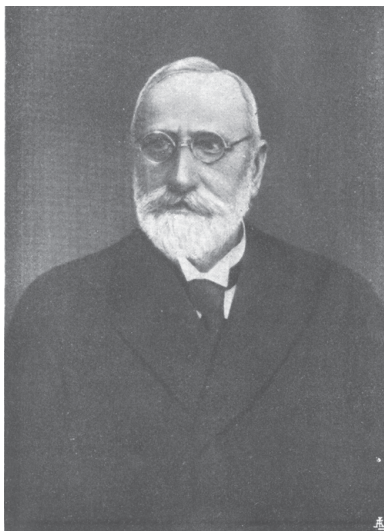
To je prvi zapis o postojanju jedne zbirke sastavljene isključivo od viških spomenika, za koje možemo pretpostaviti da su u cijelosti ili najvećim dijelom s nekropole na predjelu Martvila.

Druga velika zbirka arheološke građe koja je nastala na Visu, ona je obitelji Dojmi de Lupis.²² Ta ugledna viška patricijska obitelj imala je velike površine poljoprivrednog zemljišta ne samo po otoku, već i na mjestu gdje su se nalazili ostatci antičke Ise. Zemljište u njihovu vlasništvu nalazilo se na mjestu jugozapadne nekropole, rimskog termalnog kompleksa, na jugozapadnom dijelu brijega Gradine, unutar zidina antičkog grada, i na još nekoliko mjesta unutar područja antičkog grada. Najplodnije područje iz kojeg su crpili građu za svoju zbirku bio je prostor jugozapadne nekropole i predio jugoistočnog dijela antičkog grada. Njihova zbirka bila je zasigurno najveća i najbogatija zbirka sakupljena na otoku i zasigurno jedna od najbogatijih u Dalmaciji, a po raznovrsnosti predmeta najvrjednija. No njezina sudbina nije bila vedra. U vihoru 2. svj. rata i boravka savezničke vojske na Visu dio spomenika je nestao, a jedan manji dio obitelj je odnijela sa sobom u Italiju nakon kapitulacije Italije i odlaska talijanske vojske s Visa. Kako su Dojmijevi proglašeni narodnim neprijateljima, preostali je dio predmeta iz zbirke rekviriran i prenesen u splitski Arheološki muzej.²³

²¹ B. ČARGO, *Martvilo*, str. 20.

²² Dojmijevi su sa sakupljanjem antikviteta započeli barem početkom 19. st. To vidimo prema podacima koje nam donosi Šime LJUBIĆ, „Studi archeologici sulla Dalmazia,“ *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, Wien 1860, str. 270. Najveći dio zbirke sakupio je liječnik Lorenzo Dojmi u drugoj polovini 19. st.

²³ Iako su članovi te obitelji bili talijanaši i dolazak talijanske vojske na Vis dočekali su s radošću, najveći dio nije bio fašistički orijentiran i za njih se ne može reći da su počinili ikakav zločin prema viškom puku. Dojmijevi su bili hrvatskog podrijetla i s vremenom su svoje prezime Dujmić-Vukašinović talijanizirali u Dojmi di Delupis ili samo Delupis, Mirko JAMNICKI DOJMI, „Dr Lorenzo Dojmi di Delupis, viški „gepard“,“ *Acta medico-historica Adriatica* 9 (2), Zagreb, 2011, str. 202. Iako je većina članova te više obitelji bila talijanaški opredijeljena, među njima je bilo i onih jugoslavenske orijentacije. Obitelj je bila jako cijenjena među Višanima, a to se ponajbolje vidi po rezultatima općinskih izbora provedenim 1893. g., kada je unatoč tome što su talijanaši na Visu bili u minornom broju, dobio velik broj glasova upravo hrvatskog puka. Ipak on tada nije postao načelnikom jer je izabran hrvatski predstavnik Nikola Jakša.

Slika 3. Lorenzo Dojmi

Abramić u svom izvješću za upravnu godinu 1929./1930.,²⁴ i u dopisivanju s N. Dojmijem,²⁵ navodi da je s praksom sakupljanja antikviteta u obitelji Dojmi započeo liječnik Lorenzo Dojmi koji je sakupio značajnu zbirku (Sl. 3), a i njegov brat Luigi imao je manju zbirku.²⁶ Kao liječnik L. Dojmi dosta je predmeta dobivao od svojih pacijenata, a s obzirom na to da su posjedovali dosta poljoprivrednog zemljišta na prostoru isejske nekropole i na drugim mjestima antičkog grada, njihova je zbirka ubrzo bila obogaćena nizom vrijednih arheoloških predmeta (Sl. 4).

O pojedinim nalazima Dojmijevi su obavještavali splitski muzej, pa su Ljubić i ponajviše Abramić odlazili na Vis pregledavati spomenike. Nakon smrti L. Dojmija, njegovi su nasljednici namjeravali prodati vrijednu zbirku isejskih

spomenika splitskom muzeju, pa su se oko toga vodili pregovori i sastavljen je popis zbirke. Zbirku je popisao i djelomično fotografirao M. Abramić.²⁷

²⁴ Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1928, br. 231, od 26. lipnja; 1930, br. 342, od 10. srpnja.

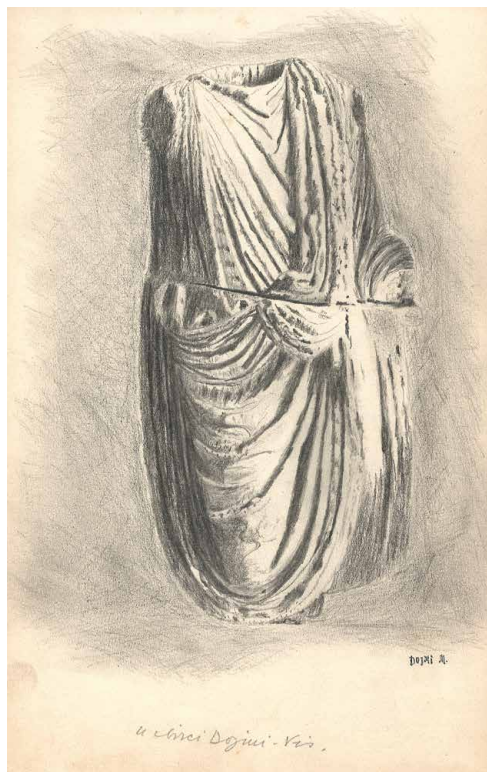
²⁵ Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1941, br. 50, od 27. veljače. Prema pisanju Lazara Rusića, ekonomista iz Osijeka koji je službovao na Visu u viškoj općini (1927. – 1940.), vidimo da traženje i sakupljanje antikviteta nije bilo strano ni Niccolu Dojmiju. Rusić spominje kako su jednom prilikom, na nagovor i u organizaciji Niccole, otišli prema Velom selu (Podselse) i tamo iskopali jedan grob, no u njemu nisu našli nikakvih vrijednijih ostataka jer je prethodno bio opljačkan, Lazar RUSIĆ, *Otok Vis čuvar našeg Jadrana*, rukopis, Vis, 1970, str. 95–98. O L. Rusiću vidi: Vesna BUČIĆ, „Otok Vis – čuvar našeg Jadrana. Ugledni viški zet slikovito je opisao Vis tridesetih godina 20. stoljeća,“ *Hrvatska zora* 64, Vis, 2013, str. 2–5.

²⁶ Članovi te obitelji s praksom sakupljanja antikviteta započeli su i prije Lorenza, barem početkom 19. st. Vidi bilješku 22. Lorenzo je rođen 1845. g. i nakon što se, poslije školovanja i različitih službi, vratio na Vis, započeo je sa svojim pasioniranim sakupljanjem antikviteta. O zbirci Dojmijevih, G. NOVAK, *Vis I*, str. 68–69; Arsen DUPLANČIĆ, „Kronologija zbirke slika Arheološkog muzeja u Splitu,“ *Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu*, Split, 2004, str. 25–26; M. ABRAMIĆ, „Arheološka istraživanja grčke kolonije Isa na otoku Visu,“ *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1949, str. 12, B. ČARGO, *Martvilo*, str. 21–23.

²⁷ Kirigin pogrešno navodi da zbirka nije popisana, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa“, str. 417. Vidi korespondenciju između N. Dojmija i M. Abramića od 27. veljače 1941. Popis zbirke čuva se u arhivu splitskog Arheološkog muzeja, Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1931, br. 34, od 20. siječnja. Zbirka je popisana na njemačkom jeziku, a zatim je popis uređen na hrvatskom: „- I Skulpture /kipovi i reljefi/, 21 predmet, - II Natpisi na kamenu i opekama, 13 predmeta i ulomci opeka s žigovima, - III Arhitektonski ulomci, slično i varia, 66 predmeta, - IV Posude /vaze i slično/, 57 predmeta, - V Staklo, tvrdo kamenje, bijela kost, 3 predmeta, - VI Brončani predmeti, 12 predmeta, - VII Zbirka numizmatička, 324 komada novca, - VIII Komadi iz srednjeg vijeka i iz novijih vremena, 18 predmeta,“ uz ovo je na dnu olovkom nadopisano: „1 ulomak glave (samo prednji dio), 3 natpisa, 3-4 arhitektonska ulomka.“

Slika 4. Dio zbirke Dojmi

Slike 4a i 4b. Crteži kipova koji su se nalazili u atriju palače Dojmi, (nacrtala Margarita Dojmi)

Pregovori oko otkupa započeli su dvadesetih godina 20. st.²⁸ Čini se da je sve bilo dogovoreno, no neki od brojnih nasljednika zatražili su veću cijenu, što je usporilo realizaciju otkupa. Abramić je u svojim traženjima sredstava za otkup od Ministarstva prosvjete Kraljevstva SHS isticao: „Već dva puta Uprava Muzeja predložila je da se uvrsti u budžet jedan iznos za otkup zbirke L. Dojmi de Lupis na Visu. Naša je molba ostala oba puta neuvažena. Buduć da je stari g. L. Dojmi de Lupis, koji je za svoga duga života sakupljao ovu zbirku, lani umro i da broj baštinika je velik, ovi su prisiljeni da zbirku prodadu. Nudjaju uprave sada zbirku državnom arheološkom muzeju. Većina od njih su talijanski podanici. Ako Muzej ovu zbirku ne otkupi neće se nikako moći spriječiti da ova važna kolekcija otidje van naše države, vjerojatno u Italiju, što bi škodilo našem ugledu. Izgledalo bi naime da kod nas nema razumijevanja za ovakve stvari i bilo bi istodobno gubitak na riznici naših narodnih starina. (...) Od njegovih spomenika mnogo je pripalo ili išlo u inozemstvo /Englesku, Beč itd./ Najveću i najvažniju zbirku grčkih i rimskih starina iz Visa prikupio je pokojni L. Dojmi de Lupis. Dužnost je sada našeg muzeja da od baštinika otkupom te zbirke spasi ove važne spomenike...“²⁹

Izbijanje 2. svj. rata zakompliciralo je pregovore oko otkupa, pa je zbirka ostala u Visu. Nakon kapitulacije Italije, dio obitelji Dojmi napustio je Vis i otišao u Italiju odnijevši sa sobom i dio predmeta iz svoje zbirke. Jedan dio zbirke koji je ostao, dijelom je razgrabila saveznička vojska čiji su pripadnici (2 *Troop*) spavali u Dojmijevoj palači, a u njoj se nalazila i dočasnička menza.³⁰ Spomenici koji su se nalazili u rasadniku palmi također su nestali.³¹ Ipak, značajan dio te vrijedne zbirke spašen je prenošenjem u splitski Arheološki muzej.

Nakon kapitulacije Italije i odlaska talijanske vojske, kada Vis postaje baza savezničke vojske i relativno siguran teritorij, krajem 1944. godine na Vis odlaze Cvito Fisković i Stjepan Gunjača koji zbirku zatječu opljačkanu: „U ormaru smo našli i nekoliko fotografija spomenute zbirke iz kojih se vidi da je bila bogatija.“³² Preostale spomenike i dokumente sakupili su u dva sanduka i prebacili u Split 31. listopada 1944. godine. Popisivanju zbirke nazočio je i engleski dočasnik S. M. Moreland.³³ Danas se dio nalazi u čuvaonici splitskog muzeja, dio je izložen u postavu muzeja, a dio u postavu Arheološke zbirke u Visu.

²⁸ A. DUPLANČIĆ, „Kronologija zbirke slika,“ str. 25–26.

²⁹ Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1928, br. 231, od 26. lipnja.

³⁰ A. DUPLANČIĆ, „Kronologija zbirke slika,“ str. 26, bilj. 127.

³¹ B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 415–416.

³² Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1944, br. 310, od 8. studenog uz popratni dopis br. 398 – 44; A. DUPLANČIĆ, „Kronologija zbirke slika,“ str. 25–26.

³³ O zbirci Dojmi, i popisu predmeta prenesenih u Split, B. ČARGO, *Martvilo*, str. 21–25.

Zbirku grčkih vaza iz Ise posjedovao je i liječnik Karlo Lanza, prvi ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja.³⁴ Bio je ljubitelj starina, pa je sakupio vlastitu zbirku, posebno novca. Osnutkom Arheološkog muzeja u Splitu, Lanza je imenovan počasnim direktorom muzeja i iskopina i na toj je dužnosti ostao sve do 1834. g.³⁵

Dva natpisa s Visa, koja se danas nalaze u zagrebačkom Arheološkom muzeju, svojevremeno su bila dio zbirke liječnika Frane Lanze, Karlova sina, koji je također bio ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja, i splitskog povjesničara Vicka Solitra. F. Lanza naslijedio je očevu zbirku koju je nadopunjavao.³⁶

Isejskim temama bavio se i Francesco Carrara, splitski svećenik, povjesničar i arheolog. Radio je na promicanju arheoloških istraživanja u Dalmaciji, naročito na prostoru Salone.³⁷ Iz njegova dnevnika vidimo da je posjedovao figuricu satira i antički novac s Visa i Hvara koji je boraveći u Beču obrađivao u Muzeju povijesti umjetnosti.³⁸ Svoj rad o isejskom novcu završio je 1851. g., no objavljen je postumno.³⁹

Sredinom 19. st. svoju stručnu aktivnost na Visu započinje don Šime Ljubić. Objavljuje skupinu od osam grobnica pronađenih godine 1854. na Martvilu, trideset koraka od mora. Zanimljiva je gradnja tih grobnica koje su bile poredane jedna do druge, dodirujući se dužim stranicama, a nad njima su se nalazile druge, s time da

³⁴ Karlo Lanza rođen je u Roccasecchi 3. studenog 1781., a umro u Splitu 29. siječnja 1834. S Vickom Andrićem započeo je prva znanstvena arheološka iskapanja i skupljanje arheološkog materijala u Solinu (1821.). Bio je prvi ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja (1820. – 1828.) i član Arheološkog instituta u Rimu. Po završetku obnašanja te dužnosti ostao je do kraja života njegovim počasnim ravnateljem. Njegovu zbirku i rukopisnu ostavštinu naslijedio je sin Frane te ju prenio u Italiju. Dio njegovih spisa čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu.

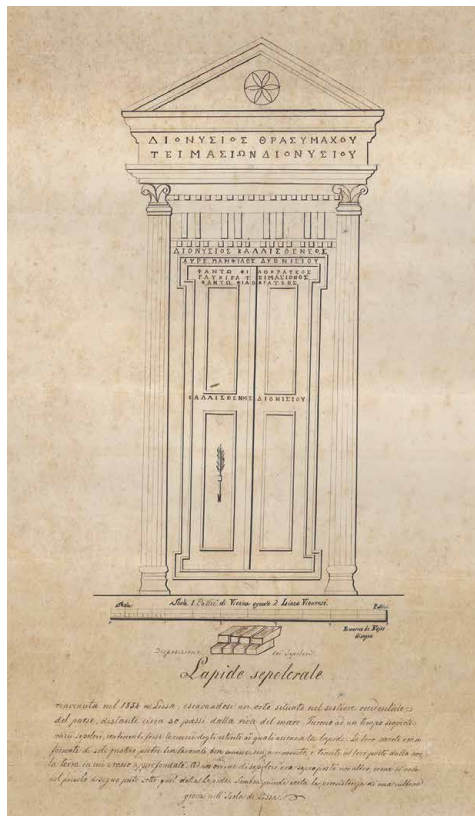
³⁵ A. DUPLANČIĆ, „Kutije za numizmatičke zbirke,“ str. 381.

³⁶ Kao i otac, bio je liječnik i arheolog (Split, 10. kolovoza 1808. – Santa Maria della Rovere, kraj Trevisa, 2. siječnja 1892.). Ravnateljem Arheološkog muzeja u Splitu bio je 1863. – 1872. Bavio se dalmatinskom arheologijom i poviješću. O liječnicima Karlu i Frani Lanzi, Arsen DUPLANČIĆ – Ljubomir KRALJEVIĆ, „Liječnici Karlo i Franjo Lanza ravnatelji splitskog Arheološkog muzeja u 19. st.,“ *Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinae* XXVIII, br. 1-2, Beograd, 1988, 153–164; J. BRUNŠMID, *Natpisi i novac*, str. 34.

³⁷ Carrara je rođen u Splitu 16. studenog 1812., a umro u Veneciji 29. siječnja 1854., teologiju je studirao u Zadru i Padovi, a povijest i arheologiju u Beču. Bio je ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu (1842. –1853.). Istraživao je u antičkoj Saloni, također se bavio proučavanjem splitske povijesti.

³⁸ Francesco CARRARA, *Dnevnici s putovanja 1843. –1848.*, prijevod Ljerka Šimunković i Snježana Bralić, Split, 2010., str. 63–64. U Beču je surađivao i s Albertom Schindlerom, slikarom i bakrorescem u Kabinetu za numizmatiku i starine, kojem je nosio figuricu satira da je nacrtala.

³⁹ Francesco CARRARA, „Issa – monografia numismatica,“ *Bollettino di numismatica e di arti della medaglie* br. 8, 9, 11, Milano, 1904; Issa – monografia numismatica,“ *Bollettino di numismatica e di arti della medaglie*, br. 1, 2, 4, 5, Milano, 1905. Djelo je objavljeno i kao zasebna knjižica, *Issa – monografia numismatica*, Milano, 1905.

Slika 5. Stela Timasiona (*Teimasion*) i crtež kojeg je izradio Emerico de Fejer

je donjim grobnicama bio slobodan prvi dio.⁴⁰ U istom radu objavljuje i dosad najljepšu i najveću stelu pronađenu u Isi, u obliku pročelja nadgrobne edikule.⁴¹

Shemu pronađenih grobnica s crtežom nadgrobne stele izradio je Emerico de Fejer, a na dnu dokumenta je tekst:⁴² *Lapide sepulchrale rinvenuta nel 1854 a Lissa, escavandosi un orto situato nel sestiere occidentale del paese, distante circa 30 passi dalla riva del mare. Furono ad un tempo scoperto vari sepolcri, contenenti forse le ceneri degli estinti ai quali accenna la lapide. Le loro pareti eran(o) formate di sole quattro pietre ben lavorate, ben conesse, senza cemento, e tenute al loro posto dalla sola terra in cui erano approfondate. Ad un ordine di sepolcri era sopraposto con altro, come si vede nel piccolo disegno sotto quel della lapide. Sembra quindi certa la preesistenza di una cultura greca nell'Isola di Lissa. (Sl. 5)*

Sličnu situaciju skupnih grobova opisuje u jednom pismu od 18. prosinca 1930. g. Gvido Lučić Roki. On spominje nalaz četiriju grobnica na Martvilu, koje se dodiruju dužim stranama.⁴³

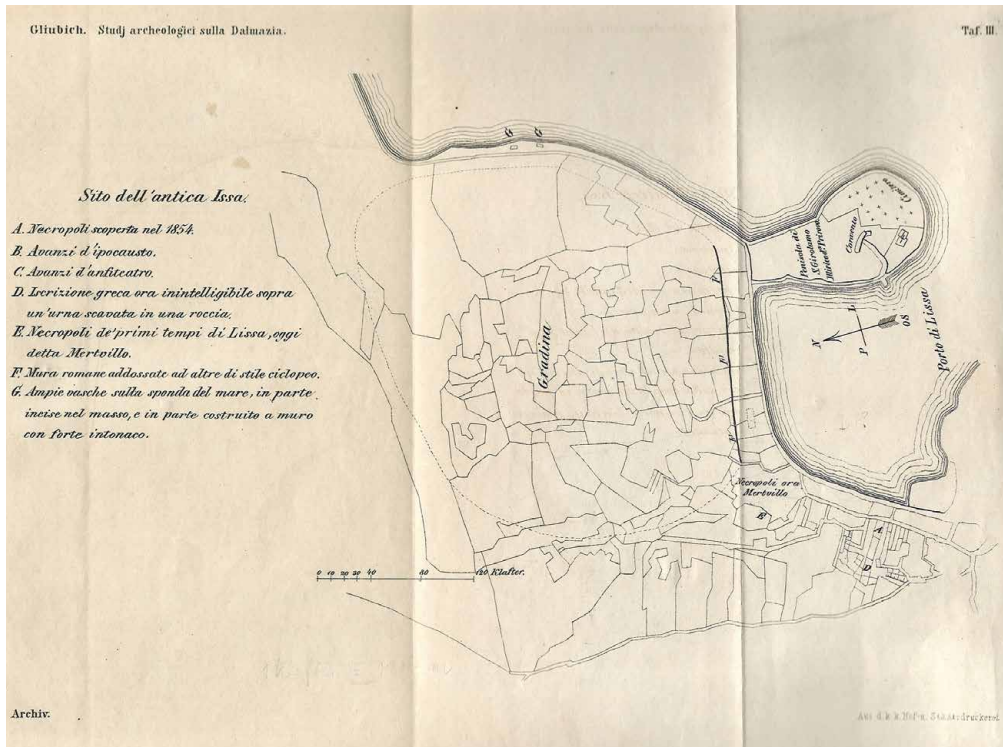
⁴⁰ Š. LJUBIĆ, „Studi archeologici,“ str. 268.

⁴¹ Š. LJUBIĆ, „Studi archeologici,“ str. 268–269, T. IV.; Mladen NIKOLANCI, „Helenistička nekropola Isse,“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXIII-LXIV, 1961-1962, Split, 1969, str. 68.

⁴² Rukopis ispod stele uz mjerilo nije isti kao onaj na dnu dokumenta. Taj potonji vjerojatno je napisan nakon što je nacrtana stela (Možda Ljubić? Ili pak po Ljubićevu diktiranju?).

⁴³ Gvido Lučić Roki u više je navrata obavještavao djelatnike splitskog Arheološkog muzeja o arheološkim nalazima na Visu. I sam je posjedovao arheološku zbirku za koju B. Kirigin navodi da je popisao M. Abramić i da je najvjerojatnije završila u splitskom muzeju. Nažalost, autor ne navodi inventarni broj dokumenta koji citira, pa je nemoguće provjeriti podatke, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 419, bilj. 34.

U svojim sjećanjima na viške dane Rusić opisuje Gvida kao mjesnog posjednika koji voli svoje gospodarstvo, L. RUSIĆ, *Otok Vis*, str. 62. Gvido je, nažalost, sa svojom kćeri Dorom tragično skončao 1943. g. Nakon kapitulacije Italije i povlačenja njezine vojske s Visa, oni su dana 4. studenog strijeljani na Prirovu. Kao da joj sudba nije bila dovoljno teška, Dora je u zatočeništvu prije strijeljanja postala i objektom seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, Lorenzo DOJMI DE LUPIS, *Cara Lissa*, Grosseto, 2006.

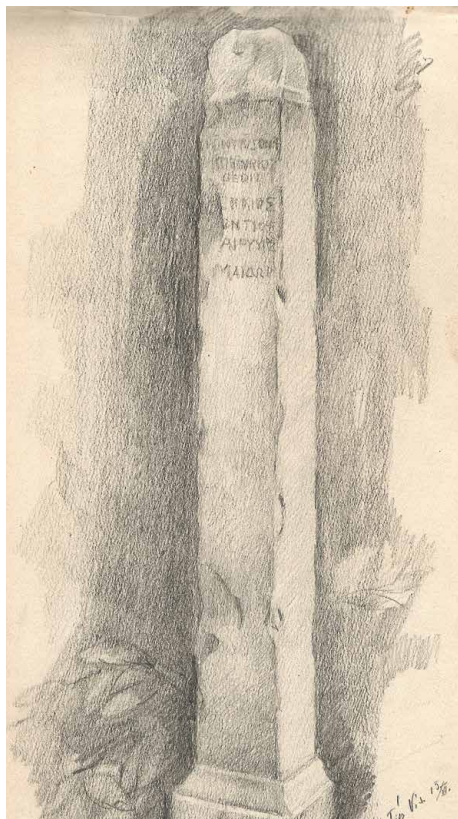

Slika 6. Oblik antičke Ise s ucrtanim lokalitetima, prvi topografski snimak Ise prema Š. Ljubiću

Ljubić prvi donosi i svoje viđenje antičke Ise s označenim položajima pojedinih lokaliteta (Sl. 6). Na tom planu on ucrtava južni bedem grada koji se danas ne vidi, opisuje izgled bedema i njihovu tehniku gradnje, spominje da se arheološki ostatci nalaze svuda na Gradini, opisuje i ostatke termi i grobova na Martvilu. Donosi grčke i latinske natpise, od kojih su danas neki izgubljeni, s položajem i godinom nalaza. Tako saznajemo da su natpisi Kvinta Numerija i dvojezični latinsko-grčki natpis Lucija Poncija (Sl. 7) pronađeni 1856. g.⁴⁴

Zbirku arheoloških predmeta i vrijednih likovnih umjetnina posjedovao je i Đorđo Lučić Roki, Gvidov brat. On je imao ideju da u vlastitoj kući u Visu osnuje viški muzej u koji bi pohranio svoju zbirku i umjetnine, no ti planovi nisu urodili plodom, Vesna BUČIĆ, „Viška obitelj Lučić Roki, zvana Damjanovi i njeni potomci,“ *Hrvatska zora* 57, Vis, 2011, str. 20–21. O obitelji Lučić Roki, V. BUČIĆ, „Viška obitelj Lučić Roki,“ str. 16–24.

⁴⁴ Š. LJUBIĆ, „Studi archeologici,“ str. 267. Izgubljeni natpis L. Pontija (*L. Pontius*) pronađen je po prilici između rimskih termi i zapadnog bedema grada, na zemljištu obitelji Dojmi. Bio je smješten u rasadniku palmi te obitelji, međutim za vrijeme II. svj. rata, dok je Vis bio baza savezničke vojske, gubi mu se trag. Mladen NIKOLANCI, „Epigrafica greca nova et vetera in dalmatia reperta,“ *Diadora* 9, Zadar, 1980, str. 222–223.

Slika 7. Nestali spomenik kojeg *L. Pontius* posvećuje bogu Merkur, nacrtala Margarita Dojmi

Austrijski arheolog Robert Schneider navodi da je Šime Ljubić darovao šesnaest vaza apulskog tipa 1846. g. bečkom Antikenkabinetu, a za posude navodi da su nađene na Visu.⁴⁵ On također spominje da se u vrtu palače Dojmi nalazi kip togata bez glave. Taj kip on povezuje s portretom pronađenim u njegovoj blizini, a za taj portret smatra da je riječ o caru Vespazijanu iz zbirke Milošić, te izražava žaljenje jer nije uspio vidjeti kip.⁴⁶

Isa postaje predmet zanimanja i drugih autora. Tako se njezine povijesti i spomenika u svojim radovima dotiču i Š. Stanić,⁴⁷ K. Manert, M. P. Katančić, I. Katalinić, M. Kapor, S. Rathemberg, A. Boeckhaus i drugi.⁴⁸

Franz Petter, splitski gimnazijski profesor, objavljuje da je vidio grobove prilikom svog boravka na Visu 1826. g. Ujesen te godine vidio je da su mještani otkopali nedaleko od samostana konventualaca na Prirovu grobove sačinjene od ploča u kojima su našli lakrimarije, urne i lucerne.⁴⁹ Prema tom opisu možemo zaključiti da se radilo o rimskim urnama

koje su bile položene u grobnice. Grobovi koje spominje Petter po svemu su pronađeni u blizini Samostana sv. Jere, na predjelu Vlačko njiva na kojem se nalazila

⁴⁵ Robert SCHNEIDER, „Bericht über eine Reise in dalmatien,“ *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* 9, Wien, 1885, str. 33, bilj. 5.

⁴⁶ R. SCHNEIDER, „Bericht über,“ str. 79.

⁴⁷ Simeone STANICH, „Studi storico-critici sopra l'isola e l'antica città di Lissa (Issa),“ *Programma dell' i. r. Ginnasio completo di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1863-64*, Zara, 1864, str. 4-102.

Simeone STANICH, „Studi storico-critici sopra l'isola e l'antica città di Lissa,“ *Archivio Storico per la Dalmazia*, Vol. I, fascicolo 1, str. 25-32; fasc. 2, str. 37-40, fasc. 3, str. 41-44, fasc. 4, str. 37-40, fasc. 4, str. 41-44, Roma 1926., Vol. II, fasc. 7, str. 41-44, fasc. 8, str. 37-40, fasc. 9, str. 29-32, fasc. 11, str. 23-28, Roma 1927, Vol. III, fasc. 14, str. 39-46, Roma, 1927.

⁴⁸ Vidi bibliografiju radova spomenutih autora i općenito za 19. st., B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 433-447.

⁴⁹ Francesco PETTER, *Compendio geografici della Dalmazia con un' appendice sul Montenero*, Zara, 1834, str. 150.

istočna isejska nekropola i na kojem su istraživanja pokazala veliki broj rimskih grobova s urnama. To je ujedno i prvi podatak o grobovima na toj nekropoli.

Kako je prije spomenuto, godine 1856. pronađen je natpis Kvinta Numerija Rufa (*Quintus Numerius Rufus*) u podnožju Gradine.⁵⁰ Natpis je veoma važan jer saznajemo da je Kvinto Numerije bio patron Ise koji obnavlja trijem u Isi svojim novcem, a istovremeno je bio legatom u Rimu. Natpis je isklesan oko 55. g. pr. Kr. i predstavlja jedan od najstarijih latinskih tekstova u Hrvatskoj, a ujedno i izniman nalaz za proučavanja antičke povijesti naših krajeva.⁵¹

Na tom mjestu po svoj je prilici pronađen isejski lorikat koji se svojevremeno nalazio u zbirci Vicka Solitra.⁵² Kip je pronađen nekoliko godina nakon smrti Antuna Matijaševića Karamanea u podnožju Gradine, a bio je u posjedu Ivana Antonija D. Perastija koji ga je darovao Hvaraninu Radosiju (Radošu). Nju je Š. Ljubić kupio za ondašnji Hrvatski narodni muzej, a danas se čuva u zagrebačkom Arheološkom muzeju.⁵³

Prije spomenuti carski torzo (Sl. 8), koji se danas čuva u bečkom Muzeju povijesti umjetnosti (Kunsthistorisches Museum), pronašao je u moru admiral Juraj Milošić, sudionik Viške bitke i jedan od rijetkih Hrvata na položaju zapovjednika broda. Za vrijeme bitke zapovijedao je ratnim brodom *Franz Felix*

Slika 8. Carski torzo i lice cara Vespazijana, danas u bečkom Muzeju povijesti umjetnosti, (nacrtala Margarita Dojmi)

⁵⁰ Za natpis Ljubić navodi da je nađen na zemljištu A. Zanelle, Š. LJUBIĆ, „Studi archeologici,“ str. 267. No sam don Apolonije za natpis navodi da je nađen na zemljištu Dojmijevih. Riječ je o susjednim parcelama, pa je lako moglo doći do zabune, Arhiv Dyggve 135/4 B. Ovdje je vjerojatnije da Zanelle ispravno piše s obzirom na to da je vlasnik zemljišta.

⁵¹ Branimir GABRIČEVIĆ, „Issa i njezin patron Q. Numerius Rufus,“ *Adriatica prehistorica et antiqua*, Zagreb, 1970, str. 553–562

⁵² V. Solitro je posjedovao i neke natpise s Visa, J. BRUNŠMID, „Natpisi i novac,“ str. 35.

⁵³ Josip BRUNŠMID, „Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu,“ *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol 8 br. 1, Zagreb 1905, str. 38–39; Branimir GABRIČEVIĆ, „Antički spomenici otoka Visa,“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17, Split, 1968, str. 57–58.

Schwarzenberg.⁵⁴ Nije poznato sasvim precizno mjesto u moru gdje je kip pronađen, no spominje se da su se uz njega nalazile dvije veće posude (vjerojatno doliji – *dolium*). Kao moguće preciznije određenje mjesta pronalaska može nam pomoći toponim *Pol žare*, koji se nalazi s istočne strane poluotočica Prirovo, a na kojem su se nalazili doliji.⁵⁵ Lako je moguće da je kip pronađen upravo na tom mjestu.

Milošić je s morskog dna izvadio obje posude i lice glave kipa, jednu posudu i lice kipa je zadržao u svom vlasništvu, dok je drugu posudu poslao u Beč. Kip za koji je pretpostavio da je riječ o caru Hadrijanu, ostao je na morskome dnu, a prema pismu D. Kennera, kustosa bečkog Muzeja povijesti i umjetnosti, vidi se da ga Milošić nije uspio podići s morskog dna jer ga je preduhitrio tadašnji gradonačelnik Visa Pietro Dojmi.⁵⁶ U svakom slučaju, austrijska administracija traži od gradonačelnika Dojmija da im pošalje fotografiju kipa kako bi ga usporedili s izvađenim licem glave kipa i kako bi procijenili je li riječ o dijelovima istog kipa.⁵⁷

U ožujku 1892. g., prilikom redovitih vojnih pomorskih vježbi, u višku luku uplovio je ratni brod *Erzherzog Ferdinand Max*, isti onaj koji je 20. srpnja 1866. potopio zapovjedni brod talijanske flote *Re d'Italia*. Na brodu su se nalazili junak

⁵⁴ Mihovil ABRAMIĆ, „Raznesene antičke umjetnine,“ *Mogućnosti* 4, Split, 1954, str. 245; M. ABRAMIĆ, „Arheološka istraživanja grčke kolonije Isa na otoku Visu,“ *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1949, str. 11; Mirko KARLOVAC, „Od viške vale do bečkog muzeja,“ *Hrvatska zora* 9, Vis 1994, str. 4. B. Kirigin pogrešno navodi da je kip pronađen na dnu brijega Gradine i da je prenesen u Beč 1891. g. B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ 1999, str. 411.

⁵⁵ Položaj *Pol žare* nalazi se uz obalu s istočne strane poluotočica Prirovo, a ime je dobio vjerojatno po ostatcima dolija. Na tom mjestu i danas se vide ostatci antičke obale u moru. Sredinom 20. st. Abramić spominje kako se vide ostatci gornjih rubova šest dolija na sjevernom dijelu Prirova, M. ABRAMIĆ, „Arheološka istraživanja,“ str. 11. Rekognoscirajući uz sjeveroistočnu stranu Prirova na nekoliko mjesta pronašao sam dijelove dolija od kojih je jedan ima prošupljene stjenke. Ostatci dolija pronađeni su i još uvijek se njihovi ostatci nalaze *in situ* uz zapadnu obalu uvale Stonca, Irena RADIĆ ROSSI, „Prošupljeni doliji – osebnjuni nalazi iz hrvatskog podmorja,“ *Histria Antiqua* 14, Pula, 2006, str. 83–87. Novijim rekognosciranjima pronašao sam još jedan dolij koji se nalazi u moru uz istočnu stranu te uvale, pri njezinu dnu, što pokazuje da su se duž obje strane uvale nalazili doliji.

Zanimljiv je i podatak Maude M. Holbach koja je obišla cijelu dalmatinsku obalu od bokeljskih gradića do Raba, pritom i Vis. Ona spominje kako bečki Muzej povijesti umjetnosti nastoji dobiti za sebe tri veće brončane posude koje se nalaze u moru u blizini rimske arene (odnosi se na ostatke rimskog teatra), što možemo povezati s već spomenutim mjestom na Prirovo, Maude M. HOLBACH, *Dalmatia. The land where East meets West*, London – New York, 1910., str. 217–218.

⁵⁶ *Neue Freie Presse*, Wien 12. 3. 1892, str. 5; M. KARLOVAC, „Od viške vale,“ str. 4. Kip zbog svoje veličine Milošić nije uspio izvaditi iz mora, no to je pošlo za rukom tadašnjem gradonačelniku Visa Pietru Dojmiju koji ga je prenio u vrt. Da se kip nalazio u vrtu, spomenuo je i prije navedeni R. Schneider, vidjeti bilješku 46. Vijest o kipovima zabilježio je i Lorenzo Dojmi (Petrov sin), on pak piše kako su se četiri kipa nalazila u ulaznom atriju njihove palače, svaki u svom kutu, L. DOJMI DE LUPIS, *Cara Lissa*, Grosseto, 2006, str. 19. Postoje crteži tih kipova koji su nacrtani dok su se nalazili u atriju palače, potpisani su *MDojmi*, (Margarita Dojmi).

⁵⁷ M. KARLOVAC, „Od viške vale,“ str. 4.

više bitke admiral Maximilian Daublebsky von Sterneck i slikar Ludwig Hans Fischer čiji je zadatak bio procijeniti odgovara li već prije u Beč dopremljena glava kipa iz zbirke Milošić torzu koji se nalazio u atriju palače Dojmi. Nakon njegove potvrde da portret s torzom sačinjava jedinstvenu skulptorsku cjelinu, kip je preuzet, iz Visa je dopremljen u Pulu, a zatim je prebačen u Beč u Muzej povijesti umjetnosti.⁵⁸

U cijelu situaciju uključio se don Frane Bulić, kao ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja, koji je tražio da se kip ne odnosi u Beč. Tražio je od zapovjedništva na Visu da se kip, ako se već prebacuje s otoka, preda Arheološkom muzeju u Splitu. Prosvjedovao je i cesarsko-kraljevskoj komisiji tražeći da se spriječi njegov izvoz u Austriju. U birokratsko-diplomatskim odgovorima komande na Visu, a zatim i cesarsko-kraljevske komisije, rečeno mu je da je za to već kasno jer je kip odnesen, a da i nije predviđen za izvoz – aludirajući pritom da se radi o istoj državi. Time je završena priča o kipu s Visa, a on se i dalje nalazi u Muzeju povijesti umjetnosti u Beču.

Bečki Muzej povijesti umjetnosti čuva i druge predmete podrijetlom s Visa. Već je prije spomenuto da je Ljubić posredovao da se neki predmeti pošalju u Beč, a također je otkupljen i dio zbirke Barbieri. Ovdje donosimo dio viškog arheološkog materijala koji se čuva u bečkom muzeju, a koji je dospio u njega u nekim od spomenutih aktivnosti. Riječ je o devet posuda *Gnathia* stila: pet enochoja (*oenochoe*), dvije pelike (*pelike*) i dva skifa (*skyphos*) (Sl. 9–10). Sve posude su cijele i u dobrom stanju, sasvim je sigurno da su bile dijelom grobnog inventara, ne nužno istog groba, i po našoj procijeni pronađene su na jugozapadnoj isejskoj nekropoli. Veći dio posuda južnoitalske je provenijencije; neke od njih proizvod su tarantskih i kanoških radionica, dok su treće lokalne isejske izrade.⁵⁹ Za sve spomenute posude među isejskim predmetima nalazimo brojne analogije.⁶⁰

⁵⁸ *Neue*, 12. 3. 1892, str. 5; M. KARLOVAC, „Od višeke vale,“ str. 4. Danas je jasno da glava cara Vespazijana, koja je tada odnesena u Beč, nije sastavni dio ove skulptorske cjeline, već je pripadala nekom drugom kipu, Nenad CAMBI, „Skupine carskih kipova u rimskoj provinciji Dalmaciji,“ *Histria Antiqua* 4, Pula, 1998, str. 53; Nenad CAMBI, *Imago animi. Antički portret u Hrvatskoj*, Split, 2000, str. 98.

⁵⁹ Ovdje donosimo fotografije samo *Gnathia* posuda, međutim među predmetima koji su u tom razdoblju iz Visa dospjeli u bečki Muzej povijesti umjetnosti, nalaze se i drugi predmeti koji su ranije već spomenuti. Oni se nalaze pod inv. br.: I 645 (dio portreta Vespazijana), I 669 (torzo), keramički predmeti: IV 1255, IV 1256, IV 1256, IV 1257, IV 1259, IV 1260, IV 1270, IV 1377 (zaveden kao *pitbos*), IV 1258 (zaveden kao *pitbos*), IV 2052, IV 2053, IV 2054, IV 2055, IV 2056, 2057, metalni predmeti: VI 954, VI 955.

⁶⁰ Detaljniju analizu spomenutih *Gnathia* i drugih posuda iz bečkog Muzeja povijesti i umjetnosti, koje su podrijetlom iz Ise, donijet ću uskoro.

Slike 9. - 10. *Gnathia* posude iz Visa, danas u bečkom Muzeju povijesti umjetnosti

U Visu je postojala i manja općinska zbirka koja je prenesena u Trst, kada je obitelj Topić preselila u taj grad, no o njezinoj sudbini ne znamo ništa.⁶¹

Tijekom 19. st. Bulić objavljuje više natpisa s Visa, uglavnom su to nadgrobnici natpisi pronađeni na viškim predjelima Martvilo, Mijurovac i Molo bonda.⁶² Zbog brojnosti arheoloških nalaza i važnosti Ise, Bulić je pokušao potaknuti gradnju muzeja na Martvilu, mjestu jugozapadne isejske nekropole. To je bilo logično razmišljanje iskusnog Bulića kojim bi se najbolje čuvala i sabirala vrijedna arheološka građa, pa je splitski arhitekt Ante Bezić izradio projekt, no ta se ideja, nažalost, nikad nije realizirala.⁶³

Da se arheološka djelatnost nije svodila samo na prostor grada Visa i antičke Ise, svjedoče manja arheološka istraživanja koja je proveo komički učitelj Jakov Marinković u studenom 1886. godine na malom pučinskom otoku Sveti Andrija. Komižani taj otočić nazivaju *Štondrija*, a u literaturi se njegovo ime spominje i kao *Sučadrijevac*, koje nisam uspio potvrditi na terenu.⁶⁴ Oba su imena sanktoremi i ukazuju na mogući starokršćanski sloj na otoku, što je važno jer za sada na Visu i u njegovu arhipelagu arheološki nije potvrđena ni jedna starokršćanska crkva. Pronađena su tek dva manja kapitela na komičkim predjelima Brig i Lokvica.⁶⁵

Istraživanja su provedena 14. studenog u omanjoj špilji Tovorski bod, smješteno na južnoj strani otoka, u blizini morske obale i na visini od oko pedesetak metara. Marinković spominje da se u špilji nalazio sloj pepela i ugljena debljine veće od 1 metra, a u istim istraživanjima pronašao je ulomke brončanodobne keramike.⁶⁶

⁶¹ O obitelji Topić i njezinu usponu u Visu, Goran MLADINEO, „Zasluzna (i zaboravljena) viška obitelj Topić,“ *Hrvatska zora* 72, Vis, 2016, str. 2–10.

⁶² Frane BULIĆ, „Iscrizioni inedite,“ *Bullettino di archeologia e storia dalmata* XV, Spalato, 1892, str. 132–133, 203. Natpisi u Moloj bondi pronađeni su 1874. god., J. BRUNŠMID, „Natpisi,“ str. 41–42. Na širem prostoru Martvila nalaženi su od 1890. do 1892., J. BRUNŠMID, „Natpisi,“ str. 33–42.

⁶³ B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 417. Vidi spise, br. 33, za g. 1905., i 53, za g. 1918., u arhivu splitskog Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture. Podatak nisam uspio provjeriti.

⁶⁴ Branko KIRIGIN, Ante MILOŠEVIĆ, „Svetac,“ *Arheo*, 2, Ljubljana 1981, str. 1. Drugi sanktoremi koji se bilježe na Visu su *Stomorsko bardo* i *Pod stomorsko bardo*, Cvito FISKOVIĆ, „Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća,“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17, Split, 1968, str. 91. Također mogući toponim *Sučuraj* na mjestu današnje crkvice sv. Jurja u Visu, C. FISKOVIĆ, „Spomenici,“ str. 174.

⁶⁵ Branko KIRIGIN, „Late Roman Period on the Island of Vis and its Archipelago: The Archaeological Evidence,“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, supl. vol. 87–89, *Radovi XIII. Međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju*, Split, 1998, str. 434, 440.

⁶⁶ Jakov MARINKOVIĆ, „K hrvatskoj arheologiji – predhistorične iskopine na ostrvu Svecu kod Komiže,“ *Narodni list* br. 17, 1 (24. veljače), 18, 2 (2. ožujka), br. 19, 1 (5. ožujka), br. 20, 1–2 (9. ožujka), br. 21, 1 (12. ožujka), Zadar, 1892.; Jakov MARINKOVIĆ, „Na otoku Svecu kod Komiže,“ *Narodni list* br. 34 (27. travnja), br. 37 (8. svibnja), Zadar 1895. Brunšmid spominje da se ulomci keramičkog posuda nalaze u zbirci Grgura Bučića u Hvaru, „iz nepretražene špilje sv. Andrije na Visu,“ Josip BRUNŠMID, „Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije,“ *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* Vol. I, br. 1, Zagreb, 1895, str. 152. Nije jasno misli li Brunšmid na neku višku špilju ili pak špilju Tovorski bod na Svetom Andriji, što je, po mojem sudu, vjerojatnije.

Slika 11. Don Apolonije Zanella

Tragom Marinkovićevih objava špilju Tovorski bod posjetio je i istraživač znamenite Grapčeve špilje na Hvaru Grga Novak 1936. godine. Nakon fantastičnih nalaza u toj hvarskoj špilji, Novak se nadao sličnoj situaciji i sa svetačkom špiljom, koja, nažalost, nije ispunila njegova očekivanja. Za nalaze iz te špilje samo je konstatirao da je riječ o neolitičkom materijalu, no iz njegova pisanja saznajemo da je u špilji pronađen, osim keramičkog, i litički materijal. Novak spominje da se na otoku pronašao i ulomak grčke vaze.⁶⁷ Organiziranih arheoloških istraživanja te špilje nikad nije bilo, zabilježena su tek njezina povremena prekopavanja, a u međuvremenu je došlo i do urušavanja dijela njezina svoda.⁶⁸

Posebno je zanimljivo razdoblje arheološkog djelovanja viškog kanonika don Apolonija Zanelle.⁶⁹ Don Pole, kako je u puku nazivan, bavio se kao amater arheologijom i na tom je polju dostigao veliku razinu znanja, a usko je surađivao sa splitskim arheološkim muzejom i posebno don Franom Bulićem (Sl. 11). Uz znanje i stručnu Bulićevu potporu, Zanella je

⁶⁷ Grga NOVAK, „Prehistorički nalazi u Grapčevoj špilji na Hvaru,“ *Novosti (Božićni prilog)*, Zagreb 1936.; Grga NOVAK, „Geografski pregled otoka Visa, Biševa i Sveca,“ *Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskog mora. Građa za gospodarsku povijest Hrvatske*, knj. 4, Zagreb, 1952, str. 27; G. NOVAK, *Vis 1*, str. 11; Grga NOVAK, *Prehistorijski Hvar-Grapčeva špilja*, Zagreb 1955, str. 13; Grga NOVAK, „Eine Neolitische hochkultur bemalter keramik an der Kroatischen kuste im 3. Jahrtausend v. Chr,“ *Croatia* br. 6, Zagreb, 1943, str. 71–76; Ivan BULIĆ, „Predhistorijski predmeti nabavljeni g. 1892 za c. k. Muzej u Splitu,“ *Bullettino di archeologia e storia dalmata XVI*, ovitak, str. 5.

⁶⁸ Milovan BUCHBERGER, *Jabuka, Sveti Andrija i Brusnik. Zapisi, ljudi i sjećanja*, Zagreb, 2008, str. 112–113.

⁶⁹ Don Apolonije Zanella rođen je u Visu 17. lipnja 1829. gdje je i umro 13. ožujka 1907. g. Teologiju je studirao u Zadru, a za svećenika se zaređio u Visu 8. rujna 1852. Cijeli svoj životni vijek proveo je na Visu. Bio je dobar poznavatelj numizmatike, a i na polju arheologije stekao je zavidno znanje. Za svoj rad na polju istraživanja više povijesti i arheologije bio je imenovan i za Suradnika centralne komisije za arheologiju i povijest Dalmacije, Frane BULIĆ, „Don Apollonio Zanella,“ *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXX*, Spalato 1907, str. 179. O Zanelli, Davor S. ZANELLA, „Don Apolonije Zanela – viški kanonik i arheolog,“ *Marulić* 4, Zagreb, 1996, str. 762–768. Ovaj tekst ima dosta pogrešaka u povijesnim interpretacijama isejske povijesti.

vršio istraživanja na nekoliko isejskih lokaliteta; teatru, termama, južnom dijelu Ise. Također, često je Bulića obavještavao o različitim arheološkim nalazima na Visu. Njegova pisma su dragocjeni izvor za uvid u arheološka događanja na Visu u drugoj polovini 19. st.

U pismima koje Zanella šalje Buliću 29. travnja – 10. kolovoza 1886. g. navodi kako je na sjevernim padinama brijega Gradina viški težak Karlo Ivulić-Burelo u travnju te godine, obrađujući zemlju na svom terenu, pronašao nekoliko grobnica s dobro očuvanim ostacima ljudskih kostiju i različitim predmetima.⁷⁰ U pismu od 29. travnja navodi da su pronađene različite vaze, amfore, skifi (*skyphos*), lucerna te da su unutarnje stjenke grobova izrađene od keramičkih ploča visine 73 cm, širine 48 cm i debljine 3 cm. Grobovi su bili pokriveni kamenom pločom izrađenom od lokalnog kamena. Na temelju tog opisa vidimo da se radi o grobovima izrađenim od tegula, kakvi na isejskim nekropolama nisu baš česti.⁷¹

Podatak da su grobovi pronađeni na sjevernim padinama Gradine lijepo nam govori da se nalazio na predjelu Martvilo, prostoru jugozapadne isejske nekropole. Zanella dalje navodi da je nedaleko od tih grobova pronađen novac, jedna keramička ploča s ukrasom te da se svi predmeti čuvaju kod spomenutog težaka.⁷²

U drugom pismu od 24. svibnja navodi da je na Vis u sklopu svog studijskog putovanja došao brodom *Pelagosa* Franz Steindachner s kolegama iz Trsta.⁷³ Navodi i da je Steindachner kupio pronađene predmete te da je obišao mjesto nalaza grobova i da su tom prilikom pronađena još tri groba, koja su istražena o Steindachnerovu trošku odnosno trošku Muzeja povijesti umjetnosti iz Beča, uz nadzor Serafina Topića. Zanella u pismu ističe žaljenje što pronađeni predmeti neće krasiti vitrine splitskog, već bečkog muzeja.⁷⁴

Neposredno nakon proslave dvadesete obljetnice Viške bitke, Zanella u novom pismu izvješćuje Bulića da je na tom mjestu pronađen i jedan manji nadgrobni

⁷⁰ U arhivu splitskog Arheološkog muzeja čuvaju se četiri pisma, od kojih je tri Zanella uputio Buliću povodom pronalaska grobova na sjevernim padina brijega Gradine na kojoj je utemeljena Isa, Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20.

Četvrto pismo tematski je vezano za pronađene grobove i materijal u njima, koje je Bulić uputio bečkom Muzeju povijesti umjetnosti. Kraći tekst o ovim nalazima objavio je Bulić prenoseći zapravo tekst iz Zanellina pisma, Frane BULIĆ, „Scavi a Lissa,“ *Bullettino di archaeologia e storia Dalmata* IX, Spalato, 1886, str. 85–86.

⁷¹ Grobovi izrađeni od tegula pronađeni su na obje isejske nekropole, no riječ je o zaista rijetkim nalazima, B. ČARGO, *Martvilo*, str. 39–40.

⁷² Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20.

⁷³ Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20, Franz STEINDACHNER (Beč, 11. studenog 1834. – Beč, 10. prosinca 1919.), bio je austrijski zoolog, ihtiolog i herpetolog, ravnatelj zoološkog odsjeka Prirodoslovnog muzeja (Naturhistorisches Museum), a od 1898. g. promoviran je u direktora cjelokupnog muzeja. U pismu se navodi kako će spomenutim brodom *Pelagosa* Steindachner doći u Split 1. svibnja te da će Bulić imati priliku osobno razgovarati s njime o pronađenim grobovima.

⁷⁴ Pismo od 24. svibnja 1886., Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20.

natpis *nella forma di capitello*, s natpisom u jednom retku. Pisan je grčkim alfabetom koji Zanella nije uspio pročitati jer je već, kako piše, pao mrak, a slova su mala i oštećena.⁷⁵ Dalje spominje da je jedan drugi težak, također u Gradini, pronašao jedan stari bunar čiji se svod urušio.

Zanella uz podatke o grobovima donosi i skicu predmeta prema kojoj vidimo da su tom prilikom pronađene: dvije pelike, lucerna s ljudskim likom na disku, unguentarij, skif, enohoja, zdjelica, jednoručni vrčić, lonac (moguće da je riječ o keramičkoj urni), jedan četvrtasti keramički predmet te četiri novca (Sl. 12). Osim opće konstatacije da je pronađena keramika tipa *Gnathia* (pelike, enohoje, skif), moguća crno premazana keramika (zdjelica, vrčić), fina keramika (unguentarij), kuhinjska keramika (lonac? možda u funkciji urne?), lucerna na čijem se disku nalazi antropomorfni motiv, teško je nešto više reći o njoj.⁷⁶

Pravokutni keramički predmet nejasne je namjene (moguće da je riječ o teguli), rubno je i simetrično ukrašen rombom koji se nalazi između vitičastog ukrasa, dok je središnji prostor prazan. Dužine je 46 cm, visine 14 cm i debljine 3,5 cm.

Novac je pronađen u blizini grobova i bio je dobro očuvan. Zanella primjerke precrtava na papir i zatim skicira vidljivi prikaz i tekst na licu i naličju novca, pa možemo vidjeti koji je njihov promjer i dijelom prikaz na njima. Prvi pripada Marku Aureliju, promjera je 25 mm, kovan u Rimu sredinom I. st. (moguće RIC 1355A), drugi je promjera 20 mm, kovan u Rimu za vrijeme Vespazijana (moguće RIC II, 270 iz 71. g.), zatim srebrni novac Marka Antonija i jako nečitki novac Augusta.⁷⁷

Godine 1893. Zanella provodi istraživanja rimskog teatra na poluotočiću Prirovo o čemu piše članak u časopisu splitskog Arheološkog muzeja.⁷⁸ Navodi da ga je na ta istraživanja potaknuo Bulić, moralno i materijalno, te da su provedena uz njegov nadzor prilikom njegovih višekratnih navraćanja u Vis. Zanellina istraživanja isejskog teatra predstavljaju prva takva istraživanja na tom objektu, a izvedena su na dijelu gdje se nalazila orkestra (*orchestra*) i dio pozornice (*scaenae frons*).⁷⁹

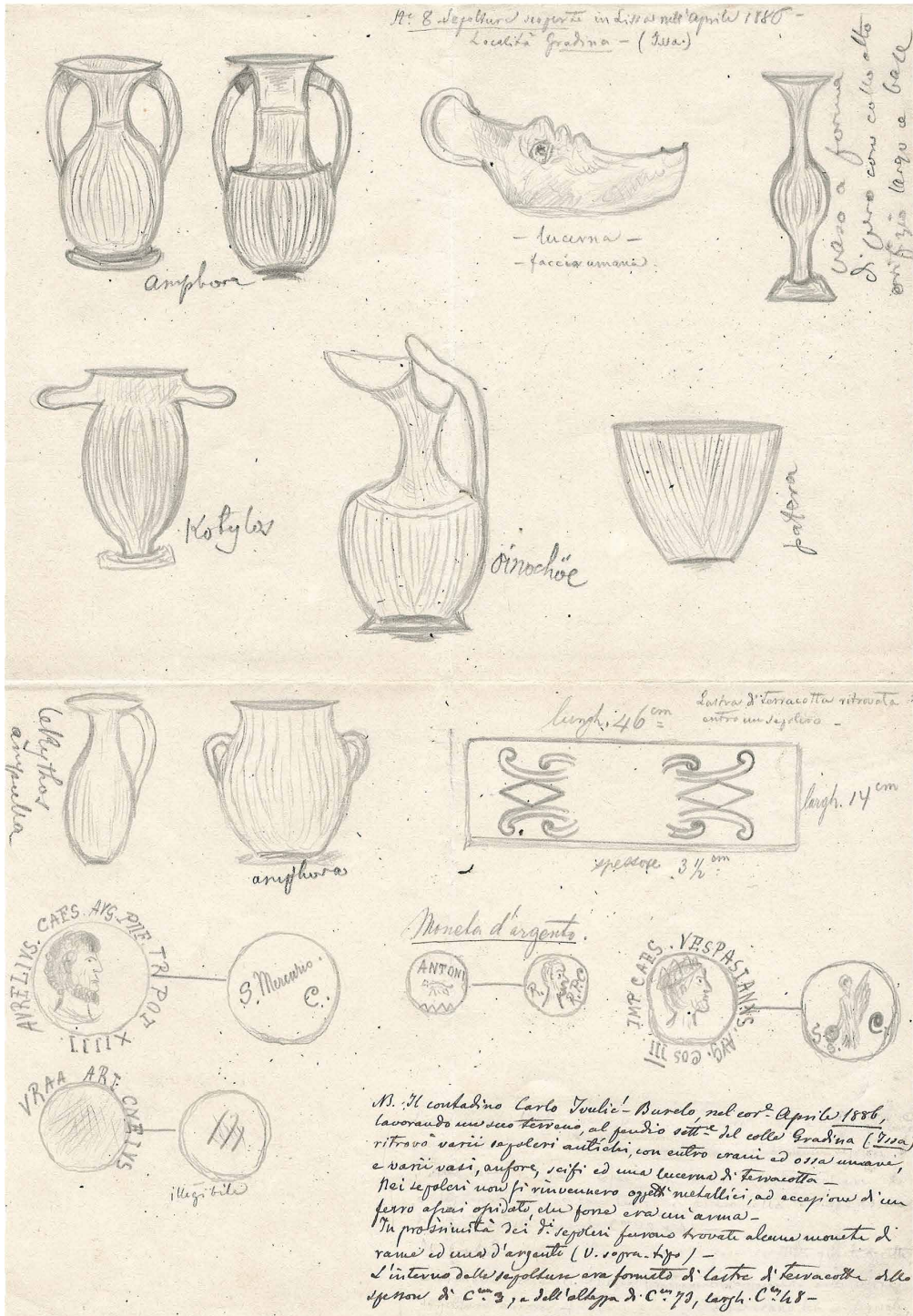
⁷⁵ Pismo od 10. kolovoza 1886., Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20.

⁷⁶ Zdjelica i vrčić možda nisu bili crno premazani, te bi spadali u finu keramiku.

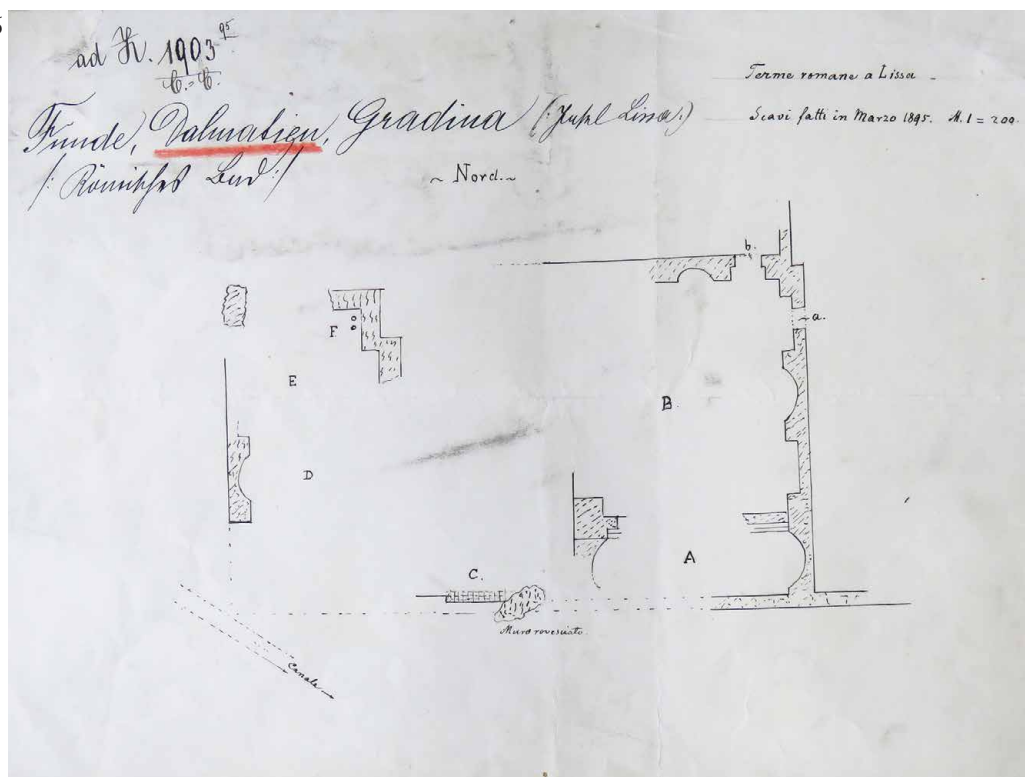
⁷⁷ Na temelju tih pisama Bulić je napisao jedan kraći tekst u kojem spominje te nalaze u glasilu splitskog Arheološkog muzeja, Frane BULIĆ, „Scavi a Lissa,“ *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* IX, Spalato 1886, str. 85–86.

⁷⁸ Apollonio ZANELLA, „Teatro romano a Lissa,“ *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XVI, Spalato 1893, str. 72–77 i 83–91. Isti rad u hrvatskom prijevodu, Apollonio ZANELLA, „Rimski teatar u Visu,“ u *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad 1981, str. 53–65. O isejskom teatru i mišljenju da je na njegovu mjestu mogao postojati teatar iz grčkog razdoblja, Branimir GABRIČEVIĆ, „Neka razmišljanja o teatru u Issi,“ u *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad 1981, str. 67–71.

⁷⁹ Nakon Zanellinih istraživanja prošlo je više od sto godina do sljedećih istraživanja teatra, a proveo ih je Miroslav Katić 1997. g. na prostoru orkestre i dijela gledališta (*cavea*) te sondiranjem na nekoliko mjesta iza same arhitekture kazališta. Manja zaštitna istraživanja proveo je i autor članka godine 2015. g. ispred crkve sv. Jere, odnosno na prostoru iza pozornice kazališta.

Slika 12. Predmeti pronadjeni 1886. g. u grobovima na predjelu Martvila, skica Don A. Zanella

Slika 13. Tlocrt termi iz istraživanja u ožujku 1895. g., Centralni arhiv u Beču

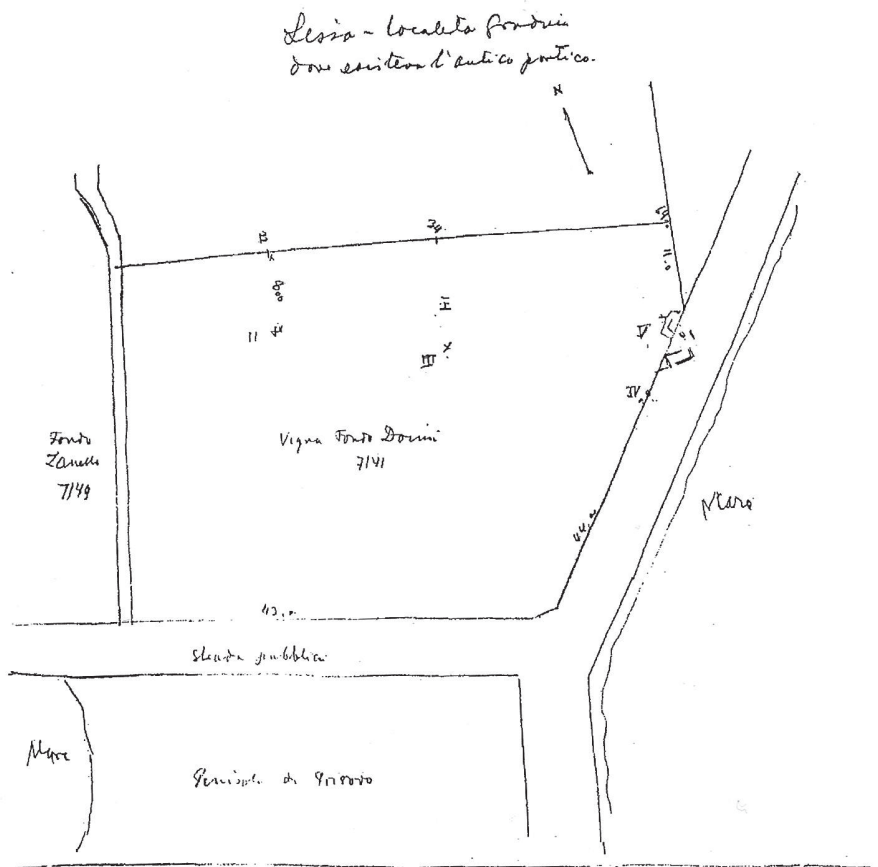
Dvije godine kasnije istražuje i na prostoru rimskih termi, o čemu objavljuje kraće izvješće u splitskom *Bullettinu*.⁸⁰ U bečkom arhivu nalazi se crtež tlocrta termi iz kojeg se vidi izgled tadašnjeg stanja arhitektonskih ostataka (Sl. 13), uz bilješku kako su izvedeni u ožujku 1895. g.⁸¹

Godine 1897. izvješćuje nas o nalazima nekoliko grobova unutar kojih su pronađena dva grčka novca, jedan srebrni i drugi brončani, oba dobro očuvana, i prsten s gemom. Dalje nas izvješćuje da je na zemljištu Dojmi, na lokalitetu rimskih termi, pronađen mozaik s crno-bijelim ukrasom, za koji kaže da će se moći cijeli iskopati, no da je na jednom mjestu uništen sadnjom stabla. Drugi mozaik pronađen je u središtu Visa, na dubini od 0,50 m, čiji se jedan dio nalazio ispod javne ulice koja ide prema župnoj crkvi.

U prosincu iste godine na zemljištu časnih sestara s Hvara, na Martvilu, pronađen je olovni grob pokriven tegulama. Unutar njega nalazile su se kosti za

⁸⁰ Apollonio ZANELLA, „Terme romane a Lissa,“ *Bullettino di archeologia e storia Dalmata XVIII*, Spalato, 1895, str. 202–205.

⁸¹ Gotovo isti crtež se nalazi u arhivu Dyggve, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 454. Crtež se nalazi u Beču (Bundesdenkmalamt Wien, Planarchiv, Balkan), a pronašla ga je Katja Marasović, kojoj zahvaljujem što mi ga je ustupila na objavu.

- I Luogo dove nel 1856 fu trovata lapida latina che vuol'aver essere stata ritrovata dal Legato Patrono G. Numerius Rufus, il portico
- II Statua di Vespasiano ritrovata nel 1858, trasportata a Vienna nel 1891 Repubblicana (tra copie di Pitt. foto. degli scavi)
- III Statua ritrovata nel 1857, trasportata clandestinamente a Spalato da un militare, ora non si sa dove esiste
- MS IV Luogo dove fu trovata nel 1891 un frammento di colonna e basi di pietra calcarea (Pitt. foto. di Repubb. e vicinanza greca).
- V Ruderi antichi scoperti nel 1891, dove fondini Domini, mandò costruirsi un muro a secco nell'opificio loro terreno.

A. Z.

Slika 15. Plan k. č. 7141 s označenim mjestima nalaza antičkih kipova i natpisa

termalni kompleks i s južne strane vjerojatnog foruma.⁸⁵ U tim istraživanjima pronađen je grčki natpis, novac, arhitektonska plastika i mozaik u boji, no поблиže o tim predmetima nije moguće ništa reći (Sl. 14). Građevine o kojima je riječ,

⁸⁵ Detaljniju analizu spomenutih građevina kao i drugih koje se nalaze *extra muros* Ise, te svoje viđenje urbanističkog planiranja i širenja Ise od ranog principata, donijet ću u zasebnoj studiji.

s obzirom na svoj priobalni položaj te blizinu termi i pretpostavljenog položaja foruma, mogle su biti sagrađene u vrijeme principata.

A. Zanella je izradio i skicu parcele obitelji Dojmi (k. č. 7141), na dnu Gradine, gdje ucrtava položaj pojedinih spomenika uz godinu nalaza (Sl. 15) pod br. II, navodi mjesto gdje je nađen kip koji povezuje s carem Vespazijanom, no taj carski kip pronašao je u moru, kako smo prije vidjeli, admiral Milošić.

Zanella je posjedovao zbirku arheoloških predmeta o kojoj, nažalost, znamo veoma malo. Nakon njegove smrti ona je dijelom pripala obitelji, jednim dijelom ju je otkupio splitski Arheološki muzej,⁸⁶ a dio njegove rukopisne ostavštine čuva se u Centru za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara.⁸⁷ Pojedine natpise donirao je i splitskom Arheološkom muzeju.⁸⁸ Splitski arheološki muzej dio je njegove zbirke otkupio 1967. g.,⁸⁹ i to: staklenu raznobojnu perlu, brončani kolut, brončanu kuku s lančićem, dio brončanog lančića, brončani predmet i gemu od karniola (Sl. 16), a godine 1981. otkupljena su još četiri novca i tri game.⁹⁰ Dio gema koje je posjedovala, obitelj je povezala u zlatnu narukvicu (Sl. 17).

Slika 16. Predmeti iz zbirke Apolonija Zanelle, danas u splitskom Arheološkom muzeju

Slika 17. Narukvica s antičkim gemama koje su nekoć bile dio zbirke A. Zanelle

⁸⁶ Danas nije moguće potpuno odrediti cjelokupnu arheološku građu koja je pripadala toj zbirci. Od antičkih gema koje je posjedovala, Zanellina rodbina napravila je zlatnu narukvicu kojom je ih je povezala u jednu cjelinu. Ta narukvica čuva se kod gđe R. Galić. Rodbina posjeduje i neke slike, Davor S. ZANELLA, „Don Apolonije Zanela – viški kanonik i arheolog,“ *Marulić* 4, Zagreb, 1996, str. 762–768.

⁸⁷ B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 416, bilj. 27.

⁸⁸ F. BULIĆ, „Iscrizioni inedite,“ str. 132–133, 203.

⁸⁹ Knjiga ulaska za 1967. g. splitskog Arheološkog muzeja. Ovdje je nejasno jesu li spomenuti predmeti bili dio zbirke don Apolonija ili pak njegova nećaka istog imena, Apolonija Zanelle mlađeg.

⁹⁰ Arheološki muzej u Splitu, spis br. 268. B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 416. I ovdje je dvojba o podrijetlu zbirke, je li ona pripadala don Apoloniju ili pak Zanelli mlađem.

Dio numizmatičkog dijela te zbirke objavio je Efreem Pegan. On objavljuje devet kovanica za koje drži da su bile dijelom ostave novca, a svoje mišljenje gradi na tome da su te kovanice bile izdvojene od drugih.⁹¹ Iako, po mom sudu, njegova argumentacija za interpretaciju da se radi o ostavi novca, nije sasvim uvjerljiva, ostaje spoznaja da je Zanellina zbirka posjedovala i određenu količinu antičkog novca. U splitskom Arheološkom muzeju čuva se zlatnik bizantskog cara Leoncija, koji je vjerojatno pripadao Zanellinoj zbirci.⁹²

Zbirku antičkog novca posjedovao je i nećak don Apolonija, Apolonije Zanella mlađi. Godine 1948. darovao je 252 komada antičkog novca splitskom Arheološkom muzeju.⁹³

Don Apolonije je bio domaćin i znamenitom britanskom istraživaču Richardu Francisu Burtonu koji je u rujnu 1876. g. posjetio Vis. Na Visu je boravio kao britanski konzul u Trstu, a vrijedno je spomenuti da je u tom razdoblju na Visu postajao britanski vicekonzulat.⁹⁴ U članku koji objavljuje 1879. g., on spominje mnoge isejske spomenike; vrlo lijepo opisuje ostatke jugozapadne nekropole, rimske terme, spominje pojedine grčke i rimske natpise i zbirke grčkih vaza, novca te drugih arheoloških predmeta.⁹⁵ Burton u Zanellinoj pratnji obilazi i druge arheološke lokalitete po Visu, tako opisuje posjet gradini Grodac povrh uvale Oključna i spominje da mu Zanella predlaže da posjeti i prehistorijsku gomilu na prostoru Taleža i drugu u blizini uvale Ruda, na jugoistočnoj obali otoka.⁹⁶

Burton je posjetio i palagruško otočje u društvu Carla de Marchesettija, Ante i Serafina Topića te austrougarske državne komisije koja je imala zadatak provjeriti kvalitetu radova na svjetioniku Palagruža koji je gradio viški poduzetnik Ante Topić, radovima je upravljao Božo Poduje, a izgradnju je vodio Vicko Marinković,

⁹¹ EFREM PEGAN, „Del najdbe rimskih sestercev z otoka Visa,“ *Numizmatični vestnik* 3, Ljubljana 1960, str. 75.

⁹² Inventarni broj novca je AMS 2809. U knjizi inventara navodi se da je otkupljen s dijelom zbirke A. Zanelle, Frane BUŠKARIOL, „Prilozi poznavanju prošlosti otoka Visa od 5. do 15. stoljeća,“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 92, Split 2000, str. 234. Dio numizmatičke zbirke don Apolonija nalazio se i u zadarskom muzeju sv. Donata, D. S. ZANELLA, „Don Apolonije,“ str. 767.

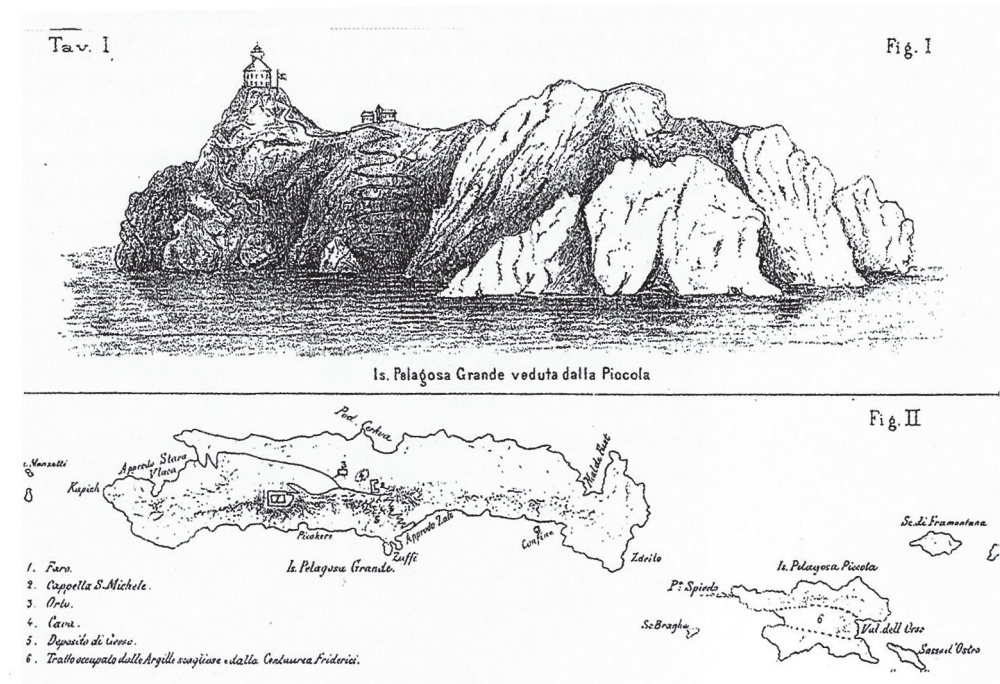
⁹³ O toj donaciji u splitskom muzeju postoji prepiska, Arhiv AMS za 1950. g. br. 849. Apolonije Zanella mlađi tražio je zauzvrat par naočala s etuima i povečalo, no kako naočale nije dobio, dvije godine kasnije zatražio je adekvatnu odštetu u novcu. B. Kirigin pogrešno navodi da je taj novac splitskom muzeju darovala gospođa A. Zanella, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 421. Prema obiteljskom sjećanju koje navodi Davor S. Zanella, Apolonije mlađi imao je i jednu dosta veliku zbirku novca i dragog kamenja koju je prije odlaska u zbjeu u El Shatt skrio u jamu pod drveni pod konobe, no saveznički vojnici su je pronašli, tako je i ta zbirka viških antikviteta propala, D. S. ZANELLA, „Don Apolonije,“ str. 767.

⁹⁴ Vicekonzul britanskog vicekonzulata na Visu bio je Ante Topić, viški poduzetnik.

⁹⁵ Richard F. BURTON, „A Visit to Lissa and Pelagosa,“ *Journal of the Royal Geographical Society* 49, London, 1879, str. 151–190; B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 413–415.

⁹⁶ R. F. BURTON, „A Visit to Lissa,“ str. 170.

oba iz Komiže.⁹⁷ U svom četverodnevnom posjetu otočju, Burton je s Carlom de Marchesettijem sakupio čitav niz korisnih podataka koje nam donosi u spomenutom djelu.⁹⁸ Spominju prehistorijske kremene ulomke strelica i drugih alatki, nalaze grobova, rimske natpise i kameni ulomak s prikazom križa, keramičku lucernu i dr (Sl. 18–19).⁹⁹

Slika 18. Pogled na Velu Palagružu s južne strane, Fig. I. Tlocrt Vele Palagruže, Fig II., crtež C. de Marchesetti

⁹⁷ Svjetionik se gradió 1874. – 1876. godine. Bulić bilježi, prema vijestima Mihovila Poduje, sina Bože, da se tom prigodom pronašlo dosta ljudskih i životinjskih kostiju, kao i kremenih ulomaka. Također navodi da je B. Poduje dio predmeta dao Marčiću, lučkom kapetanu iz Komiže, a on ih je prosljedio u zagrebački muzej. Dio predmeta darovan je C. Marchesettiju, dio Acerboniju, a preostali dio drugima (ne navode se imena), Frane BULIĆ, „Predhistorički predmeti na Palagruži,“ *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XVI, Spalato, 1893, str. 112. Također, Branko KIRIGIN, *Palagruža, Diomedov otok*, Split, 2012, str. 122–128.

⁹⁸ R. F. BURTON, „A visit to Lissa,“ str. 174–190; Branko KIRIGIN, *Palagruža*, str. 38–43.

⁹⁹ R. F. BURTON, „A visit to Lissa,“ str. 179; Carlo de MARCHESETTI, „Descrizione dell'isola di Palagosa,“ *Bollettino della Società Adriatica di scienze naturali* 2, Trieste, 1876, str. 283–306. B. KIRIGIN, *Palagruža*, str. 38–39.

Slika 19. Arheološki nalazi s Vele Palagruže.
C. de Marchesetti

Tijekom cjelodnevnih talijanskih bombardiranja austrijskih vojnih položaja 18. i 19. srpnja 1866. g., gotovo je došlo do njihova potpunog uništenja: „U tri sahata bijahu raskopane, to ušutkane sve tvrdjave osim brzopjavne koja je imala jedino 2

Burton je dobro upućen u povijest Visa, i to ne samo antičkog razdoblja, on donosi i isječke iz otočke srednjovjekovne i novovjekovne povijesti, nabraja engleske i austrijske utvrde ističući njihovu ulogu u pomorskim bitkama 1811. i 1866. godine. Detaljno je opisao svoj put po Visu i Palagruži, donio je svoja razmišljanja i podatke o zemljopisnim karakteristikama, geološkoj građi otoka i njegovim klimatskim osobitostima, opisao izgled grada Visa s pojedinim istaknutijim građevinama. Kao vrstan lingvist i govornik više od dvadeset svjetskih jezika, on ulazi i u etimološka objašnjenja pojedinih toponima na otoku.¹⁰⁰ Njegovo je djelo važan izvor ne samo za poznavanje stanja arheoloških lokaliteta već i za zemljopisna i klimatska obilježja otoka i njegova gospodarskog stanja u drugoj polovini 19. st.

Don Apolonije je čitav svoj životni vijek proveo na Visu, bio je blizak suradnik don Frane Bulića, u to vrijeme ravnatelja splitskog Arheološkog muzeja. Iz prethodnih redaka vidjeli smo koliko je vrijednih podataka ostavio o isejskim spomenicima.

Pregledom Zanelinih istraživanja dolazimo do kraja našeg kronološkog okvira koji smo si zadali u temi rada.

¹⁰⁰ Među ostalim, Burton donosi i stihove na hrvatskom jeziku u kojima se spominje kako su Katalonci 1483. rušili viško Velo selo. Taj se događaj duboko uvukao u memoriju otočkog stanovništva da su ga prenijeli Burtonu, a ovaj zapisao, R. F. BURTON, „A visit to Lissa“, str. 160. O tom događaju, G. NOVAK, *Vis I*, str. 104, bilj. 2. Burton nadalje ulazi u etimologiju imena *Martvila*, predjela na kojem se nalaze ostatci jugozapadne isejske nekropole. Objašnjava ime uvale *Stonca* u viškom zaljevu izvoдеći je od *statio navalis*, R. F. BURTON, „A visit to Lissa“, str. 153. Iako je etimologija imena uvale netočna, zanimljivo je koliko je Burton duboko pronikao u otočku toponomastiku u tako kratkom vremenu. Njegovu interpretaciju imena uvale neki su nepravedno prisvojili ne spominjući izvorni Burtonov rad i njegova razmišljanja.

topa (...).¹⁰¹ Uz to je zbog granatiranja bila spaljena i sva šuma oko tih utvrda, o čemu lijepo svjedoči pismo Pierra Carla Boggia od 18. srpnja.¹⁰² Dana 19. srpnja došlo je do napada s broda *Formidabile* na Gospinu utvrdu koja se nalazila u samom središtu uvale i tom su prilikom u manjoj mjeri stradale okolne kuće, a u predjelu Luke došlo je i do stradanja mještana.¹⁰³ Jednu krhotinu valjkasto čunjaste granate pronašao sam na jugozapadnim padinama brda Bandirice (Sl. 20), što nam jasno govori da su granate

Slika 20. Ulomak valjkasto čunjaste granate pronađen na brdu Bandirica

dosezale cijeli prostor grada, samim time u dosegu talijanskih topova bio je i brijeg Gradina na kojem je podignuta antička Isa.¹⁰⁴ Unatoč tome nisu zabilježena oštećenja isejskih lokaliteta. Do oštećenja arheološke baštine moglo je doći gradnjom arsenala južno od termalnog kompleksa u priobalnom dijelu antičke Ise, na mjestu koje puk zove *Veli mir*.¹⁰⁵ Iako na drugim mjestima za vrijeme druge austrijske uprave nad Visom nisu zabilježena oštećenja spomeničke baštine, svjedoci smo da je jedan dio arheološke građe otkupom ili darivanjem dospio u Beč.

Možemo zaključiti da je devetnaesto stoljeće vrijeme kada je arheologija na otoku potpuno afirmirana, formirane su prve privatne zbirke arheološke građe od

¹⁰¹ Pismo Pierra Carla Boggia ministru obrane Kraljevine Italije Depretisu od 19. srpnja, Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb 1892, str. 83; B. ČARGO, *Ljudi od željeza*, str. 67–69. Pisma koja je Boggio pisao Depretisu i svojoj ženi Gianinni, pronađena su u drvenom kovčežiću koji je isplivao na obale Visa nakon potonuća *Re d'Italia*. Kasnije su poslana na adrese koje su bile i predviđene, a danas se čuvaju u Museo Nazionale del Risorgimento Italiano u palači Carignano u Torinu.

¹⁰² U pismu svojoj ženi Giannini, opisujući događaje tog dana, Boggio piše: „Kraj je u ognju radi naših topovskih taneta, koji zapališe šumu koja ga pokriva. Prizor je grozovito divan, kao što je danas bila strahovito veličanstvena borba na topovima,“ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 79–80.

¹⁰³ Među ostalima, pogođena je i kuća Tomić s istočne strane Gospine utvrde, a valjkasto čunjasta granata koja nije eksplodirala i danas se nalazi u zidu te kuće. Također P. Kuničić piše da su granate, osim na viški predio Kut, padale i na predio Luke, Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 84–85.

¹⁰⁴ Bombardiranja 18. i 19. srpnja bila su strahotna, broj ispaljenih granata s talijanskih brodova mjeri se u stotinama, no unatoč tome rekognoscirajući prostor uokolo austrijskih utvrda ne nalazi se ni na kakve ostatke šrapnela koji su tu po logici stvari morali biti. Po svojoj prilici u danima koji su uslijedili nakon bitke, tijekom obnove porušenih utvrda i bitnica, angažirana je vojska koja je pročešljala taj teren i sakupila sve dijelove eksplodiranih granata i neeksplozirane granate. Nekoliko neeksploziranih granata danas se čuva u viškom muzeju i Hrvatskom pomorskom muzeju u Splitu, B. ČARGO, *Ljudi od željeza*, str. 70–71.

¹⁰⁵ *Veli mir* (veliki zid), sagrađen je neposredno s južne strane termalnog kompleksa i na tom je mjestu zasigurno došlo do površinskog devastiranja zidova antičke arhitekture. Antička se arhitektura nalazi ispred nekadašnjeg sklopa arsenala, ispod današnje ceste i benzinske crpke.

kojih je ona Barbierijeva jedna od prvih u Dalmaciji, a ona obitelji Dojmi zasigurno jedna od najvećih i najraznolikijih. Pokreću se prva stručna arheološka istraživanja i objavljuju se znanstveni radovi mnogih autora.

Antička Isa svojom poviješću i spomenicima postaje zanimljiva tema mnogim stručnjacima, ne samo hrvatskim već i inozemnim. Na samom kraju 19. st. objavljuje se kapitalna studija na njemačkom jeziku *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, gdje su obrađeni i isejski natpisi i novac, s komentarima.¹⁰⁶ U knjizi su objavljeni svi isejski natpisi i novac koji je do tada pronađen. U stručnim je krugovima Brunšmidovo djelo ostalo aktualno do današnjih dana.

Vidimo da arheologija na Visu nije stagnirala, već se razvijala jednako kao i na susjednom kopnu. Važnu riječ i ulogu u tome imao je don Frane Bulić, nestor hrvatske arheologije. Šteta je što nije provedena u djelo ideja da se sagradi muzej u Visu, jer bi se time spasile mnogobrojne umjetnine koje su nestale u narednom vremenu. Također, postojanje jednog takvog muzeja spasilo bi od zle sudbine ostatke grčke nekropole na Martvilu, koja je jako devastirana u pedesetim godina 20. st., a zasigurno bi bio spriječen i odvoz arheološke građe koju su sa sobom odnijeli češki arheolozi nakon istraživanja tridesetih godina 20. st.¹⁰⁷

Sukladno političkoj situaciji na otoku Visu tijekom 19. st. i razvoju arheološke i povijesne znanosti, najprimjerenije bi bilo završiti riječima da na Visu unatoč govoru topova muze nisu šutjele.

¹⁰⁶ Josef BRUNŠMID, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, Wien 1898. Riječ je o Brunšmidovoj doktorskoj disertaciji koja je i danas nezaobilazna za svakog istraživača isejske epigrafike i numizmatike. Knjiga je prevedena na hrvatski jezik o njezinoj stotoj obljetnici izdanja, Josip BRUNŠMID, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*, prijevod Maja Bonačić Mandinić, Split 1998. B. Kirigin navodi da je u Italiji izdan reprint te sjajne studije, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 415.

¹⁰⁷ O češkim istraživanjima, B. ČARGO, *Martvilo*, str. 26.

Behind battles and insecurity – the beginnings of archaeology on Vis: an overview of archaeological explorations in the 19th century

SUMMARY

The paper considers the beginnings of archaeological activities on the island and especially in the town of Vis in the 19th century, the time when various political administrations (*de jure and de facto*) on the island followed one another in quick succession. It was a century of exceptional but short-lived economic prosperity and a period of increased settlement of the island. But above all, this period bears the mark of two great naval battles that took place in the waters around Vis; the first in 1811 between the French/Italian and British fleets, and the second in 1866 between the Italian and Austrian fleets. Politically and economically, this was a very dynamic century for the island of Vis, a period when the first private archaeological collections of objects from Issa sites appeared, the first archaeological explorations were organized, and both Croatian and foreign experts focused their research interest on the ancient Issa and its monuments.

It was already in the late 18th century that Alberto Fortis talked about organized collection of archeological material on Vis. He wrote about the Issa monuments in the collection of the Danielli family from Zadar and the geological peculiarities of Vis, briefly mentioning the economy and the many Issa monuments he saw.

After Vis had come under French rule, Canon Dominik Dojmi de Lupis wrote in his chronicle that the army was intimidating the people, taking away their valuables and heirlooms. In this period between the late 18th and the early 19th century, the first collection of archeological objects was assembled by physician Stjepan Barbieri.

The second large collection of archeological materials to be compiled on Vis belongs to the Dojmi de Lupis family. Their collection was certainly the largest and the richest one assembled on the island and definitely one of the most opulent and varied in Dalmatia. But it suffered a grim fate. In the whirlwind of the Second World War, while Allied forces were stationed on Vis, one part of the collection disappeared, another was taken by the family to Italy, and some of the items from the collection were transferred to the Archaeological Museum in Split.

There were many prominent people outside of Vis who also owned a collection of Greek vases from Issa. Split physicians Karlo Lanza and his son Frane had collections of coins, stone inscriptions and other objects, and archeological treasures also belonged to Split historians Vicko Solitro, Francesco Carrara and others.

By the middle of the 19th century, archaeologist Don Šime Ljubić began his professional archeological activity on Vis. He documented the remnants of graves in the Issa necropolis, described the remnants of thermal baths, Greek and Latin inscriptions, and drew the first plan of Issa, marking the location of individual sites. His archaeological efforts made Issa an attractive topic for other authors as well. Its history and monuments were addressed by Š. Stanić, F. Petter, K. Lanza, F. Lanza, K. Manert, M. P. Katančić, I. Katalinić, M. Kapor, S. Rathemberg, A. Boeckhaus and many others.

The statue of Emperor Vespasian, which is now kept in the Kunsthistorisches Museum in Vienna, was found in the sea by Admiral Juraj Milošić. This statue was transferred to Pula in March 1892 on the battleship *Erzherzog Ferdinand Max*, and then transported to the Museum of Art History. This Viennese museum also holds many other objects which were taken from Vis in this period.

In the 19th century, Frane Bulić published several inscriptions from Vis, mostly from Greek gravestones.

The period of archeological activity of the Vis canon Don Apollonius Zanella is especially interesting. He worked closely with the Split Archaeological Museum and especially with Don Frane Bulić, and it was with Bulić's knowledge and professional support that he carried out investigation of several Issaeian sites: theater, thermal baths, and the southern part of Issa. He would also often notify Bulić of various archaeological finds on Vis. His letters are valuable sources of information about archaeological events on Vis in the second half of the 19th century.

Don Apollonius was also a host to the famous British explorer Richard Francis Burton, who visited Vis in September 1876. In an article he published in 1879, Burton mentioned many of the Issa monuments; gave a nice description of the remnants of the southwestern necropolis and the Roman baths, mentioned specific Greek and Roman inscriptions and collections of Greek vases, coins and other archaeological finds.

On 18 and 19 July 1866 Italians were shelling Austrian positions around the clock, causing fires and destruction. The entire city was within the range of Italian shells, but no damage to Issa sites was reported.

It can be concluded that archaeology took root on the island over the course of the nineteenth century: the first private collections of archaeological materials were assembled, the first professional archaeological investigations were launched, and many authors were publishing scientific papers.

The ancient Issa with its history and monuments became an interesting topic for many experts, both in Croatia and abroad. It is evident that archaeology on Vis did not stagnate – its development followed the neighboring mainland.

Keywords: Vis, Issa, archaeology; archaeological collections, Barbieri collection, Dojmi collection, Don Apollonius Zanella, archaeological investigation

Danka Radić
Hrvatski pomorski muzej Split

Ikonografija Viškog boja

U ovom prilogu bavim se opisom, identifikacijom i interpretacijom sadržaja prikazanog u likovnim, umjetničkim djelima na temu Viškog boja. Ovdje su to brodovi i ljudi koji su sudjelovali u Viškom boju 20. srpnja 1866. godine. Pojedini radovi nastali su tijekom bitke, a većina nakon; neka su djela istaknutih umjetnika 19. i 20. stoljeća te se ističu visokom likovnom kvalitetom.

Gljučne riječi: ikonografija, Vis, bitka, marinisti

Uvod

Viški boj – bitka u kojoj su se sukobile mornarice Habsburške Monarhije i Kraljevine Italije, koja je odredila budućnost Dalmacije, neizbježna je u pomorskoj ikonografiji. Stoga u ovom radu proučavam, razjašnjavam i klasificiram sadržaj, smisao i simboliku likovnih prikaza Viškog boja (motiv, osoba, tema) na umjetničkim djelima uključujući i ona koja se ne mogu tako okvalificirati, a predstavljaju bilo likovni, bilo religiozni izraz na slikama, skulpturama i različitim drugim proizvodima obrta i primijenjene umjetnosti. Tema, pojam ili predmet umjetničke obrade u djelima o kojima raspravljam su konkretno u ovom slučaju događaj – Viški boj – bitka koja se odigrala pred Visom 20. srpnja 1866. godine, kao i sudionici tog događaja: osobe i brodovi. Autori su se za temu djela opredijelili iz snažne potrebe da nešto kažu o njoj, da iznesu svoje viđenje situacije, svoj doživljaj i stav, odnosno da prenesu svoje raspoloženje, osjećaje i misli. Već u samom izboru teme, u kvalitetama koje su se od nje tražile i izdvajale, u cijelom pristupu i obradi reflektira se slika umjetnika, njegov stil, i mentalitet vremena kojem je pripadao. Tijekom 19. stoljeća, kroničari su bilježili putem likovnog izričaja, stoga je teško u klasifikaciji materijala postaviti granicu likovnoga spram dokumentarnoga, i u kvalitetnom vidu u tome strogo odijeliti i razlučiti Viški boj kao slikarsku temu od Viškog boja kao umjetničkog sadržaja. Pojedini radovi ističu se visokom likovnom kvalitetom. Motivi, odnosno pobude ili razlozi nastajanja tih djela bili su razni; veliki odjeci diljem Europe kao i veličanje pobjede habsburške mornarice.¹

¹ Vidi u Hrvatskom pomorskom muzeju Split ukoričenu bilježnicu „*Zeitungs – Auschnitte betreffend die: Schlacht von Lissa 1866*“ (papir, 43 x 29,5 cm) ispunjenu zalijepljenim novinskim člancima o Viškom boju iz svjetskog tiska. Oliver FIO, „Odjek pomorske bitke kod Visa iz 1866. godine u

Pomorska pobjeda Habsburške Monarhije u bitki kod Visa zauzela je, razumljivo je, posebno mjesto ne samo u općoj historiografiji, bio je to udarni impuls štovanja u povijesnom smislu, ali posebno i u povijesti umjetnosti. Kontraadmiral Wilhelm von Tegetthoff i klasična biblijska priča o Davidu i Golijatu – situacija tijekom bitke u kojoj je zahvaljujući izvrsnoj taktici admiral Tegetthoff uspio poraziti moćnijeg neprijatelja – impresionirali su brojne umjetnike različitih žanrova. Prema tome tijekom, a posebno neposredno nakon bitke nastali su mnogi radovi koji su obrađivali temu „Viški boj – Tegetthoff” i zastupali različite aspekte i detalje bitke.

Slikari Viškog boja – sudionici Viškog boja

Pojedini autori djela s prikazom Viškog boja sudjelovali su u bitki, poput **Ermenegilda Antonija Donadinija** (Split, 19. lipnja 1847. – Dresden, 14. listopada 1936.), njemačkog slikara i restauratora, podrijetlom iz plemićke gvelfske kuće Donati iz Firenze, koja je poslije doseljenja u Dalmaciju promijenila prezime u Donadini. Ermenegildo je u Viškoj bitki sudjelovao kao crtač.² **Ippolito Caffi** (Belluno, 1809. – 1866.), izvanredan slikar morskih pejzaža i urbanih veduta, reporter i aktivni promatrač društva, sudjelovao je također u Viškoj bitki na brodu *Re d'Italia* na kojem je crtežima dokumentirao ratne događaje. Nažalost, nije preživio bitku, potonuo je zajedno s brodom *Re d'Italia* ponijevši sa sobom svoje crteže na dno mora.³

Eduard Nezbeda, slikar koji je sudjelovao u Viškoj bitki, naslikao je *Pomorsku bitku kod Visa / Die Seeschlacht von Lissa*, 1866. (1911., ulje na platnu, privatna zbirka – Beč), na kojoj je prikazao austrijski ratni brod *Kaiser* koji se kljunom zarinuo u talijansku oklopnjaču *Re di Portogallo*.⁴ *Kaiser* je pretrpio znatna oštećenja u toj

tadašnjim novinama“, *Viška bitka povodom 100-godišnjice 1866-1966*, (ur. Grga NOVAK i Vjekoslav MAŠTROVIĆ), Zadar, 1967, str. 57–69 ili Isto, Poseban otisak iz Pomorskog zbornika br. 4, Zagreb, 1966., 551–563; Boris ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, Split, 2017., str. 87–88.

² Joško BARIĆ-Šimun JURIŠIĆ, *Iz povijesti Splita*, Split, 1983., str. 9; *Deutsche biographische Enzyklopädie* (DBT). 2. Ausgabe, Band 2 Brann-Einslin, Herausgegeben von Rudolf Vierhaus, K-G-Saur, München, 2005., str. 694; Jens BOVE (Hrsg.): *Ermenegildo Antonio Donadini: Fotografie im königlichen Dresden 1881 bis 1914*, Dresden, 2010.; Frank ANDERT (Red.): *Stadtlexikon Radebeul. Historisches Handbuch für die Lößnitz. Herausgegeben vom Stadtarchiv Radebeul*. 2., leicht geänderte Auflage. Stadtarchiv, Radebeul, 2006.

³ Bryan MICHAEL (1886). Robert EDMUND GRAVES, ed. *Dictionary Engravers, Biographical and Critical* (Volume I: A-K). York St. 4, Covent Garden, London; *Original from Fogg Library*, Digitized May 18, 2007: George Bell and Sons. str. 208.

⁴ Reprodukcijska slika objavljena je u: A. E. SOKOL, *Seemacht Österreich. Die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine 1382-1918 (Austrian Seapower: The Imperial and Royal Navy 1382-1918)*, F. Molden, Wien, 1972.

akciji. To se vidi na fotografiji bakroreza *Pomorska bitka između austrijske i talijanske flote, na Jadranu*, na kojoj je *Kaiser* u neposrednoj blizini oklopnjače *Re di Portogallo*; desno se vide jarboli potopljenog talijanskog broda *Re d'Italia*.⁵

Anton Perko (Podgrad kod Vranskog, 5. srpnja 1833. – Dubrovnik, 6. ožujka 1905.), pomorski poručnik, dvorski slikar marina, dio svite prijestolonasljednika Rudolfa Habsburškog i tajnik krunske princeze Stephanie, svjedočio je također sukobu austrijske i talijanske mornarice u bitki kod Visa 20. srpnja 1866. godine kao službeni austrijski slikar, odnosno član posade parobroda *Stadium*. Iste godine objavio je 12 kompozicija nastalih prema skicama sukoba u knjizi *Lissa-Album* (1869., 19,9 x 31,1 cm). Bitku je naslikao u trinaest motiva u mješovitoj tehnici (akvarel/gvaš) u dvije verzije. Jednu baštini Vojno-pomorski muzej u Beču, a drugi mapirani album nije bilo moguće pronaći. Taj je preslikao bečki fotograf Oskar Kramer, a izdavač P. Kaeser ga je tiskao 1870. godine.⁶ Perko se, slikajući motive Viške bitke, držao stilskih odrednica romantizma i realizma. Njegovi radovi odlikuju se oštrom opservacijom i iznimnim crtačkim umijećem.⁷

Ostali autori djela Viškog boja

Viški boj je naslikala i nekolicina istaknutih umjetnika 19. i 20. stoljeća. Među njima se ističe **Alexander Kircher** (1867. – 1939.), pripadnik austrougarske mornarice, akademski obrazovan marinist, dvorski portretist brodova austrougarske flote, slikar dokumentarist važnih povijesnih događaja na Jadranu i drugdje.⁸ *Pomorska bitka kod Visa* (1918., ulje na platnu, 318 x 705 cm), u Vojno-povijesnom

⁵ „The Naval Battle between the Austrian and Italian Fleets, in the Adriatic“, *Harper's Weekly*, New York, 1 September 1866., str. 549 (pretiskano 1898).

⁶ Reprodukcije iz *Albuma-Lissa*, koji je donacijom dobila Sveučilišna knjižnica u Mariboru, objavljene su u: Igor GRDINA, *Wilhelm von Tegetthoff in bitka pri Visu 20. julija 1866.*, Maribor, 2016., str. 61–64, 66–67, 69, 72–75, 79, 107, tiskanoj u nakladi Primoža Premzla, vlasnika *Umetniškoga kabineta* u Mariboru. Primož Premzl strastveni je ljubitelj lika i djela Wilhelma von Tegetthoffa i kolekcionar. Dio njegove zbirke predstavljen je u monografiji o Tegetthoffu koja je tiskana u njegovoj nakladi. Budući da se njegov kabinet nalazi do Tegetthoffove rodne kuće, planira jednog dana otvoriti zbirku ili mali muzej koji će mu biti posvećen. Dao je sašiti repliku Tegetthoffove odore, a u međuvremenu je došao u posjed Perkova *Albuma-Lissa*. Bili su izloženi na izložbi *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, koju je Hrvatski pomorski muzej Split organizirao s Arheološkim muzejom u Splitu povodom 150. obljetnice Viškog boja 2016. godine.

⁷ *Benezit Dictionary of Artists*, 2006.; *Slovenski biografski leksikon 1925-1991.*, 2009., Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU; Sanja ŽAJA VRBICA, "Slovenski slikar Anton Perko – dvorski marinist s dubrovačkom adresom", *Zbornik za umetnostno zgodovino (Nova vrsta)*, LI (2015.), str. 93–108.

⁸ O tom slikaru i njegovu djelu vidi opširnije u: Stjepan LOZO, *Alexander Kircher, Portreti brodova. Kolekcija slika Hrvatskog pomorskog muzeja Split*, Hrvatski pomorski muzej Split, Split, 2000.; Thomas HABERSATTE (Hg.), *Schiff Voraus. Marinemalerei des 14. Bis 19. Jahrhunderts*, Residenzgalerie Salzburg 16. 7. - 1. 11. 2005., str. 264.

muzeju u Beču, svakako je jedno od njegovih najboljih djela. Prikazuje preživjele s potopljenog talijanskog zastavnog broda *Re d'Italia* nakon što je potonuo usred bitke s ukupno 381 članom posade. Na lijevoj je strani slike brod *Kaiser*, a desno brod *Habsburg*.⁹

Njegova druga slika, *Viški boj 1866.* prikazuje preživjele mornare s talijanskog zastavnog broda *Re d'Italia* koji traže pomoć austrijske fregate *Ferdinand Max* koja im se približava.¹⁰

Ludwig de Rubelli von Sturmfest / Lodovico Rubelli (Zadar, siječanj 1842. – Graz, 25. siječnja 1905.), austrijski marinist talijanskog podrijetla, sin pukovnika revizora, ušao je u austrijsku mornaricu 1861. godine iz koje je dvije godine kasnije bio otpušten pod nepoznatim okolnostima. Osim brojnih brodskih portreta, slikao je i povijesne događaje i pejzaže. Njegovi prikazi Viške bitke ubrajaju se među najbolje slike tog žanra.¹¹ U Vojno-povijesnom muzeju u Beču predstavljen je s više slika *Epizoda / Scena iz pomorske bitke kod Visa / Episode aus der Seeschlacht bei Lissa*, koje su nastale 1898. godine. Ističe se ona s prikazom Nikole Karkovića, kormilara na admiralskom zapovjednom brodu, oklopnjači *Ezrherzog Ferdinand Max*, u metežu predaje talijanskog broda *Palestro* zapovjedniku Tegetthoffu. Karković nosi ratnu zastavu koju je skinuo i zarobio s krmenog jarbola, sošnjaka *Palestro* (1898., ulje na platnu, 118 x 138 cm).¹²

Grk **Konstantinos Volanakis / Konstantinos Bolanachi** (Irakleja na Kreti, 7. ožujka 1837. – Pirej, 1907.) jedan od najvećih grčkih slikara 19. stoljeća, poznat kao otac grčkih marinista, istaknuo se kao slikar mora, brodova i luka, ratnih predmeta, osobito bitaka, uključujući Višku bitku i Bitku kod Trafalgara. Njegova slika *Vojni brod Kaiser u pomorskoj bitki kod Visa / Des Linienschiff Kaiser in der Seeschlacht*

⁹ *The Heeresgeschichtliches Museum in the Vienna Arsenal*, Wien, 2016., 155. Vidi sliku u: I. GRDINA, *Wilhelm von Tegetthoff*, str. 115–118.

¹⁰ Originalna slika reproducirana je u E. A. SOKOL, *Carska i kraljevska Austro-ugarska mornarica*, Pomorski institut Sjedinjenih država, Annapolis, 1968, str. 36; Alexander Kirchner, *Bitka kod Visa*, dio je triptiha (Helgoland 1864 | K.u.k. Flotte | Lissa 1866.) reproduciranog u *Osterreich Illustrie Zeitung*, Beč, oko 1908. godine. Tri su slike: *Bitka kod Helgolanda 1864.* s lijeve strane, *K.u.k. flota* u sredini i *Bitka kod Visa 1866.* na desnoj strani.

¹¹ Duška ŽITKO, *Srećanja z morjem: marinistično slikarstvo druge polovice 19. In prve polovice 20. stoljeća / Incontri con il mare: la pittura marinista dela seconda metà dell' Ottocento e del primo Novecento*, Pomorski muzej „Sergej Mašera“ Piran / Museo del mare „Sergej Mašera“ di Pirano, Katalog št.11 / Catalogo nro. 11, 2000., str. 72–74.

¹² Wladimir AICHELBURG, *Rubelli von Sturmfest Ludwig (Lodovico) (1842–1905)*, Maler. U: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 9, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1988., str. 307–308; Hans VOLLMER (Hrsg.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Leipzig, 1935, Band 29, str. 136; Thomas HABERSATTER (Hg.), *Schiff voraus. Marinemalerei des 14. bis 19. Jahrhunderts*, Residenzgalerie Salzburg, 16. 7. – 1. 11. 2005., str. 324–325; Agnes HUSSLEIN-ARCO (Hrsg.): *Anton Romako. Tegetthoff in der Seeschlacht bei Lissa*. Publikation zur gleichnamigen Ausstellung in der Österreichischen Galerie Belvedere im Jahre 2010. Wien, 2010.

von Lissa (1868., ulje na platnu, 169 x 283 cm), nastala u stilu realizma, nalazi se u Austrijskoj galeriji u Beču¹³ i prikazuje Višku bitku u trenutku kad se brod *Kaiser* povukao nakon sukoba s brodovima *Affondatore*, *Re di Portogallo* i *Maria Pia*. Bilo je to u 11 sati kad je zbog teških oštećenja izbio požar na *Kaiseru*. Kasno je primijetio napad talijanskog oklopnog broda *Ancona* s kojim se okrznuo. Tada je došlo do zadnjeg sukoba s oklopnjačom *Affondatore* i *Kaiser* je unatoč vatri i oštećenjima odgovorio paljbom nakon čega je došlo do neočekivanog povlačenja *Affondatorea*.¹⁴ Volanakis je na toj slici pokazao kako je istovremeno oštar i nježan promatrač; njegovo znanje o moru iznjedrilo je najdublji izraz njegova talenta. Stvorio je rad koji obiluje intenzivnim dramatismom. Volanakis je bio imponantna i tragična figura; zbog zdravstvenih i financijskih nevolja pokušao je oduzeti vlastiti život, što je u konačnici često negativno utjecalo i na njegovo slikanje. Usprkos tome, Konstantinos Volanakis ostao je slikar koji je izražavao ljepotu i vjeru u život kao malo drugih stvaratelja njegova vremena.¹⁵

Sliku s prikazom Viškog boja, odnosno broda *Kaiser* u trenutku kad na njemu izbija požar, ali manjeg formata, posjeduje obitelj Bojana i Agnes Runtić, podrijetlom iz Mađarske i Hrvatske, nastanjena u Makarskoj; kako navode vlasnici, sliku su donijeli sa sobom iz Budimpešte. Autor se na slici potpisao kao Bolanachi.¹⁶ No, na temelju fotografije koju mi je obitelj poslala, nisam mogla utvrditi radi li se o kopiji ili originalu Volonakisove slike. Dakako, potrebno je imati na umu da su slikari često radili više verzija slika za onu konačnu, pa je možda i ta, ako je original, služila kao predložak za kasnije nastalu novu sliku. No valja napomenuti da se ista slika može dobiti kao umjetnički tisak, na plakatu, tanjuru ili najfinije ručno izrađenim papirima, i to u više veličina i stotine opcija okvira u Galeriji Belvedere u Beču.¹⁷

Carl Frederik Sørensen danski slikar (Besser, Samsø, 8. veljače 1818. – Kopenhagen, 24. siječnja 1879.) se također specijalizirao za pomorsko slikarstvo. Njegova slika *Pomorska bitka kod Visa* (1868., ulje na platnu), u Vojno-povijesnom muzeju u Beču, pokazuje vrhunac bitke kod Visa, kada je austrijski oklopni brod *Erzherzog Ferdinand Max* udario talijansku fregatu *Re d'Italia*, što je izazvalo njezino

¹³ Inventizirana je pod brojem 1008623, EAN-broj 4050356150092.

¹⁴ Boris PRIKRIL, *3000 godina pomorskih ratova I-III.*, Zagreb, 1985. No ista slika zabilježena je na internetskim stranicama kao djelo koje se nalazi u Mađarskoj nacionalnoj galeriji u Odjelu za umjetnost poslije 1800. kao djelo Konstantinosa Volanakisa (Bolanachija), datirana 1869. (ulje na platnu, 169 x 283 cm, inv. broj: 84B): <https://en.mng.hu/artworks/naval-battle-of-lissa/>.

¹⁵ Dostupno *online* URL: <https://www.wikidata.org/wiki/Q767151> (zadnje posjećeno 15. veljače 2019.); Nikos VATOPOULOS, „Konstantinos Volanakis: the Father of Greek Seascapes”, curated by Takis Mavrotas, presents important works by the great 19th century ...“ January 31st, 2018.

¹⁶ Dostupno *online* URL: <https://www.wikidata.org/wiki/Q767151> (zadnje posjećeno 15. veljače 2019.).

¹⁷ Dostupno *online* URL: <https://www.belvedere.at/en> (zadnje posjećeno 15. veljače 2019.).

potonuće.¹⁸ Sørensen je razvio svoj prepoznatljiv stil te je ta njegova slika unatoč temi bitke puna šarma i atmosfere.

Josef Carl Berthold Püttner, (Böhmen, 26. srpnja 1821. – Bad Vöslau-Hallstatt, 29. srpnja 1881.) austrijski marinist,¹⁹ naslikao je više slika pomorske bitke kod Visa. Sve su nastale 1866./1867. godine i prikazuju sam tijek bitke. Čuvaju se u bečkim muzejima, Nacionalnoj galeriji u Pragu, zimskoj rezidenciji u Salzburgu, dvorcu Weikersdorf i u Pomorskom muzeju „Sergej Mašer“ u Piranu. Püttner je kao carski dvorski slikar marinist dokumentirao sva plovila uključena u bitku; prikazana su sa stajališta gledatelja kao stvarni protagonisti bitke. Udaljena perspektiva jedva dopušta gledatelju usredotočenje na pojedinačne detalje. Kako bi istaknuo ljudsku tragediju, brodolomce smješta u prvi plan, no usredotočen je i na potonuće pogođenog broda.²⁰

Slika *Pomorska bitka kod Visa. 20. srpnja 1866. Komadant kontraadmiral Wilhelm von Tegetthof / Seeschlacht bei Lissa. 20. July 1866. Kommandant Konteradmiral Wilhelm von Tegetthof* (ulje na platnu, 79,5 x 118,5 cm), kako se to saznaje po natpisu na poledini slike, nekoć imovina Hermana Freiherra von Spauna,²¹ prikazuje brod Kaiser u samom središtu bitke.²²

Slika *Zabijanje k. k. zastavnog broda Erzherzog Ferdinand Max / Rammstoß des k.k. Flaggenschiffes Erzherzog Ferdinand Max* (1866., ulje na platnu, 62 x 88 cm), u Vojnopovijesnom muzeju u Beču, prikazuje tijek bitke koja se odvijala kao tzv. melée ‘gužva’. Kapetan broda Baron Daublebsky von Sterneck, zapovjednik *Ferdinanda Maxa*, okružen neprijateljskom gustom dimnom zavjesom, naredio je ubrzanje broda

¹⁸ *The Heeresgeschichtliches Museum in the Vienna Arsenal*, Wien, 2016., 156.

¹⁹ Constantin von WURZBACH: Püttner, J. C. B. U: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 24. Theil. Kaiserlich-königliche Hof-und Staatsdruckerei, Wien, 1872, str. 58–63 (Digitalisat). In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 24. Teil, 1872, str. 58–63; Püttner, Josef Carl Bartholomäus. U: Hans VOLLMER (Hrsg.): *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker*. Band 27: Piermaria–Ramsdell. E. A. SEEMANN, Leipzig, 1933, str. 449.; Wladimir AICHELBURG: Püttner, Josef Karl Bartholomäus. U: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1983, str. 326 f. (Direktlinks auf S. 326, S. 327); Heinrich Fuchs: *Die österreichischen Maler des 19. Jahrhunderts*. Wien, 1979, Band 3, str. K 101.

²⁰ *Osterreichische Riviera. Wien entdeckt das Meer*, Wien Museum – Czernin Verlag, 2013., str. 192.

²¹ Hermann von Spaun (Beč, 9. svibnja 1833. – Gorica, 28. svibnja 1919.) austrougarski admiral, barun, potomak drevne obitelji, postao je 1850. kadet u austrijskoj carskoj mornarici. Brzo je napredovao u karijeri te je 1853. unaprijeđen u čin zastavnika fregate. Godine 1859. dobio je čin poručnika, a za vrijeme rata protiv Francuske i Kraljevine Sardinije bio je raspoređen kao prvi časnik škune *Artemisia*. Tijekom rata protiv Danske 1864. bio je na fregati *Juan Austrijski* u Sjevernom moru. Početkom 1866. postao je zapovjednik *Andreasa Hofera*, a kasnije je dodijeljen oklopnoj fregati *SMS Erzherzog Ferdinand Max*, brodu s kojim je sudjelovao u bitki kod Visa 20. lipnja iste godine. Za hrabrost u toj bitki, dobio je čast Reda željezne krune III. klase.

²² Dostupno online URL: <https://www.dorotheum.com/en/departments/k/.../josef-carl-berthold-puettner.html> (zadnje posjećeno 18. veljače 2019.).

te se brzinom od deset do jedanaest čvorova zarinuo kljunom u trup neprijateljskog broda. Nakon što je nastala velika pukotina, masa vode izlila se u unutrašnjost broda, te je oklopna fregata *Re d'Italia* potonula u roku od tri minute sa 391 članom posade. Püttnerova slika potonuća talijanske oklopne fregate *Re d'Italia* nastala je već 1866., odmah nakon same bitke. Taj incident zasigurno je najupečatljiviji događaj cijele bitke. Slika prikazuje trenutak neposredno nakon uspješnog probijanja i početak potonuća talijanske fregate. Na toj slici impresionira točnost prezentacije, što posebno odgovara povijesno dokazanom izgledu *Ferdinanda Maxa*. Isto tako, dim vatrenih topova i brojni bojni brodovi prikazani u pozadini mogu se promatrati kao elementi kojima se jasno pokazuje sama bitka; u središtu slike *Re d'Italia* tone. Međutim, Püttner ne prikazuje bitku kao čisto vojno-tehnički događaj, već unosi ljudski element; prikazuje mornare i časnike na gornjoj palubi *Re d'Italia* kao i one u moru u prvom planu koji se bore za svoje živote. Gledatelj je formalno uključen u dramatične događaje, tragediju mornara i časnika.²³

Vojni brod Kaiser nakon probijanja talijanske oklopne fregate „Re di Portogallo“ / Linienschiff, Kaiser nach dem Rammstoß gegen die Italienische Panzerfregatte „Re di Portogallo“ (1867., ulje na platnu, 62 x 89 cm), u Vojno-pomorskom muzeju u Beču, prikazuje epizodu sukoba između oklopne fregate *Re di Portogallo* i bojnog broda *Kaiser*, kada je došlo do ozbiljne štete na *Kaiseru*. Vozne su karakteristike moderne oklopne fregate u odnosu na drveni brod s dvije palube bile superiorne, pogotovo u pogledu brzine. Također se pokazalo da je drveni trup bio manje otporan na suvremene talijanske brodske topove. Težina oštećenja, slomljena jedra i smrvljeni dimnjak onemogućili su daljnju plovidbu i prisilili *Kaiser* da se povuče u luku Sveti Juraj na otoku Visu. Püttner je na slici prikazao teško oštećeni *Kaiser* u središtu; točnost prikaza štete u najmanjim detaljima posebno impresionira. Püttner namjerno koristi dim iz ispaljenih topova i brodskih motora kao stilsku napravu za izražavanje takozvane melée / 'gužve' bitke. Talijanski brodovi, prikazani u pozadini, trebali su jasno pokazati neprijateljsku superiornost s kojom se *Kaiser* morao suočiti, ali povijesno nisu dokazani u toj konstelaciji.²⁴

Anton Romako (Atzgersdorf, 20. listopada 1832. – 8. ožujka 1889.) naslikao je veliki broj pejzažnih prizora pod utjecajem škole Barbizon,²⁵ ali je poznat uglavnom po svojim portretima i povijesnim scenama. Njegova najpoznatija slika *Admiral Tegetthoff u pomorskoj bitki kod Visa / Admiral Tegetthoff in der Seeschlacht bei*

²³ T. HABERSATTER (Hg.), *Schiff voraus*. str. 308–311.

²⁴ T. HABERSATTER (Hg.), *Schiff voraus*. str. 312–313.

²⁵ Barbizonska škola slikara bila je dio umjetničkog pokreta prema realizmu u umjetnosti, koji je nastao u kontekstu dominantnog romantičnog pokreta tog vremena. Škola Barbizon bila je aktivna otprilike od 1830. do 1870. godine. Ime je dobila po selu Barbizon u Francuskoj, u blizini šume Fontainebleau, gdje su se okupili mnogi umjetnici. Neke od najistaknutijih osobina ove škole su njezine tonske osobine, boja, labav kist i mekoća oblika. Wayne CRAVEN, *American Art: History and Culture*, New York, 1994., Harry N. Adams, Inc., str. 332.

Lissa II (oko 1880./82., ulje na drvu, 23,5 x 17,5 cm) prikazuje admirala i nekoliko mornara u trenutku kada će njegov brod *Ferdinand Max* napasti talijanski zastavni brod.²⁶ Ta Romakova izvanredna slika u cijelosti je usredotočena na Tegetthoffa i njegovu posadu. Tegetthoff i njegovi časnici samouvjereno stoje na mostu *Erberzog Ferdinanda Maxa*, a mornari pred talijanskim zastavnim brodom *Re d'Italia*. Naš Nikola Karković u jednoj ruci drži mornarsku kapu, a drugom je prebacio konope talijanskog broda *Palestro* preko ramena. Fragmenti šrapnela lete kroz zrak; sam brod je ovijen dimom ugljena i praha.²⁷ Povijesni trenutak na slici predstavljen je impresionistički, kao psihodrama, kao rezultat hrabre odluke; još uvijek je nejasno – pobjeda ili gubitak bitke – samo je podignuta ruka mornara Karkovića naznaka slavlja. Izbor te teme možda je bila posebna potreba umjetnika, pogotovo nakon što je njegova brata, inspektora austrougarske mornarice, pomorskog arhitekta, brodskog dizajnera Josepha von Romaka, tvorca pobjedničkog oklopnog broda, nagradio car Franjo Josip 19. ožujka 1869. Redom željezne krune i nasljednim viteštvom. Preliminarna studija te slike čuva se u Albertini u Beču, a prva veća inačica nalazi se u austrijskoj galeriji Belvedere, također u Beču. Iznimna modernost i precizna usredotočenost na odlučujući trenutak u bitki, istodobno baca novo svjetlo na Antona Romaka kao umjetnika, slikara, danas poznatijeg kao portretista. Romako je sebe doživljavao kao povjesničara te je nastojao biti uspješan u tom žanru. No njegovi suvremenici nisu cijenili sliku o kojoj je riječ; tek nakon Romakove smrti postala je poznata. Danas je dio kanona europske povijesti umjetnosti 19. stoljeća, posebno kad se obrađuje značaj povijesti 19. stoljeća, Romakov položaj kao slikara povijesti, povijest recepcije slike, a na kraju i sama slika sa svojim revolucionarnim pristupom opisa povijesnog događaja. Romakovo slikarstvo karakterizirano je suprotnostima, pastozno slikanje, tzv. impasto i slikarski grafičko. Njegovi rani radovi pokazuju utjecaj bidermajerskog realizma, dok su kasna djela slikana u nervoznom ekspresionističkom stilu koji je uznemiravao njegove suvremenike. Danas se Romako smatra jednim od najzanimljivijih i najizazovnijih umjetnika ere *Ringstraßenepoche*. Njegova slika *Viška bitka* odabrana je kao motiv novijeg komemorativnog novčića: 20 eura S.M.S. Nadvojvoda Ferdinand Max, iskovan je 15. rujna 2004. godine.²⁸

L(učić?) Rocchi, Višanin, očevidac Viške bitke, naslikao je *Bitku pod Visom* (1. 6. 1893., ulje na platnu, 65 x 85 cm) krajem 19. stoljeća,²⁹ a **A. Zieger** *Viški boj* (ulje na platnu, 71 x 53 cm), nakon 1866. godine. Obje prikazuju melée / 'gužvu' tijekom bitke i čuvaju se u Hrvatskom pomorskom muzeju Split kao i litografija u boji *Bitka kod Visa 1866.* (papir, 34 x 45 cm) **Franza Kollarza**, istaknutog litografa

²⁶ Slika je reproducirana u E. A. SOKOL, *Seemacht Österreich.*, 1972.

²⁷ *Österreichische rivierra. Wien entdeckt das Meer*, Wien Museum – Czernin Verlag, 2013., str. 192–193.

²⁸ T. HABERSATTER (Hg.), *Schiff voraus. Marinemalerei des 14. bis 19. Jahrhunderts*, Residenzgalerie Salzburg, 16. 7. – 1. 11. 2005., str. 320–321.

²⁹ Boris ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, Split, 2017., str. 83.

A. Zieger, *Viški boj*, ulje na platnu (Hrvatski pomorski muzej, Split)

i ilustratora, nastala također nakon 1866. godine,³⁰ te heliogravura *Pomorska bitka kod Visa 20. 7. 1866. / Seeschlacht bei Lissa am 20. Juli 1866.* (14,5 x 21,5 cm), izdanje Militärgeographische Institut, prema slici J. C. B. Püttnera.³¹ Hrvatski pomorski muzej Split baštini i sliku *Talijanska flota razara Vis 1866. godine* (1953., ulje na platnu, 81 x 124 cm), jednog od začetnika hrvatske moderne, komičkog slikara **Vinka Foretića** (Komiža, 9. veljače 1888. — Split, 30. prosinca 1958.).³²

³⁰ Heinz SCHÖNY „Kollarz (Kolář) Franz“, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Band 4, Lieferung 16, Beč, 1966., str. 86.; B. ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, str. 84.

³¹ T. HABERSATTER, (Hg.), *Schiff voraus*, str. 308-311.; Litografija se ne nalazi u HAZU, već u Hrvatskom pomorskom muzeju Split. Vidi: Zvonimir FREIVOGEL, *Viški boj 20. srpnja 1866.*, Zagreb, 2016., str. 73; B. ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, str. 86.

³² Dva portreta, *Narodni list*, 50 (1911) br. 77.; N. BARTULOVIĆ, Izložba Foretić-Mitrović u Splitu. Ibid., 52 (1913) br. 61; B. RADICA, Oni koji dolaze s mora. *Jadran*, 5 (1923) 45, str. 2-3; Ć. ČIČIN ŠAIN (Ć. Č. Š.), Foretićeva Bogorodica, *Novo doba* (Split), 17 (1934), 4. VIII, str. 6; A. UNGARO, A svršetak? *Vjesnik*, 13 (1952) 7. IX, str. 7; Nevenka BEZIĆ-BOŽANIĆ, "Spomenici najnovijeg doba na otoku Visu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 1968, 17, str. 271-274; G. GAMULIN, *Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeća*, 2. Zagreb 1988.; Igor BREŠAN, *Trinaest pegulanib – zaboravljeni likovnjaci Splita i Srednje Dalmacije*, Split, 2015., str. 9.

Franz Kollarz, *Bitka kod Visa 1866.*, iza 1866., litografija u boji na papiru (Hrvatski pomorski muzej, Split)

Prikazuje talijansku flotu u viškoj luci tijekom napada na grad i vatru s obalnih bitnica. Naslikao ju je pod utjecajem minhenske i pariške škole, približavajući se sve više realističkom prikazu, u zagasitu koloritu, s vidljivim opadanjem likovne kvalitete.³³

U Hrvatskom pomorskom muzeju Split nalaze se i dvije fotografije na kartonu. Na jednoj je prikaz slike L. de Rubellija *Schlacht von Lisa 1* (10,5 x 19,5 cm) – sukob broda *Kaiser* protiv četiriju talijanskih oklopnih brodova i *Affondatorea*, a na drugoj, *Schlacht von Lisa 2* (11,5 x 19 cm) – potonuće broda *Re d'Italia*. Autor fotografija je H. Niggel (Rottmayer) Görz.³⁴

Pomorski muzej u Orebiću baštini obojenu litografiju *Prikaz bitke kod Visa 1866. godine* (1866., 64 x 80 cm), nepoznata autora.³⁵

Slika nepoznatog autora *Pomorska bitka kod Visa 1866. godine* (papir, tempera, 22 x 34,5 cm) čuva se u Pomorskom muzeju Dubrovačkih muzeja kao i litografija

³³ B. ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, str. 84.

³⁴ Giancarlo BRAMBILLA, „Censimento degli studi fotografici attivi dal 1860 a Gorizia e in provincia“, *Il Territorio*, br. 11, Montfalcone, studeni 1999., str. 82. O tome vidi više u članku Ljubomira Radića u ovom Zborniku.

³⁵ Zahvaljujem kolegici Vesni Suhor na informaciji.

Vinko Foretić, *Talijanska flota razara Vis 1866. godine*, 1953., ulje na platnu (Hrvatski pomorski muzej, Split)

po uljenoj slici J. C. Püttnera: *Detalj bitke kod Visa 20. srpnja 1866. godine* (56 x 75,5 cm).³⁶

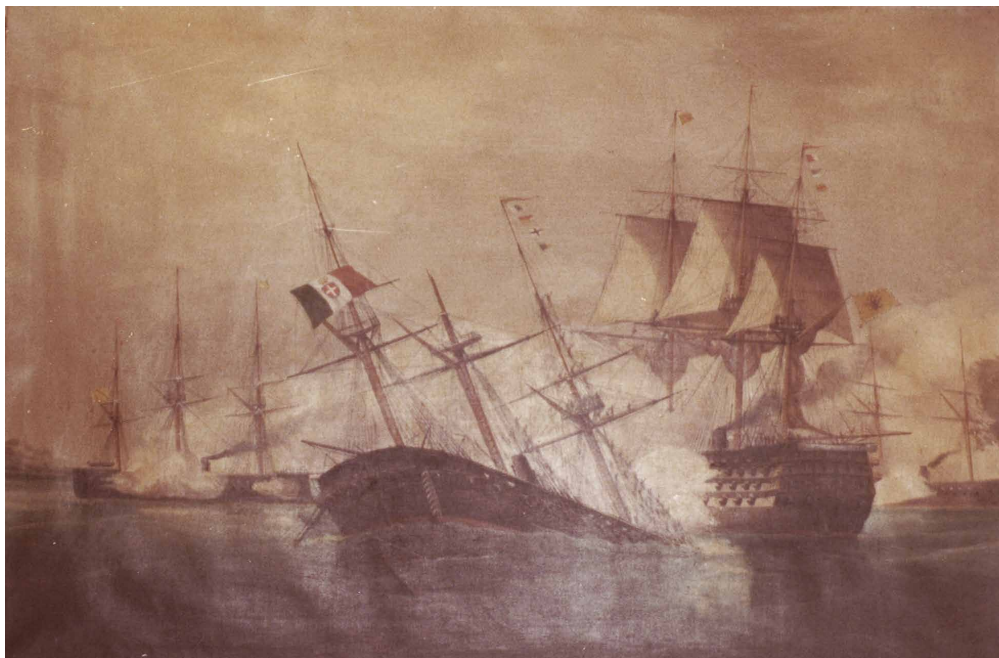
Hrvatski povijesni muzej u svom fondusu bilježi dvije heliogravure: *Linjski brod „Kaiser“ u bitki kod Visa* (1868., papir, 67,5 x 50,9 cm), autora C. Bolanachija, i *Višku bitku* J. C. B. Püttnera (papir, 53,7 x 72,9 cm).

Heliogravura *Viška bitka* (39,5 x 55 cm) nalazi se u privatnom vlasništvu N. M. u Zagrebu.³⁷

Nekoć su se u memorijalnoj zbirci Florio (Zbirka bratstva Florijevih u Prčanju) nalazila dva rada, ulja na platnu, a tiču se Viške bitke. Jedan prikazuje *Tegetthoffa u bitki kod Visa* a drugi, signiran s *Ivancovich 1874*, ratni brod *Erzherzog Friedrich*. Pripisuju se marinistu Baziliju (Bazi) Ivankoviću (1815. – 1898.), pomorskom kapetanu i najpoznatijem našem slikaru brodova što su plovili Jadranom u drugoj polovini 19. stoljeća, slikaru koji nije ostao izvan kodificiranih tema (historijske scene) ni formalnog izraza svog vremena. Njegov slikarski nerv, zapažanje i senzibilitet izdvajaju ga od onih standardnih signiranih i anonimnih slikara koji se

³⁶ Zahvaljujem kolegi Đivi Bašiću iz Pomorskog muzeja Dubrovačkih muzeja na podacima.

³⁷ Nataša MATAUŠIĆ, *Sva sila put Visa*. Izložba u povodu obilježavanja 130. obljetnice Viške bitke (20. srpnja 1866. – 20. srpnja 1996.), srpanj – rujna 1996., str. 5.

Nepoznati autor, *Pomorska bitka pod Visom*, iza 1866., ulje na platnu (Rolle, Hotel „du Chateau“, Švicarska)

javlja uz svaku pomorsku tradiciju.³⁸ U zbirci se nalazilo još sedam slika raznih ratnih brodova na kojima je Marko Eugen Florio (1820. – 1906.), kontraadmiral austrougarske ratne mornarice, kao poručnik austrijske ratne mornarice bio ukrčan tijekom svoje službe. U bitki pod Visom sudjelovao je u činu kapetana fregate i zapovijedao je korvetom *Erzherzog Friedrich* pod komandom kapetana bojnog broda komodora Antona Petza. Uspješno je branio brod *Kaiser* kad ga je napala talijanska krstarica *Re di Portogallo*. Poslije pobjede, na Tegetthoffov prijedlog, austrijski car odlikovao je Marka Eugena Leopoldovim redom za hrabrost. Godine 1880. dodijeljeno mu je nasljedno austrijsko viteštvo. Umirovljen je 1889. u čin kapetana bojnog broda, a tom prilikom promaknut je u čin kontraadmirala. S njegovim sinom ugasio se viteški ogranak obitelji Florio. U kući Marka Eugena bila je smještena bogata muzejska zbirka, no gdje se ona danas nalazi, nije poznato; vjerojatno su ju rasprodali potomci i nasljednici obitelji Florio, što se dogodilo s većinom naših nekoć vrijednih privatnih zbirki.³⁹

Dr. Niko Duboković Nadalini za svog je boravka u gradu Rolle (Canton de Vaud) u Švicarskoj, u prizemlju hotela „du Chateau“, vlasnika M. Savoy-Michela,

³⁸ Željko BRGULJAN, *Potreti bokeljskih jedrenjaka*, Zagreb, 2006.

³⁹ Ignatije ZLOKOVIĆ, „Kontraadmiral Marko Florio“ u: *Viška bitka povodom 100-godišnjice 1866-1966*, Zadar, 1967., 71–76.

vidio veliku „uljanu“ sliku pomorske bitke pod Visom. Bila je to scena koja prikazuje ratni brod *Palestro*, u koji se zarinuo kljun neprijateljskog broda, u trenutku prije potonuća i prije negoli je Hvaranin Nikola Karković skinuo zastavu s broda.⁴⁰

Slika koja prikazuje topovski dvoboj *Ferdinanda Maxa* s oklopnjačom *Ancona* nalazi se u Deutsches Marinemuseum u Wilhelmshavenu.⁴¹

Kopiju slike Viške bitke (L. De Rubelli, *Episode aus der Seeschlacht bei Lissa*, 1898., ulje na platnu, 118 x 139), koja se čuva u Vojno-povijesnom muzeju u Beču, posjeduje Muzej hvarske baštine. Sliku je muzeju poklonio dipl. ing. Mirko Kovačić, pok. Tonka.⁴²

Antoine Léon Morel, kasnije Morel-Fatio (1810. – 1871.),⁴³ službeni slikar francuske mornarice, kustos pomorskog i etnografskog muzeja Louvre te gradonačelnik 20. pariškog okruga, autor je slike *Viška bitka*. Slika je nastala po uzoru na kroki (franc. *Croquis*), brz crtež slikara morskih motiva Jean-Baptiste-a Henria Duranda-Bragera.

Viški boj neiscrpan je izvor životnih afirmacija, pa se javlja i u novijim djelima kao što je slika suvremene slikarice **Dore Plestenjak** (1934.): *Viška bitka 20. VII. 1866.* (1996., ulje na platnu, 100 x 400 cm). Slika je velikog formata i prikazuje scenu Viškog boja kojom u sredini dominira potonuće talijanskog broda *Re d'Italia*. Boje na slici doprinose dramatičnosti bitke. Desno je u medaljonu naslikano poprsje Nikole Karkovića. Pod medaljonom, poput zmije, proteže se vrpca s natpisom: *NIKOLA KARKOVIĆ . RODOM . IZ . HVARA*. Lijevo je, također u medaljonu, naslikano poprsje admirala Tegetthoffa, a pod medaljonom na vrpici teče natpis: *KONTRAADMIRAL . WILHELM TEGETTHOFF RODOM . IZ . MARIBORA – VIŠKA – BITKA – 20. VII. 1866.* Desno dolje, pri dnu slike je signatura: *Dora Plestinjak moje darilo Viškemu muzeju 96*. Slika se privremeno nalazi u restoranu hotela Tamaris u Visu.⁴⁴ U sredini donjeg dijela okvira slike naknadno je pričvršćena pločica od mjedi s natpisom: *ZAHVALNICA / DORI PLESTINJAK AKADEMSKOJ SLIKARICI/IZ SLOVENIJE ZA ISKAZANU / LJUBAV I NEZABORAVNI POKLON/GRAĐANI VISA*. Dora Plestenjak

⁴⁰ *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine Komune Hvarske*, broj 60, 15. XI. 1974., 10.; Isto, broj 63, 30. I. 1975., 16; Marija ZANINOVIĆ-RUMORA – Joško BRACANOVIĆ, *150. obljetnica Viškog boja. Pogled s Hvara*, Hvar, 2016., 18.

⁴¹ Z. FREİVOGEL, *Viški boj*, str. 84.

⁴² Marinko PETRIĆ, "Slika s prizorom Viškog boja 1866.", *Periodični izvještaj* 163/1999., str. 144; M. ZANINOVIĆ-RUMORA – J. BRACANOVIĆ, *150. obljetnica Viškog boja*, str. 18.

⁴³ Dodao je Fatio 1844. da bi se razlikovao od istoimenog poduzetnika. Dostupno *online* URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Antoine_Léon_Morel-Fatio (zadnje posjećeno 18. veljače 2019.).

⁴⁴ Izjava o darivanju slikarice Dore Plestenjak (Klasa: 610-01/96-01/02, Urbroj: 2190-01-02-96-1) sklopljena u Visu 20. srpnja 1996. povodom 130. obljetnice Viškog boja, u prisustvu gradonačelnika Visa Ante Acalinovića, dipl. ing. i v. d. generalnog konzula Republike Slovenije u Splitu Aladara Beleca. Grad Vis obvezao se da će se pobrinuti da se slika što prije smjesti u adekvatan izložbeni prostor u Muzeju kojim upravlja Grad Vis.

slovenska je akademska slikarica (Škofja Loka, 3. veljače 1934.), majka glazbenika Jana i slikara Domne Slane. Njezin brat Janez također se bavi slikanjem i ilustracijom. Slikarici se sviđaju stari prikazi koji čuvaju prošlost i kulturu.⁴⁵

Dora Plestenjak. *Viški boj*, 1996., ulje na platnu (Grad Vis)

Zavjetne slike Viškog boja

Zavjetna slika *Napad talijanskog brodogovlja na austrijske položaje* (ulje na platnu, nakon 1866., 112 x 81 cm), nepoznatog autora, vlasništvo je grada Visa. Prikazuje napad talijanskog brodogovlja na austrijske položaje, odnosno stanje 19. srpnja kada je *Formidabile* napao Gospinu utvrdu. U gornjem lijevom kutu slike bio je lik Bogorodice, koji je ostrugan u socijalističkom razdoblju.⁴⁶

⁴⁵ Prilikom uređenja restorana hotela „Tamaris“ ondašnji stolar Jakša napravio je drveni okvir koji je bio prazan. Slikarici je, dok je sjedila u društvu s direktorom „Tamarisa“, gosp. Vendelom, u Visu, pala na pamet ideja da nešto naslika za taj veliki prazan okvir. Kako je recentno pročitala knjigu o povijesti Viškog boja te ju je oduševila hrabrost kontraadmirala Tegetthoffa i svih mornara, pogotovo jer je Tegetthoff bio po mami Mariborčanin, pomislila je da bi možda mogla naslikati tu bitku. No problem je bio gdje naći slike brodova koji su sudjelovali u bitci. I tako je počelo. Njezini su prijatelji u bečkom muzeju fotografirali brodove Viškog boja, koje su naslikali tadašnji slikari jer je bitka bila jako popularna. Također je u piranskom pomorskom muzeju našla snimku jednog broda i prvo je naslikala dva metra dugačku sliku, kao pripremu za veliki četverometarski original, koji je odlučila darovati gradu Visu. Njezin sin joj je, kako je slikarica ispričala, napeo slikarsko platno na slijepi okvir koji je naručila po točnim mjerama okvira na Visu. Tri je mjeseca slikala i uspjela je naslikati tako veliku sliku. No pojavio se problem transporta – kako prenijeti tako veliku sliku do Visa. Našavši veliki kombi, krenula je. Ponijela je novine u kojima je pisalo da je to njezin poklon Visu, zbog eventualnih problema prijelaza granice. Kad je carinik počeo praviti probleme zbog slike, upitala ga je: „Pa zar ne znate za veliku Višku bitku?“ Bilo mu je neugodno zbog nepoznavanja povijesti, pa ju je pustio da sa slikom prijeđe granicu.

⁴⁶ B. ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, str. 77.

Nepoznati autor, *Napad talijanskog brodovlja na austrijske položaje*, iza 1866., zavjetna slika, ulje na platnu (Grad Vis)

Valja svakako spomenuti zavjetnu sliku nepoznatog autora s prikazom Viške bitke, koja se nekoć nalazila u crkvi sv. Jere na Prirovu. Početkom 20. stoljeća, vjerojatno 1906. godine, prilikom četrdesete obljetnice Viške bitke kada je Vis posjetio prijestolonasljednik Franjo Ferdinand, sliku je poklonilo austrougarsko Ministarstvo mornarice. U travnju 1941. Talijani su je odnijeli i od tada joj se gubi trag; vjerojatno je uništena. No sačuvane su fotografije slike u vlasništvu Nikole Radišića i Marije Puhalović. U donjem dijelu slike prikazana je pobjeda austrijske flote, a u gornjem dijelu Gospa (Bezgrešno Začecé) sa sv. Josipom i sv. Franjom s desne i sv. Anom i sv. Josipom Kupertinskim s lijeve strane.⁴⁷

⁴⁷ Goran MLADINEO, „Izgubljeni viški podsjetnici na Višku bitku: srebrni vijenac iz općine i slika iz crkve na Prirovu“, *Hrvatska zora, Glasilo Ogranka Matice hrvatske Vis*, god. XXVI., br. 71, travanj 2016., str. 12–14.

Osobe – sudionici Viškog boja na djelima s njegovim prikazom

Ikonografiju Viškog boja čine i likovi sudionika bitke, mornar Nikola Karković, kapetani brodova: Alfredo Cappellini, zapovjednik topovnjače *Palestro*, Max Pitner, Maximilian Baron Sterneck, Eugen Florio, Anton Petz te admirali: Carlo Pellion grof di Persano i Wilhelm von Tegetthoff. Admiral Wilhelm von Tegetthoff je najzastupljeniji. Nalazimo ga na slici Antona Romaka *Admiral Tegetthoff in der Seeschlacht bei Lissa II* (1880./82., galerija Belvedere u Beču) te Bazilija Ivankovića *Tegetthoff u bitki kod Visa* (nekoć u Zbirci bratstva Florijevih u Prčanju). **Celesnig (Čelešnik)** je autor litografije *Admiral Wilhelm von Tegetthoff* (Sign. desno po sredini: CELESING DIS. 866./Trieste, 51,3 x 35,2 cm) koja se čuva u grafičkoj zbirci knjižnice Arheološkog muzeja u Splitu.⁴⁸ Jedan od najpoznatijih i najboljih Tegetthoffovih portreta rad je **Georga Dekera: Viceadmiral Wilhelm von Tegetthoff s austrijskim carskim Leopoldovim ordenom** (komanderskim križem s ratnom dekoracijom) i **znamenjem vojničkog reda Marije Terezije** (nakon 1880., iako se u literaturi kao godina nastanka navodi 1866.–1887. ili nakon 1866.–1867., pastel na papiru, 103 x 83 cm), koji se nalazi u Vojnopovijesnom muzeju u Beču. Portret je nastao prema fotografiji, nakon Tegetthoffove smrti. Admiralska oznaka koju nosi na rukavu odgovara oznakama Carske i kraljevske mornarice, koje se primjenjuju od 1880. godine.⁴⁹ Georg Decker (Pešta, 7. prosinca 1818. – Beč, 13. veljače 1894.) bio je austrougarski slikar portreta, jedan od sinova umjetnika Johanna Stephana Deckera i brat umjetnika Alberta (1817. – 1871.) i Gabriela Deckera (1821. – 1855.).

U palači Milesi, u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti – Zavodu za znanstveni i umjetnički rad u Splitu, nalazi se neobjavljeni portret *Wilhelma von Tegetthoffa*, nepoznatog autora (19. st., ulje na platnu, 71 x 53 cm), nekoć dio fundusa Pomorskog muzeja u Splitu koji svoje početke bilježi 1925. godine, da bi od 1956. nastavio svoje djelovanje u palači Milesi.⁵⁰ Portret je kvalitetno djelo nastalo prema Tegetthoffovoj fotografiji, vjerojatno

Nepoznati autor, *Wilhelm von Tegetthoff*, iza 1866., ulje na platnu (HAZU, Split)

⁴⁸ N. MATAUŠIĆ, *Sva sila put Visa*, str. 5.

⁴⁹ Usp. portrete u: GRDIŃA, Wilhelm von *Tegetthoff*, str. 81.

⁵⁰ Mirja LOVRIC, „Hrvatski pomorski muzej Split”, *Informatica museologica*, 36 (1-2), Zagreb, 2005., str. 39–53.

za potrebe velike *Jadranske izložbe*.⁵¹ Prikazuje Tegetthoffa zamišljena pogleda, plavih očiju, s istaknutim ordenom na uniformi. Nepoznati autor naslikao je Wilhelma von Tegetthoffa kao studenta austrijskog Pomorskog kadetskog koledža u Veneciji (1840., reprodukcija crteža, 11,1 x 8,7 cm); čuva se u Pokrajinskom arhivu Maribor, u Osobnom fondu Wilhelma Tegetthoffa.⁵²

Brodovi sudionici Viškog boja predstavljeni su u velikom broju na slikama o kojima u ovom radu raspravljamo, a i na onima koje zbog ograničenosti veličine rada nismo u mogućnosti spomenuti.⁵³ No valja istaknuti i grafitne prikaze brodova na kući Machiedo u naselju Vlaka na otočiću Sv. Klementu. Prema predaji grafiti prikazuju Viški boj.⁵⁴

Fotografije i reprodukcije u raznim knjigama i časopisima

Ushit zbog pobjede austrijske mornarice kao i njezine proslave trajale su dugo nakon bitke. Djela na temu Viškog boja nastajala su od 1866. godine pa sve do kraja 19., ali i tijekom 20. stoljeća. Fotografije i reprodukcije djela publicirane su u velikom broju raznih knjiga i časopisa diljem svijeta, primjerice: *Viška bitka* koja prikazuje panoramu bitke s brodom *Re d'Italia* koji tone lijevo u prvom planu i brodom *Affondatore* desno;⁵⁵ *Viška bitka*, suvremeni francuski tisak koji prikazuje eksploziju broda *Palestro* i preživjele mornare kako plutaju u moru;⁵⁶ *Potonuće Re d'Italia* nakon što se u nju kljunom zarinuo zastavni brod *Ferdinand Max*;⁵⁷ suvremena litografija *Admiral Tegetthoff* na čelu *Erzherzog Ferdinand Maxa*;⁵⁸ bakrorez *Pomorska bitka između austrijske i talijanske flote na Jadranu*;⁵⁹ suvremena slika *Viška bitka 1866* koja prikazuje teško oštećen brod *Kaiser* desno, *Re d'Italiju* koju kljunom probija *Ferdinand Max* u sredini te lijevo u plamenu oklopljen brod *Palestro*;⁶⁰ suvremena litografija *Potonuće Re d'Italia* koja prikazuje potonuće zastavnog broda *Re d'Italia* s brodom *Kaiser* desno te u prvom planu grupu preživjelih koji traže spas u brodovima za spašavanje;⁶¹ kolorirana ksilografija po crtežu Jean-Baptista

⁵¹ *Jadranska straža*, Split, III./1925., br. 7, str. 174.

⁵² I. GRDINA, Wilhelm von *Tegetthoff*, str. 14.

⁵³ Više vidi u: Zvonimir FREIVOGEL, *Viški boj 20. srpnja 2016.*; B. ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*.

⁵⁴ M. ZANINOVIĆ-RUMORA-J. BRACANOVIĆ, *150. obljetnica Viškog boja*, str. 26.

⁵⁵ "Modern Italy-Images and History of a National Identity", *Electa*, 1982., vol.1, str. 17.

⁵⁶ "Modern Italy", str. 530.

⁵⁷ H.W.WILSON, *Battleships in Action*, vol. 1, 1926., str. 52.

⁵⁸ *Military History*, February 1997., str. 6.

⁵⁹ *Harper's Weekly*, New York, 1 September, 1866., str. 549 (pretiskana 1898.).

⁶⁰ J. D. HARBRON, „Franz Josef's Forgotten U-Boat Captains“, *History Today*, June 1996., 46(6), str. 54.

⁶¹ R. HUMBLE (ed.), *Naval Warfare: An Illustrated History*, Orbis, London, 1987.; Michael SANDERSON „Lissa 20 July 1866“, *Sea Battles. A Reference Guide*, David & Charles, London,

Henrija Durand-Bragerja (22,2 x 32 cm),⁶² kolorirana ksilografija (28,8 x 24,5 cm) koja prikazuje samoubojstvo kapetana Emilija Faà di Bruna prije potonuća oklop-njače *Re d'Italia*, trenutak prije nego što je uzviknuo: „Zapovjednik tone sa svojim brodom“⁶³ te mnoge druge.⁶⁴

Posebnu grupu čine fotografije talijanskih i austrijskih brodova koji su sudje-lovali u Viškoj bitki. Velika količina njihovih fotografija i reprodukcija zaslužila bi monografsku obradu.

Veličanje heroja Wilhelma Tegetthoffa rezultiralo je reproduciranjem velikog broja njegovih fotografija. Naš Paolo Nakić 1866. godine umnožio je Tegetthoffov portret (reproducirao Zink) i prodavao ga, a zaradio je oko 148 fiorina i 60

Josip Hrgović, *Veleposjednik – težak iz Glamoča, hrvatski borac iz Viškog boja*

solda. Taj novac poslao je Tegetthoffu kao pomoć za ranjene u Viškom boju. Admiral Tegetthoff potvrdio mu je primitak.⁶⁵ Stoga su Tegetthoffove fotografije, kao i one Viškog boja, imale gotovo sve imuć-nije obitelji u drugoj polovini 19. stoljeća. Tako je primjerice fotografija slike *Viška bitka* sačuvana u privatnoj Zbirci pomorske obitelji Moretti u Trogiru. Prikazuje bitku austrijske i talijanske flote u vodama Visa; nalijepljena je na karton kojem je na poleđini utisnut pečat: *Augusto Hicka Fotografo Ancona*, a rukopisom je dopisano *Barnabo Mariotti*, što se vjerojatno odnosi na autora fotografije.⁶⁶

No valja, dakako, spomenuti i fotografi-je manje poznatih protagonista Viškog boja, primjerice Josipa Hrgovića, veleposjednika i težaka iz Glamoča u Bosni, te mog pretka Marina Belasa. Prema obiteljskoj predaji Marin je skinuo zastavu s talijanskog broda *Re d'Italia*. Austrijska vlast ponudila mu je plemićku titulu, što je on odbio. Zato

1975., str. 111; P. PADFIELD, *Guns at Sea, Hugh Evelyn*, London, St Martin's Press, New York, 1974.

⁶² *Le monde illustré, Journal hebdomadaire*, Paris, 10e Année, N° 486, 4 kolovoza 1866.

⁶³ Francesco BERTOLINI, *Storia del Risorgimento Italiano*, Milano, 1889.; I. GRDINA, *Wilhelm von Tegetthoff*, str. 70–71.

⁶⁴ Dostupno online URL: <https://www.uow.edu.au/~morgan/lissab.htm> (zadnje posjećeno 18. veljače 2019.).

⁶⁵ *Narodni list*, 8. IX. 1866.

⁶⁶ Danka RADIĆ, *Pomorska obitelj Moretti*, Trogir – Rijeka, 2008., 55.

je primao mirovinu u zlatu, cekinima, te je dobio nadimak Cekinar.⁶⁷ Zasigurno potomci naših hrvatskih mornara koji su sudjelovali u Viškoj bitki baštine njihove slike u svojim obiteljskim albumima.

Dakako, važno je još spomenuti razglednice na temu Viškog boja, poput propagandne razglednice nepoznatog autora (oko 1915., tisak Koch & Werner, Beč), koja veliča Tegetthoffa; prikazan je u veličini diva u odnosu na ostale časnike na palubi broda.⁶⁸ **Harry Heusser** / Heinrich Heusser (Pula, 5. lipnja 1886. – Ženeva, 19. srpnja 1943.), austrijsko-švicarski pomorski slikar i grafičar, autor je razglednica s motivom Viškog boja. Za Austrijski Lloyd dizajnirao je seriju razglednica u boji s motivima njihovih brodova i ilustrirao prigodnu publikaciju povodom 75. obljetnice tvrtke 1911. (*SS Vienna, Thalia, Baron Gautsch*). Tijekom Prvog svjetskog rata stvorio je seriju *Die K. K. Flotte*, uz brojne ilustracije za bečke novine *Wiener Blatt*, *Österreichs Illustrierte Zeitung*, *Leipziger Illustrierte* i *Deutscher Schulverein*. Mnoge su njegove slike sačuvane, od kojih je nekoliko u zbirkama Vojno-povijesnog muzeja u Beču, a veći broj u privatnom vlasništvu.⁶⁹

Razglednice s prizorima iz Viškog boja (19./20. st., u boji/crno-bijele) nekad je posjedovao Pavo Tipić iz Visa, no njihova je sudbina nakon njegove smrti ostala nepoznata.⁷⁰

Zaključak

Viški boj integriran je u slikarstvo kao i u našu kolektivnu memoriju, stoga sam u ovom radu pokušala obraditi određeni korpus sačuvanih djela, likovnih prikaza Viškog boja nastalih od 1866. godine do danas. Pojedini autori djela s prikazom Viškog boja sudjelovali su u bitki (Antonio Donadini, Ippolito Caffi, Eduard Nezbeda), neki su bili službeni slikari koji su tijekom bitke slikarski dokumentirali događanja (Anton Perko). Viški boj naslikala je i nekolicina istaknutih umjetnika 19. i 20. stoljeća. Njihova djela na temu Viškog boja visoke su likovne kvalitete. Među njima su posebno istaknuti Alexander Kircher, Anton Romako, Ludwig de Rubelli, Carl Fridrich Sørensen i Josef Carl Püttner. Većina slikara koji su stvarali djela s prikazom Viškog boja, bili su slikari marinisti.

⁶⁷ Danka RADIĆ, "Profesor Ante Belas, publicist i rodoljub", *Kulturna baština*, 30, Split, 1999., str. 345–358.

⁶⁸ I. GRDINA, *Wilhelm von Tegetthoff*, str. 121.

⁶⁹ Publizistisches Bureau des Österreichischen Lloyd (Hrsg.), *Fünfundsiebzig Jahre österreichischer Lloyd 1836–1911*, Österreichischer Lloyd, Triest 1911, str. 2, 121, 135; Georg PAWLIK, L. / BAUMGARTNER (Hg.), *Österreichs Marine und Küste auf alten Postkarten*, str. 56–63; Heinrich FUCHS, *Die österreichischen Maler der Geburtsjahrgänge 1881–1900*. Band 1. Wien, 1976., str. K 99.

⁷⁰ N. MATAUŠIĆ, *Sva sila put Visa*, str. 5.

Iconography of the Battle of Vis

SUMMARY

Waged between Italy and Austria, the Battle of Vis determined the future of Dalmatia and became an inevitable motif in maritime iconography. The very choice of the subject matter, the qualities that were sought from it, the entire approach and treatment of the topic mirrored the profile of the artist, their style and the spirit of the time to which they belonged. In the 19th century, artistic expression was a means of chronicling the coastal region and its towns as well as the battle, so it is difficult to define where art stops and documentation begins, and, consequently, to distinguish the Battle of Vis as a painting subject from the Battle of Vis as artistic content.

This article considers the description, identification and interpretation of the content depicted by visual works of art dealing with the Battle of Vis. This includes the ships and people who took part in the Battle of Vis on 20 July 1866, and the depiction of the battle itself.

Some of the works were created during the battle, and most of them after; some were created by battle participants (Antonio Donadini, Ippolito Caffi, Eduard Nezbeda) and official painters who documented the battle while it was going on (Anton Perko, Antonio Donadini, Ippolito Caffi), and some are works of renowned artists of the 19th and 20th centuries and stand out for their high artistic quality. These prominent names include Alexander Kircher, Austrian/German mannerist, court portraitist of the Austro-Hungarian fleet, documentary painter of important historical events in the Adriatic and elsewhere, and the *Naval Battle of Vis* (1917, Museum of Military History in Vienna) is certainly one of his best works; Ludwig de Rubelli with the painting *Episode aus der Seeschlacht bei Lissa* (1898, Heeresgeschichtliches Museum im Arsenal, Vienna); Eduard Nezbeda, a painter who took part in the Battle of Vis, also with the painting *Battle of Vis*. Ships from the Battle of Vis were painted by Josef Carl Berthold Püttner: *Rammstoß des k.k. Flagship "Erzherzog Ferdinand Max"* (1866, Heeresgeschichtliches Museum im Arsenal, Vienna), *Linienschiff Kaiser nach dem Rammstoß gegen die Italienische Panzerfregatte "Re di Portogallo"* (1867, Heeresgeschichtliches Museum im Arsenal, Vienna).

The iconography of the Vis battle also includes images of the participants in the battle. The most represented among them is Admiral Wilhelm von Tegetthoff. We find him in Anton Romak's painting *Admiral Tegetthoff in der Seeschlacht bei Lissa II* (1880/82 Galerie Belvedere, Vienna), in the painting *Tegetthoff in the Battle of Vis* (formerly in the Florio Brotherhood Collection in Prčanj), attributed to marinist Basilije (Bazi) Ivanković, naval captain and our most famous painter of ships sailing the Adriatic in the second half of the 19th century, a painter who did not fail to abide by canonical motifs (historical scenes) and formal expression of his time. One of Tegetthoff's most famous and certainly best portraits is the work of Georg Decker *Vice-Admiral Wilhelm von Tegetthoff with Leopold's Austrian Imperial Medal and the Insignia of the Military Order of Maria Theresa*, housed in the Museum of Military History in Vienna. In the Milesi Palace, in the Institute for Scientific and Artistic Work of the Croatian Academy of Science and Art in Split, there is an unpublished portrait *Wilhelm von Tegetthoff*, by an unknown painter, a work of high quality, based on Tegetthoff's photograph, probably commissioned for the great Adriatic exhibition.

Most of the painters who depicted the Battle of Vis belonged to Marinism.

The Battle of Vis belongs to the art of painting just as much as it belongs to our collective memory, so this paper seeks to address a corpus of preserved works – artistic representations of the Battle of Vis – created from 1866 to the present day.

Keywords: iconography, Vis, battle, marinists

Ljubomir Radić
Hrvatski pomorski muzej Split

Viški boj u fundusu Hrvatskog pomorskog muzeja Split

Hrvatski pomorski muzej Split u svom fundusu baštini zasigurno jednu od najvrjednijih zbirki predmeta vezanih za Viški boj. Predmeti nisu organizirani u zasebnu zbirku, već su dio većih muzejskih zbirki, no s obzirom na vrijednost cjeline možemo je nazvati podzbirkom Viškog boja. Prije svega tu je riječ o izvornim sačuvanim artefaktima iz bitke poput dijelova zastavnih kopalja i oružja te likovnim prikazima nastalim u desetljećima nakon bitke. Ovaj rad donosi povijesni pregled kako je nastajala podzbirka, njezin put do Hrvatskog pomorskog muzeja Split, aktualni smještaj u postavu, kao i muzeološku vrijednost predmeta iz Viškog boja.

Pobjeda u Viškom boju snažno je odjeknula diljem Habsburške Monarhije, a naročito na hrvatskoj obali Jadrana. Jedan od elemenata sačuvane materijalne baštine koji svjedoči o dojmovima suvremenika o tom iznimno važnom podvigu jesu makete bodova, koje su poklanjane crkvama u funkciji zavjetnih darova i spomena. Rad donosi pregled/analizu takvih *ex-voto* darova te mjesta gdje ih pronalazimo. Među memorabilijama te vrste ističu se makete iz Pučišća, čiji je autor Jerko Kovačić – sudionik bitke. Nadalje, rasvjetljava se rad proslavljenog junaka Nikole Karkovića na popravljanju maketa brodova.

Ključne riječi: zastavno koplje, Marko Florio, Jerko Kovačić, Nikola Karković, zavjetni darovi, *Erzberzbog Friedrich*

Artefakti Viškog boja u fundusu Hrvatskog pomorskog muzeja Split

Fundus Hrvatskog pomorskog muzeja Split jedan je od najbogatijih po pitanju artefakata iz Viškog boja u kojem su se 1866. godine sukobile austrijske i talijanske snage. Predvođeni zapovjednikom Wilhelmom von Tegetthoffom mornari na austrijskim brodovima, od kojih su gotovo polovicu činili Hrvati, odnose pobjedu. Ta će pobjeda u desetljećima nakon bitke postati jedan od najslavnijih događaja u povijesti Habsburške, odnosno kasnije Austro-Ugarske Monarhije, a naročito će ostaviti trag na stanovništvo uz istočnu jadransku obalu.

Značaj bitke utjecao je i na njezinu zastupljenost u muzejima i privatnim zbirkama diljem Europe, a naročito u zemljama čiji su mornari sudjelovali u bitci. Predmeti koji se čuvaju u Hrvatskom pomorskom muzeju Split potječu iz fundusa nekadašnjih splitskih pomorskih muzeja počevši od Pomorskog muzeja Jadranske straže, Pomorskog muzeja JAZU, odnosno današnjeg Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU (u kojem se neki predmeti i danas nalaze, primjerice ulje na platnu koje prikazuje Wilhelma von Tegetthoffa) te Vojno-pomorskog muzeja,

a u fundus Hrvatskog pomorskog muzeja Split ulaze tijekom 1997. i 2000. godine. Uvid u djelovanje spomenutih ustanova daje nam rad Mirje Lovrić, stoga ni ovdje nećemo ići u dublje analize nastanka, gašenja i prikupljanja građe.¹ Većina je predmeta izlagana javnosti na izložbama u Hrvatskoj i inozemstvu. Tijekom istraživanja za potrebe ovog rada mogli smo zaključiti da je predmeta vezanih za slavni Viški boj u spomenutim institucijama bilo više, no s vremenom im se izgubio trag. Ovdje donosimo jedan vid kataložskog pregleda građe koja se nalazi u Hrvatskom pomorskom muzeju Split. S obzirom na raznovrsnost građe, iznesene informacije o kataložskim jedinicama nisu ujednačene.

Granata kalibra 160 mm ispaljena s talijanskog broda na austrijski brod *Erzherzog Friedrich*

Granata (HPMS-775:SLT-1743-ZO). Kalibar: 160 mm; visina: 32,5 cm. Valjkasto-čunjasta granata izrađena od željeza za topove po sustavu Palliser.² Takvi su se topovi u Viškom boju nalazili na talijanskim oklopljenim topovnjačama. Tu je granatu Vojno-pomorski muzej otkupio od Marija Lukovića iz Prčanja 1963. godine. Nalazila se u kući Florio, jer je tijekom bitke pala na brod *Erzherzog Friedrich* kojim je zapovijedao Marko Florio. Inače, prema dostupnim nam podatcima, u fundusu nekadašnjih splitskih pomorskih muzeja nalazilo se još dijelova granata iz Viškog boja kojima danas ne znamo lokaciju.

Sablja M-1862 s pripadajućim koricama (HPMS-775:SLT-861-ZO) i (HPMS-775:SLT-862-ZO). Dimenzije: dužina sablje: 85,5 cm, dužina korica: 73 cm. Izrađena je kombiniranjem čelika, mjedi, drva, kože i tordirane žice. Dobro je očuvana, pripadala je nepoznatom časniku sudioniku Viškog boja.

Sablja M-1862 s pripadajućim koricama (HPMS-775:SLT-863-ZO) (HPMS-775:SLT-864-ZO). Proizvođač: *Weyersberg Kirsch Solingen*. Dimenzije: dužina sablje: 90 cm, dužina korica: 79,5 cm. Kao i prethodna, izrađena je kombiniranjem čelika, mjedi, drva, kože i tordirane žice. Pripadala je Ambrosu Janki, liječniku na brodu *Erzherzog Friedrich*. On ju je darovao svom prijatelju i zapovjedniku Marku Floriju, u čijoj se zbirci čuvala. Kao i već spomenutu granatu, Vojno-pomorskom muzeju

¹ Mirja LOVRIĆ, „Hrvatski pomorski muzej Split”, *Informatica museologica* 36 (1-2), Zagreb, 2005., str. 39–53.

² Boris ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, Split, 2016., str. 71.

prodao ju je 1963. godine Mario Luković koji je naslijedio palaču Florio sa svom imovinom od svoje tete Agneze Florio.³

Dio zastavnog koplja (HPMS-775:SLT-420-ZZ). Dimenzije: dužina: 66 cm, promjer: 4 cm. Pretpostavlja se da je riječ o dijelu zastavnog koplja s broda *Re d'Italia*. Na ulomku se nalaze ostatci sive boje. Prema nekim navodima, tijekom Viškog boja zastavno koplje otela su dva austrijska mornara, dok se talijanski časnik M. Razetti bacio sa zastavom u more kako bi spriječio da uzmu i nju.⁴ Prema obiteljskoj predaji jedan od dvojice mornara koji su oteli koplje bio je Marin Belas iz Arbanije koji je kasnije primao mirovinu u zlatu, pa je u narodu prozvan Cekinar.⁵ Valja istaknuti da Oliver Fio u „Vodiču kroz Pomorski muzej Akademije“ iz 1960. godine navodi predmet dužine 64 cm kao dio zastavnog koplja koje je oteo Karković, a Muzeju darovao Kuničić.⁶ Time se otvara mogućnost da je zapravo riječ o zastavnom koplju broda *Palestro*. Ipak, poznato je da je koplje s broda *Palestro* podijeljeno kao i zastava u sitnim komadima, a takav jedan komad čuva se u Hrvatskom pomorskom muzeju Split.

Dio sidrenog lanca (HPMS-775:SLT-94-ZOD). Dimenzije: dužina: 5,5 cm, visina: 5 cm, širina: 6,5 cm. Odrezani komad željezne karike sidrenog lanca s broda *Erzherzog Ferdinand Max* smješten je na metalnom postolju. S jedne je strane ugravirano: *Tegetthoffs inder 1866 Schlacht von Lissa*, a s druge strane: *Ankerkettedes 1866 Flaggenschiffes*. Predmet je 1986. godine Vojno-pomorskom muzeju u Splitu darovao Pavle Bezgovšek iz Celja.⁷

Dio sidrenog lanca s broda *Erzherzog Ferdinand Max*

Dio zastavnog koplja (HPMS-775:SLT-419-ZZ). Dimenzije: visina: 6,6 cm, promjer: 4 cm. Dio zastavnog koplja s broda *Palestro* koje je sa zastavom tijekom boja oteo Hvaranin Nikola Karković. Zastava i koplje razdijeljeni su na više dijelova nakon bitke.

Dio zastavnog koplja s broda *Palestro* koje je sa zastavom tijekom boja oteo Hvaranin Nikola Karković

³ Ignjatije ZLOKOVIĆ, „Kontraadmiral Marko Florio“, *Viška bitka povodom 100-godišnjice 1866-1966* (ur. Grga NOVAK i Vjekoslav Maštrović), Zadar, 1967., str. 74.

⁴ Petar KUNIČIĆ *Viški boj*, Zagreb, 1996., pretisak izdanja iz 1892. godine, str. 58.

⁵ Danka RADIĆ, „Profesor Ante Belas, publicist i rodoljub“, *Kulturna baština*, 30, Split, 1999., str. 354.

⁶ Oliver FIO, „Vodič kroz Pomorski muzej Akademije u Splitu“, *Pomorski muzej Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu* (ur. Grga NOVAK), Split, 1960., str. 36.

⁷ Ranko VILIĆ, „Ivan iz Male Grčke“, *Slobodna Dalmacija*, Split, 28. 9. 1986., str. 14.

Puška na kremen (HPMS-775:SLT-859-ZO). Dimenzije: dužina: 153 cm. Izrađena je u kombinaciji drva i metala. Korištena je u Viškom boju, a nedostaje šipka za nabijanje.

Spomen medalja Stogodišnjica Viške bitke, na aversu prikazan Wilhelm von Tegetthoff, a na reversu Nikola Karković

Spomen-medalja Stogodišnjica Viške bitke (HPMS-775:SLT-85-ZOD).

Dimenzije: promjer: 5 cm. Brončana spomen-medalja iskovana povodom stote obljetnice bitke 1966. godine.⁸ Često se navodi kao medalja Nikole Karkovića. Na aversu je Tegetthoffov portret s natpisom: *Admiral Wilhelm Tegetthoff 1866-1966.* te signatura *I. J.* Na reversu je prikaz Karkovića s natpisom: *Nikola Karković junak Viške bitke.* Riječ je o radu hrvatskog medaljera Ivana Jegerera (1911. – 1973.).⁹

Spomen-medalja Bitka kod Helgolanda 1864, Bitka kod Visa 1866 (HPMS-775:SLT-455-ZOD). Dimenzije: promjer: 6,2 cm. Brončana medalja iskovana kao spomen na pobjedu u bitci kod Helgolanda 9. svibnja 1864. i bitci kod Visa 20. srpnja 1866. Na aversu je Tegetthoffov portret s natpisom *Wilhelm von Tegetthoff* te signatura *J. Tautenhayn.* Na reversu božica pobjede s lovorovim vijencem u desnoj ruci i palminom granom u lijevoj ruci jaše na morskom konju. Natpis *Helgoland 9 Mai 1864 / Lissa / 20. Jul 1866.* Riječ je o radu austrijskog medaljera Josepha Hermanna Tautenhayna koji se ponekad u literaturi navodi i kao Joseph Tautenhayn stariji, jer je njegov sin Joseph Karl također bio medaljer.

Album s fotografijama (HPMS-775:SLT-2670-ZSDG). Dimenzije su 27 x 21 cm. Album donosi portrete istaknutih ljudi u političkom i društvenom životu uoči, za vrijeme i nakon Viškog boja, kao i fotografije brodova koji su u njemu sudjelovali. Ujedno su zalijepljena kao ilustracije tri poznata likovna prikaza Viškog boja. Sadrži 195 fotografija, osam ih nedostaje. Album je očito stvaran kako bi ostavio vlasniku uspomenu na to slavno doba. Fotografije su iz različitih fotografskih studija, a na većem broju nalaze se rukom upisani opisi na talijanskom jeziku. U albumu se ispod fotografija vide tragovi upisa koji su pisani olovkom te potom brisani. Pretpostavka je da je fotografije prikupio kontraadmiral K. u. K. mornarice Hadrian Morelli (1822. – 1890.) te je na stvaranju albuma radio nakon umirovljenja 1876. godine, a vjerojatno je bilo i intervencija nakon njegove smrti.

⁸ Marko ŠARINIĆ, „150 obljetnica bitke kod Visa kroz medalje i plakete“, *Numizmatičke vijesti*, vol. 58, br. 69., Zagreb, 2016., str. 285–286.

⁹ Vinko ZLAMALIK, *Memorijal Ive Kerđića*, Osijek – Zagreb, 1980., str. 118–124.

Stranica iz albuma s fotografijama koji sadrži fotografije istaknutih ljudi u političkom i društvenom životu uoči, za vrijeme i nakon Viškog boja

Reljef otoka Visa (HPMS-775:SLT-35-ZK). Dimenzije: dužina: 91 cm, visina: 62 cm i dubina: 5 cm. Reljef je izrađen 1935. godine od gipsa u mjerilu 1 : 25000. Ucrtan je raspored brodova s njihovim imenima pred Oključnom, uvalom na sjevernoj obali Visa, uoči Viškog boja 20. srpnja 1866. godine, no naznačen je pogrešan datum bitke, 28. srpnja. U gornjem desnom kutu nalazi se natpis: *Izradio / F. Jendrašić, učitelj / 1935. Split.* Franjo Jendrašić rođen je u Sisku, a nakon završene učiteljske škole u Zagrebu radio je u Blagaju, Leskovcu Barilovićkom kod Slunja te potom prelazi u Ključ u Bosni i Hercegovini.¹⁰ Poslije rata dolazi u Split. Radio je reljefe za Pomorski muzej Jadranske straže u Splitu.

Reljef s ucrtanim rasporedom brodova pred Oključnom uoči Viškog boja 20. srpnja 1866.

L. Rocchi: „Bitka pod Visom“ (HPMS-775:SLT-90-ZL). Dimenzije: 86 cm x 85 cm. Ulje na platnu datirano je 1. VI. 1893. te donosi prikaz bitke u „metežu“. Prema nekim navodima slika se nalazila u crkvi svetog Ante na Prirovu te je sklonjena kod prve talijanske okupacije i potom vraćena, dok je kod druge talijanske okupacije sklonjena i više nije vraćena. Autor je vjerojatno Višanin koji je svjedočio bitci 1866. godine, a moguće je da slovo *L* ne označava ime, već prvi dio poznatog viškog prezimena Lučić Rocchi (Roki).

¹⁰ Vesna CAR, „Povijest Osnovne škole Barilović“, mrežna stranica OŠ Barilović, dostupno *online* URL: http://os-barilovic.skole.hr/upload/os-barilovic/multistatic/19/LESKOVAC_spomenica.pdf (zadnje posjećeno 19. prosinca 2018.).

L. Rocchi: „Bitka pod Visom“, ulje na platnu datirano 1.VI.1893. donosi prikaz bitke u „metežu“

Vinko Foretić: „Talijanska flota razara Vis 1866. god.“ (HPMS-775:SLT-87-ZL). Dimenzije su 124 cm x 81 cm. Foretićevo ulje na platnu nastalo je 1953. godine. Prikazuje talijansku flotu u Viškoj luci tijekom napada na grad i vatru s obalnih bitnica. Vinko Foretić rođen je u Komiži 1888. godine, a umro je u Splitu 1958. godine. Studirao je u Münchenu i Parizu.¹¹

Franz Kollarz: „Bitka kod Visa 1866“ (HPMS-775:SLT-84-ZL). Dimenzije su 45 x 34 cm. Litografija u boji na papiru. Rad nastao u drugoj polovini 19. stoljeća, vrlo je često korišten u publikacijama vezanim za Viški boj, karakterističan je po oštećenju na sredini. Autor Franz Kollarz (1825. – 1894.) istaknuti je litograf i ilustrator. Studirao je u Pragu, a od 1861. godine živio je i radio u Beču.¹²

¹¹ Igor BREŠAN, *Trinaest pegulanib – zaboravljeni likovnjaci Splita i Srednje Dalmacije*, Split, 2015., str. 9.

¹² Heinz SCHÖNY, „Kollarz (Kolář) Franz“, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Band 4, Lieferung 16, Beč, 1966., str. 86.

Štap je izrađen kao uspomena na Viški boj u radionici Lovre Aržića u Splitu od metala s nepoznatog broda iz Viškog boja u kombinaciji s ebanovinom

A. Zieger: „Viški boj“ (HPMS-775:SLT-85-ZL). Dimenzije su 71 cm x 53 cm. Ulje na platnu, nastalo u drugoj polovini 19. stoljeća, prikazuje karakteristični trenutak bitke u „metežu“. O slikaru nemamo nekih pouzdanih podataka.

Štap (HPMS-775:SLT-2671-ZU). Dužina štapa je 89 cm. Izrađen je kao uspomena na Viški boj u radionici Lovre Aržića u Splitu, od metala s nepoznatog broda iz Viškog boja u kombinaciji s ebanovinom. Na metalnom dijelu nalazi se pločica s ugraviranim datumom boja: *20. VII. 1866.* Radionica majstora kovača Lovre Aržića najpoznatija je po trojima željeznim vratima na splitskoj gradskoj ribarnici.

Heliogravura „Seeschlacht bei Lissa am 20. Juli 1866.“ (HPMS-775:SLT-2672-ZL). Dimenzije su 21,5 x 14,5 cm. Heliogravura je izdanje K. u. K. Militärgeographische Instituta u Beču po slici J. C. B. Püttnera. Josef Carl Berthold Püttner (1821. – 1881.) autor je poznatog ulja na platnu iz 1866. godine koje prikazuje udar kljunom austrijskog zastavnog broda *Erzherzog Ferdinand Max*.¹³ Slika se nalazi u postavu Heeresgeschichtliches Museum u Beču, a često je reproducirana u raznim varijantama kao memorija na veliki uspjeh u Viškom boju.

Fotografija zalijepljena na kartonu (HPMS-775:SLT-2673-ZSDG). Dimenzije fotografije su 19,5 x 10,5 cm. Prikazuje sliku Ludwiga de Rubellija *Sukob linijskog broda „Kaiser“ protiv četiri talijanska oklopna broda i „Affondatorea“*, nastalu u Gorici 1878. godine. Ispod fotografije na kartonu je nalijepljena legenda s natpisom na njemačkom: *1. Schlacht von Lissa*, te nazivom slike na njemačkom jeziku. S lijeve je strane signatura *fotograf H. Niggel (Rottmayer) Görz*, a s desne *L. de Rubelli pinx.* Fotograf je Heinrich Niggel iz Innsbrucka koji se školovao kod Johanna Rottmayera u Grazu. Kada je Rottmayer preselio u Trst, a potom u Goricu, Niggel ga slijedi. Odlaskom Rottmayera iz Gorice, 1881. godine samostalno preuzima radnju koju vodi do 1894. godine kada seli u Düsseldorf.¹⁴ Ludwig (Lodovico) de Rubelli von Sturmfest rođen je u Zadru 1842. godine, a umro u Feldhofu pored Graza 1905.

¹³ Thomas HABERSATTER, ur., *Schiff voraus. Marinemalerei des 14. bis 19. Jahrhunderts*, Salzburg, 2005., str. 308–311.

¹⁴ Giancarlo BRAMBILLA, „Censimento degli studi fotografici attivi dal 1860 a Gorizia e in provincia“, *Il Territorio*, br. 11, Montfalcone, studeni 1999., str. 82.

godine. Njegovo marinističko slikarstvo prepoznato je tek 1880-ih godina.¹⁵ S obzirom na to da je veći dio života proveo u Gorici gdje su i nastale slike, nije neočekivano da je upravo Niggel izradio fotografije njegovih radova. S obzirom na vrijeme nastanka slika i vrijeme Nigglova samostalnog djelovanja, fotografiju možemo datirati u drugu polovinu 1880-ih godina.

Fotografija zalijepljena na kartonu (HPMS-775:SLT-2674-ZSDG). Dimenzije fotografije su 19 x 11,5 cm. Fotografija prikazuje sliku Ludwiga de Rubellija *Potomuča Re d'Italia* koja je nastala u Gorici oko 1880. godine. Ispod fotografije na kartonu je nalijepljena legenda s natpisom na njemačkom: *2. Schlacht von Lissa* te nazivom slike na njemačkom jeziku. S lijeve strane je signatura *fotograf H. Niggel (Rottmayer) Görz*, a s desne *L. de Rubelli pinx.*

Novinski isječci zalijepljeni na podlogu od platna (HPMS-775:SLT-2675-ZPDG). Dimenzije su 66 x 44 cm. Napisi iz novina: *Neue Freie Presse*, *Le Moniteur de la Flotte*, *Gazzeta Ufficiale del Regno Italia* i *The Times* o Viškom boju zalijepljeni su na čvrstu platnenu podlogu. Vjerojatno je taj kolaž načinjen 1866. godine.

Novinski isječci s člancima o Viškom boju zalijepljeni na podlogu od platna

¹⁵ Wladimir AICHELBURG, „Rubelli von Sturmfest Ludwig (Lodovico)“, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Band 9, Lieferung 44, Beč, 1987., str. 307.

Ukoričena bilježnica s natpisom: *Zeitungs – Auschnitte betreffend die: Schlacht von Lissa 1866* (HPMS-bb). Dimenzije bilježnice su 43 x 29,5 cm. Sadrži novinske isječke o Viškom boju iz svjetskog tiska, zalijepljene na bijele listove. Pretpostavlja se da je jedno vrijeme pripadala Viktoru Wickerhauseru, admiralu austrougarske mornarice te ju je on 1930-ih godina poklonio Pomorskom muzeju Jadranske straže u Splitu. Prema pečatima na unutarnjoj korici i prvoj stranici daje se zaključiti kako se čuvala u nekoliko institucija u Puli. Opširniju obradu donosi Oliver Fio u svom radu.¹⁶

Kameni ulomak (HPMS-bb). Dimenzije ulomka su 5 x 5 cm. Ulomak je dio kutnog dijela kamenog postolja i vjerojatno je pripadao izvornom kamenom spomeniku s Visa koji su talijanske snage prenijele u Livorno 1919. godine, gdje se i danas nalazi ispred zgrade Mornaričke akademije. Spomenik austrijskim mornarima poginulim u Viškoj bitci prikazuje lava na postolju, a podignut je 1867. godine na poluotoku Prirovo. Autor mu je tršćanski kipar Leone Battinelli.

Ekskurs o maketi broda, uspomeni na junaštvo Viškog boja

O značaju Viškog boja mnogo je već napisano. U prvom dijelu ovog teksta referirali smo se na muzejsku građu, dok ćemo ovdje reći i nešto o osobnim memorijama samih sudionika. Tako su na Viški boj ostali brojni spomeni koji su uglavnom zavjetnog karaktera. Pojedinci su se odvažili ostaviti trag u vidu makete broda. Tako je Jerko Kovačić iz Pučišća, koji je kao mladić u dobi od 24 godine sudjelovao u Viškom boju, kasnije po sjećanju načinio najmanje četiri makete brodova koji su sudjelovali u tom boju. Prema onome što se usporedbama moglo utvrditi, riječ je o ratnim brodovima *Kaiser*, *Radetzky*, *Erzherzog Friedrich* te možda *Salamander*.¹⁷ Prema podatcima koje je prikupio don Tonći Kusanović, koji je jedno vrijeme bio župnik u Pučišćima, Kovačić je krajem 19. i početkom 20. stoljeća makete izložio u crkvi svetog Stjepana, Gospe Lurdske, svetog Roka i crkvi Blažene Djevice Marije na Batku.

Časopis *Jadranska straža* iz 1930. godine u rubrici „Iz naše trgovačke mornarice“ donosi vijest pod naslovom „Jedan od posljednjih veterana iz Viške bitke“ uz koju je objavljena fotografije Jerka Kovačića.¹⁸ U vijesti se navodi da je Jerko Kovačić, koliko se može shvatiti, nedavno izradio maketu broda *Salamander* na kojem je sudjelovao u Viškom boju 1866. godine i poklonio ju Petru, sinu kralja Aleksandra, prilikom posjeta kraljevske obitelji Pučišćima.

¹⁶ Oliver FIO, „Odjek pomorske bitke kod Visa iz 1866. godine u tadašnjim novinama“, *Viška bitka povodom 100-godišnjice 1866-1966* (ur. Grga NOVAK i Vjekoslav MAŠTROVIĆ), Zadar, 1967, str. 57–69.

¹⁷ Stjepan LOZO, Ljubomir RADIĆ, *Zavjetni darovi pomoraca – makete brodova*, Split, 2012., str. 73–75.

¹⁸ „Iz naše trgovačke mornarice“, *Jadranska straža*, god. 8, broj 7, Split, 1930., str. 194.

Jerko Kovačić u Pučišćima, u dobi od 88 godina

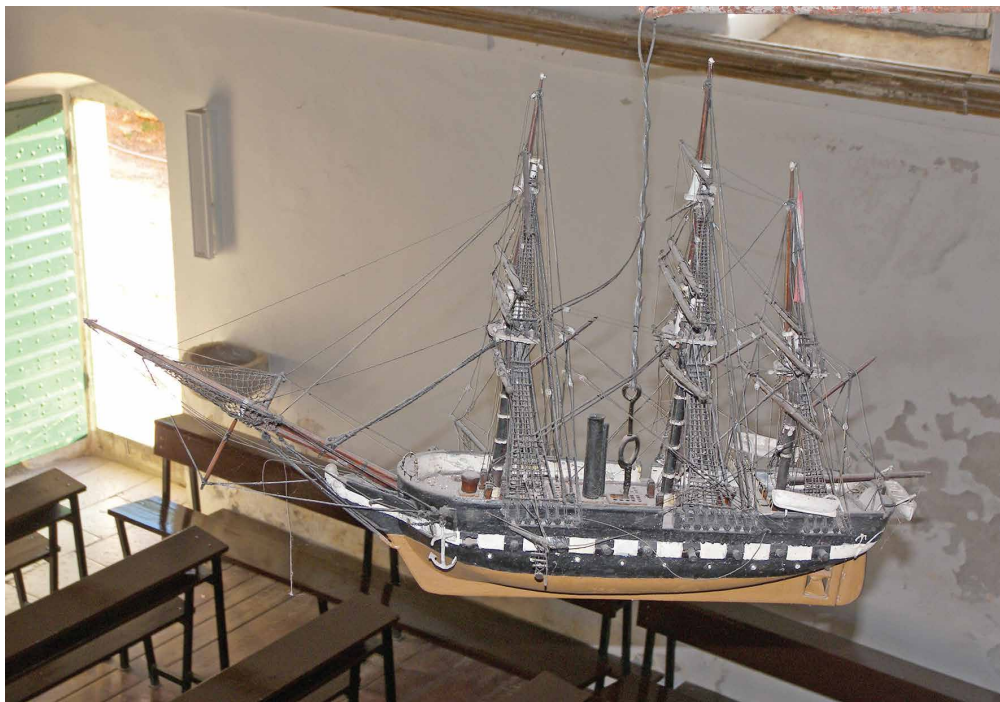

Makete Jerka Kovačića u crkvi Svetog Stjepana u Pučišćima 1970-ih

U mjestu je sačuvana predaja da su nekad postojale četiri makete u svetištima i poznato je da je jedna nestala, no nije poznato kako i kada. Budući da je malo vjerojatno da bi starac sa slike, tada u dobi od 88 godina, izradio poveću brodsku maketu, moguće je da je kraljevskoj obitelji dana jedna od maketa koju je prethodno Kovačić darovao svetištu. Naravno, to ne mora biti tako, sasvim je moguće da je Kovačić izradio i još neke makete za koje ne znamo. Makete su se do 1970-ih nalazile u crkvama što se daje zaključiti uvidom u fototeku splitskog Konzervatorskog odjela, da bi potom bile premještene u župnu kuću. Jedna od njih predstavlja fregatu *Erzherzog Friedrich*, a stanje snasti i opreme na palubi dosta je loše, pa joj je potrebna restauracija. Druga maketa koja je izvorno predstavljala brod *Radetzky*, „obnovljena“ je oko 2010. godine tako da je potpuno izgubila identitet i sada predstavlja parni jedrenjak nerealnog izgleda pod imenom *Nima*. Treća maketa koja predstavlja brod *Kaiser* restaurirana je 2012. godine i vraćena u župnu kuću.

Zavjetne makete koje predstavljaju brod *Erzherzog Friedrich* osim u Pučišćima nalazimo još u svetištu Gospe od Zdravlja na Račiću u Jelsi¹⁹ i svetištu Gospe od Pojišana u Splitu. Odabir upravo tog broda možemo vezati za ime Marka Florija, zapovjednika *Erzherzog Friedricha* u Viškom boju, koji je zasigurno bio uzor hrvatskim mornarima te im je davao i određenu dozu ponosa što imaju Hrvata na čelu jednog broda.

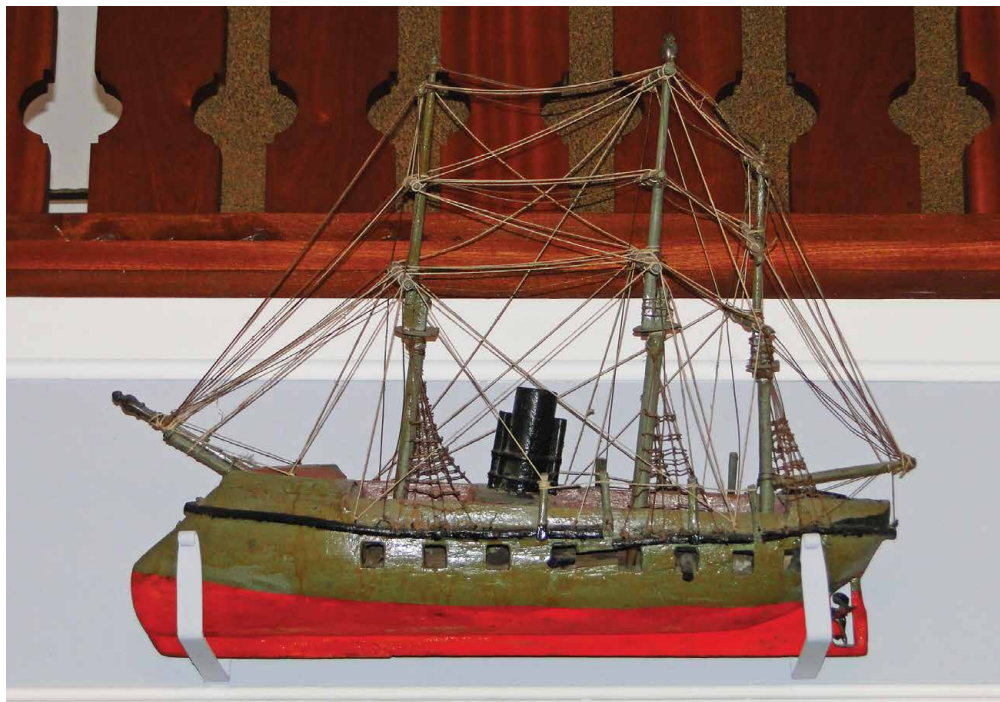
¹⁹ Marija ZANINOVIĆ-RUMORA, Joško BRACANOVIĆ, 150. obljetnica Viškog boja – pogled s Hvara, Hvar, 2016., str. 26.

Maketa broda *Erzherzog Friedrich* u crkvi Gospe od Zdravlja na Račiću u Jelsi

Maketa broda *Erzherzog Friedrich* u crkvi Gospe od Pojišana u Splitu

Maketa broda *Erzherzog Ferdinand Max* u crkvi Gospe na Hladi u Kaštel Sućurcu

Viški boj iznjedrio je i prvog nam poznatog restauratora maketa u Hrvatskoj. Bio je to junak Viškog boja Nikola Karković koji je u Splitu u Gospi od Pojišana 1869. godine obnovio dvije zavjetne makete, a kasnije otišao na službu u Lučku kapetaniju u Trstu. O učinjenom poslu postoji i sačuvani račun u Nadbiskupskom arhivu u Splitu.

U crkvi Gospe na Hladi u Kaštel Sućurcu nalazi se zavjetna maketa zapovjednog broda *Erzherzog Ferdinand Max*. Rad je dosta jednostavan; možemo reći da je autor bio bez većih maketarskih znanja. Ako gledamo popis odlikovanih nakon bitke, nalazimo ime V. Jerčića iz Kaštel Sućurca, ali teško je na osnovi samo tog podatka pripisivati mu autorstvo.

Zaključak

Ovaj rad obrađuje jednu od najvrjednijih podzbirki predmeta vezanih za Viški boj, onu koja se čuva u fundusu Hrvatskog pomorskog muzeja Split. Predmeti u spomenutom fundusu prikupljeni su u institucijama splitskih pomorskih muzeja koji su djelovali od 1926. godine do nastanka Hrvatskog pomorskog muzeja Split 1997. godine kad se građa tada već ugaslih muzeja smješta na jednom mjestu. Prije svega tu je riječ o izvornim sačuvanim artefaktima iz bitke poput dijelova zastavnih

kopalja s talijanskih brodova *Palestro* i *Re d'Italia* ili metalnih komada s austrijskih brodova od kojih su načinjene memorabilije. Oružje je zastupljeno u vidu talijanske granate, puške i dviju sablji. Likovni prikazi nastali u desetljećima nakon bitke, od litografija, ulja na platnu do heliogravura, još su jedan bitan segment fundusa, a u muzejskom su smislu nezaobilazni za dočaravanje samog boja, odnosno bitke u „metežu“. Drugi dio rada dotiče se zavjetnih maketa brodova koje su darovane kao spomen na Viški boj.

Pobjeda u Viškom boju snažno je odjeknula diljem Habsburške Monarhije, a naročito na hrvatskoj obali Jadrana. Rad donosi pregled/analizu *ex-voto* darova te mjesta gdje ih pronalazimo. Među memorabilijama te vrste ističu se makete iz Pučišća, čiji je autor Jerko Kovačić – sudionik bitke. Nadalje, rasvjetljava se rad proslavljenog junaka Nikole Karkovića na popravljanju maketa brodova. Makete kao spomen na taj važan događaj nalazimo još u Jelsi, Splitu i Kaštel Sućurcu.

The Battle of Vis in the holdings of the Croatian Maritime Museum in Split

SUMMARY

The paper deals with one of the most valuable sub-collections of objects related to the Battle of Vis which is part of the holdings of the Croatian Maritime Museum in Split. The items in this collection were compiled from various institutions of Split maritime museums which were in operation from 1926 until the Croatian Maritime Museum was founded in Split in 1997, when the holdings of these defunct museums were transferred to one place. These primarily include preserved original items from the battle, such as pieces of flagpoles from the Italian ships *Palestro* and *Re d'Italia* or metal fragments from Austrian ships that have been turned into memorabilia. Weapons include an Italian grenade, a rifle and two sabers. Visual artworks, created in the decades after the battle and ranging from lithographs and oils on canvas to heliogravure, represent another important segment of the holdings, and in the context of a museum, they are indispensable in illustrating the conflict itself, i.e. “melee”.

The second part of the paper deals with votive ship models that were donated to commemorate the Battle of Vis.

The victory in the Battle of Vis resonated strongly throughout the Habsburg Monarchy, especially on the Croatian part of the Adriatic coast. The paper provides an overview/analysis of *ex-voto* gifts and their locations. Models from Pučišća made by Jerko Kovačić, a participant in the battle, stand out among these memorabilia. Furthermore, light is shed on the work of the celebrated hero Nikola Karković and his restoration of ship models. Models as memorials of this important event can be found in Jelsa, Split and Kaštel Sućurac.

Keywords: flagpole, Marko Florio, Jerko Kovačić, Nikola Karković, votive gifts, *Erzherzog Friedrich*

Jasenska Kranjčević
Institut za turizam, Zagreb

Viški boj iz 1866. u funkciji turizma do 1918.

U dosadašnjoj znanstvenoj literaturi poznata pomorska Viška bitka iz 1866. analizirana je najviše s vojnog, vojno-povijesnog i vojno-političkog, a najmanje s turističkog gledišta. Stoga je cilj ovog rada utvrditi je li za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, odnosno u vrijeme početaka suvremenog turizma, Viška bitka prepoznata kao turistička atrakcija, odnosno je li prepoznata kao nasljeđe i je li bila uvrštena u turističku ponudu otoka. Kako bi se utvrdio cilj, u radu su analizirani: putopisi, turistički vodiči, stručni časopisi, dnevni tisak i stare razglednice iz druge polovine 19. i početka 20. stoljeća.

Gljučne riječi: Vis, Viška bitka, nasljeđe, povijest turizma, memorijalni turizam

1. Uvod

Značajni povijesni događaji povezuju prošlost, sadašnjost i budućnost kao i različite znanstvene discipline. Povijesni događaji na autentičnim lokacijama, promatrani kao nasljeđe krajem 20. i početkom 21. stoljeća, sve više postaju predmet interdisciplinarnih istraživanja, a time i povezivanja teorije i prakse. Stoga nije neobično da tamna strana povijesti, poput ratova, bitaka, ljudskih stradanja i patnji, postaje dio turističke ponude.

Iako su u teoriji mirnodopsko stanje i politička stabilnost važni preduvjeti za razvoj turizma, sve se više ratnih događanja i/ili ljudskih stradanja oblikuje u turistički proizvod i stavlja u funkciju turizma. Pritom se ne podrazumijeva samo obilazak lokacija na kojima su se odvijala ratna događanja ili ljudska stradanja, već i stvaranje doživljavanja, ali i korištenja događaja u svrhu edukacije.

Predmet ovog istraživanja pomorska je bitka iz 1866. kod Visa, poznata kao Viška bitka.¹ Cilj je rada utvrditi je li ta bitka bila prepoznata kao turistička atrakcija te je li bila u funkciji turizma do 1918.

Kako bi se dobio odgovor na navedena pitanja, analizirani su turistički putopisi, turistički vodiči, stručni časopisi (turistički, vojni i vjerski), dnevni tisak, monografije i stare razglednice do 1918. Analizirana literatura objavljivana je na njemačkom, engleskom i hrvatskom jeziku.

¹ Viška bitka iz 1866. jedna je od najznačajnijih pomorskih bitaka na Jadranskom moru, u kojoj je izrazito slabija austrijska mornarica pobijedila nadmoćnu i modernu talijansku. Austrijsku mornaricu predvodio je Wilhelm von Tegetthoff. Tako je istočna obala Jadrana do 1918. bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije.

Vis, 1906., stara razglednica (Österreichische Nationalbibliothek, http://data.onb.ac.at/AKON/AK060_355)

2. Viška bitka u funkciji turizma do 1918.

Da bismo utvrdili je li Viška bitka bila u funkciji turizma, danas nam pomažu putopisi, turistički vodiči, časopisi i razglednice iz tog vremena. Iz njih su turisti dobivali informacije o turističkim atrakcijama, ali i brojne druge informacije (mogućnosti smještaja, putnički transport, liječnici itd.).

Iako je Viška bitka po svom sadržaju prvenstveno vezana za vojsku, detaljnije mornaricu, najveći dio analizirane literature ovog rada iz područja je turizma, a u vrlo malom dijelu iz vojnog i sakralnog područja.

Analizirana literatura sistematizirana je kronološki do 1918. kako bi se dobio uvid u vremensko jačanje ili slabljenje značenja bitke za Monarhiju.

2.1. Putopisi, monografije i turistički vodiči

Zanimljiva je činjenica da je Viška bitka već devet godina nakon samog događaja prikazana kao turistička atrakcija, i to u putopisu *Aus Halbvergessenem Lande: Culturbilder aus Dalmatien*.² Theodor Schiff prilikom opisa otoka Visa jasno se i jezgrovito osvrće na Višku bitku te navodi riječi zapovjednika u Puli: „Mora se čuti za pobjedu kod Visa.“

² Theodor SCHIFF, *Aus Halbvergessenem Lande: Culturbilder aus Dalmatien*, Wien, 1875., str. 142.

Spomenik „Lav s Visa“, autor Gustav Jägermayer, kasnije kartonska ambalaža (Österreichische Nationalbibliothek, Sig. VUES IV 19052)

U monografiji *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* (1892),³ u dijelu koji se odnosi na Dalmaciju, Visu je dano veliko značenje. Tako je detaljno opisan Vis, Viška bitka i nadgrobni spomenik na groblju u Visu. Iako monografija nije isključivo turistička publikacija, u njoj je prikazana svojevrsna vinjeta Viške bitke. Ilustracije s Visa izradili su Anton Perco, Robert Russ i Karl von Siegel.⁴

Iako knjiga Petra Kuničića *Viški boj* iz 1892. po svojoj namjeni nije turistička, već povijesna, ona s današnjeg gledišta ima elemente turističke literature jer njezin sadržaj služi za očuvanje memorije na samu bitku i na sve njezine sudionike.⁵ Navedena knjiga nezaobilazna je literatura za proučavanje Viške bitke.

Knjiga Ferdinanda Rittera von Attlmayra *Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866.*,⁶ koja je objavljena povodom tridesetogodišnjice bitke, 1896., u Puli u vlastitom izdanju, po svojoj namjeni nije turistička, već vojna. S današnjeg gledišta knjiga ima i turističko značenje jer opisuje tijek bitke te služi kao podloga za njezino proučavanje i doživljavanje. Priloženu fotografiju nadgrobnog spomenika s groblja na Visu izradio je Demar Attlmayr.⁷

³ *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Dalmatien. Dalmatien (ur. nadvojvoda Rudolf), Band 11*, Wien, 1892. k.k. Hof-und Staatsdruckerei.

⁴ *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, 1892., str. 39, 41, 48.

⁵ Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1996.

⁶ Ferdinand Ritter von ATTLMAYR, *Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866*, Pula, 1896.

⁷ Ferdinand Ritter von ATTLMAYR, nav. dj., str. 202.

Spomenik, groblje, Vis (Österreichische Nationalbibliothek, Sig. 126011 - STE 9/18)

Prilikom istraživanja analizirano je samo četvrto (iz 1899.) i deseto izdanje (iz 1912.) Hartlebenova turističkog vodiča *Illustrierter Führer durch Dalmatien längsts der Küste von Albanien bis Korfu und nach den Ionischen Insel*.⁸ U oba se izdanja opisuju bogata povijest otoka i Viška bitka. Groblje u Visu opisuje se kao mjesto pijeteta za poginule. Iz opisanog je vidljivo da je nadgrobnji spomenik „lav koji spava“ shvaćen kao turistička atrakcija otoka.⁹ Dok je u četvrtom izdanju vodiča priložena samo fotografija grada Visa, u desetom izdanju priložena je fotografija nadgrobnog spomenika.

Pročitavši deseto izdanje vodiča iz 1912., vidljivo je da je i u Puli, sjedištu austrougarske mornarice, prezentirana Viška bitka i admiral Tegetthoff. Tako su posjetitelji Pomorskog muzeja (Marinemuseum) mogli dobiti detaljne informacije o Viškoj bitki.¹⁰ U muzeju su prezentirani gipsani odljev nadgrobnog spomenika s viškog groblja te nekoliko sačuvanih artefakata iz Viške bitke. Nadalje, u Puli je, u prekrasno uređenom parku uz željezničku prugu, na brežuljku Monte Zara, podignut spomenik admiralu Wilhelmu von Tegetthoffu. Spomenik je izrađen prema projektu Carla Kundmanna i postavljen je u središtu Pule 20. srpnja 1877. (jedanaest godina nakon bitke). Na svakom uglu četverokutnog mramornog postolja nalazile su se skulpture (Mars, Neptun, Slava i Moć). Spomenik je uklonjen 1920.

⁸ *Illustrierter Führer durch Dalmatien längsts der Küste von Albanien bis Korfu und nach den Ionischen Insel* (fünfte aufgabe), Wien, Pest und Leipzig, 1899. i *Illustrierter Führer durch Dalmatien*, Wien und Leipzig, 1912.

⁹ *Illustrierter Führer ...* nav. dj. 1899., str. 81–85; *Illustrierter Führer ...*, 1912., str. 142–148.

¹⁰ *Illustrierter Führer ...*, 1912., str. 50–51.

godine, za vrijeme talijanske uprave. Na mjestu uklonjenog spomenika postavljen je vodoskok. Sačuvani dio spomenika iz Pule je u listopadu 1935. prenesen u Graz, na groblje St. Leonhard gdje se nalazi Tegetthoffovo posljednje počivalište. Na postolju još i danas stoji posveta: „Viceadmiralu Wilhelmu von Tegetthoffu, Car Franjo Josip I., 1877.; hrabrom borcu kod Helgolanda, slavno pobijedio kod Visa i stekao vječnu slavu za sebe i austrijsku flotu“.

Viška bitka i admiral Tegetthoff također su predmet opširnog i detaljnog *Führer durch Dalmatien* iz 1899., autora Reinharda E. Petermanna.¹¹ Prilikom opisa otoka Visa Petermann navodi i ukratko opisuje Višku bitku te spomenik na groblju u Visu. U vodiču autor povezuje Vis kao mjesto bitke i Pulu kao središte mornarice Monarhije, a poveznica je spomenik Tegetthoffu u Puli i ulica u Puli nazvana po admiralovu prezimenu. Autor ilustracija u vodiču je Ludwig Hans Fischer.

Jedno od najznačajnijih poduzeća Monarhije bilo je parobrodarsko društvo Austrijski Lloyd, koje je između ostalog uspostavilo stalnu parobrodarsku liniju Trst – Kotor. U svrhu vlastite promocije izdavalo je turističke vodiče o svojim redovitim brodskim linijama. Za istočnu obalu Jadrana kompanija je izdala *Der Österreichische Lloyd und Sein Verkehrsgebiet, Officiles Reisehandbuch, Istrien, Dalmatien, Herzegowina und Bosnien*.¹² Iako Lloyd nije imalo stalnu brodsku liniju za Vis, u vodiču se opisuje Vis, značenje Viške bitke za Monarhiju te pobjeda pod vodstvom admirala Tegetthoffa. Također, u vodiču je turistima predložen obilazak groblja na Visu. Opis Visa popraćen je fotografijom spomenika „lava koji spava“ na groblju u Visu.

U putopisu *Dalmatien – Tagebuchblätter aus dem nachlasse*, objavljenom 1904. u Beču, Alexander von Warsberg opisuje Vis i Višku bitku.¹³ Autor se osvrće na zelenilo Visa i pita se zašto na otoku nema spomenika Tegetthoffu jer bi se tada mnogo bolje shvatila važnost Viške bitke. Zanimljivo je da je i ovdje autor ilustracija Ludwig Hans Fischer.

U putopisu *Dalmatien und Montenegro: Reise- und Kulturbilder* autora Ludwiga Passargea, objavljenom 1904. u Leipzigu,¹⁴ posebno se opisuje putovanje od Splita do Visa, zatim Vis te putovanje od Visa do Dubrovnika. Autor vrlo detaljno opisuje sve turističke vrijednosti otoka, a veliko značenje pridaje Viškoj bitki i promjeni odnosa političkih snaga na Jadranu nakon bitke (izdavač B. Elicher Nachfolger).

Potrebno je istaknuti da svi objavljeni turistički vodiči koji su obrađivali istočnu obalu Jadrana ili Dalmaciju nisu navodili Vis kao turističku destinaciju i Višku bitku kao atrakciju. Poznati turistički novinar i izdavač Josef Stradner u

¹¹ Reinhardt E. PETERMANN, *Illustrierter Führer durch Dalmatien*, Wien, 1899.

¹² *Der Österreichische Lloyd und Sein Verkehrsgebiet, Officiles Reisehandbuch, Istrien, Dalmatien, Herzegowina und Bosnien*, I. Theil, Wien – Brünn – Leipzig, 1901., str. 98–99.

¹³ Alexander von WARSBERG, *Dalmatien – Tagebuchblätter aus dem nachlasse*, Wien, 1904.

¹⁴ Ludwig PASSARGE, *Dalmatien und Montenegro: Reise- und Kulturbilder*, Leipzig, 1904.

svojim vodičima o istočnoj obali Jadrana nije uvrštavao otok Vis kao zanimljivu turističku destinaciju te time nije navođena ni Viška bitka.¹⁵

Iako je prvi svezak *Almanach der Österreichischen Riviera* prvenstveno namijenjen turističkim potencijalima srednjodalmatinskih otoka: Hvaru, Visu, Korčuli i Braču,¹⁶ u tekstu je navedeno da se svi koji dođu na Vis trebaju zaustaviti pred spomenikom „lava koji spava“ na groblju i odati počast poginulima.

U putopisu *Dalmatia the Land where east meets west* (imao je nekoliko izdanja), objavljenom u Londonu i New Yorku, Maude M. Holbach¹⁷ Vis je opisala na nekoliko stranica, od antike do početka 20. stoljeća. U tekstu također daje značaj Viškoj bitki te navodi da se na groblju nalazi spomenik poginulima 1866.

U dostupnom petom izdanju putopisa *Praktischer Wegweiser durch Dalmatien – mit Berücksichtigung von Bosnien, Herzegowina, Montenegro und der Küste bis Korfu* iz 1910. Erwin von Paska¹⁸ također navodi Višku bitku i prilaže fotografiju spomenika na viškom groblju.

U putopisu *Dalmatien – das Land der Sonne, eine Wanderfahrt an der Adria* autor Moriz Band također navodi Višku bitku¹⁹ i prilaže fotografije nadgrobnog spomenika posvećenog žrtvama rata (autor Ottokar Uhliř) i samog grada Visa (autor Rudolf Tiroidl).

U Frankfurtu na Majni 1912. Joseph August Lux objavio je putopis *Dalmatien – Oesterr. Riviera*²⁰ u kojem se također navodi Viška bitka kao turistička atrakcija te je priložena fotografija s Visa.

Nekoliko godina prije početka Prvog svjetskog rata počinju se objavljivati turistički prospekti (kao novi oblici turističke promocije) za neka područja Monarhije u kojima se gotovo telegrafski daju informacije o pojedinim turističkim destinacijama. Tako se godišnje objavljuju prospekti za određene turističke regije: *Illustrierter Wegweiser durch die österreichischen Kurorte, Sommerfrischen und Winterstationen*.²¹ Oni koji se odnose na Dalmaciju, objavljuju kratke informacije o Visu i Viškoj bitki.

¹⁵ Jasenka KRANJČEVIĆ, „Josef Stradner – promicatelj turizma na hrvatskom Jadranu“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* (ur. Renata TRISCHLER), god. 22, br. 22, Osijek, 2015., str. 237–247.

¹⁶ *Almanach der Österreichischen Riviera*, Wien (ur. Emil Wilhelm BAYER), 1. svezak, 1905.

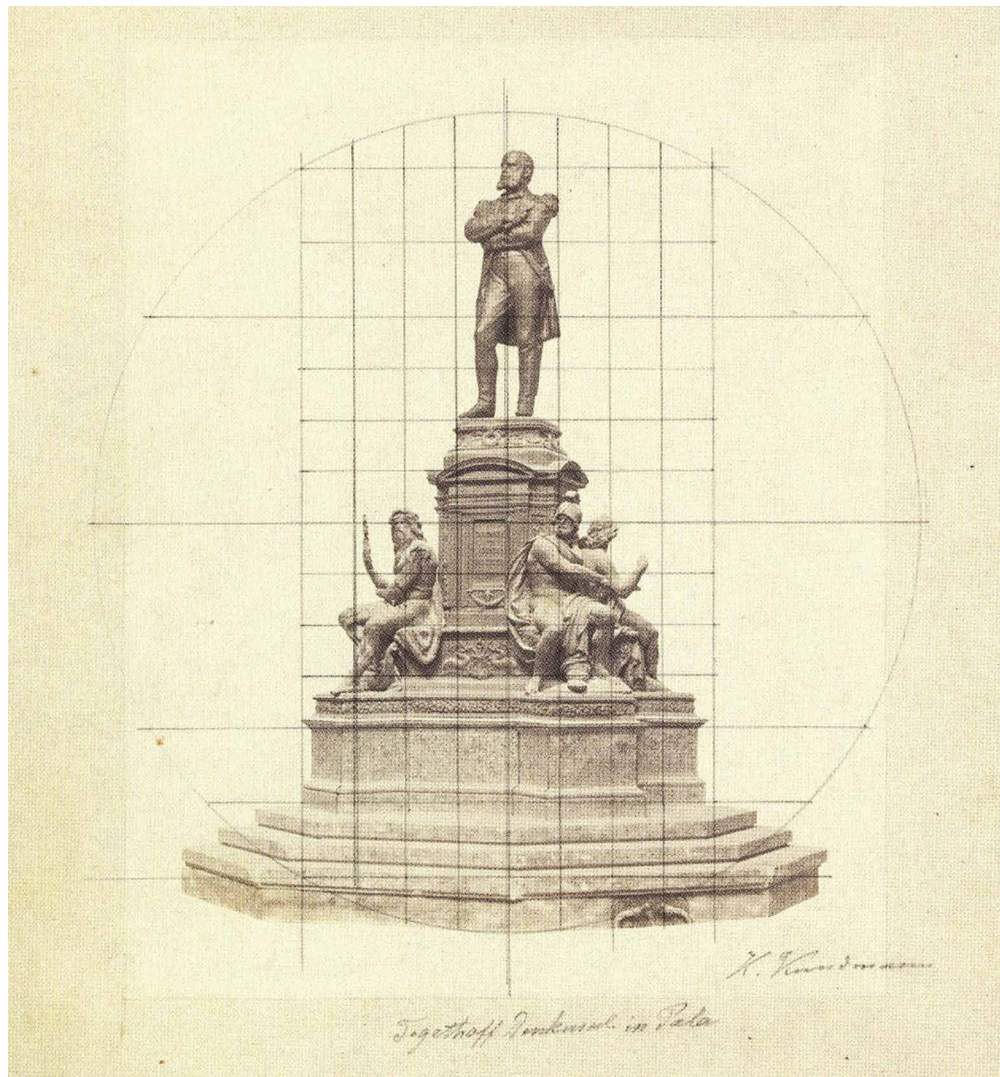
¹⁷ Maude M. HOLBACH, *Dalmatia the Land where east meets west*, London, New York, 1908., str. 216.

¹⁸ Erwin von PASKA, *Praktischer Wegweiser durch Dalmatien – mit Berücksichtigung von Bosnien, Herzegowina, Montenegro und der Küste bis Korfu*, Wien, 1904.

¹⁹ Moriz BAND, *Dalmatien – das Land der Sonne, eine Wanderfahrt an der Adria*, Wien – Leipzig, 1910., str. 63.

²⁰ Joseph Aug. LUX, *Dalmatien – Oesterr. Riviera*, Frankfurtu aM., 1912.

²¹ *Illustrierter Wegweiser durch die österreichischen Kurorte, Sommerfrischen und Winterstationen* (1911) <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=wcs&datum=1911&page=1416&size=45> (posjećeno 15. prosinca 2017.).

Crtež spomenika Tegetthoffu u Puli, autor Karl Kundmann, 1877. (Wien Museum, inv. Nr. 58.912/4.)

U ovom tekstu do sada su prikazani vodiči ili putopisi koji su prezentirali cijelu istočnu obalu Jadrana ili dijelove poput Dalmacije. Međutim, turistički vodiči za pojedine destinacije poput Splita nudili su izlete između ostalog i za Vis.²²

²² „Split u Dalmaciji – plan grada i okolice“, Split, 1914.; Gordana TUDOR, „Splićani kao izletnici do početka Prvoga svjetskog rata“, *Kulturna baština*, god. 39, br. 39, Split, 2013., str. 75–96.

2.2. Stručni časopisi

Uz stručne časopise iz područja turizma (koji izlaze u Opatiji, Puli – Brionima i Beču) ovdje se prikazuju vojni i vjerski časopisi (Beč, Dubrovnik) koji su na određeni način prezentirali Višku bitku.

Tako je u *Illustrierte Oesterrichische Riviera Zeitung*²³ 1906., povodom 40. godišnjice Viške bitke (jubilarna godina), dan prikaz o značenju bitke za Monarhiju te je opisano kako je organiziran izlet na Vis.

I *Brioni Insel Zeitung*²⁴ 1911. daje informaciju o putovanju visoke vojne delegacije na Vis.

Povodom 50. godišnjice Viške bitke *Moderne Illustrierte Zeitung für Reise und Sport*²⁵ (1916.) detaljno ju opisuje.

Zbog svog položaja na Jadranu, mediteranske klime, bogate flore i kulturno-povijesnog nasljeđa Vis i Komiža ne reklamiraju se samo značenjem Viške bitke, već i velikim potencijalom za razvoj turizma. U tom se smislu Vis, Modra špilja, Komiža i dr. opisuju u časopisu *Der Fremdenverkehr*.²⁶

Povodom tridesetogodišnjice bitke, u časopisu *Mittheilung aus dem Gebiete uad Seewesens*²⁷ 1896. na nekoliko se stranica informiraju čitatelji da je sa 206 stranica izdana knjiga Ferdinanda Attlmayra *Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866*. te da se može kupiti u Puli.

Vojni časopisi koji izlaze u Beču: *Danzer's Armee-Zeitung*,²⁸ *Streffleur's Militärblatt Feldzeitung*²⁹ i *Armeeblatt*,³⁰ posvećuju pažnju proslavi Viške bitke za vrijeme obljetnica.

²³ *Illustrierte Oesterrichische Riviera Zeitung* izlazi u Opatiji od 1904. do 1906. „Lissa Gedenktag“, *Illustrierte Oesterrichische Riviera Zeitung*, god. III, br. 87, Opatija, 1906, str. 7, 1. august 1906.

²⁴ „Auf der Kurpromenade“, *Brioni Insel Zeitung*, god. II, br. 24, str. 1–3, Pula-Brioni, 9. Jul 1911.

²⁵ „Der Sieger von Lissa 1916“, *Moderne Illustrierte Zeitung für Reise und Sport*, god. XVI, br. 5, Wien, str. 9–11.

²⁶ „Damaten das Zukunftland für Herbst – und Winterreisen“, *Fremdenverkehr*, 1908., god. I., br. 20, str. 3–7, 13. september 1908. „Zu unseren Bildern“, *Fremdenverkehr*, 1911, god. IV, br. 49, str. 3–4, 3. dezember 1911., Gustav W. GESSMANN, „Die dalmatinische Riviera“, *Fremdenverkehr*, 1913, god. VI., br. 4, str. 4–8, 26. Jänner 1913.

²⁷ „Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866“, *Mittheilungen aus dem Gebiete des Seewesens*, god. 24, br. 13, Pola, 1896, str. 1273–1276.

²⁸ „Lissa“, *Danzer's Armee Zeitung*, god. XI, br. 29/30, Wien, 1906, str. 1–3, 19. Juli 1906. i „Vor Fünfzig Jahren – Der Sieg von Lissa“, *Danzer's Armee Zeitung*, god. XXI, br. 29/30, Wien, 1916., str. 3–4, 20/27 Juli 1916.

²⁹ v. B. „Der fünfzigste Bedenktag der Schlacht bei Lissa“, *Streffleur's Militärblatt Feldzeitung*, god. III, br. 28, Wien, 1916., str. 1–6, 15. Jul 1916.

³⁰ „Vor Fünfzig Jahren – Der Sieg von Lissa“, *Armeeblatt*, god. XXXV, br. 29/30, Wien, 1916., str. 3–4, 22/29 Jul 1916.

2.3. Dnevni tisak

O Viškoj bitki iz sačuvanih isječaka novina u svjetskom tisku pisao je Oliver Fio.³¹ Stanislav Piplović također je pisao o Viškoj bitki,³² s posebnim naglaskom na pisanje dalmatinskog tiska.

Dnevni tisak najčešće je pisao o Viškoj bitki prilikom godišnjica ili jubileja. Tako se vijest o godišnjici objavljivala u Puli, Zadru, Splitu, Zagrebu i drugdje. Izuzetak su bili posjeti stranih vojnih mornarica otoku Visu.

Dnevna tiskovina *Hrvatska sloga*³³ koja izlazi u Trstu te *Naša sloga*³⁴ koja izlazi u Puli, posvećuju priloge sjećanju na Višku bitku. Tu je i *Hrvatski list*³⁵ koji također izlazi u Puli, a povodom 50. godišnjice Viške bitke u više brojeva opisuje pripremu i proslavu u tom gradu 1916.

Zanimljivo je da je 1906. *Hrvatska rieč*,³⁶ koja izlazi u Zadru, povodom proslave 40. godišnjice također dala osvrt na slavnu pomorsku bitku, a autor članka ističe da je zanemaren doprinos hrvatskih mornara u pobjedi.

I u Kraljevini Hrvatskoj obilježavalo se sjećanje na Višku bitku. Tako u Zagrebu 1896. *Agramer Zeitung*³⁷ i *Obzor*³⁸ podsjećaju čitatelje na Višku bitku povodom njezine 30. godišnjice.

Vojna znanja i vojna taktika korištena u Viškoj bitki još su i danas predmet proučavanja na vojnim akademijama u svijetu – posebno mornaričkim. Stoga nije neobično da su različite ratne mornarice dolazile na mjesto događaja da bi mornarima korištene taktike učinile jasnijima. Istovremeno se odavala počast svim poginulima u predmetnoj bitki.

Još krajem 19. stoljeća u dnevnom su tisku zabilježena uplovljavanja stranih vojnih brodova u višku luku, ali i bacanje vijenaca u more u znak sjećanja na

³¹ Oliver FIO „Odjek pomorske bitke kod Visa iz 1866 u tadašnjim novinama“, *Pomorski zbornik*, Društvo za proučavanje i unaprjeđenje pomorstva Jugoslavije, sv. 4, Zadar, 1966, str. 551–565.

³² Stanko PIPLOVIĆ, *Spomen na Viški boj*, Hrvatsko-austrijsko društvo, Split, 2001. i Stanko PIPLOVIĆ, „Kljunom i topom u boj za otok“, *Otok Vis, Biseri Jadrana*, Zagreb, 2007, str. 28–35.

³³ „Uspomena na viški boj“, *Hrvatska sloga*, god. XXVIII, br. 31, str. 4, 30. julija 1896.

³⁴ „Četrdesetgodišnjica bitke kod Visa“, *Naša sloga*, god. XXXIX, br. 29, str. 2, 19. julija 1906.

³⁵ „Raspored za proslavu Viškog boja“, *Hrvatski list*, god. 2, br. 376, Pula, 1916., str. 2, 23. srpnja 1916.; „Svi na proslavu 50-godišnjice viškog boja“, *Hrvatski list*, god. 2, str. 375, Pula, 1916., str. 1, subota 22. srpnja 1916.; „Viška proslava“, *Hrvatski list*, god. 2, br. 373, Pula, 1916., str. 1, četvrtak 20. srpnja 1916.; „Viška proslava“, *Hrvatski list*, Pula, 1916., god. 2, br. 372, str. 1–2, srijeda 19. srpnja 1916.; „Viška zabava na Monte Cane“, *Hrvatski list*, god. 2, br. 377, Pula, 1916., str. 2, ponedjeljak 24. srpnja 1916.

³⁶ „Austrijsko ratno brodovlje“, *Hrvatska Rieč*, god. II, br. 33, str. 2, 28. srpnja 1906. i „Poslije 40 godina od više bitke“, *Hrvatska Rieč*, god. II, br. 32, str. 1, 24. srpnja 1906.

³⁷ Richard von LÖWEN, „Vor dreissig Jahren“, *Agramer Zeitung*, Agram/Zagreb, god. 71, br. 164, ponedjeljak 20. Juli 1896, str. 1–3.

³⁸ Dinko POLITEO, „Poslije 30. godina (bitke kod Visa)“, *Obzor*, Zagreb, 1896, god. XXXVII, br. 165, str. 1, 20. srpnja 1896.

stradale pomorce. Osim odavanja počasti svim poginulima, posjet Visu svakako je imao elemente edukacije (nešto poput terenske nastave) i memorije prostora, ali i turističkog razgledavanja otoka.

U tom smislu, dnevni tisak često objavljuje informacije o dolasku stranih vojnih brodova (švedskih, grčkih, španjolskih, njemačkih, engleskih i crnogorskih) u Vis,³⁹ a nevezano za proslavu obljetnice Viške bitke.

Tako *Narodni list*⁴⁰ 1883. piše o uplovljavanju švedske fregate u Vis (17. veljače 1883. i 10. ožujka 1883.). *Narod* 7. lipnja 1884. navodi da je grčka kraljevska jahta s kraljevskom obitelji uplovila na Vis s Korinta.

Narodni list 1. kolovoza 1888., u svom 60. broju, bilježi uplovljavanje španjolskog bojnog brodovlja u Vis, a 30. studenog 1889., u 95. broju, evidentira na tom otoku njemačko ratno brodovlje.⁴¹

Nadalje, *Smotra dalmatinska*⁴² navodi da je grčki ratni brod na Visu. U broju 74. od 12. 9. 1896. navodi da crnogorske kneginje i princ putuju jahtom *Fantasie* iz Kotora u Mletke⁴³, a u broju 75 od 16. 9. 1896. navodi da su oko 7 sati došli u Vis. Nadalje zabilježeno je 1897. i uplovljavanje u Vis engleskog ratnog broda *Crusier Smotra dalmatinska*.⁴⁴ Nadalje *Smotra dalmatinska*⁴⁵ evidentira grčki ratni brod *Admiral Miaulis* sa 36 pitomaca na Visu.

Vojni turizam relativno je zanemaren iako je još u 19. stoljeću zabilježen dolazak različitih flota (poput švedske, grčke, njemačke i dr.) kod Visa te bacanje u more vijenaca za sve poginule u Viškoj bitki, a brojne vojske – mornarice izučavale su povijest i taktiku Viške bitke.

Mise zadušnice za sve stradale održavale su se na Visu, Hvaru, Dubrovniku, Kotoru, Puli, Zadru, Zagrebu, Beču, Grazu i dr.⁴⁶

³⁹ Na ovim dragocjenim podatcima zahvaljujem gospođi Gordani Tudor iz Pomorskog muzeja u Splitu.

⁴⁰ „Popodne u višku luku uplovila švedska fregata *Vanadis*“, *Narodni list*, god. 22, br. 13, str. 3, 17. 2. 1883.

⁴¹ „Na Duhove Splićani išli do Biševa brodom *Psyche*“ *Narodni list*, god. 28, br. 47, str. 3, od 15. 6. 1889.

⁴² „Grčki ratni brod na Visu“, *Smotra dalmatinska*, god. 7, br. 7, str. 3. od 12. 9. 1894.

⁴³ „Crnogorske kneginje i princ putuju jahtom *Fantasie* iz Kotora u Mletke“, *Smotra dalmatinska*, god. 9, br. 74, od 12. 9. 1896.

⁴⁴ „Na Visu engleski ratni brod *Crusier*“, *Smotra dalmatinska*, god. 10, br. 75, od 18. 9. 1897.

⁴⁵ „Grčki ratni brod *Admiral Miaulis* sa 36 pitomaca na Visu“, *Smotra dalmatinska*, god. 18, br. 65, str. 3, 16. 8. 1905.

⁴⁶ „Pedeseta obljetnica Viške bitke“, *List dubrovačke biskupije*, god. XVI, br. 8, Dubrovnik, 1916, str. 14, 1. augusta 1916.

2.4. Razglednice i fotografije vezane uz Višku bitku i Vis

Političko, vojno i ekonomsko značenje Viške bitke za Monarhiju bilo je veliko te je bilo nužno stavljanje Viške bitke u propagandu, a to je zahtijevalo angažiranje poznatih i afirmiranih fotografa. Tako su angažirani: Gustav Jägermayer, Ottokar Uhliř, Rudolf Tirolđ, Ludwig Hans Fischer, Rudolf Soja i drugi.

Vrijedan primjer fotografije s Visa sačuvan je u *Album von Dalmatien* nastao 1866. – 1898. autora Franz Thiard De Laforesta⁴⁷ koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.⁴⁸

Razglednica povodom proslave 40. godišnjice Viške bitke izrađena je na samom Visu 20. 7. 1906. prilikom uplovljavanja nadvojvode Franza Ferdinanda. Izdavač je bio austrijski Rothenaisler.⁴⁹

Turistička atrakcija otoka Visa od 1884. je i Modra špilja (geološka atrakcija) koju su iz godine u godinu sve više posjećivali turisti, naročito iz Monarhije. Uz posjet špilji obavezno se posjećivalo groblje poginulima, nevezano za obljetnice Viške bitke.⁵⁰

3. Zaključak

Analizom prezentirane literature utvrđeno je da je za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, odnosno do 1918. Viška bitka prepoznata kao turistička atrakcija te je bila u turističkoj ponudi. Izdavanjem putopisa, turističkih vodiča, razglednica, prospekata i stručnih časopisa turisti su dobivali informacije o Viškoj bitki i otoku. Pritom je potrebno istaknuti da je otok Vis, ne samo zbog Viške bitke, mediteranske klime, bogatog prirodnog i kulturnog nasljeđa od prapovijesti do danas, prepoznat kao potencijalna turistička destinacija.

Zbog značenja Viške bitke za cijelu Monarhiju, njezina promocija nije se odnosila samo na područje otoka Visa ili Dalmacije, već na cijelu Monarhiju. Spomenici admiralu Tegetthoffu podignuti su u Puli, Beču, Grazu i Mariboru. U nekoliko gradova ulice su dobile ime po Tegetthoffu ili po otoku Visu. Još i danas u Beču i u Grazu postoje ulice koje nose ime otoka Visa. Dok je još Trst bio u sklopu Monarhije, glavna riva se od 1916. do 1918. zvala Riva Tegetthoff.

Usprkos slavi koju je Tegetthoff stekao kod Visa, na Visu mu nikada nije podignut spomenik, već je bila postavljena samo bista caru, koja je uklonjena.

⁴⁷ Rođen je u Beču. Potomak je burgundijske porodice.

⁴⁸ HR-HDA - http://arhinet.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=1703 (posjećeno 18. prosinca 2016.).

⁴⁹ Österreichische Nationalbibliothek, zbirka razglednica, http://data.onb.ac.at/AKON/AKo60_355 (posjećeno 18. prosinca 2016.).

⁵⁰ Gordana TUDOR, *Prvi trajekti na hrvatskom Jadranu*, Hrvatski pomorski muzej Split, Split, 2014., str. 80.

Nesumnjivo, Viška bitka je još za vrijeme Monarhije prepoznata kao turistička atrakcija i bila je u funkciji turizma do 1918. godine. Nakon 1918. otok Vis je ušao u sastav Kraljevine Italije te je Viška bitka „zaboravljena“ (Italija je bila poražena strana u Viškoj bitki), a nadgrobni spomenik s groblja u Visu ubrzo je rastavljen i preseljen u Livorno u Italiju.

Informacijama iz turističkih putopisa, vodiča i časopisa široka javnost dobivala je informacije o Viškoj bitki, otoku, ali i značenju bitke za Monarhiju.

Nesumnjivo nakon Viške bitke stvoreni su preduvjeti za razvoj suvremenog turizma na otoku.

Tourist significance of the 1866 Battle of Vis in the period until 1918

SUMMARY

In the scientific literature the Battle of Vis from 1866 has been mostly analyzed from the historical, military, military-historical and military-political point of view, and least of all from the perspective of tourism. It was, therefore, the aim of this paper to look at the period of the Austro-Hungarian Monarchy, i.e. at the beginnings of modern tourism on the Croatian side of the Adriatic, and determine whether the Battle of Vis was recognized as a tourist attraction – in other words, as heritage that was included in the tourism product of the island.

In order to attain the goal, the paper analyzes travel literature, tourist guides, professional magazines, daily newspapers and old postcards and photographs from the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. The analyzed literature was in German, English and Croatian. Since the Battle of Vis tipped the political, military and economic scales in the Adriatic in favor of the Austro-Hungarian Monarchy, it was of great significance for the Empire. The Battle of Vis was celebrated not only on the island, but also throughout the Monarchy. On its anniversary monuments were erected, streets were named, trips were organized, books were published, memorial masses were held, etc.

For Vis, the Battle of Vis was an important (but not the only) tourist attraction, because it provided an introduction into the island's rich cultural and natural heritage. The Battle of Vis was certainly recognized as a tourist attraction in the Monarchy, and it retained its tourist significance until 1918. After 1918, the island became part of the Kingdom of Italy, and the Battle of Vis was “forgotten” (Italy was defeated in the Battle of Vis), the headstone from the Vis cemetery was quickly dismantled and transported to Livorno in Italy.

Tourist travelogues, guides and magazines provided the general public with information about the Battle of Vis, the island, but also about the significance of the battle for the Monarchy. There can be no doubt that the Battle of Vis paved the way for the development of modern tourism on the island.

Keywords: Vis, Battle of Vis, heritage, history of tourism, memorial tourism

Ivan Pažanin

Prigodnice u čast Viškoga boja

Na temelju objelodanjenih prigodnih pjesama u književnoj i inoj periodici te tiskanim knjigama promatra se uloga Viškoga boja i njegovo značenje u pisanoj i usmenoj književnosti, narodnoj memoriji i drugdje.

Ključne riječi: prigodnice, Viški boj, pjesme

Prigodne pjesme ili prigodnice u francuskoj književnoj tradiciji uobičajilo se nazivati *poesie de circonstance*. One čine veći dio poezije nastale da bi uveličale neki društveni ili privatni događaj. S obzirom na to da se ne radi o „vrhuncima” književnosti, odnosno da su često slaboga umjetničkog dometa, prigodnice rijetko nalaze svoje mjesto u antologijama lirike. No ima ih mnogo i zanimljiva su građa za korpusna istraživanja, a predstavljaju stanovitu kulturno-povijesnu vrijednost.

Obično ih svrstavaju u oblike niže književne i umjetničke vrijednosti, a njihove stvaratelje većinom u diletante i epigone. Međutim, budući da su prigodnice u pojedinim periodima uživale položaj poželjne književne produkcije, našle su se i u repertoaru priznatih autora.

Dakle, prigodnice su bile veoma zastupljena lirska vrsta tijekom 19. stoljeća kojega neki smatraju i „zlatnim dobom” prigodničarenja u hrvatskoj književnosti.¹

Prigodno stihotvorstvo desetljećima je činilo glavninu književne produkcije u Dalmaciji. Prigodnice su rijetko nastajale iz literarnih pobuda, već su obično bile potaknute aktualnim događajem ili osobom, a nerijetko su i naručivane.² Jedan od takvih događaja bio je i Viški boj. Uvažavajući političko značenje Viškoga boja, Matica je dalmatinska raspisala natječaj za najbolju pjesmu o toj bitci. Novčana nagrada od tri dukata bila je poticaj kod natjecanja za lirsko djelo „trodnevnoga boja pod Visom stihom i slogom naših junačkih narodnih pjesama u dužini oko 1000 stihova. Pjesma neka bude namijenjena tomu da se u našem narodu na jadranskom području pjevajući uzgoji okušana njegova vrijednost na moru i prirodna mu hrabrost u obrani svoga zemljišta od tuđe navale.”³

¹ Prigodnice biskupu Strossmayeru objavljene u *Glasniku* 1874. – 1905. (izabrao i priredio M. Ćurić), Đakovo, 2005., str. 121.

² Jelena LAKUŠ, „Hrvatska pisana baština kao povijesni izvor: Prigodna poezija i austrijsko carstvo u 1. pol. 19. st. u Dalmaciji”, *Kroatologija*, god. 1, br. 1, Zagreb, 2010., str. 143.

³ *Viška bitka. Povodom 100. godišnjice /1866.-1966./*, (ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović), Zadar, 1967., str. 80.

Dalje se još kaže: „pjesma neka bude poglavito namijenjena tome da se u našem narodu na jadranskom primorju, pjevajući uzgoji okušana njegova vrijednost na moru i prirodna mu hrabrost u obrani svoga zemljišta od tuđe navale.”⁴

Odabrana je pjesma „Viški boj“ Save Matova Martinovića,⁵ koja je tiskana u Zadru g. 1867. u Matičinu izdanju. Njegova je pjesma doživjela nekoliko izdanja, što se ima zahvaliti događaju koji opisuje, ljubavi prema narodnoj pjesmi u širokim slojevima puka, njezinu epskom sadržaju kao i hrvatskome narodnom preporodu za vrijeme čijega je trajanja napisana.⁶

Pjesma je napisana u desetercu te opisuje uglavnom točan slijed događanja. Martinović razlikuje Dalmatince i Hrvate u skladu s tadašnjim podjelama. Također i zato što su posadu u Zadru i drugdje sačinjavali Ličani „graničari ljuti”, a budući da su oni iz uže Hrvatske, razlikuje jedne od drugih, a ovo je mjerilo primijenio i na višku posadu:

Na šancim su mrki Dalmatinci
I Hrvati glasiti junaci,
Dvije tisuće ljutih ubojnika
Jednakoga stasa oblika ...⁷

U djelu spominje i borce iz narodne pjesme, podrijetlom iz sjeverne Dalmacije: „Jankovića i s njim Smiljanica”, „Sinobada i mlada Nakića” itd.

Pisac opisuje prvi sraz dviju sukobljenih mornarica dosta plastično:

Gdje se staše, tu se pozdraviše
Iz topova gvozdenih gromova.
Zajecaše brda na sve strane,
Stoji jeka Velebić-planine,
Tutanj ide iz mora dubine.

Na nekoliko mjesta rabi iste stihove kao da mu je nestalo fantazije i nadahnuća. Pjesmu završava na sljedeći način:

⁴ Petar KARLIĆ, *Matica dalmatinska*, dio I. – III., Zadar, 1913., str. 83–84.

⁵ Savo M. Martinović (1806. – 1896.) rođen je u Bajicama u Crnoj Gori. Njegove memoare, životopis, pisma i pjesme priredio je Dušan J. Martinović te su izdani u Podgorici g. 1996. (www.rtcg.me/kultura/calendar/3985/1-mart.html, zadnje posjećeno 5. svibnja 2016.).

⁶ Jakša RAVLIĆ, „Viška bitka u hrvatskoj književnosti,” *Pomorski zbornik*, god. 4, br. 1, 1966., str. 722. Prvo izdanje Martinovićeve pjesme nosi naslov: „Viški boj”. Spjevao Savo Matov Martinović Crnogorac (Nagradila i o svom trošku izdala Matica dalmatinska). U Zadru. Tiskarnica Demarchi-Rougier, 1867. (*Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 1, Usmena i pučka književnost. Napisale Maja Bošković-Stulli, Divna Zečević, Zagreb, 1978., str. 629).

⁷ J. RAVLIĆ, „Viška bitka”, str. 722.

Sad se raduj, Dalmacijo slavna,
 Koja jesi na glasu odavna;
 Nek pjevaju dalmatinske majke
 Štono rode glasite junake.

Martinovićev „Viški boj“ nema osobite ljepote, čitav je u akciji, ali mu nedostaje živost najtežih slika.⁸

Jedan od prvih koji je opjevao boj bio je nepismeni seljak iz Kolana na Pagu, Šime Šugar Ivanov, sa svojom pjesmom „Boj pod Visom“ (Zadar, 1866.) koju je objelodanio *Narodni list* u Zadru. Tijekom godine 1866. knjižica je tiskana dva puta jer je bila dosta tražena.⁹ Pjesmu započinje ovako:

Veseli se, Dalmacijo slavna,
 Sinovi ti na glasu odavna:
 Iako su pali u nevolju,
 Junaci su još na bojnopolju.

Tegetthoffov poziv u boj donosi nam ovako:

A za vašu lipu domovinu,
 Za rodbinu i za otadžbinu:
 Kad vojnici njega razumiše,
 Srdno oni na noge skočiše:
 Jedni teška da istižu sidra,
 Drugi bila da razvežu jidra;
 Jedni pale vatru pod kotlove,
 Drugi žare neka bolje plove;
 Jer su jedva dočekali dana
 Da pozdrave mlada Talijana.

Lirika mu je izraz domoljubnoga zanosa, a mjestimice i pjesničke inspiracije. Bio je pod jakim djelovanjem narodne poezije što je sputalo i ugasilo njegovu pjesničku originalnost.¹⁰

Osobitim poetskim vizijama stvorenim u najbližemu odmaku po događaju drže se poduže epske pjesme ispjevane „na narodnu“ trojice stvaratelja: „Viška bitka“ Gjüre Deželića, „Boj na Visu“ Stjepana Mitrova Ljubiše i „Viška bitka“ Stjepana Buzolića. Deželić je pjesmu objavio u tri broja *Bosiljka*, zagrebačkoga

⁸ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 722–723.

⁹ Njegovi stihovi o Viškome boju po treći su put tiskani u naše dane, vidi Šime ŠUGAR: *Pjesme*, Kolan, 1997.

¹⁰ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 713–714.

lista za mladež, iste godine kad se bitka zbila, a Buzolić u istome listu u četiri broja sljedeće, 1867. godine.¹¹

Stjepan M. Ljubiša javio se sa svojom poemom u Zagrebu (1866.) kao zasebnim izdanjem, dok je u povodu 25. obljetnice boja publicist i prosvjetni djelatnik Petar Kuničić tiskao u Zagrebu g. 1892. posebnu knjigu, popularno povijesno djelo „Viški boj“. Knjizi su priključene i brojne pjesme koje su poticajno i predmetno vezane za tu glasovitu bitku.¹²

Umjetnički najzrelije ostvarenje u dijaloškoj strukturi, pjesma Silvija Strahimira Kranjčevića „Naš čovo“ inspirativno se veže za taj povijesni događaj te je kroz nju progovorila sudbina hrvatskoga primorca, pa je u monološkoj tiradi opjevana njegova tragedija i zla sudbina.¹³

„Naš čovo“ prvi put je objavljen u *Uskočkim elegijama* 1898. Posebno je analitički interpretiran u dvjema studijama.¹⁴

Deželićeve¹⁵ i Buzolićeve¹⁶ pjesme pokazuju na tematskome i izražajno-stilskome planu stanovite novine: strofno su struktuirane, a smjenjuje ih različit stih: od dvanaesterca, deseterca, osmerca, šesterca do nerimovanoga deseterca. U svojoj biti stih je narodni, ali s primjesama umjetničkih i epskih elemenata. Deželićeve i Buzolićeve pjesme po sadržaju i strukturi nalaze se na rubu usmene/narodne i pisane/umjetničke lirike. Odmiču se od narodne epske poezije ne samo pjesničkim odlomcima i opisom pejzaža već idejnošću koja je prirodna umjetničkoj poeziji. To potvrđuju i početni stihovi prvoga ciklusa Deželićeve pjesme „Viška bitka“ s naslovom „Posada“:

Tiho je more sinje,
Samo lak vjetrić piri,
Lepršec krila širi
Pod mora našeg ključ.

¹¹ Milorad NIKČEVIĆ, *Filološke rasprave (interkulturalni kontekst)*, Podgorica, 2002., str. 81–82.

¹² M. NIKČEVIĆ, *Filološke rasprave*, str. 82.

¹³ M. NIKČEVIĆ, *Filološke rasprave*, str. 82.

¹⁴ Joža SKOK, „Jedan pristup Kranjčeviću“, *Pedagoški rad*, god. 18, sv. 9–10, Zagreb, 1963., str. 399–412; Zdenko ŠKREB, „Prilog interpretaciji Kranjčevićeve pjesme Naš čovo“, *Umjetnost riječi*, god. 10, sv. 1–2, Zagreb, 1966., str. 43–52.

¹⁵ Đuro Deželić (1838. – 1907.), hrvatski književnik i publicist, pisao je novele i romane, životopise. Bio je urednikom *Narodnih novina*, *Domobrana*, *Dragoljuba*, *Vienca* (*Hrvatski biografski leksikon* 3, Zagreb, 1993., str. 358–359).

¹⁶ Stjepan Buzolić (1830. – 1894.), hrvatski pedagog i pjesnik. Završio je teologiju. Pripada prvoj generaciji pristaša narodnoga preporoda u Dalmaciji. Pridonio je širenju narodne svijesti i izobrazbi na hrvatskome jeziku u dalmatinskim školama. Pisao je na talijanskom i hrvatskome jeziku rodoljubne i prigodne pjesme. Prevodio je s njemačkoga, talijanskog, francuskog i ruskoga jezika. Pjesme su mu većinom prigodne, slabe umjetničke vrijednosti. Njegov učenik Petar Kuničić posvetio mu je spomen-knjigu g. 1894. (*Hrvatski biografski leksikon* 2, Zagreb, 1989., str. 548–550).

Od Visa ne zapinje
Nigdje za oblak oko,
Ko more tiho, visok
Zrenik je, a dan vruć!

Južnoga neba kraje
Južno nam voće, ruže
Hridine ove služe –
Mio je – oj miris! (...)

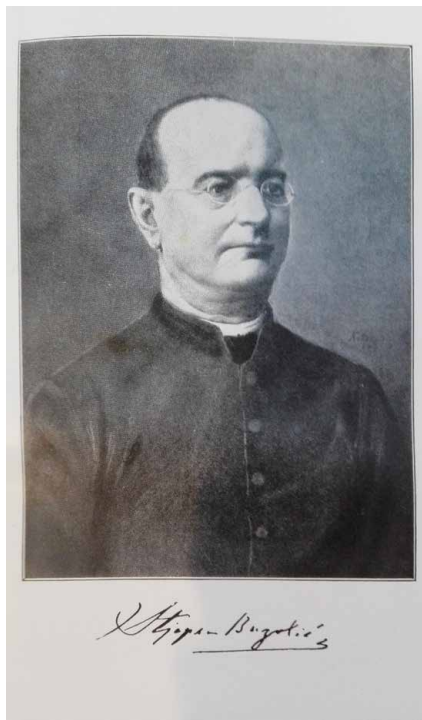
Još jedan vid odmaka Deželićeve i Buzolićeve poezije od usmene jest i istaknuta povjesnost i stvarnost opisa Viške bitke, kao i istaknuta moralistička i domoljubna težnja u njihovu pjesništvu. Tako Deželić dalje pjeva:

Napred Hrvati junaci,
Hora je, kucnu čas,
Došo je dušman, da baci
U sramno ropstvo nas.

Slobodu dojde oteti,
Otrovat pravah slast,
Narod u lance sapeti,
Dobit u svoju vlast.

Napred Hrvati junaci,
Hora je, kucnu čas,
Ne daj dušman da baci
U sramno ropstvo nas (...)¹⁷

Dalmatinski političar i književnik Stjepan Mitrov Ljubiša¹⁸ napisao je u svojoj ranoj fazi stvaralaštva poemu „Boj na Visu“, 1866., u čiji sadržajno-ispovjedni svijet uvodi čitatelja motom iz Njegoševe poezije:

Stjepan Buzolić

¹⁷ M. NIKČEVIĆ: *Filološke rasprave*, str. 84–85.

¹⁸ Rođen je u Budvi g. 1824., u austrijskoj Dalmaciji, formiranoj poslije g. 1815. od negdanjih mletačkih posjeda Dalmacije i Boke te Dubrovačke Republike; taj teritorij, od Raba na sjeveru do Sutomora na jugu, poznat kao Kraljevina Dalmacija, ostat će austrijska pokrajina sve do g. 1918. Bio je općinski bilježnik u Budvi od g. 1843. Ovaj preporoditelj, jedan od vođa Narodne stranke, pristaša je sjedinjenja Dalmacije s ostalim dijelovima Hrvatske, te kao narodnjak podupire

Što su momci prsi vatrenijeh,
 U kojima srce pretucaju
 Krv uždenu plamenom gordošću,
 Što su oni? Ž/e/rtve blagorodne,
 Da prelaze s bojnijeh poljanah
 U veselo carstvo poezije. (...)

Ovom pjesmom Ljubiša slavi pobjedu austrijske mornarice nad talijanskom godine 1866. kod otoka Visa. Vatroslav Jagić na temelju nje u svome ga *Kratkom prijegledu hrvatskosrpske književnosti* u posljednje dvije-tri godine svrstava među tvorce preživjelih i zastarjelih pjesničkih oblika jer se radi o imitaciji narodne junačke pjesme bez značajnije umjetničke vrijednosti.¹⁹

Usprkos tome što je „Boj na Visu“ ispjevao u slavu austrijskoga oružja, Viški je boj u osnovi prikazao kao pobjedu dalmatinskoga junaštva i trijumf nad stoljetnim talijanskim neprijateljem, a neizravno mu je trebala poslužiti i kao politički obračun s talijanašima u Dalmaciji. Stoga je on i posvećuje:

Vladaocu kršne Dalmacije,
 Po imenu Filipović Franu,
 Od starine hrabrome Hrvatu ...

Dakle, posvećuje je osobi zaslužnoj za hrvatski narodni preporod u Dalmaciji kojemu je i sam Ljubiša pomogao u borbi protiv autonomaša u Dalmaciji.²⁰

Višku je bitku opisao s mnoštvom detalja, pače suviše ustrajavajući na njima izmjenično prateći akcije pojedinaca, junaka pjesme i brodova, prikazujući širokim potezima pozornicu bitke. Tako postiže neku vrstu nestalne sinteze pripovjednoga i dramskoga postupka, prikaza i opisa zbivanja.²¹

Po Ljubiši je dužnost junaka, branitelja domovine, da ginu za ideale slobode i da zbog svojih etičkih podviga bivaju ovjenčani slavom povijesti i poezije.²²

uvođenje hrvatskoga jezika u javni život. Na prvim izborima za Dalmatinski sabor g. 1861., izabran je u kuriji vanjskih općina kao predstavnik vanjskih općina Boke kotorske. Ujedno je bio i poslanik Dalmatinskoga sabora u Carevinskome vijeću u Beču. Za predsjednika Dalmatinskoga sabora imenovan je g. 1870. Umire u Beču g. 1878. (Rade PETROVIĆ, *Stefan Mitrov Ljubiša – nacionalni i politički radnik*, u Stefan Mitrov Ljubiša, *Prilozi sa simpozijuma u Titogradu i Budvi 21.-23. aprila 1976.*, Titograd, 1976., str. 125, 131–132, 146; Milorad NIKČEVIĆ, *Transformacije i strukture: književne studije i metodički prilozi*, Zagreb, 1982., str. 86).

¹⁹ Božidar PEJOVIĆ, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, Sarajevo, 1977., str. 35.

²⁰ B. PEJOVIĆ, *Književno djelo*, str. 36.

²¹ B. PEJOVIĆ, *Književno djelo*, str. 37.

²² M. NIKČEVIĆ, *Transformacije i strukture*, str. 86–87.

Veliča i ističe trijumfe te junaštvo i pobjedu „mladih Dalmatina” nad vjekovnim talijanskim osvajačem.²³

Ljubišina pjesma bila je podređena točno utvrđenoj političkoj namjeri pa nije mogla dati složeniju sliku života jer je temeljno zamišljena da potpomogne stanovite društveno-političke fenomene i ideologizme. Njegovi poetski i narativni korijeni u ondašnjoj su crnogorskoj tradiciji, u narodnoj pjesmi, no s brojnim ugradbama i pretvorbama Njegoševih izričajnih elemenata iz *Gorskoga vijenca*. Kao slikovni primjer tih modela, te poruke koju nam šalje njegova poema, navodimo zadnje stihove:

Stara se je sreća pobudila,
Dalmatinsko ime uskrsnulo
Iz grobnice davnih pradjedovah
Sve primorje do Budve do Trsta
Oprosti se sile talijanske.

Ostade ni na moru prvjenstvo.
Sad daj, Bože, da se mir potvrdi,
Da se ljudska krvca ne prol'jeva
Da se ljudi o napredku bave,
Da se braća među sobom slože,
Da razviju svoje trgovine;
Da ne ljepše sunce obasije.

.....

Da se trnje ružicom okiti
I za spomen slavljenih junakah,
Koji svojom krvlju pečataše
Pod Vis b'jeli svu našu budućnost

Pedagoško-književni djelatnik Petar Kuničić u knjizi *Viški boj* (1892.) sabrao je pjesme o boju na 69 stranica knjige koje nazivlje „sastavcima prigodom dvadesetogodišnjice” i „sastavcima prigodom dvadesetipetogodišnjice viškog boja”. Bitka je opisana opširno i potanko, s osobitim oduševljenjem, čistom i žarkom domovinskom ljubavlju, ali ne dosta jasno i suvislo.²⁴

Književni opus o Viškoj bitci Petra Kuničića nastao je na temelju predanja, povijesti i poetske vizije, a pjesme su mu oponašanje junačkih narodnih pjesama pa nemaju znatniju umjetničku vrijednost. Kult kolektivnoga i pojedinačnoga

²³ M. NIKČEVIĆ, *Transformacije i strukture*, str. 87.

²⁴ Dragutin FRANIĆ, „Viški boj (prikaz)“, *Školski vjesnik*. Stručni list Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, god. 2, Sarajevo, 1895., str. 718.

viteškog junaštva i plemenite gordosti Viške bitke Kuničić je opjevao i simbolizirao junaštvom Nikole Karkovića.

Kuničićeve pjesme sadrže minuciozan i široki opis panoramskoga boja s mnogo detalja naizmjenično prateći akcije vojnika, istaknutih pojedinaca, sudionika i brodova te prikazujući širokim potezima pozornicu pomorske bitke.²⁵

Može se reći da su Deželić, Buzolić, Ljubiša i Kuničić jamačno više dali poetski ljetopisni prikaz Viške bitke negoli je to poezija u pravome i cjelovitome smislu riječi. Nasuprot njima stoji Kranjčevićeva kristalno evokativna pjesma „Naš čovo“.²⁶ Josip Peričić (1833. – 1901.), hrvatski književnik, preporoditelj i profesor, završio je gimnaziju i studij klasične filologije u Padovi, a i slavenske studije u Beču. Kao profesor i ravnatelj gimnazije službovao je u Splitu, Kotoru, Dubrovniku, Zadru. Godine 1887. postavljen je za nadzornika pučkih škola i preparandija u Dalmaciji.²⁷ Dao je značajan obol hrvatskome narodnom preporodu u Dalmaciji. Među prvima je s učenicima u razredu govorio hrvatski.²⁸ Bavio se književnim radom te prevodio s grčkoga i latinskoga. Uspostavio je zakladu u svrhu školovanja siromašnih i nadarenih mladića Sukošana, rodnoga mjesta. Napisao je nekoliko čitanki za opće pučke škole te ep *Tegetthof i junaštvo dalmatinsko*.²⁹

Njegova pjesma „Viški boj“, uvrštena u Kuničićevu knjigu, napisana je u desetercima po uzoru na narodno pjesništvo i započinje lirskom slikom:

Usred ljeta kad je žetvi vrieme,
 Podiže se mlada žetelica.
 Na njivi je družbu ostavila,
 Niza pas je objesila srpa
 Pa prošeta moru na obalu
 Da s' rashladi i opere rublje
 Pokraj mora a na bistroj vrulji.

²⁵ M. NIKČEVIĆ, *Filološke rasprave*, str. 96–97.

²⁶ M. NIKČEVIĆ, *Filološke rasprave*, str. 98.

²⁷ Ljerka ŠIMUNKOVIĆ, „Kronika splitske gimnazije od ljeta Gospodnjeg 1817./18. do godine 1866./67.“, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, god. 23, Split, 2010./2011., str. 273.

²⁸ Stijepo OBAD, „Tri faze u ponarođenju splitske općine“, zbornik *Hrvatski narodni preporod u Splitu*. U povodu stogodišnjice ponarođenja splitske općine 1882. – presudne pobjede narodnjaka nad autonomasima u Dalmaciji, znanstveni skup 1982. (urednik Duško Kečkemet i dr.), Split, 1984., str. 11.

²⁹ Prema digitaliziranome katalogu Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“, katalogima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te Sveučilišne knjižnice u Zadru i Splitu napisao je *Drugu čitanku za opće pučke škole* (Beč, 1903., 1905., 1906. i 1907.), *Treću čitanku za opće pučke škole* (Beč, 1897., 1906., 1909. i 1917.), *Treću čitanku za općenite pučke učionice* (Beč, 1892.) te ep *Tegetthof i junaštvo dalmatinsko* koji je tiskan u Splitu g. 1866. (31 str.).

Poslije prikaza događaja na moru odakle se čuje grmljavina topova, daje opis krajolika i raspoloženja naroda:

Dim se crni na oblake diže
 Povrh Visa dolje na pučini;
 More buči a primorje ječi
 S kraja na kraj cijele Dalmacije.
 Svakom srce gorko jadikuje;
 Probljedilo malo i veliko,
 Muške glave, regbi od kamena,
 Zamukoše mukom žestokijem;
 Stare majke i sestrice mlade
 I djevojke vjerne zaručnice
 Grde lice, u prsi se tuku;
 Plaču jadne svoje sokolove
 Jer se boje da će poginuti,
 Ubijeni jali potopljeni
 Sred pučine mora širokoga.

Prikazujući sam boj ispod Visa, izdvaja veliku hrabrost Dalmatinaca na koje se oslanja Tegetthoff čija mornarica plovi od Pule prema Visu. Pisac bolje oslikava prirodu negoli sam boj:

Od istoka vjetar uzbjesnio.
 Silni vjetar koji na valove
 Do dna muti sve Jadransko more,
 Strašne noći regbi narav sama
 Sad se grozi jer čuti u sebi
 Što se sutra dogoditi ima.³⁰

Dalmaciju Peričić prikazuje kao odraslu ženu koju bi uzeli „baš na silu i protivu volji”. Ne će nikako da znaju:

Da je davno djevojka odrasla,
 Ojačala pa se i udala
 I junaka dosta porodila,
 Sve sokole i žestokih zmaja
 Koji ljube svoju milu majku
 Pa ne dadu na nju ni gledati.³¹

³⁰ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 717–718.

³¹ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 719.

Nastoji biti popustljiv i neosvetljubiv naglašavajući:

Susjedi smo, budimo prijatelji
 Naše dobro ne budi vam mrsko
 Ako vam je domovina draga
 I nama je draža od života
 Pa bi rada za nju izginuli.

Peričićevi su deseterci pravilni, njegovo je razmišljanje domoljubno i preporodno, a pjesma ima stanovitu ljepotu.³²

Fra Ante Zorica³³ objavio je u *Narodnom listu* u Zadru g. 1867. pjesmu „Viški boj“ u desetercima te u istomu listu „Pjesmu o osvojenju Bosne“ (*Narodni list / Il Nazionale* 17/1878, 99).³⁴

Svoj prikaz boja započeo je time kako Persano „kavu pije“ „u Jakinu gradu bijelomu“ i u mašti vidi ono što bi želio da se ostvari. Daje nam opis austrijske mornarice koja je otplovila prema Visu.

Pak udriše svojijem brodicam,
 Od Talijana zvanim „ribaricam“
 Na njihove silene djemije,
 Na oklope te strašne galije,
 Kad se, brate, blizu sastadoše
 I ognjenim topim udariše,
 Koje pero može opisati
 Koji l' jezik ljudski iskazati.

Zorica nije pjesnik, već poglavito domoljub koji slavi veličinu bitke, a pjesma mu je nastala pod utjecajem suvremenika s obzirom na to da se vidi sličnost u sadržaju, dikciji i dr.³⁵

³² J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 719.

³³ Fra Ante Zorica (Rupe, 1811. – Knin, 1887.) školovao se u Šibeniku i Makarskoj. Fakultet je završio u Beču. Bio je župnikom u Sinju, Promini, Šibeniku i Dubravicama te upravitelj samostana u Sinju, Karinu i Kninu. Bio je provincijal Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja od 1857. do 1860. Napisao je nekoliko pjesama u desetercu. Dosta je pridonio buđenju narodne svijesti u južnoj Hrvatskoj (Petar BEZINA, *Kulturni djelatnici Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, Zagreb, 1994., str. 125–126, 196–197).

³⁴ Ante ZORICA, Viški boj. Otca Antuna Zorice. Brzotiskom Narodnog lista u Zadru, g. 1867. /P.o. iz „Narodnog koledara za god. 1868., str. 64/ (Povijest hrvatske književnosti, knjiga 1, Usmena i pučka književnost, str. 629); Pjesma o osvojenju Bosne (Vjekoslav Maštrović: *Jadertina croatica*: bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, II. dio: časopisi i novine, Zadar, 1954., str. 356).

³⁵ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 719–720.

Dujam Vuletić, sinjski svećenik, svoj je sastavak naslovio „Narodna pisma od morskoga rata izpod Visa u Dalmaciji/popa Vuletića iz Sinja“, Split, 1866.³⁶ Ta prigodna ikavska pjesma napisana je po predlošku narodnih pjesama i u njoj nema umjetničke vrijednosti. Uspjeliji stihovi daju nam opis prirode za vrijeme borbe:

Sinje more uzavriło biše,
 Ognjena se klupka oboriše;
 Na stotine topovi pucaju,
 Sve do podne nikad ne pristaju.
 Puca, siva, oblaci se dižu,
 Krvnog mora valovi se nižu;
 Tu se gine, tu se krvca lije,
 Jedan drugog iz pušaka bije.

Vrjednija strana pjesme domoljubni su osjećaji prema domovini i povezivanju Istre s Dalmacijom u borbi za slobodu njihovih ljudi, za slobodu tih hrvatskih pokrajina.³⁷

Nikola Tantac, viški seljak i očevidac bitke, opisuje je na ikavskoj štokavštini u tradiciji narodne pjesme, s dosta slabim srokom, ne osobito plastično. Ističe dalmatinsko junaštvo, pa nastavlja:

Izmeđ ovih diče se Višani,
 Sinjeg mora dostojni stražani;
 Grad će njima cesar ojačati
 Da ih nitko ne će pridobiti.
 Sada tebi, majko pomoćnice,
 Velikoga sela odvjetnice,
 Uzdajemo hvale nad sve ine
 Jer pomogla jesi svoje sine!

Njegov narodni deseterac aritmičan je, a pjesma je bez nadahnuća.³⁸

Viktor Aničić Antin iz Visa, dječak od 17-18 godina, koji je napisao osamdesetak stihova ikavsko-štokavskih o drugome dijelu bitke, pjeva snažnim patriotizmom i rodoljubljem te zahvaljuje zapovjedniku:

I njegovim hrvatskim vojacim,
 Dalmatincim hrabrenim junacim
 Jer pošteno dilo učiniše,
 S Dalmacije dušmana odbiše
 Sićaj mi se, o hrvatski rode,
 Da junaštva srićom ti urode ...

³⁶ Splitska Sveučilišna knjižnica posjeduje jedan primjerak ovoga naslova, ima 15 str.

³⁷ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 720–721.

³⁸ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 721.

Spomenuta je deseteračka pjesma slabih srokova i bez posebne pjesničke dikcije.³⁹

Još se jedan viški težak, suvremenik bitke, Antun Radišić „Pismor” /pismar/ (1823. – 1895.)⁴⁰ okušao u opisu bitke s dosta različnih srokova, većim dijelom neuspjelih. Opisujući bitku, spominje bombardiranje utvrda, pokušaj neuspješnoga iskrcavanja, pa navodi više detalja:

Sad ti kažem od Visa nevolje,
Svemu Visu koje srce kolje.
Što ti pivam, ovo laži nisu,
Što podniše u tužnome Visu,
Gledajući gdi gore planine
I dimovi dižu s' u visine.
Od onoga ognja žestokoga
Okolo Visa mista bijeloga
Šest Višana biše pogubio
I ostale mnoge izranio.

Hvali naše mornare i naziva ih hrvatskim imenom usprkos promidžbi autonomne općine i novina koje govore o njihovu „dalmatinstvu”:

Jer su oni roda hrvatskoga
I svaki je srca junačkoga ...⁴¹

Pjesmu završava ovako: „Živi, dakle, Tegetthoffe jaki, i do vika carevi barjaki. Sve vojnici još i Dalmatinci, Ke si zvao: virni moji sinci!”⁴²

N. N., nepoznati pisac s otoka Korčule, napisao je još jednu inačicu Viške bitke u narodnim desetercima i sa srokovima različite vrijednosti. Malo opširnije opisuje pokušaj iskrcavanja Persanovih vojnika na viško kopno, pa spominje napad zapovjednika Vacca na „Komižu selo, - da bogato osvoji veselo, - Al' ga brane Hrvati vojaci, - Malo ih je ali su junaci (...)” Osobito hvali komiške žene koje „na hitre su noge poskočile”, a kad su djevojčice vidjele svoje majke, „tad i one ruke zagalile” i pomagale vojnicima i seoskim borcima. To je svjedočenje korčulanskoga domoljuba koji prenosi raspoloženje naroda svoga otoka koji jednakim žarom diše kao i ostala domovina.⁴³

³⁹ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 721–722.

⁴⁰ „130. obljetnica Viške bitke“, *Hrvatska zora*, g. 6, br. 14, Vis, 1996., str. 12.; Njegova pjesma o Viškome boju izdana je pod sljedećim naslovom: „Pisma o Viškom boju. Složio godine 1866. Ante Radišić, težak iz Visa.“ *Pučki list*, Split, br. 6/1891., str. 42 (Povijest hrvatske književnosti, knjiga 1. Usmena i pučka književnost, str. 631); Povodom Radišićeve smrti ispjevana je u narodu prigodnica „Prigodom smrti Ante Radišića Pismora, pučkog pjesnika iz Visa“ (Marin OREB, *Viška pjesmarica*, Vis, 1984., str. 138–140).

⁴¹ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 723–724.

⁴² M. OREB, *Viška pjesmarica*, str. 138.

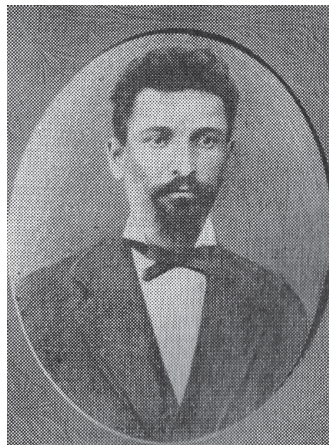
⁴³ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 724.

Josip Andrija Kuljiš „Araus“, koji se ponegdje potpisivao kao „Humski“, rođen je u Komizi 27. ožujka 1849., a umro u Splitu 14. listopada 1916. Bio je suradnik zadarskoga *Narodnog lista* godine 1884. i 1885. te 1892. – 1894., a surađivao je i u *Hrvatskom učitelju* (1884.), *Hrvatskoj* (1892. – 1893.), *Hrvatskoj kruni* (1893.) i *Katoličkoj Dalmaciji* (1893.) gdje objavljuje domoljubne pjesme, prigodnice i prijevode s talijanskoga, a piše u duhu Narodnoga preporoda.⁴⁴

„Pisma“ o boju pod Visom je deseteračka, ikavska, sa srokovima koji su različito uspjeli. Umjetnička strana prikaza boja je slaba, ali povremeno ima i nekih ljepota.⁴⁵

Hvali žitelje Visa koji su bili kao jedan čovjek – bojovnik i sve su dali za obranu rodne grude:

Nemojmo se nikoga bojati,
Dok budemo baruta imati
Svi hoćemo glave izgubiti,
Otadžbinu svoju obraniti.

Josip Andrija Kuljiš

⁴⁴ Visko DULČIĆ, „Hvarski portreti“, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, vol. 3, br. 1, Hvar, 1969., str. 162; J. A. Kuljiš završio je učiteljsku školu u Arbanasima te je učiteljevao, među ostalim, u Brusju na Hvaru te Podšpilju na Visu. Bio je pristaša Hrvatskoga narodnog preporoda što je vidljivo i iz njegovih pjesama: „Visu“, „Ivanu Gunduliću“, „Viškim Hrvatima“ i drugih. Od mladih dana piše pjesme ljubavnoga ugođaja i pjesme prigodnoga značaja te domoljubne. Imao je originalnu umjetničku prirodu. Bavio se i prevodenjem pjesama. Lirika mu ne pokazuje veću nadarenost iako među njom ima i uspjelih pjesama, ali mu je izraz često skučen na račun metrike stiha. Malo mu je pjesama objavljeno. Najdulje su mu pjesme „Iljka Seljakovićeve“, „Istinit događaj na izmaku devetnaestoga vieka“, *Spljet*, 1899 i „Englesko – francuski boj pod Visom god. 1811.“, Split, 1909, Hrvatska štamparija Trumbić i drug /15 str./ Navedene dvije su i jedine zasebno tiskane pjesme. Napisao je i pjesmu „Obsada otoka Visa“, Split, 1867. /18 str., primjerak privezan uz knjižicu *Czvit szvetih...*, Venecija, 1702 F. Glavinića posjeduje knjižnica Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, Zagreb/. Kuljiš je bio očevidac Viške bitke koju je i opjevao. Veće je pjesme pisao u narodnom desetercu (Visko DULČIĆ, „Hvarski portreti“, str. 162; *Povijest hrvatske književnosti*, knj.1, Usmena i pučka književnost, napisale Maja Bošković Stulli, Divna Zečević, Zagreb, 1978., str. 631, 633). Okušao se Kuljiš i na izdavačkome polju jer je izdavao *Pučki list* radi nacionalnoga i gospodarskoga osvješćivanja naroda. List je bio među prvima koji su izlazili na hrvatskome jeziku u Splitu, ali su objelodanjena samo tri broja g. 1885., a uredništvo mu je bilo u Oklaju gdje je tada J. A. Kuljiš službovao. Tiskano je samo nekoliko brojeva jer je imao tek tridesetak čitatelja (Ivo PERIĆ, „Ilija Dizdar, povodom osamdesetgodišnjice rođenja“, *Školske novine*, g. 8, br. 22, Zagreb, 1957., str. 3; Visko DULČIĆ, „Hvarski portreti“, str. 162–163). Njegov brat je poznati pučki pjesnik Vinko Kuljiš, a najstariji brat Antonij Kuljiš bio je svećenik (Visko DULČIĆ, „Hvarski portreti“, str. 160–161, 165).

⁴⁵ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 724–725.

U tim teškim trenutcima opisuje prirodu i strašne prilike:

Od dima se ništa ne viđaše,
 Od topova ništa ne čuješe;
 Tu se trese planina visoka
 Pokraj Visa biloga otoka.
 A od vitra bijahu tišine,
 Dim se diže gori u visine
 Od onoga ognja paklenoga
 Oko Visa otoka biloga.⁴⁶

Stjepan Ivičević (Drvenik, 1801. – Makarska, 1871.), političar i pisac, pripadao je prvome preporoditeljskom naraštaju, tražeći sjedinjenje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom i zahtijevajući da hrvatski postane službenim jezikom. Bio je i zastupnik u Dalmatinskome saboru. Spjevao je više prigodnica u pučkoj maniri, među njima i „Viški boj“, davoriju sastavljenu od osam pjesama (ostala u rukopisu).⁴⁷

Njegova davorija o Viškome boju nije pjesma osobite umjetničke vrijednosti, već prava davorija koju je ispjevao veliki domoljub. Ivičević ne opisuje međusobne okršaje brodova, već prikazuje odnos mora i kopna što nam može dočarati samu bitku:

Zemlja se je nad morem dičila
 Da joj more dor'vat ne može,
 A kraj bi se brodu narugao
 Kada bi se njime po'rvao.

Sad se more s parom pokamilo,
 A brod se je s gvozdom pobratio,
 Pa kada se danas po'rvaju,
 Teško brodu, al teško i kraju.
 Teško brodu jer je kamen tvrđi,

Teško kraju jer ne može s mista,
 Teško brodu zašto drvo gori,
 Teško kraju jer se kamen ori

Ter se ne zna komu biva teže,
 Komu teže, komu l' čemernije,
 Pak njihova jakost danas stoji
 U junaštvu sokolova svoji'.⁴⁸

⁴⁶ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 725, pjesma je prvi put objavljena u *Narodnom listu*.

⁴⁷ *Hrvatski biografski leksikon* 6, I – Kal, Zagreb, 2005., str. 197–200; J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 727–728.

⁴⁸ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 728–729.

Vicko Petrić Meštroviskov, seljak iz Komiže, opjevao je Viški boj deseterački, sa srokovima koji nisu uvijek dobri, te je njegova pjesma bez neke osobite umjetničke vrijednosti. Slavi primorce („Dalmatinci, mladi Hrvaćani”) i njihovu odlučnost da ne predaju svoje.⁴⁹

U domorodnome duhu o Viškome boju napisali su na talijanskome jeziku Marko A. Vidović⁵⁰ (preveo D. Sirovica)⁵¹ i dr. Ivan Krstitelj Machiedo⁵² (preveo Stjepko Ilijić)⁵³ svoje pjesme.⁵⁴

⁴⁹ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 730–731.

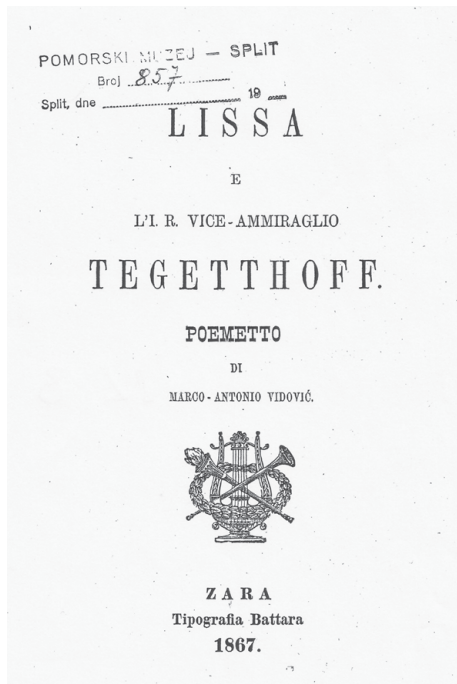
⁵⁰ Marco Antonio VIDOVIĆ, *Lissa e l' i. r. vice-ammiraglio Tegetthoff: poemetto*, Zara, Tipografia Battara, 1867, 32 str. (Znanstvena knjižnica Zadar i Hrvatski pomorski muzej Split posjeduju po jedan primjerak ove knjižice). M. A. Vidović je rođen u Šibeniku g. 1795. Književnik i pravnik. Studirao je pravo u Padovi. Skupljao je narodno blago –epove, pjesme, izreke, poslovice i dr. – koje je kasnije darovao sugrađaninu Nikoli Tommaseu. Preveo je na talijanski i objavio u Zadru 1827. te u Veneciji 1829. spjev *Uzdasi Mandaljene pokornice...*, a 1838. *Osmana* Ivana Gundulića. Uglavnom je pisao na talijanskome jeziku. U Veneciji je 1827. objavio zbirku pjesama *Canzone amorse*. U djelu *Soneti* koje je objavio u Zadru 1856. osvrće se na dvanaest događaja iz Krimskoga rata te hvali Ruse. Među inim, napisao je nekoliko književnih kritika i dvije komedije, a pisao je i za zadarske novine *Gazeta di Zara* i *La voce Dalmatica*. Umrro je 3. veljače 1868. u Zadru (Valter TOMAS, „Kako su zadarski romantičari prevodili Ignjata Đurđevića“, *Croatica et slavica Iadertina*, vol. 4, Zadar, 2009., str. 325; Mate ZORIĆ, „Ana Vidović, Marko Antun Vidović i Nikola Tommaseo u svjetlu neobjavljene prepiske“, *Hrvatsko – talijanski književni odnosi*, (uredio Mate ZORIĆ), knj. 8, Zagreb, 2002, str. 367–528; Vidi još i Mate ZORIĆ, *Književna prožimanja hrvatsko - talijanska*, Split, 1992.; Pavao Jerolimov: *Zadarski list*, 26. 5. 2009.).

⁵¹ Dinko Sirovica (Šibenik, 8. 12. 1872. – Varaždin, 17. 2. 1960.), hrvatski pjesnik i prevoditelj. Učiteljsku školu završio u Arbanasima, a potom je bio učitelj u Rogoznici, Zloselima, Prološcu, Opuzenu i Šibeniku. Objavljivao političke, pedagoške i literarne članke (*Narodni list* i dr.). U Šibeniku je uređivao pedagoške novine *Učiteljski glas*. S Rikardom Katalinićem Jeretovim u Zadru je pokrenuo književni list *Lovor* (1897.). S pjesmama surađivao u podlistku *Narodnoga lista*. Pjesme je objavljivao u *Vienču*, *Prosvjeti* i *Nadi*. Okupljene su u zbirkama *S dalmatinskih žala* (1896.) i *Nove pjesme* (1901.). Pisane su u duhu romantičarske tradicije, u rodoljubnome duhu. Prevodio je djela hrvatskih pisaca na talijanski (*Hrvatska književna enciklopedija*, 4, S – Ž, Zagreb, 2012. str. 59). Među ostalim, napisao je i prigodnicu „Himna komižkog sokola“ (*Narodni list*, g. 37., br. 8, Zadar, 26. 1. 1898., str. 2).

⁵² Ivan Krstitelj Machiedo (1825. – 1905.), odvjetnik i dugogodišnji načelnik Hvara, doktorirao je pravo u Padovi. Isprva autonomaš, nakon Viškoga boja prelazi na narodnjačku, hrvatsku stranu. Bavio se poezijom te je objavio spjev o Viškome boju na talijanskome jeziku (Joško KOVAČIĆ, „Rod Machiedo sa Hvara“, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, g. 12, br. 1, Hvar, 2004., str. 231–232); Puni naziv tiskane poeme glasi: „La battaglia di Lissa del 20 luglio 1866, Cantica del. cav. dr. Gianbattista Machiedo di Lesina, Zara Tipografia di G. Woditzka 1877.“, a primjerci se čuvaju u Kaptolskoj knjižnici u Hvaru, Pharensia i Muzeju hvarske baštine MF, 11 ž. Zahvaljujem na podatcima kolegici Mariji Zaninović Rumori iz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru.

⁵³ Stjepko Ilijić (Stari Grad na Hvaru, 1. 9. 1864. – Zagreb, 6. 2. 1933.), hrvatski pjesnik. Učiteljsku je školu završio u Zadru te do 1899. učiteljevao u Dalmaciji, potom u Mostaru i Bosni do 1917. Uređivao je pedagoški časopis *Učiteljska zora*. U periodici je objavljivao pjesme, kritike, recenzije. Objavljena mu je knjiga domoljubnih i refleksivnih idealističkih pjesama *Pjesme u stibu i prozi* (1900.) i romantični ep *Ali-beg Čengijić i Biserka* (1906.). Najveći uspjeh postigao je dopjevom Preradovićeva spjeva *Lopudska sirotica* (Vienac, 1903.). Prevodio je s talijanskoga djela U. Foscola, a na talijanski S. S. Kranjčevića. (www.enciklopedija.hr/natuknica/.aspx?id=27079; zadnje posjećeno 20. listopada 2016.).

⁵⁴ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 731.

Marko A. Vidović: Lissa e L'I. R. Vice - Ammiraglio Tegetthoff. Poemetto

U spomenutoj Kuničićevoj knjizi donose se lirski sastavci prigodom dvadesete godišnjice, i to pjesma „Slavnim junacima palim srpnja 18., 19., 20. godine 1866. na uspomenu, harnost i bodrenje“ (objavljena prvi put pod naslovom „Slavnim junacima padšim srpnja XVIII-XIX-XX godine MDCCCLXVI na uspomenu harnost bodrenje mladež viškog ostrva poklanja“, u *Narodnom listu*, g. 30., br. 56, Zadar, 15. 7. 1891., str. 1); „Mrtvi čemin na lovor-vijencu Viškog boja od Petra Kuničića“⁵⁵ te pjesme prigodom dvadeset i pete godišnjice⁵⁶: „Tegetthoffov duh Hrvatima od Ivana Trnskoga“, „Nad spomenikom viških junaka Milana Begovića“ (izvorno objavljena pod naslovom „Nad spomenikom viških junaka prigodom dvadesetpetogodišnjice viškog boja MDCCCLXVI dne XX srpnja MDCCCXCI“ u *Narodnom listu*, g. 30., br. 59, Zadar, 25. 7. 1891., str. 1; potpisana je pseudonimom Tugomir Cetinski),

„Prigodom XXV svečanoga goda Viške bitke palim junakom“ i „Dvajstpetomu godu osamnajstoga srpnja MDCCCLXVI kadno se italijansko brodovlje s komižkoga knez-rata junački suzbilo Stjepana Buzolića“ (objavljena prvi put u *Narodnom listu*, g. 30., br. 57, Zadar, 18. 7. 1891., str. 1), „C. i K. Mornarica i Vis“ (1866. – 1891.) Nike J. Mardešića⁵⁷ (objavljena u *Narodnom listu*, g. 30., br. 65, Zadar, 15. 8. 1891., str. 1, potpisano: U Poli na 20 srpnja Niko J. Mardešić Komižanin), „Viškim junacima nepoznatoga V. P.“, „Ostrvu Visu Komižanina Vicka Zanchija“⁵⁸ (izvorno prvi put objavljena

⁵⁵ Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1907., str. 272–274.

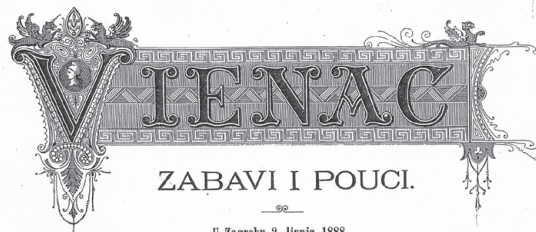
⁵⁶ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 276.

⁵⁷ Niko J. Mardešić odvjentnički je kandidat i g. 1910. prisjednik ogranka Matice hrvatske u Puli (Strossmayer, koledar za god. 1912., str. 73), gdje se javlja i kao „penzionirani vođa krmila, trgovac vinom i liferant vina mornarici“ (Mate BALOTA, *Puna je Pula*, Rijeka, 1981., str. 101, 280, 414), te kao predsjednik odbora za proslavu Viškoga boja u Puli g. 1916., a jedno od mjesta događanja proslave u tom gradu bila je i kavana Tegetthoff (*Hrvatski list*, g. 2., br. 376, Pula, 23. 7. 1916., str. 2; na podatku zahvaljujem kolegici Jasenki Kranjčević); u povodu Mardešićeva vjenčanja g. 1890. Petar Kuničić objavio je prigodnu pjesmu „Za pir Nikole J. Mardešića, nostroma c.k. mornarice i Marice Marinković u zavičaju Komiži, XII. veljače MDCCCXC“ (*Narodni list*, g. 29, br. 12, Zadar, 12. 2. 1890., str. 1).

⁵⁸ Svećenik Vicko Zanchi Petrov i Fiorine Marinković rodio se u Komiži 22. svibnja 1859., a umro u Beču 21. travnja 1924. Zaređen je 22. listopada 1882. (podatci bivšega župnika Komiže Ivica Huljeva, kojemu i ovom zgodom zahvaljujemo). Bio je profesorom na gimnaziji u Šibeniku i član

pod naslovom „Otoku Visu 1866.-1891.“, Beč, u srpnju 1891., u *Narodnom listu*, g. 30., br. 58, Zadar, 22. 7. 1891., str. 1), „Pred spomenikom viških junaka“ Đure Palavršića,⁵⁹ „Kod Visa“ („U spomen goda Viške bitke“) I. Medara⁶⁰ kojega je uređivao Dujam Mikačić te „Sastavak prigodom četrdesete godišnjice žrtvama Viškoga boja 1866.“, Vis, 20. srpnja 1906. Franje Kargotića.⁶¹

U *Viencu* je godine 1888. (god. 20, br 22, 2. lipnja 1888., str. 337–338) Ante Tresić Pavičić, potpisan kao „Mosorski guslar“, objelodanio svoju prvu pjesmu, „Kod Tegetofova spomenika“, inspiriranu Tresićevim susretom sa spomenikom admirala Tegetthoffa, pobjednika Viške bitke.⁶² Kod Tegetofova spomenika, pjesnik se zalijeće maštom na više mrtve junake.⁶³ Fedora Ferluga Petronio pjesmu drži pravom epskom kompozicijom, punom erudicije te spomena na antičku povijest,⁶⁴ dok je sam autor

U Zagrebu 2. lipnja 1888.

Br. 22.	Istaci svake nedjelje na dva arka. — Godišnja cijena 6 for., poštom 1 domaćim u kući 7 for. — Računati se ne vrstaču.	God. XX.
---------	---	----------

Kod Tegetofova spomenika.

Iskajno me lutajuća noge
Kroz dosadnu maglušinu Bečku
Namyerila na stup slavni,
Gvozdenjem kljunim nakitani,
Kano onaj, kojeg Mylskim plienom
— Byrskim plaćem — Kvirit davni
Podigao pored Foru.
Topla se u radost duša
Mrka duša kriepostnog Katona,
Spazivši ga, gdje no blista
Ko Kviritska slava čista,
Pa bi vika! u osvetnoj dazi:
„Hajte, hajte na valove momci,
Dull'jveri vatreni potomci,
Kosti svete Regnlove,
Zaljne zemlje Romalove,
Hajte oteč nevjernome Punn!
Nek se carstvo crveni Neptunu
Punskom krvju;
Neka strvin
Nek se psu morskoga stada;
Nek se šalo Nerejve kćeri
I ciplasti mladani tritoni!
Čepednam Fenickijeh plavi;
Nek carica širokih pučina
U pućinam nek zaglavi;
Nek se Byrsa drevena ruši,
Nek se puši
Eskulapa sveta kuća,
I Elise svete kosti
Razbacajte na četiri strane.
Hajte! hajte na valove momci,
Dull'jveri vatreni potomci!“

Zapne oko na ponosnom stupu
Prolazećem razodnakom strancu:
„Po junačkom ako snidiš sasen,
Mora da je velikan na glasu,
Domovina koga tako časti.“

„Gospodaru, ciceron će na to,
Tegetof je, junačina silni,
Koji slavi Alemanskoj sjajnoj
I na moru poseosao sunce;
Nek svjedoče jadranske pućine
I kod Visa njegove dubine,
Sko proširite radu Italjo.“
Kano konjice, kad ga obad hadne,
Tad u meni duša zadijpila,
Zaigrala, zavrissula gorko;
Ej da mi je sila,
Šamsanova bila,
Zemljica bi zatunjila
Od udara šarenog mramora;
A pod njim bi kleta duša,
Sko ne vidje nikad milo more,
U paklene srazu ponora.

Na prelazku rodnog praga,
Krauna dijco krčne Dalmacije,
Mili sinici posostreme Istre,
Kad vam majka stala draga
Kukajući: „Ne id' tamo sinko“,
A djevica uzdaha vam tajnih
Ša prozora utrala suze,
Zajpejavate bojno milotžno:

„Bješk' mi s praga majko mila,
Ratna trublja već me zove,
Već gjenije bojne plove,
S osusmanom biti boj-
Utri suze, pa ako me
Vako mlada proštre more,
I poleti k nebu gore
U lagumu sinak tvoj;
Polej sinko, tad mi reci,
Kollehka ti ledja laka,
Ladja će ti biti raka,
More će ti biti dom!

Ante Tresić Pavičić: Kod Tegetofova spomenika

Pokrajinskoga vijeća u Zadru. God. 1912. bio je profesor na gimnaziji u Kotoru (*Status personalis et localis* .. *Pharensis Braciensis et Issensis pro anno Domini MCMXII*, Tridenti 1912., str. 61, 70). Objavio je više prigodnica i pjesama te stručnih djela. Također i „Na pedesetgodišnjicu viške bitke 1866. – 50 – 20. Srpnja 1916.“ (*Narodni list*, g. 55, br. 58, 22. srpnja 1916., str. 1; potpisao se kao prof. Vicko Zanchi s otoka Visa).

⁵⁹ Đuro Palavršić, hrvatski pjesnik – epigon i književni tradicionalist blizak D. Politeu, A. T. Pavičiću, R. K. Jeretovu i krugu oko časopisa *Novi vjek*. Suradnik je u dalmatinskoj i istarskoj periodici pravaške i katoličke orijentacije, pisac književnih prikaza i feljtona te suradnik *Narodnoga lista*. Prevodio je Goethea i Schilera (Stanislav MARIJANOVIĆ, *Fim de siecle hrvatske Moderne / generacije mladih i časopis Mladost* /, Osijek, 1990., str. 122). Objavio je i „Jadranski ritmi“, Split, 1927., u knjizi Petra Kuničića *Biševska modra špilja*, Dubrovnik, 1932.

⁶⁰ O I. Medaru nažalost nismo uspjeli prikupiti nikakve podatke.

⁶¹ Svećenik Franjo Kargotić spominje se u Mircima (*Povijesti otoka Brača* D. Vrsalovića) te kao župnik Škripa na Braču s nadimkom „Miroslavić“ (Nevenska BEZIĆ BOŽANIĆ, *Selčani 18. i 19. stoljeća*, Split, 2006., str. 217).

⁶² Ivo PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, Split, 1997., str. 10.

⁶³ Jakša ČEDOMIL, „A. Tresić Pavičić“, *Iskra*, list za književnost i umjetnost, g. I, br. 14, Zadar, 1891., str. 118.

⁶⁴ Fedora FERLUGA PETRONIO, „Recepcija S. S. Kranjčevića u Italiji“, zbornik *Komparativna povijest hrvatske književnosti / XIX. stoljeće* /, Split, 1999., str. 54.

polemizirajući s onodobnim polemičarima smatra „odveć paprenom” za tadanje čitanke iz književnosti.⁶⁵

Pjesma je na tragu pravaških načela te odiše domoljubnim i protuaustrijaskim duhom jer su se Hrvati i tom zgodom, kao mnogo puta u povijesti, žrtvovali za stranca. I ovom zgodom Tresić lamentira nad hrvatskom sudbinom i očituje svoje borbeno starčevićanstvo.⁶⁶

Kad si takav boreć se bez cilja,
Dalmatinče, kakav bi mi bio
Da za tvoju boriš se Hrvatsku,
Za ljubovcu i za djecu krasnu? ...
Ali jao nesretan je onaj,
Komu cvjetak čarne budućnosti,
U pupoljku uvene i pane,
A za slavu njegovih dušmana.

Tresić je u pulskome listu *Diritto croato* na talijanskome jeziku objavio i djelo *La partenza del soldato croato per Vis /Lissa/*. (*Diritto croato* 6/1893.-1894).

U povodu dvadeset i pete obljetnice bitke, napisano je više stihova. Ivan Trnski napisao je „Tegetovljev duh Hrvatima“;⁶⁷ a Stjepan Buzolić „Prigodom XXV svečanog goda Viške bitke palim junakom. Pjesma“ te „Dvajstpetomu godu osamnajstoga srpnja MDCCCLXVI kadno se italijansko brodovlje s komižkoga knez-rata junački suzbilo“. Prva Buzolićeva pjesma potpisana je „Na ime slavne viške občine spjevao Stjepan Buzolić viški zastupnik“ a druga „Na ime komižkih Hrvata spjevao Stjepan Buzolić“, a obje su objavljene u zadarskome *Narodnom listu*, 30/1891, br. 57, str. 1-2/. Milan Begović napisao je „Nad spomenikom viških junaka“, a nešto kasnije S. S. Kranjčević „Naš čovo“. Od spomenutih odskaču Begović i Kranjčević. Begovićeva pjesma ima šest kitica s po četiri stiha. Pjesnik zahvaljuje u ime naroda palim bojovnicima koji su položili život na oltar domovine.

⁶⁵ Polemike u hrvatskoj književnosti, sv. 7, *Anarhija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti*, priredio Ivan Krtalić, Zagreb, 1983., str. 283.

⁶⁶ I. PETRINOVIĆ, *Politički život*, str. 10–11.

⁶⁷ Ivan TRNSKI, „Tegetovljev duh Hrvatima“, *Narod*, g. 8, br. 57, Split, 1891., str. 1; Tegetthoff je ostavio traga i u nadimcima pojedinih sudionika bitke, pa u okolici Marine, u selu Gustirni, bilježimo granu obitelji Brajnov koja je dobila nadimak Tegeto, kao i na otoku Drveniku na Trogirskome primorju odakle je sudionik bitke, topnik na brodu *Kaiser*, Jure Meštrović prozvan Tegeto kojemu se, prema legendi, ukazao sv. Jure, zaštitnik njegove mjesne crkve, koji ga je štutio cijelo vrijeme bitke, pa je pod zaštitom njegovih krila, pokazao veliku hrabrost i vještinu u bitci, za što je bio pohvaljen, te je Jure na zabatu svoje kuće na otoku isklesao Tegetthoffovu glavu, a kad je umro, njegov lijes bio je prekriven tamnomodrom tkaninom koja se po slavnom admiralu prozvala teget. Dinko PENSA, „Život i vjera idu skupa“, *Hrvatsko slovo*, 29.3.2013.

Spavajte mirno junaci; na vrh vašeg praha
 Mladi se kune naraštaj da s' or idol i brijeg;
 Spavajte tiho, junaci, nemajte nikog straha,
 Trobojni još na ostrvu vije se vašem stijeg.

Ovu domoljubnu pjesmu Begović je ispjevao kao šesnaetogodišnji gimnazijalac u klasičnome elegijskom distihu, a slična je mnogim prigodnim rodoljubno-patetičnim pjesmama kakvih je, kako navodi Maštrović, bilo mnogo na stranicama dalmatinskih novina i književne periodike, a posjeduje stanovite literarne vrijednosti.⁶⁸

Nešto je kasnije napisao mladi Kranjčević, uvjereni pravaš,⁶⁹ pjesmu „Naš čovo“ (1898.). Opisuje borca koji je pod Visom izgubio obje ruke. Puna je sarkazma, ironije i melankolije.⁷⁰

Pjesnik Kranjčević započinje:

Otkad tebi, moj prosjače, ti rukavi prazno vise?

- Pa od onda, gospodaru, kad smo bili ispod Lise.
- Grmilo je, kršilo je, ko da vrazi svi se nose,
 Ja se popeh vrh fregate, jer naš barjak zapleo se.
- Usred dima, usred zrnja jurnula je naša prova,
 I sada bih život dao za taj smiješak Tegetova!

U tim Kranjčevićevim stihovima kojima počinje pjesma „Naš čovo“ sadržana je sva silina znamenitoga Viškog boja koji se odigrao davne godine 1866.

Jednu od interpretacija Kranjčevićeva „Našeg čove“ dao je Joža Skok.⁷¹

Pjesnik nastavlja:

- U visini stojeć 'nako, niz pučinu samo trenuh,
 Ni ne vidjeh više mora u oblačju zadimljenu.
- Tek križevlju silnih nava ljuljahu se oštri vrsi;
 Pa svejedno – rekoh sobom – što da naš se barjak mrsi?!

⁶⁸ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 731; Tihomil MAŠTROVIĆ, *Drama i kazalište hrvatske Moderne u Zadru*, Zagreb, 1990., str. 84–85.

⁶⁹ Filip KOZINA, „Mladi Kranjčević i pravaštvo“, *Hrvatska revija*, g. 16, br. 1, Zagreb, 2016., str. 4–6 („u svojoj bilježnici piše Bog i Hrvati“); Također i Jelčić ističe da je Kranjčević po intimnome uvjerenju bio pravaš (Dubravko JELČIĆ, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 2004., str. 239).

⁷⁰ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 731.

⁷¹ J. SKOK, „Jedan pristup“, str. 399–412.

- Odjedanput spazih eto: Talijanac na nas suče
Sa križa mu vojnik vreba, da nam ratni barjak svuče.
- Ne ćeš, rekoh, galijote! - ...pokrih barjak u tom trenu,
- A ozdo se zrnje osu i po meni i po njemu.
- Tek ga nazrijeh, kako ljosnu, a za njime ljosnuh i ja;
Padajući on je vikno: "Ev-ev-vi-va I-ta-li-a!"
- Ja pomislih: "Što se u nas talijanski dereš, skote!"
Pa poviknuh: Amiraljo naš eviva, ti ćozote!
- Što je dalje bilo, ne znam; tek bilo je dugo, dugo;
Tu izgubih obje ruke; sad sam 'vako, što bih drugo!
- Penzijice nešto imam, dobri ljudi dadu tralja,
Svakog ljeta misu platim za pokojnog amiralja.
- I molim se; Bog da prosti svima nama grijesne čine
I da jošte do godine u životu podrži me.
- Pošao bih Majci Božjoj na proštenje a na Krasno
Pre neg umrem, da se skrušim, da ne bude poslije kasno.
- Jer me peče, gospodaru, što krštenoj rekoh duši
Pasju riječ, Bog da prosti, kad se ono s križa sruši!
- Nu ... rekoh je! Branio sam s obim rukam amiralja,
A nijesam ni ja bio vazda 'vaka kljasta tralja!

Etika i filozofija „našega čove“ etika je i filozofija družine.⁷² Pisana je u šesnaestercu radi epizacije pjesme koja mu je poslužila desentimentalizaciji lirske građe.⁷³

Za „našega čovu“ najmanja je društvena jedinica rod koji se treba brinuti za svoje članove koji čine nedjeljivu zajednicu. Junaku te pjesme teško pada činjenica da više nije punopravan član svoje rodovske zajednice, da ne ispunjava njezin standard, već je „vaka kljasta tralja“. Stoga vrijednost njegovu životu i sadržaj daje ona jedna i jedina slavna bitka čiji je dionik bio, koja ga je doduše upropastila, ali u kojoj je posvema ispunio svoju obvezu člana družine jer „branio sam s obim

⁷² Z. ŠKREB, „Prilog interpretaciji“, str. 51.

⁷³ Z. ŠKREB, „Prilog interpretaciji“, str. 48.

rukama amiralja”. Stoga je i pjesnik opisu te bitke posvetio toliko mjesta u pjesmi.⁷⁴ Ta pjesma bez mrve sentimentalizma ili ushićenosti budi strahotno raspoloženje koje kaže da smo upravo to mi, naša zbilja i povijest; iz usta Kranjčevićeva čove progovara naša bijeda.⁷⁵ Kranjčevićev su metar, jezik i kompozicija u spomenutoj pjesmi osebjuni. Njegova je lirika nesentimentalna i nepatetična i jedno od njegovih najznačajnijih lirskih djela, na visini europske lirske tradicije.⁷⁶

Među napisanim pjesmama nema jačega ostvaraja izim pjesama Milana Begovića i S. S. Kranjčevića, a čak ni Begović nije dao ostvarenje prema svojoj umjetničkoj snazi. Dakle, kod nas je taj povijesni događaj ostao umjetnički nedostatno obrađen iako je upamćen kao veliki uspjeh hrvatskoga naroda u borbi za slobodu svoje zemlje.⁷⁷

Iz izloženoga vidimo da su pjesme o Viškome boju većinom prigodnice koje su odjek borbe u vrijeme Hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji i Istri. Spomenutim književnicima u tom prijelomnome trenutku bilo je primarno obilježiti vrlo važan događaj za cjelinu narodnoga bića. Stoga je i njihov doprinos u narodnoj borbi za narodnu stvar značio mnogo.⁷⁸

Pjesnici narodnjaci opjevali su Viški boj kao hrvatsku nacionalnu pobjedu i na taj način još više razgorjeli narodnu svijest.⁷⁹

Osim pučana, i neki plemići okušali su se na literarnome polju slaveći Viški boj i njegove sudionike. Tako kaštelanski posjednik Janko Ćipiko Zaneto (Kaštel Novi, 1806. – 1891.), u početku autonomaš, a kasnije narodnjak, piše svoju „Pismu u smart junaka Vidima Tegetoffa pomorskog podvojvode brodovlia austrijanskoga poklonjena prid noge cesara Frane Jozipa I.“ (Spivao je Janko Ćipiko iz Kastelaha od Trogira. Spalato, tipografia Giovannuizio 1871, str. 8) te „Boj na otoku Visu u Dalmaciji“, Giovannizio, Spalato, 1866. Ivan Ćipiko Zaneto, plemić i posjednik, pučki pjesnik, djed je poznatoga književnika Ive Ćipika, autora romana *Pauci* i *Za krubom*. Pisao je stihove pod pseudonimom Janko. Ivanov (Jankov) otac Alviž i sin Nikola također su pisali pjesme, Alviž pod pseudonimom Starac Ćipiko. Janko je napisao više od 100 „pučkih“ pjesama. Pisao je i u čast Antonija Fanfonje, trogirskega zemljoposjednika.⁸⁰

⁷⁴ Z. ŠKREB, „Prilog interpretaciji“, str. 51.

⁷⁵ Z. ŠKREB, „Prilog interpretaciji“, str. 52.

⁷⁶ Z. ŠKREB, „Prilog interpretaciji“, str. 52.

⁷⁷ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 732.

⁷⁸ J. RAVLIĆ, „Viška bitka“, str. 732.

⁷⁹ Ivo PERIĆ, *Borba za ponarođenje dalmatinskog školstva (1860.-1918.)*, Zagreb, 1974., str. 63.

⁸⁰ Ivan PAŽANIN, „Četiri pjesme Janka Ćipika u slavu Antuna Fanfogne“, *Vartal*, g. 15., br. 1-2/2014, 1-2/2015, Trogir, 2017., str. 263-269.

U XIX. stoljeću spominje se i pjesma Dubrovčanina Luke Svilovića⁸¹ koju je spjevao u povodu desete godišnjice boja.⁸²

Koliki je odjek u epskoj književnosti ovaj boj ostavio, vidi se i u inačicama koje su zapisane u 20. stoljeću, primjerice od autora ovoga rada,⁸³ a pronađene su i arhivske varijante pjesama. Prva je u rukopisu, nepoznata autora, napisana u maniri narodne pjesme, nastala zacijelo nedugo poslije bitke. Ima 21 strofu, svaku od šest redaka, a stihovi svojom formom odgovaraju čistomu narodnom desetercu.⁸⁴ Sastavak završava laudama dalmatinskome junaštvu i admiralu Tegetthoffu kojega pjesnik čak izdiže iznad slavnoga Nelsona:

Tegentoffa Vetza i ostalom
 (Slave) viek ce većma zapada
 Pred Nelsona svojim djelim slavnim
 (Nositcejih spoviedagne) sada
 Er vitescko njihovo je djello
 Joscter (vistere) negh Nelsona bilo.

Druga je pjesma, također anonimna, tiskana kao oznanjenje, u desetercu, zacijelo u povodu 20. ili 25. godišnjice bitke. Naslovljena je „Boj pod Visom koj se dogodi u Dalmaciji na dvadeset Srpnja 1866“, također bez umjetničkih vrijednosti.⁸⁵

Don Marin Oreb, viški svećenik, zapisao je još jednu inačicu Viškoga boja, a objavio je i onu koju je ispjevao Pismor te pjesmu u povodu Pismorove smrti.⁸⁶

Stota godišnjica pobjede pod Visom, god. 1966., bila je inspirativna za Višanku Maru Rabanašić koja opjevava Tegetthoffa:

U čast Tegetthoffu
 Tegetofu, Bog ti pokoj dao!
 Trajnom si se slavom ovjenčao!
 Mrki mejdan kada si dobio,

⁸¹ Luka Svilović, hrvatski pjesnik i povijesni pisac. Bio je pučki učitelj u Budvi, gimnazijski profesor u Dubrovniku, ravnatelj klasične gimnazije u Splitu 1863. – 1868. Zastupao je ideje Hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji. Pisao je prigodne pjesme i povijesne prikaze na hrvatskome, latinskom i talijanskom jeziku te prevodio s talijanskoga. Objavio je prigodnicu „Pjesma mosorske vile“, Split, 1875., „Kratka povjesnica Dalmacije“, Zagreb, 1861. (Ljerka ŠIMUNKOVIĆ, „Kronika splitske gimnazije“, str. 200; www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59083 (zadnje posjećeno 20. listopada 2016.).

⁸² P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 122.

⁸³ Ivan PAŽANIN, „Inačica pjesme Viški boj zapisana u Vinišćima“, u knjizi *Iz povijesti Vinišća i Trogirskoga primorja*, Trogir, 2001., str. 315–320.

⁸⁴ Tihomil MAŠTROVIĆ, „Dvije nepoznate pjesme o Viškom boju“, *Naše more*, g. 25, br. 2-3-4, Dubrovnik, 1978., str. 94–95.

⁸⁵ T. MAŠTROVIĆ, „Dvije nepoznate“, str. 95.

⁸⁶ M. OREB, *Viška pjesmarica*, str. 136–142.

Talijana pod Vis potopio!
 Evo danas stota je godina
 Na pomoći Boga Gospodina!
 Naša slavna ratna mornarica
 Pokraj Visa biše gazdarica
 Dušmansku je silu potopila
 Iz Talije što je doplovila.
 Tako osta obala jadranska
 Trajno naša a ne talijanska!
 Zapisana je od don Marina Oreba.⁸⁷

Zanimljivo je da poznati skupljač narodnih pjesama Olinko Delorko nije zapisao nijednu varijantu te pjesme u svome rukopisu *Narodne pjesme otoka Visa*.⁸⁸

Odjek bitke postoji i u koledarskim pjesmama koje se pjevaju u Dubrovniku, pred vijećnicom, kada zazvoni podne. Stihovi četvrte strofe koledarske pjesme „Evo našeg Martina“ nastali su nakon znamenite Viške bitke u čast pobjede nad talijanskom vojskom:

Dalmacija ga je pozvala,
 on poleti kano vila,
 iz dalekih tih zemalja,
 evo nan ga, Bogu hvala.
 Martin hvali Dalmatince,
 ko junake od starine,
 jer pod Visom kad su bili,
 sve Pujize potopili.

Pjesmu je zapisala Josipa Favro g. 2007. na Korčuli.⁸⁹

⁸⁷ M. OREB, *Viška pjesmarica*, str. 142–143.

⁸⁸ Kazivanje Tvrtka Zebeća, znanstvenoga savjetnika Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu iz lipnja 2016.

⁸⁹ Marko DRAGIĆ, „Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, Split, 2008., str. 35.

Viška slava.

<p>Sviške slave, Dike prave, Svud nam slóvi dom, Tuj tuđina Dušmanina Bojni slomi grom!</p>	<p>Hrvat gleda, Visa ne da, Brani otok svoj, Dušman s jada, Izenada, Pust ostavlja boj...</p>
--	---

<p>Tudja sila Tuj se slila, Da nam otíme taj Raju slični Otok đični Vis — Hrvata sjaj!</p>	<p>Al s hrvatskih Grla bratskih Gromki ori jek: Dičnom Visu, Tvrdom klisu, Čast i slava v'jek!</p>
--	--

Ljudevit Varjačić.

Ljudevit Varjačić: Viška slava

Iz starijega razdoblja spomenimo još jednu poetsku stvar na hrvatskome jeziku, „Višku slavu“ Ljudevita Varjačića.⁹⁰

Osim na hrvatskome, ispjevano je više stihova na raznim jezicima, osobito talijanskome (Lorenzo Stechetti, Cesareo, Sbarbaro, Zandrini, Colautti, Carducci itd.), njemačkome,⁹¹ slovenskome.

U spomen na poginule u bitci, god. 1867. podignut je na Prirovu sred groblja mramorni spomenik s imenima „slavnih poginulih junaka“ – Viški lav kojega Talijanu u vrijeme okupacije otoka između 1918. i 1921. odvoze u Italiju gdje se i danas nalazi ispred pomorske akademije u Livornu.⁹² Lav je dobio i svoga pjesnika, Carla Sordija, nekadašnjega ravnatelja škole u Livornu. Sordi se spomeniku obraća kao živome biću:

Spavaj dakle s one strane rešetaka
O, Viški lave; sad je već prošlo
Tvoje vrijeme; obuzdaj svoj bijes;
Nesretna je bitka više nego osvećena.

⁹⁰ Viška slava, *Smilje*, g. 23., br. 8, Zagreb, 1894.-1895., str. 126; Ljudevit Varjačić (1852. – 1926.), hrvatski pjesnik, prozaist i dramski pisac. Pisao je pjesme za djecu, pripovijetke, igrokaze, pedagoško-didaktička djela. Napisao je oko 200 pjesama od kojih je polovina uglazbljena. Jedna njegova pjesma s ponešto izmijenjenim riječima postala je himna gradišćanskih Hrvata u Austriji (*Hrvatska enciklopedija*, sv. 4, S – Ž, Zagreb, 2012., str. 385–386).

⁹¹ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 122.

⁹² Krešimir BERMANEC, Mario KATIĆ, Tomislav OROZ, Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, „Sjećanje na Viški boj. Proslave, spomenici, naracije“. *Studia ethnologica croatica*, vol. 19, Zagreb, 2007., str. 101.

Lavu pjesnik poručuje da obuzda svoj bijes jer je nesretna bitka već davno osvećena, Austro-Ugarska Monarhija davno propala, a Lav je osuđen na boravak u Italiji kao novoj domovini. Sordi konstatira da je Lav napokon blagoga izgleda i svojim držanjem više ne poziva talijanske neprijatelje na borbu:

Oko njegovo ljuto sad već ne blista,
Ispružene ima šape, tijelo opruženo,
Pognutu glavu; sada svjetlost bježi sa
Zatočenog Viškog lava.⁹³

Slovenski pjesnik i teolog Mihael Opeka (Vrhnika, 1871. – Ljubljana, 1938.)⁹⁴ objavio je pjesmu na slovenskome jeziku „V spomin avstrijskim vojakom padlim pri Visu. I. 1866.“⁹⁵ Janko Glazer, slovenski pjesnik i publicist (1893. – 1975.) u *Mariborskom klopotcu* (2/1927, 2, 22) objavio je pjesmu „Tegetthoff“ potpisavši se pseudonimom Kronist.⁹⁶

Na slovenskome i njemačkome jeziku u Mariboru je g. 2016. objavljeno djelo *Wilhelm von Tegetthoff in bitka pri Visu 20. julija 1866.*⁹⁷

V spomin
avstrijskim vojakom, padlim pri Visu l. 1866.

Elegija.

«O živi, hrabri Avstrijanci, ste žbe
Kljuba, vsi zaton plemi našemu.»¹⁾

Dvajset in peta pomlad ovenčala zemljo prostrano,
Kar vas zagrnil je v smrt, hrabri junaki, naš jug.
Jasno prisvetili nje zor nad našo gomilo,
Z juga dospel je med nas, vaš nam obudil – spomin.
„Potnik, Spartancev povelj...“ Mirujte, glasovi proseči:
Kakor v preteklosti dne, vse še pred nami živi!
Tegetthoff slavni in Vis – zgodovine sta dični imeni,
Dokler avstrijski bo zri orei ponosni med svet. –
Krate poznabosti plen vsakdanja so dela človeška:
Kar domovini storil, bode slovelo na vek.
Vaša, junaki, srčnost najdražje ji vse je podala:
V grob vas je tiral pogum, da oprostili ste dom.
To je ljubezen zares, ljubezen do doma, ki slednja
Majhna se žrtve ji zdi – njemu v prosveto in čast.
Vam jo priduže pomnik kameniti na skalnem obrežju,
Nemo v kraljestvo strmeč, kjer je domovje vam zdaj.

¹⁾ Potnik, Spartancev povelj, da mrtvi počivamo tukaj.
Ker smo posiljali vsi njihovih zakonov glas.

Mihael Opeka: V spomin avstrijskim vojakom, padlim pri Visu l. 1866.

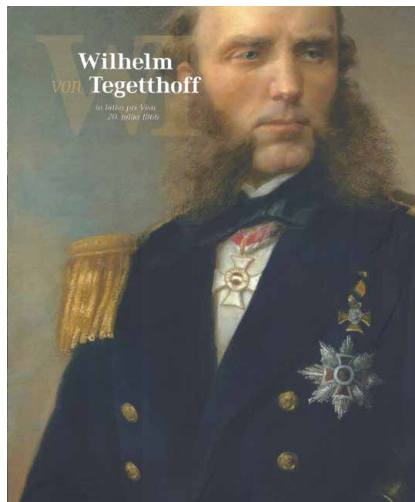
⁹³ K. BERMANEC i dr., „Sjećanje na Viški boj“, str. 102–103. Pjesma se nalazi u arhivu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

⁹⁴ www.slovenska.biografija.si/oseba/sbl395839 (zadnje posjećeno 20. listopada 2016.). Opeka je predavao na ljubljanskoj realci i na Teološkome fakultetu u Ljubljani. Objavljivao je znanstvene rasprave u reviji *Katoliški obzorik* i *Voditelj u bogoslovnih vodab*, a od 1900. do 1912. Bio je urednikom literarnoga mjesečnika *Dom in svet*. Objavio je knjige – teološke studije *Kamgreš* (1923.), *O ljubezni* (1923.), *Večna knjiga* (1927.)

⁹⁵ Elegija. *Dom in svet*, g. 4, br. 7, Ljubljana, 1891., str. 289–290.

⁹⁶ Studirao je slavistiku i germanistiku. Najveći dio života radio je u studijskoj knjižnici u Mariboru. Pisao je kritike, eseje, uređivao antologije i časopise te prevodio Prešernove njemačke pjesme na slovenski. Pjesništvo mu se odlikuje impresionističkim lirizmom (www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22251; zadnje pristupljeno 22. listopada 2016.).

⁹⁷ Autor ove monografije je dr. Igor Grdina. Djelo je bilo predstavljeno u Hrvatskome pomorskom muzeju u Splitu g. 2016.

Wilhelm von Tegetthoff in bitka pri Visu
20. julija 1866.

bitku, pa talijanski pjesnik i romanopisac Vito Rivello (Potenza, 1933. – Rim, 2009., objavio je više knjiga poezije i proze), objavljuje humorističnu liriku punu sarkazma i ironije *La battaglia di Lissa*.¹⁰⁰

Dubrovački publicist Mato Kapović osvrnuo se također na važnost Bitke pod Visom i neke pjesnike koji su je slavili.¹⁰¹

Protokom vremena, Viška je bitka postala znak protivljenja hrvatskoga čovjeka, pa se svako, pa i neznatno suprostavljanje uspoređivalo s Viškim bojem, a najbolji primjer rečenoga članak je pjesnika Andrije Ilića Bega iz *Hrvatske zore*, časopisa ogranka Matice hrvatske u Visu, koji je Ilić naslovio „Drugi viški boj“:

„Ljeta Gospodnjeg 1936. dogodio se je Drugi Viški boj, koji je kao i onaj prvi, sedamdeset godina prije toga, god. 1866., završio sa sjajnom hrvatskom pobjedom. Ovoga puta nismo imali admirala Tegethofa i njegove mornare, već elitnu grupu hrvatskih vođa iz Visa i Komiže, koji su s težacima,

Viška je bitka svoj odjek imala i na glazbenome polju jer je Nikola Furlani, voditelj komičke limene glazbe, za 20. godišnjicu boja, 1886., komponirao prigodnu skladbu pod nazivom „Viški boj“. Njezino premijerno izvođenje dogodilo se 23. srpnja 1886. u Visu. Bila je iznimno dobro prihvaćena, pa se niz desetljeća održala na repertoaru narodne glazbe iz Splita i Dubrovnika, a Narodna glazba Vela Luka još uvijek je prigodno izvodi.⁹⁸

Nekoliko kitica djela „Padšim“ uglazbio je prof. Bepica Martinis, a praižvedeno je g. 2016. za Dan grada Visa u izvedbi zbora Osnovne škole u Visu.⁹⁹

Ni u naše vrijeme književnici i drugi kulturni djelatnici nisu zaboravili na Višku

⁹⁸ Franko OREB, *Otok Korčula u doba Druge austrijske uprave*, doktorska disertacija, Zadar, 1996., str. 347, Sveučilišna knjižnica u Splitu. Osim galopa *Viški boj*, skladao je i marš *Živila Komiža (Evrva Comisa)* u veljači 1886., sačuvan u arhivu velaluške glazbe (isti, navedeno djelo, str. 347); Marinko GJIVOJE, *Otok Korčula*, 2. izdanje, Zagreb, 1969., str. 220 (za navedenu literaturu zahvaljujem kolegici Jasenki Kranjčević); Dinko RADIĆ, Nikola Furlani „Viški boj“, *Hrvatska zora*, g. 23., br. 63, Vis, 2013., str. 17–18.

⁹⁹ Za podatak zahvaljujem prof. Bepici Martinisu iz Visa.

¹⁰⁰ *Rivista fermenti*, g. 7, br. 6–8, Roma, 1977. (www.fermenti-editrice.it/archivio/Rivello_Battaglia_Di_Lissa_Fermenti.pdf, zadnje posjećeno 20. listopada 2016.).

¹⁰¹ Mato KAPOVIĆ, „Bitka pod Visom 1866. godine“, *Dubrovnik*, g. 30, br. 1–2–3, Dubrovnik, 1987., str. 264–265.

ribarima, ženama, mladićima i djevojkama iznijeli veliku pobjedu nad velikosrbskim imperijalistima, kao što su je Tegethofovi junaci skupa sa viškim i komiškim pukom iznijeli nad talijanskim imperijalistima.”¹⁰²

Profesor Andrija Ilić rođen je 6. travnja 1917. na Visu, bio je sjemeništarač, orguljaš, dirigent, doktor filozofije, te je izbjegao u inozemstvo i vratio se u slobodnu Hrvatsku g. 1996. Umro i pokopan na rodnome Visu. Objavio je zbirke pjesama *Lutanja* (Zagreb, 1942.), *O tugama i ljepotama Hrvatske* (Buenos Aires, 1952.), *Druga zemlja* (Madrid, 1952.). Pjesme su mu zastupljene i u *Antologiji hrvatske lirike* koju je u Rimu g. 1953. objelodanio Franjo Trogranić.¹⁰³

Premda se ovdje zapravo radi o jednome izgredu, a ne o vojnome činu, u kojemu mnoštvo mještana gađa jajima i rajčicama brod na kojemu su bili turisti i crkveni uglednici iz Beograda, autor to tumači kao još jednu značajnu pobjedu hrvatskoga moranara, no sada je drugi neprijatelj, sada Srbi imaju ulogu Talijana.¹⁰⁴

Padšim

Vivace

Voice

Še - set še - sto lje - to kra - sno u po - vije - sti bli - sta sja - je,
 Tad Vi - ša - ni po - ka - za - li. Što će re - će do - mo - vi - na

3

Voice

ka - o o - no sun - ce ja - sno sva - kim sard - cem po - i - gra - je. Svak' po - pje - va sre - tan č
 ta - da slo - žni srd - cada - li - će li vre - ti krv - ci si - na, po - ka - za - li da ma - koj

6

Voice

što od bie - sa tr - gne nas. što od bie - sa tr - gne nas!
 mo - ra bra - nit do - mak svoj. Mo - ra bra - nit do - mak svoj!

10

Voice

Še - set še - ste ku - ka - vi - ca ta - li - jan - ska želj - nasla - ve knam do - plo - vi mor - na - ri - ca
 A na ti - hom gro - blju ta - mo gor - di la - ve ko - gač - va u - pra - vi mi reč - cu sa - mo

13

Voice

ka - o la - ve al bez gla - ve da os - kr - vnu di - van kraj, al joj Hr - vat - za - da vaj!
 mjes - to la - va top ti gru - va, so - kol ov - dje Dal - ma - tin - č - lik Hr - vatra - bri sin!

16

Voice

Al joj Hr - vat - za - da vaj! Go - ro - pad - na - prem - da hu - lja
 Č - lik Hr - vat - hra - bri sin! Da - iz - ba - vi do - mo - vi - nu.

20

Voice

na prie - va - ru Vi - su stu - pi prem na - sil - na njeg - iva ru - lja
 od grije - šni - c sta - re li - je, ra - do hra - bro tu po - gi - nu,

22

Voice

ka - o č - por knam na - hru - pi ne po - sta joj Hr - vat rob u mo - ru joj spr - a - vi grob -
 mu - č - ni - č krv pro - li - je za Hr - vat - ski na - rod svoj pre - zre sre - će i po - koj!

25

Voice

Red I - ta - li - a, sred mo - ra je, ta - mo hu - lje, tam iz -
 Ju - na - ci su, od tje - ra - li duš - ma - ni - na zr - njem

29

Voice

ro - di, gdje no krv - nik grie - he ka - je va - ša glu - post nek vas vo - di
 vre - lim, div - ni iz - gled na - ma da - li ka - ko sla - vom ka - ko dje - lim

32

Voice

sli - č sva - kom bud po - koj ko ne lju - bi na - rod svoj. hra - brim srd - cem du - šom svom!
 da hra - ni - mo mi - li

Partitura skladbe Padšim prof. Bepice Martinisa

¹⁰² *Hrvatska zora*, g. 7., br. 17–18, 1997., str. 21–22; Krešimir BERMANEC i dr., „Sjećanje na Viški boj“, str. 116.

¹⁰³ *Antologija hrvatske lirike*, uredio Franjo Trogranić, Rim, 1953., str. 292–293.

¹⁰⁴ Krešimir BERMANEC i dr., „Sjećanje na Viški boj“, str. 116.

Nakon što smo predstavili prigodničarsku poeziju i odjek Viške bitke u XIX. i XX. stoljeću i kasnije, završavamo prilog riječima znamenitoga Jurja Biankinija:

„Vis je jedan od najrodoljubivijih i bogatih naših otoka, najvažnija točka dalmatinskog ribarstva. Vis je (...) bio ključ Jadrana, predstraža Dalmacije na sinjem moru. Pod Visom je proliveno dosta slavenske krvi, ne samo u davna, nego i u novija vremena. Godine 1866. dalmatinski mornari junački obraniše Vis proti Italije, ne zato da ga sačuvaju Austriji, nego svojoj domovini (...) Zašto da ga žrtvujemo tuđinskoj pohlepi, zašto da dopustimo da taj svijesni narod padne pod jaram prekomorskog tuđina, taj narod koji se tomu najodlučnije opire i hoće da živi slobodan u svojoj kući, u svojoj slobodnoj državi.“

Tako ocrtavajući lik i značenje Visa za Dalmaciju, Biankini kao da je vizionarski predvidio veliku povijesnu ulogu Visa.¹⁰⁵

Zaključak

Viški boj bio je izrazito plodan u pjesničkom izričaju pisanja prigodnica kojima su se opjevali uspjesi ove slave bitke. Nakon natječaja Matice dalmatinske za najbolju pjesmu o Viškome boju, kada je nagrađena pjesma Save Matova Martinovića koja je tiskana godine 1867., preporoditelji i ostali liričari opjevali su Višku bitku kao novu nacionalnu pobjedu i time dodatno potakli narodnu hrvatsku svijest.

Pjesme objavljuju mnogi liričari, počevši od običnih seljaka, svećenika i posjednika do etabliranih pjesnika.

Odjek Viškoga boja zabilježen je i na glazbenome polju jer je Nikola Furlani, voditelj komiške limene glazbe, za 20. obljetnicu boja, godine 1886., skladao prigodnu kompoziciju pod nazivom *Viški boj* koja se još uvijek izvodi.

Promatraju se prigodnice nastale po samoj bitci, kao i one stvorene kasnije, sve do u naše dane, te se uočava da su često slaboga umjetničkog dosega, no s obzirom na to da odražavaju vrijeme u kojemu nastaju, predstavljaju vrijedan povijesni izvor.

¹⁰⁵ Kosta MILUTINOVIĆ, „Talijanska okupacija Zadra i sjeverne Dalmacije pred Privremenim Narodnim predstavništvom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1919. – 1920“, *Zadarska revija*, g. 39., br. 1, Zadar, 1990., str. 97.

Occasional songs in honor of the Battle of Vis

SUMMARY

After the Matica dalmatinska competition for the best song about the Battle of Vis, which Sava Matov Martinović won with his poem published in 1867, revivalists and other lyric poets praised the Battle of Vis as a new national victory, further boosting Croatian national consciousness.

Many lyricists were publishing poems, from ordinary peasants, priests and landowners to renowned poets.

The Vis battle reverberated among musicians as well, prompting Nikola Furlani, the leader of the Komiza brass band, to write a commemorative composition *The Battle of Vis* for the 20th anniversary of the battle in 1886, and it is still performed on this occasion.

After considering occasional songs composed immediately after the battle, as well as those that have been written until today, it can be concluded that their artistic value is often found wanting, but since they reflect the time in which they were created, they represent a valuable historical source.

Keywords: occasional songs, Battle of Vis, songs